Tüm Detaylarıyla Namaz

أحكام الصلاة مفصلة

Prof. Dr. Abdullah b. Muhammed et-Tayyar

عبد الله بن محمد الطيار

Terceme eden : M.Beşir Eryarsoy

ترجمة : محمد بشير إريارصوي

Rabva Semti İslâmî Dâvet Bürosu-Riyad

المكتب التعاوني للدعوة وتوعية الجاليات بالربوة بمدينة الرياض

2009 -1430

islamhouse.com

Yüce Allah buyuruyor ki:
"Ben cinleri de, insanları da bana ibadet etmekten başka, bir şey için yaratmadım. Ben onlardan bir rızık da istemiyorum. Bana yedirmelerini de istemiyorum. Çünkü şüphesiz ki Allah'tır, hem rızkı veren, hem pek çetin kudret ve kuvvet sahibi olan." *(ez-Zâriyât, 51/56-58)*

Z

İbn Ömer *Radıyallahu anh****'den şöyle dediği rivayet edilmiştir: Rasûlullah*** *Sallallahu aleyhi vesellem* ***buyurdu ki: "İslam beş temel üzerine bina edilmiştir: Allah'tan başka hiçbir ilah olmadığına, Muhammed'in Allah'ın Rasûlü olduğuna şehâdet etmek, namazı dosdoğru kılmak, zekâtı vermek, hac ve ramazan orucu(nu tutmak)."*** *(Buhârî, I, 8 -lafız ona ait-; Muslim, I, 45)*

YAYINCIDAN

Bütün övgüler “beni hatırlamak için namaz kıl” buyuran çok yüce ve ismi mübarek Allah içindir. Salât ve selam kendi nefsinde ve toplum hayatında kelimenin tam anlamıyla “namazı ikâme” eden Allah’ın elçisi, Abdullah’ın oğlu Muhammed içindir.

Allah subhanehu ve teala insanoğlunu sayılamayacak ihtiyaçlar ve sınırsız istekler ile beraber yaratmış, bu ihtiyaçların giderilebilmesi ve isteklerin yerine gelmesi için kendisine yönelmemizi emretmiştir. İnsan tarih boyunca sıkıntılarının çözülebilmesi, problemlerinin halli, ihtiyaçlarının giderilmesi için kendisinden daha güçlü birisine yönelme gereği hissetmiştir. Bu yönelişe “ilah edinme” denilmektedir. Nebilerin davetinin esası Allah’ı İlah edinmeye çağrı ve “Allah’ın yanı sıra ilah edinilenleri reddetmek”tir. Allah’ın nebiler aracılığı ile gönderdiği dinde; Allah’ı ilah edinmenin en mükemmel ve en açık görüntüsü ise namazdır. Bunun içindir ki namazı terk etmek hadislerde, Allah’ı ilah edinmeyi reddetmek sayılarak küfür; Yine Allah’ı ilah edinmeyi terkedip başkasına yönelmek sayılarak şirk olarak adlandırılmıştır.

Kur’an’da oldukça sık bir şekilde emredilen “namazı ikâme etme”nin kişinin nefsine ve içerisinde yaşadığı topluma bakan iki boyutu bulunmaktadır. Her müslüman kendi nefsinde namazı ikâme ettiği gibi toplum hayatında namaz ikâme olunsun diye çalışmalıdır. Bu eseri yayınlayarak yüce Allah’tan toplumumuzda tamamen zayi olma konumuna gelmiş olan namazın ikâme olunduğunu görmeyi umuyoruz.

Bilindiği gibi yüce Allah insanları ve cinleri tek bir maksat ile -ki oda Allah’a ibadet etmeleridir- yaratmıştır. Nitekim şöyle buyurmaktadır: *“Ben insanları da cinleri de bana ibadet etmekten başka bir maksat için yaratmadım.” (ez-Zâriyât, 51/56)* İbadetlerin ise kabul edilmesi üç temel şarta bağlanmıştır. Birincisi, doğru bir inanca sahip olmak; ikincisi yapılan ibadeti Rasûlullah *Sallallahu aleyhi vesellem* gibi yapmak; üçüncüsü Allah’ı razı etmekten başka bir gayesi olmamaktır. Her müslümana ibadetleri ve özellikle namazı Rasulullah *Sallallahu aleyhi vesellem* gibi eda edebilmek için delilleriyle birlikte öğrenmek büyük bir gerekliliktir. Buradan yola çıkan yayın evimiz

büyük bir emek mahsulü olan, değerli ilim adamı Prof. Dr. Abdullah b. Muhammed et-Tayyar'ın "Namaz" isimli eserini Türkçe'ye kazandırmıştır.

Elinizdeki kitabın en önemli özelliği Kitab ve Sünnet naslarını delil olarak öne çıkarmış, taassub ve taklidten uzak kalarak, sahih deliller üzerine bina edilmiş olmasıdır. Eserde ihtilaflı meseleler ve farklı hükümler yığın halinde sunulup sonrada öylece bırakılmayıp, sonuca varılmaya çalışılmıştır. Hanefî, Malikî, Şafiî ve Hanbelî ulemadan alıntılar yapan müellif aslı bulunmayan bir meseleyi ortaya koymaktan, selefe muhalif içtihadlarda bulunmaktan çekinmiştir. İhtilaflı olan bazı konularda bu kitabın son noktayı koyduğunu söylemiyoruz ancak müellif her meseleyi delillere dayandırarak sunmaya azami gayret sarf etmiştir.

Kitaptaki ıstılahlar/terimler cumhurun kullandığı şekilde kullanıldığından buna alışık olmayan okuyucu dikkatli davranmalıdır. Örnek olarak **Farz ve vacib kelimeleri aynı manayı ifade etmekte** "kesin olarak bağlayıcılığı" bildirmektedir.

Rasûlullah *Salallahu aleyhi ve selem*'in namaz kılma şeklini delilleriyle beyan eden bu kitabın faydasını çoğaltmak amacıyla gerekli yerlere resimler yayınevimiz tarafından yerleştirilmiştir.

Yüce Allah'tan Rasulullah'a ittiba etmek hususunda tevfik niyaz ediyoruz.

TAKDİM

Hamd, âlemlerin Rabbi Alah'adır. Salât ve selâm, peygamberlerin sonuncusu Rasulullah'a, onun ailesine, sahâbilerine ve kıyamet gününe kadar onun dostu olanlaradır.
Namazın, İslâm'da büyük bir önemi ve hiçbir ibadetin ona denk olmadığı, bir mevkii vardır. O, ilk farz kılınan ibadettir. Tevhid'den sonra, İslâm'ın en önemli esasıdır. Amellerin en faziletlisi ve Allah tarafından en çok sevilenidir. Allah Kitab'ında onun şanını yüceltti, onu ve onu kılanları şereflendirdi. Diğer ibadetler arasında özellikle onu zikretti, kullarına onu tavsiye etti. Peygamber *Salallahu aleyhi vesellem* onu, kendi gözünün aydınlığı ve ruhunun rahatlatıcısı yaptı. Ashabına namazın faziletini öğretti, böylece onların hem kalpleri hem organları haşyetle doldu, davranışları düzeldi, ahlakları güzelleşti, bundan dolayı onlar önderler ve liderler oldular.
Sahih ve huşulu bir namazın, ümmeti zafere götüren en belirgin sebeplerden olduğunda kuşku duymuyoruz. Çünkü o, umulana ermenin, korkulandan emin olmanın yolu ve iki cihanda kurtuluşun sebebidir.
Buna dayanarak, namazı tarif etmek, önemini belirtmek ve onda gevşeklik göstermeme konusunda uyarıda bulunmak için bu kısa risaleyi yazmaya karar verdik.
Yüce Allah'tan, bu risaleyi okuyanlara dinleyenlere, basıp dağıtanlara yararlı kılmasını dilerim. O, çok iyi duyan ve cevap verendir.

NAMAZIN TARİFİ

• Namaz (salât)ın dildeki asıl anlamı, duadır. Meselâ Arapça "Sallâ aleyhi" yani ona hayır duada bulundu denilir.
Allah'ın salâtı, temize çıkarmak ve övmek; meleklerin salâtı ise dua demektir.
• Namaz (salât) dinî bir terim olarak, farz ve sünnetleriyle, rükû, secde, kıyâm, istikbal-i kıble gibi belirli hareketleri olan, Allah'a mahsus bir ibadettir. Birtakım şartları, rükünleri, farz ve sünnetleri vardır.
• Namaz, dini ayakta tutan direktir. Direk yıkılırsa, ona dayanan yapı da yıkılır. O, Allah'ın farz kıldığı ilk ibadettir, en büyük bedeni ibadettir. Allah'ın onu, diğer ibadetler gibi yeryüzünde ve Cebrail vasıtasıyla farz kılmaması, derecesinin yüksekliğini göstermektedir. Allah onu, kendisiyle Peygamber'i

Salallahu aleyhi vesellem arasında bir vasıta olmaksızın farz kılmıştır. Bu ise Miraç gecesi, yedi kat göğün üstünde olmuştu. Önemi sebebiyle yüce Allah onu elli vakit olarak farz kılmış, sonra onu bir gün ve gecede (24 saatte) beş vakte indirmiştir. O, fiiliyatta beş olmakla birlikte mizanda ellidir.
Yüce Allah şöyle buyurmuştur: *"Gerçekten ben, (evet) ben Allah'ım. Benden başka ilâh yoktur. Onun için bana ibadet et ve beni anmak için namaz kıl." (Tâhâ, 14)*
"Ey iman edenler! Rükû edin, secde edin, Rabbinize kulluk edin, hayır işleyin ki felâh bulabilesiniz." (Hac, 77)
"Namaz, müminler üzerine belirli vakitlerde yazılı bir farzdır." (Nisâ, 103)
"Söyle iman etmiş olan kullarıma, namazı kılsınlar." (İbrahim, 31)
Peygamberimiz *Salallahu aleyhi vesellem*'de şöyle buyurmuştur: "İşin başı İslâm, direği namaz, zirvesi de cihattır." *(Tirmizî)*
"İslâm, beş temel üzerine kurulmuştur: Allah'tan başka ilâh olmadığına, Muhammed'in Allah'ın elçisi olduğuna şehadet etmek, namaz kılmak, zekât vermek, Ramazan ayında oruç tutmak, imkân bulanın Beyt'i haccetmesi." *(Buhârî ve Muslim)*
• Namaz, erkek veya kadın, hür veya köle, zengin veya fakir, mukim (ikamet eden) veya yolcu, sağlıklı veya hasta, ergenlik çağına ulaşmış, akıllı her müslümana farzdır. Aklı yerinde olduğu sürece, hastadan ölünceye kadar namaz kılma yükümlülüğü kalkmaz. O, bir gün ve gecede (24 saatte) beş defadır. Yüce Allah: *"Namaz, müminler üzerine belirli vakitlerde yazılı bir farzdır." (Nisâ, 103)*
Peygamber *Salallahu aleyhi vesellem* Muâz'ı *Radıyallahu anh* Yemen'e gönderirken şöyle buyurmuştu: Onlara, Allah'ın her gün ve gecede beş vakit namazı farz kıldığını bildir." *(Buhârî)*
Beş vakit namaz şunlardır:
1- Sabah namazı: İki rekattır. Vakti, sabahın aydınlığının güneşin doğduğu yerde ortaya çıkmasından yani fecr-i sadığın (sabaha karşı doğu ufkunda tan yeri boyunca genişleyerek yayılan aydınlık) doğmasından başlar. Güneşin doğuşuna kadar sürer. Son vaktine kadar geciktirilmesi caiz değildir.
2- Öğle namazı: Dört rekattir. Vakti, güneşin tepe noktasını geçip batıya doğru kaymasından başlar, her şeyin gölgesi, zevalin gölgesinden sonra bir misli oluncaya kadar devam eder.

3- İkindi Namazı: Dört rekattır. Vakti, öğlenin vaktinin sona ermesinden sonra başlar, güneşin sararmasına kadar sürer, zanruret dışında, son vaktine kadar geciktirilmesi caiz değildir.

4- Akşam namazı: Üç rekattir. Vakti, güneşin yuvarlığı battıktan hemen sonra başlar ve şafak kızıllığının kaybolmasıyla sona erer. Ancak; zaruretten dolayı son vaktine bırakılabilir.

5- Yatsı namazı: Dört rekattır. Vakti akşam namazının vakti sona erdikten sonra başlar, gece yarısına kadar sürer. Ondan sonrasına bırakılmaz.

Peygamber *Salallahu aleyhi vesellem* şöyle buyurdu: "Öğlenin vakti, güneş zevale vardığı zamandan başlayarak, bir kimsenin gölgesi uzunluğu kadar oluncaya kadar yani ikindinin vakti girmediği müddetçedir, ikindinin vakti güneş sararmadığı müddetçedir, akşam vakti şafak kaybolmadığı müddetçedir. Yatsı namazının vakti mutedil uzunluktaki gecenin yarısına kadardır; sabah namazının vakti tan yeri ağardıktan sonra, güneşin doğmasına az kalıncaya kadar devam eder." *(Muslim)*

Bu arada, beş vakit farz namazlarla birlikte kılınan revâtib sünnetleri, teheccüd namazı, vitir namazı, teravih namazı, iki rekat kuşluk namazı, iki rekat tahıyyetu'l-mescid, iki rekat abdest namazı, tövbe namazı, yolculuktan dönenin kıldığı namaz, istihare namazı, küsûf ve Hüsûf namazları (Güneş ve ay tutulması esnasında kılınan namaz), Cumanın sonraki sünneti, Beyt-i atîki tavaftan sonra kılınan iki rekatlik namaz, ezanla Kâmet arasında kılınan namaz gibi sünnet ve müstehap olan namazlar vardır.

• Namazın bazı şartları vardır. Bunların namaz kılanda bulunması gerekir. Namaz kılan bunlardan birisini terkederse, namazı olmaz:

1- Müslüman olmak: Kâfirin namazı geçersizdir.

2- Akıllı olmak: Akılsız olana namaz farz değildir.

3- Ergenlik çağına ulaşmak: Bülûğa ermedikçe çocuğa namaz farz değildir.

4- Küçük ve büyük hadesten taharet: Küçük hades, abdesti gerektiren her şeydir. Büyük hades, cünüplükten dolayı gusletmeyi (boy abdesti) almayı gerektiren her şeydir.

5- Beden, elbise ve namaz kılınacak yerin temiz olması.

6- Vaktin girmesi: Namaz ancak vakti girince farz olur. Vakti girmeden kılınırsa geçersizdir.

7- Setr-i avret: Avret yerlerinin temiz elbiselerle örtülmesidir.

8- Niyet: Niyetin yeri kalptir. En iyisi, iftitah tekbiriyle birlikte yapılmasıdır.

9- İstikbal-i Kıble (namaz kılarken kıbleye yönelmek): Kıble, Mekke-i mükerreme'deki Kâbe'dir.

• Namaz, kalpteki inanç, dildeki konuşma, kıraat, tesbih getirme, tehlîl (lâ ilâhe illa'llah demek) ve tekbir (Allahu ekber demek), rükû ve secde gibi organlarla yapılan davranışlardan tutunda, necasetlerden maddi temizliğe ve şirk ve küfürden manevî temizliğe kadar, kulluğun bütün türlerini kapsar.

• Namazın bazı rükünleri vardır. Bunlar: Kıyâm, iftitah tekbiri (namaza başlarken "Allahu ekber" demek), Fatiha'yı okumak, rükû ve ondan doğrulmak, yedi organ (alın ve burun, eller, dizler ve ayak parmakları) üzerinde secde yapmak, secdeden doğrulmak, iki secde arasında oturmak, bütün rükünlerde tume'nine (bir miktar beklemek), tertîb, son teşehhüt ve onun için oturmak, Peygamber'e *Salallahu aleyhi vesellem* salât getirmek ve iki defa selâm vermek.

• Namaz, ergenlik çağına ulaşmış ve akıllı müslümana, korku, hastalık ve yolculuk durumunda bile, her türlü halinde farzdır. İster yaakta, ister oturarak ister yatarak, gücünün yettiği şekilde namazı kılar, Hatta sadece, gözü veya kalbiyle işaret etmek suretiyle kılabiliyorsa, öyle yapar. Aklı olduğu sürece, namaz yükümlülüğü üzerinden düşmez.

• Namaz, kulun yüce Rabbi'yle kurduğu bir irtibattır. Sen gizlice konuşmak üzere Rabbinin huzurunda durursun, o da seninle konuşur, ona dua edersin, o da duanı kabul eder. Müslümanın namazı temiz olarak eda etmesi; her gün, Rabbinin huzurunda temiz, huşûlu, itaatkar ve mütevazi olarak, nimetlerinden dolayı Allah'a şükretmek, kendisine lûtfetmesini istemek ve günahlarının bağışlanmasını dilemek üzere durması gerekir.

• Namazın anahtarı, bedenin, elbisenin ve namaz kılınacak yerin temiz olması, hadeslerden temizliktir. Onda huşûlu olmak ve kalp huzuru şarttır.

Yüce Allah şöyle buyurmuştur: *"Namazlara dikkat edin, özellikle orta namaza ve kalkın Allah için divan durun." (Bakara, 238)*

"Gerçekten felah buldu müminler. onlar namazlarında huşûludurlar." (Müminûn, 1-2)

Peygamber *Salallahu aleyhi vesellem* şöyle buyurdu: "Hiçbir müslüman yoktur ki farz bir namazın vakti geldiğinde, o namazı güzel bir abdest alarak huşûsuna ve rükûsuna dikkat ederek kılsın da büyük günah işlemedikçe, o namaz ondan önceki günahların kefareti olmasın. Bu, her zaman için böyledir" *(Muslim)*

Abdullah b. eş-Şihhîr şöyle demiştir:
"Rasulullah'ı *Salallahu aleyhi vesellem* namaz kılarken gördüm. Ağlamaktan dolayı, göğsünde, tencere sesi gibi bir ses vardı" *(Sahihtir. Ebû Dâvud)*
• Namaz, vücut temizliğiyle başlar ve ruh temizliğiyle sona erer. Kim onu hakkıyla eda ederse, Allah'ın onu cennete koymaya sözü vardır. Onu yerine getirmeyenlere sözü yoktur. Peygamber *Salallahu aleyhi vesellem* şöyle buyurmuştur: "Beş vakit namazı, Allah kullara farz kılmıştır. Bunları yerine getirip hiçbirini kaçırmayan ve bu namazların hakını hafife almayan kimseyi Allah cennete koymaya söz vermiştir. Fakat bu namazları yerine getirmeyenler hakkında böyle bir sözü yoktur. "Dilerse azap eder, dilerse onu cennete koyar" *(Sahihtir. Ebû Dâvud)*
• Namaz, edepsizlikten ve kötü şeylerden alıkoyar. Yüce Allah şöyle buyurmuştur: *"O kitaptan sana vahyedileni oku ve namazı da kıl. Çünkü namaz, kötü ve iğrenç şeylerden meneder. Elbette Allah'ı anmak, en büyük ibadettir. Allah, ne yaptığınızı bilir" (Ankebut, 45)*
• Namaz, günahları örter, Allah iki namaz arasındaki ve önceki günahları, onun sayesinde bağışlar. Peygamber *Salallahu aleyhi vesellem* şöyle buyurdu: "Büyük günah işlenmedikçe, beş vakit namaz kendi aralarında, cuma namazı diğer cumaya kadar, Ramazan öbür Ramazan'a kadar, arada işlenen günahları örterler." *(Muslim)*
Peygamber *Salallahu aleyhi vesellem* şöyle buyurdu: "Hiçbir müslüman yoktur ki farz bir namazın vakti geldiğinde, o namazı güzelce abdest olarak huşû ve rükû ile kılsın da, büyük günah işlemedikçe o namaz ondan önceki günahların kefareti olmasın. Bu, her zaman için böyledir." *(Muslim)*
• Yüce Allah namazla dereceleri yükseltir ve günahları yok eder. Onu beklemek, Allah yolunda nöbet tutmak demektir. Peygamber *Salallahu aleyhi vesellem* şöyle buyurdu: "Size, Allah'ın günahları ne ile sildiğini ve dereceleri ne ile yükselttiğini bildirmemi ister misiniz?" Sahabiler: Elbette, dediler. Peygamber *Salallahu aleyhi vesellem*: "Güçlüklere rağmen, güzelce abdest almak, mescidlere giden adamları çoğaltmak ve namazdan sonra öbür namazı beklemek. İşte sizin Allah yolunda nöbet tutmanız budur. İşte sizin Allah yolunda nöbet tutmanız budur." *(Muslim)*
• Namaz, Cennette, Nebi *Salallahu aleyhi vesellem* ile birlikte olma sebeplerinin en önemlilerindendir.

Rabia b. Kâb el-Eslemî *Radıyallahu anh* şunu anlattı: Bir gece Rasûlullah'ın yanında kaldım. Ona abdest suyunu ve ihtiyaç duyduğu şeyleri getirdim. Bana: "Benden bir şey iste" dedi. Ben de: Cennette seninle birlikte olmak isterim, dedim. O: "Bundan başka bir şey de olabilir" dedi. Ben: Onu istiyorum, dedim. Bunun üzerine Rasûlullah *Salallahu aleyhi vesellem*: "O zaman çok secde etmek suretiyle bana yardımcı ol" dedi. *(Muslim)*

• Namaz, kıyamet günü, hakkıda sorgu yapılacak şeydir.

Peygamber *Salallahu aleyhi vesellem* şöyle buyurdu: "Kıyamet günü, kulun ilk hesaba çekileceği şey, namazdır. Eğer o düzgün olursa, diğer amelleri de düzgün olur, şayet o bozuk olursa, diğer amelleri de bozuk olur." *(Sahîhu'l-Câmi': 2537)*

• Namaz, dünyadan ayrılırken ve ölümüne sebep olan hastalığında son nefeslerini alıp verirken, Peygamber'in yaptığı son tavsiye idi. O şöyle diyordu: "Namaza ve sağ ellerinizin sahip olduklarına önem verin, onları ihmal etmeyin." *(Sahihtir. İbn Mâce)*

• Allah bize namaza dikkat etmemizi emretmiştir. Yüce Allah şöyle buyurdu: *"Namazlara dikkat edin, özellikle orta namaza... kalkın Allah için divan durun" (Bakara, 238)*

Yine yüce Allah şöyle buyurmuştur: *"Gerçekten felâh buldu müminler. Onlar namazlarında huşûludurlar." (Müminun, 1,2)*

• Namaz, dinden gidecek olanların sonuncusudur. Dinin son şeyi giderse, ondan hiçbir şey kalmaz. Peygamber *Salallahu aleyhi vesellem* şöyle buyurmuştur: "İslam'ın kulpları birer birer yıkılacak, bir kulp yıkılınca, insanlar sonrakine tutunacaklar, bunların ilk yıkılanı, yönetim, sonuncusu da namazdır" *(Sahihtir. İmam Ahmed)*

• Allah bizi namazı ihmal etmekten sakındırmış ve ihmal edenlerle ona karşı gevşek davrananları yermiştir. Yüce Allah onu ihmal edenlerin sonunu şu sözlerle bildirdirmiştir: *"Onlardan sonra yerlerine öyle bir nesil geldi ki, namazı ihmal ettiler, şehvetlerine uydular. Onlar kötülük bulacaklardır." (Meryem, 59)*

Yüce Allah yine şöyle buyurmuştur: *"Her can, kazandığıyle (Allah katında) rehin alınmıştır. Yalnız kitapları sağdan verilenler hariç, onlar cennetler içinde sorarlar: Suçluların durumunu: "Sizi şu yakıcı ateşe ne sürükledi?" Onlar da derler ki "Biz namaz kılanlardan olmadık." (Müddesir, 38-43)*

Başka bir ayette de yüce Allah şöyle buyurmuştur: *"O gün gerçek ortaya çıkar ve secdeye davet edilirler; o vakit güçleri yetmez. Gözleri düşmüş, kendilerini bir zillet sarmış bulunur. Halbuki o secdeye onlar sağ salimken davet olunuyorlardı." (Kalem, 42-43)*

• Namaz, müslümanın parolası, müminin alâmetidir.

Yüce Allah şöyle buyurmuştur: *"Eğer tövbe ederler, namazı kılarlar ve zekâtı verirlerse, sizin din kardeşinizdirler. biz bilen bir kavme âyetleri böyle uzun uzun açıklıyoruz." (Tevbe, 11)*

Peygamber *Salallahu aleyhi vesellem* şöyle buyurmuştur: "Kişi ile küfür arasındaki fark, namazı terketmektir." *(Muslim)*

Yine Peygamber *Salallahu aleyhi vesellem* şöyle buyurmuştur: "Bizlerle onların (münafıkların) arasındaki ahit, namazdır. Kim onu terkederse kâfir olur." *(Sahihtir. Tirmizî)*

• Namazı terkedenin İslâm'dan nasibi yoktur. Kasıtlı olarak onu terkeden kâfir olur. Yüce Allah şöyle buyurdu: *"Yalnız ona yönelin ve O'ndan korkun; namazı kılın ve Allah'a ortak koşanlardan olmayın." (Rûm, 31)*

Peygamber *Salallahu aleyhi vesellem* şöyle buyurmuştur: "Hiçbir farz namazı bile bile bırakma. Çünkü kim bir farz namazı kasıtlı olarak (yani unutmak gibi meşru bir mazeret olmaksızın) bırakırsa zimmet kendisinden uzaklaşmış olur." *(Sahihtir. İbn Mâce)*

Abdullah b. Ömer *Radıyallahu anh* bir gün, Rasulullah'a *Salallahu aleyhi vesellem* namazdan bahsetti, Hz. Peygamber de şöyle buyurdu: "Kendisine dikkat edene namaz, kıyamet gününde nur, delil ve kurtuluş vesilesi olur. Kim namaza dikkat etmezse, onun için ne bir nur, ne bir delil nede kurtuluş vardır. O kimse, kıyamet günü, Kârun,Firavun, Hamân ve Ubeyy b. Halef'le birliktedir" *(Sahihtir. İmam Ahmed)*

• Yüce Allah bizi, onun vaktini geciktirmemeye teşvik eti; namazı geciktiren ve vaktinde kılmayı ihmal edenlere azap edeceğini söyledi. O şöyle buyurdu: *"Şu namaz kılanların vay haline! ki onlar, namazlarından gaflet ederler." (Mâûn, 2-5)* Âyette geçen "gaflet edenler", çıkıncaya kadar namazın vaktini geciktirenlerdir. Ya onu tamamen terkedenin hali nicedir!

Abdullah b. Mes'ûd *Radıyallahu anh* şu rivayet eti: Rasulullah'a: Yüce Allah hangi ameli daha çok sever? diye sordum. O da şöyle cevap verdi: "Vaktinde namaz kılmayı" *(Buhârî ve Muslim)*

• Yüce Allah bize, küçük çocukların namaza alışmış olarak yetiştirilmelerini ve on yaşına geldiklerinde, namaza dikkat etmezlerse dövülmelerini emretmiştir. Peygamber *Salallahu aleyhi vesellem* şöyle buyurmuştur: Çocuklarınıza yedi yaşına gelince, namaz kılmalarını emredin, on yaşına geldiklerinde bu yüzden onları dövün." *(Sahihtir. Ebu Dâvud)*
• Bir namazı kaçıran, ailesini malını kaybetmiş gibi olur. Peygamber *Salallahu aleyhi vesellem* şöyle buyurmuştur: "Kim bir namazı kaçırırsa, o ailesini ve malını kaybetmiş gibidir." *(Sahihu't-Terğib ve't-terhib: 576)*
• Namaz, kulun dünya ve ahiretteki yolunu aydınlatan ışık ve kurtarıcıdır.
Peygamber *Salallahu aleyhi vesellem* şöyle buyurmuştur: "Temizlik imanın yarısıdır. El-Hamdulillah mizanı doldurur, "Subhanallah" ve "el-Hamdulillahı" göklerle yerin arasını doldurur, namaz nurdur, sadaka (zekat) delildir. Sabır ışıktır. Kur'an, senin lehine ve aleyhine olan hüccettir (kanıttır)." *(Muslim)*
• Namaz, Allah'ın rahmetinin inme sebeplerinden birisidir. Yüce Allah şöyle buyurmuştur: *"Namazı kılın, zekâtı verin, Peygamber'e itaat edin ki rahmete erdirilesiniz." (Nûr, 56)*
• Hayatın sıkıntılarına sabretmek, ancak namaza dikkat edenlerin dayanabileceği bir şeydir. Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: *"Doğrusu insan hırslı (ve huysuz) yaratılmıştır. Kendisine kötülük dokundu mu sızlanır. Kendisine hayır dokundu mu (yoksullara) yardım etmez (sıkı sıkı tutar). Ancak namaz kılanlar bunun dışındadır. Onlar ki, namazlarını sürekli kılarlar." (Meâric, 19-23)*
• Namaz, sıkıntı ve güçlüklerde kula yardım demektir.
Yüce Allah şöyle buyurdu: *"Sabırla, namazla (Allah'tan) yardım dileyin, şüphesiz bu, (Allah'a) saygı gösterenlerden başkasına ağır gelir." (Bakara, 45)*
• Rasûlullah'ı birşey üzdüğünde veya müslümanların başına bir musibet geldiğinde, namaz kılar ve şöyle derdi: "Bilâl! Kalk. Bizi namazla rahatlat." *(Sahihtir. Ebû Dâvud)*
• Namaz, rahatlık, huzur ve mutluluk demektir. Peygamber *Salallahu aleyhi vesellem* şöyle buyururdu: "Benim mutluluğum namazdadır." *(Sahihtir. Nesâî)*
• Huşu ile ve alçak gönüllü bir şekilde kılınan namaz, müslümanı Allah'a yaklaştırır, iğrenç ve kötü şeylerden meneder. Onda Allah azze ve celle'yi anmak, ruhun cesetteki konumu gibidir. Yüce Allah şöyle buyurdu: *"Kitaptan*

sana vahyedileni oku ve namazı da kıl. Çünkü namaz, kötü ve iğrenç şeylerden meneder. Elbette Allah'ı anmak, en büyük ibadettir. Allah ne yaptığınızı bilir." (Ankebût, 45)

• Mescidlerde cemaatle birlikte namaz kılmak -şer'î bir özür bulunması hali hariç- bütün müslüman erkeklere farzdır. Yüce Allah şöyle buyurmuştur: *"Namazı kılın, zekâtı verin, rükû edenlerle beraber (Allah'ın huzurunda eğilenlerle beraber) eğilin." (Bakara, 43)*

• Cemaatle camide namaz kılmak, cennete girme sebebidir. Nitekim bunu Nebi *Salallahu aleyhi vesellem* haber vermiştir: "Kim (namaz için) mescide gider gelirse, her gidip gelişinde, Allah ona cennetteki konağını hazırlar" *(Muslim)*

Peygamber *Salallahu aleyhi vesellem* şöyle buyurmuştur: "Cemaatle kılınan namaz, tek başına kılınan namazdan yirmi yedi derece üstündür." *(Buhârî)*

• Beş vakit namazın farzları dışında, müslümanın en faziletli namazı evinde kıldığıdır. Peygamber *Salallahu aleyhi vesellem* şöyle buyurdu: "Cemaat! Evlerinizde de namaz kılın. Çünkü farz namaz dışında, kişinin kıldığı en faziletli namaz evinde kıldığıdır." *(Buhârî)*

• Beş vakit namaz günahları siler.

Peygamber *Salallahu aleyhi vesellem* şöyle buyurdu: "Ne dersiniz? Sizden birinin kapısı önünden bir nehir aksa ve o kişi, her gün beş defa bu nehirde yıkansa, kendisinde kir diye bir şey kalır mı?" Sahabiler: Böyle birisinin bedeninde hiç kir kalmaz, dediler. Bunun üzerine Nebi *Salallahu aleyhi vesellem* şöyle buyurdu: "Beş vakit namaz da böyledir. Yüce Allah bu namazlar sebebiyle kulun hatalarını siler." *(Muslim)*

Yine Rasûlullah *Salallahu aleyhi vesellem* şöyle buyurdu: "Beş vakit namaz aralarındaki (günahlara) kefarettir." *(Sahihu't-Terğib ve't-terhib)*

• Namazdan sonra namazı beklemek, meleklerin namaz kılanlar için af dilemelerine sebeptir. Peygamber *Salallahu aleyhi vesellem* şöyle buyurdu: "Sizden biri, namazdan ayrılmadığı sürece hep namazda gibidir. Namaz kıldığı yerden kalkıp gitmediği veya abdesti bozulmadığı sürece melekler şöyle derler: Allah'ım! Onu bağışla ve ona acı." *(Buhârî)*

• Allah'ın en sevdiği namaz:

Peygamber *Salallahu aleyhi vesellem* şöyle buyurdu: "Allah'ın en sevdiği namaz, Davud'un namazıdır. O, gecenin yarısında uyur. Üçte birini namazla geçirirdi ve son altıda birisini uyurdu." *(Muslim)*

• Müslüman kardeşim! Revatib denilen nafile namazları unutma. Bunların da büyük fazileti vardır. Nitekim, bir gün bir gecede on iki rekat (nafile) namaz kılan için, cennette bir köşk yapılır. Peygamber *Salallahu aleyhi vesellem* şöyle buyurmuştur: "Hiçbir müslüman kul yoktur ki, Allah için, her gün farzın dışında, nafile olarak on iki rekat namaz kılsın da Allah ona cennette bir ev yapmasın." *(Muslim)*

• Güzelce bir abdest almanın ve ona devam etmenin, günahlara kefaret olduğunu, günahları, vücuttan çıkardığını ve onun sebebiyle dereceleri yükselttiğini de unutma. Peygamber *Salallahu aleyhi vesellem* şöyle buyurmuştur: "Bir müslüman güzel bir abdest aldıktan sonra namaz kılsın da Allah bununla ondan sonraki namaz arasındaki günahları affetmesin." *(Muslim)*

Yine Peygamber *Salallahu aleyhi vesellem* şöyle buyurdu: "Kim böyle bir abdest alırsa, günahları bağışlanır. Onun namazı ve camiye kadar yürümesi nafile olur." *(Muslim)*

Bir başka hadiste de Peygamber *Salallahu aleyhi vesellem* şöyle buyurdu: "Kim güzel bir abdest alırsa günahları, tırnaklarının altından çıkacak şekilde, vücudundan çıkar gider." *(Muslim)*

• Her müslümanın, ister imam, ister cemaat, ister tek başına olsun, Hz. Peygamber'in "Benim nasıl namaz kıldığımı gördüyseniz, öyle namaz kılın." (Buhârî) sözüne göre hareket etmek için, onun namaz kılmadaki usulüne dikkat etmesi gerekir.

Namazında, Peygamber'inin *Salallahu aleyhi vesellem* yolunda yürüdüğünü hisseden kul, ona uymuş olmanın tadını duyar. Hangi sevgi, Rasûllah'in adımlarını takip etmekten daha büyüktür?

Yüce Allah aziz kitabında şöyle buyurmuştur: *"(Ey Peygamber) De ki: Allah'ı seviyorsanız bana uyun ki Allah da sizi sevsin ve günahlarınızı bağışlasın. Allah/afûr ve Rahîmdir" (Âl-i İmrân)*

Ebû Eyyûb el-Ensârî *Radıyallahu anh* şöyle demiştir: Rasulullah'ın *Salallahu aleyhi vesellem* şöyle buyurduğunu duydum: "Kim emredildiği şekilde abdest alır ve emredildiği şekilde namaz kılarsa, geçmiş günahları bağışlanır." *(Sahihtir. Nesâî)*

Namaz kılmakla şu sonuçlar elde edilir: Rahatlık, huzur, mutluluk, ruh temizliği, günahların örtülmesi, sevapların artması, derecelerin yükselmesi,

çirkin ve kötü şeylerden uzak olma, her zaman yüce Allah'la irtibat halinde olma.
Muhterem Okuyucu! Elinizde tuttuğunuz bu kitap sizinle Rashulullah'ın mübarek sünneti arasındaki engelleri ortadan kaldırmak için çalışkan bir ilim yolcusu tarafından hazırlanmıştır. Değerli müellif namazı her yönüyle ve sağlam deliler ışığında ele almış çeşitli mezhep ulemasının kıymetli notlarınıda zikretmiştir. Rasûlulullah'ın namaz kılma şekliyle ilgili ihtilafların bir kısmı sahih delillerle zayıf delillerin çatışması şeklindedir. Bu durumda her müslümana düşen görev Rashulullah'tan sahih yollar ile sabit olan hadise varılmak ve hiçbir kimsenin sözünü Rashulullah'ın sözünün önüne almamaktır. İhtilafların diğer bir kısmı ise sahih delillerin çatışması şeklindedir. Bu durumda ise ehlince bilinen kaideler ışığında ya delillerin arası cem edilir veya ikisinden biri tercih edilir. Kitabın müellifi gücü yettiğince sahih sünnetten deliller ile Rasûlullah'ın namaz kılma şeklini ortaya koymaya çalışmıştır. Ancak okuyucu bu kitabın en son nokta olduğunu düşünmemeli, taassuptan sıyrılarak kendi gücü nisbetinde sahih delillere uymaya çalışmalıdır.
Yüce Allah sizi ve bizleri.Rasûlullah'a ittiba ile şereflendirsin.
Abdullah Yolcu
1.4.2003 İstanbul

ÖNSÖZ

Âlemlerin Rabbi Allah'a hamdolsun. O, insanı yarattı. Onun şerefini yücelterek kendisine ibadet etmesini emretti. Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: **"Ey insanlar! Sizi de, sizden öncekileri de yaratan Rabbinize ibadet edin ki takvâ sahibi olasınız."** *(el-Bakara, 2/21)*
İnsana başarı ve mutluluk yolunu göstererek şöyle buyurmaktadır: **"Mü'minler gerçekten refâha ermişlerdir. Onlar ki namazlarında huşû' içindedirler."** *(el-Mu'minun, 23/1-2)*; **"Gerçek şu ki; umduğunu elde eder iyice temizlenen ve Rabbinin adını anarak namaz kılan."** *(el-A'lâ, 87/14-15)*
Nebilerin ve rasûllerin sonuncusuna da salât ve selam ederim. Rabbi ona semaya yükselmek nimetini ihsan etmiş, bu üstün makamda Rabbinden namaz mükellefiyetini almıştır... Bu sebeble namaz akideden sonra farzların başı, mü'minlerin en önemli ayırıcı özelliği olmuştur. Cabir b. Abdullah *Radıyallahu anh*'dan şöyle dediği rivayet edilmiştir: Rasûlullah *Sallallahu aleyhi vesellem* buyurdu ki: "Kişi ile şirk ve küfür arasında sadece namazın terki vardır."[1]
Bundan sonra şunları belirtelim ki; namaz her müslümanın öğrenerek ve uygulayarak hükümlerini iyice bellemesi gereken en önemli bir ibadettir. Çünkü İslamda namazın değeri pek büyük, yeri çok yüksektir. İman eğer (inandığını) dil ile söylemek, kalb ile inanmak ise; namaz da azalar ile amel etmek ve Rahman olan Allah'a itaat etmektir.
Namaz, kendisi ile yalnızca yüce Allah'a yönelmeyi sağlayan ve mü'mini dünyada şerefli bir hayata, âhirette ebedi mutluluğa hazırlayan imanî özelliklere nefsi eğiten ve alıştıran bir ibadet olduğundan ötürü, bütün risaletler boyunca ardı arkasına namaz emri verilmiştir. Göklerin ve yerin yaratıcısı ile ilişki onunla kurulabilmiştir. İtaatlere bağlı kalmaya, haramlardan uzak durmaya ruhun yardımcı azığı olmuştur.
Namaz, şeriatin koyucusu tarafından tesbit edilmiş şekliyle yerine getirilmesi gereken bir ibadettir. Çünkü Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem* şöyle buyurmuştur: "Benim nasıl namaz kıldığımı gördüyseniz, siz de öylece namaz

kılınız."[2] O halde müslümanın bu ibadeti doğru şekliyle edâ edebilmesi için namaz ile ilgili hükümleri öğrenmesi kaçınılmaz bir husustur.
İşte namazı, namazın değerini, müslümanın hayatındaki etkilerini, Rasûlullah *Sallallahu aleyhi vesellem*'in bize öğrettiği şekilde eksiksiz ve doğru bir şekilde insanın namazı nasıl edâ edeceğini öğreten bu kitapçığın önemi de burada ortaya çıkmaktadır.
Kur'ân-ı Kerim namaza çok büyük önem vermiştir. Namazın dosdoğru kılınmasını, onun gereği gibi korunmasını emreden pekçok âyet-i kerime vardır. Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: **"Namazı dosdoğru kılın, zekâtı verin ve Rasûle itaat edin ki, rahmete kavuşturulasınız."** *(en-Nur, 24/56)*; **"Güneşin (batıya doğru) kaymasından, gecenin karanlığına kadar namazı dosdoğru kıl..."** *(el-İsra, 17/56)*; **"Gündüzün iki tarafında, gecenin de birbirine yakın saatlerinde namazı dosdoğru kıl!"** *(Hud, 11/114)*
Kur'ân-ı Kerim iman ehli olanları namazı dosdoğru kılmakla nitelendirerek şöyle buyurmaktadır: **"Onlar gayba iman ederler, namazı dosdoğru kılarlar."** *(el-Bakara, 2/3)* Namazı önemsemeyip, onu unutan kimseleri tehdit ederek yüce Allah şöyle buyurmaktadır: **"İşte (böyle) namaz kılanların vay haline ki onlar namazlarından yana gaflet içindedirler."** *(el-Maun, 107/4-5)* Namazı unutup, onu büsbütün kaybedenleri de şöyle tehdit etmektedir: **"Bunlardan sonra ise namazı terkeden, arzularına uyan bir kavim geldi. İşte onlar ğay (kötü bir sonuç, cehennem) ile karşılaşacaklardır."** *(Meryem, 19/59)*
Namazın önemli yeri Kur'ân-ı Kerim'de açıkça ortaya çıkmaktadır. Bundan dolayı namaz için nidâ (ezan okumak)dan sözedildiğini görüyoruz: **"Ey iman edenler! Cuma günü için namaza çağrıda bulunulduğu vakit, Allah'ı anmaya koşun ve alışverişi bırakın..."** *(el-Cum'a, 62/9)*
Yine Kur'ân-ı Kerim namaz dolayısıyla temizlenmeyi (abdest almayı) da emrederek şöyle buyurmaktadır: **"Ey iman edenler! Namaza kalkacağınız zaman yüzlerinizi ve dirseklere kadar ellerinizi yıkayınız. Başlarınıza, meshedin her iki topuğunuza kadar ayaklarınızı da (yıkayın). Eğer cünub iseniz yıkanıp temizleniniz..."** *(el-Maide, 5/6)*
Kur'ân-ı Kerim namazların edâ edilmesi için mescid bina edilmesine de işaret etmekte, mescidleri imar etmeyi teşvik etmekte ve mescidlere giderken güzel giyinmeye davet etmektedir.

Tertemiz sünnet de ümmete namazın faziletini, yerini, çeşitlerini ve keyfiyetini öğretip durmuştur. O kadar ki, bu ümmetin hidayete ileticisi Muhammed *Sallallahu aleyhi vesellem*'in son sözü namaza dair vasiyeti olmuştur: "Namaz, namaz! Ve bir de ellerinizin altındaki kölelerinize dikkat ediniz."[3]

Namaz dinden en son kaybedilecek husustur. O da kaybedildi mi din bütünüyle kaybedilmiş olur. Kıyamet gününde kulun kendisinden hesaba çekileceği ilk ameldir... İslam ile küfür arasında ayırıcı bir sınır teşkil etmesi bile önemini anlatmak için yeterlidir.

Okuyucu kardeşim! Bu İslamı tanıtmaya dair yazdığım kitabçıkların üçüncüsüdür. Daha önce yüce Allah lütfuyla zekat, oruç ve hacca dair bir şeyler yazmayı nasib etmişti. Böylelikle İslamın rukünleri ile ilgili yazacaklarım tamam olmaktadır. Bu kitabçığımı kaleme alırken gereken faydanın elde edilmesi ve yaygınlaşması için kısa yazmaya dikkat ettim, anlamı açık ve sağlam ifadeler kullanmaya çalıştım. Namaz konusu ile ilgili gerek duyulan hususlara el attım, geniş açıklama gerektiren yerleri delilleri de zikretmekle birlikte genişçe açıkladım, ilim ehlinin ifadelerini sunarken kuvvetli gördüğüm görüşü tercih ettim, doğru zannedilen pekçok hatayı ortaya koymaya gayret gösterdim.

Yüce Allah'tan bu yazdıklarımın yararlı olmasını, bundaki yanılma yahut kusurlarımı bana bağışlamasını, salih ameller işlemeye bizleri muvaffak eylemesini niyaz ederim. Şüphesiz ki o bunları yapabilecek ve buna muktedir olandır. Peygamberimiz Muhammed'e onun aile halkına ve ashabına da Allah'ın salât ve selamları olsun.

Ebu Muhammed Abdullah b. Muhammed b. Ahmed et-Tayyâr
(el-Kasîm Şeriat ve Usulu'd-Din Fakültesi
Fıkıh Anabilim Dalı Öğretim Üyesi)
8. 10. 1415 H.

"Salât (namaz)" Kelimesinin Anlamı

A. Sözlük Anlamı:

Tâcu'l-Arûs adlı sözlükte şöyle denilmektedir.[4] (Salât'ın) dua anlamında olduğu söylenmiştir. Bu, bu kelimenin anlamlarının esasını teşkil etmektedir. Yüce Allah'ın: **"Onlara salât eyle."** *(et-Tevbe, 9/103)* buyruğunda da bu anlamda kullanılmıştır ki, onlara dua et demektir. Bir kimse, birisine dua edip, onu tezkiye edecek olursa: "o filana salât getirdi" denilir. el-A'şa'nın: "O (şarab) testisi üzerine salât getirdi." şeklindeki ifadesi, şarabının ekşimemesi ve bozulmaması için dua etti demektir.
Hadis-i şerifte şöyle buyurulmaktadır: "Eğer (yemeğe davet edilen kişi) oruçlu ise salât getirsin." denilmektedir ki hayır ve bereket ile dua etsin anlamındadır. Dua eden herkese de "musallî" denilir. İbnu'l-A'rabî dedi ki: Salât, Allah'tan rahmet demektir. Yüce Allah'ın: **"O size salât getirendir."** *(el-Ahzab, 33/43)* buyruğu size rahmet buyurandır, demektir. Salâtın meleklerden mağfiret dilemek ve dua etmek anlamında olduğu söylenmiştir. Nitekim "melekler o kimseye on defa salât getirir" ifadesi ona mağfiret dilerler, demektir. Salât bazen meleklerden başkaları tarafından da getirilebilir. Sevde *Radıyallahu anha*'nın rivayet ettiği hadiste kullandığı: "Biz ölürsek Osman b. Maz'un bize salât getirir" ifadesi (Rabbi huzurunda) bize mağfiret dileyecek demektir. O sırada Osman vefat etmiş bulunuyordu.
Yüce Allah'tan, Rasûlüne "salât"ın ona güzel övgüde bulunmak anlamında olduğu da söylenmiştir. Yüce Allah'ın şu buyruğu bu kabildendir: **"İşte Rablerinden "salât"lar ve bir rahmet hep onların üzerindedir."** *(el-Bakara, 2/157)* buyruğu da bu anlamdadır. (Allah'tan güzel övgüler onların üzerindedir, demek olur.)
el-Lisân (Lisanu'l-Arab)'da şöyle denilmektedir: Allah'ın "salât"ı rahmet etmesi; melek, insan ve cin gibi yaratılmışların "salât"ı kıyam, rükû', sücûd, dua ve tesbihi ihtiva eden bir ibadet, kuşların ve haşeratın "salât"ı ise tesbih getirmek demektir.

B. Şer'î Anlamı ile Salât (Namaz):

Özel söz ve fiillerden meydana gelen, tekbir ile başlayıp, selam vermek ile sona eren yüce Allah'a bir ibadettir.

"Sözler"den kasıt, tekbir getirmek, kıraat (Kur'ân okumak), tesbih, dua ve benzeri sözlerdir.
"Fiiller"den maksat, kıyam, rükû', sucûd, tahiyyâta oturmak ve benzeri amellerdir.
Namazın sözlük ve şer'î manası üzerinde düşündüğünüz takdirde bu iki anlam arasında sıkı bir ilişki olduğunu görürüz. Dua etmek birtakım işleri yapmak ve tazim, hepsi de namazın şer'î anlamında bulunan birtakım işler ya da manalardır. Dolayısıyla "salât (namaz)" adının verilmesi bir şeye onun birtakım bölümlerinin isminin verilmesi kabilindendir.
Namaz, duayı şer'î bir hakikat olarak kapsamaktadır. "Bağlılık" ise namazın yüce Alah'ın farz kıldığı şeylere riayet etmekte ortaya çıkar. Hatta bağlı kalınması emrolunan en büyük farzlar arasında yer alır. Şeriatin tarif ettiği şekliyle namaza (salât) adının verilmesi, yüce ve her türlü eksiklikten münezzeh Rabbimizin ta'zim edilmesini ihtiva ettiğinden ötürüdür.
Eğer namaz sözlük anlamı itibariyle (kalçalar demek olan) "es-Salavân"den alınmış ise, bunlar insanın rükû ve sücûdda önemli yer tutan azalarıdır. Onları hareket ettirmeden rükû ve sücûd yapılamaz. O halde "salât" isminin burdan alınmış olması, alıcı ve satıcının (kol demek olan) "baâ"larını alışveriş halinde uzatmalarından ötürü alışverişe "bey'" adının verilmesi kabilindendir.
"Salûta" de namaz kılınan yer demektir. Her iki anlam arasındaki ilişki de gayet açıktır. Böylelikle "salât"ın hem sözlük, hem şer'î anlamı arasındaki ilişki açığa çıkmış olmaktadır.

İSLÂM'DA İBADET

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: **"Ben cinleri de, insanları da bana ibadet etmekten başka, birşey için yaratmadım. Ben onlardan rızık da istemiyorum, bana (yemek) yedirmelerini de istemiyorum. Çünkü şüphesiz ki Allah'tır hem rızkı veren, hem pek çetin kudret ve kuvvet sahibi olan."** *(ez-Zâriyât, 51/56-58)*
Oldukça kısa ve belağatli bir üslubla yaratılmışların yaratılış gayesini bize gösteren, bizlere hayatın üzerinde yükseldiği ve o pek büyük hakikati ve temel taşı gözlerimizin önüne koyan, bu âyet-i kerimeler üzerinde düşündüğümüz takdirde... Cinlerin ve insanların varlığından belirli bir amaç gözetildiğini görürüz. Bu amaç oldukça yüce ve üstün bir görevin yerine getirilmesinde ifadesini bulmaktadır. Bunu yerine getiren varlığının gayesini gerçekleştirmiş, bu hususta kusurlu hareket eden kimsenin ise hayatında yaratılış maksadı ortadan kalkmış, aslî anlamı kaybolmuş olur. Sözkonusu bu belirli amaç yalnızca yüce Allah'a kulları için kendisine ibadet etmelerini teşrî ettiği şekilde ibadet etmektir. Kulun hayatının tamamı ancak bu görev ve bu gaye ışığında doğru yolunu izleyebilir.
İnsan varlığının amacı ve hayattaki mesajı olan ibadetin anlamına açıklık getirmek maksadıyla Allah'ın âyetlerini araştırmaya koyulacak olursak, yüce Allah'ın şu buyruklarını okuyabiliriz: **"Hani Rabbin meleklere: 'Muhakkak ben yeryüzünde bir halife yaratacağım' demişti. Melekler: 'Biz seni hamdinle tesbih ve takdis edip dururken, orada bozgunculuk yapacak, kanlar dökecek bir kimse mi yaratacaksın?' demişlerdi. 'Sizin bilmediğinizi herhalde ben bilirim' demişti."** *(el-Bakara, 2/30)*
Bununla insanın yeryüzündeki halifeliğinde yapması gerekenler, onun halifelik mefhumunun gereklerini gerçekleştirecek hayatî faaliyetlerin tümünü yerine getirmesi gerektiği açıkça anlaşılmaktadır. Bunlar ise yüce Allah'ın yeryüzündeki şeriatine ve yöntemine uygun bir şekilde yeryüzünün imar edilmesi, sırlarının bilinmesi, bunların kullanılmaları ve geliştirilmeleridir.
İnsanın, misyonunu yerine getirebilmesi, hayatta yerine getirmekle yükümlü olduğu ve yüce Allah'ın kendisi sebebiyle onu yaratmış olduğu ibadetin

anlamını gerçekleştirerek yükümlü olduğu rolünü ifa edebilmesi için iki hususa ihtiyacı vardır:
1- İnsanın ruhunda yalnızca yüce Allah'a ibadet etmek manasıyla şuurunun karar bulması,
2- Nefsin bütün hareketleriyle ve azalarının bütün davranışlarıyla, hatta hayattaki bütün hareketlerle yalnızca Allah'a yönelmek, yalnızca Allah'a ibadet anlamına aykırı olan herbir düşünce ve herbir halden tamamıyla uzaklaşıp, yalnızca Allah'a yönelmek.
Mü'mini çalışmaya, halifelik makamında gayretini ortaya koymasına ve yükümlülüklerini yerine getirmesine iten duygunun, rızkı elde etme isteğinin olmaması için şanı yüce Allah insanı rızık endişesi ile meşgul olmaktan kurtarmış bulunmaktadır. Tâ ki insanın kalbi bu tür endişelerden uzaklaşarak bütün gayretini, yaratılış amacını gerçekleştirmek için harcayabilsin.
İnsanın yeryüzündeki halifelik görevini yerine getirebilmesi için yüce Allah'ın "yap ve yapma" şeklindeki teklif yönteminde ortaya koymuş olduğu şeriate uygun bir amel ve bir akideye sahib olması kaçınılmaz bir şeydir. Böylelikle insan vazifesini yerine getirdiği için kalbinde ve vicdanında duyacağı huzur ile dünyadaki saadetini, ilahi lütuf, nimet ve ihsanlar ile âhiret saadetini elde edebilecektir.
Hatırımızdan çıkmaması gereken gerçek şudur: Şanı yüce Allah kendisine ibadet edilmesini ihtiyacı dolayısıyla bize farz kılmış değildir. Aksine bu ibadeti bizzat bizim hayrımız için emretmiştir. Böylelikle takvayı elde edelim, yanılmalardan ve masiyetlerden kendimizi koruyabilelim, yüce Allah'ın rızasına ve nimetlerine kavuşarak azabından kurtulabilelim. Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: **"Ey insanlar! Sizi de, sizden öncekileri de yaratan Rabbinize ibadet edin ki, takvâ sahibi olasınız."** *(el-Bakara, 2/21)*
Bizim yüce Allah'a ibadet etmemiz, ibadet edenin elde edebileceği pek büyük bir şereftir. Şanı yüce Allah, nezdinde yaratılmışların en değerlisini ve en üstününü Kur'ân-ı Kerim'de birçok yerde bu vasıf ile nitelendirmiştir. Bunlardan birisi de yüce Allah'ın şu buyruğudur: **"Kulunu geceleyin Mescid-i Haram'dan çevresini mübarek kıldığımız Mescid-i Aksa'ya götüren Allah, hertürlü eksiklikten münezzehtir."** *(el-İsra, 17/1)*
Tevhid akidesi ve yüce Allah'a ibadet, bütün peygamberlerin getirdikleri mesajdır.

Müslümanların pek çoğu "ibadet" kavramının sadece namazı kılmayı, zekatı verip, oruç tutarak haccetmeyi kapsadığını zannedecek hale düşmüşlerdir. Sözü geçen bu rükunler ibadet kapsamı içerisinde olmakla birlikte "ibadet"in anlamı sadece bunlardan ibaret değildir. İbadet kavramı Allah'ın dinine davet etmek, iyiliği emredip, kötülükten alıkoymak, Allah'ın şeriatını hakim kılmak, Allah yolunda cihad etmek, niyeti sadece yüce Allah için halis kılarak ibadete dönüştürülmesi mümkün olabilen bütün amelleri yani İslamın bütün isteklerini kapsayacak kadar geniştir.

İSLÂM'DA NAMAZIN YERİ

Namaz insanın yaratıcısına ibadet maksadı ile ifa ettiği şekillerden birisidir. Namaz kul ile Rabbi arasındaki bağlantıdır. İslamda namazın yeri tıpkı başın bedendeki yeri gibidir. İbn Ömer *Radıyallahu anh*'dan şöyle dediği rivayet edilmiştir: Rasûlullah *Sallallahu aleyhi vesellem* buyurdu ki: "Emaneti olmayanın imanı yoktur. Abdesti olmayanın namazı olmaz. Namazı olmayanın dini olmaz. Şüphesiz namazın dindeki yeri tıpkı başın bedendeki yeri gibidir."[5]

Namaz şehadet kelimesinden sonra İslamın ikinci esasıdır. Onunla müslüman ile kâfir birbirinden ayırdedilir. Namaz İslamın göstergesi, imanın alâmeti, gözün bebeği, kalbin huzurudur. Enes b. Malik *Radıyallahu anh*'dan şöyle dediği rivayet edilmiştir: Rasûlullah *Sallallahu aleyhi vesellem* buyurdu ki: "Ve gözümün bebeği namazdadır."[6]

Namaz neyi gerçekleştirir?

Namaz, sürekli Allah'ı anmayı ve O'nunla sürekli ilişki halinde olmayı gerçekleştiren bir ibadettir. Bütün itaatleri ve yüce Allah'a teslim olmayı, O'na hiçbir şeyi ortak koşmaksızın yalnızca O'na yönelmeyi ifade eder. İnsan nefsini eğitir, ruhu arındırır, kalbi aydınlatır. Bunu da kalbe Allah'ın celal ve azametinin tohumlarını ekerek yapar. Kişiyi tertemiz eder, ahlâkın üstün değerleri ile bezenmesini sağlar.

Namaz dindarlığın özünü teşkil eden bir ameldir. Bundan dolayı namaz tevhidden sonra bütün peygamberlerin risaletinde arka arkaya kesintisiz bir ibadet olarak emredilegelmiştir. Namaz sayesinde Allah'a ulaşmanın yolları güçlenir, kul namaz ile ilahi yükümlülüklerin zorluklarına karşı manevi bir yardıma sahib olacak şekilde güç ve enerji kazanır.

Yüce Allah, müslümanlara kendisini layık olduğu şekliyle övsünler, bu yolla emirlerini onlara hatırlatsın, dünya hayatında karşılaşacakları çeşitli zorluk ve belaların yükünü hafifletmek için namazın yardımını alsınlar diye namazı farz kılmıştır.

Namaz kılmakla insan, Rabbinin huzurunda tam bir saygı ve boyun eğiş haliyle durur. Kalbiyle ma'budunun azametinin farkına varır. Bununla birlikte ma'budun cemal ve celâline karşı sevgi ve korku hisseder. Onun yanındaki

hayırları ümit eder, sıkıntılarının giderilmesini arzular, onun çetin azabından korkar.

Namazın Yeri

İslâmda namazın pek büyük yeri vardır. Başka herhangi bir ibadet bu konuma ulaşamaz. Namaz dinin direğidir, onsuz din ayakta durmaz. Muâz b. Cebel *Radıyallahu anh*'ın rivayet ettiği bir hadise göre Rasûlullah *Sallallahu aleyhi vesellem* şöyle buyurmuştur: "Sana bütün işin başını ve onu ayakta tutan direğini, zirve noktasını söyleyeyim mi? Ben, söyle ey Allah'ın Rasûlü dedim. Şöyle buyurdu: "İşin başı İslam, onu ayakta tutan direği namaz, zirve noktası ise cihaddır..."[7]

Namazın yeri şehadet kelimesinden sonradır. Böylelikle namaz akidenin doğruluğuna ve sağlıklı oluşuna delil teşkil eder. Kalbde yerleşenin doğru bir belgesi ve onu tasdik eden bir burhan olur. Rasûlullah *Sallallahu aleyhi vesellem* şöyle buyurmuştur: "İslam beş temel üzerine bina edilmiştir. Allah'tan başka hiçbir ilâh olmadığına, Muhammed'in Allah'ın kulu ve Rasûlü olduğuna şehadet etmek, namazı dosdoğru kılmak, zekâtı vermek, Beyt'i haccetmek ve ramazan ayında oruç tutmak."[8]

“Namazı dosdoğru kılmak (ikamu's-salah)” onu sözleriyle, fiilleriyle - Kur'ân-ı Kerim'de geçtiği üzere- muayyen vakitlerinde eksiksiz olarak eda etmektir. Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: **"... Şüphesiz namaz mü'minler üzerine vakitleri belli bir farzdır."** *(en-Nisa, 4/103)*

Şehadet kelimesinden sonra namaz bütün esasların önündedir. Çünkü namazın yeri ve şanı pek büyüktür. Namaz yüce Allah'ın Mekke'de farz kıldığı ve Medine'de hükümleri tamamlanan ilk ibadettir. Mü'minlerin annesi Âişe *Radıyallahu anhâ*'dan şöyle dediği rivayet edilmiştir: "Allah namazı farz kıldığı vakit hem yolculukta, hem ikamet halinde ikişer rekât olarak farz kıldı. Yolculuk namazı olduğu gibi kaldı, ikamet halindeki namaz arttırıldı."[9]

Medine'de diğer ibadetler namazdan sonra tamamlandı ve mükellefiyetlerin pekçoğu ondan sonra farz kılındı.

Farz oluşu itibariyle namazın özel bir yeri vardır. Namazın farziyetini yeryüzüne bir melek indirmedi, fakat yüce Allah, Rasûlü Muhammed *Sallallahu aleyhi vesellem*'a semavâta miraç ile yükselme nimetini ihsan etti, Rabbinin huzurunda en yüksek bir mevki ve en büyük bir karşılaşma halinde o yüce Rasûl, bu pek büyük mükellefiyet ile muhatab kılındı.

Namaz Allah'ı Hatırlatır

Namaz kılan, yüce Allah'ın huzurunda durur. Kendisi ile Allah arasında herhangi bir aracı bulunmaz. Yüce Allah'a yakın olduğu şuuruna erer. Yüce Allah'ın kendisiyle beraber olduğunu hisseder. Buna bağlı olarak bütün azaları huzura, güvene, kesin yakîne ulaşır. Huşû ile rükûa ve secdeye varır, Allah'ın yardım ve desteğine kavuşur. Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: **"Mü'minler gerçekten felâh bulmuşlardır. Onlar ki namazlarında huşû içindedirler. "** *(el-Mu'minun, 23/1-2)*

Müslüman farzıyla, nafilesiyle namaza kesintisiz devam eder. Hastalık ya da yolculuk gibi herhangi bir mazeret sebebiyle namazdan uzak kalamaz. Nereye giderse namaz farizası onunla beraberdir. O nerede fırsat bulursa namazını orada eda eder. Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem* şöyle buyurmaktadır: "...Ve yeryüzü benim için bir mescid ve bir temizlenme aracı kılındı. Ümmetimden herhangi bir kimseye namaz nerede erişirse, orada kılıversin..."[10] Yeryüzünün tamamı ibadet yeridir. Çünkü ibadet Allah'ın evlerinin sadece duvarları arasında yapılmaz. Yeryüzünün tamamı Allah'ın hakimiyeti altındadır. Kişi de nereye giderse gitsin Allah'tan korkmakla, O'na karşı takvalı olmakla yükümlüdür.

Namaz vakitleri arasında müslüman az önce Allah'ın huzurunda olduğunu, ellerini havaya kaldırarak O'ndan hidayet istediğini, biraz sonra yine namaz vaktinin geleceğini, yeniden Allah'ın huzurunda duracağını bilir. Bu durumda olan bir kimsenin Allah'ın zikrinden, O'nu hatırlamaktan gaflete düşmesi, O'nu unutması yakışmaz. Bundan dolayı kul her zaman namazın etkisi altında kalmaya devam eder. İmanı güçlenip, artar. Kararlılığı daha bir pekişir ve kişiyi hayatın meşguliyetlerinden çekip alır, insanı aldatıcı hususlar karşısında nefsin muzaffer olmasını sağlar. Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: **"(Bunlar) kendilerini ticaretin de, alışverişin de Allah'ı anmaktan, namazdan, zekâtı vermekten alıkoyamadığı yiğitlerdir. Onlar kalblerin ve gözlerin (dehşetten) halden hale döneceği bir günden korkarlar."** *(en-Nur, 24/37)*

Çeşitli hallerde ve zamanlarda namazın sürekliliği ve kesintisiz oluşu, onu diğer amelî mükellefiyetlerden ayıran bir niteliğidir. Namaz, zekat, oruç ve hac gibi İslamın temel esasları dışında kalan bütün mükellefiyetler genel olarak belirli birtakım maslahatlara bağlıdır, o maslahatlar etrafında döner, dolaşırlar. Maslahat umulduğu takdirde o mükellefiyetler sabit kalır, ortadan kalktığı takdirde yahut bitmesi halinde de ortadan kalkar. Yahut bu

yükümlülükler muayyen şartlarda vacib olan insanlar arası ilişkilerine bağlıdır, affetmek ve başka yollarla da bunlar ortadan kalkabilir. Sözü geçen İslamın rükunleri ise muayyen vacibler (farz-ı ayn)dir. Allah'a ait haklar hiçbir zaman ortadan kalkmaz. Fakat bu rükunler arasında yine namazın, süreklilik özelliği ile onlardan ayrıldığını görüyoruz. Çünkü oruç ancak gücü yetene farzdır, hac ancak oraya gidebilecek yolu bulabilenler için bir yükümlülüktür. Zekatı ancak nisaba malik olan (zengin sayılan) kimseler verir. Namaza gelince, güç yetirebilme mazeretleri namazı ortadan kaldırmamaktadır. Sadece zorluğu ortadan kaldırmak için namazın rükunleri hafifletilebilir. Esası ise, ihtiva ettiği üstün özellik ve manaların ortadan kalkmaması için devam eder."[11]

Namaz İslâmın Bütün Rükunlerini Bir Arada Toplar

Namaz hemen hemen İslamın Rükunlerinin bir toplamıdır. Çünkü namaz birinci ve ikinci teşehhüdde iki şehadeti kapsar. Namazın bizzat kendisi günlük bir zekâttır. Çünkü namaz kılan bir kimse namazı eda etmek için vaktinin bir bölümünü feda eder. Halbuki aynı zamanda zekatını vereceği bir mal kazanmak suretiyle bu zamanında bir iş yaparak bu vakti değerlendirebilir. Kişi namaz kılınca malın da esasını teşkil eden vaktinin bir bölümünü harcar. Nasıl ki[12] zekat malın temizleyicisi ise namaz da vakitlerin temizleyicisidir. İnsanın çeşitli zamanlarda ve namazları arasındaki zaman fasılalarında işlediği masiyetlerden bir temizleme aracıdır. Buna tanık olarak Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem*'in şu buyruğu yeterlidir: "Sizden herhangi birinizin kapısı önünde bir ırmak bulunup da o kişi o ırmakta günde beş defa yıkanacak olursa ne dersiniz? Bu o kişi üzerinde herhangi bir kir bırakır mı?" Ashab, hayır kirinden bir şey bırakmaz deyince, Peygamber şöyle buyurdu: "İşte beş vakit namazın misali de bunun gibidir. Allah onunla günahları siler."[13]

Hatta namaz bu hususu da aşarak insanın cimrilikten ve bencillikten kurtulmasına bir hazırlık olabilmektedir. Buna göre namaz[14] ve namazdaki Allah'ın rububiyetinin itirafı, kapsadığı; Allah karşısında itaatle boyun eğmek, kıyam, rükû' ve sücûd nefsi eğitir ve onun büyüklük duygusunu alçaltır. Nefsi ilahi emirleri kabul edip, gereklerince amel etmeye itaat edecek bir hale getirir.

İşte bundan dolayı zekâtı emreden âyetlerin birçoğunda zekât ile birlikte namazın da sözkonusu edildiğini görüyoruz. Bu buyruklarda zekât emri namaz emrinden sonra gelmektedir. Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: **"Namazı dosdoğru kılın, zekâtı verin."**15; **"Namazı dosdoğru kılarlar, zekâtı verirler..."**16; **"Namazı dosdoğru kılar ve zekatı verir..."**17; **"Namazı da dosdoğru kılın, zekatı verin."** *(el-Ahzab, 33/33)*; **"Hayatta olduğun sürece namaz kılmamı, zekât vermemi emretti."** *(Meryem, 19/31)*
Zekât çeşitli üslublarla namaz ile birlikte sözkonusu edilmektedir. Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: **"Bu o kitabtır ki, onda hiç şüphe yoktur. Takva sahibleri için bir hidayettir. Onlar gayba iman ederler, namazı dosdoğru kılarlar, kendilerine rızık olarak verdiğimizden de infak ederler."** *(el-Bakara, 2/2-3)*
Bütün bunlarla birlikte namaz özel birtakım söz ve fiillerdir. Bu ibadet tekbir ile başlamakta, selam vermek ile sona ermektedir. Bu ibadette insanın nefsi ve azaları namazın tümünü ya da kemalini bozan hertürlü namaza muhalif davranıştan yana oruç tutar (uzak kalır).
Namaz kılan kimse Mescid-i Haram'a doğru yönelir. Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: **"Biz yüzünü göğe doğru evirip çevirmeni elbette görüyoruz. Onun için andolsun seni hoşnud olacağın bir kıbleye döndüreceğiz. Artık yüzünü Mescid-i Haram'a (Ka'be'ye) doğru çevir. Siz de nerede bulunursanız yüzlerinizi o yöne çeviriniz..."** *(el-Bakara, 2/144)*
Kişi bunu yaparken kıbleye yönelmek şeklindeki namazın bir ruknünü yerine getirirken, diğer taraftan İslamda hac diye bilinen rükun ile de ortak bir tarafı ortaya koymaktadır.

Namaz Hayasızlıktan ve Münkerden Alıkoyar

Namaz insan nefsini bayağı hallerden arınsın diye kötü eğilimlere karşı tedavi eder. Böylelikle namaz kılan kişi hertürlü kötülükten uzak kalabilir. Müslüman huşû ile Rabbinin huzurunda dururken, rükû' ve secde yaparken, yaratıcısı ile ilişki kurar. Böylelikle ruhu yücelir, değerinin yüksekliğinin farkına varır. Yaratıcısını gazablandıran işlerden uzak kalır. Çünkü onun ruhunda Allah'ın gözetimi altında olduğu inancı yer etmiş bulunmaktadır. Nefsi içinden bir kötülük geçirdikçe Allah'ın, üzerindeki nimetlerini hatırlar. Çünkü var olmak nimetini kendisine bağışlayan, müslüman olmakla onu değerli kılan, namaz kılmakla Rabbi ile karşı karşıya gelmek ve O'na

yakınlaşmak şerefini bağışlayan yüce Allah'tır. Bundan dolayı kötülük işlemek noktasında nefsi ona itaat etmez.
Namaz kılarken Kur'ân'ı okur. Allah'ın âyetleri üzerinde düşünür, anlamlarını tefekkür eder. Azab âyetleri Allah'ın cezasının çetin olduğunu belirten buyruklar geçince, benliğinden titrer ve nefsi azgınlıklardan yüz çevirir. Ruhunda Allah korkusu yer ettikçe bu onu hertürlü hayasızlıklardan ve münkerlerden alıkoyar... Rahmet, nimetler ve cennetlere dair âyetler geçince bu sefer ruhu bu derecelere yükselmeyi, cennetlere erişmeyi arzu eder. Bundan dolayı Allah'a karşı duyduğu haşyet daha bir artar. Allah'ın azabından sakınmaya çalışır, O'nun rızasını elde etmeye, nimetlerine nail olarak umduklarına kavuşmaya çalışır. Bütün bunları Allah'ın emirleri karşısında alçak gönüllülükle ve yasaklarından sakınmakla ulaşmaya çalışır. Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: **"Namazı da dosdoğru kıl, çünkü namaz insanı hayasızlıktan ve münkerden alıkor. Allah'ı zikretmek ise elbette en büyüktür. Allah ne yaptığınızı bilir."** *(el-Ankebût, 29/45)*
Namaz kılanların çokluğu ile birlikte namazın hayatlarındaki etkisinin az olmasının sırrı belki de onların namazı ancak şekli ile edâ etmelerinden ötürüdür. Ayakta durur, rukûya varır, secde ederler, dua ve tesbihte bulunurlar, tekbir getirir, hamd ederler. Fakat namazda huzurlu bir kalb ile onu eksiksiz bir şekilde edâ etmek seviyesine ulaşamamaktadırlar. İşte namaz kılanlar aldıkları mükâfat ve sevab ile yüce Allah'ın nizamını uygulamakta, istikametleri itibariyle farklı farklıdırlar. Halbuki namaz esnasında yerine getirdikleri ameller aynıdır. İşte bu namaz kılanların namazın ruhunu, özünü kavramakta farklı olduklarını gösteren hususlardan birisidir. Kalbin huzuru oranında namaz dosdoğru kılınmış olur, namaz kılanın yaşantısındaki etkisi ve yansıma boyutları yine o oranda ortaya çıkar.
Bir rivayette şöyle denilmektedir: "Her kimin kıldığı namaz kendisini hayasızlıktan ve münkerden alıkoymuyor ise onun namazı yoktur."[18]
Şimdi Rasûlullah *Sallallahu aleyhi vesellem* ile birlikte namazlarını eda eden münafıkların durumuna bakınız. Buna rağmen onlar yine de cehennemin en alt basamaklarında olacaklardır: **"Doğrusu münafıklar Allah'ı aldatmak isterler. Halbuki o hilelerini başlarına geçirir. Namaza kalktıkları vakit de tembelce kalkarlar. İnsanlara gösteriş yaparlar ve Allah'ı ancak pek az anarlar. Onlar ikisi arasında bocalayan kararsız kimselerdir. Ne**

bunlara, ne de onlara (taraf) olurlar. Allah'ın şaşırttığı kimseye sen asla yol bulamazsın." *(en-Nisa, 4/142-143)*

Namazın Etkilerinden

Namaz her bir hayrın anahtarıdır. Kalbe bir ünsiyet ve bir mutluluk kazandırır. Ruha sevinç ve huzur verir. Bedeni çalışkan ve canlı kılar. İnsan tek bir durumda devam edip gitmez. Kimi zaman onu arı-duru görürüz, kimi zaman hali bulanıverir. Herhangi bir husustan ötürü sevinçli bulursak, bir başka sebepten ötürü kederleniverir.

Namazların da çeşitleri pek çoktur. İkamet halinde ayrı bir namaz, yolculuk halinde ayrı bir namaz, hastanın ayrı bir namazı, korku namazı, cuma namazı, bayram namazları, cenaze namazı, istiska (yağmur) namazı, gece namazı, kuşluk namazı vardır... Sanki namaz bu çeşitleriyle insanın rahatsızlıklarını giderir, hastalıklarını tedavi eder, değişip duran ve pek çeşitli rahatsızlıklarını, kederlerini tedavi eder.

Farz namazlar tekrarlanır durur. Böylelikle namaz kul için sürekli bir bakım gibidir. Müslüman nefsini yaratıcısına sunar, Rabbinin huzurunda devam eder. Rabbinin gözetimi altında olup, O'nun tarafından korunduğu şuuruna erer. Yüce Rabbinden hayatın meşguliyetlerine karşı kendisine yardım ve destek sağlayacak imanî güçler alır. Dünyanın aldatıcı fitnelerine kanmaz. Maddiyat onu meşgul etmez. Çünkü namazdan namaza kalbini hayra iten hususları besleyen, şerre götüren sebepleri ortadan kaldıran bir azıkla dolar. Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem* şöyle buyurmaktadır: "...Sizden herhangi bir kimse (bir sonraki) namaz vaktini beklemeye devam ettikçe namazda demektir."[19]

Namazın eğitici etkileri de vardır. Namaz nefsi yaratıcıya itaat üzere eğitir, kula kulluğun âdâbını ve rububiyete karşı görevlerini öğretir. Bunu ise namaz kılanın kalbine yerleştirdiği Allah'ın kudreti, azameti, O'nun şiddetle yakalaması, rahmeti ve mağfireti ile ilgili inançtır. Aynı şekilde namaz kişiyi üstün ahlâkî değerlerle bezer ve güzelleştirir. Çünkü namaz nefsi basit ve aşağılık sıfatlardan alıp yükseltir. Namazın insandaki etkisini araştıracak olursak, namaz kılan bir kimsenin doğru sözlü, güvenilir, kanaatkâr, vefakâr, halim (başkalarının hatalarını affedebilen), alçak gönüllü, adaletli, yalan söylemekten, hainlikten, aç gözlülükten, sözlerini, ahidlerini bozmaktan, gazab etmekten, büyüklenmekten, zulümden... uzak kaldığını görürsünüz.

Dünyanın dört bir yanında namaz kılanlar kıbleye yöneldiklerinde, müslüman başkalarıyla kaynaştığını, onlarla bir ve beraber olduğunu hisseder. Tefrikayı

bir kenara atar. Rengin, ırkın veya sınıflaşmanın hiçbir yerinin olmadığını görür. Hepimiz Allah'ın kullarıyız, ilahımız bir ve tektir, dinimiz birdir, kıblemiz birdir. Zengin ile fakir, üstün ile değersiz arasında bir fark yoktur. Müslüman Allah'ın evine dosdoğru yönelmeye gayret eder. Bundan dolayı sağa ve sola sapmaz. Bu yolla o, hayatının bütün işlerinde adaletli olmak esası ile herşeyi olması gereken yerine koymakla da hikmet esası üzerine eğitilmiş olur.

Aynı mescidde cemaate gelen müslüman, kardeşlerinin acılarını ve emellerini paylaşır. Böylelikle kendi cemaati ve toplumu arasında faal bir unsur haline gelir. Namaz onu verilen sözde dikkatle durmaya, vakit konusunda titiz olmaya alıştırır. Çünkü namaz onun vakitlerini düzene koyar. Böylelikle hayatının bütün işlerinde düzene alışır. İmama uyarak itaate, verilen emirlere uyma alışkanlığını elde eder.

Namaz Şehâdet Kelimesinden Sonra İslâmın En Önemli Esasıdır

Kur'ân-ı Kerim içinde bulundukları azabın sebebi kendilerine sorulduğu vakit, cehennem ehlinin halini tasvir ederken şöyle buyurmaktadır:**"Herbir kişi kazandıkları karşılığında rehin alınmıştır. Ashabu'l-yemîn müstesnâ, cennetlerdedirler. Birbirlerine soru sorarlar; suçlular hakkında: 'Sizi Sakara (cehenneme) ne sürükledi?' Derler ki: 'Biz namaz kılanlardan değildik, yoksullara yedirmezdik, biz de dalanlarla birlikte dalardık. Din gününü de yalanlardık, nihayet ölüm gelip bize çattı.' Artık şefaat edenlerin şefaati onlara fayda vermez."** *(el-Müddessir, 74/38-48)*

Buna göre namaz bu yalanlayıcıların inkâr ettikleri ilk amel, kıyamet gününde de değerini bilmediklerinden ötürü pişmanlık duyacakları ilk husus olacaktır. Rasûlullah *Sallallahu aleyhi vesellem* şöyle buyurmaktadır: "Kıyamet gününde kulun kendisinden hesaba çekileceği ilk husus namaz olacaktır. Eğer o düzgün çıkarsa, diğer amelleri de onun için düzgün çıkar. Eğer o bozuk çıkarsa, diğer amelleri de bozuk çıkar."[20]

Şehadet kelimesinden sonra namazın pek büyük fazileti olduğundan Rasûlullah *Sallallahu aleyhi vesellem*'in son nefeslerini verirken ümmetine yaptığı son vasiyet olmuştur. Um Seleme *Radıyallahu anha*'dan rivayete göre o şöyle demiştir: Rasûlullah *Sallallahu aleyhi vesellem*'in yaptığı son vasiyet arasında şu da vardır: "Namaza dikkat edin namaza, bir de elinizin altındaki kölelere!" Öyle ki Allah'ın Peygamberi (salât ve selam ona) dili bunu açıkça söyleyemezken, göğsünde onu tekrar edip duruyordu.[21]

Dinin yitirilecek en son bölümü namazdır. Namaz kayboldu mu din de bütünüyle kaybolur. Cabir b. Abdullah *Radıyallahu anh*'dan şöyle dediği rivayet edilmiştir: Rasûlulah *Sallallahu aleyhi vesellem* buyurdu ki: "Kişi ile şirk ve küfür arasındaki fark namazdır."[22]

Bundan dolayı müslümanın namazı vakitlerinde eda etmeye gayret etmesi, bu hususta tembellik göstermemesi yahut unutmaması gerekir. Kur'ân-ı Kerim vakit çıkıncaya ve namaz geçinceye kadar başka şeylerle oyalanan kimselerin hallerini uygun bir hal olarak karşılamamakta ve şöyle buyurmaktadır: **"İşte (böyle) namaz kılanların vay haline ki, onlar namazlarından gaflet içindedirler."** *(el-Mâun, 107/4-5)* Namazı kaybedenleri tehdit etmekte ve şöyle buyurmaktadır: **"Bunlardan sonra ise namazı zayi eden, arzularına uyan bir kavim geldi. İşte onlar gay (cehennem) ile karşılaşacaklardır."** *(Meryem, 19/59)*

Ebu Umame el-Bahilî *Radıyallahu anh*'dan şöyle dediği rivayet edilmiştir: Rasûlullah *Sallallahu aleyhi vesellem* buyurdu ki: "Eğer bir kaya parçası on halkadan kaldırılarak cehennemin kenarından aşağıya atılacak olursa, yetmiş yıl düşse bile gay ve âsâma ulaşmadıkça cehennemin dibine ulaşamaz." Ona gay ve âsâm nedir diye sorulunca şöyle buyurdu: "Bunlar cehennemin dib tarafındaki iki kuyudur. Cehennemliklerin irinleri bunlardan akar. Yüce Allah'ın kitabında:**"Namazı terkeden, arzularına uyan bir kavim geldi. İşte onlar Gay ile karşılaşacaklar."** *(Meryem, 18/59)* ile **"kim bunları işlerse âsâm ile karşılaşır."** *(el-Furkan, 25/68)* buyruklarında sözkonusu ettikleridir."[23]

İşte bu hususları sunduktan sonra şunu belirtelim ki; muvahhid Rabbinden korkan, sevabını uman bir müslümana herhangi bir şekilde namazı elden kaçırması yakışmaz. Aksine müslüman namazı eksiksiz olarak dimdik ayakta tutup kılmak için bütün gayretini ortaya koymalıdır. Namazını kılarken gerekli huşûu ve Allah'a karşı itaatla boyun eğmeyi (hudû’) gerçekleştirmeli, hayatın her türlü aldatıcı fitnelerinden soyutlanabilmelidir. Namaz ile ilgili bir söz söyleyecek veya bir iş yapacak olursa mutlaka kalbiyle, aklıyla, ruhuyla, bedeniyle Allah'a yönelmelidir. İşte o vakit böyle bir kimseye kurtuluşun müjdesi verilebilir. Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: **"Mü'minler gerçekten felâh bulmuşlardır. Onlar ki namazlarında huşû’ içindedirler."** *(el-Mu'minûn, 23/1-2)*

ABDEST

Kul, namaza başlamadan önce büyük hades (denilen cünüblük) ile küçük hades (denilen abdestsizlik) halinden temiz olmalıdır. Büyük hades gusül ile küçük hades ise abdest ile ortadan kalkar. Suyun bulunmaması ya da kullanılmasından zarar görülmesi halinde ise teyemmüm hem abdestin, hem de guslün yerine geçer.

Sözlük ve Şer'î Anlamı İtibariyle Vudû (Abdest)

Sözlükte vudû (vav harfi ötreli olarak) mastar olup fiilin adıdır. Vav harfi üstün olarak (vedû şeklinde) ise kendisiyle abdest alınan suyun adıdır.[24] Şer'î anlamı ile vudû (abdest), abdest azalarının su ile temizlenme şeklidir. Bu azalar yüz, eller, baş ve iki ayaktır. Bu azaların özel bir şekilde yıkanmasına şer'an "vudû" denilmesi abdest alanın bu yolla temizlenmesi ve güzelleştirilmesinden ötürüdür.

Abdestin Meşrû Oluşunun Delili

Abdestin meşrû oluşu kitab, sünnet ve icmâ' ile sabit olmuştur. Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: **"Ey iman edenler! Namaza kalkacağınız zaman yüzlerinizi ve dirseklere kadar ellerinizi yıkayın. Başlarınıza mesh edin. Her iki topuğunuza kadar ayaklarınızı da (yıkayın). Eğer cünub iseniz yıkanıp temizleniniz."** *(el-Maide, 5/6)*

Rasûlullah *Sallallahu aleyhi vesellem* de şöyle buyurmuştur: "Sizden herhangi bir kimse eğer abdestini bozacak bir iş yapmış ise abdest almadıkça namazı kabul edilmez."[25]

İbn Ömer *Radıyallahu anh*'dan şöyle dediği rivayet edilmiştir: Rasûlullah *Sallallahu aleyhi vesellem*'i şöyle buyururken dinledim: Abdestsiz hiçbir namaz kabul edilmez."[26]

Abdestin meşruiyeti üzerinde müslümanların icmâ'ı gerçekleşmiş bulunmaktadır. Dolayısıyla abdest, dinden olduğu kesin olarak bilinen hususlardandır.

Abdestin Fazileti

Abdest kulun Allah ile karşılaşması için hazırlandığı bir temizliktir. Abdest ile kul, azalarını temizler ki, Rabbinin huzurunda temiz olsun. Namazda Allah'ın

huzurunda durmak ne büyük bir iştir! Kulun güzelce abdest alması ne güzeldir. Bu yolla duyularını, vicdanını yaratıcısı ile kavuşmaya hazırlanmak üzere uyarmış olur.

Abdullah es-Sunabihî *Radıyallahu anh*'dan rivayete göre Rasûlullah *Sallallahu aleyhi vesellem* şöyle buyurmuştur: "Kul abdest alıp da ağzında suyu çalkaladı mı günahlar ağzından dışarı çıkar. Burnuna su verdi mi günahlar burnundan dökülür. Yüzünü yıkadı mı günahlar yüzünden dökülür. Hatta göz kapaklarının altından bile dökülür. Ellerini yıkadı mı günahlar ellerinden hatta tırnakları altından bile dökülür. Başına mesh etti mi günahları başından hatta kulaklarından dökülür. Ayaklarını yıkadı mı günahlar ayaklarından hatta ayaklarının tırnaklarının altından bile dökülür. Bundan sonra ise mescide yürümesi ve kılacağı namaz ise nafile (fazladan mükâfat) olur."[27]

Abdestli Olmayı Gerektiren Hususlar

Abdestli olmayı gerektiren hususlar üç tanedir. Namaz, Ka'be etrafında tavaf ve mushafa dokunmak.

Çünkü Rasûlullah (tavaf ile ilgili olarak) şöyle buyurmuştur: "Tavaf ta bir namazdır. Şu kadar var ki Allah tavaf sırasında konuşmayı helal kılmıştır. Buna göre kim (tavaf ederken) konuşursa hayırdan başka bir şey söylemesin."[28]

Mushafa el değdirmeye gelince; yüce Allah şöyle buyurmaktadır: **"Ona ancak tertemiz olanlar el değdirebilir."** *(el-Vakıa, 56/79)* Bunun diğer bir gerekçesi de Hakim b. Hizam'ın şöyle dediğine dair gelmiş olan rivayettir: Rasûlullah *Sallallahu aleyhi vesellem* beni Yemen'e gönderince şöyle buyurdu: "Kur'ân'a taharetli (abdestli) olmadıkça el değdirme."[29]

Abdestin Farzları

1. Yüzü bir kere yıkamak. Çünkü yüce Allah: **"Yüzlerinizi yıkayın."** *(el-Maide, 5/6)* diye buyurmuştur. Bundan maksat da suyu yüzün üzerinden akacak şekilde bırakmaktır. Çünkü gasl (yıkamak) akıtmak demektir. Mazmaza ve istinşak da buna dahildir. Çünkü burun ve ağız yüzün sınırları içerisindedir. Kasten ya da yanılarak bunların terkedilmemesi gerekir. Çünkü sahih sünnet bunlar hakkında varid olmuş bulunmaktadır. Lakît b. Sabra *Radıyallahu anh*'ın rivayet ettiği hadise göre Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem* şöyle buyurmuştur: "Abdest aldığın takdirde ağzını çalkala."[30]

Ayrıca Ebu Hureyre *Radıyallahu anh*'dan şöyle dediği rivayet edilmiştir: Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem* buyurdu ki: "Sizden herhangi bir kimse abdest aldığı takdirde burnuna su versin, sonra onu dışarı çıkarsın."[31]

Burna alınan suyun dışarı çıkartılması uykudan uyandıktan sonra alınan abdestte icab eder. Çünkü Ebu Hureyre *Radıyallahu anh*'ın şöyle dediği rivayet edilmiştir: Rasûlullah *Sallallahu aleyhi vesellem* buyurdu ki: "Sizden herhangi bir kimse uykudan uyandı mı üç defa burnuna su alıp dışarı çıkarsın. Çünkü şeytan geceyi onun burun deliklerinde geçirir."[32]

2. Dirseklerle birlikte ellerin yıkanması. Çünkü yüce Allah: **"Dirseklere kadar ellerinizi yıkayın."** *(el-Maide, 5/6)* diye buyurmaktadır. Burada "ila (kadar)" lafzı "beraber (mea)" anlamındadır. Muslim'de Ebu Hureyre'den şöyle dediği rivayet edilmiştir: "...Sonra pazusuna geçinceye kadar sağ elini yıkadı."[33]

Dirsek ise kol ile pazu arasındaki eklem demektir. Sünnette bunun delilleri pek çoktur.

3. Başın tamamını mesh etmek. Kulaklar da kapsamına girer. Bu hükmün sebebi de yüce Allah'ın: **"Başlarınıza mesh edin."** *(el-Maide, 5/6)* buyruğudur. Burada "be (e,a)" fiilin mefule (fiilden etkilenen nesneye) yapıştırılması, bitiştirilmesi anlamını ifade eder. Yani meshetme işini başlarınıza bitiştirerek yapınız. Kulakların başın kapsamına girmesi ise Peygamber efendimizin: "Kulaklar baştandır." diye buyurmuş olmasıdır.[34]

4. Ayakları topuklarla birlikte yıkamak. Çünkü yüce Allah: **"Her iki topuğunuza kadar ayaklarınızı da (yıkayın)."** *(el-Maide, 5/6)* diye buyurmuştur. Buradaki "ayaklarınızı da (ve erculekum)" buyruğundaki lam harfinin nasb ile okunması yıkama emrinin kapsamı içerisine girmesi içindir. Rasûlullah *Sallallahu aleyhi vesellem*'ın fiilî ve kavlî uygulaması olarak tevatüren sabit olan da budur. Abdullah b. Ömer *Radıyallahu anh*'dan şöyle dediği rivayet edilmiştir: Bir seferde Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem* bizden geri kaldı. Bize yetiştiğinde ikindi vakti çıkmak üzereydi. Bunun için biz de abdest alıp ayaklarımıza mesh etmeye koyulduk. Sesi çıkabildiği kadarıyla -iki ya da üç defa-: "Ateşte yanmaktan ötürü topukların vay haline!" diye buyurdu.[35] (Ayak topukları ayağın oynama yerindeki sağ ve solda bulunan çıkıntı kemiklerdir. Yoksa topuk kelimesiyle taban kasdedilmemektedir)

Su değmeden küçük dahi olsa herhangi bir bölümü yıkamadan bırakmak caiz değildir. Çünkü Ömer b. el-Hattab *Radıyallahu anh*'ın şöyle dediği rivayet edilmiştir: Bir adam abdest aldı, ayağı üzerinde tırnak kadar bir yeri (yıkamadan) bıraktı. Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem* onu görünce: "Geri dön güzelce abdest al" diye buyurdu.[36]

5. Kur'ân-ı Kerim'in zikrettiği şekilde farzlar arasında sırayı gözetmek. Çünkü bizler başa meshetme emrinin yıkanması emredilen diğer azalar arasında sözkonusu edildiğini görüyoruz. Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: **"Ey iman edenler! Namaza kalkacağınız zaman yüzlerinizi ve dirseklere kadar ellerinizi yıkayın. Başlarınıza mesh edin. Her iki topuğunuza kadar ayaklarınızı da (yıkayın)."** *(el-Maide, 5/6)*

Ayrıca Cabir *Radıyallahu anh*'dan gelen rivayete göre Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem* şöyle buyurmuştur: "Allah'ın (buyruğunda) zikrederek başladığı ile siz de başlayınız."[37]

Bu buyruk her ne kadar (Safâ ile Merve arasında) sa'y hakkında verilen bir emir ise de abdest hususunda da Allah'ın başa aldığı ile başlamaya delildir.

Buna göre abdest alan kişi eğer yüzünü yıkamadan önce herhangi bir azasını yıkamak ile başlayacak olursa sadece onun yüzünü yıkadığı kabul edilir, çünkü sıralamayı gözetmemiş olur. Aynı şekilde bir kimse tek bir defada bütün abdest azalarını yıkayacak olursa, sadece yüzünü yıkadığı kabul edilir.

6. Abdest azalarını arka arkaya yıkamak (müvalât): Bu sözü geçen abdest azalarını arka arkaya yıkamak demektir. Herhangi bir azayı yıkamayı daha önce yıkadığı uzuv kuruyuncaya kadar geciktirmemelidir. Mesela yüzü kuruyuncaya kadar ellerini yıkamayı geciktirmemelidir ve diğer azalar için aynı şey söylenir.

Eğer abdest alan kişi sakalının arasına suyun girmesini sağlamak, yahut suyun azalarının dış taraflarının her yerine ulaşması için suyu götürmek ya da bir vesveseye kapılmak gibi bir sebeple uğraşacak olursa -mesela azasını iki defa mı üç defa mı yıkadığında tereddüt ederse- yahut abdest azalarına bitişik bir kiri izale etmekle uğraşırsa bunun bir zararı yoktur. Çünkü bütün bu hususlar abdest almak fiilleri ile alakalıdır.

Abdest azalarını yıkarken abdest alan kimsenin su bulmak yahut bir necaseti gidermek, yahut abdest azaları dışındaki bir yerdeki bir kiri gidermek gibi bir işle uğraştığı için abdest azalarını ardı arkasına yıkamaya kesinti verecek

olursa, durum farklıdır. Bu takdirde eğer daha önce yıkanan organ kuruyacak olursa müvâlât gerçekleşmemiş olur.
Bu farzlardan herhangi birisini terketmek yahut meşrû’ olan şekle göre yapmamanın -sünnetlerden farklı olarak- abdesti bozacağı ve kişinin yeniden abdest almasını gerektirdiği aklı başında herkesin açıkça anlayabileceği bir husustur.

Abdest Alma Şekli

1. Abdest alacak olanın hadesi gidermek niyetini ya da taharet maksadını abdest fiillerine başlamadan önce hatırına getirmesi icab eder. Niyet, yüce Allah'ın rızası ve onun ve Rasûlünün emrine uymak maksadı ile abdest almak üzere kalbin kararlılığından ibarettir. Yüce Allah da: **"Halbuki onlar onun dininde ihlâs sahipleri olarak Allah'a ibadet etmelerinden... başkası ile emrolunmadılar."** *(el-Beyyine, 98/5)* diye buyurmaktadır. Mabud için ihlâslı bir niyet ile ibadet etmek ise ibadetin esasıdır. Niyet ile ibadetler ve adetler birbirinden ayrılır. Çünkü ibadet kastıyla abdest alan kimse ile abdesti niyet etmeksizin su ile bedenini serinletmek isteyen kimse arasında fark vardır. Kısacası niyet kulluğun sırrıdır.
Rasûlullah *Sallallahu aleyhi vesellem* Ömer b. el-Hattab *Radıyallahu anh*'ın rivayet ettiği hadiste bunu açıklamıştır. Ömer *Radıyallahu anh* dedi ki: Rasûlullah *Sallallahu aleyhi vesellem*'ı şöyle buyururken dinledim: "Ameller ancak niyetlere göredir. Şüphesiz her kişi için ancak niyet ettiği şey vardır."[38]
İbn Hacer şöyle demiştir: "Bazı ilim adamları yüce Allah'ın: **"Namaza kalkacağınız zaman"** *(el-Maide, 5/6)* buyruğundan niyetin abdest almak için vacib olduğu hükmünü çıkarmışlardır. Çünkü ifadenin takdiri şöyledir: Sizler namaza kalkmak istediğiniz vakit namaz için abdest alınız."[39]
Niyetin yapılacağı yer kalbtir. Dilin niyet ile bir alakası yoktur. Eğer abdest alacak kişi diliyle niyeti söylemekle birlikte **kalbinde niyetini kesinleştirmemiş ise abdesti sahih değildir.** Çünkü muteber olan onun içindeki niyettir. Lafzan söyledikleri değildir.

2. Azaları yıkamaya başlamadan önce abdest alan kimsenin "bismillah" diyerek abdestin başında **besmele çekmesi vacibtir.** "Bismillahirrahmanirrahim" demesi daha mükemmeldir. Çünkü Ebu Hureyre *Radıyallahu anh*'dan şöyle dediği rivayet edilmiştir: Rasûlullah *Sallallahu*

aleyhi vesellem buyurdu ki: "...Yüce Allah'ın adını üzerine zikretmeksizin (abdest alanın) abdesti olmaz..."[40]
Bilmemek ve unutmak halinde besmele çekmek sorumluluğu kalkar. Ancak abdest alırken besmele çekmediğini hatırlayacak olursa az önce geçen hadis-i şerif dolayısı ile yeniden abdest alır ve besmele çeker. Taberânî'nin rivayet ettiği Ebu Hureyre'den gelen şu hadis te buna delildir: "Ey Ebu Hureyre, abdest alacak olursan, "bismillahi velhamdulillahi" de. Şüphesiz senin hafaza meleklerin o abdestini bozuncaya kadar durup dinlenmeden sana hasenât yazmaya devam eder."[41]

3. Abdestin başında elleri üç defa yıkamak. Çünkü Evs b. Ebi Evs dedesinden *Radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Ben Rasûlullah *Sallallahu aleyhi vesellem*'i ellerini üç defa yıkarken gördüm."[42] Her iki elini de üç defa yıkadı demektir.
Ellerin parmaklarının arasını hilallemek (suyun oralara girmesini sağlamak) da sünnettir. Çünkü İbn Abbas *Radıyallahu anh*'ın rivayetine göre Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem* şöyle buyurmuştur: "Abdest aldığın vakit ellerinin ve ayaklarının parmaklarının arasını hilalle (suyun girmesini sağla)."[43] Bir eliyle öbürünün parmakları arasına su girmesini sağlar.
Abdesti bozacak derecede derin uykudan uyanmak halinde elleri üç defa yıkamak müstehabtır. Çünkü Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem* abdest almasını anlatanın naklettiğine göre böyle yapmıştır. Yine Ebu Hureyre *Radıyallahu anh*'ın rivayetine göre de Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem* şöyle buyurmuştur: "Sizden herhangi bir kimse uykudan uyandığı vakit elini üç defa yıkamadıkça suya daldırmasın. Çünkü o elinin nerede geceyi geçirdiğini bilemez."[44]
4. Mazmaza ve istinşak: Mazmaza suyun ağza alınarak ağzı yıkamak için ağızda çalkalanmasıyla, istinşak da nefesini içine çekerek, suyu burnun içine çekmekle gerçekleşir. Oruçlu olmayan kimsenin mazmaza ve istinşakı ileriye götürmesi sünnettir. Çünkü oruçlu olan kimsenin içine birşeyler girmekle orucu bozulabilir. Ayrıca Lakît b. Sabra'nın *Radıyallahu anh* şöyle dediği rivayet edilmektedir: Ben! Ey Allah'ın Rasûlü bana abdest hakkında haber ver

dedim. Şöyle buyurdu: "Abdest azalarını iyice yıka. Parmaklarının arasını hilalle. Oruçlu olma halin dışında ileri derecede istinşak yap."[45]
Mazmaza ve istinşak üç avuç su almak suretiyle üç defa yapılır. Herbir defasında hem mazmaza, hem de istinşak yapar. Çünkü Amr b. Yahya'nın naklettiği hadiste şöyle denilmektedir: "Aldığı üç avuç su ile hem mazmaza yaptı, hem istinşak yaptı, hem de burnundan suyu dışarı çıkardı."[46]
Nevevi der ki: Bu hadis-i şerifte sahih ve tercih edilen görüşün lehine apaçık bir delâlet bulunmaktadır. Buna göre mazmaza ve istinşakta sünnet olan üç avuçla yapılmasıdır. Bunların herbirisinde mazmaza ve istinşakı birlikte yapar.
İstinşak (burna su çekmek) sağ elle, istinsar (burundan suyu dışarı çıkarmak) sol elle, suyun burundan nefes yoluyla dışarı atılması suretiyle yapılır. Bu arada sol elin iki parmağı burun üzerine konulur. Abde Hayr dedi ki: "...Bizler bu sırada oturuyor ve ona (yani abdest almakta olan Ali *Radıyallahu anh*'a) bakıyorduk. Sağ elini (su kabına) soktu, ağzını su ile doldurdu. Mazmaza ve istinşak yaptı, sol eliyle suyu burnundan dışarı çıkardı. Bu işi üç defa tekrarladı, sonra şöyle dedi: Rasûlullah *Sallallahu aleyhi vesellem*'in abdest almasını görmek isteyen kimse bilsin ki onun abdest alması bu şekilde idi."[47]
Abdest alırken mazmaza esnasında misvak kullanmak sünnettir. Misvak müekked sünnetlerdendir. Bu da ağzı misvak çubuğuyla ovalamaktan ibarettir. En iyi misvak erak ağacından olandır. Bunun pek çok ve pek büyük faydaları vardır.
Ebu Hureyre *Radıyallahu anh*'dan rivayete göre Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem* şöyle buyurmuştur: "Eğer ümmetime zorluk vermeyecek olsaydım, her abdest ile birlikte misvak kullanmalarını emrederdim."[48] Esasen misvak kullanmak her vakit sünnettir. Çünkü Ebu Bekir *Radıyallahu anh*'ın rivayet ettiği hadise göre Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem* şöyle buyurmuştur: "Misvak ağzın temizleyicisi, Rabbin de razı olacağı bir iştir."[49]
5. Yüzü boydan başta saçın bittiği yerden, çenelerin ve sakalın altına kadar, enine de iki kulağın yumuşakları arasında üç defa yıkamak. Çünkü yüce Allah: **"Yüzlerinizi yıkayın"** diye buyurmuştur. Ayrıca Osman *Radıyallahu anh*'ın azadlısı Humran'nın da haber verdiğine göre Osman b. Affan *Radıyallahu anh* abdest almak üzere bir su getirilmesini istedi, abdest aldı. Daha sonra Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem*'in nasıl abdest aldığını

sözkonusu etti. Sonra Humran şunları söyledi: "Sonra da yüzünü üç defa yıkadı..."[50]

Sakalı birbirinden ayırmak ve arasından suyu akıtmak suretiyle sakalın hilâllenmesi de sünnettir. Çünkü Osman *Radıyallahu anh*'ın rivayet ettiği hadise göre Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem* sakalını hilâllerdi (arasına su girmesini sağlardı).[51] Enes *Radıyallahu anh*'dan gelen rivayete göre de Rasûlullah *Sallallahu aleyhi vesellem* abdest aldı mı bir avuç su alır ve bunu çenesinin altından sokarak onunla sakallarını hilaller ve: "Aziz ve celil olan Rabbim bana böylece emretti." derdi.[52] Yüzdeki diğer kılların da hilallenmesi böyle olur. Bununla birlikte sakalın dışta kalan kısmının yıkanması yeterlidir.

6. Dirseklerle birlikte ellerin üç defa yıkanması. Çünkü Osman *Radıyallahu anh*'ın azadlısı Humran'ın verdiği habere göre: "Osman *Radıyallahu anh* bir abdest suyu getirilmesini istedi..." ve Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem*'in nasıl abdest aldığını sözkonusu etti. Humran dedi ki: "Sonra sağ elini dirseğine kadar üç defa yıkadı. Sonra sol elini de aynı şekilde yıkadı."[53]

7. Elleriyle başın tamamını sadece bir defa meshetmek. Bunu yaparken başın ön tarafından başlar, arka tarafına doğru elini götürür. Daha sonra yine elini başladığı yere doğru meshederek geri getirir. Çünkü Amr b. Yahya el-Mâzîni'nin babasından rivayetine göre "bir adam Abdullah b. Zeyd'e -ki o da Amr b. Yahya'nın dedesidir- şöyle dedi: Rasûlullah *Sallallahu aleyhi vesellem*'in nasıl abdest aldığını bana gösterebilir misin?... Sonra elleriyle başını meshetti. Onları geri götürdü ve getirdi. Başının ön tarafı ile başladı. Daha sonra onları arkasına doğru götürdü, sonra başladığı yere onları tekrar geri getirdi."[54]

Sonra şehadet parmaklarıyla kulaklarının içini, başparmaklarıyla da dış taraflarını mesheder. Çünkü Abdullah b. Amr, Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem*'in abdestini anlatırken şunları rivayet etmektedir: "...Sonra başını meshetti. Şehadet parmaklarını kulaklarına soktu, baş parmaklarıyla kulaklarının dışını, şehadet parmaklarıyla kulaklarının içini meshetti..."[55]

8. Topuklarla birlikte ayakları üç defa yıkamak: İmam Muslim Sahih'inde Osman *Radıyallahu anh*'ın azadlısı Humran'dan rivayet ettiğine göre "Osman b. Affan *Radıyallahu anh* abdest suyu getirilmesini istedi..." Ve bu arada Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem*'in nasıl abdest aldığını sözkonusu etti.

Daha sonra Humran dedi ki: "...Sonra sağ ayağını topuklarına kadar üç defa yıkadı. Sonra sol ayağını aynı şekilde yıkadı..."[56]
Ayak parmaklarının arasını sol elinin serçe parmağı ile hilallemesi sünnettir. Sağ ayağın serçe parmağından başlayıp, başparmağına doğru gelir. Sonra da sol ayağın baş parmağından başlayıp, serçe parmağına doğru gider. El verir ki parmakların bir kısmı ya da tamamı birbirine bitişik olmasın, o takdirde bu hilâlleme sakıt olur. Çünkü İbn Abbas *Radıyallahu anh*'ın rivayetine göre Rasûlullah *Sallallahu aleyhi vesellem* şöyle buyurmuştur: "Abdest aldığın takdirde ellerinin ve ayaklarının parmaklarının arasını hilâlle (aralarına su girmesini sağla)."[57]
Yıkamak için kullandığı eli yıkamakta olduğu azanın üzerinde su ile birlikte veya ondan sonra geçirmek suretiyle ovalamak da sünnettir. Böylece suyun oraya varması ve tahareti sağlanmış olur. Abdullah b. Zeyd *Radıyallahu anh*'dan rivayete göre Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem*'e bir muddün üçte ikisi kadar su getirildi, o da abdest aldı, kollarını ovalamaya başladı."[58]
Yine ondan gelen rivayete göre Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem* abdest alıp: "İşte böyle ovalanır." diye buyurmuştur.[59] el-Müstevrid b. Şeddad'dan da şöyle dediği rivayet edilmiştir: Rasûlullah *Sallallahu aleyhi vesellem*'i abdest aldığında ayak parmaklarını serçe parmağı ile ovaladığını gördüm."[60]
Ovalamak abdesti iyice almak (isbağu'l-vudû') kapsamında sayılır. Hadis-i şerifte de: "İyice abdest almak (isbağu'l-vudû') imanın yarısıdır."[61] diye buyurulmuştur. Çünkü abdest dışı paklar, iman ise içi temizler.
Sağ uzuvlarla başlamak da sünnettir. Bu da sağ taraftan başlamak demek olup, genel olarak bütün hayırların nafileleri arasında sayılır. Çünkü Aişe *Radıyallahu anha*'nın şöyle dediği rivayet edilmiştir: "Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem* ayakkabı giymekte, saçlarını taramakta, abdest almakta ve bütün işlerinde sağdan başlamaktan hoşlanırdı."[62]
Ayrıca Ebu Hureyre *Radıyallahu anh*'dan da şöyle dediği rivayet edilmiştir: Rasûlullah *Sallallahu aleyhi vesellem* buyurdu ki: "(Bir şey) giyindiğiniz vakit, abdest aldığınız vakit sağ taraflarınızla başlayınız."[63]
Abdestten sonra rivayet olarak varid olmuş zikirleri yapmak sünnettir. Çünkü Ömer b. el-Hattab *Radıyallahu anh* şöyle demiştir: Rasûlullah *Sallallahu aleyhi vesellem* buyurdu ki: "Sizden herhangi bir kimse iyice abdest alır ya da abdest azalarını iyice yıkar, sonra da:

40

Allah'tan başka hiçbir ilah olmadığına, Muhammed'in Allah'ın kulu ve rasûlü olduğuna şehadet ederim "diyecek olursa, mutlaka ona cennetin sekiz kapısı açılır, hangisinden dilerse girer."[64]

Ebu Said el-Hudrî *Radıyallahu anh*'dan da şöyle dediği rivayet edilmiştir: Rasûlullah *Sallallahu aleyhi vesellem* buyurdu ki: Her kim abdest alıp da;

40

Allah'ım seni hamdinle tesbih ederim. Şehadet ederim ki, senden başka hiçbir ilah yoktur, senden mağfiret diler ve sana tevbe ederim" diyecek olursa, bu bir kağıda yazılır. Daha sonra üstü mühürlenir, kıyamet gününe kadar onun mührü açılmaz."[65]

Abdestin Bazı Etkileri

Abdestin nasıl alındığını sözkonusu ettikten sonra abdestin abdest alanın ruhunda bıraktığı bazı etkiler üzerinde durmamız gerekiyor. Abdest bir ibadettir. Kul bu ibadeti yaratıcısının emirlerini, O'nun rızasını arayarak yerine getirmek için yapar. Abdest ile azalarını temizler, imanını besler. Böylece Allah'ın huzurunda durmak için gerekli hazırlığı yapmış olur...

Abdest vücudu harekete getirir. Onu tembellikten, gevşeklikten ve miskinlik hallerinden kurtarır. Yüce Allah'ın huzuruna çıkmak üzere hazırlanmak için zihni faaliyete geçirir. Müslümanı ibadet zevkini tatmaya hazırlar. Çünkü abdest ile abdest azalarını maddi olarak temizlemiş, asabilik ve kızgınlığını da gidermiş olur. Rasûlullah *Sallallahu aleyhi vesellem* buyurdu ki: "Öfke şeytandandır. Şüphesiz şeytan da ateşten yaratılmıştır. Ateş de ancak su ile söndürülür. Dolayısıyla sizden biriniz öfkelenecek olursa hemen abdest alıversin."[66]

Aynı günde birkaç defa abdest tekrarlanabilir ve bu hergün devam eder. İnsan abdestle daha bir huzur ve sükûn bulur. İmani birikimi artar. Nefis yaratıcının gözetimi altında olduğu duygusu ile eğitilir. Kul bir günah işledi mi hemen ondan döner ya da tevbe eder. Çünkü onun yaratıcısı ile bir sözleşmesi vardır. Rabbinin huzuruna onu hoşnut etmeyecek bir şekilde çıkması ona yakışmaz.

Abdestin maddi etkiyi aşarak, günahları su ile yıkayan, hataları izale eden manevi temizlik derecesine kadar etkisinin uzandığına dair hadis-i şerifler delil teşkil etmektedir. Böylelikle kul rahman olan Rabbinin huzurunda tertemiz bir şekilde durur.

Ebu Umame *Radıyallahu anh*'dan şöyle dediği rivayet edilmiştir: Rasûlullah *Sallallahu aleyhi vesellem* buyurdu ki: "Müslüman kimse abdest aldı mı günahları kulağından, gözünden, ellerinden, ayaklarından çıkıp gider. O oturdu mu günahları bağışlanmış olarak oturur."[67]

Mestler Üzerine Mesh Etmek

Mest (el-huff); ayağa giyilen; deri veya deri hükmünde kabul edilen keten, yün ve benzeri maddelerden imal edilmiş şeylerdir. Mestin üzerine mesh etmenin meşruiyeti kitab, sünnet ve icma ile sabit olmuştur. Yüce Allah'ın: **"Her iki topuğunuza kadar ayaklarınızı da"** *(el-Maide, 5/6)* buyruğundaki "ayaklarınızı da" (anlamı verilen "erculekum" lafzının lam harfi) cer ile "erculikum" şeklinde okunuşu (bu anlamı verir: ayaklarınızı da topuklarınıza kadar meshedin, demek olur).

Sünnetten deliline gelince; bu hususta Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem*'den rivayet edilen hadisler tevatür derecesindedir. Bunlardan birisi Hemmam *Radıyallahu anh*'dan gelen rivayettir. O şöyle demiştir: "Cerir küçük abdest bozdu, sonra abdest aldı ve mestleri üzerine mesh etti. Ona: Böyle mi yapıyorsun? denilince o: Evet diye cevab verdi. (Çünkü) ben Rasûlullah *Sallallahu aleyhi vesellem*'i küçük abdest bozduğunu, sonra abdest alıp mestleri üzerine mesh ettiğini gördüm."[68]

Ehl-i sünnet mestler üzerine meshetmenin caiz olduğu üzerinde icmâ’ etmişlerdir.

Mestler üzerine meshin şartları

Mestin ve onun hükmünde olan diğer ayakkabıların abdestli olarak giyilmeleri meshin caiz olması için bir şarttır. Çünkü Urve b. el-Muğire babasından şöyle dediğini rivayet etmektedir: Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem* ile birlikte bir yolculukta bulunuyorduk. Onun mestlerini çıkarmak için eğildim; "Hayır onları bırak, çünkü ben o mestleri (ayaklarım) taharetli (abdestli) iken giydim" diye buyurdu ve üzerlerine meshetti.[69]

Abdest alan kimsenin abdesti bitirdikten sonra bir mest yahut bir çorap giyinmesi caizdir. Eğer abdestini bozacak olursa abdest almak istediği her seferinde ayaklarını yıkamak yerine üzerlerine mesh yapabilir. Mestlerin üst tarafını mesh eder. Çünkü Ali *Radıyallahu anh* şöyle buyurmuştur: "Eğer din re'ye (aklî görüşe) dayalı olsaydı, mestin alt tarafının meshedilmesi üst

tarafına göre daha uygun olurdu. Halbuki ben Rasûlullah *Sallallahu aleyhi vesellem*'i mestlerin üstüne mesh verirken gördüm."[70]

Mesh Süresi

İkamet halinde olan kimse için mesh süresi bir gün, bir gecedir. Yolcu için geceli-gündüzlü üç gündür. Meshin zamanı ise sahih kabul edilen görüşe göre meshe başlama vaktinden itibaren hesaplanır.

Mesheden kimse şer'an belirlenmiş süre içerisinde cünubluk hali dışında mestlerini çıkarmaz. Çünkü Safvân b. Assâl *Radıyallahu anh*'ın rivayet ettiği hadiste o şöyle demiştir: Rasûlullah *Sallallahu aleyhi vesellem* bizlere yolcu isek mestlerimizi -cünubluk hali dışında- geceli gündüzlü üç gün çıkarmamızı emrederdi. Ancak büyük abdest, küçük abdest ve uyku dolayısıyla çıkarmamızı emretmezdi."[71]

Ali *Radıyallahu anh*'dan şöyle dediği rivayet edilmiştir: "Rasûlullah *Sallallahu aleyhi vesellem* yolcu için geceli gündüzlü üç gün, ikamet halinde olan için bir gündüz ve bir gecelik süre tesbit etmiştir."[72]

Meshi İptal Eden Haller

Sürenin bitmesi yahut mestlerin çıkartılması ya da cünubluk dolayısıyla, mestler üzerine meshin hükmü sona erer.

Abdesti Bozan Haller

Abdesti bozan ve kişinin yeniden abdest almasını gerektiren birtakım haller vardır. Bunları şöylece sıralayabiliriz:

1. Ön ve arka yoldan çıkanlar. Çünkü yüce Allah şöyle buyurmaktadır: **"Yahut herhangi biriniz ayak yolundan gelirse..."** *(en-Nisa, 4/43)* Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem*'in: "Ancak ses ya da koku çıkmasından dolayı abdest alınır."[73] Hadisi de bunu gerektirmektedir.

Nevevi dedi ki: "Buna göre erkeğin yahut kadının önünden yahut her ikisinin arkasından çıkan herşey abdesti bozar. Bu ister büyük abdest, ister küçük abdest olsun, ister yel yahut kurtçuk olsun, irin, kan ya da küçük taş parçası ya da başka herhangi bir şey olsun. Bunun alışılagelen olması ile nadiren görülmesi arasında da fark yoktur."[74]

2. Derin uyku: Çünkü Ali *Radıyallahu anh*'dan rivayet edildiğine göre Nebi *Sallallahu aleyhi vesellem* şöyle buyurmuştur: "Göz dübürün ağız bağıdır. Dolayısıyla kim uyursa abdest alsın."[75]

Uyku bizatihi, hades (abdesti bozan bir iş) değildir. Fakat uyku sebebiyle abdest bozan durum ortaya çıkabilir. Çünkü kişi farkına varmadan ondan dışarıya bir şeyler çıkabilir. Halbuki uyanık olan kendisinden çıkanın farkına varır. Buna göre abdest alan bir kimse düzgün ve sağlam bir şekilde oturmaksızın uzanarak yatacak olursa, az önce geçen hadis sebebiyle abdest almalıdır. Eğer uzanmadan, makadı yere iyice oturmuş halde oturarak uyursa, abdesti ve taharet hali olduğu gibi devam eder. Çünkü o bu haliyle torbanın ağzından bir şey çıkmayacağından yana emindir. Çünkü Enes'den gelen rivayete göre o şöyle demiştir: "Rasûlullah *Sallallahu aleyhi vesellem*'in ashabı yatsı namazını oturarak başları uykudan aşağı düşene kadar beklerler. Sonra da abdest almaksızın namaz kılarlardı."[76]
3. Uyumadan aklın gitmesi. Baygınlık, delilik, sarhoşluk, aklı gideren hastalık gibi haller dolayısıyla abdest bozulur. Çünkü kişi bu durumda kendisinden birşey çıkıp çıkmadığının farkına varamaz. Diğer taraftan uyku sebebiyle abdest bozulduğuna göre delilik, baygınlık ve ihtiyaç dolayısıyla bir ilaç almak sebebiyle -az ya da çok olsun- bozulması öncelikle söz konusudur. Bu durumda makadının yere iyice oturmuş olup olmaması arasında bir fark yoktur. Çünkü aklın baştan gitmesi uykudan daha ileri bir haldir. İlim adamlarının çoğunluğunun (cumhûrun) kabul ettiği görüş budur.
4. Bazı ilim adamları **arada herhangi bir engel (hâil) bulunmaksızın ön ya da arka ferce elle dokunma**nın abdesti bozduğu kanaatindedir. Bu hüküm erkek ve kadın için fark etmez. İster kendisinin zekerine, ister başkasınınkine dokunsun, kadın da ister kendi fercine, isterse başkasınınkine dokunsun farketmez. Çünkü Safvan kızı Busre'nin *Radıyallahu anha* rivayet ettiği hadise göre Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem* şöyle buyurmuştur: "Her kim zekerine dokunursa, abdest almadıkça namaz kılmasın."[77] Ebu Hureyre *Radıyallahu anh*'dan da şöyle dediği rivayet edilmiştir: Rasûlullah *Sallallahu aleyhi vesellem* buyurdu ki: "Her kim arada bir örtü bulunmaksızın eli ile fercini tutarsa, namaz için abdest alması vacib olur."[78]
Amr b. Şuayb babasından, o dedesinden *Radıyallahu anhuma* şöyle dediği rivayet edilmiştir: Rasûlullah *Sallallahu aleyhi vesellem* buyurdu ki: "Herhangi bir erkek fercine dokunacak olursa abdest alsın, herhangi bir kadın fercine dokunacak olursa abdest alsın."[79]

Talk b. Ali'nin de rivayetine göre: "Bedevileri andıran bir adam gelip, ey Allah'ın Rasûlü dedi. Erkeğin abdest aldıktan sonra kendi zekerine dokunması hakkında ne dersin? Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem*: O senden bir parça -yahut bir çiğnem et-den başka bir şey midir? diye buyurdu."[80]
İlim adamlarının birçoğunun kanaatine göre de ferce şehvetle dokunmak abdesti bozar. Bazıları da şöyle demiştir: Hiçbir şekilde abdesti bozmaz. Bu meselede açık ve sahih bir delil yoktur. Bununla birlikte abdest almanın müstehab olduğunun daha ihtiyatlı olduğunda da şüphe yoktur.
5. Deve eti yemek: Buna delil Cabir b. Semura *Radıyallahu anh*'ın rivayet ettiği hadistir. Buna göre bir adam Rasûlullah *Sallallahu aleyhi vesellem*'e: Koyun eti yemekten ötürü abdest alayım mı? diye sormuş, Peygamber: "Dilersen abdest al, istersen abdest alma" diye buyurmuştur. Yine: Deve etinden dolayı abdest alayım mı? diye sormuş, Peygamber: "Evet, deve etinden ötürü abdest al..." diye buyurmuştur.[81]
el-Berâ b. Âzib *Radıyallahu anh*'dan şöyle dediği rivayet edilmiştir: Rasûlullah *Sallallahu aleyhi vesellem*'e deve etinden dolayı abdest almak hakkında soru sorulmuş. O da: "Ondan dolayı abdest alınız." diye buyurmuştur. Koyun etleri hakkında sorulunca da: "Ondan dolayı abdest almayın" diye buyurmuştur.[82]
Bir grubun kanaatine göre deve eti yemek abdesti bozmaz. Buna delil olarak da Cabir *Radıyallahu anh*'ın şu hadisini gösterirler: Rasûlullah *Sallallahu aleyhi vesellem*'in iki husustan son yaptığı, ateşin halini değiştirdiği şeylerden (pişirilen etten) dolayı abdesti terketmek olmuştur.[83] Bu ifade hem deve etini, hem başkalarını kapsar. İki halin sonuncusu bu olduğuna göre, birincisini neshetmiş olacağından bunu kabul etmek gerekir denilmiştir. Ayrıca İbn Abbas *Radıyallahu anh*'ın rivayet ettiği hadisi de delil gösterirler. Buna göre Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem* şöyle buyurmuştur: "Abdest dışarı çıkandan dolayıdır. İçeri girenden dolayı değildir."[84]
Cabir *Radıyallahu anh*'ın rivayet ettiği hadise şöyle cevab verilmiştir: O hadis umumidir. Deve eti dolayısıyla abdestin bozulacağına dair varid olan rivayetler ise hususidir. Umumi olan ifadeler hususi olanlara göre yorumlanır. İki hadisin birarada telif edilme imkânı dolayısıyla burda nesh olduğu söylenemez. Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem* bir işin yapılmasını

emredip, kendisi onun aksini yapacak olursa onun fiili uygulaması verdiği o emrin vücub ifade etmediğinin delilidir.
İbn Abbas'ın rivayet ettiği hadis ise zayıftır. İbn Hacer dedi ki: Senedinde el-Fudayl b. el-Muhtar vardır. Bu da oldukça zayıf bir ravidir. Ayrıca İbn Abbas'ın azadlısı Şube de vardır. O da zayıf bir ravidir.[85]
Deve etinin çiğ ya da pişmiş olarak yenilmesi de abdesti bozar. Karaciğer, iç yağı, işkembe, böbrek, bağırsaklar ve benzeri sakatat ta kapsamına girer. Deve etinin az ya da çok yenilmesi ile devenin yaşlı ya da küçük olması arasında bir fark yoktur.
Deve sütü içmekten ötürü abdest almak müstehabtır. Çünkü İmam Ahmed Musned'inde hasen bir sened ile Esid b. Hudayr'dan rivayetine göre Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem* şöyle buyurmuştur: "Deve sütünden ötürü abdest alınız."[86]
6. İrtidad etmek: İrtidad kişiyi İslamdan çıkartan herhangi bir söz söylemek, bir iş yapmak ya da bir itikada sahip olmakla olur. Her kim müslüman olduktan sonra küfre girerse, abdesti de bozulur. Yüce Allah: **"Eğer şirk koşarsan, andolsun ki amelin boşa çıkar."** *(ez-Zümer, 39/65)* diye buyurmuştur. Şirk ameli boşa çıkartır, abdest de bir ameldir. (Dolayısıyla o da bozulur.)
7. Erkeğin hanıma şehvetle dokunması veya aksi: İlim ehli abdesti bozan bu hal hakkında farklı görüşlere sahibtir. Kimisinin görüşüne göre şehvetle dokunmak abdesti bozar. Buna da yüce Allah'ın: **"Ya da kadınlara dokunmuş iseniz..."** *(el-Maide, 5/6)* buyruğunu delil gösterirler. Âyet-i kerime'de ise "şehvet" kaydı bulunmamaktadır. Fakat şehvet dolayısıyla abdestin bozulma ihtimali vardır. Eğer sadece dokunmak abdesti bozsaydı Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem* namaz kılarken Âişe *Radıyallahu anha*'a eliyle dokunması üzerine ayaklarını geri çekmesi halinde abdestinin bozulması ve namaza yeniden başlaması gerekirdi.
Diğer taraftan mücerred dokunmaktan ötürü abdest almayı gerekli kabul etmek çok büyük bir zorluğu gerektirir. Böyle bir zorluk gerektiren bir iş ise şer'an menfidir.
Daha başkaları ise dokunmanın kayıtsız ve şartsız olarak abdesti bozduğu kanaatindedir. İsterse şehvetsiz yahutta maksatsız dokunulsun. Ancak delilleri açık değildir. Bir başka kesimin kanaatine göre şehvetle dahi olsa kayıtsız ve şartsız olarak abdesti bozmaz. Delil olarak da Rasûlullah *Sallallahu aleyhi*

vesellem'in hanımlarından birisini öpüp, sonra da abdest almadan namaza gitmesini gösterirler. Ayrıca İbn Abbas *Radıyallahu anh*'ın yüce Allah'ın: **"Ya da kadınlara dokunmuş iseniz"** *(el-Maide, 5/6)* ile ilgili bunun büyük taharet almayı (guslü) gerektirdiği şeklindeki açıklamasını delil almışlardır.
Tercihe değer olan, kadına dokunmanın -kişiden bir şey çıkması hali dışında- abdesti bozmadığıdır.

Abdesti Bozan Haller İle İlgili Bazı Meseleler

İlim ehli, abdesti bozduğu söylenen bazı hususlarda farklı görüşlere sahibtir. Ancak sahih olan bunların abdesti bozmadıklarıdır. Bazıları :

1. İki yoldan başka yolla çıkan çok miktarda kusma ve benzerleri. Bunlar bu görüşlerine Ebu'd-Derda *Radıyallahu anh*'dan gelen şu rivayeti delil göstermişlerdir: "Rasûlullah *Sallallahu aleyhi vesellem* kustu ve orucu bozuldu ve abdest aldı."[87] Onu güzel bir şekilde örnek almak, bizim de onun yaptığı gibi yapmamızı gerektirir. Çünkü yüce Allah şöyle buyurmaktadır: **"Andolsun sizin için Rasûlullah'ta uyulacak güzel bir örnek vardır."** *(el-Ahzab, 33/21)* Diğer taraftan kusmak, bedenden dışarı çıkan birtakım fazlalıklardır. Bu yönüyle küçük ve büyük abdeste benzer. Çıktıkları yerlerin farklı oluşlarını gözönünde bulundurarak; küçük ve büyük abdestin azı da, çoğu da abdesti bozmakla birlikte, kusma ve benzeri hallerin ancak çok miktarda olanı abdesti bozar.
Buna şöylece cevab verilmiştir: Aslolan abdestin bozulmamasıdır. Bu hususta sahih ve açık şer'î bir delil bulunmamaktadır. Onların delil diye gösterdikleri hadis-i şerifi pekçok ilim adamı zayıf kabul etmiştir. Ayrıca bu (Peygamber Efendimiz'in) mücerred bir fiilidir. Bu haliyle -emir ihtiva etmediğinden ötürü- vücuba delil gösterilemez. Ayrıca bunun karşılığında yine bir zayıf hadis daha vardır. Buna Enes b. Malik *Radıyallahu anh* şöyle demiştir: "Rasûlullah *Sallallahu aleyhi vesellem* hacamat yaptırdı ve abdest almaksızın namaz kıldı..."[88]

2. Ölü yıkamak: Bu hususta İbn Ömer, Ebu Hureyre ve İbn Abbas *Radıyallahu anhum*'dan rivayet edilen: "Onlar ölü yıkayan kimseye abdest almalarını emretmişlerdir."[89] rivayetini delil gösterirler. Ölü yıkama işini yerine getiren yıkayıcı kimsedir. Yoksa ona su döken kimse değildir. Diğer taraftan ölü yıkayan çoğunlukla ölünün fercine dokunur. Ferce dokunmak da abdesti bozan hususlardandır.

Bu görüş, kitabtan, sünnetten ya da icmadan bunun abdesti bozacağına dair bir delil bulunmadığı gerekçesiyle reddolunmuştur. Bu üç sahabiden gelen bu rivayet ise müstehab olanı göstermektedir, diye kabul edilebilir.
Ölenin fercine dokunmaya gelince; bu sahih olmayan bir kıyastır. Çünkü bir defa ferce dokunmasının abdesti bozucu olduğu kabul edilemez. Abdesti bozduğunu kabul etsek bile, ferce dokunmak ve dokunmamak ihtimali kalır. İhtimal dolayısıyla da abdest bozulmaz. Diğer taraftan ölüyü yıkayan kimsenin arada bir hail (engel) bulunmadıkça ölenin fercine dokunması da caiz değildir. Ferce dokunma ihtimali ile birlikte, diri birisini yıkasa dahi abdest bozulmaz.
Buna göre tercihe değer olan, ölüyü yıkamanın abdesti bozmadığıdır. el-Muvaffak'ın (Muvaffaku'd-Din İbnu Kudame'nin), Şeyhu'l-İslam'ın (İbn Teymiye'nin) ve ilim ehlinden bir topluluğun tercih ettiği görüş budur.
İbn Kudame dedi ki: “Ebu'l-Hasen dedi ki: Bundan dolayı abdest almak gerekmez. Fukahanın çoğunluğunun görüşü budur. İnşaallah sahih olan da budur. Çünkü bir şeyin vücubunu tesbit etmek şeriattendir. Bu hususta ise bir nass gelmiş değildir. Ayrıca bu hüküm, hakkında nass bulunmuş gibi de değerlendirilemez. O halde asıl hali üzere kalır. Çünkü bu bir insanı yıkamak olup, canlı olan birisini yıkamaya benzer."[90]
3. Namazda olsa dahi kahkaha ile gülmek: Bir kesim bunu abdesti bozan haller arasında saymıştır. Sahih olan ise, ilim adamlarının cumhûrunun (büyük çoğunluğunun) kabul ettiği gibi abdesti bozmadığıdır.
4. Üzeri meshli mestlerin çıkartılması: Bu hususta farklı görüşler vardır. Kimisinin kanaatine göre üzerinde mesh yapılan mestlerin yerlerinden çıkartılmaları dolayısıyla taharet batıl olduğundan abdest almak icab eder. Çünkü taharet parçalanma kabul etmez. Herhangi bir organ hakkında batıl oldu mu bütünüyle batıl olur.
Kimisi ise abdest almakta müvâlât (bir önceki uzuv kurumadan sonraki uzvun yıkanması)'ı şart kabul etmektedir. Müvâlât ortadan kalkmadığına göre -çünkü azalar kurumamıştır- birinci abdestini esas alarak sadece ayaklarını yıkar...
Kimileri de müvâlâtı şart koşmamakta ve buna bağlı olarak sadece ayakların yıkanması gerektiği görüşündedir.
Asıl olan ise şer'î bir delil ile aksi sabit oluncaya kadar taharetin kalıcılığıdır.
5. Mukim ya da misafir (yolcu) olarak meshedenin süresinin tamamlanması; Ancak buna dair kitab, sünnet ya da ilim ehlinin icmaından

delil bulunmamaktadır. Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem* mesh müddeti için vakit tesbit etmiştir yoksa taharetin sona ermesi için değil. Buna göre kişi eğer taharet üzere olmakla birlikte müddet sona erecek olursa acaba tahareti de batıl olur mu? Bu mesele ilim ehli arasında ihtilâf konusudur.

TEYEMMÜM

Teyemmüm'ün sözlük ve terim anlamı

Teyemmüm, sözlükte kastetmek, yönelmek demektir.

Terim olarak, yüz ve ellere meshetmek maksadıyla temiz toprağı kastetmek suretiyle yüce Allah'a ibadet etmektir.

Meşruiyetinin Delili

Teyemmümün meşru oluşu kitab, sünnet ve icmâ' ile sabittir.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: **"Eğer hasta olur veya yolculukta iseniz yahut herhangi biriniz ayak yolundan gelirse ya da kadınlara dokunur da su bulamazsanız temiz bir toprağa teyemmüm edin. Yüzlerinizi ve ellerinizi meshedin. Şüphesiz Allah çok affedicidir, bağışlayıcıdır."** *(en-Nisâ, 4/43)*

Umame el-Bâhilî *Radıyallahu anh*'ın rivayetine göre Rasûlullah *Sallallahu aleyhi vesellem* şöyle buyurmuştur: "Arzın tamamı hem benim, hem ümmetim için hem bir mescid (namaz kılacak yer), hem de bir temizlenme vasıtası kılındı. Ümmetimden herhangi bir kimse her nerede namaz vaktine erişirse yanıbaşında mescidi vardır ve yanıbaşında abdest alıp taharetleneceği vasıtası vardır."91

Cabir b. Abdullah *Radıyallahu anh*'dan şöyle dediği rivayet edilmiştir: Rasûlullah *Sallallahu aleyhi vesellem* buyurdu ki: "Benden önceki hiçbir peygambere verilmemiş beş husus bana verildi. Bir aylık mesafeden (düşmanımın kalbine salınan) korku ile bana yardım olundu. Yeryüzü benim için hem bir mescid, hem de bir temizlenme aracı kılındı. Binaenaleyh ümmetimden herhangi bir kimse nerede namaz vaktine erişirse orada namaz kılsın..."92

İlim ehli özel hallerde abdest ve guslün yerine geçmek üzere teyemmümün meşrû' olduğunu ve teyemmümün küçük ve büyük hadesi kaldırdığını icmâ' ile kabul etmişlerdir.

Teyemmüm yapmak ne zaman meşrudur

İnsanın herhangi bir zamanda hadesini giderme ihtiyacını duyup da su bulamaz yahutta ödemekten âciz kalacağı bir paha karşılığında buluyorsa o da suyu bulamayan kimse hükmündedir. Çünkü yüce Allah: **"... Su**

bulamazsanız..." *(el-Maide, 5/6)* diye buyurmaktadır. Yahut su bulmakla birlikte suyu kullandığı takdirde bedeninin hastalık ve benzeri şeylerle zarar göreceğinden korkuyor ise (yine teyemmüm) yapabilir. Yüce Allah: **"Eğer hasta olur veya yolculukta iseniz..."** *(en-Nisa, 4/43)* diye buyurmaktadır.

Yahut su aradığı takdirde aşırı soğuk yahut yolda yırtıcı bir hayvanın bulunması ve benzeri sebepler dolayısıyla bedenen zarar göreceğinden korkarsa... Çünkü yüce Allah: **"Kendinizi öldürmeyin."** *(en-Nisa, 4/29)* ve: **"Ellerinizle kendinizi tehlikeye atmayın."** *(el-Bakara, 2/195)* diye buyurmaktadır.

Eğer suyu kullandığı takdirde yol arkadaşlarını yahutta kendilerini gözetmekle yükümlü olduğu hanımları yahut bineklerinin susuzluktan ya da tedavi edilmesi için suya ihtiyaç duyulan bir hastalıktan ya da aşırı derecede susuzluktan ötürü telef olmaktan korkuyor ise... (teyemmüm) yapabilir.

Teyemmüm ne ile yapılır?

Suyu aramak, eşyaları arasından, arkadaşlarından yahutta bulunduğu yere yakın yerlerde sıkı bir şekilde suyu araştırmak gerekir. Eğer kendisi suyun nerede olduğunu bilmiyor ise, ücret karşılığında dahi olsa, başkasından kendisine suyun bulunduğu yeri göstermesini ister.

Namaz vaktini geçirmemeye bilhassa dikkat eder. Eğer suyun bulunmadığından emin olursa teyemmüm eder. Ebu Zerr *Radıyallahu anh*'dan gelen rivayete göre Rasûlullah *Sallallahu aleyhi vesellem* şöyle buyurmuştur: "Şüphesiz temiz toprak on yıl su bulamayacak dahi olsa müslüman için bir temizlenme aracıdır."[93]

Teyemmüm sadece toprakla yapılmaz. Yeryüzünün her bir parçası ile teyemmüm yapmak sahihtir. Çünkü yüce Allah: **"O vakit tertemiz toprakla teyemmüm edin."** *(el-Maide, 5/6)* diye buyurmaktadır ki; "tertemiz toprak (diye anlamı verilen: es-saîd)" yeryüzü üzerinde yükselen yaş ya da kuru herşeyi kapsar. "Tertemiz (tayyib)" ise temiz olan herşey demektir.

Teyemmümün Şekli

Teyemmüm yapacak olan kimsenin taharet kastı ile ve azalarını meshetmeye başlamadan önce hadesi kaldırmak niyetini hatırında tutması gerekir. Niyetin yeri kalbtir. Çünkü Ömer *Radıyallahu anh*'dan rivayet edildiğine göre Rasûlullah *Sallallahu aleyhi vesellem*: "Ameller ancak niyetler iledir. Herbir kişi için ne niyet ettiyse ancak o vardır."[94] diye buyurmuştur.

Daha sonra abdestteki besmele gibi yüce Allah'ın adını anarak besmele çeker, ellerini temiz toprağa (ya da toprak türünden olan şeylere) bir defa vurur, onunla yüzünü mesh eder. Sonra da ellerini birbirleriyle mesheder. Çünkü Abdu'r-Rahman b. Ebza'dan şöyle dediği rivayet edilmiştir: Bir adam Ömer b. el-Hattab'ın yanına geldi ve: Ben cünub oldum fakat su bulamadım, dedi. Ammar b. Yasir, Ömer b. el-Hattab'a şöyle dedi: Hatırlıyor musun, bizler ben ve sen bir yolculukta idik. Sen namaz kılmadın, ben ise toprakta debelendim ve namaz kıldım. Bunu Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem*'e söyledim de Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem*: "Sana şu şekilde yapmak yeterli olurdu." diye buyurdu. Sonra Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem* ellerinin içi ile yere vurdu, onlara üfledi, sonra da elleriyle yüzünü ve ellerini meshetti."[95]

Bu hadis bir başka lafızda şöylece rivayet edilmiştir: "...Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem* buyurdu ki: "Ey Ammâr! Ellerinin içini toprağa vurup, sonra onlara üflemen, sonra da yüzünü ve ellerini bileklerine kadar meshetmen senin için yeterli olurdu."[96]

Bazı ilim adamlarının, teyemmüm dirseklere kadardır deyip, Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem*'den söylediği rivayet edilen: "Teyemmüm iki vuruştur. Bir vuruş yüz içindir, bir vuruş da dirseklere kadar eller içindir."[97] hadisini delil göstermelerine gelince, bu zayıf bir hadistir. Ayrıca teyemmümü abdeste bu hususta kıyas etmeleri de red olunan bir kıyas şeklidir.

Abdestli bir kimse için mübah olan namaz kılmak, tavaf yapmak, mushafa el sürmek gibi mübah olan herşey teyemmümlü için de mübahtır. Bu teyemmümü ile dilediği kadar nafile ve farz namaz kılabilir. Hadesi (abdestsizlik ve cünubluk hallerini) kaldırmakta tıpkı abdest gibidir.

Teyemmümü bozan haller

Abdesti bozan herbir hal teyemmümü de bozar. Abdesti nelerin bozduğuna dair açıklamalar daha önce abdest bahsinde geçmiş bulunmaktadır. Buna sebep ise teyemmümün abdestte bedel olmasıdır. Aynı şekilde su bulamadığından ötürü teyemmüm almış olan bir kimsenin suyu bulması da teyemmümünü bozar. Çünkü yüce Allah: **"Su bulamazsanız o vakit tertemiz toprakla teyemmüm edin."** *(el-Maide, 5/6)* diye buyurmaktadır. Dolayısıyla suyun bulunmasından ötürü hades eski haline döner. Bunun bir diğer gerekçesi de Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem*'in şu buyruğudur: "...Suyu

bulduğu takdirde Allah'tan sakınsın, takvalı davransın ve suyu tenine değdirsin. Şüphesiz ki bu hayırlı bir iştir."[98]

Teyemmüm abdestten bedel olduğu için suyun bulunması halinde bedel oluş ortadan kalkar.

Guslü gerektiren haller, büyük hades dolayısıyla alınmış olan teyemmümü hükümsüz kılar.

Su ve toprak bulamayan (fakidu't-tahurayn)'ın hükmü

Bir insan bir yere hapsedilse su da, toprak da bulamasa, dışarı çıkamasa, ona suyu ya da toprağı getirecek kimse de bulamazsa durumuna göre, namazını kılar ve namazını iade etmez. Bu iki temizlenme aracından birisini bulabilinceye kadar namazını erteleme yoluna gitmez. Çünkü yüce Allah: **"O halde gücünüzün yettiği kadar Allah'tan sakının."** *(et-Teğabun, 64/16)* diye buyurmaktadır. Cabir b. Abdullah *Radıyallahu anh*'dan da şöyle dediği rivayet edilmiştir. Rasûlullah *Sallallahu aleyhi vesellem* buyurdu ki: "...Ve ümmetimden her kim namaz vaktine erişirse, namazını kılıversin."[99] Ebu Hureyre *Radıyallahu anh*'dan da şöyle dediği rivayet edilmiştir: Rasûlullah *Sallallahu aleyhi vesellem* bize bir hutbe irad etti ve şöyle buyurdu: "...Ben size bir şeyi emredecek olursam, onu gücünüz yettiği kadarıyla yerine getiriniz."[100]

NAMAZDAN ÖNCE
YAPILMASI GEREKEN İŞLER

Yüce Allah'a gerçek anlamıyla ubûdiyet, namaz ile tahakkuk eder. Çünkü namazda ihlas, huşû, yaratıcı olan Allah'ın önünde zilletle duruş vardır. Kul herbir yanını ruhî azıkla doldurur. Bu azık ona görevlerini yerine getirebilme ve sakındırılan şeyleri terkedebilme gücünü kazandırır.

Namaz ile kul, mevlâsının huzuruna çıkar, O'ndan yardım diler, O'na sığınır, O'ndan hidayet ister. Dili zikir ederek harekete geçer, aklı zikrin anlamı üzerinde tefekkür eder, düşünmekle meşgul olur. Kalbi bu büyük kavuşmadan dolayı çarpar, nefsinin dört bir yanı nur ile parıldar, şehvet ve arzuların üstüne yükselir. Şüphelerden uzaklaşır, Allah'ın sınırlarını aşmayacak bir yerde durur. Allah'ın tazim ettiğini tazim eder, Allah'ın haram kıldıklarından uzaklaşır.

Namaz müslümanı mevlasına bağlayan ruhî bir irtibattır. Bununla kulun sebatı ve istikrarı artar. Akidesi sarsılmaz, azimeti, kararlılığı zayıflamaz. Çünkü o yüce Allah ile kesintisiz bir ilişki halindedir. Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem* bize şunu haber vermektedir: "Şüphesiz sizden herhangi bir kimse namaz için ayağa kalktığında, Rabbi ile konuşur yahut Rabbi kendisi ile kıblesi arasında bulunur..."101

Müslüman kişi namazı edâ etmek üzere Rabbinin huzurunda durabilmesi için taharetli olmalı, avretini örtmeli, ezan okunmalı, kıbleye yönelmelidir. Farz olan namazı vakti girmedikçe eda edemez. İşte bundan sonraki sahifelerde namazdan önce olması gereken bu hususlardan bir dereceye kadar geniş açıklamalarla sözedeceğiz.

1. Taharet

Yüce Allah, sağlık ve hastalık, zenginlik ve fakirlik, yolculuk ve ikamet hallerinde namaz dışında devamlılığı olan başka bir farz kılmış değildir. Yüce Allah her gece ve gündüzde kullarına beş vakit namaz kılma yükümlülüğü koymuştur. Kul Rabbine seslenmek için bu ibadete koşar. Bu kavuşmaya temizlenerek hazırlanır. Taharetsiz olarak namazın kabul olunmayacağı hükmünü takdir etmek, yüce Allah'ın hikmetlerindendir. Bunun için kul ya

gusleder, ya abdest alır yahut teyemmüm yapar. Azalarını maddenin pisliklerinden arındırır, Rabbinin huzuruna temiz ve pak çıkmak için gerektiği gibi güzelleşir. Bu yolla o gafletinden, tembelliğinden kurtulmuş, bunların yerine çalışkanlık ve uyanıklığı elde etmiş olur.

Yüce Allah namazın değerini tazim ederek ay hali olan kadının bu halinden temizleninceye kadar namaz kılmasını yasaklamıştır. Lohusa kadının da lohusalığından temizleninceye kadar namaz kılmasını yasaklamıştır. Bunun neticesinde taharetin etkileri genel olarak müslümanların hayatına yansımış ve temizlik onların bir alışkanlıkları haline gelmiştir.

Taharetin anlamı görünür ve maddi temizlikten daha derinlere ulaşır. Nefsi masiyetlerin paslarından, günahların kirlerinden arıtıp, temizler. Bu münkerleri işleyen bu azalara gelince işte onların dış taraflarını yıkamaktadır. Günahlarını örtmek, bayağılıklardan uzak kalmak, yüce Allah'a yakınlaşmak suretiyle de onları temizlemek üzere tam bir kararlılık ve yakîne sahib olur.

Küçük hadesten taharet abdest almakla, büyük hadesten de gusletmekle gerçekleşir. Daha önce belirttiğimiz özel şartlarla teyemmüm, her ikisinin de yerini tutar. Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: **"Ey iman edenler! Namaza kalkacağınız zaman yüzlerinizi ve dirseklere kadar ellerinizi yıkayın. Başlarınıza meshedin, her iki topuğunuza kadar ayaklarınızı da (yıkayın). Eğer cünub iseniz yıkanıp, temizleniniz."** *(el-Maide, 5/6)*

İbn Ömer *Radıyallahu anh*'dan rivayete göre Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem* şöyle buyurmuştur: "Taharetsiz hiçbir namaz, hırsızlıktan verilen hiçbir sadaka kabul edilmez."[102]

Namazdan önce müslüman bedeninin, elbisesisinin, namaz kılacağı yerin tâhir (necasetsiz ve temiz) olmasını araştırmalıdır. Bunlardan herhangi birisine iki yoldan çıkan bir necaset yahutta başka necasetlerden bir şey bulaşmış ise bunun izâle edilmesi ve su ile temizlenmesi gerekir. Çünkü Ali *Radıyallahu anh*'ın şöyle dediği rivayet edilmiştir: Ben mezisi çok gelen bir kişi idim. Kızı benim nikahımda olduğundan Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem*'e (bu hususta) soru sormaktan utanırdım. Bunun üzerine el-Mikdad b. el-Esved'e söyledim, o da ona sordu. Peygamber şöyle buyurdu: "Zekerini yıkar ve abdest alır."[103]

Enes *Radıyallahu anh*'dan rivayete göre Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem* şöyle buyurmuştur: "Sidikten iyice korununuz, çünkü kabir azabının geneli ondan dolayıdır."104

Kadının da üzerindeki kan izlerini izale etmesi gerekir. Çünkü Âişe *Radıyallahu anha*'dan şöyle dediği rivayet edilmiştir: Rasûlullah *Sallallahu aleyhi vesellem* buyurdu ki: "Ay hali oldun mu namaz kılmayı terket. O kadar bir süre geçti mi üzerindeki kanı yıka ve namaz kıl."105

Yüce Allah'ın huzurunda durmanın azametli konumu dolayısıyla müslümanın necaset isabet etmiş bir elbise ile Allah'ın huzurunda durması o konumun yüceliği ile bağdaşır bir şey değildir. Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: **"Elbiseni temizle!"** (*el-Müddessir, 74/4)* İşte bundan dolayı böyle bir elbiseyi üzerinden necasetin etkisi gidinceye kadar su ile yıkamakla temizlemek vacibtir. Cabir b. Semura *Radıyallahu anh*'dan şöyle dediği rivayet edilmiştir: Bir adam Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem*'e hanımına kendisi ile yaklaştığı elbisede namaz kılıp, kılamayacağını sordu. Peygamber: "Kılabilir; ancak üzerinde bir şey görürse, onu yıkar." diye buyurdu.106

Yıkadıktan sonra eğer giderilmesi zor bir iz kalırsa -kanın rengi gibi- bu af edilir. Ebu Bekr *Radıyallahu anh*'ın kızı Esma'dan şöyle dediği rivayet edilmiştir: Bir kadın Rasûlullah *Sallallahu aleyhi vesellem*'e şöyle sordu: Ey Allah'ın Rasûlü, eğer bizden birisinin elbisesine ay halinden ötürü kan isabet edecek olursa ne yapsın? Rasûlullah *Sallallahu aleyhi vesellem* buyurdu ki: "Sizden herhangi birinizin elbisesine ay halinden ötürü kan isabet edecek olursa, o kan izini tırnağıyla yada ovalayarak gidersin, sonra da üzerine su serpsin, sonra o elbisesiyle namaz kılsın."107

Kadının elbisesinin (yere değen uzun) eteklerine gelince; onu da yer temizler. Çünkü rivayete göre bir kadın Nebi *Sallallahu aleyhi vesellem*'in hanımı Um Seleme *Radıyallahu anha*'ya şöyle demiştir: Ben eteklerini uzun tutan ve pis yerlerde yürüyen bir kimseyim. Bu sefer Um Atiyye şöyle dedi: Rasûlullah *Sallallahu aleyhi vesellem* buyurdu ki: "(Yolun) ondan sonraki bölümleri onu (kirlenen etekleri) temizler."108

Necasetin elbiseden izâle edilmesi sırasında tamamen izâle olduğundan ve necasetin herhangi bir parçasının yahut renginin, kokusunun, tadının -imkânsız olan dışında- kalmadığından emin olmak gerekir. Sidiğin isabet ettiği elbiseden temizlik bir defa dahi onu yıkamakla gerçekleşir. Yeter ki

koku gitsin ve izi kalmasın. Elbiseye değmiş olan meni ise kuru ise oğularak, yaş ise yıkanarak temizlenir.
Müslüman bir kimsenin namazdan önce namaz kılacağı temiz bir yer araştırması icab eder. Yere necaset isabet ettiği takdirde eğer necasetin maddi bir varlığı varsa o maddi varlığın gitmesi ile yer temiz olur. Eğer necaset ıslak ise üzerine su dökmekle temiz olur. Çünkü Ebu Hureyre *Radıyallahu anh* şöyle demiştir: Bedevi bir arab kalkıp mescidde küçük abdestini bozdu. İnsanlar onu yakaladılar. Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem* onlara: "Onu bırakın, sidiği üzerine bir kova su dökün. Sizler kolaylaştırıcılar olarak gönderildiniz. Zorlaştırıcılar olarak gönderilmediniz." buyurdu.[109]
Bedende, elbisede, yerde sürekli tahareti sağlamak, müslümanın bütün vakitlerinde ruhen hoş, zevki itibariyle yüksek, duyguları yüce olmasını sağlar. Eğer şeriat bu temizlikleri şart koşmamış olsaydı, halimiz ne olacaktı, bir düşünelim?
Bundan dolayı müslümanın bedenini, elbisesini, namaz kıldığı yeri temizlediği gibi içini de temiz etmesi gerekir. Böylece yüce Allah'a yönelirken, kalbinde kin, kıskançlık ve riya kalmamış olsun. Tevbe etmekte, Allah'tan mağfiret dilemekte elini çabuk tutmalı, ruhu kirleten, yüce Allah'ı gazablandıran herhangi bir şeye geri dönmemek hususunda kesin karar vermelidir.
Şüphesiz ki her namazdan önce kalbin yeniden gözden geçirilmesi ve ona bulaşan kirlerden arındırılması, kalbe huzur ve sükûnu yeniden kazandıracak ve her zaman bu halde kalacaktır. İşte o vakit kul Rabbinin huzurunda dünyevî herhangi bir şey kendisini meşgul etmeden durabilecek, Allah'ın haşyetini duyacak, ibadetin lezzetini alacaktır. Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: **"Allah size güçlük çıkarmak istemez; ama sizi iyice temizlemek ve üzerinizdeki nimetini tamamlamak ister, ta ki şükredesiniz."** *(el-Maide, 5/6)*

2. Avreti Setretmek

Müslümanın namaza başlamadan önce en güzel elbiselerini giyinmesi uygundur. Bu elbiselerin de avreti örtecek şekilde olmaları şarttır. Yüce Allah: **"Ey Âdemoğulları! Her mescidde zîynetinizi alın."** *(el-A'raf, 7/31)* diye buyurmaktadır.
Zîynetin asgarî miktarı, avreti örtecek kadardır. Mescid ise ibadet için kurulmuş Allah'ın evidir. Geçen âyet-i kerime'de yüce Allah'ın emrini yerine

getirmek için müslümanın mescide gideceği sırada en güzel elbiselerini giyinmesi gerekir. Çünkü o kendisinin ve bütün yaratılmışların Rabbine seslenecektir. Huzuruna çıkmak için süslenilmeye en layık olan yüce Allah'tır. Rasûlullah *Sallallahu aleyhi vesellem* de ashab-ı kiram'a süslenmelerini emretmiştir. İbn Ömer *Radıyallahu anh*'dan şöyle dediği rivayet edilmiştir: Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem* buyurdu ki: "Sizden herhangi biriniz namaz kılacak olursa, en güzel elbisesini giyinsin. Çünkü yüce Allah kendisi için süslenilmeye en layık olandır."[110]

İbn Abdi'l-Berr dedi ki: Avreti örtmenin namazın farzlarından olduğunu söyleyenler, elbisesiyle örtünmeye gücü yetmekle birlikte çıplak olarak namaz kılıp, elbisesini üzerine almayanın namazının fasid olacağı üzerinde icmâ’ olduğunu delil göstermişlerdir. Bu hususta bütün fukahâ icmâ’ halindedir.[111]

Elbisenin avreti setretmesi şarttır. Eğer altından tenin rengini gösterecek kadar ince olursa, o elbisede namaz caiz olmaz. Şeriat kendisiyle namazın sahih olacağı elbiseyi belirlerken, zahirde ve batında şanı yüce Allah'ın tazim edilmesi gerektiğine dikkat çeker. Bu da bedenin açılması güzel olmayan yerlerini örtmekle olur. Böylelikle bu, müslümanın öğreneceği bir ders olur. Dışardan süsleneceği gibi, içerden de süslenir. Ruhta güzelliğin manalarına halel getirecek herbir şeyden uzak kalır.

Hür ve baliğa kadının namazdaki avreti

Yüzü dışında bedeninin tamamını örter. Şâyet boynunu yahut saçının tamamını namazda açacak olursa, namazını iade eder. İbn Abdi'l-Berr dedi ki: Fukahâ kadının namazda ve ihramda yüzünü açacağını icmâ’ ile kabul etmişlerdir.[112]

Hatta bazı fakihler kadının namazda yüzünü örtmesinin mekruh olduğunu açıkça ifade etmişlerdir. Namazın dışında ise, bakmak noktasında yüz, avretlerin başında gelir.

Kadının ellerinin ve ayaklarının namazda örtülmeleri gerekip gerekmediği hususunda görüş ayrılığı vardır. El ve ayakların örtülmesinin vücubuna dair açık deliller bulunmamakla birlikte ihtiyata uygun olan onları örtmektir.

Namazda **buluğ çağına gelmiş erkeğin örtmekle yükümlü olduğu avreti** ise göbek ile diz kapağı arasıdır. Göbek ile diz kapakları ise avrete dahil değildir.

Ön ve arka dışında göbek ile diz kapağı arasında kalan yerlerin örtülmesi gereken avret olmaları ile avret olmamaları hususunda bu hustaki

rivayetlerin teâruzu dolayısıyla ihtilâf edilmiştir. Çünkü Enes *Radıyallahu anh*'dan gelen rivayete göre Rasûlullah *Sallallahu aleyhi vesellem* Hayber gazasına katılmış... Sonra belden aşağısını örten elbisesini (izarı) uyluğundan yukarıya çekmişti. Öyle ki şu anda ben Allah'ın peygamberinin uyluğunun beyazlığını görür gibiyim.[113]
Cerhed'den gelen bir diğer rivayete göre de; Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem* onun yanından uyluğunu açmışken geçmiş, Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem* ona: "Uyluğunu ört, çünkü o avrettendir" demiştir."[114]
Enes'in rivayet ettiği hadis, uyluk avretten değildir diyen birinci kesimin ileri sürdüğü deliller arasındadır. Çünkü eğer avret olsaydı, Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem* avretini Enes b. Malik'in önünde de, başkası önünde de açmazdı.
Cerhed'in rivayet ettiği hadis ise uyluğun avret olduğuna dair gösterilen deliller arasında yer alır. Buhârî *-Allah'ın rahmeti üzerine olsun-* şöyle demiştir: "Enes'in hadisi sened bakımından daha sağlam, Cerhed'in hadisi ise ihtiyata daha uygundur."[115]
Bu konudaki cevaba gelince, Enes'in rivayeti namazın dışındaki durumlarla alakalıdır. Sahih olan namazda erkeğin avretinin göbek ile diz kapağı arasında olduğudur. Aynı şekilde buluğ yaşına ermemiş olan kızın ve köle cariyenin de avreti göbek ile dizkapağı arasındadır. Yedi ila on yaş arasındaki küçük çocuğun avreti ise sadece ön ve arkadır. Yedi yaşından küçük çocuğun ise hiçbir şekilde avreti yoktur.
Hanbeliler avreti üç kısma ayırmışlardır:
1. Galiz Avret: Bu baliğa ve hür kadının avretidir.
2. Vasat Avret: Baliğ erkek ile buluğ yaşına gelmemiş kadın ile cariyenin avretidir.
3. Hafif Avret: Yedi ila on yaş arasındaki çocuğun avretidir.
3. Ezan
Ezan ve ikametin anlamı ve hükümleri
Ezan; sözlükte bildirmek demektir. Şer'î bir terim olarak; özel bir zikir çeşidi ile farz namazın vaktinin girdiğini bildirmektir.
Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: **"Ey iman edenler! Cuma günü namaz için çağrıda bulunulduğu vakit, Allah'ın zikrine koşun ve alışverişi bırakın."** *(el-Cumu, 62/9)* Malik b. el-Huveyris *Radıyallahu anh*'dan rivayete

göre Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem* şöyle buyurmuştur: "...Namaz vakti girdi mi sizin için biriniz ezan okuyuversin."[116]
İkamet (kamet) ise özel bir zikir şekli ile farz olan namazın kılınmak üzere olduğunu bildirmektir.
Ezan ve kametin hükmü, erkekler topluluğu için farz-ı kifayedir. Bir grub bu işi yerine getirecek olursa, bu günah diğerlerinden düşer. Çünkü Malik b. el-Huveyris'in naklettiği rivayette "biriniz" lafzı bunun farz-ı kifaye olduğunun delilidir.

Sevimli bir nidâ (sesleniş)

Ezan mü'min herbir kişiye sevimli bir sesleniştir. Temiz bir mekânda en büyük kavuşmaya, en hayırlı amele çağırır. O namazdan önce yapılan bir ibadettir. Onun "Allahu ekber" sadası bütün kâinatta yankılanır. Büyük olarak düşünebildiğiniz her ne varsa Allah daha da büyüktür. Herbir şey Allah karşısında hakirdir, önemsizdir. Ticaret, mallar, mülk, dünyalık herşey. O ne büyük bir sesleniştir! Tevhide, şirki ortadan kaldırmaya bir çağrıdır. Muhammed *Sallallahu aleyhi vesellem*'in risaletini ispatlamaktadır. Onun anılışı yüce Allah'ın anılışı ile birlikte her ezanda yükselip durmakta, bütün zamanlar boyunca tekrar edilmektedir.
Ezan İslam ümmetini namazı eda etmek için yüce Allah'a yönelmeye, O'nun rızası ile kurtuluşa ermeye, Allah'ın evinde cemaatle namaz kılarak itaat etmeye, dünya ve âhirette felâha çağırmaktadır. Ezan dünyanın kendisini meşgul ettiği, oyaladığı herkese Allah'ın en büyük olduğunu, Allah'tan başka hiçbir ilah bulunmadığını ilan ederek sona erer ta ki bu gibi kimseler uyansınlar, herşeyi terkederek yüce Allah'la kavuşmaya koşsunlar.

Ezanın meşrû kılınışı

Ezan hicretin birinci yılında meşrû kılındı. (Şer'î bir delille öngörüldü). Meşrûiyetinin delili Abdullah b. Zeyd *Radıyallahu anh*'ın rivayet ettiği hadis-i şeriftir. O dedi ki: Rasûlullah *Sallallahu aleyhi vesellem* namaza toplanmak üzere insanların duyması için çalınsın diye çan yapılmasını emrettiği sırada, ben uykuda iken elinde bir çan bulunan bir adam gördüm. Ey Allah'ın kulu bu çanı satar mısın diye sordum: Bunu ne yapacaksın? diye sordu. Ben: Bununla namaza çağıracağım dedim. O: Ben sana bundan daha hayırlısını göstereyim mi, dedi. Ben ona göster dedim. Şöyle dedi: Şunları söyle: "Allahu ekber, Allahu ekber, Allahu ekber, Allahu ekber, eşhedu en lâ ilâhe illallah, eşhedu en lâ ilâhe illallah, eşhedu enne Muhammeder rasûlullah, eşhedu enne

Muhammeder rasûlullah, hayyale's-salâh, hayyale's-salâh, hayyale'l-felâh, hayyale'l-felâh, Allahu ekber, Allahu ekber, la ilahe illallah." Sonra benden fazla uzaklaşmadan bir parça geri gitti, sonra dedi ki: Namaz için kamet getirileceği vakit de "Allahu ekber, Allahu ekber, eşhedu en lâ ilâhe illallah, eşhedu enne Muhammeder rasûlullah, hayyale's-salâh, hayyale'l-felâh, kad kameti's-salâh, kad kameti's-salâh, Allahu ekber Allahu ekber, lâ ilâhe illallah" dersin, dedi. Sabah olunca Rasûlullah *Sallallahu aleyhi vesellem*'ın yanına gittim. Ona gördüğümü haber verdim. Şöyle buyurdu: "Şüphesiz ki bu Allah'ın izniyle hak bir rüyadır. Bilal ile birlikte kalk ve gördüğünü ona telkin et, o da bunları ezan diye okusun. Çünkü o senden daha yüksek seslidir." Bilal'in yanında durdum, ben ezanı ona söylüyor, o da onu yüksek sesle okuyordu. Ömer b. el-Hattab evindeyken bunları duydu. Elbisesini sürükleyerek dışarı çıktı, bu arada şöyle diyordu: Seni hak ile gönderene yemin ederim ey Allah'ın Rasûlü, ben de onun gördüğünün bir benzerini gördüm. Rasûlullah *Sallallahu aleyhi vesellem*: "Allah'a hamdolsun." diye buyurdu.[117]

Ezan Şekilleri

Ezan meşruiyeti itibariyle birkaç şekilde sabit olmuştur. Bundan dolayı bu şekillerin sadece birisine bağlı kalmamak gerekir; ta ki böyle bir bağlılık olursa, sünnette sahih olarak gelmiş diğer şekiller terkedilmiş olmasın. Ezan ve ikamet bu hususta bir örnektir. Efdal olan çeşitli zamanlarda bunların birisini yapmaktır. Çünkü böylesi kapsamlı ve faydalıdır.

Ezan lafızlarının çift, kamet lafızlarının tek söylenmesindeki hikmet

İbn Hacer dedi ki: Denildiğine göre... ezan hazır olmayanlara bildirmek içindir. Bu sebeble tekrarlanır ki; onlara ulaşabilme imkânı daha çok olsun. Kamet ise böyle değildir. O hazır bulunanlar içindir. Bundan ötürü ezanın kametten farklı olarak yüksekçe bir yerde okunması müstehabtır. Ayrıca ezanda sesin kametten daha yüksek olması, ezanın ağır ağır, tane tane okunması, kametin ise hızlıca okunması müstehabtır.

Müezzinin sadece sabah ezanında "hayyeale's-salâh... hayyaale'l-felâh..." dedikten sonra iki defa "es-salâtu hayru'm-mine'n-nevm: namaz uykudan hayırlıdır" demesi meşrudur. Çünkü Ebu Mahzure şöyle demiştir: Ey Allah'ın Rasûlü bana ezan sünnetini öğret... Bu hadisde şu ifadeler de yer almaktadır: "...Sabah namazı ise es-salatu hayru'm-mine'n-nevm, es-salatu hayru'm-mine'n-nevm, Allahu ekber, Allahu ekber, la ilahe illallah"[125] dersin.

İkamet halinde de, yolculuk halinde de ezan okumak meşrû'dur. Çünkü Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem* böyle yapmış ve bunu Malik b. el-Huveyris'e ve arkadaşlarına emretmiştir: "...Namaz vakti girdi mi sizin için biriniz ezan okusun..."[126]

(Peygamber bunu emrettiğinde) Malik ve arkadaşları bir yolculuğa çıkmak üzere idiler.

Bir kimse uykudayken bir namazı geçirir yahut unutursa onu hatırladığı takdirde kılmalıdır. Ancak onu kılmadan önce bu namaz için ezan ve kamet getirmelidir. Çünkü Amr b. Umeyye ed-Damrî'den şöyle dediği rivayet edilmiştir: Bir yolculukta Rasûlullah *Sallallahu aleyhi vesellem* ile birlikte idik. Sabah namazına uyanamadı. Nihayet güneş doğdu. Rasûlullah *Sallallahu aleyhi vesellem* uyandı ve: "Kalkınız buradan başka bir yere" dedi. Sonra Bilal'e emir verdi. O da ezan okudu. Sonra abdest aldılar ve iki rekat sünneti kıldılar. Daha sonra Bilal'e emretti, o da kamet getirdi. Peygamber onlara sabah namazını kıldırdı."[127]

Kazaya kalmış namazlar birden çok olursa, bir tek ezan ile fakat herbir namaz için kamet getirerek onları kılar. Çünkü Hendek gazvesinde müşrikler Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem*'i uğraştırmış ve dört vakit namazı kılamamış, gecenin bir bölümü geçip gitmişti. Fırsat bulunca Bilal'e emir verdi. O da bir tek ezan okudu. Sonra öğle namazı için kamet getirdi, sonra ikindi için, sonra akşam için, sonra yatsı için ayrı ayrı kamet getirdi.

Ezanın Şartları

Ezan için aşağıdaki şartlar aranır:

1. Vaktin girmesi. Çünkü: "...Namaz vakti girdi mi sizin için biriniz ezan okusun..." hadisi bunu gerektirir. (Hadisteki ifadesiyle:) "namazın hazır olması" (tercümede gösterildiği gibi) vaktinin girmesi demektir. Ezan ise vaktin girdiğini bildirmektir. Böyle bir iş ise vakit girmeden önce olmaz.

İbnu'l-Münzir dedi ki: İlim ehlinin icmâ'ına göre fecir (sabah) namazı dışında bütün namazlar için vakti girdikten sonra ezan okuma sünnettendir. Çünkü ezan vaktin girdiğini bildirmek için meşru kılınmıştır. Dolayısıyla ezandan gözetilen maksadın ortadan kalkmaması için vaktinden önce meşru olamaz.[128]

2. Müslüman olmak.

3. Akil ve baliğ olmak. Çünkü böyle olmayanlara güven olmaz.

4. Erkek olmak. İbn Ömer *Radıyallahu anh* dedi ki: "Kadınlar için ezan da, kamet de yoktur."[129] Dolayısıyla kadın ezan okumaya ehil değildir.
İbn Kudame dedi ki: Bu hususta bir görüş ayrılığı bilmiyorum... İmam Ahmed'den: Eğer okurlarsa bir mahzur yoktur. Eğer okumazlarsa bu da caizdir, dediği rivayet edilmiştir.[130]
5. Nass ile vârid olandan eksik ya da fazla olmaması. Çünkü ezan bir ibadettir. İbadetlerin esası ise ittibadır. Çünkü Âişe *Radıyallahu anha* şöyle demiştir: Rasûlullah *Sallallahu aleyhi vesellem* buyurdu ki: "Her kim bizim bu işimize uygun olmayan bir amelde bulunursa, o merduttur."[131]
6. İsterse çölde tek başına olsun sesini yükseltmek. Çünkü Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem*: "Biriniz sizin için ezan okusun."[132] diye buyurmuştur. Onun "sizin için" diye buyurması başkalarına duyurmak için sesi yükseltmeye bir işarettir. Sesini kısan bir kimsenin ezanı sadece kendisi için olur. Abdu'r-Rahman b. Abdullah b. Abdu'r-Rahman b. Ebi Sa'sa'a el-Ensari -el-Mazini-'nin babasından rivayet ettiğine göre babası ona şunu haber vermiş: Ebu Said el-Hudri *Radıyallahu anh* ona dedi ki: "Ben senin koyunları ve çölü sevdiğini görüyorum. Sen koyunların arasında ya da çölde olup da namaz için ezan okuyacak olursan, yüksek sesle ezan oku. Çünkü müezzinin okuduğu sesin vardığı yere kadar cin ya da insandan her kim onu işitirse mutlaka kıyamet gününde onun lehine şahitlik eder." Ebu Said dedi ki: "Ben bunu Rasûlullah *Sallallahu aleyhi vesellem*'den duydum."[133]
7. Manayı değiştirmeyecek şekilde ezanın okunması.
Müezzinin okuduğu ezan ile Allah'ın rızasını araması. Küçük ve büyük hadesten tâhir olması (abdestli bulunması), Kıbleye dönerek ayakta ezan okuması, hayyeale'-salah dediğinde sağa dönmesi, hayyeale'l-felâh dediğinde sola dönmesi, Bilal *Radıyallahu anh*'ın uygulaması dolayısıyla parmaklarını kulaklarına sokması müstehabtır.
Muaviye *Radıyallahu anh*'dan dedi ki: Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem*'i şöyle buyururken dinledim: "Müezzinler kıyamet gününde en uzun boylu kimseler olacaktır."[134]
Ebu Hureyre *Radıyallahu anh*'dan rivayete göre Rasûlullah *Sallallahu aleyhi vesellem* şöyle buyurmuştur: "İnsanlar ezan okumakta ve birinci safta namaz kılmakta neler olduğunu bilselerdi, sonra da bu iş için (bu hustaki

anlaşmazlıklarını çözmek üzere) kur'a çekmekten başka bir yol bulamayacak olsalardı, kur'a çekme yoluna başvururlardı."135

Ezanı duyan kimsenin söylenenleri tekrar ederek, müezzinin dediği gibi söylemesi sünnettir. Çünkü Ebu Said el-Hudri *Radıyallahu anh*'dan gelen rivayete göre Rasûlullah *Sallallahu aleyhi vesellem* şöyle buyurmuştur: "Ezanı duyduğunuz vakit müezzinin dediği gibi siz de söyleyiniz."136 Ancak hayyaale's-salah ile hayyaale'l-felah cümlelerinde: "Lâ havle velâ kuvvete illâ billah: Allah ile olmadıkça hiçbir şeye güç ve kuvvet yetirilemez." der. Ayrıca Ömer b. el-Hattab *Radıyallahu anh*'dan şöyle dediği de rivayet edilmiştir: Rasûlullah *Sallallahu aleyhi vesellem* buyurdu ki: "...Sonra hayyeale's-salah dedi. O: lâ havle ve lâ kuvvete illâ billah buyurdu. Sonra (müezzin): hayyeale'l-felah dedi. O (Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem*) lâ havle ve lâ kuvvete illâ billah, dedi."137

Müezzine, müezzinin sesini duyana, müezzine karşılık verene, bundan sonra Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem*'e salavât getirmesi, daha sonra Allah'tan ona "el-vesîle"yi vermesini istemek sünnettir. Çünkü Abdullah b. Amr b. el-Âs *Radıyallahu anh*'dan gelen rivayete göre o Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem*'i şöyle buyururken dinlemiştir: "Müezzini duyduğunuz vakit onun dediği gibi deyiniz. Sonra bana salât (ve selâm) getiriniz. Çünkü kim bana bir defa salât (ve selâm) getirirse, Allah onun karşılığında ona on defa salât getirir. Sonra benim için Allah'tan "el-vesile"yi dileyiniz. Bu, cennette Allah'ın kullarından sadece bir kula verilecektir. Onun kendim olacağımı ümit ederim. Her kim benim için "el-vesile"yi isterse, benim de şefaatim ona helâl olur."138

Câbir b. Abdullah *Radıyallahu anh*'dan rivayete göre Rasûlullah *Sallallahu aleyhi vesellem* şöyle buyurmuştur: "Her kim ezanı duyduktan sonra”:

40

أَشْهَدُ أَنْ لاَ إِلَهَ إِلاَّ اللهُ، وَأَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّدًا عَبْدُهُ وَرَسُولُهُ

Ey bu eksiksiz davetin ve kılınacak olan namazın Rabbi olan Allah'ım! Sen Muhammed'e el-vesîle’yi (denilen o makamı) ve "fazilet"i ver. Onu kendisine vaadettiğin "Makam-ı Mahmud'a yükselt." derse kıyamet gününde benim şefaatim ona helâl olur."139

4. Kıble’ye Yönelmek (İstikbal-i Kıble)

"Kıble"nin sözlük ve şer'î anlamı:

Sözlükte kıble, cihet demek olup, kendisine yönelinilen herbir şey demektir. Şer'î bir terim olarak kıbleden kasıt, el-Beytu'l-Haram'dır yani Ka'be'dir.

Kıble'ye yönelmenin (istikbâlin) hükmü

Namaz sırasında Beyt-i Haram'a yönelmek vacib (farz)dir. Çünkü yüce Allah şöyle buyurmaktadır: **"Biz yüzünü göğe doğru evirip çevirmeni elbette görüyoruz. Onun için andolsun seni hoşnut olacağın kıbleye döndüreceğiz. Artık yüzünü Mescid-i Haram'a (Ka'be'ye) doğru çevir! Siz de nerede bulunursanız, yüzlerinizi o yöne çeviriniz."** (*el-Bakara, 2/144)*

Buna göre kıbleye yönelmek namazın sıhhati için bir şarttır. Çünkü Rasûlullah *Sallallahu aleyhi vesellem* namazını doğru dürüst kılamayan kişiye şöyle demişti: "...Namaz kılmak için kalkacak olursan, iyice abdest al! Sonra kıbleye yönel ve tekbir getir..."[140]

el-Berâ b. Âzib *Radıyallahu anh* dan şöyle dediği rivayet edilmiştir: "Rasûlullah *Sallallahu aleyhi vesellem* ile birlikte Beytu'l-Makdis'e doğru yaklaşık onaltı ay ya da onyedi ay namaz kıldık. Sonra Ka'be'ye doğru döndürüldük."[141] Bazı rivayetlerde belirtildiğine göre Rasûlullah *Sallallahu aleyhi vesellem* Mekke'de hicretten önce iki rükün arasında Ka'be önünde ve yüzü Beytu'l-Makdis'e doğru namaz kılardı.

Ka'be'yi görme imkânını bulan bir kimse için bizzat Ka'be'ye yönelmek icab eder. Eğer onun ile Kabe arasında herhangi bir engel bulunursa, Ka'be'nin bulunduğu tarafa yönelir ve imkân olduğu kadarıyla bunu tetkik eder. Çünkü yüce Allah: **"Allah hiçbir kimseye gücünün yeteceğinden başkasını yüklemez."** *(el-Bakara, 2/286)* diye buyurduğu gibi; bir başka yerde de: **"O halde gücünüzün yettiği kadar Allah'tan korkun."** *(et-Teğâbun, 64/16)* diye buyurmaktadır.

Ebu Hureyre *Radıyallahu anh*'dan şöyle dediği rivayet edilmiştir: Rasûlullah *Sallallahu aleyhi vesellem* bize bir hutbe irad etti ve şöyle dedi: "Ben size herhangi bir hususu emredecek olursam, ondan gücünüz yettiği kadarını yapınız."[142]

İlim ehli de şöyle demiştir: Az miktardaki bir sapmanın zararı olmaz. Çünkü Ebu Hureyre *Radıyallahu anh*'dan rivayete göre Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem* şöyle buyurmuştur: "Doğu ile batı arası kıbledir."[143] Peygamber

Sallallahu aleyhi vesellem bunu Medinelilere söylemişti. Çünkü onların kıblesi güneydedir.

Kıble Nasıl Bilinir?

Kıble mescidlerde mihrablarla yahut pusula ile bilinebilir. Şâyet bulut yahut karanlık gibi bir sebeple belli olmayacak olursa kıbleyi gösterecek bir kimseye sorulur. Eğer bunu da bulamazsa bu sefer kendisi ictihad eder (kanaatine göre tesbit eder) ve ictihad ettiği tarafa doğru namaz kılar. Namazı sahih olur, iâde etmesi de gerekmez. Hatta namazını bitirdikten sonra hata ettiğini anlasa bile. Eğer namaz kılmakta iken kıble tarafını tesbitte hata ettiğini öğrenirse, kıbleye yönelir ve namazını kesmez. Buna delil de İbn Ömer *Radıyallahu anh*'ın naklettiği şu rivayettir. O dedi ki: İnsanlar Kuba mescidinde sabah namazını kılmakta iken bir kişi onlara gidip şöyle dedi: "Rasûlullah *Sallallahu aleyhi vesellem*'in üzerine bu gece Kur'ân indirildi ve ona Ka'be'ye yönelmesi emrolundu. Onlar da Ka'be'ye yöneldiler. O sırada yüzleri Şam'a dönük idi, Ka'be'ye döndüler."[144]

Bu hadiste konumuza delil teşkil eden taraf onların kıble değişip, Kabe'ye doğru döndüklerinde namazlarını kesmedikleridir. Eğer kıble cihetinde ihtilâf olursa, herkes inandığı tarafa doğru namaz kılar. Kıblenin alâmetini bilmeyen kimse bu hususta bilene tabi olur.

Kıble'ye yönelmek yükümlülüğü ne zaman kalkar?

Aşağıdaki yerlerde kıble'ye yönelme yükümlülüğü kalkar.

1. Kendisini yönlendirecek kimse bulamayan âmâ, yanında kendisini yönlendirecek kimse olmayan hasta, kıble cihetinden başka bir tarafa zincire vurulmuş esir gibi, bundan aciz kalınması hali. Bu gibi kimselerin kıbleleri yönelebildikleri taraftır. Çünkü yüce Allah: **"Allah hiçbir kimseye gücünün yeteceğinden başkasını yüklemez."** *(el-Bakara, 2/286)* diye buyurmaktadır. Ayrıca Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem* de şöyle buyurmuştur: "...Size bir şeyi emredecek olursam, ondan gücünüz yettiği kadarını yapınız."[145]

2. İnsan ya da başka bir varlıktan canına ya da malına gelecek zarardan korkması halinde korkan kişi yönelebileceği tarafa yönelir. Çünkü yüce Allah şöyle buyurmaktadır, **"Şâyet korkarsanız o halde (namazı) yaya olarak veya binek üstünde (kılın)."** *(el-Bakara, 2/239)* Burada "yaya olarak" ayaklarınızın üzerinde yürüyerek demektir ve böyle bir iş kıble cihetine olmayabilir. İbn Ömer *Radıyallahu anh* dedi ki: Kıbleye yönelmiş olanlar olarak ya da ona yönelmeksizin demektir. Malik dedi ki; Nafî dedi ki: "Ben

Abdullah b. Ömer'in bunu ancak Rasûlullah *Sallallahu aleyhi vesellem*'den diyerek zikrettiği görüşündeyim."146
3. Yolcu kimse nafile namaz kıldığı takdirde. Çünkü Muslim'in Sahih'inde sabit olduğuna göre İbn Ömer *Radıyallahu anh*'dan; Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem* bineğin üzerinde, bineği onu hangi tarafa döndürürse, öylece namaz kılardı, diye rivayet etmektedir.147
Enes *Radıyallahu anh*'ın rivayet ettiği hadise göre Rasûlullah *Sallallahu aleyhi vesellem* yolculukta iken nafile namaz kılmak istedi mi devesi ile kıbleye yönelir, tekbir alır, sonra da bineği kendisini hangi tarafa döndürürse, o tarafa doğru namaz kılardı.148
Binek üzerinde olan kişi bineği üzerinde nafile kılar. İftitah tekbirini aldığı vakit kıbleye yönelmesi müstehabtır. Rükû ve sücûdu ima ile yapar. Sücûd için yaptığı ima rükûdan daha çok eğilerek yapılır ve bineği hangi tarafa doğru dönerse o tarafa doğru namaz kılar.
Namaz kılan kimse kıbleye yönelirken bu yönelmesi ile yüce Allah'a ibadet ettiği şuurunda olmalıdır. Çünkü o bu haliyle O'nun emrini yerine getirmektedir. Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: **"Artık yüzünü Mescid-i Haram'a doğru çevir. Siz de nerede bulunursanız, yüzlerinizi o yöne çeviriniz."** *(el-Bakara, 2/144)* Buna göre kalbiyle namazında kendisini yaratana yönelmelidir.
Müslümanları namazlarında biraraya getiren birlik şuuru ne kadar güzeldir! Onlar tek bir rabbe ibadet ederler, tek bir kıbleye yönelirler. Akide ve yaşayışları itibariyle din birliği etrafında birlik olurlar. Bu gerçekten insan ruhunu izzet ve güven ile güç, yakîn ve sebat ile dolduran bir duygudur.

5. Farz namaz için vaktin girmesi

Namazın öncesindeki hususlardan birisi de vaktin girmesidir. Vakit girmeden önce namaz olmaz. Çünkü namazın mutlaka süresi içerisinde edâ edilmesi gereken ve çıkmadan önce muayyen olarak yerine getirilmesi gereken sınırlı vakitleri vardır. Çünkü yüce Allah: **"Çünkü namaz mü'minler üzerine vakitleri belli bir farzdır."** *(en-Nisa, 4/103)* diye buyurmaktadır.
İslam bir gece ve gündüzde farz kılınmış namazların sayılarını belirtmiş bulunmaktadır. Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: **"Güneşin (batıya doğru) kaymasından, gecenin karanlığına kadar namazı dosdoğru kıl. Sabah**

namazını da çünkü sabah namazı tanık olunan (bir namaz)dır." *(el-İsra, 17/78)*
Güneşin kayması (dulûku'ş-şems) semanın ortasından batıya doğru kayması demek olup, öğle vaktinin başlangıcıdır. "Gece karanlığı (gasaku'l-leyl)" ise gece karanlığının başlama zamanıdır. Bunun kapsamına ikindi, akşam ve yatsı namazları girer. "Sabah namazı (Kur'ânu'l-Fecr)" ise sabah namazının kılınması gereğine işarettir. İşte bu âyet-i kerimede namaz vakitlerine topluca bir işaret vardır.
Enes *Radıyallahu anh*'dan şöyle dediği rivayet edilmiştir: Bir adam Rasûlullah *Sallallahu aleyhi vesellem*'e şunu sordu: Ey Allah'ın Rasûlü! Allah kullarına kaç vakit namaz kılmayı farz kıldı? Şöyle buyurdu: "Allah kullarına beş vakit namaz farz kıldı." Adam: Ey Allah'ın Rasûlü, bunlardan önce veya sonra bir şey var mı? diye sordu. Peygamber şöyle buyurdu: "Allah kullarına beş vakit namazı farz kıldı." Adam bunlara fazla bir şey katmayacağına ve onlardan bir şey eksiltmeyeceğine yemin etti. Rasûlullah *Sallallahu aleyhi vesellem*: "Eğer doğru söylerse (dediği gibi yaparsa) kesinlikle cennete girecektir."[149]
Vakit namazın en önemli ve riayet edilmesi en çok gereken şartıdır. İsterse bundan dolayı başka şartlar geçecek olsun. Mesela vakit çıkar korkusuyla teyemmüm etmek ya da yine vakit çıkar korkusu ile avretini setretmemesi gibi.
Namazların vakitleri
Sabah namazının vakti: Fecr-i sâdıkın görülmesinden, güneşin doğuşuna kadardır.
Öğle namazının vakti: Güneşin, semânın ortasından batıya doğru kaymasından itibaren başlar, herşeyin gölgesi kendisinin bir katı oluncaya kadar devam eder.
İkindinin vakti: Öğlenin çıkışından itibaren başlar. Güneş sararmaya başlayıncaya kadar devam eder. Herşeyin gölgesi iki katı oluncaya kadar da söylenmiştir.
Akşamın vakti: Güneşin batımından başlar. (Batıdaki) kırmızı şafağın kayboluşuna kadar devam eder.
Yatsı vakti: Kırmızı şafağın kayboluşundan itibaren başlar, gece yarısına kadar devam eder. Gecenin üçte birine kadar devam eder denildiği gibi, fecrin çıkışına kadar devam edeceği de söylenmiştir.

Sünnet namaz vakitlerini sınırlandırmış bulunmaktadır. Cabir b. Abdullah *Radıyallahu anh*'dan şöyle dediği rivayet edilmiştir: "Cebrail *Aleyhisselam* Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem*'e güneş zeval bulduğu vakit geldi ve: Kalk ey Muhammed güneş kaydığı zamanda öğlen namazını kıl, dedi. Sonra herşeyin gölgesi bir katı kadar olana kadar bekledi ve ikindi için ona gelip: Kalk ey Muhammed ikindi namazını kıl, dedi. Sonra güneş batana kadar bekledi, yine ona gelerek: Kalk akşam namazını kıl, dedi. Peygamber de güneş tam batınca kalktı, akşam namazını kıldı. Sonra şafak (batıdaki kızıllık) kayboluncaya kadar bekledi ve ona gelerek: Kalk yatsı namazını kıl, dedi. Peygamber de kalktı yatsı namazını kıldı. Sonra sabah vakti fecr doğunca ona geldi ve: Kalk ey Muhammed namaz kıl, dedi. O da kalktı sabah namazını kıldı. Daha sonra ertesi gün ona bir adamın gölgesi kendisi kadar olduğu zaman geldi ve ona: Kalk ey Muhammed namaz kıl, dedi. Peygamber de öğlen namazını kıldı. Sonra Cebrail *Aleyhisselam* ona bir adamın gölgesi iki katı olduğu zaman geldi ve: Kalk ey Muhammed namaz kıl, dedi. O da ikindi namazını kıldı. Sonra akşam için güneş batınca -tek bir vakit olarak ve ondan sonraya kalmayarak- geldi ve: Kalk namaz kıl, dedi. O da akşam namazını kıldı. Sonra gecenin ilk üçte biri geçtiğinde yatsı vakti ona geldi ve: Kalk namaz kıl, dedi. O da yatsı namazını kıldı. Sonra ortalık iyice aydınlandığı sırada sabah için ona geldi ve: Kalk namaz kıl, dedi. O da sabah namazını kıldı. Sonra (Cebrail) dedi ki: Bu iki vakit arasındaki süre hepsi de (o namaz için) vakittir, dedi."[150]

Namaz nasıl vaktinde kılınmış olur?

Bilerek olsun, kasten olsun vaktinden önce kılınan namaz yerini bulmaz. Şer'î bir mazeret olmadan vaktinden sonraya bırakmak da haramdır. Vakte yetişmek ise, ancak (vakit içinde) tam bir rek'at kılmak ile mümkün olabilir. Çünkü Ebu Hureyre *Radıyallahu anh*'dan rivayete göre Rasûlullah *Sallallahu aleyhi vesellem* şöyle buyurmuştur: "Her kim namazın bir rek'atini yetişip kılabilirse namazın tamamına yetişmiş demektir."[151]

Bu bütün namazlar için geçerlidir. Ayrıca Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem* da şöyle buyurmuştur: "Sizden herhangi bir kimse güneş batmadan önce ikindi namazından tek bir secdeye (rek'at kılabilmeye) yetişirse, namazını tamamlasın ve eğer güneş doğmadan önce sabah namazından tek bir secdeyi yetiştirebilirse namazını tamamlasın."[152]

Hadisteki "secde" tabiri rek'at demek olup, bu şekilde kılınabilinen bir namaz, vaktinde edâ edilmiş sayılır.
Bir rek'atten daha azını yetiştirebilen ise namazı yetişmemiş olur. Namazı bu vakte kadar kasten ertelemek ise caiz değildir.

Mazeretsiz olarak namazı geciktirmenin hükmü

İlim adamları namazı mazeretsiz olarak vaktinden sonrasına erteleyen kimsenin hükmü hakkında farklı görüşlere sahibtir. Öyle bir kimse namazını kaza etmeli midir? Yoksa kılacağı namaz onun için yeterli midir? Bu hususta iki görüş vardır:

1. Cumhûrun (fukahanın büyük çoğunluğunun) görüşüne göre böyle bir namaz geçerlidir; fakat kazasını yapması icab eder. Çünkü Ebu Hureyre *Radıyallahu anh*'ın rivayetine göre Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem* şöyle buyurmuştur: "Her kim uyuduğu için yahut unuttuğundan ötürü bir namazı kılamayacak olursa, onu hatırlayacağı vakit kılsın."[153]
Mazereti olanın durumu bu olduğuna göre; kasten bu duruma düşenin böyle olması öncelikle sözkonusudur. Dört mezheb imamı bu görüştedir.
2. Şeyhu'l-İslam (İbn Teymiye'nin) kabul ettiği ve aynı zamanda Zâhirî mezhebinin de görüşü ise, böyle bir namazı kaza etmeyeceğidir. Kaza etse bile namazın yerini bulamayacağıdır. Bunun için de: **"Çünkü namaz mü'minler üzerine vakitleri belli bir farzdır."** *(en-Nisa, 4/103)* buyruğunu delil gösterirler. Buna göre namazın vaktinden önce ya da sonra kılınması Allah'ın tesbit ettiği zamandan bir başkasında eda edilmeye çalışılmış olur. Âişe *Radıyallahu anha*'dan şöyle dediği rivayet edilmiştir: Rasûlullah *Sallallahu aleyhi vesellem* buyurdu ki: "Kim bizim şu işimize uygun olmayan bir iş yapacak olursa, o merduttur."[154]
"Her kim uyuduğu için yahut unuttuğundan ötürü bir namazı geçirecek olursa, onu hatırlayacağı vakit kılıversin."[155] hadisi hakkında da şu cevabı verirler: Aslında mazereti olan kimsenin bu şekilde kılacağı namaz kaza değildir, aksine bir edadır. Mazereti olmayan kimse için de kaza etmesinin vacib olmadığını söylemeleri, onun yükünü hafifletmek maksadı ile değildir. Aksine bu onun için ibretli bir cezadır. Allah'tan namazını kabul etmemesi şeklinde bir cezadır.
Bundan dolayı farz olan namazı vaktinde eda etmek icab eder. Mazeretsiz olarak onu vaktinden sonraya bırakan kimse pek büyük bir günah kazanmış

olur. Mazereti dolayısıyla geciktiren böyle değildir. Onun için günah yoktur. Hatta mazeret bazan namazı ıskat dahi edebilir (kaldırabilir). Ay hali ve lohusa olan kadının durumu gibi. Bu durumda olanların ay hali ve lohusalık zamanı içerisinde kılmadıkları namazlarını kaza etmeleri sözkonusu değildir. Bazen de özür namazı vaktinden sonraya bırakmak için mübah bir sebeb de olabilir. Uyuya kalmak ve unutmak gibi.
Vaktinde kılınmayan namazların ilk fırsatta ve sıralarına uygun olarak kaza edilmeleri gerekir. Çünkü yüce Allah şöyle buyurmaktadır: **"Beni hatırlamak için (ya da hatırlayınca) namaza kalk!"** *(Taha, 20/14)* Ayrıca Enes *Radıyallahu anh*'dan rivayete göre Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem* şöyle buyurmuştur: "Her kim bir namazı unutacak olursa, onu hatırlayınca kılıversin. Bunun daha başka bir keffâreti yoktur."[156]
Kılınamayan namazları kaza ederken sıraya (tertibe) riayet etmek gerekir. Çünkü Hendek'te Ahzab (İslam'a karşı ortak cephe oluşturan gürühlar) Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem*'in güneş batıncaya kadar ikindi namazını kılmasına imkân vermeyince, Rasûlullah *Sallallahu aleyhi vesellem* önce ikindi namazını, sonra da akşam namazını kıldı. Cabir b. Abdullah *Radıyallahu anh*'dan şu rivayet gelmiştir: Ömer b. el-Hattab Hendek günü güneş battıktan sonra geldi. Kureyş kâfirlerine sövüp saymaya başladı. Ey Allah'ın Rasûlü dedi. Güneşin batmasına az bir zaman kalıncaya kadar ikindiyi neredeyse kılamayacaktım. Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem* şöyle buyurdu: "Allah'a yemin olsun ben dahi kılamadım." Bunun üzerine Buthan denilen yerde kalktı, namaz için abdest aldığı gibi biz de namaz için abdest aldık. Güneş battıktan sonra ikindi namazını kıldı. Sonra da akşam namazını kıldı.[157]
Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem* yolculuk halinde namazı cem' ettiği vakitte ilk namazı sonraki namazdan önce kılardı.
Eğer namaz kılan kişi kazaya kalmış olanı kılmaya başladığı takdirde vakit namazının çıkacağından korkarsa, o zaman önce vakit namazını kılar. Namazı geçirdiği hale bağlı olarak -rekatlerinin sayıları, gizli ya da açık okunması bakımından- ve niteliklerine uygun şekilde namazını kaza etmesi gerekir. Eğer yolculukta iken ikamet halinde kılmadığı bir namazı hatırlayacak olursa, ikamet halinde kılması gereken nitelikleriyle eda eder. Aksi de böyledir. Çünkü Ebu Katade uyuyup, sabah namazına kalkamadıklarını, güneş doğuşundan sonra uyandıklarını naklettiği bir hadiste şunları söylemektedir:

"...Sonra Bilal namaz için ezan okudu. Rasûlullah *Sallallahu aleyhi vesellem* iki rekat namaz kıldı. Sonra sabahın farzını kıldı ve her gün ne yapıyor idiyse onları yaptı..."158
el-Hattâbî dedi ki: "Bu hadiste eğer namaz kılınması yasak olan bir vakitte geçirdiği namazı hatırlayacak olursa, o vakitte namazını kılacağına ve onu ertelemeyeceğine delil vardır."159

NAMAZ NASIL KILINIR?

Malik b. el-Huveyris'in rivayet ettiği hadiste Rasûlullah *Sallallahu aleyhi vesellem* şöyle buyurmaktadır: "...Ve benim nasıl namaz kıldığımı gördüyseniz, siz de öylece kılınız..."[160] Cibril-i Emin Ka'benin kapısı yanında Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem*'e namaz kılınış şeklini ve vakitlerini öğretmek üzere imam olmuştur. Rasûlullah *Sallallahu aleyhi vesellem*'in ashabı da namazı ondan öğrendiler, onlardan sonra gelen müslümanlar da günümüze kadar nesilden nesile birbirinden aktarıp durdular.

Namaz yüce Allah'a ihlâsla ve Rasûle uyularak yapılması şart olan bir ibadettir. Kıldığı namazı Allah için ihlâsla kılmayan, şirk koşmuş olur, ibadeti sahih olmaz. Çünkü yüce Allah: **"Eğer şirk koşarsan andolsun ki amelin boşa çıkar."** *(ez-Zümer, 39/65)* diye buyurmuştur. Rasûlullah *Sallallahu aleyhi vesellem*'e uymayan bir kimsenin de yapacağı ibadet merduttur. Çünkü Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem*, Âişe *Radıyallahu anha*'nın rivayet ettiği hadiste şöyle buyurmuştur: "Her kim bizim bu işimizde ondan olmayan bir şeyi sonradan ortaya çıkarırsa, o merduttur."[161]

Namaz İslamın en büyük rüknüdür. Onu red ve inkâr ederek terkeden bir kimse kâfir olur ve İslamdan çıkar. Onu tembellikten ve başka işlerle meşgul olarak şer'î bir mazeret olmadan terkeden bir kimse de aynı şekilde kafirdir. Sünnet bu hususta çok açıktır. Câbir *Radıyallahu anh*'dan şöyle dediği rivayet edilmiştir: "Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem*'i şöyle buyururken dinledim: "Kişi ile şirk ve küfür arasındaki (ayırıcı çizgi) namazı terketmektir."[162]

Namaz kıraat ihtiva eden bir kıyam, tesbih ihtiva eden bir rükû, hamd ihtiva eden rükûdan doğrulmak, aralarında bir oturma ve tesbih bulunan iki secdedir. Bütün bunlara bir rekat denilir. Namaz ise birkaç rekatten oluşur.

Farz olan namazlar beş tanedir. Sabah namazının farzı, ikamet ve yolculuk halinde iki rekat, öğle, ikindi ve yatsının herbirisinin farzları, ikamet halinde dört, yolculuk halinde iki rekat, akşam namazının farzı, ikamet ve yolculuk hallerinde üç rekattir.

Namazı müslüman kişi tek başına ya da cemaatle birlikte eda eder. Cemaatle birlikte namaz kılacak olursa, müslüman bir kimsenin evinde abdest alıp, abdest azalarını güzelce yıkaması, sonra cemaatle namaz kılmak niyetiyle evinden çıkması ne kadar güzeldir!. Böyle yapacak olursa, attığı herbir adım dolayısıyla mutlaka yüce Allah onu bir derece yükseltir ve onun üzerinden bir günahı kaldırır. Çünkü Ebu Hureyre *Radıyallahu anh*'dan şöyle dediği rivayet edilmiştir: Rasûlullah *Sallallahu aleyhi vesellem* buyurdu ki: "... Çünkü onlardan herhangi bir kimse abdest alır, abdestini güzelce yerine getirir, sonra mescide ancak namaz için ve namazdan başka bir maksadı olmadan kalkıp giderse, attığı herbir adım dolayısıyla mutlaka onun bir derecesi yükseltilir ve o adım dolayısıyla bir günahı kaldırılır. Mescide girinceye kadar..."[163]

Namaza sükûnetle ve vakar ile yürümelidir. Çünkü o yüce Allah'ın huzurunda duracağı bir yere gitmektedir. Namazı kaçırmaktan korksa dahi süratle yürümez. Çünkü Ebu Hureyre *Radıyallahu anh*, Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem*'den şöyle buyurduğunu rivayet etmektedir: "Kamet getirildiğini duyduğunuz vakit namaza yürüyerek gidiniz. Sükûnetle ve vakarla gitmeye bakınız. Acele etmeyiniz. Yetiştiğiniz kadarını kılınız, yetişemediğinizi tamamlayınız."[164] Bu yüce Allah'a karşı uyulması gereken bir edebtir.

Müslüman mescide girdi mi eğer ezan okunmamışsa kılabildiği kadar namaz kılar. Eğer ezan okunmuşsa (farzdan önceki) râtibe'yi (sünneti)'i kılar. Eğer farzdan önce kılınan râtibe sünnet yok ise iki ezan (ezan ile kamet) arası sünnet namazını kılar. Çünkü Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem* şöyle buyurmuştur: "Her iki ezan arasında namaz vardır, her iki ezan arasında namaz vardır." Sonra üçüncüsünde: "Dileyen kimse için" diye buyurdu.[165]

Gerek bu namaz, gerekse ratibe sünneti "tahiyyetu'l-mescid" yerini de tutar. Çünkü Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem* şöyle buyurmuştur: "Sizden herhangi bir kimse mescide girdiği takdirde oturmadan önce iki rekat namaz (tahiyyetu'l-mescid) kılıversin."[166] Bu da ratibe sünneti yahut iki ezan arası sünneti kılmakla tahakkuk eder.

Bundan sonra müslüman namazı beklemek niyetiyle oturur. Çünkü Ebu Hureyre *Radıyallahu anh*'dan rivayete göre Rasûlullah *Sallallahu aleyhi vesellem* şöyle buyurmuştur: "Şüphesiz sizden herhangi biriniz namaz kılacağı yerde kalmaya devam ettiği sürece melekler ona -abdestini bozacak bir hal yapmadığı sürece- dua ederler: Allah'ım, ona mağfiret buyur (derler),

Allah'ım, ona merhamet buyur. Sizden herhangi bir kimseyi alıkoyan namaz olduğu ve ailesinin yanına gitmekten onu men eden tek şey namaz olduğu sürece, namazda gibi devam eder."[167]

İmamın gecikmesinin namaz kılacak olana zararı yoktur. Çünkü o namazı beklediği sürece namazda demektir. Kişi namaz kılacağı yerde kalmaya devam ettiği sürece melekler ona dua ederler, onun için mağfiret dilerler.

Namaz için kamet getirildi mi o da ayağa kalkar. Kametin başında ayağa kalkmanın da, kamet getirilmekte iken de yahut sona erdiği vakitte ayağa kalkmanın bir sakıncası yoktur, hepsi de caizdir. Çünkü sünnet nerede kalkılacağını belirlememiştir. Ancak Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem* şöyle buyurmuştur: "Namaz için kamet getirildiği vakit beni görmedikçe ayağa kalkmayınız."[168]

Maksat müslümanın iftitah tekbirini kaçırmayacak şekilde namaza başlamak için gerektiği gibi hazırlanmasıdır.

Safların düzgün tutulması gerekir. Çünkü en-Numan b. Beşir'den şöyle dediği rivayet edilmiştir: Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem* şöyle buyurdu: "Ya saflarınızı düzgün tutarsınız, yahut yüce Allah yüzlerinizi muhalefete düşürür. (Aranızda ayrılık başgösterir)."[169]

Nevevi dedi ki: Yani aranızda düşmanlık, kin ve kalblerin arasında muhalefeti koyar.[170]

Safları düzgün tutmayı terketmeknin de günah ve sünnete muhalefet olduğu açıkça ortadadır. Bundan dolayı safları düzgün tutmak vacib olmuştur. Haram olacağından ötürü bu hususta kusurlu hareket etmek caiz olmaz. Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem* safların düzgün tutulmasını emrederdi. Enes *Radıyallahu anh*'dan rivayete göre Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem* şöyle buyurmuştur: "Saflarınızı düzgün tutunuz. Çünkü safları düzgün tutmak, namazın dosdoğru kılınmasının bir parçasıdır."[171]

Fakat safları düzgün tutmaya muhalif hareket etmek, tercih edilen görüşe göre namazın bâtıl olacağı anlamına gelmez. Çünkü safları düzgün tutmak namaz dolayısıyla vacib olan bir farzdır. Namazın içinde vacib olan bir farz değildir. Namaz dolayısıyla vacib olan bir farzı terkeden kişi günahkâr olmakla birlikte namazı batıl değildir. Ezan okumak gibi.

Safların düzgün tutulmasında muteber olan aynı hizada olmak ve safların paralelliğidir. Çünkü Enes *Radıyallahu anh*'dan gelen rivayete göre

Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem* şöyle buyurmuştur: "Saflarınızı düzgün tutunuz. Ben sizi arkamdan da görüyorum." (Enes diyor ki: Bundan dolayı) her bir arkadaşlarımız omuzunu yanındaki arkadaşının omuzuna, ayağını onun ayağına yapıştırırdı.[172]
en-Numan b. Beşir de şöyle demiştir: "Ben bizden her adamın topuğunu arkadaşının topuğuna yapıştırdığını gördüm."[173] İşte muteber olan budur.
Aynı hizada olmakla birlikte safın, şeytanlara girecek delik bırakmayacak şekilde sıkı olması gerekir. Çünkü Abdullah b. Ömer *Radıyallahu anh*'dan rivayete göre Rasûlullah *Sallallahu aleyhi vesellem* şöyle buyurmuştur: "Safları düzgün tutunuz, omuzları aynı hizaya getirin, boşlukları kapatın. Kardeşlerinizin ellerinde yumuşayın (bir tarafa çekerlerse gidin) ve şeytanların girebilecekleri boşluklar bırakmayın. Her kim bir safı bitiştirirse Allah da onu bitiştirir, kim bir safı koparırsa Allah da onu koparır."[174] Enes *Radıyallahu anh*'dan rivayete göre Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem* şöyle buyurmuştur: "Saflarınızı çok sık tutunuz. Onların aralarındaki mesafeyi yakınlaştırınız. Boyunlar aynı hizaya gelsin. Nefsim elinde olana yemin ederim ki, ben şeytanın siyah küçük koyunları andıran şekliyle safların arasındaki boşluklardan girdiğini görüyorum."[175]
İkinci safı tutmadan önce birinci safın tamamlanması gerekir ve bu böylece sürüp gitmelidir. Saflar arası ve imam arasındaki boşlukların yakın olmasına riayet edilmelidir. Kadın saflarının, erkek saflarının arkasında ayrıca dizilmesi gerekir. Kadınların tuttukları safların, erkeklerin saflarından sonra olması icab eder. Çünkü Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem* şöyle buyurmuştur: "Erkeklerin saflarının en hayırlısı, ilk olandır. En kötüleri sonuncusudur. Kadınların saflarının en şerlisi ilki, en hayırlısı sonuncularıdır."[176]
Kıbleye yönelik ve bütün bedeniyle düzgün bir şekilde safta durduktan sonra, kalbinden farz ya da nafile kılmak istediği namazı niyet eder; fakat bunu sözlü olarak telaffuz etmez. Çünkü sözlü olarak niyeti telaffuz etmek meşru değildir, bid'attir. Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem*'den olsun, ashabından herhangi bir kimseden olsun sözlü niyet yaptığı nakledilmemiştir.
Eğer imam olarak namaz kıldırıyor ya da tek başına namaz kılıyor ise namaz kıldığı tarafa doğru bir sütre bulundurur. Çünkü Ebu Zerr *Radıyallahu anh*'dan şöyle dediği rivayet edilmiştir: "Sizden herhangi bir kimse namaz kılmak üzere ayağa kalktığı vakit şâyet önünde bineğin üzerindeki yükün arka

tarafında bulunan çubuk gibi bir şey bulunursa, o onun için sütre olur. Eğer önünde binek yükünün arka tarafındaki çubuk gibi bir şey bulunmazsa eşek, kadın, siyah köpek namazını keser."177

Daha sonra "Allahu ekber" diyerek iftitah tekbirini alır. Secde edeceği yere bakar. Başka bir lafız söylemek olmaz, çünkü zikir lafızları tevkifidir. (Bu hususta gelen rivayetlere bağlıdır.) Bu konuda nassta varid olanlar yapılabilir. Bunları başkalarıyla değiştirmek caiz değildir. Şâyet arab diliyle söyleyemediğinden bunu telaffuz edemeyecek olursa, kendi diliyle tekbir getirir, onun için bir sakınca yoktur. Çünkü yüce Allah: **"Allah hiçbir kimseye gücünün yeteceğinden başkasını yüklemez."** *(el-Bakara, 2/286)* diye buyurmaktadır. İftitah tekbirini getirmedikçe namaza başlanılmış olmaz. Çünkü Ali *Radıyallahu anh*, Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem*'den şöyle buyurduğunu rivayet etmektedir: "Namazın anahtarı taharet, onun tahrimi (ona başlamak suretiyle namaz dışındaki şeylerle uğraşmanın haram kılınması ve namaza gereken saygının gösterilmesi) tekbir, tahlili (namaz dışındaki fiilleri helal kılması) ise selam vermektir."178

Parmakları bitişik olarak ve yumulmamış vaziyette, omuzlarının hizasına yahut kulağın alt hizasına kadar -tekbirden önce, sonra ya da tekbirle beraber- kaldırır. Bütün bu halleri yapan kimse sünnete göre isabet etmiş olur. Çünkü İbn Ömer *Radıyallahu anh*'dan şöyle dediği rivayet edilmiştir: "Ben Rasûlullah *Sallallahu aleyhi vesellem*'i şöyle gördüm: Namaza kalktı mı ellerini, omuzlarının hizasına varıncaya kadar kaldırırdı. O bunu rükû' için tekbir getirdiği vakit de yapardı, başını rükû'dan kaldırdığı vakit de yapar ve "semiallahu limen hamideh" derdi. Fakat secdelerde bunu (el kaldırmayı) yapmazdı."179

Malik b. el-Huveyris'den rivayete göre de Rasûlullah *Sallallahu aleyhi vesellem* şöyle buyurmuştur: "Tekbir getirdiği vakit ellerini kulaklarının hizasına kadar kaldırırdı. Rükû'ya vardığı zaman yine kulaklarının hizasına varıncaya kadar ellerini kaldırırdı. Başını rükû'dan kaldırdı mı "semiallahu limen hamideh" der ve yine böyle yapardı."180

Çeşitli şekillerde vârid olmuş ibadetlerin değişik zamanlarda (bu şekillerinden birisiyle) yapılması gerekir. Çünkü böylelikle kalb huzura kavuşur, sünnete uyulur ve sünnet canlandırılmış olur.

Ellerini (tekbir için) kaldırdıktan sonra göğsü üzerinde sağ el, sol elin dışına gelecek şekilde yerleştirir. Sağ eliyle sol elinin bileğini kavrar, yahutta elini tutmaksızın kolunun üzerine koyar. Her ikisi de sünnettir.

İstiftâh (namaza başlama) duasını okuması sünnettir. Çünkü Buhârî ve Muslim'de Ebu Hureyre *Radıyallahu anh*'dan şöyle dediği sabittir: "Rasûlullah *Sallallahu aleyhi vesellem* namazda tekbir getirdi mi kıraate başlamadan önce kısa bir süre susardı. Ben: Ey Allah'ın Rasûlü, anam babam sana feda olsun. Tekbir ile kıraat arasındaki susman var ya o vakit ne diyorsun? dedim. Şöyle buyurdu: Ben

40

أشهد أن لا إله إلا الله، وأشهد أن محمدا عبد الله ورسوله

41

Allah'ım benimle günahlarım arasını doğu ile batı arasını uzaklaştırdığın gibi uzaklaştır. Allah'ım, beyaz elbisenin kirden arınıp temizlendiği gibi sen de beni günahlarımdan öylece temizle! Allah'ım, beni günahlarımdan karla, suyla, dolu ile yıkayıp temizle." derim diye buyurdu.[181]

Dilerse bunun yerine:

40

Allah'ım, hamdinle seni tesbih ederim, ismin ne mübarektir, şanın ne yücedir. Senden başka hiçbir ilah yoktur."[182]

Yahut:

40

أشهد أن لا إله إلا الله، وأشهد أن محمدا عبد الله ورسوله

41

Cebrail'in, Mikail'in, İsrafil'in Rabbi, göklerin ve yerin yaratıcısı, gizliyi ve açığı bilen Allah'ım! Sen ihtilâf edegeldikleri hususlarda kullarının arasında hüküm verecek olansın. Hakka dair olup, hakkında ihtilâfa düşülen hususlarda -iznin ile- beni doğruya ilet. Çünkü şüphesiz ki sen dilediğini dosdoğru yola iletensin."[183] de diyebilir yahutta Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem*'den söylediği sahih olarak rivayet edilen başka bir duayı okuyabilir.

İnsanın bazan bu duayı, bazan ötekini okuyarak başlaması gerekir. Böylelikle bütün sünnetleri yerine getirmiş olur ve bu yolla sünneti canlandırmış, kalbi

uyanık tutmuş olur. Fakat her ikisini birarada okumaz. Çünkü Rasûlullah *Sallallahu aleyhi vesellem* Ebu Hureyre'nin sorusuna verdiği cevabda iki duayı birarada zikretmemiştir.

Daha sonra: "Eûzu billahi mine'ş-şeytani'r-racim. Bismillahirrahmanirrahim" diyerek Fatiha suresini okur. Çünkü Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem*: "Fatihatu'l-Kitab'ı okumayan kimsenin namazı olmaz."[184] diye buyurmuştur.

Fatiha namazın rükunlerinden birisidir ve namazın sıhhati için şarttır. Fatiha'sız namaz sahih olmaz. Namaz kılan kişi her rekatte Fatiha'yı okur. Çünkü Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem* namazını doğru dürüst kılamayan zata birinci rekati anlatırken: "Sonra bunları namazının tamamında yap."[185] diye emir buyurmuştur. Rukû, sücûd, kıyam ve ku'ûd (oturmak) herbir rekatin rüknü olduğu gibi Fatiha okumak da aynı şekildedir. Hiçbir farkı yoktur. Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem* herbir rekatte bu sureyi okumaya devam etmiştir. Onun herhangi bir rekatte Fatiha'yı okumadığına dair bir rivayet bilinmemektedir.

Fatiha'yı okuma yükümlülüğü ancak imama rükû halinde iken yahutta kıyamda iken namaza başlayıp da Fatiha'yı okumayı bitirmeden önce rukû'yu kaçıracağından korkan kimseden sakıt olur. Çünkü Ebu Bekre *Radıyallahu anh*'ın rivayet ettiği hadise göre o Nebi *Sallallahu aleyhi vesellem*'e rükûda iken yetişmiş, saffa varmadan önce rükû yapmış, daha sonra bunu Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem*'e anlatınca, Peygamber de ona: "Allah senin bu bağlılığını arttırsın, fakat bir daha böyle yapma."[186] diye buyurmuş, kıraatine yetişmeyip sadece rükûsuna yetiştiği rekâti kaza etmesini emretmemiştir. Eğer kıldığı o rekat sahih olmamış olsaydı, namazını doğru dürüst kılamayan kimseye -namazının rükunlerini yerine getirmediğinden ötürü- tekrar kılmasını emrettiği gibi, Ebu Bekre'ye de o rekatini yeniden kılmasını emrederdi. Fatiha kıyamda rükündür. Kendisinden önce namaza başlanmış olan böyle bir kimse (mesbuk)den ise imama tabi oluşundan dolayı kıyam sâkıt olmuştur. Onun üzerinden Fatiha'nın okunacağı yer olan kıyam sakıt olunca bu haldeyken yapacağı kıraat de sâkıt olur. Fatiha'nın okunması imama da me'muma (imama uyana) da, namazı tek başına kılana da, gizli ve açıktan okunan namazlarda da farzdır. Ancak sözünü ettiğimiz mesbûktan Fatiha'nın okunması sakıt olur.

Sünnet sabah namazında imama uyanın Fatiha'yı okumasının vücubuna delildir. Sabah namazı ise açıktan okunan bir namazdır. Ubâde b. es-Sâmit *Radıyallahu anh* dedi ki: Sabah namazında Rasûlullah *Sallallahu aleyhi vesellem*'in arkasında idik. Rasûlullah *Sallallahu aleyhi vesellem* Kur'ân okumak istedi, fakat Kur'ân okumakta biraz zorluk çekti. Namazını bitirince: "Muhtemelen imamınızın arkasında siz de okuyorsunuz." dedi. Bizler: Evet hızlıca, ey Allah'ın Rasûlü dedik. Şöyle buyurdu: "Sadece Fatihatu'l-kitab'ı okuyunuz. Çünkü Fatiha'yı okumayan kimsenin namazı olmaz."[187]

İmam Ahmed, Muhammed b. Ebi Âişe'den, o Muhammed ashabından bir adamdan şöyle dediğini rivayet etmektedir: Rasûlullah *Sallallahu aleyhi vesellem* buyurdu ki: "Galiba imam okurken siz de okuyorsunuz." Bunu üç defa söyledi. Ashab: Evet biz bunu yapıyoruz, deyince Peygamber şöyle buyurdu: "Sizler bunu yapmayınız. Ancak birinizin Fatihatu'l-kitabı okuması müstesnâ."[188]

Tek başına namaz kılan da, imama uyan da, imamın kendisi de Fatiha'dan sonra "âmîn" der. Bu sözü açıktan okunan namazda açıkça, gizliden okunan namazda da gizlice söyler. İmama uyan kimsenin imama uygun hareket etmesi, ondan önce dememesi ve ondan sonraya kalmaması gerekir. Bundan sonra ise Kur'ân-ı Kerim'den kolayına geldiği kadarıyla okuması sünnettir.

Daha sonra ellerini, omuzlarının yahut kulaklarının hizasına kaldırarak tekbir getirip rükûya varır. Ellerini dizlerinin üzerine onlara dayanarak parmakları açık vaziyette, başı sırtıyla düz bir halde rükûda durur, rükûsunda bütün eklemleri yerine oturarak "subhane rabbiye'l-azîm" der. Efdal olan bunu üç ya da daha fazla tekrarlamasıdır. Bu zikri yaparak hem sözlü olarak yüce Allah'ı tazim etmiş olur, hem de fiili olarak rükûya varmakla onu tazim etmiş olur. "Subhane rabbiye'l-azîm"den sonra "ve bi hamdihi" diye eklemesi müstehabtır. Çünkü bu sahih sünnette böylece varid olmuştur. Aynı şekilde sahih hadiste zikredileni söylemesi de meşrudur. Çünkü Âişe *Radıyallahu anha*'dan şöyle dediği rivayet edilmiştir: Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem* rükû ve sucudunda: "Subhanekellahumme Rabbenâ ve bi hamdike. Allahummağfirli" derdi."[189] Yine sünnette sahih olarak gelen rivayetlerden birisi de Âişe *Radıyallahu anha*'nın şu rivayetidir. Rasûlullah *Sallallahu aleyhi vesellem* rükû ve sücûdunda: "Subbûhun, kuddusun, Rabbu'l-melâiketi ve'r-ruh" derdi.[190]

Pazularını -yanındakine eziyet vermeyecekse- açması sünnettir. Eğer yanındakine rahatsızlık verecekse sünnet yapmak için müslümanın hurmetini (saygı göstermesilmesi gereken hakkını) çiğnemez.
Daha sonra başını rükûdan kaldırırken ellerini de omuzlarının yahut kulaklarının alt hizasına kaldırıp, "semiallahu limen hamideh" der.[191] İster imam olsun, ister tek başına kılsın farketmez. Ayakta iken "Rabbena ve leke'l-hamd" ve başını kaldırdıktan sonra da "hamden kesiran, tayyiben, mübareken fihi" "mile's-semavati ve mile'l-ardi ve mil'a mâ şi'te min şey'in ba'du"[192] der. Şâyet imama uyan bir kimse ise başını kaldırırken "Allahumme Rabbenâ ve leke'l-hamd" der. Kıyamda düzgün durunca da "hamden, kesiran, tayyiben..." diye duayı az önce geçtiği gibi sonuna kadar okur.
Rükû'dan kalkmak bir rükundür. Çünkü Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem* doğru dürüst namazını kılamayan zata şöyle demiştir: "Sonra kalk ve ayakta itidal üzere bekle."[193]
Elleri kaldırmak ise sünnettir. rükûdan kalktıktan sonra şunu da eklemek meşrudur: "...Ehlu's-senâi ve'l-mecdi ehakku mâ kale'l-abdu ve küllünâ leke abdun. Allahumme lâ mânia limâ a'tayte ve lâ mu'tiye li mâ mena'te ve lâ yenfau ze'l-ceddi min ke'l-ceddu: Ey övülmeye ve şanının yüceltilmesine ehil olan. Kulun söylediği en hak söz (budur). Hepimiz senin kulunuz. Allah'ım, senin verdiğini kimse engelleyemez, senin alıkoyduğunu kimse veremez. Gayret eden kimsenin gayretinin sana karşı faydası olmaz."[194]
Namaz kılan kişinin sağ elini, sol elinin üzerinde göğsünün üzerine koyması müstehabtır. Tıpkı rükûdan önceki kıyamda yaptığı gibi rükûdan sonraki kıyamda da ellerini göğsünde bağlar. Çünkü Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem*'in bunu yaptığına delâlet eden rivayetler sabit olmuştur. Bu hususta Vail b. Hucr'un[195] ile Sehl b. Sa'd'ın[196] rivayet ettiği hadisler bunu göstermektedir.
Sünnet-i seniyye rükûdan sonra itidal miktarının ne kadar olduğuna delâlet etmektedir. Berâ b. Âzib *Radıyallahu anh* dedi ki: "Muhammed *Sallallahu aleyhi vesellem* ile birlikte kıldığımız namazı dikkatlice takib ettim. Onun kıyamını, rükûya varışını, rükûsundan sonra kalkışını, secdesini, iki secde arasındaki oturuşunu, sonra bir daha secde yapışını, selâm vermeden önceki oturuşunu ve namazından ayrılışını nerdeyse birbirine yakın buldum."[197]

Sonra eğer imkânı varsa dizlerini ellerinden önce koyacak şekilde tekbir getirip, secdeye varır. Eğer dizlerini önce koymakta zorlanırsa, önce ellerini koyar. Ayak ve el parmaklarını kıbleye doğru tutar. El parmaklarını birbirine bitişik tutar. Secdesini yedi azası üzerine yapar. Bunlar burun ile birlikte alın, iki eller, iki diz ve ayakların parmaklarının içleridir. Bu sırada "subhâne rabbiye'l-a'lâ" der ve bunu üç veya daha fazla tekrarlar.
Bundan başka "subhanekellahumme Rabbenâ ve bi hamdike Allahummağfirlî" demesi de müstehabtır. Ayrıca" subbûhun, kuddusun, Rabbu'l-melaiketi ve'r-ruh"der ve çokça dua eder. Çünkü Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem* şöyle buyurmuştur: "Rukûa gelince, orada aziz ve celil olan Rabbi tazim ediniz, secdelerde ise çokça dua ediniz, orada duanızın kabul edilmesi umulur."[198] Rabbinden dünya ve âhiret hayırlarından ister. Namaz farz ya da nafile olsun farketmez.
Daha sonra secdeye gider. Pazularını yanlarından, karnını baldırlarından, baldırlarını bacaklarından uzak tutar. Kollarını yerden kaldırır. Enes *Radıyallahu anh*'dan şöyle dediği rivayet edilmiştir: Rasûlullah *Sallallahu aleyhi vesellem* buyurdu ki: "Sücûd halinde mutedil olunuz. Sizden herhangi biriniz köpeğin yayması gibi kollarını yere koymasın."[199]
Namaz kılan (secdede iken) ellerini yerde, omuzların hizasında tutabilir. Dilerse onları daha öne götürerek, alnının yahutta kulak diplerinin hizasında da tutabilir. Bütün bu hususlarda sünnetten rivâyet gelmiş bulunmaktadır.
Secdeye varmak yüce Allah'a ibadetin ve O'nun önünde zilletle eğilmenin en mükemmel hallerindendir. İnsan vücudundaki en şerefli azası olan alnını, onun en aşağıda bulunan ve en alttaki azası olan ayağının hizasında yüce Allah'a ibadet etmek ve O'na yakınlaşmak için koyar.
İşte bundan dolayı insan secde halinde iken yüce Allah'a en yakındır. Yüce Allah: **"Secde et ve yaklaş!"** *(el-Alak, 96/19)* diye buyurmaktadır. Bundan dolayı azalarımızın secdeye varmasından önce kalblerimizin secde edebilmesi gerekir. Taki insan Allah için bu zillet ve tevazuunda secdenin tadını ve lezzetini idrâk edebilsin. Ebu Hureyre *Radıyallahu anh*'dan rivâyete göre Rasûlullah *Sallallahu aleyhi vesellem* şöyle buyurmuştur: "Kulun Rabbine en yakın olduğu hal secdede olduğu haldir. Bu sebeple secdede çokça dua ediniz."[200]

Sonra tekbir getirerek başını kaldırır. Sol ayağını yayarak üzerinde oturur. Ayağın üst kısmı yere, iç kısmı yukarıya doğru gelir. Sağ ayağını diker, ellerini parmak uçları dizlerinin yanında olacak şekilde uyluklarına koyar. Yahutta sağ elini sağ dizi üzerine koyar, sol eliyle ise sol dizini kavrar. Bu iki şekil Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem*'den rivâyet edilmiş olup, her ikisi de sahihtir. Bu esnada: "Allahum mağfir lî, verhamnî ve âfinî, vehdinî, verzuknî: Allah'ım bana mağfiret buyur, merhamet eyle, afiyet ver, hidayete ilet, bana rızık ihsan et!" der.[201] Bu oturuşunda da bütün azaları yerli yerince oturur.

Daha sonra tekbir getirerek ikinci secdesini yapar. Birinci secdede yaptığı gibi hareket eder. Sonra tekbir getirerek başını kaldırır, hafifçe oturur. Buna "istirahat oturuşu (celsetu'l-istiraha)" denilir ve bu oturuş müstehabtır. Terkedecek olursa bir beis yoktur. Fakat bu oturuşta herhangi bir zikir ve dua bulunmamaktadır.

Daha sonra ikinci rekat için mümkün olursa dizlerine dayanarak kalkar. Bu zor gelirse (elleriyle) yere dayanır. Sonra Fatiha'yı ve Fatiha'dan sonra Kur'ân-ı Kerim'den kolayına geleni okur. Arkasından ilk rekatte yaptıklarını yapar. İkinci rekat için iftitah tekbiri de, istiftah duası (başlama duası) da yapmaz, eûzu de çekmez. Çünkü namaz başından sonuna kadar tek bir ibadettir. Birinci rekâtte eûzu çekmek yeterlidir. Eğer birincisinde unutmuşsa, ikinci rekâtte eûzu çeker.

Bundan dolayı her iki rekâtte Fatiha'dan sonra okuyacağı şeylerde sıraya muhalefet mekrûhtur. Çünkü namazdaki kıraat birdir. Her rekâtte eûzu çekmek caizdir fakat yeni bir niyet getirmez.

Şâyet namaz iki rekâtli ise yani sabah, cuma ve bayram namazı gibi iki rekât olarak kılınıyor ise, ikinci secdeden başını kaldırdıktan sonra sağ ayağını dikip, sol ayağını yatırarak oturur.

Sağ elini şehadet parmağı dışında diğer bütün parmaklarını kapatarak sağ uyluğu üzerinde koyar. Şehadet parmağı ile tevhide işaret eder.Şâyet elinin serçe parmağı ile yüzük parmağını kapatır, baş parmağı ile orta parmağını halka yaparak, şehadet parmağıyla işaret ederse bu da güzeldir. Çünkü her iki şekil de Nebi *Sallallahu aleyhi vesellem*'den sabit olmuştur. Efdal olan ise kimi zaman bunu, kimi zaman ötekisini yapmaktır. Sol elini sol baldırı üzerine parmakları açık ve bitişik uzunlamasına yerleştirir.

Sol eli ile diz kapağını tutar, sağ elini az önce parmaklar ile ilgili yapılan iki açıklama şeklinden birisi ile dizi üzerinde koyar. Çünkü sünnet bu şekilde de varid olmuştur.
Daha sonra bu oturuşta teşehhüd duasını okur ki o da şudur:

40

أشهد أن لا إله إلا الله، وأشهد أن محمدا عبد الله ورسوله

41

Bütün yüce övgüler, dualar, güzellikler Allah'ındır. Ey Peygamber selam sana! Allah'ın rahmeti ve bereketleri de (üzerine olsun). Selam bizlere ve Allah'ın salih kullarına. Şehadet ederim ki Allah'tan başka hiçbir ilah yoktur ve yine şehadet ederim ki Muhammed Allah'ın kulu ve Rasûlüdür.202 Allah'ım, İbrahim'e ve İbrahim'in âline salât (rahmet) eylediğin gibi, Muhammed'e ve Muhammed'in âline (ümmetine) da salât (rahmet) eyle! Çünkü sen her hamde layık olansın, şanı pek yüce olansın. Allah'ım İbrahim'e ve İbrahim'in âline (ona iman edenlere) bereketler ihsan eylediğin gibi, Muhammed'e ve Muhammed'in âline (ümmetine) de bereketler ihsan eyle. Şüphesiz ki sen her hamde layık olansın. Şanı pek yüce olansın."203
Dört husustan Allah'a sığınması sünnettir. Bunun için şöyle der:

100-6/ B

اللهم إني أعوذ بك من عذاب جهنم، ومن عذاب القبر، ومن فتنة المحيا

"Allah'ım ben sana, cehennem azabından, kabir azabından, hayatın ve ölümün fitnesinden ve Mesih Deccal'in fitnesinden sığınırım." Sonra dünya ve âhiret hayırlarından dilediği şekilde dua eder. Annesine, babasına ve onların dışındaki diğer müslümanlara dua etmesinde bir sakınca yoktur. Kıldığı namaz farz ya da nafile olsun farketmez. Arkasından sağına ve soluna "es-selamu aleykum ve rahmetullah... es-selamu aleykum ve rahmetullah" diyerek selam verir. Bunları diliyle söylerken, kalbiyle de düşünür.
Dua esnasında teşehhüd getirirken şehadet parmağı ile işaret eder. Dua ettikçe hareket ettirir. Bununla dua edilen yüce Allah'ın yüceliğine işaret eder. Buna göre "et-tahiyyatu lillahi ve’s-salavatu ve’t-Tayyibât" derken işaret etmez. "es-Selamu aleyke eyyuhe'n-nebiyyu" derken işaret eder. "es-Selamu aleyna ve ala ibadillah’is-salihin” derken işaret eder. “Eşhehu enla ilahe illallah”ı okurken işaret etmez. Allahumme salli ala Muhammed..." okurken işaret eder.

"Allahumme barik ala Muhammedin..." okurken işaret eder. "eûzu billahi min azabi cehennem" okurken işaret eder. "Ve min azabi'l-kabr" okurken işaret eder. "Ve min fitneti'l-mahya ve'l-memat" okurken işaret eder. "Ve min fitneti'l-Mesihi'd-Deccal" derken işaret eder.

Teşehhüde dair birden çok şekli gösteren sahih hadisler vârid olmuştur. Bundan dolayı bizim sünnete uyarak, sünneti canlandırmak ve kalbin huzuru için kimi zaman bunu, kimi zaman ötekisini yapmamız gerekir.

Şâyet namaz -akşam gibi- üç rekâtli yahut -öğle, ikindi ve yatsı gibi- dört rekâtli ise teşehhüdün birinci bölümünü okur. Bu da az önce kaydettiğimiz "eşhedu en la ilahe illallah ve eşhedu enne Muhammeden abduhu ve Rasûluhu" bölümü ne kadardır. Bazı ilim adamlarına göre o bununla birlikte Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem*'e salât da getirir.

Daha sonra dizlerine dayanarak ayağa kalkar, ellerini omuzlarının hizasına yahut kulak diplerine kadar kaldırarak "Allahu ekber" der. Sonra ellerini az önce geçtiği üzere göğsünün üzerine koyar. Sadece Fatiha'yı okur. Öğle namazının üç ve dördüncü rekâtinde bazı hallerde Fatiha'dan fazla bir şey okursa mahzuru yoktur. Çünkü Nebi *Sallallahu aleyhi vesellem*'den gelen rivâyetler arasında buna delâlet eden ifadeler sabit olmuştur. Ebu Said *Radıyallahu anh*'ın rivâyet ettiği hadisten[204] bu anlaşılmaktadır. Daha sonra akşamın üçüncü rekâtinden, öğle, ikindi ve yatsının da dördüncü rekâtinden sonra -az önce iki rekâtli namazda geçtiği üzere- teşehhüdde bulunur. Sonra "es-selamu aleykum ve rahmetullah" diyerek sağına, yine "es-selamu aleykum ve rahmetullah" diyerek soluna selam verir.

Bazı ilim ehline göre birinci ve ikinci selam verişte "ve berekâtuhû" lafzını ilave eder. Buna delil Ebu Davud'un rivâyet ettiği bir hadis-i şerif'tir.[205] Hafız İbn Hacer dedi ki: “İbn Hibban'ın Sahih'inde, İbn Mesud'un rivâyet ettiği hadiste "ve berekâtuhû" fazlalığı sabittir. Bu fazlalık İbn Mâce'de de vardır. Yine Ebu Davud'da Vâil b. Hucr yoluyla gelen hadiste de bulunmaktadır. Bundan dolayı, bu fazlalığın hadis kitablarında hiçbir yeri yoktur, diyen İbnu's-Salâh'a hayret doğrusu."[206]

Akşamın üçüncü rekâti ile öğle, ikindi ve yatsının son iki rekâtinin sadece Fatiha okunması ve açıktan kılınan namazlarda bile kıraatin gizlice yapılması gibi bir özelliği vardır.

Üç ya da dört rekâtli namazların son teşehhüdünde teverrük oturuşu yapılması sünnet olup, bunun da meşru üç şekli vardır:
Birinci şekil; Sağ ayağını diker sol ayağını ise onun altından dışarı doğru çıkarır ve makadı üzerine oturur.
İkincisi, her iki ayağını da yatırarak, her ikisini de sağ tarafından dışarı çıkartır.
Üçüncüsü, sağ ayağını yayıp, sol ayağını, sağ ayağın uyluğu ile baldırı arasına sokar.
İnsanın kimi zaman birisini, kimi zaman ötekisini yapması gerekir.
Geçen bütün bu hükümlerde kadın da erkek gibidir. Ancak kadın, -elbisesi ile örtmesi gereken yerler ve kıraat meselesi gibi mazı meselelerde- erkekten farklıdır. Erkek açıktan kılınan namazlarda kıraati açıktan okur. Kadın için sünnet olan ise gizli okumaktır.
Selam verdikten sonra müslüman kimsenin “Estağfirullah” diyerek üç defa Allah'tan mağfiret dilemesi ve:

100-6/B

اللَّهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ مِنْ عَذَابِ جَهَنَّمَ، وَمِنْ عَذَابِ الْقَبْرِ، وَمِنْ فِتْنَةِ الْمَحْيَا
وَالْمَمَاتِ، وَمِنْ فِتْنَةِ الْمَسِيحِ الدَّجَّالِ

102 -

Allah'ım selam (her türlü kusurlardan eksik olan) sensin. Esenlik sendendir. Ey celal ve ikram sahibi, sen ne yüce ve mübareksin! Allah'tan başka hiçbir ilah yoktur. O bir ve tektir, O'nun ortağı yoktur. Egemenlik yalnız O'nun, hamd yalnız O'nadır. O herşeye güç yetirendir. Allah'ın verdiğini hiç kimse engelleyemez, vermediğini kimse veremez. İtibar sahiplerine itibarı senin yanında fayda vermez. Allah güç vermedikçe hiçbir şeye güç yetirilemez, takat getirilemez. Allah'tan başka hiçbir ilah yoktur. O'ndan başkasına ibadet etmeyiz. Nimet yalnız O'nundur, lütuf sadece O'ndandır, güzel övgüler yalnız O'na aittir. Allah'tan başka hiçbir ilah yoktur. Dinimizi yalnız O'na halis kılanlar olarak (bunları söylüyoruz) varsın kâfirler hoşlanmasınlar."
Sonra otuzüç defa "subhanallah", yine o kadar "elhamdulillah", yine o kadar "Allahuekber" der. Yüzü tamamlamak üzere de: "

Allah'tan başka hiçbir ilâh yoktur. O bir ve tektir. O'nun ortağı yoktur. Mülk/Egemenlik yalnız O'nundur. Hamd yalnız O'nadır. O herşeye güç yetirendir." der, Âyete'l-kürsi'yi, İhlâs Sûresini ve Felak ile Nas sûrelerini okur ve bunları her namazdan sonra yapar.

Sabah ve akşam namazlarından sonra bu sureleri üçer defa tekrarlaması müstehabtır. Çünkü bu husus Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem*'den gelen bir hadis-i şerifte varid olmuştur.

Bütün bu zikirler sünnet olup, farz değildir.

Namazı Doğru Dürüst Kılamayan Kimse İle İlgili Hadis-i Şerif

Ebu Hureyre, *Radıyallahu anh*'dan gelen rivâyete göre Rasûlullah *Sallallahu aleyhi vesellem* mescide girdi. Bir adam da mescide girdi, namaz kıldı, sonra Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem*'e selam verdi. Peygamber selamını alıp şöyle buyurdu: "Geri dön, namaz kıl. Çünkü sen namaz kılmış değilsin." Adam geri döndü, az önce kıldığı şekilde bir namaz kıldı. Sonra geldi. Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem*'e selam verdi. Peygamber: "Geri dön, namaz kıl. Çünkü sen namaz kılmış değilsin." diye buyurdu ve bu üç defa tekrarlandı.

Adam: Seni hak ile gönderene yemin ederim ki, bundan daha güzel kılmasını bilmiyorum, bana öğret. Peygamber şöyle buyurdu: "Namaz için durduğun vakit tekbir getir. Sonra Kur'ân'dan ezbere bildiklerinden kolayına gelen kadarını oku. Sonra azaların, eklemlerin iyice yerine oturuncaya kadar rükûya var. Sonra ayakta mutedil duruncaya kadar başını kaldır. Sonra secde halinde bütün azaların, mafsalların yerli yerince oturuncaya kadar secde et. Sonra başını kaldır ve yine bütün aza ve mafsalların yerli yerince oturuncaya kadar dur ve bunu namazının tamamında böylece yap!"[207]

Muslim'in rivâyetinde de şöyle denilmektedir: "Namaz kılmak için kalktığında iyice abdest al, sonra kıbleye dön ve tekbir getir."[208]

Namazın kılınış şeklini gösterdikten sonra şimdi namazın rükunlerine, şartlarına, vâciblerine, sünnetlerine ve bunlar ile ilgili olan hükümlere değinmemiz gerekmektedir.

NAMAZIN RÜKUNLERİ

Rukûn, bir şeyin parçası olup, kendisi olmaksızın o şeyin var olmasına imkân bulunmayan parçaya denir. Buna göre sücûd namazın bir rüknüdür, çünkü namazın bir parçasıdır ve sücûd da olmadan namaz diye bir şey olmaz.
İster kasten, ister yanılarak olsun namazın Rükunleri asla düşmez. Aksine Rükun terkedildiği için namaz batıl olur. Sahih görüşe göre namazın Rükunleri ondörttür. Bunları aşağıdaki şekilde açıklayabiliriz:
1. Kıyam -güç yetirmek halinde- Çünkü yüce Allah: **"Namazları ve özellikle orta namazı koruyunuz, gönülden gelerek saygı ve itaat ile Allah'ın huzurunda ayakta durunuz."** *(el-Bakara, 2/238)* diye buyurmaktadır. Ayrıca İmran b. Husayn *Radıyallahu anh* rivâyet ettiği hadiste şöyle demektedir: Benim basurlarım vardı. Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem*'e namaza dair soru sordum da şöyle buyurdu: "Ayakta namaz kıl, gücün yetmezse oturarak, gücün yetmezse yanın üzere yatarak (kıl)" diye buyurdu.[209]
2. İhram (iftitâh) tekbiri: Çünkü yüce Allah: **"Ve Rabbinin adını anarak namaz kılan."** *(el-A'lâ, 87/15)* diye buyurmaktadır. Ali *Radıyallahu anh*'ın rivâyet ettiği hadise göre de Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem* şöyle buyurmuştur: "Namazın anahtarı abdestli olmak, onun haram kılınması (namazın dışındaki işlerle uğraşmanın haram kılınması) tekbir getirmek, helal kılınması (namazın dışındaki işleri yapmanın helal olması) de selâm vermektir."[210]
"Allahu ekber" lafzını muayyen olarak söylemek gerekir. Çünkü yüce Allah: **"Ve Rabbini tekbir et"** *(el-Müddessir, 74/3)* diye buyurmaktadır. Namazını doğru dürüst kılamayan kişi ile ilgili hadisin Taberânî'deki rivâyetinde: "...Sonra Allahu ekber dersin..."[211] denilmektedir. Ayrıca Ebu Humeyd es-Sâidî'nin rivâyet ettiği hadise göre Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem* namaz kılmak için ayağa kalktı mı evvela dimdik ayakta durur, ellerini omuzlarının hizasına kadar kaldırır, sonra da: "Allahu ekber" derdi."[212]
3. Her rekâtte Fatiha suresini okumak: Sahih ve sarîh (apaçık) sünnet buna delil teşkil etmektedir. Ubâde b. es-Sâmit *Radıyallahu anh*'dan rivâyete göre

Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem* şöyle buyurmuştur: "Kitabın başındaki Fatiha suresini okumayan kimsenin namazı olmaz."[213] Ebu Hureyre *Radıyallahu anh*'dan da şöyle dediği rivâyet edilmiştir: Rasûlullah *Sallallahu aleyhi vesellem* buyurdu ki: "Kitabın başlangıcını teşkil eden Fatiha suresinin içinde okunmadığı hiçbir namaz yerini bulmaz..."[214] Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem*'den sabit olan rivâyetlere göre de o farz ve nafile namazların herbir rekâtinde Fatiha suresini okurdu. Ondan buna muhalif bir rivâyet sabit olmamıştır. İbadetlerde esas olan ise ittibâdır. Ayrıca hadis-i şerifte: "...Benim nasıl namaz kıldığımı görüyorsanız, siz de öylece namaz kılınız."[215] diye buyurulmaktadır.

4. Rukû: Buna delil yüce Allah'ın şu buyruğudur: **"Ey iman edenler! rukû ediniz, secde yapınız!"** *(el-Hac, 22/77)* Namazını doğru dürüst kılamayan zatın durumunu anlatan hadis-i şerifte de Nebi *Sallallahu aleyhi vesellem*'in şu buyruğu da buna delildir: "...Sonra rukû halinde iken mutmain oluncaya (azaların ve eklemlerin o halde yerli yerine gelinceye kadar) rukûda kal..."[216]

5. Rukûdan doğrulmak: Bunun delili namazını doğru dürüst kılamayan zata ait rivâyettir. Orada: "...Sonra ayakta mutedil bir şekilde duruncaya kadar rükûdan kalk..." denilmektedir. Ayrıca Ebu Humeyd'in Rasûlullah *Sallallahu aleyhi vesellem*'ın namazını anlatırken söyledikleri şu ifadeler de buna delildir: "Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem* başını kaldırdı ve herbir omuru yerine geri dönünceye kadar doğruldu."[217] Mü'minlerin annesi Âişe *Radıyallahu anha* Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem*'in namazını anlatırken şunları söylemektedir: "...Başını rükûdan kaldırdı mı ayakta büsbütün doğrulmadıkça secdeye gitmezdi..."[218] Ebu Mesud el-Ensari el-Bedrî (Bedir savaşına katılmış olan) dedi ki: Rasûlullah *Sallallahu aleyhi vesellem* buyurdu ki: "Rükû ve sücûdda omurlarını doğru dürüst hizaya getirmeyen kimsenin namazı yerini bulmaz."[219]

6. Yedi aza üzerine secde etmek: Buna delil yüce Allah'ın: **"Ey iman edenler! Rukû ediniz, secde yapınız."** *(el-Hac, 22/77)* buyruğu ile Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem*'in namazını doğru dürüst kılamayan şahısa söylediği şu sözlerdir: "...Sonra secde halinde itminan buluncaya (herbir aza ve eklem yerli yerine oturuncaya) kadar secde et..." İbn Abbas *Radıyallahu anh*'dan rivâyete göre de Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem* şöyle buyurmuştur: "Ben yedi kemik üzere secde etmekle emrolundum. Alnım

üzere -bu arada burnuna da işaret etti-, iki ellerim, iki dizim ve ayakların parmak uçları (üzerine)..."[220]

7. Sücûddan doğrulmak: Buna delil Peygamber efendimizin namazını doğru dürüst kılamayan kimseye söylediği: "...Sonra mutmain (azaların ve eklemlerin yerli yerine oturuncaya) oluncaya kadar oturacak şekilde başını kaldır..."

8. İki secde arasında oturuş: Çünkü peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem* doğru dürüst namaz kılamayan kişiye şöyle demiştir: "Sonra başını (secdeden) kaldır ve mutmain oluncaya kadar otur"[221]

9. Bütün Rükunlerde tuma'nine (yani herbir Rükunde bütün organ ve eklemlerin yerli yerine oturması): Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: **"Mü'minler gerçekten felâh bulmuşlardır. Onlar ki namazlarında huşû' içindedirler."** *(el-Mu'minûn, 23/1-2)*; **"İman edenlerin kalblerinin Allah'ın zikrine ve inen hakka karşı yumuşayarak saygı ile boyun eğecekleri zaman... gelmedi mi?"** *(el-Hadid, 57/16)*

Ebu Hureyre *Radıyallahu anh*'dan rivâyete göre Rasûlullah *Sallallahu aleyhi vesellem* şöyle buyurmuştur: "Siz benim şu kıbleye doğru yönelişimi görüyor musunuz? Allah'a yemin olsun ki rükûnuz da, huşû'unuz da bana gizli kalmıyor. Şüphesiz ki ben sizleri sırtımın arkasındanda görüyorum."[222]

Enes b. Malik *Radıyallahu anh*'dan rivâyete göre Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem* şöyle buyurmuştur: "Rükûu ve sücûdu dosdoğru yapınız. Allah'a yemin ederim şüphesiz ki ben sizleri ardımdan -rivâyetlerde: sırtımın arkasından- rukû ve secde ettiğiniz vakit görüyorum."[223]

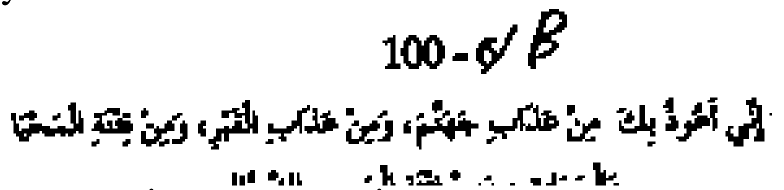
Ayrıca Rasûlullah *Sallallahu aleyhi vesellem* namazını doğru dürüst kılamayan kimseye rukû, sucûd, doğrulmalar ve oturmalarda tuma'nineyi yerine getirmesini (her bir hareketinde bütün aza ve eklemlerinin yerli yerince oturuncaya kadar beklemesini) söylemiştir.

10. Son teşehhüd: İbn Mesud'dan şöyle dediği rivâyet edilmiştir: Bizler Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem*'in arkasında namaz kıldık mı es-selâmu alâ Cibril ve Mikâil es-selâmu alâ fulan ve fulan (Cebrail'e, Mikail'e selam olsun, filan ve filana selam olsun) derdik. Rasûlullah *Sallallahu aleyhi vesellem* bize yönelerek dedi ki: "Şüphesiz (es-selam) Allah'tır. Dolayısıyla sizden biriniz namaz kıldı mı: et-tahiyyatu lillahi..." desin.[224] İşte bu daha önceleri farz değilken, sonradan (son teşehhüdün) farz kılındığının delilidir.

11. Son teşehhüd için oturmak: Çünkü Nebi *Sallallahu aleyhi vesellem*'in böyle yaptığı tevâtür ile sabit olmuştur. O son oturuşu oturur ve orada teşehhüdü okurdu. Bize de Rasûlullah *Sallallahu aleyhi vesellem* kendisine uymayı emrederek: "...Ve benim nasıl namaz kıldığımı gördüyseniz, siz de öylece kılınız..." diye buyurmuştur.[225]

12. Peygamber Muhammed *Sallallahu aleyhi vesellem*'**e salât getirmek**: Buna delil yüce Allah'ın şu buyruğudur: **"Şüphesiz Allah ve melekleri Peygambere salât ederler. Ey mü'minler, siz de ona salât ve selâm edin."** *(el-Ahzâb, 33/56)*

Ebu Mesud el-Bedri'den şöyle dediği rivâyet edilmiştir: Beşir b. Sa'd dedi ki: Yüce Allah bize sana salât getirmemizi emretti. Ey Allah'ın Rasûlü, sana nasıl salât getirelim? Rasûlullah *Sallallahu aleyhi vesellem* sustu, sonra şöyle buyurdu:

: Allah'ım İbrahim'e ve İbrahim'in âline (ümmetine) salât (rahmet) eylediğin gibi, Muhammed'e ve Muhammed'in âline de salât eyle! Âlemler arasında İbrahim'e ve İbrahim'in âline bereketler ihsan eylediğin gibi, Muhammed'e ve Muhammed'in âline de bereketler ihsan eyle. Şüphesiz ki sen Hamidsin, Mecidsin" deyiniz. Selam ise bildiğiniz gibidir."[226]

13. Bütün bu Rükunlerde -namazını doğru dürüst kılamayan zatın hadisinde geçtiği üzere- **tertibe riayet etmek.**

14. Selâm vermek. Çünkü Ali *Radıyallahu anh*'dan şöyle dediği rivâyet edilmiştir: Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem* buyurdu ki: "Namazın anahtarı taharet, onun tahrimi (namazın dışındaki fiillerin haram kılınması) tekbir, tahlili (namazın dışındaki fiilleri yapmanın helal olması) da selâm vermektir."[227]

Âmir b. Sa'd da babasından şöyle dediğini rivâyet etmektedir: "Ben Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem*'in yanağının beyazını (sakalsız kısmını) görünceye kadar sağına ve soluna selam verdiğini görüyordum."[228]

Alkame b. Vaîl de babasından şöyle dediğini rivâyet etmektedir: Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem* ile birlikte namaz kıldım. Sağına "es-selamu aleykum ve rahmetullahi ve berekâtuhû" diyerek selâm veriyordu, soluna da;

es-selâmu aleykum ve rahmetullahi ve berekâtuhû" diyerek selâm veriyordu."229

Namazda Bir Ruknü Terkeden Kimsenin Hükmü

Terkedilen rükun ya iftitah tekbiridir yahutta ondan başkasıdır. İftitah tekbirini kasten ya da yanılarak terkeden kimsenin namazı başlamış olmaz.

İftitah tekbiri dışındaki bir rüknü kasten terkeden kimsenin namazı bâtıl olur. Yanılarak terkeden kimsenin durumu ile ilgili açıklamalar da aşağıdaki gibidir:

1. Namaz kılan kişi bir sonraki rekâtinde bir önceki rekâtte terkettiği yere gelecek olursa, o rüknü unuttuğu rekâti sayılmaz, kıldığı bir sonraki rekât onun yerine geçer, selam verdikten sonra sehv secdesi yapar, sonra da secdenin akabinde selam verir.

2. Eğer yanılarak terkedilen rüknün yerine varmamış ise, o terkettiği rükne geri döner, o rüknü ve ondan sonra yapılması gerekenleri dönüp yapması vücuben gerekir. Selamdan sonra sehv secdesi yapar ve secdesinin akabinde de selam verir.

3. Şâyet namazdan sonra hatırlayacak olursa, onun hakkında şu iki durumdan birisi sözkonusu olur.

a- Aradan uzun bir zaman geçmemiş, namazı az önce bitirmiş ise tekbir getirmeden ayakta durur ve son teşehhüd ve selam ile birlikte bir rekât kılar, sonra da sehv secdesi yapıp selam verir.

b- Eğer aradan uzunca bir zaman geçmiş ise Rükunlerinden birisini terkettiğinden ötürü namaz batıl olduğundan namazını tamamen iade eder.

NAMAZIN ŞARTLARI

Şart: Kendisi olmazsa var olması için şart koşulan şeyin bulunmasına imkân olmayan, bununla birlikte namazın fiillerinden ve sözlerinden de olmayan fakat vakit, mekânın uygunluğu ve taharet gibi namazdan önce tamamlanması gereken hazırlıklardır.

Namazın şartları dokuz tanedir. Bunları aşağıdaki şekilde açıklayabiliriz:

1. Müslüman olmak. Namaz kâfir olana farz değildir. Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: **"Harcamalarının onlardan kabul edilmesini engelleyen sadece şudur: Onlar Allah'a ve Rasûlüne kâfir olmuşlardır. Namaza ancak üşene üşene gelirler. İnfaklarını da mutlaka isteksiz yaparlar."** *(et-Tevbe, 9/54)*

Kişi kâfir iken namaz kılarsa sahih olmaz. Çünkü İbn Abbas *Radıyallahu anh*'dan rivâyete göre Muâz şöyle demiştir: Rasûlullah *Sallallahu aleyhi vesellem* beni gönderdi ve şöyle buyurdu: "Sen kitab ehli bir kavmin yanına gidiyorsun, onları Allah'tan başka hiçbir ilâh olmadığına ve benim Allah'ın Rasûlü olduğuma şehadet getirmeye çağır. Eğer bu hususta sana itaat ederlerse, onlara Allah'ın kendilerine... farz kıldığını bildir."[230]

Kur'ân-ı Kerim birçok âyet-i kerimede bu şarta açıklık getirmiştir. Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: **"Kim İslâmdan başka bir din ararsa, ondan asla kabul olunmaz ve o âhirette zarara uğrayanlardan olur."** (*Ali İmran, 3/85)*; **"Çünkü namaz mü'minler üzerine vakitleri belli bir farzdır."** *(en-Nisa, 4/103)*; **"Ey iman edenler! Sarhoşken ne söyleyeceğinizi bilinceye kadar... namaza yaklaşmayınız."** *(en-Nisa, 4/43)*

2. Akıl. Çünkü Âişe *Radıyallahu anha* Nebi *Sallallahu aleyhi vesellem*'den şöyle buyurduğunu rivâyet etmektedir: "Kalem (sorumluluk) üç kişiden kaldırılmıştır: Uyanıncaya kadar uyuyandan, büyüyünceye kadar küçükten, aklı başına gelinceye, yahut, kendisine gelinceye- kadar deliden"[231] Ayrıca aklı başında olmayan kimse mükellef olma ehliyetine de sahip değildir.

3. Temyîz: Amr b. Şuayb'den, o babasından, o dedesinden rivâyetle dedi ki: Rasûlullah *Sallallahu aleyhi vesellem* buyurdu ki: "Çocuklarınıza yedi yaşında

iken namaz kılmalarını emrediniz. On yaşında iken (kılmazlarsa) dövünüz ve (erkek-kız) yataklarını ayırınız."[232]

Yukardaki üç şart diğer ibadetlerde de sözkonusudur.

4. Vaktin girmesi. Çünkü yüce Allah şöyle buyurmaktadır: **"Çünkü namaz mü'minler üzerine vakitleri belli bir farzdır."** *(en-Nisâ, 4/103)* Bir başka yerde de şöyle buyurmaktadır: **"Güneşin (batıya doğru) kaymasından, gecenin karanlığına kadar namazı dosdoğru kıl. Sabah namazını da. Çünkü sabah namazı tanık olunan (bir namaz)dır."** *(el-İsra, 17/78)* Bu âyet-i kerimede beş vakit namazın vakitlerine işaret vardır.

5. Hadesten taharet: Çünkü yüce Allah şöyle buyurmaktadır: **"Ey iman edenler! Namaza kalkacağınız zaman yüzlerinizi ve dirseklere kadar ellerinizi yıkayın. Başlarınıza meshedin. Her iki topuğunuza kadar ayaklarınızı da (yıkayın). Eğer cünub iseniz yıkanıp temizlenin."** *(el-Mâide, 5/6)*

Abdullah b. Ömer *Radıyallahu anh* da şöyle demiştir: Rasûlullah *Sallallahu aleyhi vesellem*'i şöyle buyururken dinledim: "Abdestsiz hiçbir namaz ve hırsızlıktan elde edilmiş maldan hiçbir sadaka kabul olunmaz."[233]

6. Necasetlerden uzak olmak. Yüce Allah: **"Elbiseni temizle."** *(el-Müddessir, 74/4)* diye buyurmaktadır. Cabir b. Semura'dan şöyle dediği rivâyet edilmiştir: Bir adam Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem*'e hanımına yaklaştığı elbise üzerinde iken namaz kılabilir mi? diye sordu. Peygamber şöyle buyurdu: "Evet, (kılabilir, ancak) onda (necasetten) bir eser görmesi hali müstesnâ, o takdirde onu yıkar."[234]

Enes *Radıyallahu anh*'dan rivâyete göre Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem* şöyle buyurmuştur: "Kendinizi sidikten koruyunuz. Çünkü kabir azabı genellikle ondan dolayıdır."[235]

Ebu Hureyre *Radıyallahu anh*'dan dedi ki: Bir bedevi ayağa kalkıp, mescidde küçük abdestini bozdu. İnsanlar onu yakaladılar. Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem* onlara şöyle dedi: "Onu bırakın ve onun sidiğinin üzerine bir kova su dökünüz. Sizler kolaylaştırıcı kimseler olarak gönderildiniz. Zorlaştıranlar olarak gönderilmediniz."[236]

7. Setr-i Avret (avret olan yerlerin örtülmesi). Çünkü yüce Allah şöyle buyurmaktadır: **"Ey Ademoğulları her mescidde ziynetinizi alın."** *(el-A'raf, 7/31)* Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem* de Cabir *Radıyallahu anh*'a şöyle

demiştir: "...Eğer örtün geniş ise vücudunun her tarafını sar. Eğer dar ise onunla belden aşağısını ört."[237]

Cerhed *Radıyallahu anh*'dan rivâyete göre Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem* onun yanından uyluğunu açmış bir halde geçti. Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem* ona: "Uyluğunu ört! Çünkü o avrettendir." diye buyurdu.[238]

Âişe *Radıyallahu anha*'dan rivâyete göre de Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem* şöyle buyurmuştur: "Allah ay hali olmuş bir kadının namazını başörtüsüz kabul etmez."[239]

8. Kıbleye yönelmek: Çünkü yüce Allah şöyle buyurmaktadır: **"Evet, hangi yerden çıkarsan, yüzünü Mescid-i Haram'a döndür. Siz de her nerede olursanız, yüzlerinizi o yöne döndürün."** *(el-Bakara, 2/150)* Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem* de şöyle buyurmaktadır: "Namaza duracağın vakit iyice abdest al, sonra kıbleye yönelerek tekbir getir..."[240]

9. Niyet: Çünkü yüce Allah şöyle buyurmaktadır: **"Halbuki onlar onun dininde ihlâs sahibleri ve hanifler olarak Allah'a ibadet etmelerinden... başkası ile emrolunmadılar."** *(el-Beyyine, 98/5)* Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem* de şöyle buyurmuştur: "Ameller ancak niyetler iledir. Her kişi için ancak niyet ettiği şey ne ise o vardır..."[241]

Bu şartlardan herhangi birisi yerine getirilmeyecek olursa, namaz bâtıl olur.

NAMAZIN VACİBLERİ

Vâcib: Şâri'in bağlayıcı şekilde verdiği emirdir. Kasten terkedilmesi halinde namaz batıl olur. Yanılma halinde ise sehv secdesi ile telâfi edilir. Vacibler sekiz tane olup, açıklamaları şöyledir:

1. Bütün Tekbirler: İftitah tekbiri bunun dışındadır çünkü o daha önce de geçtiği üzere rükundur. Çünkü Ebu Hureyre *Radıyallahu anh*'ın şöyle dediği rivâyet edilmiştir: Rasûlullah *Sallallahu aleyhi vesellem* namaz kılmak için kalktı mı kıyama durunca tekbir getirir, sonra rükû'a varınca tekbir getirir, sonra başını rükûdan kaldırınca da "semiallahu limen hamideh" der, sonra ayakta iken "Rabbenâ ve leke'l-hamd" der, sonra sücuda giderken tekbir getirir, sonra başını kaldırdığında tekbir getir, sonra secdeye giderken tekbir getirir, sonra başını secdeden kaldırınca tekbir getirirdi. Sonra bunun bir benzerini namazın bütününde bitirinceye kadar yapardı. Ayrıca ikinci rekâtin sonundaki oturuştan kalkınca da tekbir getirirdi. Sonra Ebu Hureyre şöyle derdi: Aranızda kıldığı namazı Rasûlullah *Sallallahu aleyhi vesellem*'e en çok benzeyeniniz benim.[242]

2. Tesmî': Yani "semiallahu limen hamideh" demek. İmam da, tek başına namaz kılan da rükû'dan başlarını kaldırdıkları vakit böyle derler. Az önce zikrettiğimiz Ebu Hureyre hadisi bunu göstermektedir: "Sonra rükû'dan kalkınca semiallahu limen hamideh, der."

3. Tahmîd: Yani "Rabbenâ ve leke'l-hamdu" demek. Hem imam, hem de imama uyanın, hem de tek başına namaz kılanın bunu söylemesi gerekir. Çünkü az önce kaydettiğimiz Ebu Hureyre hadisi bunu gerektirmektedir: "Sonra ayakta iken Rabbenâ ve leke'l-hamd, der..."

4. Rukûda "Subhane rabbiye'l-azîm" demek. Çünkü Ukbe b. Âmir *Radıyallahu anh*'den şöyle dediği rivâyet edilmiştir: **"O halde Rabbini büyük adıyla tesbih et."** *(el-Vâkıa, 56/96)* buyruğu nâzil olunca, Rasûlullah *Sallallahu aleyhi vesellem*: "Bunu rükûnuzda söyleyiniz." diye buyurdu.[243]

5. Sucudda "subhâne Rabbiye'l-a'lâ" demek. Çünkü Ukbe b. Âmir *Radıyallahu anh*'ın şöyle dediği rivâyet edilmiştir: **"O en yüce Rabbinin**

ismini tesbih et!" *(el-A'la, 87/1)* buyruğu nâzil olunca "bunu da sucûdunuzda söyleyin" diye buyurdu.[244]

6. İki secde arasındaki oturuş sırasında "Rabbiğfirlî: Rabbim bana mağfiret buyur" diyerek Allah'tan mağfiret istemek. Çünkü Huzeyfe *Radıyallahu anh*'dan rivâyete göre Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem* iki secde arasında: "Rabbiğfirlî, Rabbiğfirlî: Rabbim bana mağfiret buyur, Rabbim bana mağfiret buyur" derdi.[245]

7. Birinci teşehhüd. Çünkü Abdullah b. Buhayne'den rivâyete göre Rasûlullah *Sallallahu aleyhi vesellem* bir öğle namazında oturması gerekiyorken ayağa kalktı. Namazını tamamlayınca oturduğu halde selam vermeden önce herbirisinde tekbir getirerek iki secde yaptı. Onunla beraber cemaat de bu secdeleri yaptı. Bu secdeleri unuttuğu oturma yerine yapmıştı."

8. Birinci teşehhüd için oturmak. Çünkü az önce kaydettiğimiz Abdullah b. Buhayne hadisi ile "oturması gerekiyorken..." ifadesi bunu gerektirmektedir.

Bir kimse bu vaciblerden kasti olarak herhangi birisini namazda terkedecek olursa, namazı batıl olur. Unutarak terkeden için de aşağıdaki haller ve hükümler sözkonusudur:

1. Eğer bu vacibi namazdaki yerinden ayrılmadan önce hatırlayacak olursa, namazdaki o hali ile onu yerine getirir, başka bir yükümlülüğü yoktur.
2. Eğer o vacibin yeri geçtikten sonra ve fakat ondan bir sonraki rukne ulaşmadan önce hatırlarsa geri döner, o vacibi yapar, sonra namazını tamamlar, selam verir, sonra da sehv için secde yapar ve selam verir.
3. Eğer o vacibten sonraki rukne vardıktan sonra o vacibi hatırlayacak olursa, üzerinden kalkar; tekrar onu yapmak için geri dönmez, namazını devam ettirir ve fakat selam vermeden önce sehv secdesi yapar.

NAMAZIN SÜNNETLERİ

Kasten veya sehven terkedilmesi dolayısıyla namazın bâtıl olmadığı fiillerdir. Bundan dolayı sehv secdesinin müstehab olup olmadığı konusu ise ilim ehli arasında tartışmalıdır.

Namazın sünnetleri Rükunlerin, vaciblerin ve şartların dışında kalan fiillerdir. Bazıları bunları otuziki sünnet olarak saymıştır. Bunları aşağıdaki şekilde açıklayabiliriz:

1. İhram (iftitah) tekbiri halinde elleri kaldırmak.

2. Rükûya giderken elleri kaldırmak.

3. Rükûdan kalkarken elleri kaldırmak.

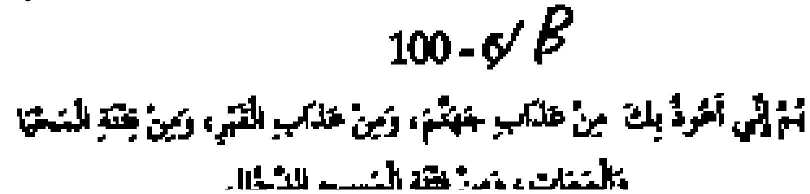
Çünkü İbn Ömer *Radıyallahu anh* şöyle demiştir: "Ben Rasûlullah *Sallallahu aleyhi vesellem*'i namaza dururken omuzlarının hizasına gelinceye kadar ellerini kaldırdığını gördüm. O bunu rükû' için tekbir getirirken, rükû'dan başını kaldırırken de yapıyordu."[246]

4. Sağ eli sol elin üzerinde göğsün üzerine koymak. Çünkü Vâil b. Hucr şöyle demiştir: "Rasûlullah *Sallallahu aleyhi vesellem* ile birlikte namaz kıldım. Sağ elini sol elinin üzerinde göğsünün üzerine koydu."[247]

5. Secde edeceği yere bakmak. Çünkü Enes *Radıyallahu anh*'dan şöyle dediği rivâyet edilmiştir: Rasûlullah *Sallallahu aleyhi vesellem* buyurdu ki: "Bir takım kimselere ne oluyor ki, namazları sırasında gözlerini semaya kaldırıyorlar..." Bu hususta söyledikleri o kadar ağır ifadeler taşıdı ki sonunda şunları söyledi: "Bunlar ya bu işten vazgeçerler yahutta gözleri kör ediliverecek."[248]

6. İstiftâh (namaza başlama) duasını okumak. Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem*'in namaza başlarken okuduğu pekçok dua vârid olmuştur. Bunlardan birisi Ebu Hureyre *Radıyallahu anh*'dan gelen rivâyettir. O dedi ki: Rasûlullah *Sallallahu aleyhi vesellem* namaza başlamak üzere tekbir getirdikten sonra Kur'ân okumadan önce kısa bir süre susardı. Ben: Ey Allah'ın Rasûlü annem-babam sana feda olsun dedim. Tekbir ile kıraat arasında bir susuşun var.

Orada ne diyorsun? Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem* şöyle buyurdu: "Diyorum ki: "

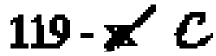

Allah'ım, doğu ile batı arasını uzaklaştırdığın gibi, benimle günahlarımın arasını uzaklaştır. Allah'ım beyaz bir elbise kirli elbiseden nasıl ayırdedilebiliyorsa beni de günahlarımdan öylece temizle. Allah'ım günahlarımı karla, suyla, dolu ile yıkayarak beni temizle. "[249]

7. "Eûzu billahi mine'ş-şeytani'r-racim" diyerek istiaze çekmek. Çünkü yüce Allah şöyle buyurmaktadır: **"Kur'ân'ı okuyacağı zaman o koğulmuş şeytandan Allah'a sığın."** *(en-Nahl, 16/98)* Yahutta "eûzu billahi semii'l-aliymi mine'ş-şeytani'r-racîm" da diyebilir. Çünkü Ebu Said el-Hudri *Radıyallahu anh*'dan şöyle dediği rivâyet edilmiştir: Rasûlullah *Sallallahu aleyhi vesellem* geceleyin (namaza) kalktı mı tekbir getirir. Sonra şöyle buyururdu: "

Allah'ım seni hamdinle tesbih ederim, ismin pek mübarektir, şanın çok yücedir. Senden başka hiçbir ilâh yoktur." Sonra üç defa "lâ ilâhe illallah" der, sonra üç defa "Allahu ekber kebirâ" der, daha sonra;

Kovulmuş şeytanın dürtmesinden, üfürmesinden üflemesinden herşeyi duyan, herşeyi bilen Allah'a sığınırım" der. Sonra Kur'ân okumaya başlardı."[250]

8. "Bismillahirrahmanirrahim"i okumak. Çünkü Nuaym el-Mücemmir rivâyet ettiği hadisinde şöyle demektedir: "Ebu Hureyre'nin arkasında namaz kıldım. "Bismillahirrahmanirrahim"i okuduktan sonra Fatiha'yı okudu." Hadisin sonunda da şöyle dedi: "...Nefsim elinde olana yemin ederim k,i aranızda namazı Rasûlullah *Sallallahu aleyhi vesellem*'e en çok benzeyeniniz benim."[251] İbn Hacer dedi ki: Bu, bu hususta varid olmuş en sahih hadistir.[252] Kastettiği besmele'yi açıktan okumaktır.

9. Fatiha'yı okuduktan sonra "âmîn" demek. Açıktan okunan namazlarda bunu açıkça söyler, gizli okunan namazlarda bunu yavaşça söyler. Çünkü Vâil b. Hucr'un şöyle dediği rivâyet edilmiştir: Rasûlullah *Sallallahu aleyhi vesellem*

"vele'd-dâllin" *(el-Fatiha, 1/7)*'i okudumu "âmîn" der ve bunu yüksek sesle söylerdi."[253]

10. Fatiha'dan sonra (zammı) sûre okumak. Çünkü Ebu Katade'nin rivâyetine göre Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem* öğle namazında ilk iki rekâtte Fatiha ile iki sûre okurdu. Son iki rekâtte ise Fatiha'yı okur ve bize bazı âyetleri işittirirdi. Birinci rekâtte ikinci rekâtten daha çok uzun okurdu. İkindide de böyleydi, sabahta da böyle yapardı.[254]

11. Açıktan kılınan namazlarda yüksek sesle okumak. Çünkü Muhammed b. Cubeyr b. Mut'im'in babasından rivâyetine göre o şöyle demiştir: "Ben Rasûlullah *Sallallahu aleyhi vesellem*'i akşam namazında Tur suresini okurken dinledim."[255] Ayrıca el-Berâ *Radıyallahu anh*'dan şöyle dediği rivâyet edilmiştir: "Ben Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem*'i yatsı namazında; "Andolsun incire ve zeytine..." *(et-Tin, 95/1)* suresini okurken dinledim. Ondan daha güzel seslisini ya da güzel okuyan hiç kimse duymadım."[256]

İbn Abbas *Radıyallahu anh*'dan da şöyle dediği rivâyet edilmiştir: "...Tihâme tarafına giden o kimseler (cinler) Ukaz panayırına doğru giderken o sırada (Batn-ı) Nahle'de bulunan Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem*'in yanından geçtiler. O sırada o ashabına sabah namazını kıldırıyordu. Kur'ân'ı duyunca, ona kulak verdiler ve şöyle dediler: İşte sizin ile semadan haber almanız arasındaki engel Allah'a andolsun ki budur."[257]

12. Gizli okunan namazlarda yüksek sesle okumamak: Ebu Ma'mer'den şöyle dediği rivâyet edildi: Biz Habbab'a şunu sorduk: Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem* öğle ve ikindi namazlarında (Kur'ân) okur muydu? O: Evet dedi. Biz: Bunu nereden anlıyordunuz diye sorduk. O: Sakalının hareket etmesinden; diye cevab verdi.[258]

13. Rukû esnasında elleri parmak araları açık şekilde dizleri üzerine koymak. Ukbe b. Amir'dan şöyle dediği rivâyet edilmiştir: Rasûlullah *Sallallahu aleyhi vesellem*'i namaz kılarken gördüğüm gibi size de bir namaz kılayım mı? Biz: Evet dedik. Bunun üzerine ayağa kalktı. Rükû'a varınca avuç içlerini diz kapaklarının üzerine koydu ve parmaklarını diz kapağının arkasına koyu verdi... Sonra dedi ki: Ben Rasûlullah *Sallallahu aleyhi vesellem*'i böylece namaz kılarken gördüm ve o bize de böylece namaz kıldırıyordu."[259]

14. Rükû ve sucudda sırtı uzatmak ve eğilmek.[260] Ebu Humeyd arkadaşları arasında şöyle dedi: "Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem* rukûya vardı,

sonra da sırtını kamburlaştırmadan dümdüz büktü."[261] Ali *Radıyallahu anh*'dan da şöyle dediği rivâyet edilmiştir: "Rasûlullah *Sallallahu aleyhi vesellem* rükûya vardığında eğer sırtı üzerine bir su bardağı konulmuş olsa dökülmezdi."[262]
Ebu Humeyd es-Sâidî'den rivâyete göre "Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem* secdeye vardığında burun ve alnını yere iyice yapıştırır, ellerini böğürlerinden uzaklaştırır, avuçlarını omuzlarının hizasına koyardı."[263]
15. Rukû' ve sucûdda bir defadan çok tesbih yapmak. Cumhurun kabul ettiği görüşe göre rukû ve sucûdda yeterli olan asgarî miktar tek bir defa tesbihte bulunmaktır. Çünkü İbn Abbas'tan rivâyete göre Rasûlullah *Sallallahu aleyhi vesellem* şöyle buyurmuştur: "...Rukûya gelince, orada aziz ve celil olan Rabbi tazim ediniz. Sucûda gelince çokça dua etmeye çalışınız, orada duanızın kabul edileceği umulur."[264]
16. İki secde arasında yüce Allah'tan bir defadan fazla mağfiret dilemek. Huzeyfe *Radıyallahu anh*'dan rivâyete göre Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem* iki secde arasında: "Rabbiğfirlî, Rabbiğfirlî: Rabbim bana mağfiret buyur, Rabbim bana mağfiret buyur" derdi.[265] İbn Abbas *Radıyallahu anh*'dan rivâyete göre de Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem* iki secde arasında şunları söylerdi:

119 -:

Allah'ım mağfiret buyur, bana merhamet eyle, bana afiyet ver, bana doğruyu göster, beni rızıklandır."[266]
17. (Rukûdan kalkarken) "Rabbenâ leke'l-hamd" dedikten sonra;

119 -

Gökler ve yer dolusu ve bundan sonra her ne dilersen o kadar... (sana hamd olsun)" demek. Çünkü Ebu Said el-Hudri *Radıyallahu anh*'dan rivâyete göre o şöyle demiştir: Rasûlullah *Sallallahu aleyhi vesellem* başını rükûdan kaldırdıktan sonra şunları söylerdi:

119 - C

ذ بالله السميع العليم من الشيطان الرجيم من همزه ونفخه ونفثه

Rabbimiz gökler ve yer dolusu ve bundan sonra her ne dilersen onun kadar sana hamd olsun. Ey her türlü övgü ve yüceltici ifadelere layık olan Rabbimiz! Bir kulun -ki hepimiz senin kulunuz- söyleyeceği en doğru söz şudur. Allah'ım verdiğini engelleyecek hiçbir kimse olmadığı gibi, engellediğini de kimse veremez. Gayret sahibi kimseye gayretinin sana karşı hiçbir faydası olmaz."[267]

18. Secdeye giderken ellerden önce diz kapaklarını koymak ve ayağa kalkarken diz kapaklarından önce elleri kaldırmak. Çünkü Vâil b. Hucr'dan şöyle dediği rivâyet edilmiştir: "Ben Rasûlullah *Sallallahu aleyhi vesellem*'i secde ettiği zaman ellerinden önce dizlerini koyduğunu, ayağa kalktığı vakitte dizlerinden önce ellerini kaldırdığını gördüm."[268] Rasûlullah *Sallallahu aleyhi vesellem*'in fiili uygulamasında buna muhalif bir rivâyet nakledilmemiştir.

19. Secde sırasında dizlerini birbirinden ayırmak. İbn Hacer dedi ki: Bazı haberlerde nakledildiğine göre Nebi *Sallallahu aleyhi vesellem* secdede diz kapaklarını birbirinden ayırırdı. Ebu Davud'un, Ebu Humeyd yoluyla naklettiği hadiste; secde ettiği vakit uyluklarını açık tutardı, denilmektedir. Beyhaki'de el-Berâ yoluyla gelen hadiste de şöyle denilmektedir: "Secde ettiği vakit parmaklarını kıbleye doğru bulundurur ve ayaklarını birbirinden açardı."[269]

20. Elleri parmakları bitişik olduğu halde omuzların ya da kulakların hizasına kaldırmak. İbn Ömer *Radıyallahu anh*'dan rivâyete göre "Rasûlullah *Sallallahu aleyhi vesellem* namaza durduğunda ellerini omuzlarının hizasına varıncaya kadar kaldırırdı."[270] Malik b. el-Huveyris'ten gelen rivâyete göre de Rasûlullah *Sallallahu aleyhi vesellem* tekbir getirdi mi ellerini kulaklarının hizasına varıncaya kadar kaldırırdı."[271]

21. Sücûd halinde ayak parmaklarını kıbleye doğru yöneltmek. Çünkü Ebu Humeyd'in Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem*'in namaz şekline dair hadisinde şöyle demektedir: "...Secdeye vardı mı ellerini -kollarını yere değidirmeksizin ve böğrüne çekmeksizin- yere koyar, ayak parmaklarının uçlarını da kıbleye çevirirdi."[272]

22. Birinci teşehhüdde ve iki secde arasında sol ayak üzerinde oturmak. Çünkü Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem*'in namaz şekli ile ilgili Ebu Humeyd'in hadisinde şöyle denilmektedir: "...İki rekât(in sonun)da oturdu mu

sol ayağı üzerinde oturur, sağ ayağını dikerdi."[273] Ayrıca şunları söylemektedir: "...Sonra sol ayağını büküp, onun üzerine oturur, sonra da her kemik yerli yerine gelinceye kadar oturur, sonra secdeye varırdı."[274]

23. İkinci teşehhüdde teverrük: Çünkü Ebu Humeyd'in Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem*'in namaz şekline dair hadisinde şöyle denilmektedir: "...Son rekâtte oturdu mu sol ayağını öne alır ve makadı üzerine otururdu."

24. Sağ eli sağ uyluğun, sol eli sol uyluğun üzerine koymak. Çünkü Abdullah b. ez-Zübeyr *Radıyallahu anh* şöyle demiştir: Rasûlullah *Sallallahu aleyhi vesellem* dua etmek üzere oturduğunda sağ elini sağ uyluğunun üzerine, sol elini sol uyluğunun üzerine koyar. Şehadet parmağıyla işaret eder, baş parmağını orta parmağı üzerinde tutar ve sol eli ile de sol dizini tutardı."[275]

25. Zikir esnasında şehadet parmağıyla işaret etmek. Çünkü az önce geçen Abdullah b. ez-Zübeyr'in naklettiği hadis bunu ifade etmektedir. Ayrıca Vâil b. Hucr'un Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem*'in namaz şekline dair rivâyet ettiği hadiste de şöyle denilmektedir: "...Sonra iki parmağını büktü ve bir halka yaptı. Sonra parmağını kaldırdı. Ben o parmağını hareket ettirip, onunla dua ettiğini gördüm."[276]

26. Burnu üzerinde secde etmek ve yedi secde azasını yere iyice yapıştırmak. Çünkü Ebu Humeyd es-Sâidî'nin rivâyet ettiği hadise göre; "Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem* secde ettiği vakit burnunu, alnını yere iyice koyar, kollarını böğürlerinden uzaklaştırır, avuçlarını omuzlarının hizasına koyardı."[277]

27. Selam verirken sağa ve sola dönmek. Çünkü Âmir b. Sa'd babasından, şöyle dediğini rivâyet etmektedir: "Ben Rasûlullah *Sallallahu aleyhi vesellem*'i yanağının beyazını (kıl bulunmayan yerini) görünceye kadar sağına ve soluna selam verdiğini görüyordum."[278]

28. İstirahat oturuşu. Çünkü Ebu Humeyd es-Sâidî *Radıyallahu anh*'dan Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem*'in namaz şekline dair rivâyet edilen hadiste iki secdeyi sözkonusu ettikten sonra şunları söylemektedir: "...Sonra Allahu ekber dedi, sonra ayağını büküp oturdu ve oturuşunda herbir kemik yerli yerine gelinceye kadar doğruldu, sonra kalktı ve ikinci rekâtte de bunun gibi yaptı."[279]

29. Selam verirken namazdan çıkma niyeti.[280]

NAMAZDA HARAM OLAN ŞEYLER

Namaz niyetin yalnızca yüce Allah için halis kılınması icab eden ve Rasûlullah *Sallallahu aleyhi vesellem*'e uyularak yapılması gereken bir ibadettir. Malik b. el-Huveyris *Radıyallahu anh*'ın Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem*'den rivâyet ettiği hadiste şöyle buyurulmaktadır: "...Ve benim nasıl namaz kıldığımı gördüyseniz, siz de öylece namaz kılınız..."[281]

İbadetinde Rasûlullah *Sallallahu aleyhi vesellem*'e uymayan bir kimsenin ibadeti merduttur. Çünkü Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem* şöyle buyurmuştur: "Her kim bizim bu işimize uygun olmayan bir amel işleyecek olursa, o merduttur."[282]

Bundan dolayı namazda söylenmesi ya da yapılması haram olan aşağıdaki hususlardan ötürü namaz bâtıl olur, ondan gözetilen maksad gerçekleştirilemez ve iâde edilmesi gerekir:

1. NAMAZI TAMAMLAMADAN ÖNCE NAMAZDA KASTEN SELÂM VERMEK. Çünkü bu durumda namazda konuşmuş olur. Yanılarak selâm verip, arada uzun bir süre geçerse de böyledir. Çünkü geri kalan kısmının, o zamana kadar kılınan kısmı üzerine bina edilmesine imkân kalmaz. Ancak yanılma halinde günahkâr olmaz.

2. NAMAZ ESNASINDA NAMAZIN MASLAHATINDAN OLMAYARAK KASTİ OLARAK KONUŞMA. Bu namazı batıl kılar. Çünkü Zeyd b. Erkam *Radıyallahu anh*'dan şöyle dediği rivâyet edilmiştir: "Bizler namazda iken konuşurduk. Bir adam namazda iken yanındaki arkadaşı ile konuşabiliyordu. Nihayet **"Gönülden gelerek saygı ve itaat ile Allah'ın huzurunda durun."** *(el-Bakara, 2/238)* buyruğu nâzil olunca, susmakla emrolunduk ve konuşmak bize yasaklandı."[283]

Ayrıca Abdullah (b. Mesud) *Radıyallahu anh*'dan şöyle dediği rivâyet edilmiştir: Bizler Rasûlullah *Sallallahu aleyhi vesellem*'e o namazda bulunuyorken selam veriyor, o da selamımızı alıyordu. Necaşi'nin yanından döndüğümüzde yine ona selam verdik. Fakat o bizim selamımızı almadı. Ey Allah'ın Rasûlü! dedik. Daha önce namazda iken biz sana selam veriyorduk,

sen de bizim selamımızı alıyordun. Şöyle buyurdu: "Şüphesiz ki namazda (başka şeyle uğraşmaya imkân vermeyecek kadar) bir meşguliyet vardır."[284]
Yine Muaviye b. el-Hakem es-Sülemî'nin rivâyetine göre Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem* şöyle buyurmuştur: "Şüphesiz ki bu namazda insan sözünden hiçbir şey söylemek uygun değildir. Onda söylenecekler tesbih, tekbir ve Kur'ân okumaktan ibarettir."[285]
Kasten olmayarak, bilmeden ve namazın maslahatından olmayan bir söz söylemekten ötürü namaz bâtıl olmaz. Çünkü yüce Allah şöyle buyurmaktadır: **"Hata etmenizden dolayı size bir günah yoktur ama kalblerinizin kastettiği müstesnadır."** *(el-Ahzab, 33/5)* Ayrıca Muaviye b. el-Hakem es-Sülemi'den şöyle dediği rivâyet edilmiştir: Ben Rasûlullah *Sallallahu aleyhi vesellem* ile birlikte namaz kılarken hazır bulunanlardan bir adam hapşırdı. Ben "yerhamukellah" dedim. Herkes bana baktı, ben de: Hay anasız kalsaydım, bu haliniz nedir? Niçin bana böyle bakıyorsunuz? Bu sefer elleriyle uyluklarına vurmaya koyuldular. Onların beni susturmak istediklerini gördüm, ben de sustum. Rasûlullah *Sallallahu aleyhi vesellem* namazı bitirince -anam, babam ona feda olsun, ne ondan önce, ne ondan sonra, ondan daha güzel öğreten bir öğretici görmedim- Allah'a yemin ederim, ne bana sesini yükseltti, ne beni dövdü, ne de sövdü. Sadece şöyle buyurdu: "Şüphesiz ki bu namazda insan sözünden hiçbir şey söylemek uygun değildir. Onda söylenecekler sadece tesbihtir, tekbirdir ve Kur'ân okumaktır.[286]
Rasûlullah *Sallallahu aleyhi vesellem* kasten konuşmasına rağmen Muaviye'ye tekrar namazını kılmasını emretmedi. Çünkü bu hususu bilmiyordu.
Namaz kılanda görülebilen hapşurmak, öksürmek, geğirmek gibi şeylerden ötürü namaz batıl olmaz. Çünkü bunlar kişinin iradesi dışında olur. Fakat hapşuran kimseye "yerhamukellah" denilirse, namaz bâtıl olur. Çünkü Muaviye'nin rivâyet ettiği hadis bunu gerektirir. Aynı şekilde cehalet sözkonusu olmaksızın verilen selamı almak yahut selam vermek suretiyle de -hapşurana yerhamukellah deme haline kıyas ile- yine namaz batıl olur.
İhtiyaç duymadan üflemek yahutta boğazını temizlemekle de namaz batıl olur. Çünkü abes işlerle uğraşmak namaza aykırıdır. Ancak bunlara ihtiyaç duyulursa, namaz bâtıl olmaz. Ali b. Ebi Talib *Radıyallahu anh* dedi ki: "Rasûlullah *Sallallahu aleyhi vesellem*'in huzuruna birisi gece vakti, birisi

gündüz vakti, iki defa girme zamanım vardı. Namaz kılarken onun yanına gittiğimde benim için öksürür gibi yapardı."[287]

3. Namaz kılan kimsenin kendisinin ya da başkasının duyacağı bir sesle **KAHKAHA İLE GÜLMEKLE** de namaz bâtıl olur. Az yahut çok farketmez. Çünkü böyle bir iş bütünüyle namaza aykırıdır ve üstelik bu oyun ve eğlenceye daha bir yakındır. Ancak kişi kendisini tutamayarak gülerse, tercih edilen görüşe göre -kasten böyle bir iş yapılmadığından ötürü- bundan dolayı namaz bâtıl olmaz.

Kahkahasız olarak tebessüm etmekten ötürü ise -herhangi bir ses çıkmayacağından- namaz bâtıl olmaz. Câbir *Radıyallahu anh*'dan rivâyete göre Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem* şöyle buyurmuştur: "Kahkaha namazı iptal eder. Fakat abdesti bozmaz."[288]

İbnu'l-Münzir dedi ki: Gülmenin namazı bozduğunu icmâ' ile kabul etmişlerdir. İlim ehlinin çoğunluğunun kanaatine göre de tebessüm (gülümsemek) namazı bozmaz.[289]

4, 5. KASTEN YA DA YANILARAK ÇOK MİKTARDA YİYİP İÇMEK.

Çünkü böyle bir işle farzda olsun, nafilede olsun namaz şeklinin dışına çıkar. Farz ve nafilede yanılarak az bir şey yiyip içmekten ötürü namaz batıl olmaz. Yine nafilede kasten az bir şey içmek te namazı iptal etmez. Çünkü rivâyette sabit olduğuna göre Abdullah b. ez-Zübeyr *Radıyallahu anh* nafile namazlarını uzunca kılar, bazan susardı. Bunun için de az miktarda su içerdi. İbn Kudame dedi ki: İbn ez-Zübeyr ile Said b. Cübeyr'den rivâyet edildiğine göre onlar nafile namazlarda su içmişlerdir. Tavus'tan bunda bir sakınca olmadığı görüşü nakledilmiştir.[290]

Nafile farzdan daha hafiftir. Bunun delili de nafilede bazı vaciblerin yerine getirilmesi düşerken, farzda oldukları gibi sabit kalmalarıdır. Yolculuk halinde nafile namaz kılarken ayakta durmanın ve kıbleye yönelmenin (düşmesi) gibi. Kılınan nafile namazın uzunca kılınma ihtimali bulunduğundan ötürü az miktarda su içmeye müsamaha edilmiştir. Azlık ve çokluk ise örfe başvurarak bilinir.

İlim ehlinin çoğunluğunun görüşüne göre ise nafilede kasten az miktarda su içmek farz da içmek gibidir. Çünkü aslolan farzın ve nafilenin (hükümleri itibariyle) eşit olmalarıdır. Buna göre ister farzda, ister nafilede olsun, az ya da çok miktarda su içmek haramdır, ihtiyata daha uygun olan da budur.

6. Zaruret bulunmadığı halde ardı arkasına namaz türünden olmayan **ÇOK MİKTARDA İŞ (AMEL-İ KESİR)DE BULUNMAK.** Çokluk örf ile bilinir. Bu da ona bakan kimsenin kendisinin namazda olmadığını zannedeceği kadardır. Eğer insanlar; bu namaza aykırı bir iştir, diyecek olurlarsa ve böyle bir adamın hareketlerini izleyen bir kimse bu kişi namaz kılmıyor diyecek olursa, işte bu, namazı batıl kılan çok ameldir. Az amel ise böyle değildir. Namaz kılan bir kimsenin namaz sırasında küçük çocuğu taşıması, sağda, solda yahut öndeki bir kapıyı namaz kılarken ve kıbleye yönelişi devam ederken açması yahut kaşınan bir tarafın kaşıntısını gidermesi gibi. Bütün bu işler az işler olup, namazı iptal etmez. Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem*'in (namazda) bazı fiillerine benzer. Çünkü Ebu Katade'nin rivâyetine göre Rasûlullah *Sallallahu aleyhi vesellem* kızı Zeyneb ile Ebu'l-Âs b. Rabia b. Abd-i Şems'in kızları olan Ümâme'yi taşıyarak namaz kılardı. Secde ettiği vakit onu yere bırakırdı, kalktı mı onu taşırdı.[291]

Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem*'den namazda iken Âişe *Radıyallahu anha*'ya kapıyı açtığı da rivâyet edilmiştir. Âişe *Radıyallahu anha* dedi ki: "Rasûlullah *Sallallahu aleyhi vesellem* evin içinde namaz kılarken geldi, kapı üzerine kapalı idi. Kapıyı bana açıncaya kadar yürüdü, sonra yerine geri döndü."[292] Âişe kapının kıble tarafında olduğunu belirtmektedir.

Ebu Hureyre *Radıyallahu anh*'dan rivâyete göre; "Rasûlullah *Sallallahu aleyhi vesellem* iki siyahı yani akreb ile yılanı namazda iken dahi öldürmeyi emretti."[293]

Yapılan amel-i kesir namazın cinsinden olup, kasten yapılmışsa namaz batıl olur. Eğer kasten değilse, sehv secdesi yapılır. Namazın cinsinden olmamakla birlikte bir ihtiyaçtan ötürü yapılırsa, çok olsa dahi namaz bâtıl olmaz. Çünkü yüce Allah şöyle buyurmaktadır: **"Şayet korkarsanız o halde (namazı) yaya olarak veya binek üstünde (kılın)."** *(el-Bakara, 2/239)*

Ayakları üzerine yürüyen kimselerin yaptıkları iş, şüphesiz ki amel-i kesirdir. Eğer amel-i kesir namazın cinsinden olmayıp, peşpeşe yapılmıyor ise -birinci rekâtte fazla olmayan bir harekette bulunması gibi; her rekâtte de böyle hareket edip, bu hareketlerin toplanması halinde çok sayılırlarsa bile- fiil bölümlere ayrıldığı için namaz batıl olmaz.

İhtiyaç olmadan ve kasti olarak ardı arkasına namazın cinsinden olmayan amel-i kesir dolayısıyla namaz bâtıl olur. Fakat sehven olursa, bâtıl olmaz.

Elverir ki namazın heyetini değiştirmesin ve onu namaz olmaktan çıkarmasın. O takdirde yanılmak da kasten yapmak gibidir ve bu takdirde bu işle namaz batıl olur. Şâyet namaza açıkça aykırı düşmeyen, amel-i kesiri yanılarak yaparsa namazı batıl olmaz. Çünkü yanılarak yasak olan bir fiilin işlenmesi halinde bile günah ve namazın fâsid olması sözkonusu değildir. Bu işi yapan kimse ilgisizlik ve unutmak halinde mazur görülür.

7. Fazladan bir iş yapması yahut namazın fiillerinden bir fiili eksiltmesi dolayısıyla **güvenilir iki kişi ona** (yanıldığını hatırlatmak üzere) **subhanallah dese yahutta iki hanım el çırparak onu uyarsa** o da hatasından dönmeyip ısrar etse bununla birlikte kendisinin doğruluğundan da kesinlikle emin değilse, kasti olarak vacibi terketmiş olacağından namazı batıl olur. Ona uyan cemaatin namazı batıl olacağından uymalarını sürdürmemeleri gerekir. Şâyet ona uymaya devam ederlerse -bu işi bilmeyen kimseler olmaları hali dışında- onların da namazları batıl olur.

8. Namazın cinsinden bir fiili kasten fazladan yapmak namazı iptal eder. Bu fiil ister kıyam, ister ku'ûd (oturmak), ister rukû', ister sücûd olsun. Çünkü bu fiiller namazın şeklini değiştirir. Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem* da şöyle buyurmuştur: "Bizim bu işimize uygun olmayan bir iş yapan kimsenin bu işi merduttur."[294] Bir rekâtte kasti olarak -Kusûf namazı dışında- iki defa rükû yapması yine bir rekâtte üç defa secde yapması, yahutta kasti olarak ayağa kalkması gerekiyorken oturması, ya da oturması gerekiyorken kasten kalkması gibi.

Namaz kılan kimsenin el kaldırmanın sözkonusu olmadığı bir yerde ellerini omuzlarının hizasına kaldırması halinde olduğu gibi, namazın heyetini değiştirmeyen işlerden ötürü namaz batıl olmaz.

9. NAMAZDA ŞÜKÜR SECDESİ namazı iptal eder. Çünkü o secdeyi gerektiren sebep namazdan değildir. Bir başka namazdaki yanılması dolayısıyla sehv secdesi yapmak da böyledir.

10. NAMAZIN RÜKÛNLERİNDEN YAHUT ŞARTLARINDAN BİRİSİNİ ŞER'Î BİR MAZERET OLMADAN, KASTEN TERKETMEK. Çünkü Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem* doğru dürüst namaz kılamayan kimseye şöyle buyurmuştur: "Dön ve namaz kıl! Çünkü sen namaz kılmadın."[295] Buna göre mazeretsiz olarak kasten rükû' yada sücûdu terkeden bir kimsenin namazı batıl olur. Yine namaz esnasında kıbleden başka tarafa yönelen yahut abdestini bozan kimsenin de namazı batıl olur.

NAMAZDA MEKRUH OLAN ŞEYLER

Namaz kulun Allah'a yakınlaşmasıdır. Kul, namazda yüce Rabbine seslenir. Çünkü Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem* bize şunu haber vermektedir: "Sizden herhangi bir kimse namazında ayakta durdu mu (bilsin ki) Rabbine seslenmekte, yahutta Rabbi onun ile kıble arasındadır."[296]

Allah'ın huzuruna çıkmak huşû' duymayı, ondan korkmayı, şevk ve istek duymayı gerektirir. Bundan dolayı böyle bir konumda gerekli edebi takınmak ve bu huzura varmanın azameti ile bağdaşmayan hususlardan uzak kalmak gerekir.

Namazda yapılması mekrûh olan şeylerden ötürü namaz bozulmaz; fakat mükemmel bir edeb takınmak aşağıdaki hususlardan uzak kalmayı gerektirmektedir:

1. GEREKSİZ YERE SA⁄A VE SOLA BAKMAK. Çünkü insan namaz kılmak üzere ayağa kalktığı vakit şanı yüce Allah da onun yüzünün baktığı kıble tarafındadır. Başka yere dönüp bakmak ise şanı yüce Allah'tan yüz çevirmek anlamına geldiğinden edebe aykırıdır. Âişe *Radıyallahu anha*'dan şöyle dediği rivâyet edilmiştir: Ben Rasûlullah *Sallallahu aleyhi vesellem*'e namazda başka tarafa dönüp bakmaya dair soru sordum da şöyle buyurdu: "Bu şeytanın kulun namazından gizlice çaldığı bir şeydir."[297]

Ancak ihtiyaç duyulacak olursa mekrûh olmaz. Çünkü İbn Abbas'tan rivâyet edildiğine göre Rasûlullah *Sallallahu aleyhi vesellem* namazda sağa ve sola bakar, arkasına doğru boynunu bükerdi."[298]

Ayrıca Sehl b. el-Hanzaliyye şöyle demiştir: "...Peygamber -ona ve aile halkına salât ve selam olsun- namaz kılarken, yola doğru bakıyordu..."[299] Çünkü Enes b. Ebi Mersed el-⁄anevî'yi gözcü olarak göndermişti. Ve onun yolunu gözlüyordu.

İltifât (başka tarafa dönüp bakmak) birisi beden ile olan **maddî**, diğeri ise **kalb ile olan manevi** olmak üzere iki türlüdür. Müslüman namaz sırasında bedenine hakim olabilir. Manevi olanın tedavisi için de Rasûlullah *Sallallahu aleyhi vesellem*'in öğrettiği gibi sol tarafına üç defa tükürür gibi yaparak

koğulmuş şeytandan Allah'a sığınmak (eûzu billahi mine'ş-şeytani'r-racim demek) ile olur.

2. İster kıraat, ister rukû', ister rükûdan kalkarken ya da namazdaki herhangi bir halde **SEMAYA BAŞINI KALDIRIP BAKMAK.** Çünkü Enes b. Malik *Radıyallahu anh*'ın rivâyetine göre Rasûlullah *Sallallahu aleyhi vesellem* şöyle buyurmuştur: "Bir takım kimselere ne oluyor ki, namaz kıldıklarında başlarını semaya kaldırıp bakıyorlar?" Sonra sözleri bu hususta o kadar ağırlaştı ki, sonunda şöyle buyurdu: "Bunlar ya bu işi yapmaktan vazgeçerler yahutta gözleri kör edilecek."[300]

Başı kaldırıp bakmanın Allah'a karşı bir saygısızlık olduğu, buna karşılık namaz kılanın hudû' içinde (mütevazi ve saygılı) olması gerektiği açıktır.

3. ZORUNLULUK OLMAKSIZIN GÖZLERİ KAPAMAK. Çünkü İbn Abbas şöyle demektedir: Rasûlullah *Sallallahu aleyhi vesellem* buyurdu ki: "Sizden herhangi bir kimse namaz kıldığında gözlerini yummasın."[301] Bu mecusilerin ateşe taptıkları sırada yaptıkları işe benzer. Çünkü onlar da gözlerini yumarlar. Bunun yahudilerin namazda yaptıkları bir uygulama olduğu da söylenmiştir. İslâm ise kendisinden önceki bütün dinleri ve bu dinlerin ibadet şekillerini neshetmiştir. Yahudi veya başka dine mensub bütün kâfirlere benzemek ise bize yasaktır. Özellikle dinî ibadetlerinde. İmamın önünde kendisini meşgul edecek ve huşû'unu bozacak -kıbledeki süsler ve boyalı şeyler gibi- bulunacak olursa, sadece ihtiyaç kadarı gözlerin yumulması müstehabtır, fakat bu -mekrûh oluşundan ötürü- sürekli bir adet haline getirilmemelidir.

4. OYALAYICI ŞEYLERE BAKMAK. Çünkü Âişe *Radıyallahu anha*'dan rivâyete göre Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem* nakışlı, üzerinde birtakım alâmetler bulunan yünlü bir elbisede namaz kıldı da şöyle buyurdu: "Bu elbisenin nakışları beni meşgul etti. Bunu alıp Ebu Cehm'e götürün de onun yerine bana üzerinde nakış bulunmayan deve tüyünden bir elbise getirin."[302]

5. NAMAZ KILANIN ÖNÜNDE OYALAYICI BİRŞEY BULUNURKEN NAMAZ KILMAK. Çünkü Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem* Âişe *Radıyallahu anha*'ya şöyle demiştir: "Sen bizim önümüzden şu renkli örtünü al. Çünkü benim namazımda birtakım suretler gözümün önüne gelip duruyor."[303]

Bundan dolayı namaz kılan kimsenin namaz kıldığı yerde kendisini meşgul edip şaşırtacak herbir şeyi kaldırması gerekir.

6. SECDE HALİNDE İKEN İK'A (KÖPEK OTURUŞU) İLE KOLLARIN YERE YAPIŞTIRILMASI. Çünkü Âişe *Radıyallahu anha* Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem*'in namazını anlatırken şöyle demektedir: "...O şeytanın arkası üzerine (makadı) oturmasını ve adamın kollarını yırtıcı hayvanlar gibi yere yapıştırmasını yasaklardı..."[304]

Enes b. Malik *Radıyallahu anh* Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem*'den şöyle buyurduğunu rivâyet etmektedir: "Secde halinde azalarınız itidalli olsun. Sizden herhangi bir kimse kollarını köpek gibi yere yaymasın."[305]

İk'a (köpek oturuşu)nun birkaç şekli vardır. Bunlardan bazıları şöyledir: Ayaklarının üst taraflarını yere doğru yapıştırması, sonra topukları üzerine ya da topuklarının arasına oturması. Bu köpeğin ik'asına benzer. İnsan bu şekilde oturduğu vakit sağlam oturamaz. Bir diğer şekil şöyledir: Uyluklarını ve bacaklarını dikerken topukları üzerine oturması şeklidir. Hele ellerini de yere dayamışsa Köpek oturuşuna en çok uyan şekil budur. Bir diğer şekil ise ayaklarını dikip, kabaları üzerinde oturma şeklidir.

Ali *Radıyallahu anh*'dan şöyle dediği rivâyet edilmiştir: Rasûlullah *Sallallahu aleyhi vesellem* buyurdu ki: "İki secde arasında ik'a yapma"[306]

İnsanın hayvana benzememesi için, kolların yere yapıştırılması mekrûhtur. Onları uzaklaştırmak ve yerden kaldırmak müstehabtır. Elverirki uzun secde yaptığından ötürü bu hal ona zor gelmesin. Şâyet bu durum ona ağır gelirse, dirseklerini dizlerine dayar.

7. NAMAZ KILAN KİMSENİN ELBİSESİYLE, BEDENİYLE YAHUT BULUNDU⁄U YERLE; İHTİYAÇ DUYMAKSIZIN AZALARIYLA U⁄RAŞMASI. Çünkü Ebu Zerr *Radıyallahu anh*'dan şöyle dediği rivâyet edilmiştir: Rasûlullah *Sallallahu aleyhi vesellem* buyurdu ki: "Sizden herhangi bir kimse namaza durdu mu şüphesiz ki rahmet onun karşısındadır. Bundan ötürü secdeden sonra sakın alnına yapışan taşları eliyle silmeye yeltenmesin."[307]

Oynayarak beden hareket eder, böylelikle kalb karşısındaki rahmete yönelmekten başka bir işle meşgul olur ve bu rahmetten payını elde edemez. Ayrıca bu namaz esnasında istenen ciddiyete de aykırıdır. Üstelik bu şekilde

hareket ettiği vakit namazın içine namazdan olmayan hareketleri de sokmuş olur.

8. ELLERİ BELİNİN ÜZERİNE KOYMAK SURETİYLE NAMAZDA TEHASUR YAPMAK. Çünkü Ebu Hureyre *Radıyallahu anh*'dan şöyle dediği rivâyet edilmiştir: "Adamın tehassur halinde (ellerini belinin üzerinde bağlayarak) namaz kılması yasaklandı."[308]

el-Hâsira, kalçanın üst tarafındaki karnın ince yerine (bel) denir. Bu yasağın illeti de Âişe *Radıyallahu anha*'ın rivâyet ettiği hadiste belirtildiği üzere, bu işin yahudilerin yaptıkları işlerden oluşundan ötürüdür.

9. YELİN KENDİSİNE DO⁄RU GELMESİNİ SA⁄LAMAK AMACIYLA NAMAZ KILANIN ELİNDE TUTTU⁄U BİR YELPAZE İLE NAMAZ ESNASINDA RÜZGAR YAPMASI. Çünkü böyle bir davranış çokça hareket etmeyi ve namazdan başka işlerle meşgul olmayı gerektirir. Eğer ihtiyaç bunu gerektirirse, bunda mekrûhluk kalmaz. Çünkü mekrûh olan bir iş, ihtiyaç halinde mübah olur.

10. NAMAZDA PARMAKLARI BİRBİRİNE KENETLEMEK VE ONLARI ÇITLATMAK. Çünkü Ka'b b. Ucre'den rivâyete göre Rasûlullah *Sallallahu aleyhi vesellem* namazda iken parmaklarını birbirine geçirmiş bir adam gördü, Rasûlullah *Sallallahu aleyhi vesellem* parmaklarını birbirinden ayırdı.[309] Diğer taraftan Ali b. Ebi Talib *Radıyallahu anh*'ın rivâyetine göre Rasûlullah *Sallallahu aleyhi vesellem* şöyle buyurmuştur: "Namazda iken parmaklarını çıtlatma."[310]

Parmakları birbirine kenetlemek (teşbiku'l-esabi'); onları birbirine geçirmek demektir. Çıtlatmak (ka'kaa) ise ses çıkartıncaya kadar parmakları çekmekle olur. Bu da çevresindeki cemaati şaşırtır ve abes bir iştir. Bu işin mekrûh olduğu yer namazdır. Hatta namaza çıkarken ve mescidde namazı beklerken de parmakları birbirine geçirmek mekrûhtur. Namazda mekrûh olması ise öncelikle sözkonusudur. Çünkü Ka'b b. Ucre'den rivâyete göre Rasûlullah *Sallallahu aleyhi vesellem* şöyle buyurmuştur: "Sizden bir kimse güzel bir şekilde abdest alır, sonra mescide gitmek üzere dışarı çıkarsa sakın parmaklarını birbirine kenetlemesin. Çünkü bu kimse (bu haliyle) namazdadır."[311]

11. YEMEK HAZIRKEN NAMAZ KILMAK. Çünkü Âişe *Radıyallahu anha*'dan rivâyete göre Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem* şöyle

buyurmuştur: "Yemek konulmuş ve namaz için kamet getirilmiş ise önce yemeğinizi yiyiniz."[312] Yine ondan şöyle dediği rivâyet edilmiştir: Ben Rasûlullah *Sallallahu aleyhi vesellem* şöyle buyururken dinledim: "Yemek hazırken de, kişi küçük ve büyük abdestini zorla tutmaya çalışırken de namaz kılınamaz."[313]

Ancak bu yasak için üç şart aranır:

1- Yemek hazır olmalıdır.

2- Namaz kılanın canının o yemeği çekmesi gerekir.

3- Namaz kılacak olan kimsenin hem maddi bakımdan, hem şer'î bakımdan o yemeği yiyebilecek durumda olması gerekir.

Aç olmakla birlikte yemek hazır değilse, namazı geciktirmez. Eğer yemek hazır olup ona aldırış etmeyecek şekilde tok ise namazını herhangi bir mekrûhluk sözkonusu olmaksızın kılar. Yine yemek hazır olmakla, canı da çekmekle birlikte, ikindi namazı esnasında iftarda yiyecekleri hazırlanan oruçlu kimsenin durumunda olduğu gibi o an şer'an onu yemekten men edilmişse, kerahet sözkonusu olmaksızın namazını kılar. Çünkü bu şekilde namazı bekletmenin hiçbir faydası yoktur.

Yiyemeyecek kadar sıcak bir yemek önüne getirilen kimsenin durumu da böyledir. Böyle bir kimse kerahet sözkonusu olmaksızın namazını kılar. Çünkü (namazı) bekletmenin bir faydası olmaz. Yine bir kimsenin yanında başkasına ait bir yemek hazırlanır, onun da canı o yemeği çekiyorsa aynı şekilde kerahet sözkonusu olmaksızın namazını kılar. Çünkü şer'an böyle bir yemeği yiyemez. Eğer kendisinin sahib olduğu yemek hazırlanır fakat, bir zalim o yemeği yemesine engel teşkil ediyorsa, yine kerahet sözkonusu olmaksızın namazını kılar. Zira namaz kılmamasının bir faydası yoktur, çünkü maddi olarak o yemeği yemesi engellenmektedir.

12. NAMAZ HALİNDE KÜÇÜK, BÜYÜK ABDESTİNİ ZORLA TUTMAK. Çünkü Âişe *Radıyallahu anha*'dan rivâyete göre Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem* şöyle buyurmuştur: "Yemeğin hazır olması halinde de kişi küçük büyük abdestini tutmaya çalışması halinde de namaz olmaz."[314]

Bunda pek büyük bir hikmet vardır. Çünkü böyle bir sıkışıklığı gidermekle bedeni bir zarar önlendiği gibi, namaz ile ilgili bir zarar da önlenmiş olur. Küçük ya da büyük abdesti yahutta gazı tutmak sağlık bakımından sindirim cihazlarını olumsuz etkiler. Ayrıca kişi bu halde iken küçük ya da büyük

abdestini yahut gazını tutmakla meşgul olacağından huzurlu bir kalb ile, rahat bir gönül ile namaz kılmasına imkân bulunmaz.

Bundan dolayı insanın namaza yüce Allah'ın huzurunda durmanın azametine yakışan bir şekilde hazırlanması gerekir. Hatta yanında su yok, teyemmüm yapmak zorunda kalacak olsa dahi bu böyledir. Çünkü teyemmüm ile namaz kılmak, icma ile mekrûh değildir. Halbuki küçük ve büyük abdestini zorlayarak namaz kılması mekrûhtur ve böyle bir şekilde namaz nehyedilmiştir.

Cemaati kaçıracak olsa dahi ihtiyacını görmesi ve abdest alması gerekir. Çünkü bu bir mazerettir. Hatta namaz esnasında bile böyle bir hal zuhur edecek olursa imamdan ayrılabilir.

Eğer ihtiyacını karşılamak ve abdest almak halinde vaktin çıkacağından korkarsa, bu halde namaz ya öğle ve akşam gibi cem' edilebilen bir vakit namazıdır, o takdirde gider ihtiyacını görür ve namazları cem' ile kılmayı niyet eder. Çünkü böyle bir durumda cem etmek caizdir. Yahutta ikindi, yatsı veya sabah namazı olabilir. Bu halde de ilim ehlinin iki görüşü vardır:

1- Abdestini zorla tutmakta olsa dahi, vakti kaçırmamak için namaz kılar.

2- Vakit çıkacak olsa dahi ihtiyacını giderir ve öyle namaz kılar. İhtiva ettiği kolaylık zararı gidermesi, namazda kalb huzurunu sağlaması bakımından bu görüşün doğru olma ihtimali daha güzeldir.

13. UYKU BASTIRMASI HALİNDE NAMAZ KILMAK. Çünkü Âişe *Radıyallahu anha*'dan rivâyete göre Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem* şöyle buyurmuştur: "Sizden herhangi bir kimsenin uyuklaması gelirse, uykusu gidinceye kadar yatıversin. Çünkü sizden bir kimse uyuklamakta iken namaz kılacak olursa, muhtemeldir ki mağfiret dilemek isterken bu sefer kendisine beddua eder."[315]

Hemmam b. Münebbih'den şöyle dediği nakledilmiştir: Bu Ebu Hureyre'nin bize Rasûlullah Muhammed *Sallallahu aleyhi vesellem*'den naklettiği hadislerdir deyip, birtakım hadisler zikretti. Bunlardan birisi de şudur: Ve Rasûlullah *Sallallahu aleyhi vesellem* buyurdu ki: "Eğer Kur'ân diline dolanır da ne söylediğini anlayamıyor ise yatıversin."[316]

14. İMAM DIŞINDAKİ KİMSELER İÇİN MESCİDİN MUAYYEN BİR YERİNİ ORADA NAMAZ KILMAK İÇİN TAHSİS ETMEK. Çünkü Rasûlullah *Sallallahu aleyhi vesellem*'den gelen rivâyete göre o; karganın gagalaması(gibi süratli namaz kılınması)nı, yırtıcı hayvanın oturuşu(gibi

oturulmasını)nu ve kişinin namazda devenin yerini hazırlaması gibi bir yer edinip bellemesini yasaklamıştır.[317]

15. FATİHA'YI NAMAZDA İKİ YA DA DAHA FAZLA TEKRARLAMAK. Çünkü bu Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem*'den nakledilmemiştir. Zira bu bir hayır olsaydı, elbetteki o bunu yapardı. Bundan dolayı (aynı rekâtte) tekrar -kaçırdığı meşru bir işi telafi etmek için olması hali dışında- bid'atlerden sayılır. Telafi için olursa sakıncası yoktur. Mesela bir kimse unutarak açıktan okuması gerekirken, gizlice okursa Fatiha'yı tekrar okumasında bir sakınca yoktur. Çünkü meşru olan sesli okumayı kaçırmış bulunmaktadır. Aynı şekilde kalbi gafil iken Fatiha'yı okuyan kimse de kalbinin uyanması için tekrarlaması da böyledir. Çünkü bu şer'î bir maksad için bir tekrardır.

16. NAMAZDA A⁄ZI ÖRTMEK VE ELBİSEYİ YERE SALMAK (SEDL). Çünkü Ebu Hureyre *Radıyallahu anh*'dan rivâyete göre Rasûlullah *Sallallahu aleyhi vesellem* namazda elbiseyi sarkıtmayı (sedli)[318] ve kişinin ağzını örtmesini yasaklamıştır.[319]

17. NAMAZ ESNASINDA ARKADA SAÇI TOPLAMAK VE ELBİSENİN KOLLARINI KIVIRMAK. Çünkü İbn Abbas *Radıyallahu anh*'ın rivâyetine göre Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem* şöyle buyurmuştur: "Ben yedi aza üzerinde secde etmekle ve ne saçı ne de elbiseyi toplamamakla emrolundum."[320]

18. KİŞİNİN SAÇLARINI BAŞINDA TOPUZ (AT KUYRU⁄U) YAPMIŞ BİR HALDE YAHUTTA KOLLARI BA⁄LI OLARAK NAMAZ KILMASI. Çünkü Abdullah b. Abbas'tan rivâyetine göre o Abdullah b. el-Hâris'i saçları başının arkasında toplanmış olarak namaz kılarken görmüş, kalkıp saçlarını çözmeye başlamış, Abdullah namazını bitirince İbn Abbas'a yönelerek: Başımdan sana ne? diye sorunca İbn Abbas şu cevabı vermiş: Ben Rasûlullah *Sallallahu aleyhi vesellem*'i şöyle buyururken dinledim: "Şüphesiz bunun misali tıpkı elleri bağlı iken namaz kılan kimsenin haline benzer."[321]

19. OTURUŞTA ELE DAYANMAK. Çünkü İbn Ömer *Radıyallahu anh*'dan şöyle dediği rivâyet edilmiştir: "Rasûlullah *Sallallahu aleyhi vesellem* kişinin namazda iken eline dayanarak oturmasını nehyetti..."[322]

20. ALNI ÇOKÇA SİLMEK. Çünkü Ebu Hureyre'nin rivâyetine göre Rasûlullah *Sallallahu aleyhi vesellem* şöyle buyurmuştur: "Kişinin namazını bitirmeden önce alnını çokça silmesi bedbahtlıktandır."[323]

21. SA/A SOLA ÇOKÇA MEYLETMEK. Çünkü Atâ şöyle demiştir: Ben namazda az hareket etmeyi ve ayakları üzerinde mutedil bir şekilde durmayı severim. Ancak buna güç yetiremeyen yaşlı bir kişi olması müstesnâ. Nafile namaz uzayabilir. Bu durumda kimi zaman bu tarafa, kimi zaman öbür tarafa dayanmak kaçınılmaz olur. İbn Ömer ayaklarının arasını fazla açmaz, fakat biri de diğerine yapışmazdı. İkisi arasında bir şekilde dururdu.

22. ÇÖPLÜK, MEZBAHA, YOL A/IZI, HAMAM, DEVE A/ILLARI VE KABRİSTANLARDA NAMAZ KILMAK. Çünkü İbn Ömer *Radıyallahu anh*'dan rivâyete göre Rasûlullah *Sallallahu aleyhi vesellem* yedi yerde namaz kılınmasını yasaklamıştır: "Çöplükte, mezbahada, kabristanda, yol ağzında, hamamda, develerin ağıllarında ve Beytullah'ın damı üzerinde."[324]

23. NAMAZDA ESNEMEK. Çünkü Ebû Said el-Hudrî'den şöyle dediği rivâyet edilmiştir: Rasûlullah *Sallallahu aleyhi vesellem* buyurdu ki: "Namazda birinizin esnemesi gelirse, gücü yettiğince onu önlesin. Çünkü şeytan (ağzından) içeri girer."[325] Esneme halinde elin ağıza konulması mendubtur. Çünkü Ebû Said el-Hudrî'den şöyle dediği rivâyet edilmiştir: Rasûlullah *Sallallahu aleyhi vesellem* buyurdu ki: "Sizden herhangi bir kimse esnediği takdirde eliyle ağzını kapatsın. Çünkü şeytan (ağzından) içeri girer."[326]

İnsanların alıştıkları, esneme halinde şeytandan Allah'a sığınmanın ise aslı yoktur.

24. ÖNDEKİ SAFTA BOŞLUK VARKEN ARKA SAFTA NAMAZ KILMAK. Çünkü Ebu Bekre *Radıyallahu anh*; Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem* rükûda iken namaza yetişti de safa ulaşmadan önce rükûya vardı. Durumu Nebi *Sallallahu aleyhi vesellem*'e anlatınca, Peygamber: "Allah gayretini arttırsın, fakat bir daha yapma." diye buyurdu.[327]

25. NAMAZDA KIRAAT ESNASINDA KUR'AN'IN SÛRE VE ÂYETLERİNİN SIRALAMASINA RİVAYET ETMEMEK. Bu işe "tenkîs (altüst etme)" denilir. Çünkü ashab-ı kiram (Allah onlardan razı olsun) mü'minlerin emiri Osman b. Affan döneminde hemen hemen icmâ denilebilecek şekilde imam mushafı tertib ettiler ve onu bu şekilde

tertiplediler. Dolayısıyla onların icmâının yahutta onlardan icmâ gibi olan bir halin dışına çıkmamak gerekir. Çünkü onlar bizim selefimiz ve bizim uyduğumuz önderlerimizdir. Namaz ise başından sonuna kadar bir tek ibadettir. Bundan dolayı tertibe muhalefet mekrûhtur.

26. ÜZERİNE SECDE YAPMAK İÇİN ALNINA HAS BİRŞEY EDİNMEK. Çünkü bu fiil Râfizî'lerin davranışına benzer. Onlar bu işi dine bağlılık kabul ediyorlar ve seramik gibi bir parça üzerinde (secde ederek) namaz kılarlar, bunu Necef-i Eşref dedikleri yerde imal ederler.

27. İHTİYAÇ OLMADAN GÖZLE, KAŞI YA DA ELİ HAREKET ETTİRMEKLİ YA DA BENZER BİR ŞEKİLDE İŞARETTE BULUNMAK. Eğer selamı almak gibi bir ihtiyaç sebebiyle olursa, bunda kerâhet olmaz.

NAMAZDA MÜBAH OLAN ŞEYLER

1. Namaz kılan kimsenin **Fatiha ile birlikte iki ya da daha fazla sure okuması** mübahtır. Çünkü Huzeyfe *Radıyallahu anh* şöyle demiştir: Bir gece Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem* ile birlikte namaz kıldım. Bakara suresini okumaya başladı. Ben yüz âyeti bitirince rükûya varacak dedim, sonra devam etti. Ben Bakara sûresini bir rekâtte bitirecek dedim, devam etti. Ben sureyi bitirince rükû edecek derken, Nisa suresine başladı, onu okudu. Sonra Al-i İmran suresine başladı, onu okudu..."[328]

2. Namaz kılan kimsenin **okuduğu âyetleri sayması** mübahtır. Fatiha'yı bilmeyip, onun âyetleri sayısınca Kur'ân'dan okumak isteyen kimse gibi yahut tesbihleri saymak, yahut çokça unutmak sebebiyle özellikle rekâtleri saymak gibi. Çünkü bu bir ihtiyaçtır. Ancak sayarken telaffuz etmez ki, konuşmak dolayısıyla namazı bâtıl olmasın. Aksine bunları parmakları ya da kalbiyle sayar. Kalbin ameli dolayısıyla namaz batıl olmadığı gibi, zaruret bulunmadan çok olmadıkça yahut arka arkaya yapılmadıkça azaların ameli ile de batıl olmaz.

3. İmama uyan kimsenin **mükemmel halin kaçırılması ihtimali dolayısıyla imama hatırlatması** da mübahtır. Mesela, imam Fatiha suresi ile birlikte bir zamm-ı sure okumayı unutursa onu uyarmak. Çünkü Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem* şöyle buyurmuştur: "Ben ancak sizin gibi bir beşerim, sizin unuttuğunuz gibi ben de unuturum. O halde unutacak olursam bana hatırlatınız..."[329] Bu buyruğuyla kendisine hatırlatılmasını emretmektedir. Kasten yapılması halinde namazın batıl olduğu durumlarda imama hatırlatmak vacib dahi olabilir. Fazladan bir rekât kılmak yahut manayı değiştirecek şekilde Fatiha'da lahn ile okumak buna örnektir.

4. Namaz esnasında **ihtiyaç dolayısıyla elbise giymek** mubahtır. Namaz kılan kimsenin namaza başladıktan sonra üşüdüğünü hissederken elbisenin de yakınında duvarda asılı durma hali gibi. Bu durumda bu elbiseyi alıp, giyinebilir. Eğer elbiseyi giymek namazında onu daha bir huzura kavuşturuyor ve rahatlatıyorsa meşru dahi olur.

Bazan elbiseyi giyinmek vâcib de olabilir. Elbise bulamadığı için çıplak namaz kılan kimsenin namaza başladıktan sonra ona bir elbise getirilmesi halinde o elbiseyi giymesi onun için vacibtir. Cebrail, Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem*'e ayakkabılarında eza (necaset) bulunduğunu haber verince, onları çıkarmış ve namazına devam etmişti.

5. Namazda sarığı sarmak, başındaki tülbentin yan tarafını arkaya itmek yahut boyun etrafına sarıp diğerini sarkıtmak da mübahtır. Çünkü bunlar ihtiyad haline gelmiş giyeceklerdendir. Vâil b. Hucr'un hadisi de bunu göstermektedir. O Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem*'i namaz kılarken gördü. Namaza başlayınca ellerini kaldırıp, tekbir getirdi -(hadisin ravilerinden) Hemmam kulaklarının hizasına diye söyledi- sonra elbisesine büründü, sonra sağ elini sol elinin üzerine koydu. Rükûya varmak isteyince, ellerini elbisesinin içinden çıkarttı, sonra ellerini kaldırdı..."[330]

6. Namazda bir yılan ya da bir akreb öldürmek mübahtır. Çünkü Ebu Hureyre *Radıyallahu anh*'dan şöyle dediği rivâyet edilmiştir: "Rasûlullah *Sallallahu aleyhi vesellem* namaz esnasında iki siyahı (yani) yılanı ve akrebi öldürmeyi emretti."[331]

7. Namazda surelerin sonlarından, ortalarından, başlarından okumak mübahtır. Çünkü yüce Allah'ın: **"Artık Kur'ân'dan (size) kolay geleni okuyun."** *(el-Müzzemmil, 73/20)* buyruğu geneldir. Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem* de şöyle buyurmuştur: "Namaz kılmak üzere kalktığında iyice abdest al, sonra kıbleye yönel, tekbir getir ve Kur'ân'dan ezbere bildiğinden kolayına geleni oku..."[332]

Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem* de nafile namazlarında sûrelerin ortalarından okumuştur. Daha faziletli ve kâmil olan ise insanın herbir rekâtte tam bir sûre okumasıdır. Çünkü asıl olan budur.

8. Namazla alakalı bir husus sebebiyle erkeklerin (subhanallah) diyerek tesbih getirmeleri, kadınların da el çırpmaları mübahtır. Hata ettiği zaman imamı uyarmak gibi. İçeri girmek isteyene izin vermek ve buna benzer namaz ile ilgili olmayan bir husus için de böyledir. Bu durumda erkek: "Subhanallah" der. Bu da bir sebeb dolayısıyla meşru olan bir zikirdir. Sebebin ortadan kalkmasıyla meşruiyeti de kalkar. Eğer bununla uyanmayacak olursa, uyanıncaya kadar tekrarlar. Kadın da el çırpar. Hükümde bir farklılık olduğu dikkat çekicidir. Çünkü kadının erkeklerin önünde özellikle onlar namazda

iken sesini çıkarmaması gerekir. Ebu Hureyre *Radıyallahu anh*'dan dedi ki: Rasûlullah *Sallallahu aleyhi vesellem* şöyle buyurdu: "Tesbih (subhanallah) demek erkekler için, el çırpmak kadınlar içindir."[333]

İnsanın namazda söylediği şeylerle sesini yükselterek dikkat çekmek caiz olduğu gibi, öksürür gibi yapmakla da dikkat çekmesi caizdir. Fakat en faziletlisi tesbih getirmektir. Çünkü Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem* onu emretmiştir.

9. Kişi namazda iken mescidde olmayıp tükürmek ihtiyacını duyarsa, sol tarafına ya da ayağının altına tükürmesi mübahtır. Şâyet mescidde ise elbisesine (mendiline) tükürür, sonra onu birbirine sürter. Çünkü Ebu Hureyre *Radıyallahu anh*'dan rivâyet edildiğine göre Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem* mescidin kıble tarafında bir balgam gördü. İnsanlara yönelerek şöyle buyurdu: "Sizden herhangi bir kimseye ne oluyor ki Rabbine doğru yönelmişken önünde balgam tükürüyor? Sizden herhangi bir kimse kendisine dönülerek yüzüne balgam çıkartılmasını kabul eder mi? Sizden herhangi bir kimse eğer balgam çıkaracak olursa, sol tarafına ayağının altına çıkarsın. Eğer buna imkânı olmazsa şöylece tükürsün." (Ravilerden) el-Kasım bunu şöylece anlattı: Elbisesine tükürdü, sonra onu birbirine sürttü."[334]

10. Namaz kılan kimsenin önünde deve yükünün arka tarafındaki parça büyüklüğünde **bir sütre koyması** mübahtır. Çünkü Musa b. Talha babasından şöyle dediğini rivâyet etmiştir: Rasûlullah *Sallallahu aleyhi vesellem* buyurdu ki: "Sizden herhangi bir kimse önünde deve yükünün arka tarafındaki parça gibi bir şey dikerse namaz kılıversin ve onun arka tarafından kim geçerse aldırmasın."[335] İbn Ömer *Radıyallahu anh*'dan rivâyete göre Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem* harbeyi yere diker ve ona doğru namaz kılardı.[336]

Görüldüğü kadarıyla sütre edinmenin hikmeti bir kimsenin sütrenin arkasından geçmesi halinde kişinin namazındaki eksikliği önlemesi, bilhassa sütrenin görünen bir maddi varlığı varsa, namaz kılanın bakışını sınırlandırmasıdır. Sütre, namaz kılan kimsenin kalbinin huzur bulmasında ve gözünü sağa sola bakmaktan önlemekte kişiye yardımcı olur. Bütün bunlardan önce sütre edinmek Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem*'ın emrine uymak, onun gösterdiği hidayet yolunu izlemektir. Bu ise pek büyük bir hayırdır.

Şâyet sütre edinmek için bir cisim bulamayacak olursa yere bir çizgi çizer. Çünkü Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem*: "Kim (sütre edinecek bir şey) bulamazsa (yere) bir çizgi çizsin."[337] diye buyurmuştur.

Sütre tek başına namaz kılan için ve cemaatle namaz kılınması halinde yalnızca imam için sözkonusudur. Çünkü cemaate uyan kimsenin sütresi imamın sütresidir ya da imam cemaate sütre teşkil eder. Çünkü İbn Abbas *Radıyallahu anh* şöyle demiştir: Dişi bir eşek üzerinde binmiş geliyordum. O günlerde ergenlik yaşına yaklaşmıştım. Rasûlullah *Sallallahu aleyhi vesellem* ise müslümanlara Mina'da önünde duvar bulunmayan bir yerde namaz kıldırıyordu. Safın önünden geçecek oldum, eşekten indim ve onu otlamak üzere serbest bıraktıktan sonra safa girdim. Kimse benim bu yaptığıma tepki göstermedi.[338]

11. İmamın da, tek başına namaz kılanın da **tehdit âyeti geldiğinde Allah'a sığınmaları, rahmet âyeti geldiğinde onu Allah'tan dilemeleri mübahtır.** Çünkü Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem*'in gece namazı kılarken, Kur'ân okuyuşunu anlatan Huzeyfe *Radıyallahu anh* şunları söylemektedir: "...Ağır ağır okurdu. Tesbihin sözkonusu olduğu bir âyet-i kerime okudu mu kendisi de tesbih getirirdi, bir dua âyeti okudu mu dilekte bulunurdu. Allah'a sığınmayı ihtiva eden bir âyet-i kerime okudu mu o da Allah'a sığınırdı."[339]

Şâyet imama uyan kimsenin Allah'a sığınması yahut dilekte bulunması imamı dinlememesi sonucunu verecek olursa, böyle bir şey yapmaması gerekir. Eğer imamı dinlememe sonucunu vermiyorsa yapabilir. Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem* imam Fatiha'yı okurken ona uyanın Kur'ân okumasını yasaklamıştır.

12. Bir özür sebebiyle namaz esnasında namaz kılanın kendi elbisesi yahutta sarığı üzerine secde etmesi mübahtır. Çünkü Enes *Radıyallahu anh*'dan şöyle dediği rivâyet edilmiştir: "Biz Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem* ile birlikte namaz kılardık, bizden herhangi bir kimse aşırı sıcaktan ötürü elbisesinin bir ucunu secde edeceği yere koyardı."[340]

13. Namazda hapşırma yada herhangi bir nimetin ortaya çıkması halinde Allah'a hamdetmek mübahtır. Çünkü Rifâa b. Râfi'den şöyle dediği rivâyet edilmiştir: Rasûlullah *Sallallahu aleyhi vesellem*'in arkasında namaz kıldım hapşırdım. Bunun üzerine ben.

Allah'a pek çok, pek hoş, mübarek kılınmış, bereketi arttırılmış, Rabbimizin sevip razı olacağı şekilde hamdolsun." dedim. Rasûlullah *Sallallahu aleyhi vesellem* namazı kılınca şöyle buyurdu: "Namazda konuşan kimdi?" Kimse sesini çıkarmadı, sonra ikinci defa: "Namazda konuşan kimdi?" diye buyurdu. Yine kimse ses çıkarmadı, sonra üçüncü defa: "Namazda konuşan kimdi?" diye sordu. Bu sefer Rifâa b. Rafi b. Afra: Ben ey Allah'ın Rasûlü dedi. Peygamber: "Nasıl dedin" diye sorunca, Rifâa dedi ki: Allah'a pek çok, pek hoş, mübarek kılınmış, bereketi arttırılmış, Rabbimizin sevip razı olacağı şekilde hamdolsun, dedim. Bunun üzerine Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem* şöyle buyurdu: "Nefsim elinde olana yemin ederim ki; otuz küsur melek hangileri bu sözleri alıp yükseltecek diye birbiriyle adeta yarıştı."[341]

14. Namaz kılan kimsenin işaret yoluyla selamı alması mübahtır. Çünkü Câbir *Radıyallahu anh*'dan şöyle dediği rivâyet edilmiştir: Rasûlullah *Sallallahu aleyhi vesellem* bir iş için beni gönderdi. Sonra namaz kılarken kendisine yetiştim. Ona selam verdim, o da bana işaret etti. Namazı bitirince beni çağırdı ve şöyle dedi: "Az önce ben namaz kılarken sen bana selam verdin."[342]

İşaret parmakla ya da bütün bir el ile yahut başla işaret etmekle olabilir, bunların hepsi sünnette vârid olmuş hususlardır.

15. Namaz kılan kimsenin önünden geçen kimseleri önlemek maksadıyla **sütreye yaklaşmak için yürümesi mübahtır.** Çünkü Amr b. Şuayb babasından şöyle dediğini rivâyet etmektedir. Rasûlullah *Sallallahu aleyhi vesellem* ile Ezâhir tepesinden aşağı indik. Namaz vakti geldi. -Bir duvara doğru namaz kıldı, demek istiyor- Biz arkasında durduk, o da orayı kıblesine aldı. Bir karartı önünden geçmek istedi. Karnı duvara yapışıncaya kadar onu geçirmemek için çalıştı. Sonunda arkasından geçip gitti.[343]

Yine namaz kılanın önünden geçen kimseyi itmesi de mübahtır. Çünkü Ebu Said el-Hudrî'den rivâyete göre Rasûlullah *Sallallahu aleyhi vesellem* şöyle buyurmuştur: "Sizden herhangi bir kimse namaz kılmakta iken kimsenin önünden geçmesine müsâde etmesin. Elinden geldiği kadar onu bertaraf etsin. Eğer illa geçmek isterse onunla çarpışsın. Çünkü o bir şeytandır."[344]

16. Namaz kılan kimsenin tahir iki ayakkabı ile namaz kılması mübahtır. Çünkü Ebu Seleme Said b. Zeyd'den şöyle dediği rivâyet edilmiştir: Ben Enes

b. Malik'e: Rasûlullah *Sallallahu aleyhi vesellem* nalınlarıyla namaz kılıyor muydu diye sordum, o: Evet dedi.[345]

17. Namazda şeytana lanet okumak, ondan Allah'a sığınmak ve az miktarda amel mübahtır. Çünkü Ebu'd-Derdâ *Radıyallahu anh*'dan şöyle dediği rivâyet edilmiştir: Rasûlullah *Sallallahu aleyhi vesellem* namaza durdu. Onun, "senden Allah'a sığınırım" dediğini duyduk, sonra şöyle buyurdu: "Seni Allah'ın lanetiyle lanetliyorum." Bu sözlerini üç defa tekrarladı. Bir şey alacakmış gibi elini uzattı. Namazı bitirince: Ey Allah'ın Rasûlü senin namazda bundan önce söylediğini duymadığımız bir şey söylediğini duyduk. Ayrıca elini ileri doğru uzattığını da gördük. Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem* şöyle buyurdu: "Allah'ın düşmanı İblis ateşten bir alevli parça getirip onu yüzüme atmak istedi. Ben üç defa: senden Allah'a sığınırım dedim. Sonra: Seni Allah'ın eksiksiz lanetiyle lanetliyorum dedim. Fakat geri çekilmedi. Bunu üç defa söyledim, sonra da onu yakalamak istedim. Allah'a yemin ederim eğer kardeşimiz Süleyman'ın duası olmamış olsaydı, sabahı zincire vurulmuş olarak edecekti, Medine çocukları onunla oynayacaktı."[346]

NAMAZ VAKİTLERİ

Şanı yüce Allah namazı Kur'ân-ı Kerim'de kullarına farz kılmıştır. Yüce Allah: **"Çünkü namaz mü'minler üzerine vakitleri belli bir farzdır."** (en-Nisa, 4/3) diye buyurmaktadır. Onun güvenilir peygamberi, güvenilir melek Cebrail (salât ve selam ona)'den öğrenerek namazın nasıl kılınacağını bize açıklamış, Muhammed Mustafa *Sallallahu aleyhi vesellem* de bize kendisine uymayı emretmiştir. Mâlik b. el-Huveyris'in rivâyet ettiği hadiste şöyle buyurmaktadır: "Ve benim nasıl namaz kıldığımı gördüyseniz, siz de öylece namaz kılınız."347

Kullara farz kılınan namazlar gece ve gündüzde beş vakittir. Ebu Muhayrîz'den rivâyete göre Muhdecî diye çağrılan Kinane oğullarından bir adam Şam'da Ebu Muhammed diye anılan bir adamı: Vitir vacibtir (farzdır) dediğini dinlemiş. Muhdecî dedi ki: Ben de Ubade b. es-Sâmit'e gidip ona durumu haber verdim, Ubade şöyle dedi: Ebu Muhammed hata etmiştir. Ben Rasûlullah *Sallallahu aleyhi vesellem*'i şöyle buyururken dinledim: "Beş vakit namazı Allah kulları üzerine farz yazmıştır. Kim bunları onların haklarını hafife al(mayıp), onlardan herhangi bir şeyi zayi etmeksizin (eksiksiz) yerine getirerek gelirse, onun Allah yanında kendisini cennete girdireceğine dair bir ahdi olur. Kim de bunları yerine getirmeyecek olursa, onun Allah yanında herhangi bir ahdi olmaz. Dilerse onu azablandırır, dilerse ona mağfiret buyurur."348

Namazın vakitleri beş tanedir. Kur'ân-ı Kerim bunlara toplu bir şekilde işaret etmiş, sünnet de bunlarla ilgili gerekli tafsilâtı vermiştir. Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: **"Güneşin (batıya doğru) kaymasından, gecenin karanlığına kadar namazı dosdoğru kıl. Sabah namazını da. Çünkü sabah namazı tanık olunan (bir namaz)dır."** *(el-İsrâ, 17/78)*

"Güneşin kayması" zevâli demektir. "Gecenin karanlığına kadar" gecenin yarısına kadar demektir. Çünkü karanlığın tamamı gece yarısında ortaya çıkar. İşte gündüzün ortasından gecenin yarısına kadar olan bu vakitte bir namaz için vakit olmayan bir an dahi yoktur. Buna dair geniş açıklamaları da sünnet yapmıştır.

Öğle namazının vakti zevalden itibaren herşeyin gölgesi kendisi kadar olana kadar devam eder.
İkindi namazı bu vakitten başlar, normal hallerde güneşin sararması vaktine kadar, zorunlu hallerde ise batışına kadar devam eder.
Akşam namazının vakti güneşin batışından şafağın (batıdaki kırmızılığın) kayboluşuna kadar devam eder. Şafak denilen şey, güneşin batışı akabinde görülen kırmızılıktır.
Yatsı vakti ise şafağın kayboluşundan başlar, gece yarısına kadar devam eder.
Birbirine bitişik olan bu dört vakite Abdullah b. Amr b. el-Âs'ın rivâyet ettiği ve Sahih-i Muslim'de sabit hadis delil teşkil etmektedir. Buna göre Rasûlullah *Sallallahu aleyhi vesellem* şöyle buyurmuştur: "Öğle namazının vakti güneşin zevalinden sonra (batıya kaydığı vakit) başlar, adamın gölgesi kendi boyu kadar oluncaya dek -ikindi girinceye- kadar devam eder. İkindinin vakti ise güneş sararıncaya kadar devam eder. Akşamın vakti şafak batmadığı sürece devam eder. Yatsının vakti ise gecenin orta yarısına kadar devam eder. Sabah namazının vakti ise tan yerinin ağarmasından başlayıp, güneş doğmadıkça devam eder. Güneş doğduğu takdirde namaz kılma! Çünkü o bir şeytanın iki boynuzu arasında doğar."[349]
Beşinci vakit ile ilgili olarak da yüce Allah: **"Sabah Kur'ân'ını (namazını) da"** *(el-İsra, 17/78)* diye buyurmakta ve bu buyruğu kendisinden önceki buyruklardan ayırmaktadır. Çünkü sabah namazının vakti kendisinden önceki vakitlerden de, kendisinden sonraki vakitlerden de ayrıdır. Zira gece yarısından tan yeri ağarıncaya kadar farz namaz için bir vakit yoktur. Tan yeri ağardığından, güneşin doğuşuna kadar ise sabah namazının vaktidir. Güneşin doğuşundan zevaline kadar olan zaman için de farz namaz vakti yoktur. İşte bundan dolayı Kur'ân-ı Kerim sabah namazını tek başına sözkonusu ederek: **"Ve sabah Kur'ân'ını** (namazını)" diye buyurmuştur. Yüce Allah'ın sabah namazından **"Kur'ân"** diye sözetmesi sabah namazında okunan Kur'ân'ın nisbeten uzun tutulmasından dolayıdır.[350]
Bu beş vakit namazda kişi herhangi bir namazı vaktinden önce bir iftitah tekbiri süresi kadar dahi erken kılacak olursa, namazı sahih olmaz. Çünkü o namazına vaktinin girişinden önce başlamış olmaktadır. Eğer namazı şer'î bir mazeret olmaksızın vaktinden sonraya bırakacak olursa, yine namazı sahih olmaz. Mesela bir adam kasten sabah namazını ancak güneşin doğuşundan sonra kılsa ve böylece sabah namazını eda etmek istese bu namaz ondan kabul

olunmaz ve onun için namazın kazasını yapması meşru değildir. Çünkü namazı kaza etmekten onun bir faydası yoktur.
Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem* de şöyle buyurmuştur: "Her kim bizim bu işimize uygun olmayan bir amel işleyecek olursa, o merduttur."[351] Şeyhu'l-İslam İbn Teymiye'nin -Allah'ın rahmeti üzerine olsun- tercihi budur. Buna göre insan kasten namazı vaktinden sonraya geciktirecek olursa, ondan kabul olunmaz. İsterse bin defa o namazı kılsın. Halbuki herhangi bir mazeret sebebiyle namazı vaktinden sonraya bırakanın durumu böyle değildir.[352] Çünkü Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem* şöyle buyurmuştur: "Her kim bir namazı unutur yahut uykuda iken geçirecek olursa, bunun keffareti onun hatırladığı vakit kılmasıdır."[353]
Öğle namazı sünnet-i seniyye'den bilindiği üzere ikamet halinde dört rekât, yolculuk halinde iki rekâttir. İkindi de öğle namazı gibidir. Akşam namazı ise yolculukta da, ikamet halinde de üçer rekâttir. Yatsı namazı ise mukimken dört rekât, yolculukta iki rekâttir. Sabah namazı ise ikamet halinde de, yolculuk halinde de iki rekâttir.
Müslüman bu namazları Rasûlullah *Sallallahu aleyhi vesellem*'den sabit olmuş şer'î şekle uygun olarak eda eder. Namazın nasıl kılınacağını etraflı bir şekilde daha önceden anlatmış bulunuyoruz.

Gündüzün Oldukça Uzadığı Yahut Gecenin Çokça Kısaldığı Yahut Senenin Bazı Günlerinde Gece Yahut Gündüzün Hiç Görülmediği Ülkelerde Namaz Kılmak

İlim ehli gündüzleri uzun, geceleri kısa olan yahut gündüzleri kısa olup, geceleri uzun olan ülkelerde vakit takdiri meselesinde farklı görüşlere sahiptirler. Aynı şekilde kuzey kutbunda gecenin altı ay devam ettiği kutub bölgelerinde de durum böyledir. Güney kutbunda ise bu uzun süre gündüz olmaktadır. Kimi ilim adamı süre takdirinde bulunulacağı görüşünü kabul ederken, kimisi bu ülkeleri kendilerine en yakın olan ülke gibi değerlendirmek görüşündedir.
Birinci görüş: Bazı ilim ehli kimseler şöyle demişlerdir:
Bütün bunların tek bir hükmü vardır. O da onlar için namaz ve oruç vakitlerinin takdir edileceğidir. Fakat bunlar hangi ülkeler göre takdirde bulunulacağı hususunda iki ayrı görüşe sahiptirler:

a. Gündüzlerini gecelerini aylarını; vakitlerin birbirinden ayırdedildiği ve herbirisinin gecesi ve gündüzünde Allah'ın farz kıldığı namazın kılınabildiği, orucun tutulabildiği, kendilerine en yakın bulunan mutedil ülke vakitleri hesabına göre takdir cihetine gideceklerdir.
b. Bazılarının görüşüne göre de bunlar vakitlerini teşriin nazil olduğu Mekke veya Medine şehirlerine göre takdir edeceklerdir. Çünkü böylesi onlar için daha kolaydır. Özellikle onlar gece gündüz namazlarında Kabe'ye yönelmektedirler.
Muhammed Reşid Rıza Tefsiru'l-Menar'da şunları söylemektedir: "Takdirin hangi ülkeye göre yapılacağı hususunda ihtilaf etmişlerdir. Teşrî'in gerçekleştiği Mekke ve Medine mutedil ülkelerine göre yapılacaktır, denildiği gibi; onlara en yakın ülkeye göre yapılacaktır da denilir. Her ikisi de caizdir. Çünkü bu görüşler ictihadidir. Bu hususta bir nass yoktur."[354]
İkinci görüşe gelince, kimi ilim adamı da şöyle demiştir:
Eğer bu ülkelerde gece ve gündüz bulunuyor ise gündüz ne kadar uzun, gece ne kadar kısa olursa ya da aksi olursa, bunlara namaz ve oruç farzdır.
Benim görüşüme göre tercihe değer olan şudur: Hüküm gece ve gündüzü bulunan ülkeler ile gece ya da gündüzü bulunmayan ülkeler arasında farklıdır. Gece ve gündüzü bulunan ülkelerde yaşıyanlar gündüz ne kadar uzasa ya da kısalsa bile namaz kılmakla, oruç tutmakla yükümlüdürler. Çünkü yüce Allah hükmü gece ve gündüze bağlı olarak vermiştir. Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: **"Gündüzün iki tarafında, gecenin de birbirine yakın saatlerinde dosdoğru namaz kıl! Çünkü iyilikler kötülükleri giderir. Bu iyi düşünenler için bir öğüttür."** *(Hud, 11/114)*
Hiçbir şekilde gece ve gündüzü bulunmayan -kutub bölgeleri gibi- ülkelere gelince, bunlar vakitlerini kendilerine en yakın ülkelere göre takdir ederler. Günlük yaşantılarının bazı halleri için belli bir takdirlerinin bulunması kaçınılmazdır. Dünyalarında gereğince amel ettikleri hususlarda, ibadetlerinde de gereğince amel etmeleri gerekir. Böylesi de onlar için daha kolaydır.[355]
Muhterem ilim adamı faziletli Şeyh Abdu'l-Aziz b. Bâz'a -Allah'ın rahmeti üzerine olsun- aşağıdaki sual sorulmuştur: Bazı ülkelerde gece ya da gündüz uzunca bir süre devam etmektedir. Bazan da oldukça kısalmaktadır. Hatta beş vakit namaz kılmaya elverişli olmamaktadır. Burada yaşayan insanlar namazlarını nasıl eda edeceklerdir?
Muhterem müftü aşağıdaki cevabı vermiştir:

Gecenin yahut gündüzün oldukça uzun olduğu bu bölgelerde yaşayanlara düşen, eğer ülkelerinde yirmidört saat zaman zarfında zeval ya da güneş batımı sözkonusu olmuyorsa beş vakit namazı takdire göre kılmalarıdır. Nitekim Sahih-i Muslim'de yer alan en-Nevvas b. Sem'an'ın rivâyet ettiği ve Peygamber efendimizden sahih olarak gelen hadiste Deccal'in bir sene kadar uzun olacak bir günü hakkında (bu kadar süre boyunca beş vakit namaz kılmanın yeterli gelip gelmeyeceği hususuna dair) soru sormaları üzerine o: "Ona miktarına göre takdirde bulunulur." diye buyurmuştur. İşte Deccal'in bir ay gibi olacak ikinci gününün hükmü de böyledir, bir hafta gibi olacak gününün hükmü de böyledir.
Gecenin kısalıp, gündüzün uzadığı yahutta aksinin görüldüğü yirmidört saatlik sürelerin hükmü açıkça anlaşılmaktadır. Bu süre içinde diğer günler gibi namaz kılarlar. Gece ya da gündüz istediği kadar kısa olsun. Çünkü delillerin genelliği bunu gerektirmektedir.[356]

YOLCULUK HALİNDE NAMAZ

Yolculuk halinde namaz ile ilgili İslamın teşrî' buyurduğu hükümler, onun müsamaha ve kolaylık göstermesinin bir sonucudur. Zorluk sözkonusu oldu mu orada kolaylaştırma da sözkonusudur. Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: **"Allah size kolaylık diler, güçlük istemez."** *(el-Bakara, 2/185)*; **"Allah hiçbir kimseye gücünün yeteceğinden başkasını yüklemez."** *(el-Bakara, 2/286)*

Yolculukta namaz ikamet halindeki namazdan farklıdır. Çünkü yolculukta namazın kısaltılması, Ramazan ayında oruç açmanın mübah olması, mestler üzerine mesh süresinin uzaması, sabah sünneti dışında cuma ve nafilelerin düşmesi ile bayram namazları ve kurban kesme yükümlülüğünün kalkması gibi birtakım farklı hükümler vardır.

Yolculuk (sefer), ikamet olunan yerden ayrılmak demektir. Kişinin yolculuğu ister kara, ister deniz, ister havada olsun dört rekâtli olan öğlen, ikindi ve yatsı farzlarını kasretmesi gerekir. Sabah ve akşam namazının kasrı icma ile caiz değildir. Çünkü bunlar da kasredilecek olursa bu namazlardan gözetilen maksat ortadan kalkmış olur. Sabah namazının kasredilmesi azlığından ötürü onu tamamen ortadan kaldırabilir ve onu tek bir rekât haline düşürür. Akşam namazının kasrı ise onu tek rekâtli namaz olmaktan çıkartır. Üstelik aslolan, nassa ittiba etmektir.

Dört rekâtli namazların iki rekâte kasredilmesi sadece yolculuk halinde sözkonusu olur ve bu müekked bir sünnettir. Herhangi bir sebep olmadan tamam kılmak mekrûhtur. Hasta ve benzeri bir kimsenin ise namazları cem' etmesi mümkün olduğu halde kasretmesi caiz değildir. Buna dair delil kitab, sünnet ve icma ile sabittir.

Kitabtan delil yüce Allah'ın şu buyruklarıdır: **"Yeryüzünde sefere çıktığınız zaman, eğer kâfirlerin size bir fenalık yapmasından korkarsanız, namazı kısaltmanızda üzerinize bir vebal yoktur."** *(en-Nisa, 4/101)* İnsan kaldığı yerden dışarı çıkmadıkça yeryüzünde yolculuk yapan bir kişi olmaz. Vebalin sözkonusu olmaması, sadece günahın sözkonusu olmaması anlamına gelmez.

Aksine engelin de sözkonusu olmadığı manasınadır. Namazı kısaltmanıza bir engel yoktur, demektir.
Âyet-i Kerime görüldüğü üzere kâfirlerin fitnesinden (fenalık yapmasından) korkulması hali ile kayıtlıdır. Yani onların namazınızı tamamlamanızı engelleyeceklerinden korkmanızla ilgilidir. Fakat bu kayıt, Rasûlullah *Sallallahu aleyhi vesellem*'in bize Rabbinden haber verdiği üzere sünnet ile kaldırılmıştır. Ya'lâ b. Ümeyye'den şöyle dediği rivâyet edilmiştir: Ben Ömer b. el-Hattab'a: **"Yeryüzünde sefere çıktığınız zaman eğer kâfirlerin size bir fenalık yapmasından korkarsanız, namazı kısaltmanızda üzerinize bir vebal yoktur."** *(en-Nisâ, 4/101)* buyruğu ile ilgili olarak insanlar artık iman etmiş (ve güvenliğe kavuşmuş) bulunuyorlar, dedim. Bana şu cevabı verdi: Senin hayret ettiğin şeye ben de hayret ettim, bunun üzerine Rasûlullah *Sallallahu aleyhi vesellem*'e buna dair soru sordum, şöyle buyurdu: "Bu Allah'ın size verdiği bir sadakadır. O'nun sadakasını kabul ediniz."[357]
Böylelikle güvenlik halinde namazı kısaltarak kılmak (kasr) Allah'ın bize bir tasaddukudur.
Sünnete gelince[358] Rasûlullah *Sallallahu aleyhi vesellem*'in ister hacca gitmek, ister umre yapmak, isterse de gaza yapmak üzere bütün seferlerinde namazlarını kasr ile kıldığına dair haberler tevatür derecesindedir. İbn Ömer dedi ki: Ben Rasûlullah *Sallallahu aleyhi vesellem* ile birlikte yolculuklarda bulundum. Yüce Allah vefat ettirinceye kadar iki raketten fazla kılmadı. Ebu Bekir ile de yolculuklarda bulundum, o da Allah vefat ettirinceye kadar iki rekâtten fazlasını kılmadı. Ömer ile de birlikte oldum, o da Allah vefat ettirinceye kadar iki rekâtten fazla kılmadı. Daha sonra Osman ile birlikte yolculuklarda bulundum. O da Allah vefat ettirinceye kadar iki rekâtten fazla kılmadı. Yüce Allah da: **"Andolsun ki sizin için... Rasûlullahda güzel bir örnek vardır."** *(el-Ahzab, 33/21)* diye buyurmaktadır.[359]
Abdullah b. Mesud dedi ki: "Rasûlullah *Sallallahu aleyhi vesellem* ile birlikte Minâ'da (farzı) iki rekât olarak kıldım. Ebu Bekir es-Sıddîk ile birlikte Minâ'da iki rekât kıldım, Ömer ile birlikte Minâ'da iki rekât kıldım. Dört rekât kılmak yerine, keşke kabul olunan iki rekât nasib olsa."[360]
Enes b. Malik dedi ki: Rasûlullah *Sallallahu aleyhi vesellem* ile birlikte Mekke'ye gitmek üzere Medine'den çıktık. O dönünceye kadar (dört rekâtli namazları) ikişer rekât, ikişer rekât olarak kıldım. (Enes b. Malik'ten rivâyette

bulunan dedi ki:) Ben Mekke'de kaç gün kaldı? diye sordum, o: On gün, dedi.[361]

İcmâ'a gelince, İbn Kudame şöyle demektedir: İlim ehli hac, umre ya da cihad gibi namazın kısaltılabileceği bir mesafeye yolculuk yapan kimsenin dört rekâtlik namazı kısaltarak iki rekât olarak kılabileceğini icmâ' ile kabul etmişlerdir.[362]

Namazı Kısaltmanın Şartları

1. Yolculuk mesafesinin namazı kısaltmayı mübah kılacak kadar olması.[363] Hikmeti sonsuz şeriat koyucu namazı kısaltıp, oruç açmanın mübah olmasını herhangi bir sınır sözkonusu olmaksızın mutlak olarak yolculuğa bağlamıştır. Şu kadar var ki, yolculukta zorluk çekme ihtimali bulunduğundan zorluk da çoğunlukla ancak uzun yolculuk halinde sözkonusu olduğundan fukahâ -Allah'ın rahmeti üzerlerine olsun- namazı kısaltmayı ve oruç açmayı mübah kılan sefer uzaklığını sınırlandırmakta farklı görüşlere sahib olmuşlardır.

Onlardan kimisi namazı kısaltıp, oruç açmanın caiz olacağı uzaklığın tam iki gün ve daha fazla yolculuk mesafesi olduğu kanaatindedir ki; bu da yaklaşık seksen kilometreye denk düşer.

Kimisi namazı kısaltmayı ve oruç açmayı mübah kılan uzaklığın üç günlük mesafe olduğu görüşündedir.

Bazılarının görüşüne göre namazı kısaltmayı ve oruç açmayı mübah kılan uzaklık sadece bir günlük mesafedir.

Kimisinin görüşüne göre de namazı kısaltmayı ve oruç açmayı mübah kılan yolculuk mesafesinin sınırı yoktur. Aksine örfen yolculuk diye adlandırılabilecek herbir yolculukta oruç açmak caizdir.

Tercihe değer olan görüş ise birincisidir. Çünkü iki günlük mesafe bir hazırlığı gerektirir ve böyle bir yolculukta açıkça görülebilecek bir zorluk vardır. İşte ashab-ı kiram ve tabiinden bir topluluk bu görüşü kabul etmiştir. Üç mezhebin imamı Malik, Şafiî ve Ahmed (Allah'ın rahmeti üzerlerine olsun)'in görüşü de budur.

Şeyhu'l-İslam İbn Teymiye -Allah'ın rahmeti üzerine olsun- şunları söylemektedir: "...Namazın kısaltılıp, oruç açılabilecek yolculuk miktarına gelince, Malik, Şafiî ve Ahmed'in görüşüne göre bu iki günlük mesafedir. Bununla deve ve piyade yürüyüşünü kastederler ki bu da onaltı fersahtır.[364] Mekke ile Usfan ve Mekke ile Cidde arası gibidir. Ebu Hanife der ki; bu üç

günlük mesafedir. Selef ve haleften bir kesim de şöyle demiştir: Hatta iki günden daha az bir mesafe için de namazını kısaltır ve orucunu açar. Bu da kuvvetli bir görüştür..."[365]

İbn Kudame dedi ki: Eğer yolculuğun miktarı hususunda şüpheye düşerse namazı kısaltması mübah olmaz. Çünkü aslolan tamamlamaktır. Bu asıl, şüphe ile ortadan kalkmaz. Muteber olan da niyettir. Seferin hakikati değildir. Şâyet uzunca bir yolculuk niyet edip de namazını kısaltır, sonra yerinde kalmayı ya da dönmeyi uygun görürse, kıldığı namaz sahih olur. Şâyet kaçan bir köleyi yakalamak yahutta yağmur yağan bir yeri bulmak maksadıyla çıkacak olup da ne zaman bulursa geri döner yahut ikamet eder niyetinde ise; isterse bir aylık süre yolculuk yapsın namazını kısaltmaz.

Belli bir yere götürülmek maksadıyla zorla alınıp götürülen esir gibi kimseler, namazlarını kısaltabilirler. Çünkü bunlar namazı kısaltma mesafesi kadar yolculuk yapmayı kasteden kimselere tabidirler. Onların şehirlerine ulaştı mı o vakit namazını tamam kılar. Şâyet şehrin biri uzun, biri kısa iki yolu var ve kasretmek için uzak yolu takip ederse bu hakkını kullanabilir. Çünkü böylesi, benzerinde namazın kısaltıldığı bir yolculuktur, onun için de namazı kısaltmak caiz olur. Tıpkı başka izleyecek yolu olmayan kimse durumundadır.[366]

2. Yolculuğun mübah olması gerekir. Çünkü yolculuklar beş kısma ayrılırlar:

a- Haram yolculuklar. Küfür ülkesine, çıplaklık, uyuşturucu ve günah peşine takılmak kastıyla yolculuk yapmak gibi haram bir iş için sefere çıkmak. Yol kesicilerin, hırsızların ve onların hükmünde olup, yeryüzünde fesadı yayıp mü'minlere eziyet verenlerin yolculukları gibi, mahremsiz kadının yolculuğa çıkması da bu türdendir.

b- Mekrûh yolculuk. Tek başına yola çıkmak buna örnektir.

c- Mübah yolculuk. Kır gezintisi yapmak kastıyla yola çıkmak.

d- Vacib yolculuk. Hac, umre ya da cihad farizası için yolculuk yapmak gibi.

e- Müstehab yolculuk. İkinci defa haccetmek için yapılan yolculuk gibi.

Haram ve mekrûh olmayan yolculuğa da “mübah yolculuk” denilir.

İbn Kudame dedi ki: Kaçan köle gibi masiyet olan, yol kesmek yahut şarab ticareti gibi bir maksatla yolculuk yapanlar, namazlarını kısaltmazlar. Bunlara yolculuk ruhsatlarından hiçbir ruhsat yoktur. Çünkü ruhsatların masiyetler ile alakalı kılınmaları caiz değildir. Zira bu durumda masiyetlerin işlenmesine bir yardım ve onlara bir propaganda olur. Şeriatte de böyle bir şey gelmez.[367]

Masiyet için yolculuğa çıkan kimsenin yolculuk ruhsatlarından faydalanması engellenir. Namazını kısaltması, üç gün süreyle mestlerine mesh etmesi, ramazan ayında oruç açması men olunur. Eğer haram yolculuğu -yolculuğundan tevbe ve istiğfar ederek dönmesi halinde olduğu gibi- mübah yolculuğa dönüşecek olursa, şartlarına uymak suretiyle namazını kasretmesi caiz olur.

3. Yolculuğa başlaması ve kasabasının mamur yerlerinden ayrılması. Çünkü yüce Allah şöyle buyurmaktadır: **"Yeryüzünde sefere çıktığınız zaman... namazı kısaltmanızda üzerinize bir vebal yoktur."** *(en-Nisa, 4/101)* Çünkü böyle bir kimse yolculuğa başlamaksızın yeryüzünde yolculuğa çıkmış sayılmaz. Kendi şehrinde kalmaya devam ettiği sürece kasretmesi caiz değildir. İsterse yolculuk yapmayı kesin kararlaştırmış yahut yükünü yüklemiş ya da evler arasında bineği üzerinde gitmekte olsun, farketmez.

İbn Kudame dedi ki: Yolculuk yapmaya niyet eden kimsenin kasabasının evlerinden ayrılıp onları geride bırakmadığı sürece namazını kısaltma imkânı yoktur. Malik, Şafiî, Evzaî, İshak ve Ebu Sevr böyle dedikleri gibi; bu görüş tabiinden bir topluluktan da nakledilmiştir.[368]

İbnu'l-Münzir dedi ki: Kendisinden ilim bellediğimiz herkes icma ile şunu ifade etmiştir. Yolculuğa çıkmak isteyen bir kimse ancak yolculuğa çıkacağı kasabanın evlerinin dışına çıktığı vakit namazını kasredebilir.[369]

Enes *Radıyallahu anh*'dan şöyle dediği rivâyet edilmiştir: "Ben Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem* ile birlikte öğlen namazını Medine'de dört rekât, Zu'l-Huleyfe'de iki rekât olarak kıldım."[370]

Seleften bazılarının görüşüne göre yolculuk yapmaya niyet eden bir kimse, evinde dahi olsa kasretmeye başlayabilir.

Ancak sahih olan görüş şudur: Kasretmek sadece yolculuk için meşru kılınmıştır. Dolayısıyla bir kimse yolculuğa başlayıp, şehir ya da köyde ikamet ettiği yeri bırakıp, ayrıldı mı kasretmesi de caizdir.

4. Namaza başlamak niyeti ile birlikte kasretmeyi niyet etmelidir. Çünkü mutlak olarak niyet edecek olursa, bu niyeti asıl olan için muteberdir ki; o da namazı tamam kılmaktır. Eğer tamam kılmayı da niyet ederse, bu niyetin gereğini yerine getirmelidir.

5. Kılacağı namazın mukimken kılınması farz olan bir namaz olmaması gerekir. Şâyet mukimken bir namazı terkedip de yolculukta onu kaza edecek

olursa, onu kasr ile kılması caiz değildir. Çünkü o namazı dört rekât olarak kılması artık teayyün etmiş (kesinlik kazanmış)dır. Onu eksiltmesi caiz değildir. Tıpkı dört rekât kılmayı niyet etmiş gibidir. Ayrıca kaza edaya göre nazar-ı itibara alınır, eda da böyle bir durumda dört rekâttir.[371]

6. Mukim bir imama uymamalıdır. Eğer mukim bir imama uyarsa, namazını tamamlaması gerekir. Namazın tümünde ya da bir bölümünde o imama uyması farketmez. Musa b. Seleme'den şöyle dediği rivâyet edilmiştir: Mekke'de İbn Abbas ile birlikteydik, ben: Sizinle birlikte kılınca dört rekât kılıyoruz, kendi eşyamızın olduğu yere geri dönünce iki rekât kılıyoruz (olur mu?) dedim. O, işte Ebu'l-Kasım'ın *Sallallahu aleyhi vesellem* sünneti budur, dedi.[372]

İşte bu durum Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem*'in sünneti ile alakalıdır. Kısaltılan namaz aslı itibariyle dört rekâtlidir. Dolayısıyla onu (kısa olarak) dört rekâtli kılanın arkasında kısaltarak kılamaz.[373]

İlim ehlinin büyük çoğunluğu kasrın süresi içerisinde yapılması şartını koşmuşlardır. Bu da gittiği yerde ikamet etmeyi kararlaştıran bir kimse için dört gün veya daha az bir süredir.

Kasr (Yolculukta Namazı Kısaltmak) İle İlgili Bazı Meseleler

1. Bir kimse namaza mukim olduğu beldede başladıktan sonra yolculuğa başlayacak olursa, namazını tamamlaması vacibtir. Çünkü o namazı tamam kılması gereken bir halde namaza başlamıştır. Örneği şudur: Bir adam bir şehri boydan boya geçer, bir nehirde demirlemiş bulunan bir gemide bulunuyorken namaza başlayarak tekbir alır, bu sırada gemi harekete geçer ve bulunduğu şehirden o henüz namazda iken ayrılır. Böyle bir kimse ikamet ettiği yerde namaza başladıktan sonra yolculuk başladığından ötürü namazını tamamlaması gerekir.

2. Yolcu olan bir kimse şehrine girmeden önce namaza başladıktan sonra namazda iken şehre girerse, namazını tamamlaması gerekir. Buna da şöyle bir örnek verilebilir: Bir adam bir gemide iken şehrine girmeden önce namaza başlar, sonra namaz kılmakta iken şehre girerse namazını tamamlaması gerekir.

Bu iki meselenin herbirisinde (birincisinde de, ikincisinde de) iki sebep birarada bulunmaktadır. Sebeplerin birisi namazı kısa kılmayı mübah kılarken, ikincisi engel teşkil etmektedir. Bundan dolayı engel tarafı ağır basmıştır. Zira

fukahânın kabul ettiği ilkeye göre; mübah kılan bir sebep ile yasak kılan bir sebeb bir araya gelecek olursa, hüküm yasak kılan sebepe göre verilir. Çünkü Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem* şöyle buyurmuştur: "Sen, seni şüpheye düşüreni bırakarak, seni şüpheye düşürmeyene yönel."[374] Yine Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem* şöyle buyurmuştur: "... Her kim şüphelerden sakınırsa o dini, şeref ve haysiyeti lehine kötülüklerden uzak kalmış olur..."[375]

İbn Kudame bu iki meseleyle ilgili olarak şunları söylemektedir: Çünkü bu, sefer ve ikamet halinde farklılık arzeden bir ibadettir. Bu ibadetin iki tarafından birisi ikamet halindedir. Bundan dolayı -mesh meselesinde olduğu gibi- ikamet halinin hükmü daha galib görülmüştür.[376]

3. Mukimken kılmayı unuttuğu bir namazı yolcu iken hatırlayan bir kimse (namazını tam kılar); çünkü böyle bir namazı tam kılmakla yükümlü olmuştur. Dolayısıyla bunu tam olarak kaza etmelidir. Ebu Katade'den şöyle dediği rivâyet edilmiştir: Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem*'e uykuda kalıp, namaza uyanmamak haline dair soru sordular da şöyle buyurdu: "...Sizden herhangi bir kimse bir namazı unutur yahut uykuda olup uyanamazsa onu hatırladığı vakit kılıversin."[377] Yani namazı hatırladığı vakit olduğu gibi kılsın.

4. Yolculukta kılmayı unuttuğu bir namazı ikamet halinde hatırlayan bir kimseyle ilgili olarak Nevevî şunları söylemektedir: Yolculuk halinde kılamadığı bir namazı bulunan kimse hakkında iki görüş vardır. (Şafiî) kadim görüşünde şunları söylemektedir: Bu kimse namazını kısa kılabilir. Çünkü bu yolda kılınması gereken bir namazdır. Dolayısıyla kazası (rekât) sayı(sı) itibariyle edası gibidir. Tıpkı mukim iken kaçırdığı namazı yolculukta kılmak istemesi halinde olduğu gibi. Cedid (yeni) görüşünde de şöyle demiştir: Böyle bir kimsenin namazını kasr ile kılması caiz değildir. Daha sahih olan da budur. Çünkü bu bir özre bağlı olarak öngörülen bir hafifletmedir. Hasta namazında (ayakta duramayanın) oturması gibi.

Şâyet namazını yolcu iken geçirmiş de yolculukta kaza etmeye kalkışırsa, bu hususta iki görüş vardır: Birincisine göre namazını kısaltarak kılamaz, çünkü bu dörtken iki rekâte indirilmiş bir namazdır. O halde cuma namazı gibi vakit de bu namazın şartları arasındadır.

İkincisi namazını kısaltabilir, görüşüdür. Daha sahih olan budur. Çünkü bu bir özre bağlı olarak sözkonusu olan bir hafifletmedir. Özür de devam etmektedir. O halde hafifletme hükmü de kalıcılığını sürdürür. Hasta namazında oturmak gibi.[378]

Şâyet mukimken kılması gereken bir namazı yine mukimken kaçırmış ve bunu hatırlarsa, onu tam olarak kılar.

5. Yolcu mukim olan bir kimseye uyacak olursa namazını tamam kılmalıdır. Çünkü Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem* in "... Yetişebildiğiniz kadarını kılınız, yetişemediğinizi tamamlayınız."[379] buyruğunun umumi oluşu bunu gerektirmektedir. Şâyet öğle namazının bir rekâtine yetişirse, kendisi üç rekât kılar. Eğer son teşehhüde yetişirse dört rekât kılar. Eğer yolcu bir kimse cuma namazından bir rekâtten daha az bir bölümü yetişecek olursa mukim olan bir kimseye uyduğundan ötürü onu dört rekâte tamamlaması gerekir.[380] Bir tek rekât yetişirse, cuma namazı olarak tamamlar.

6. Yolcu bir kimse mukim olduğunu zannettiği yahutta misafir mi, mukim mi olduğunda şüphe ettiği birisine uyacak olursa, imamı kasr ile kılsa dahi niyete itibar edilerek namazını tamamlaması gerekir. Çünkü kasrın şartlarından birisi de tereddüt sözkonusu olmaksızın kat'i bir şekilde kasra niyet etmektir.

Eğer niyetini: Benim imamım tamamlarsa tamamlarım, kasrederse ben de kasrederim diye imamına bağlı olarak yaparsa, imamına uyabilir. Eğer imam kasr ile kılarsa onun için de kasretmek farz olur. Şâyet tamamlarsa onun da tamamlaması farz olur. Bu şüpheye girmez. Aksine bu bir fiilin bağlı olduğu sebeplerine taliki (ona bağlı kılınması) kabilindendir.

Şâyet hava alanında yolculuk eşyalarını taşıyan bir kimse olması gibi, yolcu olduğuna delil teşkil edecek belirtiler bulunduğundan ötürü ağırlıklı olarak yolcu olduğunu zannederse, kasr ile kılmayı niyet edebilir. Fakat imamına uymakla görevlidir. Eğer imam kasr ile kılarsa ona uyar, tamamlarsa yine ona uyar.

7. İbn Kudame yolcudan bahsederken şunları söylemektedir: Şâyet namazını tamamlamayı niyet eder yahut mukim olan bir kimseye uyup namaz fasid olur ve kendisi bu namazı iade etmek isterse yine namazını tamamlaması gerekir. Çünkü mukim olan bir kimsenin arkasında namaza durmak ve tamamlamak niyeti olduğundan ötürü namazı tam olarak kılması vacib olur. Şafiî'nin

görüşü budur. es-Sevri ile Ebu Hanife şöyle demişlerdir: İmamın namazı fasid olursa misafir normal kendi haline döner.[381]
Tercih edilen görüş de misafirin eski haline döneceğidir. Tek başına yahutta kasr ile kılan bir cemaat ile birlikte namaz kılacak olursa namazını kasredebilir. Çünkü onun başladığı namaz aslı itibariyle tamam değildir. Bir imama tabi olarak tamamlaması meşru kılınmış bir namazdır. Bu namaz fasid olduktan sonra tabi oluş ta ortadan kalkmış olur, geriye sadece namazı kasr ile kılma yükümlülüğü kalır.
Aynı şekilde yolcu bir kimse ikamet halinde olan birisine ve namaza başladıktan sonra uyacak olursa, kendisinin abdestsiz olduğunu hatırlarsa gider abdest alır. Geri döndüğünde insanların namazlarını bitirdiklerini görecek olursa, namazını tamamlama yükümlülüğü yoktur. Çünkü kılmak için başladığı namaz esasen akdolmuş değildir.
8. Yolcu bir kimse yolculuğunda iken namazın vakti girmekle birlikte daha sonra (vakit çıkmadan) şehrine girerse, namazın fiilen kılınması gereken halini nazar-ı itibara alarak namazını tam kılar. Şâyet kendisi şehrinde bulunuyorken namaz vakti girer, sonra yolculuğa çıkarsa bu sefer de namazını kasr ile kılar.
İbn Kudame der ki: İbnu'l-Münzir dedi ki: Kendisinden ilim bellediğimiz her bir ilim adamı böyle bir kimsenin namazını kasr ile kılabileceğini icma ile kabul etmişlerdir. Malik, Evzai, Şafiî ve Re'y ashabının görüşü budur. Çünkü bu kişi namazın vakti çıkmadan önce yolculuğa çıkmıştır, namaz vacib olmadan yolculuğa çıkmış bir kimseye çok benzer.
9. Misafir kasrı da, tamam kılmayı da niyet etmeksizin dört rekâtli bir namaz kılmaya başlayacak olursa, İbn Kudame der ki: "Bizim lehimize delil, aslın tamam kılınmasıdır. Niyet mutlak kılındığı takdirde buna göre değerlendirilir.[382]
Diğer taraftan aslın kasr olması dolayısıyla kasr ile kılacağı görüşündedir. Ancak daha ihtiyatlı olan tamam kılmaktır. Niyet edecek olursa, niyetine göre amel eder. Kasrı niyet ederse kasr ile, tamamlamayı niyet ederse tamamlayarak namazını kılar.
10. Misafir bir kimse namaza başladıktan sonra kasra niyet edip, etmediğini bilemeyip niyetinde şüpheye düşerse İbn Kudame der ki: Eğer kasr niyetinde şüphe ederse tamamlaması gerekir.
Diğer taraftan kasredeceği ve tamamlamakla yükümlü olmadığı görüşünde olanlar da vardır. Çünkü yolcu namazında aslolan, kasrdır. Ayrıca bir şeyin

varlık ya da yokluğunda şüphe eden kimse hakkında aslolan böyle bir şeyin olmamasıdır. Bu durumda bu kişi niyeti olmayan bir kimseye benzer, bununla birlikte daha ihtiyatlı olan, namazını tamam kılmasıdır.
11. Yolcu bir kimse dört günden fazla ikamet etmeyi niyet edecek olursa, namazını tamamlaması gerekir. Buna delil Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem*'in uygulamasıdır. O Mekke'ye Veda haccında zulhiccenin pazara tesadüf eden dördüncü günü geldiğinde pazar, pazartesi, salı ve çarşamba günleri Mekke'de ikamet edip, perşembe günü Medine'ye çıkınca Mekke'de kaldığı dört gün süresince namazını kasr ile kılmıştır.
İlim ehli bu mesele hakkında oldukça geniş çapta ihtilâf etmişlerdir. Sahih olan şudur: Eğer dört günden fazla ikamet etmeye niyet edecek olursa, diğer mukimler gibi namazını tamamlaması ve oruç tutması gerekir. Çünkü onun hakkında yolculuk hükümleri sona ermiş olur. Onun bu ikametinin öğrenim, ticaret yahutta bunların dışında mübah başka herhangi bir iş için olması arasında fark yoktur.
Şâyet dört gün ve daha az süre kalmayı niyet eder ya da ne zaman biteceğini bilemediği bir ihtiyacını görmek üzere ikamet ederse, hakkında yolculuk hükümleri sona ermediğinden ötürü namazlarını kasr ile kılabilir.[383]
12. Bir gemide yolculuk yapan ve gemi dışında evi bulunmayan bir denizcinin eğer gemide aile halkı, tandırı ve diğer ihtiyaçları bulunuyorsa bu kimsenin ruhsatlardan yararlanması mübah değildir. el-Esrem dedi ki: Ben Ebu Abdullah'a denizci kimseye, namazını gemide kasr edip ramazan orucunu açabilir mi, diye soru sorulması üzerine şu cevabı verdiğini gördüm: Eğer gemi onun evi ise bu kimse namazını tam kılar ve oruç tutar. Ona: Gemi nasıl olur, evi olur diye sorulunca şöyle der: Gemiden başka bir evi olmaz, ailesi onunla beraber gemide bulunur ve orada ikamet ediyorsa (gemi onun evi demektir). Ata'nın görüşü budur. Şafiî de şöyle demiştir: Nassların genelliği dolayısıyla namazını kasr ile kılar. Ramazan orucunu açabilir. Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem*'in Abdullah b. eş-Şihhir'e şöyle dediğini biliyoruz: "Allah'ın yolcu üzerinden neleri kaldırdığını biliyor musun?" Ben: Allah yolcudan neleri kaldırdı? diye sordum, O: "Orucu ve namazın yarısını" diye buyurdu.[384] Diğer taraftan kişinin aile halkının kendisi ile birlikte bulunması bu ruhsatlardan istifade etmesine engel değildir. Tıpkı deve kervancısının durumunda olduğu gibi.[385]

Sahih olan şudur: Denizcinin yanında aile halkı vardır. O ayrıldığı şehirde de, gideceği şehirde de ikameti niyet etmemektedir. İşte böyle bir kimsenin namazını tamamlaması gerekir. Çünkü onun şehri gemisidir. Şâyet herhangi bir beldede ikamet etmek niyeti olursa bu durumda az önce mesafe ve zaman ile ilgili kaydettiğimiz kayıtlara uygun olarak yolcu sayılacağından, namazını kasr ile kılar.

Ebu Davud dedi ki: Ben Ahmed'i ömrü boyunca yolculukta olan kervancı hakkında şunları söylerken dinledim: Böyle bir kimsenin bir yere varıp, bir gün dahi olsa ikamet etmesi kaçınılmaz bir şeydir. Ona iki, üç ve dört gün yolculuk hazırlıkları için ikamet eder, denildi, o: Böyle bir kimse namazını kasr ile kılar dedi.

Kadı Ebu'l-Hattab'ın naklettiğine göre böyle bir kimse tıpkı denizci gibi namazını kasr ile kılamaz. Ancak bu sahih değildir. Çünkü böyle bir kimse kendisine şefkat duyulması gereken bir yolcudur. O bakımdan başkası gibi namazı kasretme hakkına sahiptir. Bunu denizciye kıyas etmek sahih olamaz. Çünkü denizci yolcu iken de, mukim sayılırken de kendi evindedir. Kendisi için gerekli ihtiyaçları, tandırı ve aile halkı onunla beraberdir. Bu özellik ise denizciden başkasında bulunmamaktadır. Eğer kervancı aile halkıyla birlikte yolculuğa çıkacak olursa, bu onun için daha ağır olur ve ruhsatlardan istifade etmek hakkını daha çok elde eder.[386]

Posta adamına çokça benzeyen, bir şehirden öbürüne haberleri götüren ve böylelikle hızlıca yol alan kimseye "el-feyc" denilmektedir ki, bu kişi de kasr hükmü itibariyle tıpkı kervancı gibidir.

13. Bir başka şehire yolculuk yapıp, o şehrin birisi kasr mesafesine ulaşan uzak, diğeri ise kasr sınırına ulaşmayan yakın olmak üzere iki yolu bulunuyorsa bu yolların uzağını izlerse, namazını kasr ile kılabilir. Çünkü böyle bir kimse hakkında, kasr yapılabilen bir mesafeye yolculuk yaptığı söylenebilir.

Ramazan ayında oruç açmaya yol bulmak için, kasten daha uzak yolu izlerse, oruç açması haram olur, bu durumda oruç tutması ona vacibtir (farzdır).

14. Yolculuk yapması engellenen ve ikameti niyet etmeyen bir yolcu -devlet yetkilisinin haklı ya da zulmen alıkoyduğu yahutta düşman, hastalık veya korku sebebiyle alıkonulan kimsenin halinde olduğu gibi- eğer alıkonulması dört gün ve daha az bir süre ise namazlarını kasr eder. Şâyet dört günden fazla

uzun olursa, ne kadar süre alıkonulacağını bilmeyen dışında namazlarını kasr ile kılmaz. Eğer bilmiyorsa durum ne olursa olsun kasr ile kılar.

15. Yolcu dört günden fazla ikamet etme kararını vermezse, namazını kasr edebilir. İbn Kudame der ki: Eğer: Filan ile karşılaşırsam ikamet ederim, değilse ikamet etmem, diyecek olursa, yolculuğunun hükmü batıl olmaz. Çünkü o henüz ikamet etme kararını vermemiştir.[387]

Yine bir ihtiyacını görmek üzere kalan fakat mutlak olarak ikamet etmeyi niyet etmeyen bir kimse ne kadar kalırsa kalsın namazını kasr ile kılar. Çünkü böyle bir kimse bir yeri vatan edinmiş olarak değerlendirilmez. İkamet zaman ve iş ile kayıtlanır. Eğer dört günden fazla ikamet etmeye niyet eder ise namazlarını tamam kılar. Daha kısa süre kalmaya niyet eder ve oradaki kalışını herhangi bir işe bağlı kılarsa, bu süre uzayacak olsa dahi, namazını daima kasr ile kılar. Tedavi olmak üzere gidip de bunun ne zaman sona ereceğini bilmeyen kimsenin hali gibi.

16. Şâyet yolculuk mübah olmakla birlikte, niyetini değiştirerek masiyet için yolculuğunu sürdürürse ruhsatın sebebi ortadan kalktığından yolculuk sebebiyle yararlanabileceği ruhsatlar da sona erer. Eğer bir masiyet niyeti ile yolculuk yapıp da sonradan mübaha doğru niyetini değiştirirse, bu sefer yolculuğu mübah olur ve mübah seferde mübah olan şeyler onun için de mübah olur. Yolculuk süresi ise, niyetini değiştirdiği noktadan itibaren muteberdir. Eğer yolculuğu mübah iken bu yolculuğunda masiyet işlemeyi niyet ederse, sonra mübah niyete geri dönerse kasr mesafesi mübah niyete dönüşünden itibaren muteberdir. Çünkü onun yolculuğunun hükmü masiyet niyetiyle ortadan kalkmış olur. Bu haliyle ikamet etmeyi niyet eden kimseye benzer. Daha sonra tekrar yolculuğu (mübah) niyete geri dönmüş olur. Şâyet yolculuk mübah olmakla birlikte bu yolculukta Allah'a asi olunuyor ise, bu hal onun ruhsatlardan yararlanmasına engel değildir. Çünkü asıl sebep mübah olan yolculuktur. Bu da baştan mevcut olduğundan ötürü böyle bir mübah seferin hükmü de sabit olur. Masiyetin varlığı buna engel teşkil etmez. Nitekim ikamet halinde iken masiyette bulunması bu hususlarda gerekli ruhsatlardan yararlanmasına da engel olmaz.[388]

17. Misafir kısa bir mesafeye yolculuk yapmak üzere niyetini değiştirecek olursa, namazını tamamlaması gerekir. Onun arkasında namaza duranların da ona uymaları gerekir.

18. Kasr ile kılmanın haram olduğuna inandığı halde, namazını kasr ile kılan bir kimsenin namazı fâsiddir. Çünkü böyle bir kimse haram olduğuna inandığı bir işi yapmaktadır.[389]

Namazı kasretmek bir ruhsattır. Özü itibariyle, İslâmın müsamahâkarlığa ve müslümanların içinde bulundukları hallere ve şartlara riayet ettiğine delildir. Gerçekten yolcunun karşı karşıya kaldığı yorgunluklar oldukça fazladır, geçirdiği meşakkatler pek çoktur.

Fakat farz olan ibadeti kesintiye de uğratmaması gerekir. Elinden geldiği kadarıyla sünnetleri, vacibleri de işlemeye çalışmalıdır. Ta ki mü'min nerede konaklar ve nereden göçerse Rabbi ile olan ilişkisini sürdürmeye devam etsin, hayatı itaatle dolu olarak yaşasın, iman, ruhunda iyice yer etsin.

Gerçekten bu İslâmın müslümanın yolculuklarında, hastalıklarında ve korku halinde müslümanın hallerine riayet eden müsamahakârlığıdır. Hikmeti sonsuz, ilmi herşeyi kuşatmış olan yüce Rabbimizin şeriati de her zaman ve mekânda insanın durumuna uygun ve yeterli bir şeriat olarak tecelli etmiştir.

Şüphesiz ki bu, insanların şartlarını gözönünde bulunduran, bünyesinde şefkat, merhamet ve kolaylığı barındıran yüce Allah'ın adaletidir. O şöyle buyurmaktadır: **"Allah size güçlük çıkarmak istemez; ama sizi iyice temizlemek ve üzerinizdeki nimetini tamamlamak ister; ta ki şükredesiniz."** *(el-Maide, 5/6)*

İbn Abdi'l-Berr dedi ki: Yolcu kimse mukim olanların namazına katılacak olursa ve bunun bir rekâtini kıldığı takdirde dörde tamamlaması gerektiğine dair fukahânın çoğunluğunun ittifak halinde olması, kasrın ruhsat olduğunun açık bir delilidir. Çünkü eğer yolcunun kılması gereken farz, iki rekât olmuş olsaydı, hiçbir şekilde o dört rekât kılmakla yükümlü olmazdı.[390]

Yolculukta Namazları Cem' Etmek

Cem'in tanımı ve hükmü

Cem' iki namazdan birini diğerine katmaktır. Öğle ile ikindi cem' edilebildiği gibi, akşam ile yatsı da cem' edilebilir. Başkalarında cem' olmaz. Cem' sebebi var olduğu takdirde aşağıdaki iki delil dolayısıyla sünnettir.

1. Cem' bir ruhsattır, yüce Allah da ruhsat verdiği şeylerin yapılmasını sever.
2. Cem' ile Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem*'e uymak sözkonusudur. Çünkü o cem' yapmayı mübah kılan sebebin varlığı halinde namazları cem' ederdi. Bu da Nebi *Sallallahu aleyhi vesellem*'in: "...Benim nasıl namaz

kıldığımı gördüyseniz, siz de öylece namaz kılınız..."[391] buyruğunun genel çerçevesine girer.

Cem' zamanı ve şekli

Cem' yapmayı mübah kılan sebebin varlığından ötürü cem' yapmak caiz olduğu takdirde, iki vakit tek bir vakit olur. Kişi iki namazı birincisinin ya da ikincisinin vaktinde ya da ikisi arasındaki bir vakitte kılmakta muhayyerdir. Çünkü Muaz b. Cebel *Radıyallahu anh*'dan gelen rivâyete göre Rasûlullah *Sallallahu aleyhi vesellem* Tebûk gazvesinde idi. Eğer yola koyulmadan önce güneş batıya doğru kaymışsa, öğle ile ikindiyi cem' ile kılardı. Şâyet güneş batıya kaymadan önce yola koyulmuşsa öğleni ikindi vakti girene kadar geciktirirdi. Akşam namazını da böyle yapardı. Eğer yola koyulmadan önce güneş batmış ise akşam ile yatsıyı kılardı. Şâyet güneş batmadan önce yola koyulmuşsa akşamı yatsı vakti girene kadar tehir eder, sonra iner her ikisini cem' ile (bir vakitte) kılardı."[392]

Cem' yapmayı mübah kılan sebebler

1. Namazın kısaltılabileceği bir yolculuğa çıkan yolcunun cem' yapması caizdir. Nevevî der ki: Namazın kısaltılamayacağı yolculuk halinde ise iki görüş vardır. Birincisine göre cem' caizdir. Çünkü bu binek üzerinde nafile kılmanın caiz olduğu bir yolculuktur, o halde uzun yolculukta olduğu gibi; bunda da cem' yapmak caizdir. İkinci görüşe göre caiz olmaz, sahih olan da budur. Çünkü bu durumda bir ibadet, vaktinin dışına çıkarılmış olur. Bu da oruç açmak gibi kısa yolculukta caiz olmaz.[393] Yolcunun cem' yapması caiz olan sefer, mübah seferdir, başkasında cem' caiz değildir.

Yolcu kimsenin konaklamış yahutta yoluna devam etmek halinde iken cem' yapmasının cevazı ile ilgili olarak ilim ehli arasında farklı görüşler vardır:

a- Yolcunun cem' yapması ancak seyir halinde iken caizdir, konaklamışken caiz olmaz. Çünkü İbn Ömer *Radıyallahu anh*'dan şöyle dediği rivâyet edilmiştir: "Rasûlullah *Sallallahu aleyhi vesellem* hızlıca yoluna devam ettiği vakit, akşam ile yatsıyı birarada cem' ile kılardı."[394] Bununla yoluna devam halini kastetmektedir, çünkü Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem* Veda haccında iki namazı cem' ile kılmadı. Çünkü o konaklamış bir durumda idi. Şüphesiz ki o misafir idi çünkü namazını kasr ile kılıyordu.

Bu görüşün sahiplerine karşı Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem*'in Arafat'ta konaklamış olduğu halde, öğle ile ikindiyi cem' ile kıldığı delil

gösterilmiştir. Buna öbür görüşün sahibleri Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem*'in bu işi insanların cemaatle namaza yetişmeleri için yaptığını belirterek cevaz vermişlerdir. Çünkü namazdan sonra Arafat'taki vakfe yerlerine dağılacaklar ve onları toplamak zor olacaktır.
Bunun bir benzeri şudur: İnsanlar cemaat toplansın diye yağmurlu zamanlarda akşam ile yatsıyı cem' ile kılarlar. Yoksa evlerinde vaktinde namazı kılma imkânına sahibtirler. Çünkü çamur dolayısıyla cemaate gitmemekten dolayı mazur görülürler.
b- Misafir ister yoluna devam etmekte olsun, ister konaklamış olsun cem' yapması caizdir. Bu görüşün sahipleri Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem*'in Tebûk gazvesinde konaklamış iken namazları cem' ettiğini delil gösterirler. Ayrıca yolcunun çoğunlukla herbir namazı kendi vaktinde kılmakta zorlanacağını da söylerler. Bu zorluk ise ya meşakkat ve bitkinlik yahut suyun azlığı ya da başka bir sebeble de olabilir. Ayrıca yağmur ve benzeri bir sebep dolayısıyla cem' caiz ise, yolculukta cem'in caiz olması öncelikle sözkonusudur. Diğer taraftan İbn Abbas *Radıyallahu anh*'ın rivâyet ettiği hadisteki umumi ifade de bunu gerektirmektedir. O şöyle demiştir: "Rasûlullah *Sallallahu aleyhi vesellem* öğle ile ikindiyi, akşam ile yatsıyı Medine'de bir korku hali olmaksızın yağmur da yağmıyorken cem' etmiştir."[395]
Sahih olan yolcunun yoluna devam etmekte iken cem'in müstehak olduğu, konaklamak halinde ise caiz olduğudur. Eğer cem' ederse bir mahzuru yoktur, cem'i terkederse daha faziletlidir.
Cem' için niyet şart değildir. Nevevî şöyle demektedir: Muzenî ve Şâfii mezhebine mensup kimi ilim adamı niyetin şart olmadığını söylemişlerdir. Çünkü Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem* cem' yapmış fakat onun cem'i niyet ettiği yahutta cem'in niyet edilmesini emrettiği nakledilmemiştir. Onunla beraber böyle bir niyetin farkına varmayacak kimseler de cem' ediyordu. O bakımdan niyet vacib olsaydı, bunu mutlaka açıklardı.[396]
Şeyhu'l-İslam İbn Teymiye şöyle demektedir: Cem' ve kasr için niyetin gerekli olup olmadığı hususunda ilim adamları arasında görüş ayrılığı vardır. Onların büyük çoğunluğu niyete ihtiyaç yoktur, demiştir. Malik, Ebu Hanife ve Ahmed b. Hanbel'in mezhebindeki iki görüşten birisi böyledir... Şafiî ile Ahmed b. Hanbel'in mezhebine mensub bir grub ilim adamı ise niyete ihtiyacı

vardır, demişlerdir. Rasûlullah *Sallallahu aleyhi vesellem*'in sünnetinin delâlet ettiği ise cumhurun görüşüdür.[397]

O halde niyet, kılacağı ilk namaza başlarken şart değildir. Fakat cem' yapılacağı vakit cem'in sebebinin var olması şarttır. Bundan dolayı namaz kılan kimse sebebin varlığı halinde kılacağı birinci vakit, namazın selâmını verdikten sonra ya da ikincisinin iftitah tekbirini alacağı sırada niyet etmesi caizdir.

İki namaz arasında muvalâatı (cem' edilen iki namazın arka arkaya kılınmasını) engelleyen bir fasıla meydana gelirse:

Muhterem ilim adamı faziletli Şeyh Abdu'l-Aziz b. Bâz şöyle demektedir:

Takdim cem'inde vacib olan iki namazın peşpeşe kılınması (muvâlâtı)dır. Örfen kısa sayılabilecek bir boşlukta bir mahzur yoktur. Çünkü bu hususta Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem*'den sabit olmuş rivâyetler vardır. Tehir cem'inde ise durum daha geniştir. Çünkü ikinci vakit namaz, vaktinde kılınmaktadır. Fakat bunda da efdal olan Nebi *Sallallahu aleyhi vesellem*'e bu hususta uymak üzere her ikisini de arka arkaya (muvâlât ile) kılmaktır."[398]

Şeyhu'l-İslam İbn Teymiye de şöyle demektedir: Sahih olan ne birincisinin vaktinde, ne de ikincisinin vaktinde hiçbir şekilde müvâlâtın şart olmadığıdır. Şeriatte bunun için belirlenmiş bir sınır yoktur. Ayrıca buna riayet bu husustaki ruhsattan gösterilen maksadı da ortadan kaldırır.[399] Çünkü ona göre cem'in manası ikincisinin vaktini birincisine katarak, ikisini tek bir vakit haline getirmektir Fiillerin birbirlerine katılması değildir.

2. İkamet halinde cem' yapmayacak olursa, meşakkat çekip, zayıf düşeceği korkulan hasta için de cem' caizdir. Namazları ayrı ayrı kendi vakitlerinde kılmaktan ötürü zorluk çekilen herbir hastalık da bunun kapsamına dahildir. Çünkü yüce Allah'ın şu buyruğu umumidir: **"Allah size kolaylık diler, güçlük istemez."** *(el-Bakara, 2/185)*; **"O dinde size güçlük vermedi."** *(el-Hac, 22/78)* İbn Abbas *Radıyallahu anh*'ın hadisi de bunu gerektirmektedir. O şöyle demiştir: "Rasûlullah *Sallallahu aleyhi vesellem* korku da yokken, yağmur da yağmıyorken Medine'de öğle ile ikindiyi, akşam ile yatsıyı cem' ile kıldı. İbn Abbas'a: Niye böyle yaptı, diye sorulunca, ümmetini sıkıntıya sokmamak için, diye cevab verdi."[400]

Bu korku ve yağmurun, aynı şekilde Medine'de olduğu için yolculuğun sözkonusu olmadığının delilidir. Buradan hareketle namaz kılmakla mükellef

olan kişi cem'i terkettiği takdirde sıkıntıyla karşılaşacak olursa, cem' yapması caiz olur. Buna göre hasta ayrı ayrı kıldığı takdirde sıkıntı çekecekse cem' eder. Bu hastalığı ister başağrısı, ister sırt ağrısı, ister karın ağrısı, ister deri, isterse başka bir hastalık olsun farketmez.

İbn Kudame der ki: Cem'in mazeretsiz caiz olmayacağı hususu üzerinde bizler (ve muhaliflerimiz) ittifak etmiş bulunuyoruz. Geriye sadece hastalık kalmaktadır. Çünkü Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem* Süheyl kızı Sehle ile Cahş kızı Hamne'ye istihazaları dolayısıyla iki namazı bir vakitte kılmalarını emretmiştir. Çünkü bu da bir çeşit hastalıktır. Bundan sonra hasta cem'i ilk namazın vaktinde "takdim ile" kılmak ve ikinci namazın vaktinde (tehir ile) kılmak arasında muhayyerdir. Yani böyle hareket etmek hasta için daha kolaydır. Çünkü Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem* vaktin girişinden sonra yola koyulacak ise vakti girmiş namazın vaktinde cem' ederdi. Eğer vakit girmeden önce yola koyulmuş ise tehir ile kılardı. Bununla daha kolay olanı yapıyor idi. Hasta olan da böyle. Eğer hangisinde kılarsa onun için farketmiyorsa efdal olan tehir etmesidir.[401]

3. Elbiseleri ıslatacak bir yağmur sebebiyle cem' yapmak caizdir. Çünkü elbisenin ıslanması yahut soğuk dolayısıyla meşakkat sözkonusudur. Şiddetli rüzgarın varlığı ile birlikte bu meşakkat daha da artar. İnsanların yürümesini zorlaştıran bir çamur dolayısıyla da cem' yapmak caizdir. Şiddetli ve soğuk esen rüzgar sebebiyle yahut şiddetli olmakla birlikte insanın etkileneceği ve zorluk çekeceği şekilde tozutuyor ise, yine cem' yapmak caizdir.

Beyhaki'nin İbn Ömer'den rivâyetine göre Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem* oldukça yağmur yağan bir gecede akşam ile yatsıyı cem' ile kıldı.[402]

Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem*'in yağmurlu bir gecede namazları cem' etmiş olması yağmurlu bir günde cem' yapmaya mani değildir. Çünkü burada illet meşakkattir yani zorluktur. Bundan dolayı bu gibi özürler sebebiyle öğle ile ikindiyi cem' caizdir. Tıpkı zorluk sebebiyle akşam ile yatsıyı cem' etmenin caiz oluşu gibi.

Cem' yapabilme sebebleri sözünü ettiğimiz sebeplere münhasır değildir. Ancak[403] ihtiyaç gerekir ve insanın herbir namazı kendi vaktinde kılması zor gelecekse o vakit cem' etmesinde bir sakınca yoktur.

Buna dair bazı örnekler: İstihaza kanı gören kadın öğle ile ikindiyi, akşam ile yatsıyı -herbir namaz için abdest alma meşakkatinden ötürü- cem' yapabilir.

Hastanın yanından az da olsa ayrılamayan, onu izlemek durumunda bulunan hasta refakatçisi, ayrıldığı takdirde hastanın telef olmasından yahut iyileşmesinin gecikeceğinden korkuyor ise... cem’ yapabilir ve bundan dolayı onun bir vebali olmaz. Süt emziren kadın, takatsiz yaşlı ve cem’i terketmek kendilerine zor gelen benzerleri de böyledir.

Şer'î bir mazeret olmadan cem’ caiz değildir. Çünkü herbir namazın kendisi olmaksızın sahih olmayacağı ve girmeden kabul olunmayacağı özel bir vakti vardır. Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: **"Çünkü namaz mü'minler üzerine vakitleri belli bir farzdır."** *(en-Nisa, 4/103)*

Herhangi bir özür olmadan namazın meşru olan vaktinden önce kılınması ya da sonraya bırakılması halinde ise, nefse zulüm sözkonusudur ve bu şanı yüce Allah'ın hadlerini, sınırlarını çiğnemektir. Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: **"Kim Allah'ın sınırlarını aşarsa, işte onlar zalimlerin ta kendileridir."** *(el-Bakara, 2/229)*; **"Kim Allah'ın sınırlarını aşarsa, şüphe yok ki kendi kendisine zulmetmiş olur."** *(et-Talak, 65/1)* Bütün bunların sebebi namazları vaktinde kılmanın farz oluşudur.[404]

Ömer b. el-Hattab *Radıyallahu anh* dedi ki: Mazeretsiz olarak iki namazı cem’ ile kılmak büyük günahlardandır.[405]

Cem’ ve Kasr Birbirinden Ayrılmaz mıdır?

Muhterem ilim adamı Şeyh Abdu'l-Aziz b. Bâz diyor ki: Aralarında (cem’ ile kasr arasında) ayrılmazlık yoktur. Yolcu bir kimse kasr etmekle birlikte cem’ etmeyebilir. Eğer yolcu yoluna devam etmeyip, konaklamış ise cem’i terketmesi daha faziletlidir. Nitekim Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem* Veda haccında Mina'da böyle yapmıştır. O namazları kasr ile kılmakla birlikte cem’ etmedi. Tebûk gazvesinde ise hem kasr, hem cem’ ile kıldı. Bu durumlar bu hususta genişlik olduğunun delilidir. Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem* bineğinin sırtında olup, bir yerde konaklamamış ise cem’ yapardı.

Cem’in durumu (uygulama alanı) daha geniştir. Hasta olan da cem’ yapabilir. Müslümanlar da yağmurlu olması halinde akşam ile yatsıyı, öğle ile ikindiyi de mescidlerinde cem’ ile kılabilirler. Fakat kasr yapmaları caiz değildir. Çünkü kasr sadece yolculuk haline mahsustur.[406]

Eğer[407] iki namazı ilkinin vaktinde tamamlayacak olup da her ikisini bitirdikten sonra mazeret te ikincinin vakti girmeden önce sona ererse, kıldığı namaz onun için yeterlidir. İkincisini vaktinde kılması gerekmez. Çünkü

namaz üzerindeki yükümlülüğü düşürmek için yeterli ve sahih olarak gerçekleşmiş ve bunu yapmakla da sorumluluğu kalkmıştır. Artık bundan sonra bir daha ondan sorumlu olması sözkonusu olmaz. Diğer taraftan o farzını mazeret halinde eda etmiştir. Bundan sonra bu mazeretin ortadan kalkmasıyla edası batıl olmaz. Tıpkı teyemmüm eden bir kimsenin namazı bitirdikten sonra suyu bulması gibi.

Yolculuğun (Seferin) Ruhsatları

İslâm'da musamahakârlık

İslam mutedillik karakterine sahip ebedi bir risalettir. Bu risalet yeryüzündeki bütün insanlara uygundur. Zamanları ne kadar farklı olursa olsun, yaşadıkları bölgeler ne kadar çeşitli, toplumsal katmanları ve halleri ne kadar çeşitli olursa olsun farketmez.

İslam, insanın dini ve dünyevi maslahatlarını gözönünde bulundurur. O bakımdan onun ilkeleri zorluğu ortadan kaldıran, kolaylığa yönelen, aşırılıktan ve sıkılıktan uzak kalan müsamahakâr bir özelliğe sahibtir.

Bu husus genel olarak İslam şeriatında açıkça görülmekle birlikte, özel olarak ibadetlerde ve mükellefiyetlerde daha açık görülür. Böylelikle insan yapmakla yükümlü olduğu hususlar ile hayatın gereklerini zaafı dolayısıyla bir arada yerine getiremediği hallerini gereği gibi gözetmiş olmaktadır. Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: **"Allah sizden (ağır yükümlülükleri) hafifletmek ister. Zaten insan zayıf yaratılmıştır."** *(en-Nisa, 4/28)*

Bundan dolayı İslam özel sebepler dolayısıyla ibadetler ile alakalı hususlarda yükümlülüğü hafifletmek ya da tamamıyla muaf tutmak şeklinde ruhsatlar ilkesini getirmiştir. Böylelikle kul kesintisiz olarak Allah'a ibadet ile bağlantısını sürdürmeye devam edebilir. Üzerinde başkalarına ait hakları yerine getirebilir. Bu yolla herhangi bir kusur ya da aşırılığa kaçmaksızın bütün görevlerini ifa edebilir.

Yolculuk, insanın rızık aramak, ilim tahsil etmek, hac ibadetini eda etmek ve buna benzer İslamın kabul ettiği dinî ve dünyevî birtakım ihtiyaçları karşılamak için insanın gerek duyacağı zorunlu haller arasındadır. Yolcunun karşı karşıya kaldığı birtakım zorlukların ve yorgunlukların bulunduğu açıkça ortadadır. Bundan dolayı hikmeti sonsuz şeriat koyucu, İslamın büyüklüğünü ve müsamahakârlığını açıkça gösterecek şekilde yolcuya birtakım ruhsatlar tanımıştır.

Yolculuğun ruhsatları nelerdir?

Yolculuğun ruhsatları dört tanedir:

1. Dört rekâtli farz namazları iki rekât kılmak.

2. Ramazanda oruç açıp, diğer günlerde sayısınca kaza yapabilmek.

3. Meshin ilk yapıldığı vakitten başlayarak geceli gündüzlü üç gün mestler üzerine mesh edebilmek.

4. Öğle, akşam ve yatsı ile birlikte kılınan revâtib sünnetlerin düşmesi.

Sabahın sünneti ile diğer nafileler oldukları gibi meşru ve kılınmaları müstehab kalmaya devam eder. Buna göre yolcu gece namazını, sabahın sünnetini, kuşluk namazını, abdest sünnetini, mescide girme sünnetini, yolculuktan dönme sünnet namazlarını kılar... Çünkü yolculuktan dönen bir kimsenin evine girmeden önce Allah'ın evine (mescide) girip, iki rekât namaz kılmakla işe başlaması sünnettendir.

İşte diğer nafile namazlar da böyledir. Bunlar az önce söylediklerimiz dışında yolcu için kılınmaları meşru kalmağa devam eder. Bunlar da öğlenin sünneti, akşamın sünneti ve yatsının sünnetidir. Çünkü Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem* (sefer halinde) bu üç vaktin revâtib sünnetlerini kılmazdı.[408]

Yolculukta revâtib sünnetlerin meşruiyeti kalkar mı?

Meşru olan, yolculukta vitir ve sabahın sünneti dışında revâtib sünnetleri terketmektir. Çünkü İbn Ömer ve başkalarının rivâyet ettikleri hadise göre Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem* yolculuk halinde vitr ve sabah namazının sünneti dışında diğer revâtibleri kılmazdı. Mutlak olarak nafile olan namazlara gelince, bunlar hem yolculuk halinde, hem ikamet halinde kılınmaları meşrudur. Bir sebebe bağlı olarak kılınan namazlar da böyledir. Abdest sünneti, tavaf sünneti, kuşluk namazı, gece teheccüdü gibi. Çünkü bu hususta varid olmuş hadisler bunu göstermektedir.[409]

Binek Üzerinde Olanın Namaz Kılma Şekli

Bineğin üzerinde bulunan kimsenin namaz için bineğinden inmesi kendisine eziyet verecekse, özür sahiblerinden kabul edilir. İbn Âbidin şöyle demektedir: Şunu bil ki, nafileler dışında kalan farz ve çeşitleriyle vacib namazların binek üzerinde kılınmaları bir zaruret olmadıkça sahih değildir. Bineğinden indiği takdirde hırsızın canına, bineğine ya da elbiselerine zarar vereceğinden, yahut yırtıcı bir hayvandan, çamur ve benzeri şeylerden korkması buna örnektir.[410]

Bineğinden indiği takdirde arkadaşlarını kaybetmekten korkması yahutta indikten sonra binemeyecek halde olması yahut namaz vaktinde inemeyip, vakti geçmedikçe buna güç yetirememesi halleri de bunlara örnektir. Buna göre bineğinden inmekte şer'î bir mazeret ile karşı karşıya bulunan bir kimse bineği üzerinde namazını kılar. Çünkü Ya'lâ b. Murre'nin rivâyet ettiği hadise göre Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem* ile birlikte bir yolculukta bulundukları bir sırada dar bir geçide geldiler. Namaz vakti girdi, o sırada yağmur yağdı. Üstten yağmur, altlarından ise çamur vardı. Rasûlullah *Sallallahu aleyhi vesellem* bineği üzerinde olduğu halde ezan okuttu, kamet getirtti. Yahutta kamet getirdi. Bineği üzerinde öne geçerek onlara ima ile namaz kıldırdı. Secde ederken rükû'dakinden daha fazla eğiliyordu.[411]

Eğer gücü yetiyorsa kıbleye dönmesi icab eder. Çünkü yüce Allah şöyle buyurmaktadır: **"Siz de nerede bulunursanız, yüzlerinizi o yöne çeviriniz."** *(el-Bakara, 2/144)* Rükû ve sücuda varır, eğer kıbleye dönemeyecek olursa durumuna göre namazını kılar. Şâyet rükû' ya da sücûd yapamıyor ise yapamadığı için imada bulunur. Yüce Allah: **"Allah hiçbir kimseye gücünün yeteceğinden başkasını yüklemez."** *(el-Bakara, 2/286)* diye buyurmaktadır.

Gemide Namaz

Gemiye binmiş olan kimsenin şer'î bir mazeret dolayısıyla farz namazı orada kılması caizdir. Ayrıca daha önce sözünü ettiğimiz deliller de bunu gerektirir. Gemide gücü yetebildiği şekilde namaz kılar. Ayakta namaz kılabiliyorsa ayakta durur, değilse oturarak namaz kılar. Ruku' etme imkânı varsa rükû yapar, değilse başıyla ima (işaret) eder. Eğer secde edebiliyorsa secde eder, edemiyorsa başıyla ima eder. rukû' ve sücûd için imada bulunuyor ise sücûd için rukû'dan daha çok eğilir.

İftitah tekbirini aldığı vakit ve gemi yön değiştirdikçe imkânı varsa kıbleye yönelir. Şâyet buna güç yetiremeyecek olursa, namazı vaktinde eda etmek hususundaki hassasiyet dolayısıyla eda edebildiği şekilde namazını kılar.

Gemi ile ilgili olarak söylenebilenler aslında tren ve benzeri diğer ulaşım araçları için de söylenebilir.

İlim ehli gemide ayakta durabilme gücü varken, oturarak namaz kılan kimsenin hükmü hakkında farklı görüşlere sahibtirler:

1. Ebu Hanife bunu caiz kabul etmiştir. Çünkü Süveyd b. ⁄afle'den gelen rivâyete göre o şöyle demiştir: Ebu Bekir ve Ömer *radıyallahu anhuma* gemide namaz kılmak ile ilgili şöyle demişlerdir: Eğer gemi yol almakta ise

oturarak namaz kılar. Eğer demirlemiş durumda ise ayakta namaz kılar. Kâsanî ayakta durup, namaz kılabilme imkânına rağmen oturmanın caiz oluşuna geminin yol almasının çoğunlukla başdönmesine sebeb teşkil edeceğini gerekçe göstermiştir.[412]

2. Caiz değildir fakat yapacak olursa, namazı sahihtir. Ebu Yusuf ve Muhammed b. el-Hasen bu görüştedir. Züfer ve Şafiî ise ayakta kılmadıkça namazı yerini bulmaz demişlerdir.[413]

Bu görüşün sahipleri İmran b. Husayn'ın rivâyet ettiği şu hadisi delil gösterirler: Benim basurlarım vardı. Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem*'e namaza dair soru sordum, şöyle buyurdu: "Ayakta durarak namaz kıl, gücün yetmiyorsa oturarak, gücün yetmiyorsa yanın üzere yatarak (kıl)." diye buyurdu.[414] Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem* İmran'a ayakta namaz kılmasını, gücü yetmezse oturarak namaz kılmasını emretmiştir. Dolayısıyla ayakta namazı bırakıp oturarak namaz kılmak ancak kendisini ayakta durmaktan alıkoyacak şekilde güç yetirememek halinde sözkonusu olur. Burada gemide namaz kılan kişi ayakta durabilmektedir. Dolayısıyla onun ayakta namaz kılma halini bırakıp, oturarak namaz kılma haline geçişi caiz değildir.

Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem*'den rivâyete göre o Cafer b. Ebi Talib *Radıyallahu anh*'ı Habeşistan'a gönderdiğinde -boğulmaktan korkma hali dışında- gemide ayakta namaz kılmasını emretmiştir. Diğer taraftan kıyam (ayakta durmak) namazda bir rükundür. Belli bir özür olmadan bu rükun kalkmaz. Burada da böyle bir özür yoktur.[415]

Tercihe değer olan görüş ikincisidir. Çünkü sahih ve açık delillere dayanmaktadır. Ebu Hanife'nin delil diye gösterdiği Ebu Bekir ve Ömer *radıyallahu anhuma*'ya ait sözü, geminin hareket etmesinin çoğunlukla başı döndürme sebebiyle olma ihtimali ile de başka bir mazeret dolayısıyla olma ihtimali ile de yorumlanabilir. Eğer delil hakkında farklı ihtimallere göre yorum sözkonusu olabiliyorsa onun delil olarak kullanılabilmesine imkân kalmaz.

Gemide ayakta cemaatle namaz kılmak -mümkün olduğu takdirde- caizdir. Şâyet gemide cemaatle ayakta namaz kılamıyor fakat tek tek ayakta namaz kılabiliyor iseler, acaba herkes tek başına mı kılar, yoksa cemaat olarak oturarak mı kılarlar? Bu hususta üç görüş vardır:

el-İnsâf adlı eserde[416] şöyle demektedir: mezhebde sahih olan görüşe göre kişi bunlar arasında muhayyerdir. Bir görüşe göre cemaatle namaz kılmak daha uygundur. Bir diğer görüşe göre de ayakta namaz kılması gerekir.
el-İnsaf adlı eserin müellifi üçüncü görüşü tercih etmiş ve buna şunu gerekçe göstermiştir: Çünkü ayakta namaz kılmak güç yetirilmesi halinde yerine getirilmedikçe namazın sahih olmadığı bir rükundür. Bu durumdaki kişi de ayakta durabilmektedir. Cemaatle namaz kılmak ise o olmadan da namazın sahih olabileceği bir vacibtir.

Uçakta Namaz, Hükmü ve Kılınış Şekli

Uçak havaalanına inmeden sabah namazından önce güneşin doğması yahut ikindi namazı kılmadan önce batması gibi vaktin çıkacağından korkulduğu takdirde uçakta namaz kılmak caizdir. Bu durumda kişi uçakta namazını kılar ve onu vaktinden sonraya bırakmaz. Güç yetirilebildiği halde namaz kılar, güç yetirebildiği hali bırakıp başka bir hale -âcizliği sözkonusu olmadıkça- intikal etmez.
Namazı ayakta edâ edebileceği bir yer bulursa, bunu yapar. Eğer bulamayacak olursa ima ile dahi olsa koltuğunda namazını kılar. Eğer namaz öğlen ve akşam gibi cem’ ile kılınabiliyor ise, onları tehir eder. İsterse ikincisinin vakti girmiş olsun. Nihayet uçaktan indikten sonra her ikisini cem’ ile kılar. Eğer ikisinin de vaktinin çıkacağından korkarsa, o zaman durumu nasıl elveriyorsa, öylece ikisini de kılar.
Daimi fetva komisyonuna bu soru şöylece iletilmişti:
Bir uçakta yolculuk yapıyorken namaz vakti girerse acaba uçakta namaz kılmamız caiz midir, değil midir? Heyet aşağıdaki şekilde cevab verdi:
Namaz vakti girip uçak da uçmağa devam ediyorsa, herhangi bir havaalanına inmeden namazın vaktinin geçeceğinden korkuluyor ise, ilim ehli namazın ruku’, sucud ve kıbleye yönelmek hallerinde güç yetirilebildiği kadarıyla vaktinde eda edilmesinin farz olduğunu ittifakla kabul etmiştir. Çünkü yüce Allah: **"O halde gücünüzün yettiği kadar Allah'tan korkun."** *(et-Teğabun, 64/16)* diye buyurmaktadır. Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem* de: "...Size herhangi bir hususu emrettiğim takdirde onu gücünüz yettiği kadarıyla yerine getiriniz..."[417] diye buyurmaktadır.
Eğer vakit çıkmadan uçağın ineceğine ve namazını eda etmeye yetecek kadar bir sürenin kalacağını ya da namaz -öğlenin ikindi ile akşamın yatsı ile kılınması halinde olduğu gibi- cem’ ile kılınabilen namazlardan olup,

ikincisinin vakti çıkmadan önce namazlarını eda edecek kadar bir süre kalacak şekilde uçağın ineceğini biliyor ise; ilim ehlinin çoğunluğunun kanaatine göre namazın uçakta eda edilmesi caizdir. Çünkü daha önce geçtiği üzere; namazın vaktinin girmesi ile birlikte güç oranında eda edilmesi emri vardır. Doğru olan da budur.

KORKU NAMAZI

Mübah olan herbir savaşta korku namazı caizdir. Haram olan bir çarpışmada caiz değildir. Çünkü korku namazı ruhsattır. Tıpkı namazın kısaltılarak kılınması halinde olduğu gibi, haram bir gerekçe ile mübah olmaz.[418]

Mübah olan savaş birkaç çeşittir. Bunlardan birisi kâfirlerle savaştır. Çünkü yüce Allah şöyle buyurmaktadır: **"...Eğer kâfirlerin size bir fenalık yapmasından korkarsanız namazı kısaltmanızda üzerinize bir vebal yoktur."** *(en-Nisa, 4/101)* Bayram namazını kılmak yahut ezan okumak, kamet getirmek gibi İslamın açıktan ifa edilen şiarlarını terkeden kimselerle savaşmak da -az önce zikrettiğimiz nassa kıyasen- böyledir. Mü'minlerden iki kesimin birbiriyle çarpışması halinde haddi aşıp saldırganlığını sürdüren kesimle savaşmak da bu kabildendir. Çünkü yüce Allah şöyle buyurmaktadır: **"Eğer onların biri diğerine karşı haddi aşıyorsa o haddi aşan grubla Allah'ın emrine dönünceye kadar çarpışın."** *(el-Hucurat, 49/9)*

Korku Namazının Meşru Oluşunun Delilleri

Kitabtan delili yüce Allah'ın şu buyruğudur: **"Sen de aralarında bulunup, onlara namaz kıldırdığında bir kısmı seninle birlikte namaza dursun ve silahlarını da alsınlar. Bunlar secdeye vardıklarında (diğerleri) arkanızda bulunsunlar. Namaz kılmamış olan diğer kısım gelsin, seninle beraber (bir rekat) namaz kılsınlar. Hem tedbirli bulunsunlar, hem de silahlarını alsınlar..."** *(en-Nisa, 4/102)*

O halde[419] korku namazı Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem*'in zamanında meşru idi. Onun meşruiyeti kıyamete kadar devam eder. Ashab ve diğer imamlar -önemsenmeyecek kadar basit görüş ayrılıkları dışında- bu hususta icma halindedirler.

Düşmandan, insandan, yırtıcı hayvandan yahut yangından korkmak hallerinde korku namazı hem ikamet halinde, hem yolculuk halinde meşrudur. Ancak (düşmanın) kendisiyle savaşılması caiz olanlardan olması yahutta namazın eda edilmesi halinde müslümanlara hücum edeceğinden korkulması şartı aranır. Çünkü yüce Allah şöyle buyurmaktadır: **"Kâfirler siz silahlarınızdan ve eşyanızdan gafilken size ansızın bir baskı yapmayı arzu ederler."** *(en-Nisa, 4/102)*

Şeyhu'l-İslam İbn Teymiye der ki: İmam Ahmed ve diğer hadis fukahası bu hususta Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem*'den ve ashabından sabit olmuş hadisin umumi ifadesine uyarlar ve Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem*'den rivâyetleri bellenmiş bütün türlerde korku namazını caiz kabul ederler.

Korku Namazının Kılınış Şekilleri

1. Düşman kıble tarafında değilse imamın kılacağı namaz da iki rekât değilse, ordu kumandanı orduyu iki bölüğe ayırır. Bir bölük onunla namaz kılar, diğeri ise hücum etmesin diye düşmanın önünde kalır. Birinci bölük ile bir rekât kılar, ikinci rekâte kalkınca ona uyanlar münferiden (tek başlarına) namaz kılmayı niyet ederek kendi kendilerine namazı tamamlarlar. Daha sonra düşmanın karşısına giderler ve ikinci bölüğün yerinde düşmanın önünde dururlar. İmam ise hala ayakta kalmaya devam etmektedir. İkinci bölük gelip, imam ikinci rekâtte iken namaza başlarlar. İmam ikinci rekâti birincisinden daha uzun tutar. İkinci bölükle geri kalan rekâti kılar, sonra teşehhüd için oturur. Teşehhüd için oturup fakat selam vermeden önce ikinci bölük secdeden kalkar ve geri kalan bir rekâti tamamlayarak teşehhüdde bulunan imama yetişirler. İmam da onlarla birlikte selam verir.

Bu şekil Kur'ân'ın açık ifadelerine uygundur. Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: **"Sen de aralarında bulunup, onlara namaz kıldırdığında bir kısmı seninle birlikte namaza dursun ve silahlarını da alsınlar. Bunlar secdeye vardıklarında (diğerleri)"** yani namazı tamamladıklarında **"arkanızda bulunsunlar. Namaz kılmamış olan diğer kesim gelsin, seninle beraber (bir rekat) namaz kılsınlar."** Bunlar ise daha önce düşmanın önünde bulunanlardı.**"Hem tedbirli bulunsunlar, hem de silahlarını alsınlar."** *(en-Nisa, 4/102)*

İkinci bölüğün düşmana karşı duruşları daha tehlikeli olduğundan ötürü yüce Allah onlara tedbirli olmalarını ve silahlarını almalarını emretmiştir. Bu şekilde korku namazını Rasûlullah *Sallallahu aleyhi vesellem* Zâtu'r-rikâ' gazvesinde kılmıştır. Salih b. Havvât, Rasûlullah *Sallallahu aleyhi vesellem* ile birlikte Zâtu'r-rikâ' günü korku namazı kılanlardan şunu rivâyet etmektedir: "Bir bölük onunla (Peygamberle) birlikte saf tuttu. Bir diğer bölük ise düşmana yüzünü dönüp durdu. Kendisi ile birlikte bulunanlarla bir rekât namaz kıldı. Sonra ayakta durdu (onunla birlikte bir rekât kılanlar), kendi kendilerine namazlarını tamamladıktan sonra dönüp gittiler ve düşmana karşı saf tuttular. Diğer bölük geldi ve onlarla birlikte de geri kalan bir rekâti kıldı.

Sonra oturmaya devam etti, onlar kendi kendilerine namazlarını tamamladıktan sonra onlarla birlikte selam verdi."[420]

2. Düşman kıble tarafında değilse: İbn Ömer *Radıyallahu anh*'dan şöyle dediği rivâyet edilmiştir: "Rasûlullah *Sallallahu aleyhi vesellem* korku namazını iki bölükten birisi ile tek rekât olarak kıldı. Diğer bölük düşmana dönük durmuştu. Sonra (bir rekât kılanlar) gidip, arkadaşlarının yerlerinde düşmana yüzleri dönük durdular. Öbürleri geldi, sonra Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem* onlara da bir rekât kıldırdıktan sonra Peygamber selam verdi. Daha sonra bunlar da bir rekât, öbürleri de bir rekâtı kaza ettiler (tek başlarına kıldılar)."[421]

Bu hadisten anlaşıldığına göre ikinci bölük, ikinci rekâti tamamlamadıkça selam vermez. Böylelikle namazı kesintisiz olur. Yerlerinden ayrılıp gittiklerinde düşmana karşı dururlar, birinci bölük de ikinci rekâtin kazasını yapar.

3. Düşman kıble tarafında bulunursa: Câbir b. Abdullah *Radıyallahu anh*'dan şöyle dediği rivâyet edilmiştir: Rasûlullah *Sallallahu aleyhi vesellem* ile birlikte korku namazında hazır bulundum. Bizi iki saf yaptı. Bir saf Rasûlullah *Sallallahu aleyhi vesellem*'in arkasında idi. Düşmansa bizimle kıble arasında bulunuyordu. Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem* tekbir getirdi, biz de hep birlikte tekbir getirdik. Sonra rukû'a vardı, biz de hep birlikte rukû'a vardık. Sonra başını rukû'dan kaldırdı, hep birlikte başımızı rukû'dan kaldırdık. Sonra arkasındaki saf ile birlikte secdeye eğildi. Arkadaki saf ise düşmanın karşısında ayakta kaldı. Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem* secdeyi bitirip, hemen arkasındaki saf da kalkınca, arkadaki saf secdeye eğildi ve secdeden kalktılar. Daha sonra arkadaki saf öne geçti, öndeki saf da arkaya geçti. Sonra Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem* rukû' etti, biz de hep birlikte rukû'a vardık. Sonra başını rukû'dan kaldırdı, biz de hep beraber başımızı kaldırdık. Sonra birinci rekâtte arkada bulunan ve hemen onun arkasına geçmiş olan saf ile birlikte secdeye eğildi, arkadaki saf ise düşmana karşı ayakta kaldı. Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem* arkasındaki saf ile birlikte secdeyi bitirince, arkadaki saf secde için eğilip secde etti. Sonra Peygamber selam verdi. Biz de hep birlikte selam verdik. Cabir dedi ki: Sizin bu koruyucularınızın emirlerine yaptığı gibi (biz de yaptık)."[422]

4. İmamın herbir bölük ile iki rekât namaz kılması: Bu durumda imam dört rekât kılar, her iki bölük ikişer rekât kılar. Cabir *Radıyallahu anh*'dan şöyle dediği rivâyet edilmiştir: Rasûlullah *Sallallahu aleyhi vesellem* ile birlikte yola koyulduk. Nihayet Zâtu'r-Rikâ’a varınca... (Câbir) dedi ki: Namaz için ezan okundu, birinci bölük ile iki rekât namaz kıldı, sonra onlar geri çekildiler. Diğer bölüğe de iki rekât kıldırdı. (Cabir) dedi ki: Böylelikle Rasûlullah *Sallallahu aleyhi vesellem* dört rekât, bölüklerin herbirisi ise ikişer rekât kılmış oldu."[423]

Hadis-i şeriften Rasûlullah *Sallallahu aleyhi vesellem*'in ancak dördüncü rekâtin sonunda selam verdiği anlaşılmaktadır.

5. İki bölükten herbirisi ile tam olarak iki rekât kılar ve selam verir. Çünkü Ebu Bekre'den gelen rivâyete göre Rasûlullah *Sallallahu aleyhi vesellem* korku halinde bölüğe iki rekât namaz kıldırdı, sonra selam verdi. Sonra diğer bölüğe iki rekât kıldırdı, sonra selam verdi. Böylelikle Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem* dört rekât kılmış oldu.[424]

6. Herbir kesimin imam ile birlikte sadece tek bir rekât kılması: İmam iki rekât kılar, herbir bölük ise kaza edeceği rekât sözkonusu olmaksızın bir tek rekât kılar. Çünkü İbn Abbas *Radıyallahu anh*'dan gelen rivâyete göre Rasûlullah *Sallallahu aleyhi vesellem* Zu Kared de namaz kıldırdı. Müslümanları arkasında iki saf halinde dizdi. Bir saf onun arkasında, diğer saf ise düşmana karşı dizildi. Arkasındaki safa tek bir rekât namaz kıldırdıktan sonra arkasındakiler gidip öbürlerinin yerini aldılar. Öbürleri geldi, onlara da bir rekât namaz kıldırdı ve (diğer rekâti) kaza etmediler.[425]

Sözü edilen korku namazı şekilleri, korku şiddetlenmedikçe kılınmaz. Şâyet namaz vakti girip de savaş kızgınlığını sürdürüyor, atışlar kesintisiz devam ediyor, müslümanları namazı eda etmek üzere az önce geçen şekilde bölüklere ayırmaya imkân yoksa, namaz tehir edilmez. Aksine herkes kendi durumuna göre -kıbleye dönük olsun olmasın- namaz kılar. Ruku’ ve sücudu güçleri oranında ima ile yaparlar. Darbelerini düşmana indirir, ileri gider, geri çekilirler ve bu halleriyle kıldıkları namazları sahihtir. Çünkü yüce Allah: **"Şâyet korkarsanız o halde (namazı) yaya olarak veya binek üstünde (kılın)."** *(el-Bakara, 2/239)* Bu da ister yürüyerek, ister durarak, isterse de binek üzerinde hangi halde olursanız olunuz, namazınızı kılınız demektir.

Bir düşmandan, selden, yırtıcı bir hayvandan yahut bir yangından korkup kaçan ya da kâfirlerin elinde namaz kıldığını gördükleri takdirde kendisini öldüreceklerinden korkan bir esir ya da ortaya çıktığı vakit öldürüleceğinden korkup, saklanan bir kimse ise gücü oranında durarak, yürüyerek, oturarak, kıbleye doğru ya da başka bir tarafa yatmış olarak yolcu ya da mukim dahi olsa korku namazını kılar, ruku' ve sücûd için îmada bulunur.

İlim ehlinden bir kesimin kanaatine göre bu halde olup, korku şiddetlenecek olursa ve insanın ne söylediğini ya da ne yaptığını düşünmesine imkân vermiyor ise namazı vaktinden sonraya bırakması caizdir. Eğer namazda söyleyip, yaptığını düşünebilecek imkânı varsa hangi durumda olursa olsun namazını kılsın. Buna Ahzab gazvesinde Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem*'in namazı geciktirmiş olmasını delil gösterirler.

Korku Halinde Akşam Namazının Kılınışı

Hafız İbn Hacer der ki: Korku namazı hakkında rivâyet edilen herhangi bir hadiste akşam namazının kılınış keyfiyetini sözkonusu eden hiçbir rivâyet bulunmamaktadır.[426]

Kimi ilim adamının naklettiğine göre imam birinci bölük ile iki rekât kılar ve bu bölük kendi kendisine bir rekât daha tamamlar, bu rekâtte Fatiha'yı okur. İkinci bölük ile de bir rekât kılar ve bu bölük kendisi iki rekât kılar, bunlarda Fatiha ile zamm-i sure okurlar.

İmam teşehhüd için oturduğu takdirde ikinci bölük gelinceye kadar oturuşunu uzatır. Onlar geldi mi ayağa kalkar. Birinci bölük üçüncü rekâti eda edip, selam vermek üzere teşehhüdü kısa tutup, ayağa kalkar. İmam da ayağa kalkar, ikinci bölük tekbir getirip onunla birlikte namaza uyarlar. İmam bu rekâti bitirip, teşehhüd için oturunca ikinci bölük kılamadıklarını kılmak üzere ayağa kalkar, onunla birlikte teşehhüde oturmaz. Şâyet bu bölük arka arkaya iki rekât kaza eder diyecek olursak, onunla birlikte teşehhüde oturabilmeleri de ihtimal dahilindedir. Böylelikle namazda tek bir teşehhüd yapılmamış olur.

Şâyet birinci bölük ile akşam namazının ilk rekâtini kılar, ikinci bölük ile de iki rekâtini kılarsa, bu da caizdir. Çünkü şeriatte varid olan şekliyle iki beklemekten daha fazla bir bekleme sözkonusu olmaz.[427]

Korku Namazı İle İlgili Bazı Meseleler

Korku namazında silâh taşımak

İlim ehlinin çoğunluğuna göre korku namazında silah taşımak müstehabtır. Sahih olan ise yüce Allah'ın bunu emretmesinden ötürü silah taşımanın vâcib

olduğudur. Çünkü yüce Allah: **"Bir kısmı seninle birlikte namaza dursun ve silahlarını da alsınlar."** *(en-Nisa, 4/102)* diye buyurmaktadır.
Diğer taraftan silahı taşımamak müslümanlar için bir tehlike ifade eder. Bunun telâfi edilmesi ve bu tehlikeye karşı gerekli tedbirin alınması gerekir. Bundan ötürü yüce Allah birinci bölüğe silahlarını almalarını emretmiş, ikinci bölüğe hem silahlarını almalarını, hem de tedbirlerini almalarını emrederek: **"Hem tedbirli bulunsunlar, hem de silahlarını alsınlar"** diye buyurmaktadır. Burada taşınması emrolunan silah savunma silahıdır. Çünkü namaz kılan bir kimse namazında düşmana hücum edecek durumda değildir. Hacmi ve ağırlığı ile namazdaki huşûunu da engellememelidir.

Güvenlik halinde korku namazı

Güvenlik halinde korku namazının kılınması caiz değildir. Eğer bu şekilde kılacak olursa sahih olmaz. Çünkü korku namazı ikamet halindeki namazdan çeşitli şekillerde farklılık arzeder. Bazıları şunlardır:

1. Kıbleye yönelmeyi terketmek.
2. Birinci bölüğün, selâmdan önce imamdan ayrı tek tek namazlarını kılabilmeleri.
3. İkinci bölüğün imamın selâm verişinden önce kılamadıkları namazların kazasını yapmaları.
4. İmama uyanın, imama uymayı terkedebilmesi.
5. İmamdan ayrılmak.
6. Namaz şeklinin değişmesi ile birlikte namaz esnasında çok amelde bulunabilmek.

Bütün bu hususlar emniyet halinde, özürsüz yapıldığı takdirde namazı iptal ederler.
Şâyet ağırlıklı kanaatine göre düşmanın baskın yapacağını zanneder, bundan ötürü korku namazı kılar, sonra da bunun düşman olmadığı ortaya çıkarsa, yahutta düşman olduğu ortaya çıkmakla birlikte onu engelleyecek bir engelin bulunmasından ötürü kendisine varmasına imkân bulunmayan bir düşman olduğunu anlarsa, o takdirde korku namazını mübah kılacak sebep bulunmadığından ötürü namazını iade etmesi gerekir. Tıpkı kendisinin abdestli olduğunu zannederek namaz kıldıktan sonra abdestsiz olduğunu bilen kimse gibi.
Korkarak namaza başlayıp, sonradan emniyete kavuşursa namazını emniyet halindeki namaz olarak tamamlar. Şâyet namazına emniyet halinde iken

başlar, sonra da korku ortaya çıkarsa korku namazı olarak tamamlar. Namazı da bu haliyle sahih olur. Çünkü namazına sahih olarak başlamıştır.

İslâmın Kolaylığı ve Müsamahakârlığı

Korku namazını ve çeşitli şekillerini düşünen bir kimse, önemli pek çok hususu tesbit eder. Bunların başında: İslamda namazın önemli yeri, ister güvenlik ister korku hallerinde, sağlık, hastalık hallerinde, yolculuk ya da ikamet hallerinde, her halde kulun namaz kılmasının farz olduğu gelmektedir. Hikmeti sonsuz şeriat koyucu da mükellefi haline uygun bir şekilde namaz kılmakla yükümlü tutar. Güvenlik halinin kendisine göre bir namazı, korku halinin kendisine göre bir namazı olduğu gibi, sağlıklı iken namazın kendine göre bir şekli, hasta iken kılınacak namazın kendine göre bir şekli vardır... Bütün bunlar İslam şeriatının mükemmelliğini, onun her zaman ve mekâna uygunluğunu göstermektedir.

İslam dediğimiz şey kolaylık, zorluğu kaldırmak ve meşakkati bertaraf etmek üzerinde yükselir. İnsan yükümlülüklerinin hafifletilmesini hakkettiği takdirde -oldukça hassas ölçülere uygun bir şekilde- ibadetlerde ruhsat ilkesini esas almıştır. İslamın müsamahakârlığı özür sahiplerinin namazlarının hafifletilmesinde de ortaya çıkar. Bu çok açık bir şekilde İslamda namazın büyük bir önemi olduğunu, cemaatle namaz kılmanın da oldukça önemsendiğini göstermektedir. Çünkü bunlar en zor hallerde bile sâkıt olmamaktadır.

Ateş sesleri yükselip, alevler etrafa saçılıp, kalbler korkudan yerinden fırlamış halde iken savaşta bile, müslümanların namazlarını cemaat ile az önce açıkladığımız şekilde eda etmek için nasıl saf tuttuklarını dikkatle düşünelim. Cemaatle namaz kılmak korku halinde bile vacib olduğuna göre, güvenlik halindeki vacibliği öncelikle sözkonusudur.

Müslümanlar yağmur halinde -herbir namazı vaktinde kendi evlerinde tek başlarına kılma imkânına sahib iken- cemaati kaçırmamak için iki namazı birarada cem' ederek kılarlar.

HASTANIN ve HASTA HÜKMÜNDE OLANLARIN NAMAZLARI

Enes b. Mâlik'den şöyle dediği rivâyet edilmiştir: Rasûlullah *Sallallahu aleyhi vesellem*'in canı, göğsünde hırıltılı soluyorken, diliyle de hemen hemen net söyleyemiyorken yaptığı son vasiyeti şu olmuştu: Namaza dikkat edin namaza, bir de sağ ellerinizin sahib olduğuna (kölelerinize)."[428]

O halde namazın ebediyyen terkedilmeyecek bir ibadet olmasında hayret edecek bir şey yoktur. Ümmetini seven, ümmetine düşkün olan Muhammed Mustafa *Sallallahu aleyhi vesellem* yüce Allah'a yapılan en üstün ibadetlerden, O'na yakınlaştıran en büyük amellerden birisi olan bu ibadete dört elle sıkı sıkı sarılmayı teşvik etmektedir. Bundan dolayı onun bu son vasiyeti, vasiyetlerin en önemlilerinden ve en büyüklerindendir.

İbadetlerin kolaylaştırılması, insanın karşı karşıya kaldığı çeşitli durumlara çözüm bulmak amacıyla İslâmın gözönünde bulundurduğu bir yöntemdir. Hastalık insanın gücünü, şevkini, kudretini, hareket kabiliyetini sınırlandıran bir arızadır. Hasta olanın farz bir ibadet ile Allah'a kendisiyle yakınlaştığı ve hayatın yükümlülüklerini yerine getirebilmesi için, hastanın yaratıcısından kopmaması amacıyla İslâm, namazın eda edilmesini emreder. Çünkü hastalığı ne olursa olsun aklı başında kalmaya devam ettiği sürece bu ibadet yükümlülüğü onun üzerinden düşmez.

Ancak hastanın kılacağı namaz durumuna göre olur. Çünkü yüce Allah: **"O halde gücünüzün yettiği kadar Allah'tan sakının!"** *(et-Teğâbun, 64/16)* diye buyurmaktadır.

Hasta olan kimsenin küçük ya da büyük hadesten kurtulmak için su ile taharet alması icab eder. Çünkü taharet namaz için bir şarttır. Eğer buna gücü yetmiyor ise teyemmüm yapar.

Elbisesini, bedenini necasetlerden temizlemesi icab eder. Eğer buna gücü yetmezse, durumu neye elverir ise öylece namaz kılar, kılacağı namaz sahihtir, ayrıca iade etmesi de gerekmez.

Hastanın temiz bir şey üzerinde de namaz kılması icab eder. Eğer buna gücü yetmezse haline göre namaz kılar, namazı sahihtir, iade etmesi gerekmez.

Hasta olan kimsenin farz namazı eğilmiş bir vaziyette dahi olsa ayakta eda etmesi gerekir. Duvar ya da bir asaya dayanmasında bir sakınca yoktur. Ayakta duramıyor yahut ayakta durması açıkça bir zorluk getiriyor yahut hastalığının iyileşmesini geciktiriyor ya da hastalığını arttırıyor ise, bağdaş kurmak suretiyle oturarak namaz kılar. Çünkü Âişe *Radıyallahu anha*'dan şöyle dediği rivâyet edilmiştir: "Ben Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem*'i bağdaş kurarak namaz kılarken gördüm."[429] Yahut teşehhüde oturduğu gibi oturur. Bununla birlikte kolayına gelen bir şekilde oturma imkânı da vardır. Bu durum onun sevabından hiçbir şey eksiltmez. Çünkü Ebu Burde'den şöyle dediği rivâyet edilmiştir: Ben Ebu Musa'yı defalarca şöyle derken dinledim: Rasûlullah *Sallallahu aleyhi vesellem* buyurdu ki: "Kul hastalandığı ya da yolculuğa çıktığı vakit mukimken ya da sağlıklı iken yaptığı amellerin bir benzeri ona yazılır."[430] Bu durumda onun kıldığı namaz da sahihtir, onu tekrar iade etmez. Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: **"Ayakta iken, otururken ve yanlarınız üzereyken Allah'ı anın."** *(en-Nisa, 4/103)*
Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem* İmran b. Husayn'a verdiği emirde şöyle buyurmuştur: "Ayakta namaz kıl, gücün yetmiyorsa oturarak, gücün yetmiyorsa yanın üzere yatarak (kıl)!"[431]
Şâyet oturamıyor yahutta oturması ona açıkça zor geliyor ise, kıbleye yönelik yanı üzere namaz kılar. Rukû' ve sucûdu îmâ ile yapar, sucûda rukû'dan biraz daha fazla eğilir. Yüzünü gücü oranında yere yakınlaştırır. Efdal olan sağ yanı üzerinde uzanmasıdır. Eğer kıbleye yönelmekten âciz ise kolayına gelen tarafa namazını kılabilir.
Şâyet yanı üzere namaz kılmaktan da âciz ise kimi ilim ehline göre ayakları kıbleye doğru olmak üzere sırt üstü yatmış olarak namaz kılar.[432] Rukû' ve sucûd için başı ile işaret eder. Eğer buna da gücü yoksa göz kapaklarıyla işaret eder.[433] Rukû' için kapaklarını azıcık yumar, secde için daha fazla yumar. Bazı hastaların yaptığı şekilde parmakla işaret etmeye gelince, bu doğru değildir. Ben bunun Kitab ve sünnetten ve hatta ilim ehlinin görüşlerinden bir dayanağının olduğunu bilmiyorum.[434] Eğer gözü ile ima ya da işaret etmek gücüne sahib değilse kalbiyle kıyamı, ruku'u ve sucûdu niyet eder.
Şâyet hasta ayakta durabilmekle birlikte ruku' ve sucûd yapamıyor ise ayakta namazını kılar, ima ile ruku' yapar, sonra oturur ima ile secdesini yapar. Üzerinde secde yapmak üzere önüne bir yastık konulmasında bir mahzur

yoktur. Gücü yettiği kadar da bu yastığı ince tutmaya çalışır. Çünkü Um Seleme'den rivâyet edildiğine göre o, gözlerindeki bir rahatsızlık dolayısıyla önüne konulmuş bir yastık üzerine secde ediyordu da Rasûlullah *Sallallahu aleyhi vesellem* bu hususta ona engel olmamıştı.[435]

Eğer beli bükülmüş birisi ise, namaz kılan ayakta gücü yettiği kadar başını kaldırır, ruku' halinde birazcık eğilir. Eğer ruku' yapabiliyor, secde yapamıyor ise ruku' sırasında ruku' yapar, secde için imada bulunur. Eğer secde etmeye gücü yetiyor, ruku'a gücü yetmiyor ise secde sırasında secde yapar, ruku'unu da ima ile yapar.

Hasta oturarak namaz kıldığı takdirde yere secde edebiliyor ise bunu yapması icab eder. İmada bulunması yeterli olmaz.

Müslüman bir kimse ayakta namaza başlamakla birlikte namaz sırasında ayakta duramayacak olursa, gücü neye yetiyorsa öylece namazını tamamlar. el-Kâsânî dedi ki: Sahih olan namaza başlayıp, ondan sonra herhangi bir hastalık, arız olursa oturarak ya da yatarak imkânına göre namazının kalan bölümünü tamamlar.[436] Aynı şekilde namaza yanı üzerinde yatarak, yahut oturarak başlayan bir kimse namaz sırasında ayakta durabilecek gücü bulursa, namazını ayakta tamamlar.

Çamur ya da su içinde bulunan bir kimse, eğer çamura bulaşmadan ve su ile ıslanmadan secde yapamıyor ise, ima ile de namaz kılabilir, bineği üzerinde de namaz kılabilir. Çünkü İbn Ömer *Radıyallahu anh*'dan rivâyet edildiğine göre Rasûlullah *Sallallahu aleyhi vesellem* yağmurlu ve soğuk bir gece olduğu vakit müezzine: "Yükleriniz arasında namaz kılın! diye seslenmesini emrederdi."[437]

Ya'lâ b. Mürre'nin rivâyetine göre bir yolculukta Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem* ile birlikte idiler. Dar bir geçide vardıklarında namaz vakti girdi ve yağmur yağdı. Sema(nın yağmuru) üstlerinde, ıslaklık (ve çamur) altlarında idi. Rasûlullah *Sallallahu aleyhi vesellem* bineği üzerinde olduğu halde (emri ile) ezan ve kamet getirildi bineği üzerinde öne geçti. İma ile (namaz kıldırdı). Secdeye ruku'dan biraz daha fazla eğiliyordu.[438]

Şâyet ıslaklık rahatsız etmeyecek kadar az ise, secde etmesi gerekir. Çünkü Ebu Said el-Hudrî *Radıyallahu anh*'ın rivâyetine göre Rasûlullah *Sallallahu aleyhi vesellem* "...sabah namazını kılıp bitirdiğinde yüzü çamur ve su ile dolmuştu."[439]

Hasta olan kimsenin namazı -vaktinde kılmak ona zor gelmedikçe- vaktinden sonraya bırakmazsı caiz değildir. Eğer vaktinde kılmak ona zor gelirse öğle ile ikindiyi, akşam ile yatsıyı birlikte cem' ile, cem'-i takdim (ikisini ilkinin vaktinde) yahut cem'-i te'hir (ikisini ikincisinin vaktinde) kolayına geleceği şekilde kılar. Çünkü yüce Allah: **"Allah size kolaylık diler, güçlük istemez."** *(el-Bakara, 2/185)* diye buyurmaktadır.

CUMA NAMAZI

Bu namaza bu ismin verilmesi pekçok insanı cem’ etmesi (toplanması) yahutta o namaz için insanların toplanmasından dolayıdır. Ya da Âdem *Aleyhisselam*'ı yüce Allah bu günde yaratmış yahutta bugünde hayırların toplanmasından dolayı bu ismi almıştır... Cuma namazı İslamın farzları arasında en çok vurgulanan farzlardan, müslümanların en büyük toplanma zamanlarından birisidir.[440]

Cuma Namazının Hükmü

Cuma namazı vacib (farz)dır. Onun vucubiyyeti kitab, sünnet ve icma ile sabittir. Müslümanlar cemaat ile onu iki rekât olarak kılarlar, farz-ı ayndır. Herhangi bir özür sebebiyle cuma namazı kaçırılacak olursa, öğle namazı onu telâfi eder.

Kur'ân'dan delili yüce Allah'ın şu buyruğudur: **"Ey iman edenler! Cuma günü namaz için çağrıda bulunulduğu vakit Allah'ın zikrine koşun ve alışverişi bırakın. Eğer bilirseniz bu sizin için daha hayırlıdır."** *(el-Cumua, 62/9)* Yüce Allah bu buyruğu ile cuma namazına gitmeyi emretmektedir. Emir ise vücub (farziyet) gerektirir. Yürüyüp gitmek ancak bir vacib için sözkonusu olur. Alışverişin yasaklanması ise, alışverişle uğraşılarak o namazın kaçırılmaması içindir. Eğer farz olmasaydı o namaz dolayısıyla alışveriş yasaklanmazdı.[441]

Sünnetten deliline gelince; Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem*'in hanımı Hafsa'dan rivâyete göre Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem* şöyle buyurmuştur: "Cumaya gitmek ergenlik yaşına gelmiş her müslüman üzerine bir farzdır."[442]

İbn Ömer ve Ebu Hureyre'den; Rasûlullah *Sallallahu aleyhi vesellem*'i minberin üzerinde şöyle buyururken dinledikleri rivâyet edilmiştir: "Birtakım insanlar cumayı terketmekten ya vazgeçerler, yahutta yüce Allah onların kalblerini mühürleyecek, sonra da onlar hiç şüphesiz gafillerden olacaklardır."[443] Ebu'l-Câd ed-Damrî'den rivâyete göre Rasûlullah *Sallallahu aleyhi vesellem* şöyle buyurmuştur: "Her kim önemsemeyerek üç cuma terkedecek olursa Allah o kimsenin kalbini mühürler."[444]

İcmaa gelince, İbnu'l-Münzir ve İbnu'l-Arabî cuma namazının farz-ı ayn olduğu üzerinde icma bulunduğunu nakletmektedirler.[445]

Cuma Namazı Kimlere Vacibtir?

Cuma namazı ancak sekiz şartı taşıyan kimselere vacib (farz)dır:

1- Müslüman olmak,

2- Bâliğ olmak,

3- Akıllı olmak, -bu üç şart fer'î hükümlerle mükellef olmanın şartlarındandır-

4- Erkek olmak,

5- Hür olmak,

6- Yolcu olmamak. (Belli bir yerde yerleşik olmak, yörük olmamak)

Çünkü Tarık b. Şihâb'ın şöyle dediği rivâyet edilmiştir: Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem* şöyle buyurmuştur: "Cuma her müslümana cemaatle kılınması gereken bir hak ve bir vacibtir. Bundan dört kişi müstesnadır. Köle, kadın, küçük çocuk yahut hasta bir kimse."[446] Çünkü kadın cemaatlere katılanlar arasında değildir. Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem* de cuma gününde Arafat'ta idi (yolcu idi) ve cuma namazı kılmadı... Diğer taraftan köle menfaati başkasının mülkiyetinde olup, efendisinin hizmeti için alıkonulmuştur. Dolayısıyla borcu sebebiyle hapiste tutulan kimseye benzer.

7- Yedinci şart, cemaate katılmamayı mazur gösteren sebeblerin bulunmamasıdır.

8- Sekizincisine gelince, cuma namazı kılınacak yerde ya da ona yakın bir yerde ikamet halinde olmalıdır.[447]

Kâfirin de, delinin de kılacağı cuma namazı sahih değildir. Eğer bunlar bu namazı eda edecek olurlarsa bunlarla cuma namazı akd olmaz. (İmam olarakta kıldıramazlar, cemaat arasında da sayılamazlar.-çeviren-) Çünkü her ikisi de ibadet ehliyetine sahib kimseler değildir.

Cuma namazı baliğ, erkek, hür ve belli yeri yurt ediniş kimselere vacibtir ve onlarla akd olur. Bu şartlardan birisine sahib olmayan kimse -cumanın farziyeti üzerinden düştüğünden ötürü- imam olamaz. Aynı şekilde bu şartlardan birisini ihlal eden kimse ile de akd olmaz. Çünkü cuma namazının onlar hakkında sakıt olması bir ruhsattır. Çocuk, kadın, köle, cariye ve yolcu gibi. Eğer eda edecek olurlarsa onlar için (öğle namazının yerine) geçerli olur.

Cuma namazı, (kılmamayı meşru kılan) özürlerin bulunmaması halinde vacib olur. Eğer hasta zorlanarak da olsa cuma namazında hazır bulunursa onun

cuma namazını kılması vacib olur ve onunla akd olur. Çünkü ruhsat meşakkati ortadan kaldırmak içindir. Hazır bulunmakla artık meşakkat ortadan kalkmış ve ruhsat da kaldırılmış olur.
Mukim olmak, cuma namazının akd olması için bir şarttır. Buna göre meradan meraya dolaşanlar (göçebeler, yörükler) cuma namazını kılacak olurlarsa onlar için sahih olur, fakat onlarla (cemaat sayısına katılarak) akd olunmaz.
Suyutî der ki: İnsanlar cuma namazı bakımından birkaç kısımdırlar:
1. Cuma namazı kılmakla yükümlü olup, katılımlarıyla cuma namazının akd olduğu kimseler. Bu da erkek, sağlıklı, mukim, belli bir yeri yurt edinmiş, müslüman, bâliğ, akıl, hür ve mazereti olmayan kimsedir.
2. Cuma namazı kılmakla yükümlü de olmayıp, katılımı ile (cemaat arasından sayılarak) akd olmayan fakat kılması halinde onun için sahih olan kimseler. Bunlar da köle, kadın, hünsâ, çocuk ve yolcudur.
3. Cuma namazı kılmakla yükümlü olmakla birlikte, katılımı ile namaz akd olmayan kimseler. Bunlar da iki kişidir. Evi şehrin dışında olup, cuma namazı ezanını duyan ile yolcu niyetini sürdürmekle birlikte ikameti dört günden fazla devam eden yolcu.
4. Cuma namazı kılma yükümlülüğü olmamakla birlikte, katılımı ile onunla namaz akd olunabilen. Bu da sözü geçen mazeretlere sahib özür sahibi kimsedir.[448]

Cuma Namazının Meşrû' Kılınmasının Hikmeti

Müslümanların bu günde toplanmaları şer'î bir hüküm olarak tesbit edilmiştir. Bunun sebebi onlara üzerlerindeki Allah'ın nimetinin büyüklüğünü hatırlatarak dikkatlerini çekmektir. Bu namazda hutbe de meşrû'dur. Ondan da maksat onlara bu nimeti hatırlatmak, bu nimete şükretmeye onları teşvik etmektir. Bugünde günün ortasında cuma namazı kılmak da şeriat tarafından tesbit edilmiştir. Böylelikle tek bir mescidde toplanmak gerçekleştirilebilsin.[449] Bu haftalık toplantıda öğretme, yönlendirme, öğüt ve hatırlatma, İslama bağlılığı yenileme, kardeşlik bağını canlandırma, birliği sağlamlaştırma ve müslümanların gücünü ortaya koyma sözkonusudur.[450]
Cuma gününde yüce Allah, Âdem'i yaratmıştır. Abdu'r-Rahman b. el-A'rec'den rivâyete göre o Ebu Hureyre'yi şöyle derken dinlemiş: Rasûlullah *Sallallahu aleyhi vesellem* buyurdu ki: "Kendisinde güneşin doğduğu en

hayırlı gün cuma günüdür. O günde Âdem yaratıldı, o günde cennete konuldu ve o gün de cennetten çıkarıldı."451

İnsan da esasen ancak ibadet etmek için yaratılmıştır. Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: **"Ben cinleri ve insanları bana ibadet etmekten başka, bir şey için yaratmadım."** *(ez-Zariyat, 51/56)* Buna göre bugünde insanın dünya telaşı ve meşguliyetlerinden uzak kalması, yaratıcısına ibadet ve şükür ile meşgul olması uygun düşmektedir. Böylelikle bugünde nereden gelip, nereye gideceğini hatırlayacağı, nefsi ile başbaşa kalacağı bir zaman elde etmiş olunur.

Cuma Gününün Fazileti

İbnu'l-Kayyim der ki: Bugünü tazim etmek, onu yüceltmek, bugüne diğerlerinden farklı özel ibadetler tahsis etmek, Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem*'in hidayetiyle gösterdiği işlerdendi. İlim adamları cuma gününün mü yoksa Arafe gününün mü daha faziletili olduğu hususunda iki farklı görüşe sahibtir. Bu iki görüş de Şafiî mezhebine mensub ilim adamlarının savundukları görüşlerdendir.452

Bugünde müslümanların toplanıp cuma namazını edâ etmeleri vâcibtir. Özürsüz olarak bu namazı terkeden bir kimsenin kalbini Allah cehâlet, haktan uzaklık, katılık ve kilitlemek suretleriyle mühürler ve böyle bir kimse gafillerden olur.

Cuma gününde duaların kabul olunduğu bir an vardır. Bu her hafta tekrarlanan bir bayram günüdür. Ebu Lübâbe b. Abdi'l-Münzir *Radıyallahu anh*'dan rivâyete göre Rasûlullah *Sallallahu aleyhi vesellem* şöyle buyurmuştur: "Şüphesiz cuma günü, günlerin efendisidir. Allah nezdinde en büyükleridir. O gün Allah nezdinde kurban bayramı birinci gününden de, ramazan bayramı birinci gününden de daha büyüktür. Bugünde beş özellik vardır: Allah bugünde Âdem'i yarattı. Bugünde Âdem'i yere indirdi. Bugünde Allah Âdem'in canını aldı. Bugünde öyle bir an vardır ki, kul Allah'tan bu anda bir şey dileyecek olursa, mutlaka onu ona verir. Elverir ki haram bir şey istemesin. Kıyamet bugünde kopacaktır. Gökte olsun, yerde olsun ne kadar mukarreb bir melek varsa, ne kadar rüzgar, dağ ve deniz varsa hepsi mutlaka cuma gününden korkarlar, çekinirler."453

İbnu'l-Kayyim dedi ki: Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem* bugünün sabah namazında es-Secde suresi ile el-İnsan surelerini okurdu... Şeyhu'l-İslam İbn

Teymiye'yi şöyle derken dinledim: Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem*'in bu iki sureyi cuma namazının sabahında okumasının sebebi; her iki surenin de o günde olanları ve olacakları ihtiva etmesinden dolayıdır. Bu iki surede Âdem'in yaratılması, Allah'a dönüş, kulların haşredilmesi sözkonusu edilmektedir. Onlar ise cuma günü olacaktır. Ayrıca bu günde bu iki surenin okunması suretiyle ümmete olmuşlar ve olacaklar hatırlatılmış oluyordu.
Bazı ilim ehli cuma gününde Kehf suresini okumayı müstehab kabul ederler. Buna delil olarak Ebu Said el-Hudrî'nin Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem*'in şöyle buyurduğuna dair rivâyetini gösterirler: "Cuma gününde Kehf suresini okuyan bir kimse için, her iki cuma arası nur ile aydınlatılır."[454]
Cuma gündüz ve gecesinde Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem*'e çokça salât ve selâm getirmek de müstehabtır. Çünkü Enes'ten şöyle dediği rivâyet edilmiştir: Rasûlullah *Sallallahu aleyhi vesellem* buyurdu ki: "Cuma gündüz ve gecesinde bana çokça salât ve selam getiriniz."[455]
Bugünde gusletme emri verilmiştir. Bu müekked bir sünnettir. Gusletmenin vücubu hususunda ilim adamlarının üç görüşü vardır.[456] : Vâcib değildir diyenler, vâcibdir diyenler ve giderilmesi gereken kokusu olan kimseler ile öyle olmayanlar arasında farklı hüküm gözetenler. Giderilmesi gereken kokusu bulunanlar için gusletmek vacibtir, buna ihtiyacı olmayanlar için de müstehabtır. Bu üç görüş de İmam Ahmed'e mensub ilim adamlarının görüşleridir.
Bugünde hoş koku sürünmek müstehabtır, haftanın diğer günlerinde hoş koku sürünmekten daha faziletlidir. Güzel giyinmek ve misvak kullanmak da müstehabtır. Çünkü Ebu Said el-Hudrî *Radıyallahu anh*'ın rivâyetine göre Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem* şöyle buyurmuştur: "Cuma günü gusletmek âkil bâliğ olan herkesin üzerine bir görevdir. Misvak kullanmak ve güç yettiği kadarı ile hoş koku sürünmek de."[457] Yüce Allah da şöyle buyurmaktadır: **"Ey Âdemoğulları! Her mescidde ziynetinizi alın, yiyin, için, israf etmeyin..."** *(el-A'raf, 7/31)*
Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem*'den şöyle buyurduğu rivâyet edilmiştir: "Cuma gününde gusletmek, hoş koku sürünmek, misvak kullanmak her müslümanın üzerinde bir haktır."[458]

İmamın dışındakiler için cuma namazını kılmak üzere mescide erken gitmek müstehabtır. Burada nafile namaz kılmak, zikir etmek, Kur'ân okumak ile meşgul olunur, imam hutbeyi vermek üzere çıkana kadar böyle yapılır.
Kişi hutbeyi işittiği takdirde onu susup dinlemesi gerekir. Susup dinlemeyecek olursa, lağvetmiş olur. Lağveden kimsenin ise cuması yok demektir. Çünkü Alkame'nin rivâyetine göre Abdullah b. Mesud şöyle demiştir: Ben Rasûlullah *Sallallahu aleyhi vesellem*'i şöyle buyururken dinledim: "İnsanlar Cuma'lara birinci, ikinci ve üçüncü olarak erken gidiş sırası ölçüsüne göre kıyamet günü Allah'a yakın makam sahibi olurlar." Sonra Allah: (Ben) dört kişinin dördüncüsüyüm, dördüncü olan da uzak değildir, dedi."[459]
Ebu Hureyre *Radıyallahu anh*'dan dedi ki: "Her kim cuma günü cünubluktan gusleder gibi gusleder, sonra cumaya giderse bir deve kurban etmiş gibi olur. Her kim ikinci saatte giderse, bir inek kurban etmiş gibi olur. Her kim üçüncü saatte giderse boynuzlu bir koç kurban etmiş gibi olur. Her kim dördüncü saatte giderse bir tavuk tasadduk etmiş gibi olur. Her kim beşinci saatte giderse bir yumurta tasadduk etmiş gibi olur. İmam hutbe için çıktı mı melekler artık zikri dinlemek üzere hazır bulunurlar. (Bundan sonra gelenlere bir şey yazmazlar.)"[460]
Said b. el-Müseyyeb'den rivâyete göre Ebu Hureyre kendisine şunu haber vermiş: Rasûlullah *Sallallahu aleyhi vesellem* buyurdu ki: "Cuma gününde imam hutbe okumakta iken (yanındaki) arkadaşına "dinle!" diyecek olursan, lağvetmiş olursun."[461]
Cumanın fazileti ve özellikleri hususunda büyük ilim adamı merhum İbnu'l-Kayyim, Zadu'l-Meâd'de oldukça geniş açıklamalarda bulunmuştur.[462]

Cuma Namazına Gitme Adabı

Cuma günü bunca özelliklere sahib bir gün olduğuna göre bu büyük fazilete gereken dikkati göstererek mükafatı elde etmek için gayret eden, tembelliğe ve gaflete yenik düşmeyerek tevbe etmekte elini çabuk tutan kimselere Allah mükafatlarını verecektir.
1. Cuma namazını kılmak üzere mescide giden kimsenin iyice temizlenmesi gerekir. Çünkü yüce Allah: **"Gerçekten Allah çokça tevbe edenleri de sever, çokça temizlenenleri de sever."** *(el-Bakara, 2/222)* diye buyurmaktadır. Temizlik, süslenmek ve koku sürünmek ile en güzel hal ve en parlak bir surette oraya gitmeli, en güzel elbiselerini giyinmelidir. Çünkü yüce

Allah şöyle buyurmaktadır: **"Ey Âdem oğulları! Her mescidde ziynetinizi alın, yiyin, için, israf etmeyin."** *(el-A'raf, 7/31)* Daha sonra sükûnet ve vakar ile camiye gitmek üzere çıkar. Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem*'in şu buyruğu dolayısıyla parmaklarını birbirine geçirmez: "Sizden herhangi bir kimse güzelce abdest alır, sonra mescide gitmek üzere çıkarsa sakın parmaklarını birbirine kenetlemesin. Çünkü o namazda demektir."463
Ayrıca İmam Ahmed Musned'inde Ebu Eyyub el-Ensari'den şöyle dediğini rivâyet etmektedir: Rasûlullah *Sallallahu aleyhi vesellem*'i şöyle buyururken dinledim: "Bir kimse cuma günü gusleder ve eğer varsa koku sürünür, en güzel elbiselerini giyinir, sonra da sükunet ve vakar ile çıkarsa nihayet mescide vardığında eğer fırsat bulursa iki rekât namaz kılıp, kimseye de eziyet vermeyerek imamı (hutbe vermek üzere) çıktığında dikkatle dinler ve nihayet namaz kılarsa bu (kıldığı namaz) ile öbür cuma arasındakiler için bir keffaret olur."464
İnsanın namaz kılmak üzere gitmesi -bu husustaki emir dolayısıyla- gerekir. İlim adamları; "**Ey iman edenler! Cuma günü için çağrıda bulunulduğunda Allah'ın zikrine koşun."** *(el-Cum'a, 62/9)* buyruğunda geçen "sa'y: koşmak"ın anlamı hususunda üç ayrı görüş ileri sürmüşlerdir:
a. Bundan kasıt niyettir. Yani kalblerin koşmasıdır. Koşmanın başlangıcı ve en büyük maksadı da budur.
b. Maksat ameldir. Yani yüce Allah'ı anmak üzere gitmek için gusletmek, taranmak, yağ ve koku sürünmek, güzel elbiseler giyinmekle süslenmek kabilinden hazırlık olacak şeyleri yapınız, demektir.
c. Maksat ayaklar üzerinde koşmaktır. Bu da en faziletlisidir; fakat bu şart değildir. İbnu'l-Arabî der ki: "Âyetin zahiri hepsinin vacib olmasını ifade etmektedir; fakat bunların müstehab oluşlarına dair deliller, vacib olduklarına dair delillerden daha güçlüdür."465
2. İnsanın mescide gitmeden önce kötü kokulardan uzak durması gerekir. Çünkü Câbir *Radıyallahu anh*'dan rivâyete göre Rasûlullah *Sallallahu aleyhi vesellem* şöyle buyurmuştur: "Kim sarımsak yahut soğan yerse bizden de uzak dursun, mescidimizden de uzak dursun ve evinde otursun."466 Pırasa, turp ve buna benzer melekleri ve namaz kılanları rahatsız edecek şekilde kötü kokusu bulunan yiyecekler de sarımsak ve soğana benzer şeylerdendir. Sigara ve

benzeri yüce Allah'ın haram kıldığı pis şeylerin bunların kapsamına girmesi ise öncelikle sözkonusudur.

3. Cuma günü dolayısıyla ağzı temizlemek, dişlerin arasındaki yemek artıklarını ayıklamak da meşrû'dur. Böylelikle ağzın kokusu hoş olur. Diğer taraftan Ebu Umame'den gelen rivâyete göre Rasûlullah *Sallallahu aleyhi vesellem* şöyle buyurmuştur: "Misvak kullanınız. Çünkü misvak ağzı temizleyicidir, Rabbi razı edicidir. Cebrail bana geldiği her seferinde mutlaka misvak kullanmayı bana tavsiye etmiştir. O kadar ki; bana ve ümmetime farz kılınacağından korktum ve eğer ben ümmetime zorluk vereceğimden korkmamış olsaydım, misvakı onlara farz kılardım. Şüphesiz ben çok misvak kullanırım. O kadar ki, ağzımın ön taraflarını yıpratacağından korktum."467

Evinden çıktığı vakit bu hususta vârid olmuş duaları okuması gerekir. Bu dualardan birisi de Enes b. Malik *Radıyallahu anh*'ın naklettiği rivâyettir. Buna göre Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem* şöyle buyurmuştur: "Kişi evinden çıkıp da (bismillahi tevekkeltu alallahi ve lâ havle ve lâ kuvvete illâ billahi: Allah'ın adı ile, Allah'a tevekkül ettim, Allah ile olmadıkça hiçbir şeye güç ve takat yetirilemez, diyecek olursa, o vakit: Hidayete iletildin, Allah sana yeter ve sen (korkulan şeylerden) koruma altına alındın, denilir. Bunun üzerine şeytanlar onun önünden kenara çekilirler. Bir diğer şeytan ona: Hidayete iletilen, kendisine yeterli gelinen ve korunan bir kimseye sen ne yapabilirsin?" der.468

Um Seleme *Radıyallahu anha*'dan şöyle dediği rivâyet edilmiştir: Peygamber benim evimden çıktığı her seferinde mutlaka gözünü semaya doğru kaldırır ve şöyle derdi:

119 - [illegible] C

[illegible]

Allah'ım, sapmaktan, saptırılmaktan, ayağımın kaymasından, kaydırılmasından, zulmetmekten, zulmedilmekten, bilgisizlik etmekten, bana karşı bilgisizlik edilmesinden sana sığınırım, derdi."469

Mescide ulaştı mı sağ ayağı ile girer ve nakledilmiş bir dua okur. Abdullah b. Amr b. el-Âs'dan rivâyete göre Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem* mescide girdi mi şöyle derdi: "

119 - [illegible] C

Kovulmuş şeytandan O pek büyük olan Allah'a, O'nun kerim zatına, ezeli saltanat ve egemenliğine sığınırım." (Hadisin ravilerinden Ukbe kendisine bu hadisi rivâyet eden Hayve'ye): Sadece bu kadarı mı (benden sana ulaştı)? dedi. Bu sefer (Hayve): Evet, dedi. (Ukbe) dedi ki: Bunu söyledi mi şeytan şöyle der: "Bu günün diğer bölümünde de, benden koruma altına alındı."[470]
Mescidden çıkmak istediği takdirde önce sol ayağını atar. Rasûlullah *Sallallahu aleyhi vesellem* buyurdu ki: "Sizden herhangi bir kimse mescide girdi mi Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem*'e salât ve selam getirsin. Sonra:

Allah'ım, bana rahmetinin kapılarını aç, desin. Çıktığı vakit de:

Allah'ım, ben senden lütfu kereminden niyaz ederim" desin."[471]
Mescide girdiği takdirde insanların üzerlerinden atlamasın. Safta kimsenin yerini daraltmasın, yahutta yer konusunda başkasıyla anlaşmazlık çıkarmasın. Oturacağı yere ulaştı mı kendisine yakın olana selam versin. İki rekât tahiyyetu'l-mescid kılmadan da oturmasın. Çünkü Ebu-Katade'den rivâyet edildiğine göre Rasûlullah *Sallallahu aleyhi vesellem* şöyle buyurmuştur: "Sizden herhangi bir kimse mescide geldiği takdirde oturmadan önce iki rekât kılıversin."[472]
İlk safa kimseye sıkıştırmadan otursun. Eğer yer bulamazsa bir arkadaki safta otursun. Safların sağ tarafları daha faziletlidir. Âişe *Radıyallahu anhâ*'dan şöyle dediği rivâyet edilmiştir: Rasûlullah *Sallallahu aleyhi vesellem* şöyle buyurdu: "Şüphesiz Allah ve melekleri safların sağ taraflarına salât getirirler."[473]
Mescidde oturdu mu parmaklarını birbirine kenetlemesi mekrûhtur. Çünkü o namazdadır. Parmaklarını çıtlatması da bu hükümdedir. Balgam çıkarmaz ve tükürmez. Allah'ın zikri ile meşgul olması gerekir.

Cumanın Sıhhat Şartları

1- Vakit: Yüce Allah: **"Çünkü namaz mü'minler üzerine vakitleri belli bir farzdır."** *(en-Nisa, 4/103)* diye buyurmaktadır. Dolayısıyla cuma namazı vaktinden önce, vaktinden sonra kılınırsa, icma ile sahih olmaz. Cuma namazının son vaktinin öğle namazının son vakti olduğunda da görüş ayrılığı yoktur.[474]

Cuma namazının zevalden sonra eda edilmesi hem daha faziletli, hem daha ihtiyatlıcadır. Çünkü Enes b. Malik *Radıyallahu anh*'dan şöyle dediği rivâyet edilmiştir: Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem* cuma namazını güneş (batıya doğru) kaydığı zaman kılardı.[475]

Rasûlullah *Sallallahu aleyhi vesellem*'ın çoğu zamanlardaki fiilî uygulaması budur. Zevalden önce eda edilmesi hususunda ise, ilim ehli arasında görüş ayrılığı vardır.

2- Cemaat: Cuma namazı tek kişi tarafından kılınamaz. Çünkü Târık b. Şihâb'dan gelen rivâyete göre Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem* şöyle buyurmuştur: "Cuma her müslümana üzerine cemaat ile kılınması vacib bir haktır..."[476]

Cuma namazı için gerekli olan cemaat sayısının ne kadar olduğu hususunda ilim ehli arasında pek çok görüş ayrılığı vardır. Bu husustaki en sahih görüş imam ve beraberinde iki kişi olmak üzere üç kişidir. Buna göre bir köy ya da kasabada mükellef, hür, orada yerleşik üç erkek bulunduğu takdirde cuma namazını kılarlar, öğle namazını kılmazlar. Çünkü cuma namazının meşruiyetine ve farz oluşuna dair deliller onları da kapsar.

Cuma namazının kılınabilmesi için kırk kişinin varlığını şart koşmak, ilim ehlinden bir grubun görüşüdür. İmam Ahmed b. Hanbel -Allah'ın rahmeti üzerine olsun- bunlardandır. Fakat tercihe değer olan görüş bunun kırk kişiden az sayıda kimse ile kılınmasının caiz olduğudur. En az ise az önce geçtiği gibi üç kişidir... Kırk kişinin şart olduğuna dair hadis zayıftır. Nitekim bu hususu İbn Hacer Buluğu'l-Meram adlı eserinde açıklamış bulunmaktadır.[477]

Şeyhu'l-İslam İbn Teymiye şöyle demiştir: Cuma namazı üç kişi ile kılınabilir. Birisi hutbe okur, iki kişi de dinler. Bu aynı zamanda İmam Ahmed'den gelen rivâyetlerden birisi ve ilim adamlarından bir kesimin görüşüdür.[478]

Ebu Said el-Hudrî'den şöyle dediği rivâyet edilmiştir: Rasûlullah *Sallallahu aleyhi vesellem* buyurdu ki: "Üç kişi oldukları takdirde onlardan birisi onlara imam olsun..."[479] Cabir *Radıyallahu anh*'dan rivâyet edilen: "Sünnet her kırk ve daha fazla kişinin cuma namazı kılması şeklinde uygulanagelmiştir." şeklindeki sözü ise sahih değildir. Çünkü aslolan cuma namazının ikamet halindeki cemaate vacib oluşudur. Üç kişi ise cuma namazı kılmak kendilerine vacib olan bir cemaat teşkil ederler. Bu üç kişiden bu namazı düşürmeye dair bir delil yoktur. Onlardan bu namazı düşürmek ise kitabtan, sünnetten,

icmadan, ashabın görüşünden ve hatta sahih bir kıyastan delili olmayan mücerred bir görüş ile tahakkümdür.[480]

3. Yerleşik olmak (yurt edinmek, istitan): Şeyhu'l-İslam dedi ki: Yapıları birbirine yakın, yaz ve kış bırakıp gitmedikleri yerlerde ikamet eden herbir topluluk arasında cuma namazı kılınır. Eğer onların yapıları adet edindikleri üzere toprak, tahta, kamış, hurma dalları, saz ve benzeri şeylerden yapılmış ise (bunlar yurt edinmiş, yerleşik kimseler sayılırlar). Çünkü binaların meydana geldiği parçalar ve malzemenin bu hususta herhangi bir etkisi yoktur. Aslolan onların yerleşik olmaları ve çadır ile çoğunlukla yağmur yağan yerler arasında gidip gelen ve çeşitli yerlerde taşınıp duran, taşındıkları vakit de evlerini de beraberlerinde taşıyanlar gibi olmamalıdırlar. İlim adamlarının çoğunluğunun görüşü budur.[481]

İmam Ahmed göçebe kimselerden cuma namazının düşmesine onların taşınıp durmalarını illet (sebeb, gerekçe) göstermiştir.[482]

Bundan dolayı Medine çevresinde bulunan arab kabilelerine Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem* cuma namazı kılmalarını emretmemiştir.[483]

4. Cuma namazından önce **iki hutbe verilmesi.** Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem* bunlara sürekli devam etmiştir. İbn Ömer *Radıyallahu anh* şöyle demektedir: "Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem* ayakta hutbe verir, sonra oturur, sonra tekrar şimdi yaptığınız gibi ayağa kalkar (bir daha hutbe verir)di."[484] Âişe *Radıyallahu anha* dedi ki: Cumanın iki rekât olması hutbeden ötürüdür.[485]

Hutbenin Şartları

İbnu'l-Kayyim dedi ki: Cumanın özelliklerinden birisi de yüce Allah'a hamd ve senâ ile şanını yüceltmenin, vahdâniyetine ve Rasûlüne risâlet ile şehadet etmenin maksad olarak gözetildiği; Allah'ın kullarına, Allah'ın günlerinin hatırlatıldığı, O'nun azab ile yakalayıp, intikamından sakındırıldığı, kendilerini Allah'a ve cennetine yaklaştıracak şeylerin tavsiye edilip, gazabına ve cehennemine yakınlaştıracak şeylerden vazgeçmelerinin hatırlatıldığı bir hutbenin verilmesidir. İşte hutbenin maksadı budur ve bunun için bir araya gelinir.[486]

Hutbenin Sıhhat Şartları

1. Namazdan önce verilmesi. Çünkü Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem*'den, onun halifelerinden miras alınan budur ve müslümanlar bunun üzerinde icmâ' etmişlerdir.
2. Niyet. Çünkü Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem*: "Ameller niyetler iledir..."[487] diye buyurmuştur.
3. Allah'a hamdetmek. Çünkü Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem* şöyle buyurmuştur: "Kendisine elhamdulillah diye başlanmayan herbir söz kesiktir."[488] Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem* bütün hutbelerine Allah'a hamd ile başlardı.[489]
4. İki kelime-i şehadeti zikretmek. Şeyhu'l-İslam ve başkaları Allah'a hamd ve senâda bulunmayı, iki şehadeti getirmeyi ve hutbede öğüt vermeyi vacib (farz) görmüşlerdir.
5. Rasûlullah *Sallallahu aleyhi vesellem*'**e salât getirmek.** Çünkü yüce Allah'ı zikretmeyi gerektiren herbir ibadet aynı şekilde Rasûlullah *Sallallahu aleyhi vesellem*'i anmayı da gerektirir.
6. Bir âyet dahi olsa Kur'ân-ı Kerim'den bir şeyler okumak. Çünkü Câbir b. Semura şöyle demiştir: "Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem*'in iki hutbesi olurdu. İkisi arasında otururdu. Hutbesin de Kur'ân okur ve insanlara hatırlatmalarda bulunurdu."[490] Bir kaç âyet okumak ise müstehabtır. Çünkü Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem*'den böyle yaptığı nakledildiği gibi, bunun meşrûiyeti üzerinde icmâ' vardır.[491] Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem*'in hutbelerinden bellenenlerden görüldüğü üzere[492] o Kur'ân-ı Kerim'den (bölümler) ve Kaf suresini okuyarak çokça hutbe okurdu. Hârise b. en-Numan'ın bir kızından gelen rivâyete göre şöyle demiştir: "Ben Kaf suresini ancak Rasûlullah *Sallallahu aleyhi vesellem*'in ağzından ezberledim. O her cuma bunu hutbe olarak okurdu..."[493]
7. Aziz ve celil olan Allah'a karşı takvâlı olmayı tavsiye etmek. İbnu'l-Kayyim'in naklettiğine göre Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem*'in hutbesi Allah'a, meleklerine, kitablarına, rasûllerine, ona kavuşmaya iman gibi iman esaslarını hatırlatır; cennet ve cehennemi, Allah'ın kendi dostlarına ve itaat edenlere hazırladıklarını, düşmanlarına ve masiyet edenlere hazırladıklarını dile getirir, onları Allah'a davet eder, insanların Allah'ı sevmelerine sebep teşkil eden nimetlerini hatırlatır, onun intikamından korkmalarını sağlayan günlerini hatırlatır, Allah'ı sevmeleri sonucunu verecek hususları, O'nu

zikredip O'na şükretmeyi emrederdi. Böylelikle onun hutbesi, kalbleri iman ile, tevhid ile Allah'ı, O'nun âyetlerini, O'nun nimetlerini, O'nun günlerini bilmek, O'na zikredip, O'na şükretmeyi sevmekle dolar taşardı. Onu dinleyenler Allah'ı sevmiş, Allah da kendilerini sevmiş olarak (cumadan) dönerlerdi.[494]

8. Cuma için şart koşulan sayıdaki kişinin her iki hutbeden dinlemesi vacib olan miktarı dinlemek üzere **hazır bulunmaları.** Bu miktar da yüce Allah'a hamd, Rasûlüne salât ve selam, Allah'a karşı takvalı olmanın vasiyet edilmesi, Kur'ân'ı Kerim'den bir şeylerin okunmasıdır. Eğer uyumak, gafil olmak, sağırlık yahutta uzaklık gibi dinlemeye mani herhangi bir sebep varsa yine de hutbe sahih olur.

9. İki hutbenin peşpeşe verilmesi. İki hutbenin arasını yahutta aynı hutbenin bölümlerinin arasını ya da hutbeler ile namaz arasını az bir zaman ile ayırmakta bir mahzur yoktur; fakat bu süre uzayacak olursa batıl olur. Aradaki fasılanın uzunluk ya da kısalığını bilmek için örf ve adete başvurulur.

10. Vaktin girmesi. Şâyet vakit girmeden önce hutbe okuyup, namaz kılarsa sahih olmaz. Çünkü hutbeler iki rekâtin yerini tutar. Yüce Allah da: **"Ey iman edenler! Cuma günü namaz için çağrıda bulunulduğu vakit..."** *(el-Cum'a, 62/9)* diye buyurmaktadır. İbnu'l-Arabî der ki: Bu, cumanın ancak nidâ ile (cuma için okunacak ezan ile) vacib olduğuna delildir. Nidâ ise ancak vaktin girişinden sonra olur.[495]

11. Hutbeyi verecek olan **hatibin bizatihi üzerine cuma farz olan kimselerden olmalıdır.** Mesela hür ve yerleşik olmalıdır. İmamlık için şart olanlar hutbe okumak için de şarttır.

12. İki hutbeyi de cuma için şart görülen sayıdaki kişinin duyacağı şekilde **yüksek sesle okumak.** Şâyet imam yüksek sesle okumakla birlikte kendilerine cumanın vacib olduğu sayıdaki şahıslar gaflet, uyku yahut sağırlık gibi bir mazeretten ötürü işitmeyecek olurlarsa, yine hutbe sahih olur. Cabir b. Abdullah *Radıyallahu anh*'dan şöyle dediği rivâyet edilmiştir: "Rasûlullah *Sallallahu aleyhi vesellem* hutbe verdi mi gözleri kızarır, sesi yükselir, hiddeti artar. Sanki o bir orduyu (tehlikelere karşı) uyaran bir kişi gibi idi...."[496]

13. Yerleşik olmak (istîtân, vatan edinmek, yurt edinmek). Cuma namazı şehirde de, kasabada da sahihtir. Elverir ki cuma namazı için şart koşulan sayıdaki şahıslar o yerde yerleşik bulunsunlar. Herhangi bir gemide -mesela

kendi şehrine varmadan önce- cumanın Rükunlerinden herhangi birisini yapacak olursa -yurt edinmek sözkonusu olmadığından ötürü- sahih olmaz.

14. Hutbe arabça olmalıdır. Şâyet arabça hutbe okumaktan âciz ise okuyacağı âyetin arabça olması yeterlidir. Malikiler arabçayı güzelce konuşacak bir kimsenin bulunmaması halinde cuma namazının sâkıt olacağını (yükümlülüğünün kalkacağını) söylemişlerdir. Hânefiler arabça dışında bir dille hutbeyi caiz görmüşlerdir. Sahih olan şudur: Eğer hatib hutbeyi arabça verebiliyor ise onu arabça vermesi gerekir. Eğer buna güç yetiremiyor ise kendi diliyle hutbeyi irad eder. Çünkü güç yetirebilmekle birlikte hutbe arabçadan başka bir dille verilirse sahih olmaz.

İki Hutbenin Rükunleri

Hem birinci, hem ikinci hutbede şu dört ruknün bulunması kaçınılmazdır:

1. "Elhamdulillah" diyerek Allah'a hamd etmek. Rasûlullah *Sallallahu aleyhi vesellem* "elhamdulillah" ile başlamadığı hiçbir hutbe vermezdi.[497]

2. Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem*'e salât ve selam getirmek. Çünkü yüce Allah: **"Ey mü'minler! Siz de ona salât ve selam edin."** *(el-Ahzab, 33/56)* diye buyurmaktadır.

3. Yüce Allah'ın emirlerini yerine getirmek, yasaklarından sakınmak demek olan Allah'a karşı takvalı olmayı tavsiye etmek, itaati teşvik, masiyetten uzak durmayı telkin etmek. Çünkü yüce Allah: **"Ey iman edenler! Allah'tan nasıl korkmak gerekirse, öyle korkun ve siz ancak müslümanlar olarak ölün!"** *(Al-i İmran, 3/102)* diye buyurmaktadır. Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem*'in, ashab-ı kiram'ın hutbelerini inceleyen bir kimse bunların hidayeti ve tevhidi yeterli bir şekilde açıkladıklarını, yüce Rabbin sıfatlarını, imanın genel esaslarını sözkonusu ettiklerini, Allah'a davet edip, onu kullarına sevdirecek şekilde nimetlerinin sözkonusu edildiğini, onları Allah'ın azabından korkutacak şekilde günlerini hatırlattıklarını, kendilerini Allah'a sevdirecek şekilde onu anıp, şükretmeyi emrettiklerini görürüz. Böylelikle yüce Allah'ın azametini, sıfatlarını, isimlerini hatırlatarak, O'nu kullarına; O'na itaati, şükretmeyi ve O'nu anmayı emrederek kullarını Allah'a sevdirirlerdi. Bunun sonucunda hutbelerini dinleyenler Allah'ı sevmiş, Allah da kendilerini sevmiş olarak ayrılırlardı.

Daha sonra aradan uzun zamanlar geçti; peygamberlik nuru zayıfladı. Şeriatler, emirler, hakikat ve maksatlarına riayet edilmeden, yerine getirilmeden birtakım merasimler halini aldı. Bu merasimlere şekli bir hüviyet

kazandırdılar ve onları çeşitli yollarla süslemeye koyuldular. Sonunda merasimleri ve görünen durumları adeta ihlâl edilmemesi gereken sünnetler haline getirdiler. Fakat asla ihlâl edilmemesi gereken maksatları ihlal ettiler. Hutbeleri seci'lerle, edebi sanatlarla süslediler, bunun sonucunda kalblerin hutbeden alacağı pay azaldı; hatta büsbütün ortadan kalktı ve hutbeden gözetilen maksat kaybolup gitti.

4. Kur'ân-ı Kerim'den bir miktar okumak. Çünkü Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem*'in hutbelerinden bilinenlere göre o Kur'ân-ı Kerim'i ve Kaf suresini çokça okurdu.[498]

Haris b. en-Numan'ın bir kızından şöyle dediği rivâyet edilmiştir: "Ben Kaf suresini ancak Rasûlullah *Sallallahu aleyhi vesellem*'in ağzından belledim. O her cuma hutbesinde onu okurdu..."[499]

Hutbenin Sünnetleri

1. Minber ya da benzeri bir şey üzerine çıkarak hutbe vermek. Zührî'nin, Salim'den rivâyetine göre Salim'in babası şöyle demiştir: "Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem*'i minber üzerinde hutbe verirken dinledim..."[500]

İbnu'l-Kayyim'in belirttiğine göre Rasûlullah *Sallallahu aleyhi vesellem* minber edinmeden önce bir yay'a yahutta bir asaya dayanırdı. Savaşta bir yay'a, cumada ise bir sopaya dayanırdı. Minberi üç basamaklı idi.[501] Nevevi der ki: Minber edinmek müstehabtır. O üzerinde icmâ' bulunan bir sünnettir.[502]

2. Hatibin minbere çıktığı vakit mü'minlere selam vermesi. Çünkü Cabir *Radıyallahu anh*'dan rivâyete göre Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem* minbere çıktığı vakit selam verirdi.[503]

3. Hatibin, hutbeden önce ezan bitinceye kadar minberin üzerinde oturması. Çünkü İbn Ömer *Radıyallahu anh*'dan şöyle dediği rivâyet edilmiştir: "Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem* iki hutbe verirdi. Minbere çıktığı vakit otururdu. Nihayet ezanı bitirince -(ravi) zannederim müezzin de (dedi)- sonra kalkar hutbe irad eder, sonra konuşmaksızın bir süre oturur, sonra kalkar hutbe verirdi."[504]

4. Yüzünü insanlara dönmesi. Çünkü Adyy b. Sâbit babasından şöyle dediğini rivâyet etmektedir: "Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem* minber üzerinde ayağa kalktı mı ashabı ona yüzlerini dönerlerdi."[505]

İbn Hacer dedi ki: Hatibin yüzünü dönmesinin bir sonucu olarak arkasını kıbleye döner. Bunun müsamaha ile karşılanması, öğüt verdiği kimselere sırtını dönmemek içindir. Cemaatin imama yüzlerini dönmelerinin bir hikmeti de onun yapacağı konuşmayı dinlemek için hazırlanmak ve sözünü dinlerken ona karşı gerekli edebi takınmaktır. Hatibi dinleyenler yüzlerini ona çevirip bedenleriyle, kalbleriyle ve uyanık zihinleriyle ona yönelecek olurlarsa hatibin vereceği öğüdü daha çok anlamalarını sağlar ve kendisi sebebiyle ayağa kalkması meşru olan hususta (hutbenin ihtiva ettiği öğütlerde) ona uygun hareket etmeyi daha bir gerektirir.[506]

5. Hatibin bir yaya yahut asaya dayanması.[507] Çünkü bu fiili sünnetlerdendir. Zira el-Hakem b. Hazm'in şöyle dediği sahih olarak rivâyet edilmiştir: "Rasûlullah *Sallallahu aleyhi vesellem* ile birlikte bir heyetle beraber gittim... Orada birkaç gün kaldık. O süre zarfında Rasûlullah *Sallallahu aleyhi vesellem* ile birlikte cumada bulunduk. Bir asaya ya da bir yaya dayanmış olarak ayakta durdu, Allah'a kısa birtakım kelimelerle hamd-u senâlarda bulundu..."[508]

6. Hatibin iki hutbe arasında hafifçe oturması. İbn Ömer *Radıyallahu anh*'dan şöyle dediği rivâyet edilmiştir: "Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem* iki hutbe verir ve ikisi arasında otururdu."[509]

7. Ayakta hutbe okuması. Çünkü İbn Ömer *Radıyallahu anh*'dan şöyle dediği rivâyet edilmiştir: "Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem* -şimdi yaptığınız gibi- ayakta hutbe okur, sonra oturur, sonra bir daha kalkardı."[510] Bir diğer gerekçe de yüce Allah'ın: **"...seni ayakta bırakıp..."** *(el-Cumua, 62/11)* buyruğudur.

8. Hutbeyi kısa tutması. Çünkü Muslim'in Sahih'indeki rivâyete göre Ammar şöyle demiştir: Ben Rasûlullah *Sallallahu aleyhi vesellem*'i şöyle buyururken dinledim: "Şüphesiz ki kişinin namazı uzun tutması, hutbeyi kısa tutması, onun fıkhına işarettir. Bu sebeble namazı uzunca tutunuz, hutbeyi kısa kesiniz. Şüphesiz bazı sözler büyü (gibi) etkilidir."[511]

9. İkinci hutbenin birinci hutbeye göre -ezana göre kamet gibi- **daha kısa olması.**

10. İmkânları ölçüsünde sesini gerekli miktardan fazla yükseltmesi. Çünkü Cabir b. Abdullah'dan şöyle dediği rivâyet edilmiştir: "Rasûlullah *Sallallahu aleyhi vesellem* hutbe verdi mi gözleri kızarır, sesi yükselir, gazabı

şiddetlenirdi. Sanki o sabaha kalmaz, akşama kalmaz... düşman ordusu size baskın yapacaktır" diyen bir ordunun uyarıcısı gibi idi..."[512]

11. Müslüman erkeklere, müslüman kadınlara, kendisine ve hazır bulunanlara dua etmesi. Çünkü böyle bir dua cenaze namazlarında ve başkalarında caiz olduğuna göre hutbede caiz olması öncelikle sözkonusudur.

12. Hutbesini ağır ağır ve net sözlerle acele etmeden, lafı da fazla uzatmadan anlaşılır bir şekilde vermelidir. Çünkü böylesi daha beliğ ve daha güzeldir.[513]

13. İmam minbere oturduğu vakit hutbeden önce ezan okunması. Çünkü es-Sâib b. Yezid'den şöyle dediği rivâyet edilmiştir: "Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem* döneminde, Ebu Bekir ve Ömer *radıyallahu anhuma* dönemlerinde cuma günleri ezan ilkin imam minberin üzerine oturduğu vakit okunurdu. Osman *Radıyallahu anh* halife olup da insanlar çoğalınca (kamet ve ezandan başka) üçüncü bir ezanı ez-Zevrâ (denilen Medine çarşısındaki bir yer üzerinde) ilave etti."[514]

14. İki hutbenin bitirilmesinden hemen sonra araya fazla fasıla girmeden cuma namazının kılınması.

Cuma Hutbesini Dinleyenin Uyması Gereken Âdâb

1. Namaz kılan mescide geldiği takdirde iki kişi arasında (kendisine) yer açmamalıdır. Çünkü Selmân el-Fârisî'den şöyle dediği rivâyet edilmiştir: Rasûlullah *Sallallahu aleyhi vesellem* buyurdu ki: "Her kim cuma günü gusleder ve gücü yettiği kadarıyla temizlenir, sonra (yağ) sürünür ya da bir koku sürünür, sonra (namaza) giderse, **iki kişinin arasını ayırmayıp**, kendisi için takdir edilen kadarıyla namaz kılar, sonra imam (hutbe vermek üzere) çıktığında susup dinlerse, o cuma ile gelecek cuma arası (küçük) günahları bağışlanır."[515]

2. Az önce kaydettiğimiz hadis-i şerif dolayısıyla hutbeyi dikkatle dinlemesi ve bunun için kendisini hazırlaması da gerekir.

3. Oturmak istediği takdirde oturan bir kimseyi kaldırarak yerine oturmaya kalkışmamalıdır. Çünkü İbn Ömer *Radıyallahu anh* şöyle derdi: "Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem* adamın kardeşini oturduğu yerden kaldırarak, kendisinin o yere oturmasını yasaklamıştır."[516]

4. Mescidde insanların omuzları üzerinden atlayıp, geçmek şiddetli bir şekilde mekrûhtur. Çünkü Abdullah b. Busr'den şöyle dediği rivâyet edilmiştir: Cuma

gününde onun yan tarafında oturuyor idim. Bir adam gelip insanların omuzları üzerinden atlayıp geçiyordu. Rasûlullah *Sallallahu aleyhi vesellem* ona: "Otur, sen artık eziyet veriyorsun." diye buyurdu.[517]

Sehl b. Muâz b. Enes el-Cühenî babasından şöyle dediğini rivâyet etmektedir: Rasûlullah *Sallallahu aleyhi vesellem* buyurdu ki: "Her kim cuma günü insanların omuzları üzerinden geçecek olursa o cehenneme doğru bir köprü edinmiş olur."[518]

5. İmama yakınlaşmalı ve ona doğru yüzünü dönmeli, mümkün olduğu kadarıyla ön saflarda namaz kılmaya gayret etmelidir. Çünkü bunların faziletine dair gelmiş rivâyetler vardır. Ayrıca bir yerde daha çok hak sahibi olmak, oraya daha erken varanındır.

Şeyhu'l-İslam İbn Teymiye der ki: Bir kimsenin hazır değilken bir şeyler sermesi ve bununla başkasını orada oturmasını engellemesi hakkı yoktur. Bu öyle bir yeri gasbetmek ve yüce Allah'ın müslümanlara emrettiği namaz kılmalarını engellemektir. Sünnet olan kişinin bizzat kendisinin gelip önde oturmasıdır. Kendisinden önce bir seccade gönderip yer tutan bir kimse zalimdir ve böyle bir işi yapması engellenir. Bu gibi seccadelerin kaldırılması ve onun yerine insanların gelip oraya oturmasının sağlanması icab eder.[519]

6. İmam hutbe irad ederken konuşmak caiz değildir. Çünkü Sahih-i Buhârî'de Ebu Hureyre'nin rivâyet ettiği hadise göre Rasûlullah *Sallallahu aleyhi vesellem* şöyle buyurmuştur: "Cuma gününde imam hutbe verirken arkadaşına "dinle" diyecek olursan, sen lağvetmiş (cumanın sevabını kaçırmış) olursun."[520]

Aslında "dinle" demek bir marufu (iyiliği) emretmektir fakat böyle bir konumda lağv yani günahtır. Bunun dışındaki sözlerin günah olması ise daha da ileri derecededir. Peygambere salât ve selâm getirmek müstesnâdır. Hatibten bunu dinleyecek olursa, kendisinin de salât ve selâm getirmesi sünnet olur. Ancak başkasını meşgul etmemek için yüksek sesle getirmez. Aynı şekilde hutbeyi dinleyen kimsenin sesini yükseltmeden hatibin duasına âmin demesi de sünnettir. Şâyet kendini tutamayıp, hapşıracak olursa gizlice kendisi duyacak kadarıyla "elhamdulillah" der.

Başkasına "yerhamukellah" demek, dinlemenin vücubu dolayısıyla meşru değildir.[521] Tıpkı namazda iken hapşırana yerhamukellah denilmeyeceği gibi hutbe esnasında hapşırana da yerhamukellah denilmez.

7. İmam hutbe okurken oturuş şekliyle yakınındakilerin yerini daraltması mekrûhtur. Bir yere yaslanması, ayaklarını uzatması, yahut elleriyle arkaya doğru dayanması gibi. Böylelikle normal oturan bir kimseden daha çok yer tutmuş olur. Ancak bir rahatsızlığı dolayısıyla bunu yaparsa sakıncası yoktur. Şâyet kalabalık olan bir yerden biraz uzağa çekilirse bu daha faziletli olur. Çünkü bu yolla başkalarının yerini daraltmadan kendi bedenini de rahatlatmış olur.
8. İmam hutbe verirken giren kimselerin selam vermeleri caiz değildir. Bunun yerine sakin ve vakarlı bir şekilde safta yerini alır, kısa iki rekât kılar. Sonra da hutbeyi dinlemek üzere oturur. Etrafında bulunanlarla musafahası (tokalaşması) caiz olmaz. Şâyet "es-selamu aleykum" diyerek selam verecek olursa, cuması boşa çıkmış olur ve ecrinden mahrum kalır. Böyle birisinin selamını almak da caiz değildir. Eğer konuşmaksızın musafaha yaparsa, hatibi dinlemek ve onun için gerektiği gibi hazırlanmaya aykırı olduğundan dolayı mekrûhtur, fakat cuması boşa çıkmaz.
9. Hutbeyi dinleyen bir kimsenin çakıl taşları ve benzeri şeylere dokunması, sakalıyla, elbisesiyle ya da başka bir şeyle oynaması, huşûya aykırı olduğundan dolayı caiz değildir. Çünkü Ebu Hureyre *Radıyallahu anh*'dan rivâyete göre Rasûlullah *Sallallahu aleyhi vesellem* şöyle buyurmuştur: "...Çakıl taşlarına dokunan bir kimse lağvetmiş olur."[522]
10. Hutbe dinleyenin sağa sola bakmaması, etrafına bakınarak meşgul olmaması gerekir. Ashab-ı kiram (Allah onlardan razı olsun) hutbe esnasında Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem*'e yüzlerini dönerlerdi. Çünkü Abdullah b. Mesud *Radıyallahu anh*'dan şöyle dediği rivâyet edilmiştir: "Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem* minberin üzerinde ayağa kalktı mı ashabı yüzlerini ona doğru dönerlerdi."[523]
11. Bir maslahat sebebiyle hutbeden önce, sonra ve iki hutbe arasında konuşmakta bir sakınca yoktur. Eğer cuma hutbesini dinleyen kimse konuşursa lağvolur. Hatib konuşursa caizdir. İbnu'l-Kayyim'in zikrettiğine göre[524] Rasûlullah *Sallallahu aleyhi vesellem* hutbesinde ashabına İslamın temel esaslarını ve şer'î hükümlerini öğretiyor, bir emir ya da bir nehiy gerektirecek bir durum sözkonusu olduğu takdirde onlara emirler veriyor ve nehylerde bulunuyordu. Nitekim kendisi hutbe okurken içeri giren bir zata iki rekât namaz kılmasını emretmişti. Çünkü Cabir b. Abdullah'tan şöyle dediği

rivâyet edilmektedir: "Bir adam cuma günü Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem* hutbe vermekte iken içeri girdi. Ona: "Namaz kıldın mı?" diye sordu. O: Hayır deyince şöyle buyurdu: "İki rekât kılıver."[525]

Yine insanların omuzları üzerinden atlayıp geçen kimseye bu işi yapmamasını söylemiş ve oturmasını emretmişti. Çünkü Abdullah b. Busr'den şöyle dediği rivâyet edilmektedir: Cuma gününde onun yan tarafında oturuyor idim. Bir adam gelip insanların omuzları üzerinden geçti. Rasûlullah *Sallallahu aleyhi vesellem* ona: "Otur, sen (başkalarına) eziyet verdin." diye buyurdu.[526]

Ortaya çıkan bir ihtiyaç yahutta ashab-ı kiramdan birisinin sorduğu bir soru dolayısıyla hutbeyi keser ve o kimseye cevap verir, sonra tekrar hutbesine döner, tamamlardı. Kimi zaman bir ihtiyaç dolayısıyla minberden aşağı iner, sonra dönüp onu bitirirdi. Nitekim Hasan ve Hüseyin *radıyallahu anhuma*'yı almak üzere minberden inmiş, onları almış, sonra onları da minbere çıkartarak hutbesini tamamlamıştı.

Hutbe verirken herhangi bir kimseyi: Ey filan gel diye çağırır, ey filan otur, ey filan namaz kıl, diye seslenirdi.

Cuma Namazı İle İlgili Bazı Hükümler

İmam ikinci hutbeyi bitirdikten sonra minberden iner. İcmâ' ile iki rekât cuma namazı kılınır. Cuma namazı bağımsız bir namazdır. Bir özür sebebiyle bu namazı kılamayan bir kimse, bunun yerine öğle namazını kılar.

Cuma namazı için hatib minbere çıktıktan sonra ezan okunduğu takdirde yüce Allah'ın şu buyruğunun gereği olarak alışveriş haram olur: **"Ey iman edenler! Cuma günü namaz için ezan okunduğunda Allah'ın zikrine koşun ve alışverişi bırakın."** *(el-Cumua, 62/9)*

Şevkânî diğer muamelât ta alışveriş gibi değerlendirilir, demektedir.[527]

İbnu'l-Arabi de şöyle demektedir: Cuma namazını kılmaktan alıkoyacak şekilde uğraştıran bütün akidler şer'an haramdır. Bu işten vazgeçirmek için de feshedilir.[528]

Cuma namazı kılması gereken kimseler için namaz vakti girdikten sonra namazı kılmadan yolculuğa çıkmak caiz değildir. Vakti girmeden önce yolculuğa çıkmaya gelince, bu hususta ilim adamlarının üç görüşü vardır. Bunlar imam Ahmed'in açıkça ifade ettiği sözlerden nakledilen rivâyetlerdir. Birincisine göre caiz değildir, ikincisine göre caizdir. Üçüncüsüne göre ise özel olarak sadece cihad için caizdir.[529]

İmam cumanın iki rekâtinde de açıktan okur. Birinci rekâtte Fatiha suresinden sonra Cumua suresini, ikinci rekâtte Fatiha suresinden sonra el-Munafikun suresini okuması sünnettir. Çünkü Muslim, İbn Ebi Râfi'den şöyle dediğini rivâyet etmektedir: Mervân, Ebu Hureyre'yi yerine Medine valisi olarak tayin etti ve Mekke'ye çıkıp gitti. Ebu Hureyre bize cuma namazını kıldırdı. (Birinci rekâtte) cum'a suresini okuduktan sonra son rekâtte: **"Münafıklar sana geldiğinde..."** *(el-Münafikun)* suresini okudu. İbn Ebi Râfi, dedi ki: Namazdan ayrılıp gidince Ebu Hureyre'ye yetiştim ve ona şöyle dedim: Sen Ali b. Ebi Talib'in Kufe'de iken (cuma namazında) okuduğu iki sureyi okudun. Ebu Hureyre dedi ki: Ben Rasûlullah *Sallallahu aleyhi vesellem*'i bu iki sureyi cuma günü okurken dinledim.[530]

Yine Fatiha'dan sonra birinci rekâtte el-A'lâ sûresini, ikinci rekâtte el-Ğâşiye sûresini okuması sünnettir. Bir tek sureyi iki rekâte bölüştürmez, çünkü sünnete muhaliftir.

en-Numan b. Beşir'den şöyle dediği rivâyet edilmiştir: "Rasûlullah *Sallallahu aleyhi vesellem* iki bayram (namazın)da ve cuma (namazın)da! **"O en yüce Rabbinin ismini tesbih et"** *(el-A'lâ suresi, 87/1)* ile **"Sana örtüp bürüyen (kıyamet)in haberi geldi ya!"** *(el-Ğâşiye, 88/1)* sûrelerini okudu. (en-Numan b. Beşir devamla) dedi ki: Şâyet bayram ve cuma aynı günde bir araya gelirse, yine her iki namazda da her iki sureyi okurdu."[531]

Cuma namazına nasıl yetişilmiş olur?

Cuma namazı imam ile birlikte birinci rekâti kaçıran kimseler için ikinci rekâtin Ruku'una ve sücûduna yetişmekle yetişilmiş olur. Namaza başlamakla birlikte ikinci rekâte yetişemeyecek olursa, o namazı öğlen namazı olarak tamamlar. Çünkü Ebu Hureyre'den gelen rivâyete göre Rasûlullah *Sallallahu aleyhi vesellem* şöyle buyurmuştur: "Namazdan bir rekâta yetişen kimse, namaza yetişmiş demektir."[532]

Yine Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem* şöyle buyurmuştur: "Siz gelip de bizim secdede olduğumuzu görürseniz, siz de secde ediniz; fakat onu bir şey saymayınız. Kim bir rekâta yetişirse, namaza yetişmiş sayılır."[533]

Cuma Namazının Sünneti

İlim ehli cuma namazından önce nafile kılmak hususunda farklı görüşlere sahiptir. Şeyhu'l-İslam İbn Teymiye şöyle demiştir: Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem* ezandan sonra ve cumadan önce hiçbir şey kılmazdı. Bir şey

kıldığını kimse ondan nakletmiş de değildir. Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem* döneminde ancak minbere çıkıp oturduğu vakit ezan okunurdu. Bilal ezan okuduktan sonra Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem* iki hutbeyi irad ederdi. Sonra Bilal kamet getirir, Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem* de cemaate namaz kıldırırdı. Zaten bu durumda ezandan sonra ne onun, ne de onunla birlikte namaz kılmaya gelen müslümanlardan herhangi bir kimsenin namaz kılmasına imkân olmazdı. Kimse de cuma günü mescide çıkmadan önce evinde namaz kıldığını nakletmiş değildir. Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem* kendi sözü ile de cumadan önce belli bir miktarda namaz tayin etmemiştir. Aksine onun bu husustaki lafızları, kişi cuma günü mescide geldiği takdirde bir vakit ve miktar tayini sözkonusu olmaksızın namaza teşvik sadedindedir. Şu buyruğu gibi: "Kim cuma günü gusleder, sonra cumaya gelir, **onun için mukadder olan kadarı ile namaz kılar**, sonra (hutbeyi) dinlerse..."[534] İşte ashab-ı kiram'dan nakledilen rivâyet bu şekildedir. Onlar cuma günü mescide geldiklerinde girdikleri andan itibaren kendilerine nasib olduğu kadarıyla namaz kılarlardı. Kimileri on rekât kılardı, kimileri oniki rekât kılardı, kimileri bundan daha az kılardı.

Bundan dolayı imamların çoğunluğu ittifakla şunu kabul ediyorlardı: Cuma namazından önce belli bir vakitte, sayısı belli rekâtlerde sünnet bir namaz sözkonusu değildir. Çünkü böyle bir şey ancak Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem*'in ya sözü ile ya da fiili ile sabit olur. O ise bu hususta ne sözü ile ne fiili ile herhangi bir beyanda bulunmamıştır. Malik, Şafiî ve ashabın çoğunluğunun mezhebi budur. İmam Ahmed mezhebinde meşhur olan görüş de budur. İlim adamlarından bir kesim ise ondan önce bir sünnet namazı olduğu kanaatindedir.[535]

Doğrusu cuma namazından önce revâtib ve miktarı belli bir sünnet olduğunun söylenemeyeceğidir.[536]

Buna göre kişi imam hutbeye çıkmadan önce mescide girecek olursa, Allah'ın dilediği kadarıyla namaz kılabilir. Eğer mescide girdiğinde imam hutbe okumakta ise, oturmadan önce kısa iki rekât kılar. Çünkü Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem* şöyle buyurmuştur: "Sizden herhangi bir kimse cuma günü geldiğinde eğer imam hutbede ise hemen iki rekât kılıversin ve bunları kısa tutsun."[537]

Cuma namazından sonra ise şâyet mescidde namaz kılacak olursa dört rekât kılar. Eğer evinde kılarsa iki rekât kılar. Çünkü İbn Ömer *Radıyallahu anh*'dan rivâyete göre o Rasûlullah *Sallallahu aleyhi vesellem*'in nafile namazını anlatırken şöyle demektedir: "Cumadan sonra gidene kadar namaz kılmazdı. (Gidince de) evinde iki rekât namaz kılardı..."[538]

Ebu Hureyre *Radıyallahu anh*'dan rivâyete göre Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem* şöyle buyurmuştur: "Sizden herhangi bir kimse cuma namazını kılacak olursa, ondan sonra dört rekât namaz kılsın."[539]

Cuma Namazını Kılmamayı Mübah Kılan Özürler

Genel ya da özel bir özür bulunmadıkça cuma namazına katılmama ruhsatı yoktur. Cuma namazı müslümanların icmâ'ı ile farz-ı ayn görüldüğünden cemaatle namazdan daha kesin bir yükümlülüktür. Çünkü yüce Allah: **"Ey iman edenler! Cuma günü namaz için çağrıda bulunulduğu vakit Allah'ın zikrine koşun."** *(el-Cumua, 62/9)* diye buyurmaktadır.

Cuma dışındaki farz namazları cemaatle kılmak da, tercih edilen görüşe göre farz-ı ayn'dır.

Cuma namazı ve cemaate katılmak aşağıdaki özürlerden birisi dolayısı ile düşer:

1. Genel Özürler

Şiddetli yağmur, elbiseleri ıslatacak şekilde yağan kar, insanın yürümesini zorlaştıran soğuk ve çamur ve mescidde namazı eda etmeyi zorlaştıran herbir mazeret... Çünkü Nâfi'den rivâyete göre İbn Ömer soğuk ve rüzgarlı bir gecede namaz için ezan okuyup, şöyle dedi: Dikkat edin! Eşyalarınızın arasında namaz kılın! Sonra dedi ki: "Rasûlullah *Sallallahu aleyhi vesellem* soğuk ve yağmurlu bir gece olduğunda müezzine: Dikkat edin eşyalarınızın arasında namaz kılın, demesini emrederdi."[540]

İbn Battâl dedi ki: İlim adamları icma ile şunu kabul etmişlerdir, Şiddetli yağmur, karanlık ve rüzgar ve benzeri hallerde cemaate katılmamak mübahtır.[541]

2. Özel Özürlerden Bazıları

a. Namaza gidecek olursa kişiye zorluk çıkaracak bir hastalık. Çünkü yüce Allah: **"O halde gücünüzün yettiği kadar Allah'tan korkun!"** *(et-Teğâbun, 64/16)* diye buyurmaktadır. Mü'minlerin annesi Âişe *Radıyallahu anha*'dan gelen rivâyete göre de Rasûlullah *Sallallahu aleyhi vesellem*

hastalığı sırasında: "Ebu Bekir'e müslümanlara namaz kıldırmasını emredin!" demişti.[542]
İbnu'l-Münzir dedi ki: İlim ehli arasında hastanın hastalığı dolayısıyla cemaatlerden geri kalabileceği hususunda bir görüş ayrılığı olduğunu bilmiyorum.[543]
b. Küçük ya da büyük abdeste sıkışmak. Gaz sıkıştırması da buna dahildir. Çünkü Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem* şöyle buyurmuştur: "Yemek hazırken ve kişi küçük ve büyük abdestine sıkışmışken namaz olmaz."[544]
Burada (olmaz şeklindeki) nefy (yasak anlamında) nehy demektir. Çünkü sıkışmak, kalbin, ibadete bir halel meydana getiren namazdan başka şeylerle meşgul olmasını gerektirir. Oysa cemaati terketmek, ibadetin dışında bir hususta halel meydana getirir. Bizzat ibadetin kendisini muhafaza etmek daha önemlidir. Ayrıca bu şekilde sıkışmak bedene de zararlı bir şeydir.
c. Yemek yeme ihtiyacı olan ve yeme imkânı bulunan kimsenin yanında yemeğin hazır bulunması. Az önce geçen "yemek hazırken namaz olmaz"[545] hadisi bunu gerektirmektedir.
d. Cana, mala yahutta namusa bir zarar geleceğinden korkmak. Çünkü İbn Abbas *Radıyallahu anh*'dan rivâyete göre Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem* şöyle buyurmuştur: "Herkim ezanı işittiği ve ezanın çağrısına uymaktan onu alıkoyan bir özrü bulunmadığı halde cemaate gelmez ise kıldığı namaz o kimseden kabul olunmaz." Ashab: Özür nedir? diye sordular, Peygamber şöyle buyurdu: "Korku ya da hastalıktır."[546] Hasta yahutta ölmek üzere olan bir kimsenin refakatçisi de bu kabildendir. Böyle bir kimse kendisi yokken hastanın öleceğinden korkar ve ona şehadet kelimesini telkin etmek için yanında kalmak isterse, cumayı terketmekte mahzur yoktur.
e. Bir alacaklının kendisinden alacağını isteyip, yakasını bırakmaması, onu rahatsız etmesi, bununla birlikte beraberinde ona ödeyecek bir şeyinin bulunmaması.
f. İtaat ya da mübah bir maksat ile yapılan seferde arkadaşlarının kendisini bırakması. Bineceği vasıtayı kaçıracağından yahut uçağa yetişememekten korkan bir kimse buna örnektir. Bu iki bakımdan bir özürdür. Evvela cuma namazını bekleyecek olursa, maksadını gerçekleştiremez, ikinci olarak kalbi böylece çokça meşgul olur.

g. Bir işte çokça yorulup, yoldan geri dönüp, uyuklayan kimsenin halinde olduğu gibi, **ağır uykulu bir hal.** Eğer bu şekilde namaz kılacak olursa, ne söyleyeceğini bilemeyecekse bu kimse de mazurdur. Çünkü Ebu Katade'nin Peygamber efendimize merfu olarak rivâyet ettiği hadiste şöyle buyurulmaktadır: "Gerçek şu ki, uykuda bir kusurluluk sözkonusu değildir. Kusurlu davranmak uyanıkken sözkonusudur. Sizden herhangi bir kimse bir namazı unutur yahut uykuda iken namazı geçerse onu hatırladığı vakit kılıversin."[547]

h. İmamın hem hutbeyi, hem de namazı sünnetten daha ileri derecede uzatması. Buna delil Nesâî'nin Cabir'den yaptığı şu rivâyettir. O dedi ki: "Ensardan bir adam su taşıyan iki bineği ile birlikte akşam namazını kılmakta olan Muaz'ın yanından geçti. Muaz Bakara suresini okumaya başladı. Adam da (kendi kendine) namaz kılıp gitti. Bu husus Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem*'a ulaşınca: "Sen fitneye düşüren misin ey Muaz, sen fitneye düşüren misin ey Muaz? diye buyurdu. Niçin: **"O en yüce Rabbinin ismini tesbih et."** *(el-A'la, 87/1)* ve: **"Andolsun güneşe ve aydınlığına"** *(eş-Şems, 91/1)* surelerini ve benzerlerini okuyarak kıldırmadın?"[548]

i. Cemaatin gerekeni yapmasına fırsat vermeyecek şekilde imamın hızlıca kıldırması. Eğer cuma namazının kılındığı bir başka mescid var ise mazeretin ortadan kalkması sebebiyle orada kılması icab eder.

j. Soğan, sarımsak, pırasa ve buna benzer muhatabları rahatsız eden ve yiyenden nefret ettiren türden ağzın kötü kokmasına sebeb olan şeyleri yemek. Mescidde bulunmayı yasaklamak, böyle bir kimsenin mazeret sahibi olması manasına değildir. Onun başkasına vereceği eziyeti önlemek içindir. Çünkü bu durumdaki kişi melekleri rahatsız eder, Ademoğullarını rahatsız eder. Cabir *Radıyallahu anh*'dan rivâyete göre Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem* şöyle buyurmuştur: "...Şüphesiz melekler de Ademoğullarının rahatsız olduğu şeylerden rahatsız olurlar."[549] Sadece bunları yemek ise icma ile helâldir.

Şâyet bu kokuyu ağızdan giderme imkânı varsa, rahatsızlık verici hususun ortadan kalkması dolayısıyla namaza katılır. Eğer cumayı terketmek için bir gerekçe olsun diye ağzını kokutacak bir şey yiyecek olursa, cuma namazı üzerinden düşmez ve haram olur. Çünkü Enes'den rivâyete göre ona sarımsak hakkında sorulmuş o şu cevabı vermiştir: Rasûlullah *Sallallahu aleyhi*

vesellem buyurdu ki: "Her kim bu bitkiyi yiyecek olursa, bizlere yaklaşmasın, bizimle birlikte namaz kılmasın."[550]

Bedeninde yahut elbisesinde giderilmesi kendisi için kolay olmayacak şekilde kötü koku bulunan kimsenin durumu da böyledir. Mazeretten kasıt, günahın düşmesi ile birlikte ecri de tamamen almasıdır. Çünkü Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem* şöyle buyurmuştur: "Bir kimse hastalanır yahut yola çıkarsa, ikamet halinde iken ve sağlıklı iken yaptığı amelin bir benzeri yazılır."[551]

Soğan ve sarmısak yiyene gelince, ona cemaatin mükâfatı yazılmaz. Çünkü onun için cemaat yükümlülüğünün düşmesi çevresine verdiği rahatsızlığı önlemek maksadına binaendir.

k. Giyecek elbisesi bulunmayan çıplak bir kimse olması.[552]

Suyutî dedi ki: Cemaat yükümlülüğünü düşüren herbir mazeret cumayı da düşürür. Şiddetli rüzgar bundan müstesnadır. Çünkü onun geceleyin esmesi şarttır. Cuma ise geceleyin zaten kılınmaz.[553]

Yine şöyle demektedir: Cemaati terketmeye ruhsat teşkil eden mazeretler yaklaşık kırk kadardır.[554]

Namaz esnasında bazı özürler ortaya çıkacak olursa, namaz kılan kişi namazını çabucak bitirir, aksi takdirde namazını bırakır. Çünkü Rasûlullah *Sallallahu aleyhi vesellem* namazı uzatınca Muâz’a sitem etmiş, fakat Bakara suresini okumaya başlayınca, namazını bırakıp giden adama sitem etmemiştir.

Radyo ve Televizyona Uyarak Cuma Namazı Kılmanın Hükmü

Kur'ân ve sünnette vârid olmuş nasslar namazın cemaat ile edâ edilmesinin vücubuna, cuma namazının da farz-ı ayn olduğuna, erkek, sağlıklı, mukim (yolcu olmayan), bir yerde yerleşik, müslüman, baliğ, âkil, hür ve mazereti bulunmayan kimseye mescidde cemaatle kılınması gereken farz-ı ayn olduğuna delil teşkil etmektedir. Cuma namazı müslümanların icmaı ile cemaatle namaz kılmaktan daha te'kidlidir. Mescidde kılınması ancak şer'î bir özür olması halinde kalkar.

Fakat bazı kimseler şer'an üzerlerine farz olan cuma namazı veya ondan başka bir namazı eda ettiklerini zannederek radyoya ya da televizyona uymakta, bunu ya bilgisizliklerinden ya önemsemeyerek ve tembellik ederek yapmaktadırlar.

Doğru olan; bu şekilde namazın caiz olmadığıdır. Bir kimse kendi evinde imama uysa ve imamın sesini radyo ya da televizyon ile duyuyor ise, onun

kıldığı bu namaz -dinde bir bid'at ortaya koyması bir tarafa- sahih değildir. Âişe *Radıyallahu anha*'dan şöyle dediği rivâyet edilmiştir: Rasûlullah *Sallallahu aleyhi vesellem* buyurdu ki: "Her kim bizim bu işimizde onda olmayan bir şeyi sonradan ortaya çıkarırsa o merduttur."[555] Bununla birlikte namazı da fâsiddir. O Allah'ın şiârlarından birisini küçümsemiş, Rasûlullah *Sallallahu aleyhi vesellem*'in sünnetine uymamış olur. Oysa o şöyle buyurmaktadır: "... Benim nasıl namaz kıldığımı gördüyseniz, siz de öylece kılınız..."[556]

Böyle bir kimse, ayrıca namaza gitmek ve cemaate katılmak için vaadolunmuş bulunan pek büyük bir ecri elde etme fırsatını da kaçırmış olmaktadır.

“İlmi araştırmalar ve fetva daimi komisyonu” bu hususta bir fetva vermiş bulunmaktadır ki, sözkonusu bu fetva aşağıdaki hususları dile getirmektedir: "Erkeklerin kadınların, zayıf ya da güçlülerin evlerinde bir ve daha fazla bir kimsenin cemaatmiş gibi imama uyarak namaz kılıp, namazlarını sadece hoparlorün sesine göre tesbit etmeleri caiz değildir. Bu namazın farz ya da nafile cuma ya da başkası olması farketmez. Evlerinin imamın arkasında yahut önünde olmaları arasında da fark yoktur. Çünkü gücü yeten erkeklerin farz namazları mescidlerde eda etmeleri icab eder. Bu yükümlülük ise kadınlar ve güçsüzler için sözkonusu değildir."[557]

NAMAZI TERKEDENİN HÜKMÜ

Yüce Allah insanı kendisine ibadet etmek için yaratmıştır. Yüce Allah buyuruyor ki: **"Ben cinleri ve insanları bana ibadet etmekten başka, birşey için yaratmadım."** *(ez-Zariyat, 51/56)* Onu bir günde beş vakit namaz kılmakla yükümlü tutmuştur. Yüce Allah başkasında bulunmayan birtakım özellikleri bu ibadete tahsis etmiştir. O İslamda Allah'ın farz kıldığı ilk ibadettir. Dinde en son kaybedilecek olandır. Yüce Allah'ın semada miraç gecesinde farz kıldığı ve kulun amelleri arasında ilk hesaba çekileceği amelidir. Kul aklı başında kaldığı sürece farz oluşu da üzerinden kalkmaz. Bu ibadet İslâmın direğidir, hür de, köle de, erkek de, dişi de, mukim de, yolcu da, zengin de, fakir de, sağlıklı da, hasta da, yöneten de, yönetilen de eda eder. Kur'ân-ı Kerim'de en çok anılan farz budur. Ebu Abdullah dedi ki: Kâfirler cehennem ateşine girdikten sonra onlara bir şekilde soru sorulacağı bize anlatılmaktadır: **"Sizi Sekara (cehenneme) ne sürükledi? Derler ki: Biz namaz kılanlardan değildik!"** *(el-Müddessir, 74/42-43)*

Namazı terkedişlerinden önce azab edilmelerine sebeb herhangi bir ameli sözkonusu etmeyeceklerdir.[558]

Oruç, hac ve sadaka gibi diğer amellerin kabul edilmesi, namazın kılınmış olmasına bağlıdır. Çünkü İbn Ömer'den rivâyet edildiğine göre Rasûlullah *Sallallahu aleyhi vesellem* şöyle buyurmuştur: "Ben insanlarla Allah'tan başka hiçbir ilâh olmadığına, Muhammed'in Allah'ın Rasûlü olduğuna şehadet getirinceye, namazı kılıncaya ve zekâtı verinceye kadar... savaşmakla emrolundum."[559]

Özetle namaz ibadetlerin en önemlisidir. Bir mazeret olması hali dışında ertelenmesi caiz değildir.

Âkil ve bâliğ müslümana namaz kılmak farzdır. Çünkü Âişe *Radıyallahu anha* Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem*'in şöyle buyurduğunu rivâyet etmektedir: "Kalem (sorumluluk) üç kişiden kaldırılmıştır. Uyanıncaya kadar uyuyandan, ergenleşinceye kadar çocuktan, aklı başına gelinceye kadar deliden."[560]

Ay hali ve lohusa olanların dışındakilere farzdır. Şeyhu'l-İslam İbn Teymiye şöyle demiştir: Küçük çocuk buluğa erse, yahut bir kâfir müslüman olsa yahut ay hali olan kişi temizlense, yahut delinin aklı başına gelse ve henüz namaz vakti çıkmamış ise kaza olarak değil, eda olarak namazı kılmaları gerektiği bilinen bir husustur. Bunlar vakit çıktıktan sonra gerçekleşirse (o hallerinde iken geçirdikleri namazları için) herhangi bir günahları yoktur.[561]

Bunlara Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem*'in daveti ulaşmadıkça namaz da üzerlerine vacib olmaz. Çünkü yüce Allah şöyle buyurmaktadır: **"Biz bir rasûl göndermedikçe, azab ediciler değiliz."** *(el-İsra, 17/15)*; **"...Ta ki insanların peygamberlerden sonra Allah'a karşı ileri sürecekleri bir delilleri kalmasın."** *(en-Nisâ, 4/165)*

Namazı Terkeden

Çoğu müslüman namaz hususunda işi önemsememeye başlamış, namazdan yana gaflete dalmış, onu kaybetmişlerdir. Hatta kimileri namazı o derece önemsemez hale gelmiş ki, büsbütün terketmiş bulunmaktadır. Yüce Allah ise şöyle buyurmaktadır: **"İşte (böyle) namaz kılanların vay haline ki; onlar namazlarından gaflet içindedirler. Onlar hem riyakârlık yapanların ta kendileridir, hem mâûnu (en ufak çapta yardımlaşmayı) da engellerler."** *(el-Mâûn, 107/4-7)*

Bu buyrukla yüce Allah namazı vaktinden sonraya bırakanları -daha sonra kılsalar bile- veyl ile tehdit etmektedir. Yüce Allah bir başka yerde şöyle buyurmaktadır: **"Bunlardan sonra ise namazı zayi eden, arzularına uyan bir kavim geldi. İşte onlar gayy ile karşılaşacaklardır."** *(Meryem, 19/59)*

Hakim, Abdullah (b. Mesud) *Radıyallahu anh*'dan yüce Allah'ın: **"İşte onlar gayy ile karşılaşacaklar."** buyruğu hakkında şöyle dediğini rivâyet etmektedir: O cehennemde dibi oldukça derin, tadı oldukça kötü bir ırmaktır.[562]

Ebu Umame el-Bâhilî'den şöyle dediği rivâyet edilmiştir: Ben Rasûlullah *Sallallahu aleyhi vesellem*'i şöyle buyururken dinledim: "Eğer onlarca ve onlarca ağırlığında bir kaya cehennemin kıyısından atılacak olursa, yetmiş yıl boyunca cehennemin dibine ulaşmaz. Sonra Gayy ve Esâma ulaşır. Ben: Gayy ve Esâm nedir diye sordum. O: Cehennemin dibinde iki kuyudurlar, dedi. Cehennemliklerin irinleri onlara akar. İşte Allah'ın kitabında: **"İşte onlar**

gayy ile karşılaşacaklar." *(Meryem, 19/59)* buyruğu ile: **"Esâmâ"** *(el-Furkan, 25/68)* buyruğunda zikrettiği bunlardır."[463]

Câbir *Radıyallahu anh*'dan şöyle dediği rivâyet edilmiştir: Rasûlullah *Sallallahu aleyhi vesellem* buyurdu ki: "Kişi ile şirk ve küfür arasında namazı terketmek vardır."[564]

Şevkânî dedi ki: Hadis namazı terketmenin küfrü gerektiren hususlardan olduğuna delildir. Namazın farziyetini inkâr ederek terkedenin kâfir olduğu hususunda müslümanlar arasında bir görüş ayrılığı yoktur. Eğer İslama yeni girmiş bir kimse ise yahutta namazın farz olduğuna dair bilginin kendisine ulaşabileceği bir süre kadar müslümanlarla birlikte kalmamışsa, müstesnâdır. Eğer namazı terketmesi -farz olduğuna inanmakla birlikte- tembellikten kaynaklanıyor ise -insanların çoğunun hali nitekim böyledir- bu hususta insanlar farklı görüşlere sahibtirler.[565]

İbnu'l-Kayyim dedi ki: Farz olan namazı kasten terketmenin en büyük günahlardan, büyük günahların büyüklerinden olduğu ve bunun günahının Allah nezdinde canı öldürmek günahından, malı almak günahından, zina, hırsızlık, içki içmek günahlarından daha büyük olduğu, bu kimsenin yüce Allah'ın cezasına ve gazabına layık olduğu, dünya ve âhirete rezil ve rüsvay edilmekle karşı karşıya olduğu hususlarında müslümanlar ihtilâf etmemişlerdir.[566]

Mükellef bulunduğu farz namazı terkeden bir kimse, şâyet farziyetini inkar ediyor ve bu hususta mazur görülebilecek bir hali yoksa, inkârı dolayısıyla kâfir olur. İsterse namaz kılsın. Çünkü o dinden olduğu kesinlikle bilinen bir hususu inkâr etmiş, Allah'ı ve Rasûlünü yalanlamış olur. Böyle bir kimse öldürülür. Çünkü Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem*: "Dinini değiştireni öldürünüz."[567] diye buyurmuştur. Böyle birisine mürted hükümleri uygulanır. Şâyet namazın farziyetine inanmakla birlikte vakit çıkana kadar tembellik ederek terkedecek olursa, böyle bir kimsenin durumu hakkında ilim ehli arasında görüş ayrılığı vardır. Böyle birisinin dinden çıkacak şekilde kâfir olduğu, tevbe edip namaz kılmadığı takdirde öldürüleceği söylendiği gibi, bunun kâfir olmayıp, fasık olacağı, tevbe ederse mesele kalmayacağı, aksi takdirde had olmak üzere öldürüleceği de söylenmiştir.

Bir diğer görüşe göre ne kâfir olur, ne öldürülür. Aksine böyle bir kimse tazir cezasına çarptırılır. (Hadden aşağı hafif cezalarla cezalandırılır) ve namaz kılıncaya ya da ölünceye kadar hapsedilir.
Birinci görüşü seleften bir topluluk kabul edilmiştir. Bu görüş Ali b. Ebi Talib'den rivâyet edilmiş olup, Ahmed b. Hanbel'den gelen iki rivâyetten birisi de böyledir. Abdullah b. el-Mübarek, İshak b. Rahaveyh de böyle demiştir. Şafiî mezhebine mensub bazı ilim adamlarının benimsediği bir görüş budur.
İkinci görüşü Malik ve Şafiî kabul etmiştir. Üçüncü görüşü Ebu Hanife, Kûfe ahalisinden bir topluluk ve Şafiî mezhebine mensub el-Muzenî kabul etmiştir.[568]
Namazı terkedenin öldürüleceği görüşünü kabul edenler yüce Allah'ın şu buyruğunu delil gösterirler: **"O haram aylar çıkınca artık o müşrikleri nerede bulursanız öldürün. Onları yakalayın, onları alıkoyun, onların bütün geçit yerlerini tutun. Eğer tevbe edip, namaz kılar ve zekat verirlerse yollarını serbest bırakın."** *(et-Tevbe, 9/5)* Âyet-i kerime yollarını serbest bırakmak için tevbeyi şart koşmaktadır. Yapılacak ilk iş namazı dosdoğru kılmaktır. Eğer bu şart tahakkuk etmezse öldürülmeleri gerekir. Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem* de şöyle buyurmuştur: "Ben Allah'tan başka hiçbir ilâh olmadığına, Muhammed'in Allah'ın Rasûlü olduğuna şahidlik edinceye, namazı dosdoğru kılıncaya, zekâtı verinceye kadar insanlarla savaşmakla emrolundum. Şâyet bunu yaparlarsa kanlarını ve mallarını bana karşı korumuş olurlar. İslamın hakkı ile olması müstesnâ. Hesapları ise Allah'a aittir."[569] Bu hususta hadisler pek çoktur.
İkinci görüşün sahibleri böyle bir kimsenin kâfir olmayacağına, yüce Allah'ın: **"Şüphesiz Allah kendisine eş koşulmasını mağfiret etmez. Ondan başkasını ise dileyeceğine mağfiret eder."** *(en-Nisa, 4/48 ve 116)* buyruğunu delil gösterirler. Yine Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem*'in Enes b. Malik tarafından rivâyet edilen Muâz b. Cebel hadisini de delil gösterirler: "Allah'tan başka hiçbir ilâh olmadığına, Muhammed'in Allah'ın kulu ve Rasûlü olduğuna şehadet eden herbir kulu mutlaka Allah cehennem ateşine haram kılar..."[570]
Buna yakın bir ifade Ebu Hureyre *Radıyallahu anh* ve başkalarının rivâyet ettikleri hadislerde vârid olmuştur.
Üçüncü görüşün sahipleri böyle bir kimsenin kâfir olmayacağına, ikinci görüşü savunanların delillerini göstermişler. Öldürülmeyeceğine dair de

Mesruk'un, Abdullah'tan yaptığı şu rivâyeti delil gösterirler. Buna göre Rasûlullah *Sallallahu aleyhi vesellem* şöyle buyurmuştur: "Allah'tan başka hiçbir ilâh olmadığına, benim Allah'ın Rasûlu olduğuma şehadet eden müslüman bir kimsenin kanı ancak şu üç husustan birisi ile helâl olabilir: Cana karşılık can, zina eden evli, Allah'ın dininden çıkıp cemaati terkeden kimse."[571] Burada ise namazdan sözedilmemektedir.
Şevkânî der ki: Doğru olan görüş namazı terk edenin kâfir olduğu ve öldürüleceğidir. Kâfir oluşu şeriat koyucunun namaz kılana bu ismi verdiğine ve kişi ile ona bu ismi vermek arasındaki engelin namaz kılmak olduğuna dair hadislerin sahih olarak bize gelmiş olmasıdır. Buna göre namazı terketmek böyle bir ismi vermenin caiz olmasını gerektirmektedir. Öncekilerin ileri sürdüğü birtakım itirazların hiçbirisi bizi bağlamaz. Çünkü bizler şunu söylüyoruz: Bazı küfür çeşitlerinin mağfirete ve şefaate hak kazanmaya mani olmaması mümkündür. Kıble ehline mensub kimselerin şariin "küfür" adını verdiği birtakım günahlar dolayısıyla kâfir olması gibi. Buna göre insanların dar geçitlerine düştüğü bir takım tevillere başvurmayı gerektiren bir husus bulunmamaktadır.[572]
Şevkânî böyle bir kimsenin öldürülmesi gerektiğine dair görüşe yüce Allah'ın Kur'ân-ı Kerim'de yollarını serbest bırakmayı, tevbe, namazı kılmak ve zekâtı vermek şartına bağlamış olmasını delil göstermektedir. Buna göre namaz kılmayan bir kimse serbest bırakılmaz. Ayrıca açıkça öldürülmeyi gerektiren, sünnetten sahih olarak ulaşmış delilleri de buna gerekçe göstermektedir. Öldürülmeyeceğini söyleyenlerin delili olan: "Müslüman kanı... başkasıyla helal olmaz" hadisinin mefhumunun bu itibar ile sahih ve sarih rivâyetlerin mantuku (sözlerinden anlaşılan ifade) ile çelişmeyeceğini sözkonusu etmektedir.[573]
Namazı terkedenin kâfir olmadığı ve öldürülmeyeceğini öngörenlerin ileri sürdükleri deliller ve bunların namazı terkeden kimselerin kâfir olduğunu açıkça ifade eden hadislerdeki küfrün dinden çıkmak anlamındaki bir küfür olmayıp, nimete karşı küfür (nankörlük) yahutta büyük küfürden daha küçük bir küfür olduğu şeklindeki tevillerine gelince, bu da bir kaç şekilde cevablandırılabilir.
Herşeyden önce namazı terkeden bir kimse, İslâmın rükunlerinden birisini yıkmış olmaktadır. Bu ise İslâm yapısının içerden yıkılmasını, gevşetilmesini

ve böyle bir kimsenin İslâm dairesinden çıkıp, küfre girmesini gerektirmektedir. Özellikle namaz iki zıt şey olan iman ile küfür arasındaki ayırıcı sınırdır. Bunların birbirleri ile içiçe olmalarına imkân yoktur. Kişinin dinden çıkacağı anlamıyla kâfir olacağına dair delil teşkil eden nasslar ise sahih ve sarihtir. Hiçbir şekilde tevile ihtiyacı yoktur. Bunlardan birisi de Enes b. Malik'in Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem*'ın şöyle dediğine dair rivâyetidir: "Kul ile şirk arasında namazı terketmekten başka hiçbir şey yoktur. Kişi namazı terketti mi artık şirk koşmuş olur."[574]

Yine Peygamber şöyle buyurmaktadır: "İslamın kulpları ve dinin kaideleri üç tanedir. İslâm onlar üzerine tesis edilmiştir. Bunlardan birisini terkeden bir kimse o şeye kâfir demektir. Kanı ise helâldir. (Bunlar) Allah'tan başka ilâh olmadığına şehadet getirmek, farz olan namaz ve ramazan orucudur."[575]

Acaba İslâmdan çıkan kimseden başkasının kanı helâl olur mu?

Namazı terkeden kimsenin kâfir olmayacağına dair ileri sürülen delillere gelince, bizler bunları düşündüğümüz vakit, bu delillerin, kâfir olacağını söyleyenlerin söyledikleriyle çelişmediğini görürüz.[576] İcma da namazı terkeden kimsenin kâfir olacağına delil teşkil etmektedir.[577]

Şeyhu'l-İslam İbn Teymiye şöyle demektedir: Eğer kişi içten içe namazı kabul ediyor, farz olduğuna inanıyorsa ve öldürülünceye kadar namazı terketmekte ısrar ediyor ve namaz kılmıyorsa; böyle bir duruma Âdem oğulları ve adetleri arasında rastlanılamaz. Bundan ötürü bu İslâmda katiyyen meydana gelmiş bir şey değildir... Kişi öldürülünceye kadar namaz kılmamaya devam ediyorsa, içten içe onun farz olduğunu hiçbir zaman kabul etmiyor, onu yerine getirmekle kendisini yükümlü görmüyor demektir. Böyle birisi de müslümanların ittifakı ile kâfirdir.[578]

Namazı terkedenin öldürüleceğini kabul eden ilim ehli kimseler, bu kişi had olarak mı öldürülür, yoksa kâfir olarak mı öldürülür, hususunda farklı görüşlere sahibtirler.[579] Buna bağlı olarak böyle bir kimseden tevbe etmesi istenir mi, istenmez mi?

Böyle bir kimsenin had olarak öldürüleceği kanaatinde olan kimseler, namazı terketmenin haddini öldürülmek olarak tesbit etmişlerdir. Hadler ise zina gibi daha önce sözkonusu olan birtakım sebeblerle vacib olur. İmama götürülmesinden sonra tevbe bu hadleri kaldırmaz.

Kâfir olarak öldürüleceği kanaatinde olanlar ise, böyle bir kimsenin tevbe etmesinin isteneceği görüşündedir. Çünkü böyle bir öldürme vacibi (farzı) terketmekten dolayı sözkonusudur. Bundan dolayı irtidad dolayısıyla öldürülmekte olduğu gibi, tevbe etmesini istemek onun hakkında meşru kılınmıştır. Hatta burada tevbe etmesini istemek öncelikle sözkonusudur. Çünkü böyle birisinin geri dönmesi ihtimali daha yüksektir. Zira onun İslâmı kabullenmesi kendisini dünya ve âhirette cezadan kurtaracak bir husustan dolayı tevbe etmeye itebilir. İşte bu sahih olan görüştür.
Çünkü böyle birisinin en kötü hali mürted gibi olmasıdır. Ashab-ı kiram ise mürtedlerin ve zekâtı vermeyenlerin tevbesinin kabul edileceğini ittifakla kabul etmişlerdir. Yüce Allah da şöyle buyurmaktadır: **"Sen o kâfirlere de ki: Eğer vazgeçerlerse onlara geçmiş (günahları) mağfiret olunur."** *(el-Enfâl, 8/38)* Bu buyruk ise hem mürted olanı, hem diğerlerini kapsamına alan genel bir buyruktur. Meşhur olan böyle bir kimseden tevbe etmesinin isteneceğidir. Eğer tevbe edip, namazı terketmekten vazgeçerse mesele yok, değilse öldürülür.
İlim ehli öldürülmeyi gerektiren namazı terkin mahiyeti hususunda farklı görüşlere sahibtir. Şevkânî der ki: Acaba öldürme gereği tek bir namazı terk halinde mi, yoksa daha fazlasını terk halinde mi sözkonusu olur? Cumhûrun görüşüne göre, tek bir namazı terkten dolayı öldürüleceği şeklindedir. Hadisler de bunu gerektirmektedir. Bunun daha fazlası ile sınırlandırılmasının delili yoktur. Ahmed b. Hanbel der ki: Namaz kılmaya çağırıldığı halde kabul etmez ve: Ben namaz kılmıyorum deyip, sonunda namazın vakti çıkarsa öldürülmesi gerekir.[580]
Muâz *Radıyallahu anh*'dan şöyle dediği rivâyet edilmektedir: Rasûlullah *Sallallahu aleyhi vesellem* bana on kelime tavsiye buyurdu; dedi ki: "... Sakın kasten bir farz namazı terketme! Çünkü kasti olarak farz bir namazı terkeden bir kimsenin üzerinden Allah'ın himayesi kalkmış olur."[581]
Namaz kılmayı terkeden kimsenin öldürüleceğini kabul eden ilim ehli nasıl öldürüleceği hususunda farklı görüşlere sahiptir. Böyle bir kimsenin boynunun kılıçla vurulmasıyla öldürüleceği söylendiği gibi, namaz kılıncaya ya da ölünceye kadar odunla dövüleceği de söylenmiştir. Ölünceye kadar kılıçla dürtüleceği de söylenmiştir. Çünkü böylesi onu bu işten vazgeçirmekte daha etkileyici ve vazgeçmesi noktasında daha umut verici bir uygulamadır.

Cumhur boynunun kılıçla vurulacağı görüşünü tercih etmiştir. Çünkü böyle bir uygulama canın daha çabuk çıkmasına sebeptir.

Namazı Terketmek Suretiyle İrtidâd Etmenin Sonuçları

A. Dünyadaki Sonuçları:

1. Velâyetinin devamı için İslâmın şart olduğu bütün hususlarda **velâyeti düşer.** Dolayısıyla buluğa ermeyen çocukları üzerindeki velâyeti kalmaz ve velâyeti altındaki kızları da evlendiremez.

2. Akrabalarından miras alma hakkı kalkar. Çünkü Usame b. Zeyd'in rivâyetine göre Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem* şöyle buyurmuştur: "Müslüman kâfire, kâfir de müslümana mirasçı olamaz."[582]

el-Muğnî, de şöyle demektedir: İlim ehli kâfirin müslümandan miras almayacağını icmâ' ile kabul etmişlerdir. Ashab ve fukahânın çoğunluğu da müslümanın da kâfire mirasçı olamayacağını söylemişlerdir.[583]

3. Mekke'ye girmesi haram olur. Çünkü yüce Allah şöyle buyurmaktadır: **"Ey iman edenler! Müşrikler ancak bir pisliktir. Onun için bu yıllarından sonra artık onlar Mescid-i Haram'a yaklaşmasınlar."** *(et-Tevbe, 9/28)*

4. Kestiği yenilmez. Çünkü o müslüman da değildir, kitab ehlinden bir kimse de değildir.

5. Öldükten sonra cenaze namazı kılınmaz, mağfirete ve ilâhî rahmete nâil olması için ona dua edilmez. Çünkü yüce Allah şöyle buyurmaktadır: **"Onlardan ölen hiçbir kimsenin namazını asla kılma! Kabrinin başında da durma! Çünkü onlar Allah'a ve Rasûlüne kâfir oldular ve fâsık olarak öldüler."** *(et-Tevbe, 9/84)*

6. Müslüman bir kadını nikâhlaması haram olur. Çünkü yüce Allah şöyle buyurmaktadır: **"Ey iman edenler! Mü'min kadınlar hicret edenler olarak size geldiklerinde onları imtihan edin. Allah onların imanlarını daha iyi bilendir. Şâyet onların mü'min kadınlar olduğunu görürseniz, onları kâfirlere geri döndürmeyin. Hem bu kadınlar o erkeklere helâl değildir, hem de o erkekler bu kadınlara helâl olmaz."** *(el-Mumtehine, 60/10)*

el-Muğnî'de şöyle demektedir: Mürted bir kadını da hangi din üzere olursa olsun nikâhlamak haramdır. Çünkü böyle bir kadın için kabul ettiğini söylediği ve girdiği din ehli arasında herhangi bir hüküm sabit olmamaktadır. Dolayısıyla onu nikâhlamanın helâl olmadığını söylemek daha uygundur.[584]

Yine şöyle demektedir: Eşlerden birisi gerdeğe girmeden önce irtidad ederse, derhal nikâh fesh olur. Biri diğerine mirasçı olamaz. Şâyet erkeğin irtidadı gerdeğe girdikten sonra ise bu hususta iki rivâyet vardır. Birisine göre bir an önce ayrılık sözkonusu olur, diğeri ise iddetin sona ermesi halinde ayrılık sözkonusu olur. Hangisi ölürse, ötekisi de ondan miras almaz.[585]

7. Namazı terkeden bir kimse müslüman bir kadın ile evlenecek olursa, eğer kendi nikâhının batıl olduğunu biliyor ve buna inanıyor ise, **çocukları onun nesebine katılmaz.** Çünkü onun kendisine helâl olmayan bir kadın ile cima etmesi haramdır.

B. Âhiretteki Sonuçlar

1. Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: **"Meleklerin o kâfirlerin yüzlerine ve arkalarına vura vura ve: 'O yakıcı azabı tadın' diye diye canlarını alırken bir görseydin! Bu, ellerinizin daha önce yaptıkları yüzündendir ve hiç şüphesiz Allah'ın kullarına zulmedici olmadığındandır."** *(el-Enfal, 8/50-51)*

Seyyid Kutub diyor ki: Bu iki âyet-i kerime Bedir gününde olsun, başka bir zamanda olsun meleklerin kâfirlerin canlarını aldıkları her seferini canlandıran sürekli bir hali tesbit ettiği gibi... Kur'ânî ifade kâfirlerin oldukça çirkin bir tablolarını çizmektedir. Melekler onların canlarını oldukça hakir düşüren bir tabloda, zorla çekip sıyırmaktadır. Bu hakirlik ve aşağılanmak azaba ve ölüme ilave edilen bir haldir... Daha sonra ifadelerin akışı gaibi haber vermek kipinden hitab kipine dönüşerek: **"O yakıcı azabı tadın"** diye bir ifade ile ortaya çıkmaktadır. Böylelikle tablo adeta şu anda görülmekte olan bir hal-i hazırdaki tablo halini alıvermekte. Sanki cehennem ateşiyle, aleviyle bu tablo içerisindedir. Onlar azarlanılarak, tehdit edilerek oraya itilivermektedirler. **"Bu ellerinizin daha önce yaptıkları yüzündendir."** Sizlerin bu görmekte olduğunuz şeyler adaletli bir cezadır. Daha önce ellerinizin yaptıkları sebebiyle siz bunu hak ediyorsunuz...[586]

2. Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: **"Toplayınız (şirkle kendilerine) zulüm edenleri ve onlara eş olanları; Allah'tan başka taptıklarını da, onlara cehennemin yolunu gösterin."** *(es-Sâffât, 37/22-23)* Mürted, küfür ve şirk ehlinden olan zalimlerle birlikte haşredilecektir. Çünkü bunlar birbirlerine benzer sınıflardır. Onlarla nasıl bir çeşit alaylı ifadeyle konuşulduğu üzerinde düşünmek lazım. Dünya hayatında dosdoğru yola hidayet bulmadıkları için

haydi şimdi onları o alevli ateşin, cehennemin yoluna iletin. O yolu onlara gösterin, (denilecektir.)
3. Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: **"Muhakkak Allah kâfirlere lanet etmiş ve onlar için alevli bir ateş hazırlamıştır. Onlar orada ebediyyen kalıcıdırlar. Hiçbir veli (dost ve yardımcı da) bulmayacaklar. Yüzlerinin ateşte evirilip çevirileceği o günde diyecekler ki: N'olaydı keşke biz Allah'a ve Rasûle itaat etseydik..."** *(el-Ahzab, 33/64-66)* Şanı yüce Allah kâfirlerin rahmetinden kovulacağını, onlar için alevli bir ateş hazırladığını, onların orada ebediyyen kalacaklarını, kendilerini kurtaracak hiçbir kimse bulamayacaklarını, bu arada ateşin onları herbir yandan çepeçevre kuşatacağını vurgulamaktadır. Temennilerine gelince, onun gerçekleşme ihtimali yoktur. Çünkü bu temennilerinin zamanı geçmiştir.

CENAZE NAMAZI VE İLGİLİ DİĞER HUSUSLAR

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: **"Andolsun ki biz Ademoğullarını şerefli ve üstün kıldık. Onlara karada ve denizde taşıyacak vasıtalar verdik. Kendilerine hoş ve temiz rızıklar verdik ve onları yarattıklarımızın çoğundan oldukça üstün kıldık."** *(el-İsrâ, 17/70)*

Gerçekten yüce Allah Âdemoğlunu şerefli kılmış, yarattıklarının çoğuna onu üstün yaratmıştır. Onun şerefli ve üstün oluşunun görüntüleri hayatta çok açık ve nettir. Bunlardan birisi yüce Allah'ın onu yarattığı şekildir. Ona bağışlamış olduğu yeryüzünde halifelik makamına getirilmesi ile uyumlu fıtrî istidadlardır. Ona etrafındaki kâinatı, o hayattaki görevini yerine getirmesine yardımcı olacak şekilde müsahhar kılmış, emrine vermiştir. Meleklerin O'na secde etmelerini isteyerek onu şereflendirmiş, Kur'ân-ı Kerim'de bunu sözkonusu ederek bu şereflendirilişini ebedileştirmiştir.

Yüce Allah hayatta iken insanı üstün ve şerefli kıldığı gibi, ölümünden sonra da onu şerefli ve üstün kılmıştır. Bu da teşriîyle belirlediği yeni aşamaya hazırlanması için yıkanması ve temizlenmesi, sükûnet ve vakar kafilesi tarafından kabrine taşınması, namazının kılınması, Allah'ın onu şerefli ve üstün kılmasına yakışır bir şekilde defnedilmesiyle ortaya çıkmaktadır.

Ölümü Hatırlamak ve Yüce Allah'a Kavuşmaya Hazırlık

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: **"Onun (yerin) üzerindeki her canlı fanidir. Celal ve ikram sahibi Rabbinin yüzü ise kalıcıdır."** *(er-Rahman, 55/26-27)*; **"Bir de azık edinin, şüphesiz ki azığın en hayırlısı takvadır ve ey üstün akıl sahibleri benden korkun."** *(el-Bakara, 2/197)*; **"O günde malın da, evladın da hiç faydası olmaz. Allah'a salim bir kalb ile gelmiş olanlar müstesnâ."** *(eş-Şuara, 26/88-89)*

İnsanların çoğu dünyaya yönelir, dünyanın güzellikleri ve çekiciliklerine aldanır. Dünyada ebedi kalacaklarını sanırlar. O bakımdan şehvet ve arzularına eğilir, itaatleri önemsemez olurlar ve ansızın ecelleri gelip, onları bulduğunda, önceden gönderdikleri amelin dışında hiçbir şeye sahib olmadıklarını anlayıverirler...

Selef-i salih dünyanın hakikatini bildiğinden ötürü ona meyletmediler. Âhiret için amel ettiler, dünyada iken tevbe ettiler, Rablerine karşı takvalı hareket ettiler... İmam Şafiî -Allah'ın rahmeti üzerine olsun- şöyle diyor: 587
"Şüphesiz Allah'ın vardır uyanık kulları,
Dünyayı terkedip, fitneden korkmaktır yolları.
Nazar ettiler dünyaya, anlayıverdiler
Hiçbir canlıya onun yurt olmadığını
Onu bir deniz bellediler de
Yol aldıkları gemi oldu, salih amelleri."
Ebu Hureyre *Radıyallahu anh*'dan şöyle dediği rivâyet edilmiştir: Rasûlullah *Sallallahu aleyhi vesellem* buyurdu ki: "Lezzetleri kesip biçeni çokça anınız."588 Ölüm ansızın gelir, kapıları çalmaz. Kapıcılar onun içeriye girmesini engelleyemez. O küçüğe de gelir, büyüğe de. Birisini diğerinin yerine kabul etmez. Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: **"O ecelleri gelince ne bir an geri bırakabilirler, ne de ileri alabilirler."** *(el-A'raf, 7/34)*
Bundan dolayı ölümün kaçınılmaz olarak geleceğine kesinlikle inanan insanın buna hazırlanması gerekir. Yüce Allah: **"Her nefs ölümü tadacaktır."** diye buyurmaktadır. O halde samimi tevbe etmekte, Allah'a dönmekte, itaate sarılmakta, masiyetlerden uzak durmakta, hak sahiplerine hakları vermekte eli çabuk tutmalıdır. Çünkü Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem* şöyle buyurmaktadır: "Her kimsenin bir başkasına namus, şeref ve haysiyetinde veya herhangi bir hususta yaptığı bir haksızlık varsa, dinarın ve dirhemin olmayacağı bir gün gelmeden önce bu gün ondan helâllık dilesin. (Çünkü dinar ve dirhemin olmadığı o günde) eğer (haksızlık yapanın) salih bir ameli varsa, yaptığı haksızlık kadar salih amelinden alınır. Eğer hasenâtı yoksa bu sefer arkadaşının kötülüklerinden alınır, onun üzerine yükletilir."589
Ölüm sağlıklı olana da, hasta olana da ansızın geliverir. Bundan dolayı hayattan sonrası için hazırlanmak gerekir. Orada kabirlere bırakılacağız ve ölümden sonra dirilişe kadar orada kalınacaktır. Sonra cennet veya cehennemde ebedî kalınacak yere geçilecektir.

Hasta Nasıl Hareket Etmeli?

Hastalık Allah'tan bir imtihan, bir sınamadır. Onunla herşeyin mutlak hakimi, bir ve tek Allah'a kulluğun hakikati açığa çıkar. Bundan dolayı hastanın Allah'ın takdirine razı olması, kendisi hakkında takdir olunan bu halde sabır

ile Rabbine ibadet etmesi gerekir. Allah hakkında güzel zan beslemeli, Allah'ın geçmişteki ve hal–i hazırdaki nimetlerini hatırlaması, iman ile kalbini arındırması gerekir.
Mübah bir yolla tedavi olmasında hasta için bir günah yoktur. Fakat haram birşeyle tedavi caiz değildir. Çünkü Ebu Hureyre *Radıyallahu anh*'dan gelen rivâyete göre Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem* şöyle buyurmuştur: "Allah indirdiği herbir hastalık için mutlaka bir de şifa indirmiştir."[590] Yine Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem* şöyle buyurmuştur: "Şüphesiz Allah hastalığı ve ilacı yaratmıştır. O halde tedavi olunuz; fakat haram bir şey ile tedavi olmayınız."[591]
Sihirbazlara, göz boyacılara, kâhinlere ve müneccimlere gitmek yahut Allah'tan başkası için kurban kesmek ya da muskalar asmak suretiyle akideyi bozan bir şeyle tedaviye kalkışmak caiz değildir.
Hastanın şunu bilmesi gerekir: Hastalık ölüme yaklaştırmaz. Tıpkı sağlığın ölümden uzaklaştırmadığı gibi. Bütün bunlar yüce Allah'ın insan için takdir ettiği ecel ile alakalıdır. Ortada sözkonusu olan, belirli yerlerde sayıları belli nefeslerden başkası değildir. Bu nefesler sona erdi mi sağlıklı ya da hasta olsun ölüm insanı gelip bulur.
Fakat her durumda yüce Allah'a tevbe etmek, insan üzerinde bir görev olmakla birlikte, hastalık halinde daha da önemli bir görevdir.
Hastalığı arttığı takdirde hastanın ölümü temenni etmesi caiz değildir. Bunun için dua da etmemelidir. Çünkü Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem* şöyle buyurmaktadır: "Sizden herhangi bir kimse ölümü temenni etmesin. Çünkü o ya iyilik yapan bir kimsedir, belki iyiliği artar. Yahutta kötülük yapan bir kimsedir, belki Rabbinin kendisinden razı olmasını isteyebilir."[592]
Yani o işten vazgeçerek, mağfiret diliyerek Allah'ın kendisinden razı olmasını isteyip rızasını kazanabilir.[593]
Muslim, Sahih'inde şu rivâyeti kaydetmektedir: "Sizden herhangi bir kimse ölümü temenni etmesin. Ölüm ona gelmeden ölümü duasında istemesin. Çünkü sizden herhangi bir kimse öldü mü artık ameli kesilir. Mü'minin ömrü ise hayırdan başka bir şeyini arttırmaz."[594]
Hastanın korku ile ümit arasında olması gerekir. Çünkü Enes'ten rivâyete göre Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem* ölüm halinde olan bir gencin yanına girmiş, ona: "Kendini nasıl buluyorsun?" diye sormuş, genç şu cevabı vermiş:

Allah'a yemin ederim ey Allah'ın Rasûlü, Allah'tan ümidim var, fakat günahlarımdan da korkuyorum. Rasûlullah *Sallallahu aleyhi vesellem* şöyle buyurdu: “Böyle bir durumda bir kulun kalbinde bu ikisi bir arada oldu mu mutlaka Allah ona ümit ettiğini verir ve korktuğundan yana onu güvenliğe kavuşturur."[595]

Hastanın, üzerindeki hakları sahiplerine vermesi, emanetleri sahiplerine iade etmesi, başkasındaki haklarını alması da gerekir. Eğer buna imkânı olmazsa borç ve benzeri üzerindeki kul haklarının ödenmesini, keffaret,zekât ve benzeri Allah haklarının da yerine getirilmesini vasiyet eder. Müslüman bir kimsenin vasiyetini yapmakta, elini çabuk tutması ve onu ölümün emareleri ortaya çıkıncaya kadar ertelememesi gerekir. Çünkü Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem* şöyle buyurmuştur: "Hakkında vasiyette bulunacağı bir şeyleri olan müslüman bir kimsenin vasiyeti yanında yazılı olmadan iki gece geçirmesi onun hakkı değildir."[596]

Şâyet bir malı vasiyet edecekse, haram olmayan bir alanda üçte biri vasiyet etmesi caizdir. Ondan fazlası caiz değildir. Bununla birlikte üçte bir de fazladır. Mirasçı bir kimseye vasiyet caiz olmadığı gibi, vasiyette (mirasçılara) zarar kastını gütmek de caiz değildir. Bazı mirasçıları mahrum bırakmak yahutta birilerini diğerlerinden üstün tutmak gibi.

Müslümanın sünnete göre teçhiz ve defin işlemlerinin yapılmasını, bu hususta bid'atlerden uzak durmalarını ve bu işi hayır ve salâh ehli kimselerin üstlenmesini vasiyet etmesi gerekir.

Ölüm Yaklaştığı Sırada Yapılması Sünnet Olan İşler

Ölümü yaklaştığı anlaşılan bir kimseye "lâ ilâhe illâllah" demeyi telkin etmek sünnettir. Çünkü Ebu Hureyre'den rivâyete göre Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem* şöyle buyurmuştur: "Ölülerinize lâ ilâhe illâllah'ı telkin ediniz."[597]

Muaz b. Cebel'den de şöyle dediği rivâyet edilmiştir: Rasûlullah *Sallallahu aleyhi vesellem* buyurdu ki: "Kimin son sözü lâ ilâhe illâllah olursa, cennete girecek."[598]

Bundan sonra başka bir söz söyleyecek olursa, lâ ilâhe illâllah ona tekrar telkin edilir. Böylelikle dünyada söyleyeceği son sözün tevhid kelimesi olması için çalışılır.

Ölümü yaklaşan kimsenin sırtı üzerinde ve ayakları kıbleye doğru, başı kıbleye dönük bir parça yükseltilmek suretiyle kıbleye yönlendirilmesi

sünnettir. Çünkü Beyhaki'nin Sunen'inde rivâyet edildiğine göre Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem* Medine'ye geldiğinde el-Berâ b. Marur'u sordu. Onlar; vefat etti ve (malının) üçte birini sana vasiyet etti, dediler. Ayrıca ölümü yaklaştığı vakit yüzünün kıbleye döndürülmesini de vasiyet etti. Rasûlullah *Sallallahu aleyhi vesellem* şöyle buyurdu: "O fıtrat olanı isabet ettirdi. Onun bana vasiyet ettiği üçte birini de çocuklarına geri veriyorum."[599]

Ölümün alâmetleri

Ölümün alâmetleri baş gösterecek olursa etrafında yakınlarından ve arkadaşlarından takva ve salah ehli kimselerin bulunması, ona ve hazır bulunanlara çokça dua etmeleri müstehabtır. Ölümü aşağıdaki hallerle bilinir:

1. Şakaklarının içe gömülmesi
2. Bulûğ yaşına ermiş olanların gözlerinin karasının kaybolması
3. Burnun eğilmesi
4. Elin sinirlerinin gevşemesi ve dolayısıyla, sanki derisinden ayrılmış gibi gevşeyerek kalması suretiyle ellerinin bilekten ayrılması
5. Ayaklarının gevşemesi yani ruhun çıkmasından sonra yumuşayıp, sarkması. Çünkü ondan önce katıdırlar.
6. Yüz derisinin ve -ölüm dolayısıyla husyeleri çekileceği için- husye derisinin uzaması.
7. Ölümün en açık alâmetlerinden birisi de ölenin kokusunun değişmesidir.

Ölümden sona ve gasilden önce yapılacaklar

Ölüm döşeğindeki hastanın ölümü tesbit edildikten sonra gözlerini kapatmak sünnettir. Çünkü Um Seleme, rivâyet ettiği bir hadiste şöyle demiştir: Rasûlullah *Sallallahu aleyhi vesellem* Ebu Seleme'nin yanına girdi. Gözü açıktı, gözlerini kapattıktan sonra şöyle buyurdu: "Ruh kabzedildiği vakit, göz ona arkasından bakar..."600

1. Gözünü kapatan kimsenin "bismillahi ve alâ milleti Rasûlullahi: Allah'ın adıyla ve Rasûlullah'ın dini üzere" demesi sünnettir. Çünkü İbn Ömer *Radıyallahu anh*'dan gelen rivâyete göre Rasûlullah *Sallallahu aleyhi vesellem* şöyle buyurmuştur: "Ölülerinizi kabirlerine koyduğunuz zaman: Bismillahi ve alâ milleti Rasûlullahi deyiniz."601 Ona dua etmesi, etrafında bulunanların ancak hayır ile konuşması da sünnettir. Çünkü Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem*, Um Seleme'nin rivâyet ettiği hadise göre şöyle buyurmuştur: "Kendi hakkınızda hayırdan başkasıyla dua etmeyin. Çünkü şüphesiz ki melekler sizin söylediklerinize âmin derler." Daha sonra şöyle buyurdu: "Allah'ım, Ebu Seleme'ye mağfiret buyur. Onun derecesini hidayete iletilmişler arasında yükselt. Onun geride bıraktığı kimseler üzerine sen halef ol. Bize ve ona mağfiret buyur. Ey âlemlerin Rabbi! Onun kabrini genişlet ve orasını onun için nurlandır."602

Ruhunun kabzedildiği elbiseleri çıkartıldıktan sonra üstünün açılmasını önlemek maksadıyla bütün bedenini örtecek bir örtü ile kapatmak sünnettir. Özellikle artık o gözlerin alışmadığı yeni bir surete bürünmüş olmaktadır. Çünkü Âişe *Radıyallahu anha*'ın şöyle dediği rivâyet edilmiştir: "Rasûlullah *Sallallahu aleyhi vesellem* vefat ettiğinde bir Yemen kumaşı ile örtüldü." Şâyet ölen ihramlı ise başı örtülmez.

Enlice bir bezle çenesinin bağlanması mendubtur. Bu bez başının üstünden bağlanır. Böylelikle çirkin bir görünüm arzetmez yahutta ağzından su ya da haşeratın girmesi önlenmiş olur. Vücud soğumadan önce yumuşak hareketlerle eklemlerin yumuşatılması mendubtur. Böylelikle normal halleri ile yerlerini alırlar, karnı şişmesin diye de üzerine bir şey konur.

Ölünün yüzünün açılması ve öpülmesi caizdir. Çünkü Âişe *Radıyallahu anha* rivâyet ettiği hadiste şöyle demektedir: "Ben Rasûlullah *Sallallahu aleyhi vesellem*'i Osman b. Maz'un'u ölü iken öperken gördüm. O kadar ki; gözyaşlarının aktığını da gördüm."603

Yine Âişe *Radıyallahu anha* Peygamber efendimiz ile ilgili şu haberi vermektedir: "Ebu Bekr atı üzerinde Sunh denilen yerdeki meskeninden geldi, atından inip mescide girdi. Kimse ile konuşmadı. Âişe'nin yanına girdi. Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem*'e doğru yürüdü. O sırada yüzünün üzeri bir Yemen kumaşı ile örtülü idi. Yüzünü açtı, sonra üstüne kapandı, onu öptü ve ağladı..."[604]

Müslümanların cenazesinde bulunup, üzerine namaz kılmaları için şer'î bir yolla vefat ettiğini insanlara bildirmekte bir sakınca yoktur.

Teçhizine ölümü kesinleşmedikçe başlanmaz. Şâyet ölümü kesinleşirse teçhizinde acele edilir. Borcunu ödemek ve vasiyetini yerine getirmekte eli çabuk tutmak icab eder. Çünkü Ebu Hureyre *Radıyallahu anh*'dan gelen rivâyete göre Rasûlullah *Sallallahu aleyhi vesellem* şöyle buyurmuştur: "Mü'minin canı borcu ödeninceye kadar borcuna asılı kalır."[605]

Ölünün Yıkanması ve Kefenlenmesi

Ölüyü yıkamanın ve kefenlemenin hükmü:

Ölüyü yıkayıp kefenlemek farz-ı kifayedir. Müslümanların bazısı bu işi yerine getirecek olursa, diğerlerinden günah düşer. Onu bir defa yıkamakla maksat hasıl olur. Çünkü Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem* bineğinden düşüp, boynu kırılan ihramlı kişi hakkında: "Onu su ve sedir ile yıkayınız..."[606] diye buyurmuştur.

Ölüyü yıkamakta öncelik:

İnsanlar arasında onu öncelikle yıkaması gereken kişi, bu hususta vasiyet ettiği kişidir. Çünkü Ebu Bekir es-Sıddîk karısı Umeys kızı Esma'nın kendisini yıkamasını vasiyet etmişti. O bakımdan hanımı öncelikle bu işi yaptı. Enes de kendisini Muhammed b. Sîrîn'in yıkamasını vasiyet etmişti. O da bu işi yapmıştı. Ayrıca bu ölenin bir hakkıdır. O bakımdan mirasının üçte birinin dağıtılması hususunda olduğu gibi, vasiyet ettiği kişiye bu hususta öncelik tanınır. Şâyet bunun için bir vasisi yoksa, erkeği herkesten önce yıkaması gereken kişi, onun babası, sonra dedesi, sonra oğlu ve aşağı doğru diğer torunlarıdır. Daha sonra asabe akrabalarından yakın olan yıkar. Arkasından zevilerhamdan erkek akrabalar gelir, daha sonra yabancılar gelir. Çünkü onun namazını kılmak hususunda da insanlar arasında öncelikli olanlar onlardır.

Kadını öncelikle yıkaması gereken onun annesi, sonra anneannesi, sonra kızı, sonra daha yakın olan, sonra da yabancı kadınlardır.[607]

Ölüyü yıkayacak kimsede aranan şartlar:

Ölüyü yıkayacak kimsenin müslüman, akıllı ve mümeyyiz olması şarttır. Ayrıca güvenilir, emin, gasl (ölü yıkama) hükümlerini bilen bir kişinin bu işi yapması gerekir.

Erkeklerin kadınları yıkamaları caiz olmadığı gibi, kadınların da erkekleri -hanımı dışında- yıkamaları caiz değildir. Yalnız kadın kocasını yıkayabilir. Kocası da onu yıkayabilir. Şâyet ölü yedi yaşından küçük ise erkeğin de, kadının da -ölen erkek ya da dişi olsun farketmez- onu yıkaması caiz olur. Çünkü küçük çocuğun avreti yoktur.

Ölü yıkamakta, ölüyü yıkayan ve ona yardımcı olan kimse dışında bulunmamalıdır. Başkalarının bulunması mekrûhtur. Ölenin yanına cünub, ay hali ya da loğusanın girmemesi gerekir. Çünkü bu hal, meleklerin girmesine engeldir.

Ölüyü yıkamanın şartları:

Ölüyü yıkamak için aşağıdaki şartlar bulunmalıdır:

1. Ölü müslüman olmalıdır. Kâfirin yıkanması farz değildir. Hatta haram olur. İlim adamlarının cumhuru bu görüştedir. Şafiîler ise haram değildir, demişlerdir. Çünkü onlara göre bu teabbüd için değil, temizlik içindir.
2. Düşük olmamalıdır. Çünkü düşüğün yıkanması farz değildir.
3. Ölenin cesedinden az da olsa bir miktar bulunmalıdır.
4. Yüce Allah'ın adını yükseltmek uğrunda öldürülmüş bir şehid olmamalıdır.[608]

Ölü temiz ve mübah su ile yıkanır. Soğuk olması mendubtur. Ölüye yapışık bir kiri gidermek yahut aşırı soğuk gibi bir ihtiyaç dolayısıyla suyun ısıtılmasında bir sakınca yoktur.

Cenazenin yıkanması, gözün görmediği bir yerde bir çatı yahut bir çadır altında yapılmalıdır. Ölen kıbleye yönelik, ayakları tarafına doğru eğimli olacak şekilde, yıkama teneşiri üzerine konulur.

Ölüyü yıkama şekli:

Yıkayıcı yıkamaya başladığı vakit, ölenin göbek ile dizkapağı arasını örtmek vacibtir. Bundan sonra üzerindeki elbiseleri çıkartır. Ölüyü yıkayan kimsenin ölünün başını oturmaya yakın bir şekilde yumuşaklıkla kaldırması, sonra eliyle karnını -içindeki pisliklerin çıkması için- sıkması gerekir. Hamile

kadının ise karnı sıkılmaz. Yumuşak bir şekilde karnı sıkılırken, çıkanın gitmesi için su dökülür. Daha sonra eline bir bez sarar yahut bir eldiven giyer. Pislik çıkan yerlerini yıkar. Sonra ölüyü yıkamayı niyet eder, besmele çeker ve ona abdest aldırır. Ancak ağzına ve burnuna su sokmaz. Dişlerin ve burun deliklerinin meshedilmesi yeterlidir. Ölenin cesedine dokunmaması için eline bir bez sarması yahut bir eldiven giymesi müstehabtır. Bu bez ise ön ve arka taraftan çıkan pislikleri aldığı bezden başka bir bez olmalıdır.
Daha sonra başını ve sakalını sidr köpüğü veya benzeri çöven otu ya da sabunla yıkar. Sonra ön taraftan sağ yanını boynun sağ tarafından itibaren yıkar. Sonra sağ kolunu omuzdan eline doğru yıkar. Sonra göğsünün yarısının, sağ tarafını, baldırını, bacağını ve ayağını yıkar. Sonra onu sırtının sağ tarafını yıkayabilmek için sol yanı üzere çevirir fakat yüzüstü çevirmez. Daha sonra sol yanını ön tarafını yıkar, sonra sırt tarafını yıkar. Sonra da vücudunun tamamı üzerine su döker.
Gerek olmadıkça ölüye bakmak mekrûhtur. Hazır bulunanların ihtiyaç dışında ona bakmamaları müstehabtır.609
Ölüyü üç defa yıkamak müstehabtır. Eğer temizlik hasıl olmazsa beş, yedi ya da daha fazla yıkayabilir. Fakat bu yıkamaların tek olmasına dikkat eder. Çünkü Um Atiyye el-Ensariyye *Radıyallahu anha*'dan şöyle dediği rivâyet edilmiştir: Rasûlullah *Sallallahu aleyhi vesellem* kızı vefat ettiğinde yanımıza girdi ve şöyle buyurdu: "Onu üç ya da beş ya da uygun görürseniz daha fazla yıkayınız..."610
Son yıkayışta ihramlı olmayanlar için kâfûr kullanması müstehabtır. Çünkü bu kâfûr ölenin bedenine hoş bir koku verir, onun bedenini soğutur ve katılaştırır. Kokusu ile ona gelecek haşeratı uzaklaştırır. Çünkü Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem* az önce geçen Um Atiyye hadisinde şöyle demektedir: "...Son yıkayışta ise kâfûr kullanın, ya da bir parça kâfûr koyunuz..."
Gusul esnasında kadının saç örükleri iyice yıkanabilmesi için çözülür. Daha sonra saçları üç örük yapılır ve arkasına bırakılır. Yıkama işi bitinceye kadar cenazenin yıkandığı yerde buhur yakılması mendubtur.
Eğer cesedin bazı organları herhangi bir kaza ve benzeri sebepten dolayı ayrı ise, bunlar da yıkanır ve vücuttaki yerlerine konulur. Beden yıkama işi bittikten sonra -kefenlerinin ıslanmaması için- temiz bir havlu ile kurutulur.
Su bulunmadığından ötürü su ile ölüyü yıkamaya imkân olmaz yahutta yıkamak sonucu etin kopacağından korkulursa, ölüye teyemmüm yaptırılır.

Aynı şekilde ölü yabancı hanımlarla birlikte bulunan bir erkek olup, aralarında hanımı bulunmuyorsa yahutta hanım olup, aralarında kocasının bulunmadığı erkeklerle birlikte ise yine teyemmüm yaptırılır. Teyemmüm de meşru bir şekilde bir engel bulundurmak suretiyle yüz ve ellerine mesh yapmakla gerçekleştirilir.

Ölünün Kefenlenmesi

Ölünün yıkanması bittikten sonra kefenlenir. Kefenlenmesi de farz-ı kifayedir. Kefenin bedenin tamamını örtecek şekilde olması gerekir. Çünkü Câbir *Radıyallahu anh*'dan gelen rivâyete göre Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem* şöyle buyurmuştur: "Sizden herhangi bir kimse kardeşini kefenleyecek olursa, kefenini güzel yapsın."[611]

Kefenin beyaz, temiz, yeni ya da yıkanmış olması müstehabtır.

Erkeğin kefen bezi üç; kadının ise izar (belden aşağısını örten peştemal), himar (başörtüsü), kamîs (gömlek) ve iki lifâfe (sargı) olmak üzere beş parçadan olmalıdır.

İbnu'l-Münzir dedi ki: İlim ehlinden çoğunlukla bellediğimiz kadının kefeninin beş parça olacağı şeklindedir.[612]

Küçük erkek çocuk tek bir beze sarılarak kefenlenir. Üç parça ile kefenlenmesi de mübahtır. Küçük kız çocuğu ise bir gömlek ve iki lifâfe ile kefenlenir.

Lifâfeler üstüste yayılır, sonra öd ve benzeri tütsü ile tütsülenir. Ölü, üstü örtülü bir şekilde lifâfe üzerine bırakılır. En dıştaki lifâfenin, üç lifâfenin en güzeli olmasına dikkat edilir. Arasına hanut konulur. Bu da bir çeşit karışık kokulardır. Sonra kaba etleri arasına kokulanmış pamuk konur, üzerine bir bez bağlanır. Daha sonra üst lifâfenin sağ tarafı ölünün sol yanı üzerine, sol tarafı ise sağ yanı üzerine bağlanır. Daha sonra ikinci ve üçüncü lifâfe de böylece sarılır. Lifâfelerin baş tarafında artan bölümünün, ayak tarafında artan bölümünden daha çok olmasına dikkat edilir. Başı tarafında artan kısım da yüzünün üstüne örtülür. Ayak tarafında artan kısmı da ayakları üzerine kapatır. Daha sonra bu lifâfeler açılmasın diye bağlanır, kabirde bunlar çözülür.

Kadın da az önce geçtiği şekilde iki lifâfe ile kefenlenir. Himâr başı üzerine, izâr ise vücudunun orta bölümü üzerine konulur, gömlek de ona giydirilir.[613]

Ölünün üç defa kokulanması güzeldir. Çünkü Câbir *Radıyallahu anh*'dan gelen rivâyete göre Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem* şöyle buyurmuştur: "Ölüyü tütsüleyip, kokulandırdığınız vakit onu üç defa kokulandırınız."[614]

İhramlı kimsenin başının örtülüp, örtülmeyeceği hususunda ilim adamlarının iki farklı görüşü vardır. Sahih olan ise şudur: Bir kimse ihramlı olduğu halde ölürse başı örtülmeksizin ihramı ile yıkanır ve defnedilir. Çünkü İbn Abbas *Radıyallahu anh*'dan şöyle dediği rivâyet edilmiştir: Bir adam Arafe'de Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem* ile birlikte vakfede bulunuyorken devesinden düştü ve boynu kırıldı. Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem* şöyle buyurdu: "Onu su ve sidr ile yıkayınız. İki bez parçası ile kefenleyiniz -ya da iki ihram bezi ile diye buyurdu- fakat başını örtmeyiniz, ona hanût koymayınız. Şüphesiz Allah kıyamet gününde onu telbiye ederek diriltecektir."[615]

İhramlı hanımın da yanında yabancı erkekler bulunmuyorsa yüzü örtülmez. Çünkü başın açık olması, erkeğin ihramının bir parçasıdır. Yüzün açık olması da kadının ihramı için gereklidir.

Allah'ın adını yüceltmek uğrunda öldürülen şehid ise yıkanmaz ve namazı kılınmaz. Çünkü Câbir b. Abdullah *Radıyallahu anh*'dan rivâyete göre Rasûlullah *Sallallahu aleyhi vesellem* Uhud harbinde öldürülenlerden iki kişiyi tek bir kefene koyuyordu... Ve: "Ben bunlar hakkında şahidim" deyip, kanlarıyla defnedilmelerini emretti. Onların üzerinde namaz kılmadığı gibi, onları yıkamadı da.[616]

Şehid olarak ölüp de bir çarpışma esnasında kâfirler tarafından öldürülmeyen bir kimse ise, yıkanır ve namazı kılınır.

İbnu'l-Kayyim (Allah'ın rahmeti üzerine olsun)'in naklettiğine göre Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem* kefende aşırılığa kaçmayı yasaklamıştır. Eğer kefen vücudun tamamını örtmeyecek durumda ise, başını örter ve ayakları üzerine ot bırakırdı.[617]

Cenaze Namazı

Cenaze namazının hükmü ve delili:

Müslüman ölüye namaz kılmak farz-ı kifâyedir. Rasûlullah *Sallallahu aleyhi vesellem* bu namazı kılmış ve kılınmasını emretmiştir. Ganimetten çalan kişi hakkında: "Arkadaşınızın namazını kılınız."[618] diye buyurmuş, ondan sonra gelen müslümanlar da bu namaza gereken dikkati göstermişlerdir.

Cenaze namazı ruhunu Allah'a teslim eden, amel diyarından, hesab yurduna göçen bir müslüman için bir ikram ve değer vermenin bir göstergesidir. Çünkü müslümanlar yüce Allah'ın o kişiye mağfiret buyurması, onu affetmesi, lütuf ve keremiyle ona ihsanda bulunması için Allah'a dua ederler. O halde cenaze namazı müslüman için bir çeşit şefaattir. Kâfirin cenaze namazını kılmak caiz değildir. Çünkü onun hakkında hiçbir hayır dua kabul olunmaz.
Cenaze namazını mescidde kılmak, Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem*'in sürekli yaptığı işlerinden değildi.[619] O cenaze namazını mescidin dışında kılardı. Bazan da cenaze namazını mescidde kıldığı olurdu. Suheyl b. Beydâ ve onun kardeşinin namazını mescidde kılması gibi. Fakat bu onun (sürekli yapageldiği) sünnet ve adeti değildi. O bakımdan her iki husus da caizdir. Fakat efdal olan cenaze namazını mescidin dışında kılmaktır.
Bununla birlikte eğer pisletilmesinden korkulmuyor ise mescidde cenaze namazını kılmakta bir sakınca yoktur.[620] Şafiî, İshak, Ebu Sevr ve Davud (ez-Zahirî) bu görüştedirler. Malik ve Ebu Hanife ise bunun mekrûh olduğu görüşündedirler. Kabristanda kılınması da caizdir.[621] Çünkü Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem* kabristandaki bir kabir üzerinde cenaze namazı kılmış bulunmaktadır. Namazın tek tek kılınması da caizdir. Çünkü Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem*'in cenazesi üzerine tek tek namaz kılınmıştır. Sünnet olan ise bunun cemaatle ifa edilmesidir. Çünkü Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem* bu namazı ashabı ile birlikte kılardı. Cenaze namazının kılınması için belli sayıda kimsenin bulunması şartı yoktur.
Cenaze namazının şartları:
Farz namaz için de şart olan niyet, mükellefiyet, kıbleye yönelmek, avretin setredilmesi, elbise, beden ve mekânın temizliği, namaz kılanın müslüman olması gibi; farz namaz için öngörülen şartlar cenaze namazı için de şarttır. Ayrıca cenaze namazı için ölenin müslüman olması, temiz olması, eğer o şehirde ise namaz kılanın önünde hazır bulunması da şarttır.
Cenaze namazı için belli bir vakit şartı yoktur. Bütün vakitlerde edâ edilebilir. Fakat namaz kılmanın yasak olduğu üç vakitte kılınması mekrûhtur. Çünkü Ukbe b. Âmir'den şöyle dediği rivâyet edilmiştir: "Rasûlullah *Sallallahu aleyhi vesellem* üç vakitte bizlere namaz kılmamızı ya da o zamanlarda ölülerimizi kabre koymamızı yasaklardı: Güneş etrafı aydınlatacak şekilde doğduğu andan yükselinceye kadarki vakit, öğle vakti ortada dikildiği andan

(batıya doğru) eğilinceye kadarki vakit, güneşin batmak üzere olduğu andan batıncaya kadarki vakit.[622]

Cenaze namazının Rükunleri:

Güç yetirebilmek halinde ayakta kılınması, dört tekbir alınması, birinci tekbirden sonra Fatiha'nın okunması, ikinci tekbirden sonra Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem* efendimize salât ve selam getirilmesi, üçüncü tekbirden sonra ölüye dua edilmesi, bu Rükunlerin sıraya göre yapılması ve selâm verilmesidir.

Sünnetleri:

Her tekbir getirildiğinde ellerin kaldırılması, kıraatten önce istiâze çekilmesi, Kur'ân okumanın gizlice yapılması, kişinin kendisine, anne-babasına ve bütün müslümanlara dua etmesi, dördüncü tekbirden ve selâm vermeden önce kısa bir süre durulması, sağ elini, sol elinin üzerine göğsünün üzerinde tutması ve selam verirken sağına dönmesi.

Cenaze namazını kılma şekli:

İmam veya tek başına namaz kılacak olan erkeğin baş tarafında, kadının göbeği hizasında durmalıdır. Erkeğin başı tarafında, kadının göbeği hizasında durmak Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem*'in yol gösterici uygulamalarındandır.[623]

Cemaat imamın arkasında durur. En az üç saf dizilmeleri sünnettendir. Çünkü Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem* şöyle buyurmuştur: "Üzerinde üç safın namaz kıldığı bir kimse(nin cennete girmesi) vacib olur."[624] Daha sonra iftitah tekbiri alır, fakat istiftah duası okumaz. Bunun yerine tekbirden sonra istiâze çeker, besmele çeker ve Fatiha'yı okur. Fatiha'dan sonra bir şey okumaz. Çünkü cenaze namazının esası işi hafif (çabuk) tutmaktır. Daha sonra ikinci tekbiri alır, rivâyetlerde vârid olmuş olduğu şekilde Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem*'a selâm getirir. -Teşehhüdde olduğu gibi- Sonra üçüncü tekbiri alır, ölüye, kendisine, anne babasına ve bütün müslümanlara dua eder. Yapılan bu duanın (Peygamber efendimizden) nakledilen bir dua olması sünnettir. Daha sonra dördüncü tekbiri alır, bundan sonra kısa bir süre durur, arkasından sağına tek bir defa selam verir.

Üçüncü tekbirden sonra Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem*'den rivâyet edilen lafızlarla dua eder. Yapacağı bu duayı ihlâs ve samimiyetle yapması

gerekir. Çünkü Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem* şöyle buyurmuştur: "Siz ölenin namazını kılacak olursanız, ona ihlâsla dua ediniz."625
En faziletli dua şudur:

217 - b

Allah'ım, hayatta olanımıza da, ölmüş olanımıza da, hazır bulunanımıza da, burada olmayanımıza da, küçüğümüze de, büyüğümüze de, erkeğimize de, dişimize de sen mağfiret buyur."626
Ebu Hureyre, Nebi *Sallallahu aleyhi vesellem* den buna yakın bir hadis rivâyet etmiş ve onda ayrıca şunları da eklemiştir:

217 - b

[illegible]

Allah'ım, bizden kimi hayatta bırakırsan, onu iman üzere yaşat. Bizden kimin canını alırsan iman üzere canını al. Allah'ım, bunun ecrinden bizi mahrum bırakma, bundan sonra bizi saptırma."628
Yine Ebu Hureyre, Nebi *Sallallahu aleyhi vesellem*'den şöyle buyurduğunu rivâyet etmiştir:

217 - b

[illegible]

Allah'ım, bu cenazenin Rabbi sensin, onu sen yarattın, onu İslâma da sen ilettin, canını da sen aldın, onun açığa vurduğunu da, gizlediğini de sen en iyi bilensin. Biz sana şefaatçiler olarak geldik, sen buna mağfiret buyur."629
Avf b. Mâlik'ten şöyle dediği rivâyet edilmiştir: Nebi *Sallallahu aleyhi vesellem* bir cenaze üzerine namaz kıldı. Onun duasından şu sözlerini belledim:

217 - b

للهم إني أسألك من نعمتك

٦٢٧

Allah'ım sen ona mağfiret buyur, ona merhametini ihsan et, ona afiyet ver, onu affet. Ona ikram ve ihsanlarda bulun. Gireceği yeri genişlet. Su, kar ve dolu ile onu (günahlarından) yıka. Beyaz elbise kirli elbiseden nasıl ayırdedilebiliyorsa sen de onu günahlardan öylece arındır. Ona kendi

diyarından daha hayırlı bir diyar ver, ona aile halkından daha hayırlı bir aile halkı ver, ona eşinden daha hayırlı bir eş ver, onu cennete koy, onu kabir azabından -yahutta ateş azabından- koru..." (Avf b. Malik devamla) dedi ki: O kadar ki ölen o şahsın kendim olmasını temenni ettim.[630]

Şâyet ölü dişi ise zamiri de dişi kullanarak: Allah'ım o kadına mağfiret buyur... ve benzeri ifadeler kullanır.

Cenaze Namazına Ait Bazı Hükümler

Kadınların cemaat halinde cenaze namazı kılmaları caizdir. Tek tek kılmalarında da bir mahzur yoktur. Çünkü Âişe *Radıyallahu anha,* Sa'd b. Ebi Vakkas'ın cenaze namazını kılmıştır.

İnsanlar arasında cenaze namazını kıldırmaya en hak sahibi kimse, ölenin bu konuda vasiyet ettiği kişidir. Çünkü ashab-ı kiram bunun vasiyet edilebileceğini icmâ' ile kabul etmiş ve bu ölenin bir hakkıdır. Daha sonra ne kadar yukarı doğru giderse gitsin baba gelir. Sonra ne kadar aşağı inerse insin oğul gelir. Sonra asabelerin en yakını gelir. Sonra zevilerham'dan erkekler, daha sonra diğer yabancılar gelir. Kocanın, (kadının) asabesinden öncelikli olduğu hususunda iki rivâyet vardır. Şâyet akrabalar birbirlerine eşit olurlarsa, imamete en layık olanları,farz namazlardaki öncelik sırasına göredir. Hür akraba köleden önceliklidir. Çünkü kölenin velâyeti yoktur. Şâyet her hususta birbirlerine eşit olurlar, kimse hakkını vermek istemezse aralarında kura çekilir.[631]

Birden çok cenaze bulunduğu takdirde hepsine tek bir namaz kılmak caizdir. Onların en faziletlileri imama en yakın yerleştirilir. Başları aynı hizada yerleştirilirler. Şâyet erkekler, kadınlar ve çocuklar birarada bulunurlarsa öne erkekler, sonra çocuklar, sonra kadınlar dizilir ve kadının göbek kısmı erkeğin başının hizasına yerleştirilir.

Cenaze namazında pekçok müslümanın saf yapmaları müstehabtır. Çünkü Âişe *Radıyallahu anha*'dan rivâyete göre Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem* şöyle buyurmuştur: "Ölü bir kimseye müslümanlardan sayıları yüz kişiye ulaşan bir topluluk namaz kılacak olup, hepsi de onun için şefaat dileğinde bulunurlarsa, mutlaka onun hakkında şefaat dilekleri kabul edilir."[632]

Abdullah b. Abbas'tan şöyle dediği rivâyet edilmiştir: Rasûlullah *Sallallahu aleyhi vesellem*'i şöyle buyururken dinledim: "Bir müslüman ölür de onun

cenazesi üzerinde kırk kişi durup, bunlar Allah'a hiçbir şeyi ortak koşmayan kimseler iseler mutlaka Allah onları onun hakkında şefaatçi kılar."[633]
Cenaze namazı sırasında safın düzgün tutulması müstehabtır. İmam Ahmed bunu açıkça ifade etmiş bulunmaktadır... Ebu'l-Melîc'den rivâyete göre o bir cenaze üzerinde namaz kılmış ve geri dönüp şöyle demiştir: Safınızı düzgün tutun ki; şefaatiniz de güzelce olsun.[634]
Şâyet imam bir cenaze için tekbir getirip de bir diğer cenaze getirilecek olursa, ikinci tekbirini her ikisi için alır. Daha sonra üçüncü bir cenaze getirilirse, üçüncü tekbiri hepsi için alır. Arkasından dördüncü bir cenaze getirilirse, dördüncü tekbiri hepsi için alır. Sonra yedi tekbire tamamlar ki; dördüncüsü için de dört tekbir getirmiş olsun. Eğer bir cenaze daha getirilecek olursa, getirilecek tekbir sayısının yediden daha fazla, beşincisi için de dörtten daha az tekbir getirilmemesi için bir daha tekbir getirmez, çünkü her ikisi de caiz değildir. Şâyet birinci cenazenin sahibleri imam selam vermeden önce cenazelerini kaldırmak isteyecek olurlarsa, caiz değildir. Çünkü selam namazın bir rüknü olup, henüz verilmemiştir. Dördüncü tekbirde Fatiha'yı okur, beşinci tekbirde Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem*'e salât ve selam getirir. Altıncı tekbirde hepsine dua eder. Böylelikle bütün cenazelerin hükümleri tamamlanmış olur.[635]
Cenaze namazının başına yetişmemiş olan bir kimse, imam ile birlikte cenaze namazına katılır. İmam selam verdiği takdirde o yetişemediği tekbirleri yetişemediği şekilde yerine getirir. Çünkü Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem*, Ebu Hureyre'nin rivâyet ettiği hadiste şöyle buyurmuştur: "Yetiştiğini kıl, yetişemediğinin de kazasını yap!"[636]
Şâyet namazını bitirmeden önce cenazenin kaldırılacağından korkacak olursa, arada bir fasıla koymaksızın tekbiri peşinden getirir, sonra da selâm verir.
el-Muğnî'de şöyle denilmektedir: Şâyet hemen selam verip, yetişemediği tekbirlerin kazasını yapmayacak olursa yine de bir mahzur yoktur. Çünkü İbn Ömer *Radıyallahu anh*: Yetişemediklerinin kazasını yapmaz, demiştir. Ayrıca bu tekbirler kıyam halinde ardı arkasına getirilen tekbirlerdir.
Cenaze namazını kaçıran bir kimsenin, defnedilmediği sürece cenaze namazını kılma imkânı vardır. Şâyet defnedilecek olursa, bir aylık bir süreye kadar kabir üzerinde namaz kılabilir. Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem*

ashabından ve diğerlerinden ilim ehlinin çoğunluğunun kabul ettiği görüş budur.[637]
İbnu'l-Kayyim'in naklettiğine göre Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem* bir seferinde bir kabir üzerinde bir gece sonra namaz kılmış, bir seferinde üç gün sonra, bir seferinde bir ay sonra namaz kılmıştır. Bu hususta da kendisi herhangi bir vakit tesbit etmemiştir.[638]
Sahih olan kabir üzerinde namazın sünnet olduğu ve bunun için vakit bakımından bir sınırın bulunmadığıdır. Elverirki ölen, namaz kılan hayatta iken vefat etmiş olsun.
İbnu'l-Kayyim'ın -Allah'ın rahmeti üzerine olsun- zikrettiğine göre Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem* in gaib (hazır olmayan) her ölü üzerinde namaz kılmak gibi bir sünneti yoktu. Çünkü müslümanlardan pek çok kimse Peygamberin yanında hazır bulunmuyorlarken ölmüşler, fakat kendisi onların cenaze namazlarını kılmamıştır. Necâşî'nin üzerine cenaze namazı kıldığı ondan sahih bir rivâyetle sabit olmuştur. Fakat bu hususta insanların üç farklı görüşleri vardır:
1. Bu, ümmetin her hazır bulunmayan kimse için namaz kılabileceği hususunda bir teşri' ve bir sünnettir. Şafiî ve Ahmed'in görüşü budur.
2. Ebu Hanife ve Malik, bu ona has bir durumdur. Bu özellik ondan başkasına yoktur, demişlerdir.
3. Şeyhu'l-İslam İbn Teymiye şöyle demektedir: Doğrusu şu ki; gıyabi cenaze kimse şâyet üzerinde namaz kılınmayan bir beldede ölmüşse, üzerine gıyabi cenaze namazı kılınır. Nitekim Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem*'in Necaşi üzerine kıldığı namaz böyledir. Çünkü o kâfirler arasında ölmüş ve onun namazı kılınmamıştır. Şâyet öldüğü yerde cenaze namazı kılınmış ise, üzerine gıyabi cenaze namazı kılınmaz. Çünkü farz, müslümanların üzerine namaz kılması suretiyle sakıt olmuştur. Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem* in gaib üzerinde namaz kıldığı da olmuştur, terkettiği de olmuştur. Onun yaptığı bir iş te, terkettiği bir iş te sünnettir. Bunun belli bir yeri, ötekinin belli bir yeri vardır. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır. İmam Ahmed mezhebinde üç görüş vardır. En sahih olanları bu şekilde duruma göre yapılacak uygulama şeklindedir.[639]

Küçük çocuğun cenaze namazını kılmak caizdir. Çünkü el-Muğire b. Şube'den şöyle dediği rivâyet edilmiştir: Ben Rasûlullah *Sallallahu aleyhi vesellem*'i şöyle buyururken dinledim: "Küçük çocuğun cenaze namazı kılınır."[640]
İbnu'l-Kayyim dedi ki: Ahmed b. Ebi Abde dedi ki: Ben Ahmed'e sordum: Düşük üzerine ne zaman namaz kılmak icab eder? Şöyle dedi: Eğer üzerinden dört ay geçmiş ise (kılınır). Çünkü ona ruh üflenmiş olur.[641]
el-Muğire b. Şube'den Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem*'in şöyle buyurduğu rivâyet edilmiştir: "...ve düşük üzerine namaz kılınır, anne ve babasına mağfiret ve rahmet ile dua olunur."[642] Küçük çocuk için mağfiret dilenmez. Çünkü henüz onun kalemi yazmaya başlamamıştır ve ayrıca o şefaatçidir, kendisine şefaat olunacak durumda değildir.
Mürted, münafık ve aslen kâfir olan kimsenin namazı haramdır. Çünkü yüce Allah şöyle buyurmaktadır: **"Onlardan ölen hiçbir kimsenin namazını asla kılma. Kabrinin başında da durma. Çünkü onlar Allah'a ve Rasûlüne kâfir oldular ve fâsık olarak öldüler."** *(et-Tevbe, 9/84)*
Savaşta çarpışma esnasında şehit düşmüş olanın da namazı kılınmaz. Çünkü Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem*'den Uhud şehidleri hakkında kanları ile defnedilmelerini emrettiği, cenaze namazlarını kılmadığı ve onları yıkamadığı rivâyet edilmiştir.[643]
Bir had uygulanarak ölmüş olan kimsenin cenaze namazı caizdir. Şevkâni şöyle demektedir: Yine tercih edici sebeplerden birisi de recm edilmiş olan kimse üzerinde cenaze namazı kılınacağına dair icmaın bulunmasıdır.[644] Bununla birlikte Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem* ganimetten hırsızlık yapan kimsenin namazını kılmayı terketmiş ve ashabına onun namazını kılmalarını emrederek: "Arkadaşınızın namazını siz kılınız!" diye buyurmuştur.[645] Ganimetten çalmaktan vazgeçirmek için böyle davranmış olması ihtimali vardır.[646]
Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem* intihar eden bir kimsenin namazını kılmamıştır. Çünkü Cabir b. Semura'dan şöyle dediği rivâyet edilmiştir: "Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem*'e kendisini bir okun sivri tarafıyla öldürmüş bir adam getirilmiş, onun cenaze namazını kılmamıştır."[647]

Cenazenin Peşinden Gitmek Fazileti ve Keyfiyeti

Ölünün yıkanması ve kefenlenmesi bittikten sonra onu taşımak ve arkasından gitmek icab eder. Bunun fazileti çok büyüktür. Çünkü Ebu Hureyre

Radıyallahu anh'dan gelen rivâyete göre o şöyle demiştir: Rasûlullah *Sallallahu aleyhi vesellem* buyurdu ki: "Her kim cenazenin başında namazı kılınıncaya kadar hazır bulunursa onun için bir kîrat vardır. Kim defnedilinceye kadar yanıbaşında bulunursa onun için iki kîrat vardır." Ona: İki kîrat ne demektir diye sorulunca, "İki büyük dağ gibi" diye buyurdu.[648]

Cenazenin taşınması ve arkasından gitmek, ölenin müslümanlar üzerindeki haklarındandır. Cenazenin, tabutun bütün taraflarından taşınması sünnettir. Çünkü Abdullah b. Mesud'dan şöyle dediği rivâyet edilmiştir: "Her kim bir cenazenin peşinden giderse, teneşirin bütün yanlarından taşısın. Bu bir sünnettir. Sonra isterse nafile olarak taşısın, isterse bıraksın."[649]

Cenazenin çabucak götürülmesi sünnettir. Çünkü Ebu Hureyre *Radıyallahu anh*'dan şöyle dediği rivâyet edilmiştir: Ben Rasûlullah *Sallallahu aleyhi vesellem*'i şöyle buyururken dinledim: "Cenazeyi (kabre götürmekte) elinizi çabuk tutunuz. Eğer salih birisi ise siz onu hayra yakınlaştırmış olursunuz. Eğer böyle değil ise, bu durumda boyunlarınızdan çıkaracağınız bir şer demektir."[650]

Cenazenin taşınması erkeklere hastır. Bu hadisten anlaşılan da budur. Kadınların cenazelerin peşinden gitmeleri caiz değildir. Çünkü Um Atiyye'nin rivâyet ettiği hadiste şöyle denilmektedir: "Bize cenazelerin peşinden gitmek yasaklandı. Fakat bununla birlikte bu bizden kesinlikle istenmedi."[651]

Cenazenin arkasında da, önünde de yürümek caizdir. Çünkü Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem*'in bu şekilde hareket ettiği sabittir. Ancak daha faziletli olan arkasından yürümektir. Avf b. Mâlik'in Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem*'den rivâyet ettiği şu hadisin mefhumundan anlaşılan da budur: "Hastayı ziyaret ediniz ve cenazelerin peşinden gidiniz."[652] Binekli kimse cenazenin arkasından yürür. Çünkü Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem* şöyle buyurmuştur: "Binekler cenazenin arkasından yürür."[653] Efdal olan ise yürümektir. Çünkü Sevbân'dan rivâyet edildiğine göre Rasûlullah *Sallallahu aleyhi vesellem*'e bir cenaze ile birlikte bulunduğu bir sırada ona bir binek getirilmiş, ona binmeyi kabul etmemişti. Cenazeden döndüğü vakit ona yine binek getirildi, bu sefer ona bindi. Kendisine sebebi sorulunca şu cevabı verdi: "Melekler yürüyordu, ben onlar yürürken binmek istemedim. Onlar gidince ben de bineğe bindim."[654]

Nebi *Sallallahu aleyhi vesellem* bir ölü üzerine cenaze namazı kıldığı vakit, önünde kabristana kadar yürüyerek giderdi. Ondan sonraki raşid halifelerin sünneti de budur. Ancak cenaze ile gidecek diğerlerinin, arkasında olmaları sünnettir. Şâyet yürüyor ise cenazeye yakın olmaya gayret eder. Arkasında, önünde, sağında ya da solunda farketmez. Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem* cenazenin çabuk götürülmesini emrederdi. Öyle ki adeta koşa koşa götürüyorlardı. Günümüzde insanların adım adım ve ağır bir şekilde yürümeleri ise, sünnete muhalif ve mekrûh bir bid'attir. Ehl-i kitab yahudilere benzemeyi ihtiva eder.[655]

Yüksek sesle ağlamak, zikir getirmek, tekbir ve rahmet okumak gibi sünnete muhalif bir üslubla cenazenin peşinden gitmek caiz değildir. Cenazenin arkasından buhur (tütsü) de caiz değildir. Çünkü Ebu Hureyre *Radıyallahu anh*'dan rivâyete göre Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem* şöyle buyurmuştur: "Cenazenin arkasından yüksek sesle de, ateşle de gidilmez."[656]

Şeyhu'l-İslam İbn Teymiye diyor ki: Cenaze ile beraber ister Kur'ân okuyarak, ister zikir, ister başka bir suretle sesi yükseltmek müstehab değildir. Dört mezheb imamının görüşü budur. Selefi teşkil eden ashab ve tabiînden nakledilen de budur. Bu hususta muhalif bir kimse olduğunu bilmiyorum.[657]

Davul çalarak, çalgılarla, hazin marşlarla, feryad etmek, el çırpmak gibi münker bir takım fiillerle cenazenin arkasından gitmek haramdır.

Kabristan uzak ise cenazeyi araba ve benzeri bir şey üzerinde taşımakta bir sakınca yoktur. Cenazenin peşinden giden kimsenin,[658] huşû' içerisinde, âkıbetini düşünürek ölümden ibret alarak, ölenin varacağı netice üzerinde düşünerek gitmesi, müstehabtır. Dünyevî sözler konuşmaz.

Cenazenin götürüldüğü sırada bir kimsenin kalkıp mesela onu tevhid ediniz deyip, bunu işitenlerin ona karşılık olarak; lâ ilâhe illâllah demeleri, bir diğerinin; Allah'ı zikredin gibi sözler söylemeleri bid'attendir. Çünkü böyle bir amelin sünnette de, selef-i salihinin (Allah'ın rahmeti üzerlerine olsun) uygulamasında da aslı yoktur.

Ölünün Defnedilmesi

Ölüyü taşımak ve onu defnetmek ona bir ikramdır ve farz-ı kifayelerdendir. Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: **"Biz arzı bir toplanma yeri kılmadık mı? Hem dirilere, hem ölülere."** *(el-Murselât, 77/25-26)* Yüce Allah'ın: "Toplanma yeri" buyruğu ile ilgili olarak el-Ferrâ şunları söylemektedir:

"Yani yer, insanlar hayatta iken evlerinde ve binalarında sırtı üzerinde onları toplamakta, ölümleri halinde ise onları içinde saklayıp, barındırmaktadır."[659]
Yüce Allah bir başka yerde şöyle buyurmaktadır: **"Sonra onu öldürüp kabre koy(dur)du."** *(Abese, 80/21)* Yani ona içinde gömüleceği, saklanacağı bir kabir yaptı. Yine el-Ferrâ şöyle demektedir: Onu kabre konulan bir varlık olarak yarattı. Yırtıcı hayvanlar ve kuşlar gibi meydanda atılıp, bırakılan bir varlık yapmadı."[660]
Ölüyü kabre koyma işini şu sebeplerden ötürü -ölü dişi dahi olsa- kadınlar değil, sadece erkekler üstlenirler.[661]
1. Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem* döneminde görülen ve müslümanların günümüze kadar uygulayageldikleri budur.
2. Erkeklerin bu işi yapabilme güçleri daha çoktur.
3. Kadınlar bu işi üstlenecek olurlarsa, yabancıların önünde bedenlerinin bazı yerlerinin açılması sonucunu verebilir. Bu ise caiz değildir. Ayrıca ölenin yakın akrabaları onu kabre indirmekte daha bir hak sahibidirler. Çünkü yüce Allah'ın: **"Akrabalar Allah'ın kitabınca birbirlerine daha yakındırlar."** *(el-Enfal, 8/75)* buyruğunun genel anlamı bunu gerektirmektedir.
Ölünün kabristanda defnedilmesi sünnettir. Çünkü Rasûlullah *Sallallahu aleyhi vesellem* ashab-ı kiramını Bâkî'de defnederdi. Şehid ise şehid düştüğü yerde defnedilir. Çünkü Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem* düştükleri yerde defnedilmeleri için geri Uhud şehidlerinin götürülmelerini emretmişti. Çünkü bazı şehitler Medine'ye taşınmıştı.
Kabrin derin ve geniş olması sünnettir. Çünkü Hişam b. Âmir'den şöyle dediği rivâyet edilmiştir: Rasûlullah *Sallallahu aleyhi vesellem*'e Uhud günü çok yara almış şehitlerin durumu söylenince: "(Derin) kazınız, geniş tutunuz ve güzel yapınız..." diye buyurmuştur.[662] Çünkü böylesi ölünün örtülmesi açısından daha uygun, kabrinin eşilmemesi ya da yırtıcı hayvanların ölüye ulaşmaması açısından daha bir ihtiyatlıdır. Ayrıca hayatta olanları rahatsız edecek kokuyu da önler.
Hazır olanlara ölümü ve sonrasını hatırlatmak maksadıyla defin sırasında kabrin yanında oturmak caizdir. Bütün vakitlerde de defin caizdir. Ancak zaruret olmadan (namaz kılmanın) yasak olduğu üç vakitte defnetmek mekrûhtur.

Kadın kabre indirildiğinde üzeri kapatılıncaya kadar setredilmesi gerekir. Çünkü kadın avrettir. Erkek için ise bu uygulamayı yapmak -yağmur gibi bir mazeret olması hali dışında- mekrûhtur.
Ölüyü kabre yerleştirecek olan kimsenin "bismillahi ve alâ milleti Rasûlullahi" demesi sünnettir. Çünkü Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem* şöyle buyurmuştur: "Ölülerinizi kabirlerine koyduğunuz vakit "bismillahi ve alâ milleti Rasûlullahi" deyiniz."[663]
Ölünün, lahdinde -uyku halinde sünnet olduğu gibi- kıbleye sağ tarafı üzerine yönelik olarak yerleştirilmesi sünnettir. Çünkü Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem*'e Büyük günahlar nelerdir, diye sorulduğunda aralarında şunu da zikretmişti: "...Hayatta iken de, ölüden sonra da kıbleniz olan Beyt-i Haram'ı (saygınlığını çiğneyecek türden işler yaparak) helâl kabul etmek."[664]
Kefenin baş ve ayak tarafından yapılmış olan düğümlerini çözer, yüzünü açmaz. Çünkü böyle bir şey rivâyetlerde gelmemiştir. Başının altına bir kerpiç konur. Eğer kerpiç bulunamasa taş parçası konulabilir. Şâyet o da bulunmazsa ve gerek görülürse toprak konulur, değilse bir şey konulmaz.
Ölünün, kabrin ön duvarına doğru yakınlaştırılması ve sırtının arka tarafının toprak ile beslenmesi gerekir; ta ki yüzü üstüne yıkılmasın yahut sırtı üzerine dönmesin. Yanağı yere değecek şekilde kefen yanağının üzerinden çekilir. Daha sonra lahdin açık tarafı kerpiç ve çamur ile kapatılır. Böylelikle toprağın ölünün üzerine gelmesi önlenmiş olur.
Üzerine üç defa el ile toprak atmak sünnettir. Daha sonra kabrin üzerine toprak doldurulur. Başka bir şey konulmaz. Kabrin ayırdedilmesi, korunması, tahkir edilmemesi ve kabir sahibine rahmet okunması için bir karış kadar yerden yükseltilmesi sünnettir. Çünkü Câbir *Radıyallahu anh*'ın rivâyet ettiği hadise göre Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem*'e lahit şeklinde mezar yapıldı ve onun üzerine kerpiçler dikine yerleştirildi. Kabri yerden yaklaşık bir karış kadar yükseltildi.[665]
Kabrin üst tarafının hörgüç gibi kambur bir şekilde yapılması, dümdüz yapılmasından daha faziletlidir. Çünkü Süfyan et-Temmâr şöyle demiştir: Ben Rasûlullah *Sallallahu aleyhi vesellem*'in kabrinin deve hörgücü gibi tümsek yapılmış olduğunu gördüm.[666]
Kimi ilim ehli bunun hikmetini sözkonusu ederek şöyle demiştir: Deve hörgücü gibi tümsek yapılması halinde gelen yağmurlar ve seller etrafa

dağılır. Ayrıca dümdüz yapılması dünya ehlinin yapılarına benzer. Dar-ı harbte defnedilip, dar-ı İslâm'a nakline imkân bulunmayanların kabri de dümdüz yapılmaz; ta ki kabri deşilip, azaları kesilmeğe kalkışılmasın.

Kabrin üzerine çakıl taşlarının konulması, sonra toprağın birbirini tutması için su dökülmesi sünnettir. Çünkü Câfer b. Muhammed'in babasından rivâyetine göre Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem* oğlu İbrahim'in kabri üzerine su serpmiş ve üzerine çakıl taşları koymuştur.[667]

Kabrin iki tarafına dikine taşlar koymak suretiyle alâmetlendirilmesinde bir sakınca yoktur. Çünkü Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem*'den rivâyet edildiğine göre Osman b. Maz'un vefat ettiğinde başı tarafına bir taşın konulmasını emretmiş ve şöyle buyurmuştur: "Ben bununla kardeşimin kabrini tanıyacağım bir işaret koymuş oluyorum. Aile halkından ölenleri de onun yakınına defnedeceğim."[668]

Fakat bu taşların üzerine yazı yazmak caiz değildir. Çünkü Câbir'den şöyle dediği rivâyet edilmiştir: "Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem* kabirlerin alçı ile sıvanmasını, üzerlerine yazı yazılmasını, üzerlerine bina yapılmasını ve üzerlerinden geçilmesini yasakladı."[669]

Ölünün defin işi bittikten sonra kabir yanında ona dua etmek müstehabtır. Çünkü Osman b. Affan *Radıyallahu anh*'dan şöyle dediği rivâyet edilmiştir: "Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem* ölüyü defnetme işini bitirdikten sonra kabrinin üzerinde durur ve şöyle derdi: "Kardeşiniz için mağfiret dileyiniz, onun için sebat dileyiniz. Şu anda ona soru sorulmaktadır."[670] Herkes kendi başına ona dua eder, topluca dua yapılmaz.

Ölü Defnine Dair Bazı Hükümler

1. Kâfirlerin müslüman kabristanında, müslümanların da kâfirlerin kabristanında defnedilmeleri caiz değildir.

2. Defin işini adaletli, defin hükümlerini bilen birisinin üstlenmesi gerekir.

3. Kabrin toprağını artırmak (başka yerden toprak taşıyarak üstüne koymak) yahut üzerine bina yapmak caiz değildir. Çünkü Câbir *Radıyallahu anh* şöyle demiştir: Rasûlullah *Sallallahu aleyhi vesellem* kabrin üzerine bina yapılmasını ya da ona (başka yerden toprak alınarak) eklenmesini yasakladı..."[671]

4. Kabrin bir karıştan daha fazla yükseltilmesi mekrûhtur. Çünkü Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem*, Ali *Radıyallahu anh*'a şöyle demiştir: "İmha

etmedik hiçbir heykel bırakma, yükseltilmiş ne kadar kabir görürsen mutlaka dümdüz et!"[672]

5. Kabrin boyanması mekrûhtur. Çünkü bu kabirlere yakışmayan bir bid'attir. Aynı şekilde kabrin alçı ile sıvanması, ona yaslanılması mekrûh olduğu gibi, kabrin yanında geceyi geçirmek, dünya işlerinden sözetmek, tebessüm etmek de mekrûhtur. Gülmek ise daha ileri derecede bir mekrûhtur. Kabrin üzerinde yazı yazmak, kabrin üzerinde oturmak, üzerinden geçmek, üzerine kubbe yapmak da mekrûhtur. Çünkü Câbir'in rivâyet ettiği hadiste şöyle denilmektedir: "Rasûlullah *Sallallahu aleyhi vesellem* kabrin alçı ile sıvanmasını, üzerine oturulmasını ve üzerine bina yapılmasını yasakladı."[673] Tirmizî'de şu fazlalık da vardır: "...Ve kabirler üzerine yazı yazılmasını (yasakladı)"[674] Yine Umare b. Hazm'den geleni "Rasûlullah *Sallallahu aleyhi vesellem* beni bir kabir üzerinde otururken gördü. Kabrin sahibine eziyet etme... diye buyurdu." rivayeti de bunu gerektirmektedir.[675]

6. Âhiretin hatırlanması gereken bir yerde dünya işleri hakkında konuşmak, tebessüm ve gülümsemek yakışan bir iş değildir. İbn Mesud *Radıyallahu anh*'dan rivâyet edildiğine göre Rasûlullah *Sallallahu aleyhi vesellem* şöyle buyurmuştur: "Ben sizlere kabir ziyaretini yasaklamış idim. Artık kabirleri ziyaret edebilirsiniz. Çünkü kabirler dünyaya rağbeti azaltır, âhireti hatırlatır."[676]

7. Herhangi bir mazeret olmadan ayakkabılarla kabirler arasında yürümek mekrûhtur. Şâyet yer oldukça sıcak, yahut dikenli ve benzeri durumda ise o vakit ayakkabılarla yürümekte bir sakınca yoktur. Çünkü Rasûlullah *Sallallahu aleyhi vesellem*'in azadlısı Beşîr b. Nehîk'in rivâyet ettiği hadiste şöyle demektedir: Rasûlullah *Sallallahu aleyhi vesellem* ile birlikte yürüyordum... İki nalin giyinmiş birisinin kabirler arasında yürümekte olduğunu gördü, şöyle buyurdu: "Ey nalin (veya terlik) giyen kimse, yazık sana! Sen onları ayağından çıkart!" Adam bize doğru baktı, Rasûlullah *Sallallahu aleyhi vesellem*'i tanıyınca onları çıkartıp, atıverdi."[677]

8. Kabirlerde (kandil ve benzeri şeyler) yakarak oraları ışıklandırmak haramdır. Çünkü İbn Abbas'tan şöyle dediği rivâyet edilmiştir: Rasûlullah *Sallallahu aleyhi vesellem* kabirleri ziyaret eden kadınlara ve kabirler üzerinde mescid edinip, kandil yakanlara lanet okumuştur.[678]

9. Kabirler üzerinde ya da kabirler arasında def-i hacet haramdır.

10. Kabirler üzerinde ya da kabirler arasında mescid bina etmek -az önce geçen hadis dolayısıyla- haramdır. Aynı şekilde mescidlerde defin de haramdır. Çünkü mescidlerin bina ediliş maksadı bu değildir.
11. Önceki ölünün toprak olduğuna dair kuvvetli bir kanaat sahibi olmadıkça, bir ölünün diğeri üzerinde defnedilmesi haramdır.
12. Birbirleriyle akraba ölülerin bir tek kabristanda bir arada bulundurulmaları müstehabtır. Fakat zaruret olmadıkça tek bir lahitte toplanmaları haramdır.
13. Üzerinde âyete'l-kürsi'nin yazılı olduğu bir yeşil kumaş parçasının naşın üzerine konulması caiz değildir. Çünkü bu yolla Allah'ın kelâmı tahkir edilmiş olur. Ayrıca bu hususta sünnette bir rivâyet vârid olmuş değildir. Ashabdan ya da tabiînden kimse de bunu yapmamıştır. Şâyet bunu yapmakta bir hayır bulunsaydı, hiç şüphesiz onlar bu işi bizden önce yaparlardı. Üstelik böyle davranmak, bunun ölüye fayda vereceği şeklinde bozuk bir itikada da sebeb olabilir. Doğrusu ise bunun ona bir fayda sağlayamayacağıdır.
14. Kabirlerin yanında hayvan kesmek ve orada kesilen hayvandan yemek haramdır.[679] Şeyhu'l-İslam İbn Teymiye şöyle demektedir: Kabrin yanında hayvan kesmek ve kurban kesmek haramdır. İsterse bunu yapmayı adamış yahut vakfeden kişi vakfiyesinde şart koşmuş olsun. Bu şart batıldır. Çünkü Enes *Radıyallahu anh* şöyle demiştir: Rasûlullah *Sallallahu aleyhi vesellem* buyurdu ki: "İslamda (meşru olmayan amaçlarla) hayvan kesmek yoktur."[680]
15. Definden sonra telkin caiz değildir. İbnu'l-Kayyim -Allah'ın rahmeti üzerine olsun-'in belirttiğine göre; Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem*'in bugün insanların yaptığı şekilde ölüye telkin verdiği herhangi bir rivâyette sabit olmamıştır. Taberânî'nin Mu'cem'inde kaydettiği Ebu Umame'nin Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem*'in: "Kardeşlerinizden birisi öldüğü takdirde kabri üzerine toprağı düzelttikten sonra biriniz kabrinin başında dursun, sonra: Ey filan desin..."[681] hadisi ile ilgili olarak da: "Bu (Peygamber efendimize kadar ulaşan) merfu bir rivâyet olarak sahih değildir." demektedir.[682]
Şeyhu'l-İslam İbn Teymiye'nin naklettiğine göre ise ölümden sonra telkinde bulunmak icmâ' ile vacib değildir. İsterse bu Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem*'in ve halifelerinin döneminde müslümanların yapmış oldukları bir iş olsun. Fakat Ebu Umame ve Vâsile b. el-Eska' gibi bir grub ashabdan böyle bir nakil gelmiştir. İmam Ahmed buna ruhsat vermiştir. Onun mezhebine

mensub bazı kimseler ile Şafiî mezhebine mensub alimler bunu müstehab görmüşlerdir. İlim adamları arasından bid'at olduğundan ötürü onu mekrûh görenler de vardır. O halde bu hususta: Müstehab, kerahet ve mübahlık olmak üzere üç görüş bulunmaktadır.[683]
Sahih olan ise bunun Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem*'den sabit olmadığıdır. Meşru olan, ölüye dua etmektir. Çünkü bu sünnettir.
16. Kabrin yanında Kur'ân okumak caiz değildir. Çünkü ne Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem*'den, ne de ashabından böyle bir şey vârid olmuştur. O halde bu işi yapan dinde bid'at çıkartan bir kimse demektir. Çünkü böyle bir kişi dinde olmayan bir şeyi dinde sonradan ortaya çıkarmış olur. Bu da caiz değildir. İbn Mesud'un rivâyetine göre Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem* şöyle buyurmuştur: "...Sonradan çıkartılan herbir iş bid'attir ve her bir bid'at bir sapıklıktır."[684]
17. Kadınların kabirleri ziyaret etmeleri caiz değildir. Çünkü İbn Abbas'tan şöyle dediği rivâyet edilmiştir: "Rasûlullah *Sallallahu aleyhi vesellem* kabirleri ziyaret eden kadınları ve kabirler üzerinde mescid bina edip, kandil yakanları lanetlemiştir."[685] Lanet okumak ise mübah ya da mekrûh bir fiil hakkında sözkonusu olmaz. Aksine haram bir fiil için sözkonusu olur. Kadınların kabirleri ziyaret etmeleri büyük günahlardandır. İşte bundan dolayı onun hakkında lanet sözkonusu olmuştur.
18. Kabrin üzerine hurma dalı ya da benzeri bir şey koymak caiz değildir. Çünkü bu bir bid'attir, ölü hakkında da kötü zan beslemeye sebebtir. Çünkü Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem*'in (hadiste sözkonusu edilen) iki kabir üzerine hurma dalını koyması, ancak onların azab görmekte olduklarını bilmesinden sonra olmuştur. Bizim ise bu konuda bir bilgimiz yoktur. Dolayısıyla böyle bir şey koymak, kötü bir zan olur. Ayrıca bizler Rasûlullah *Sallallahu aleyhi vesellem*'in yaptığı gibi bu işi yapacak olursak, şefaatimizin Allah tarafından kabul edilip edilmeyeceğini bilmiyoruz.[686]

Ta'ziye

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: **"Allah'ın izni olmadıkça hiçbir musibet gelip çatmaz. Kim Allah'a iman ederse, onun kalbine hidayet verir. Allah herşeyi en iyi bilendir."** *(et-Teğâbun, 64/11)* Kul eşini, çocuğunu, ebeveynini yahutta yakın bir akrabasını kaybetmek gibi bir musibetin, ancak Allah'ın izni

ile gerçekleştiğine kesinlikle inanırsa, Allah onun kalbine teslimiyet ve ilâhî hükme rıza gösterme başarısını ihsan eder.
Bundan dolayı kulun pek büyük bir ecir elde edebilmesi için sabretmesi, Allah'a hamdetmesi, O'na yönelerek istircâda bulunması gerekir. Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: **"Andolsunki sizi biraz korku, biraz açlık, mallardan, canlardan ve ürünlerden yana eksiltmekle imtihan edeceğiz. Sabredenleri müjdele! Onlar kendilerine bir musibet gelip çattığında: 'Muhakkak biz Allah'ınız ve muhakkak biz O'na dönücüleriz' derler. İşte Rablerinden bir mağfiret ve bir rahmet hep onların üzerindedir ve onlar doğru yola erdirilenlerin ta kendileridir."** *(el-Bakara, 2/155-157)*
Müslümanın şunu bilmesi gerekir ki, dünya bir sınama diyarıdır. Bundan dolayı zorluk ve sıkıntılı zamanlarda sabır ile bezenmesi, kendisini tahammülsüzlükten ve kaza ve kadere karşı kızıp köpürmekten alıkoymalı, kötü söz söylemekten dilini engellemeli, organlarını masiyetlere yönelmekten zabt-u rabt altına almalıdır. Böyle bir musibet zamanında elbisesini yırtmaya, yanaklarına vurmaya kalkışmamalıdır. Rabbinin razı olacağından başka bir söz söylememelidir. Bunu yapmakla onun bu mihneti bir armağana dönüşür.
Um Seleme *Radıyallahu anha*'dan şöyle dediği rivâyet edilmiştir: Rasûlullah *Sallallahu aleyhi vesellem*'i şöyle buyururken dinledim: "Herhangi bir kula bir musibet isabet edip de o kimse:

217 - b

Biz şüphesiz Allah'a aidiz ve muhakkak O'na döneceğiz. Allah'ım, bu musibetimin mükâfatını bana ver ve bana onun yerine daha hayırlısını ver!" diyecek olursa, mutlaka Allah ona o musibetinden ötürü ona ecir verir ve ona bu kaybettiğinden daha hayırlısını onun yerine ihsan eder."[687]
Merhum İbn Nâsıru'd-Din ed-Dımeşkî şöyle demektedir:
"Kader yerini bulur, ondaki hayır ise fazladan
Allah'a güvenip, iman eden fakat oyalanmayan
bir kimseye. Bir kurtuluş gelse ya da bir musibet
Her iki halde nefsine der: Allah'a hamdet."[688]
Dininde musibete uğramayan bir kimse nasıl gazablanıp, öfkelensin ki? Çünkü Rasûlullah *Sallallahu aleyhi vesellem* duasında şöyle derdi: "...Ve musibetimizi dinimizde kılma..."[689] Musibetleri unutmayıp da, nimetleri unutan kimse de nasıl kızıp, öfkelenmesin?

Ölünün yıkanması, kefenlenmesi, cenaze namazının kılınması, defnedilmesi, borcunun ödenmesi, şer'î vasiyetinin yerine getirilmesi, ona dua edilip mağfiret dilenmesi ölenin haklarından olduğu gibi, ölenin yakınlarının musibetlerini söz ve fiil ile hafifletmeye çalışmak da onların hakkıdır.

Ölenin yakınlarına taziyede bulunmak, Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem*'in sünnetlerindendir. Çünkü o şöyle buyurmaktadır: "Bir musibet sebebiyle kardeşine taziyede bulunan herbir mü'mine, Yüce Allah mutlaka kıyamet gününde şeref ve ihsan elbiselerinden giydirecektir."[690] Abdullah (b. Mesud), Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem*'den şöyle buyurduğunu rivâyet etmektedir: "Musibete uğramış bir kimseye, taziyede bulunan kişiye onun ecrinin bir benzeri verilir."[691]

Taziye ölenin yakınlarına bir teselli, sabra ve ilâhi kaza ve kadere rızayı ihtiva ettiği gibi; bu musibete katlanmak ve bunun ecrini Allah'tan beklemek için de onlara bir güçtür. Taziye zamanı musibetin gelip çatmasından itibaren definden önce ve definden sonra etkisi ruhun üzerinden geçip unutuluncaya kadar devam eder.

Taziye çarşı-pazarda, mescidde yahut iş yerinde... her yerde caizdir. Çünkü ölenin yakınlarını taziye etmek için onlara gitmek yahutta bu maksat için yola koyulmak caiz değildir. Bu sünnette yoktur. Ancak akrabalık bağının koparılmasından korkulursa bir sakıncası yoktur.

Taziyede kullanılacak en güzel ifade Rasûlullah *Sallallahu aleyhi vesellem*'in kızı Zeyneb'e yaptığı taziyede söylediği ifadelerdir. Ona oğlunun ölmek üzere olduğunu haber veren bir elçi gönderdiğinde, Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem* şöyle buyurmuştur:

217 - b

"Şüphesiz aldığı da, verdiği de Allah'ındır. O'nun nezdindeki herbir şey belli bir vâde iledir. O bakımdan sabretsin, ecrini de Allah'tan beklesin."[692]

Bazı ilim adamları şu kabilden ifadeleri tercih etmişlerdir: Allah ecrini arttırsın, senin matemini güzelleştirsin, ölüne mağfiret buyursun. Bu ve benzeri ifadeler de caizdir. Evlâ olan, sünnette varid olmuş lafızlarla taziyede bulunmaktır.

Kendisine taziye bildirilen kişinin de: Allah duanı kabul etsin, bize ve size rahmet ihsan etsin demesi müstehabtır. İmam Ahmed bu şekilde taziyeye

karşılık vermiştir.[693] Ancak geri kalan senin hayatına eklensin ve benzeri bid'at bir takım lafızlarla taziyede bulunmak caiz değildir.
Ölenin akrabaları kendi musibetleriyle meşgul olacaklarından, kendileriyle ilgilenemeyecekleri için onlara yemek yapmak sünnettir. Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem* Cafer b. Ebi Talib şehit düşünce böyle yapılmasını emrederek şöyle buyurmuştur: "Cafer'in ailesine bir yemek yapınız. Çünkü onlara kendilerini yeteri kadar meşgul edecek bir iş gelmiştir."[694]
Evde ya da herhangi bir mekânda taziye için toplanmak, bunu ilan etmek caiz değildir. Çünkü bunun aslı (şer'î bir dayanağı) yoktur. Hatta seleften bazıları bu işi (yasaklanan) feryad ve figan etmek, ağıt yakmak kabilinden saymışlardır.
Kur'ân okumak caiz değildir. Bazı İslâm topraklarında, yas ve matemlerde Kur'ân okuyucuların ücretle tutulduğu görülmektedir. Bunun caiz olmayışı hem bid'at oluşundan, hem de malı meşru olmayan bir yere harcamaktan dolayıdır.
Taziye için özel bir elbise caiz değildir. Bazı İslâm ülkelerinde görülen siyah elbise giyinmek gibi. Çünkü böyle bir davranışta Allah'ın kaderine razı olmamak gibi bir ifade vardır. Selef de böyle bir şeyi yapmamıştır.
Müslüman olmayanlara taziyede bulunmak caiz değildir. Çünkü taziye musibete uğrayanın acısını hafifletmek, ona sebat vermeye çalışmak, sabır, iman ve kadere rızaya teşvik etmektir. Kâfirler ise müslümanların düşmanlarıdır. Onların bu şekilde görülüp gözetilmesine gerek yoktur. Ayrıca cenazeleri de uğurlanmaz, cenazelerine mağfiret dilenmez. Çünkü yüce Allah şöyle buyurmaktadır: **"Allah'a ve âhiret gününe inanan hiçbir kavmin Allah ve Rasûlü ile sınır mücadelesi yapanlara sevgi beslediklerini göremezsin."** *(el-Mücadele, 58/22)* Yine yüce Allah bir başka yerde şöyle buyurmaktadır: **"O çılgın ateşlikler oldukları açıkça ortaya çıktıktan sonra akrabaları dahi olsalar müşriklere peygamberin de, mü'minlerin de mağfiret dilemeleri olur şey değildir."** *(et-Tevbe, 9/113)* Bununla birlikte onlar bize taziyede bulunacak olurlarsa, taziyelerini kabul etmemizde ve onların hidayet bulmaları için dua etmemizde bir sakınca yoktur.
Taziyette bulunulan kimse ile tokalaşmanın ya da öpüşmenin sünnet edinilmesi caiz değildir. Eğer bunun sünnet olduğu zannedilecek olursa, terkedilmesi daha uygundur. Fakat taziyede bulunulan kimse ile karşılaşıldığı için ya da bir başka sebeple bunlar yapılırsa sakıncası yoktur.

Yanaklara vurmak, elbiseleri yırtmak, cahiliye sözlerini söylemek caiz değildir. Çünkü Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem* şöyle buyurmuştur: "Yanaklarına vuran, yakalarını yırtan ya da cahiliye davası güden bizden değildir."[695]
Ebu Musa *Radıyallahu anh*'dan da şöyle buyurduğu rivâyet edilmiştir: "Rasûlullah *Sallallahu aleyhi vesellem*'in uzak olduğunu bildirdiği kimselerden ben de uzağım. Şüphesiz Rasûlullah *Sallallahu aleyhi vesellem* yüksek sesle ağlayan kadından, musibet esnasında saçını traş eden kadından ve elbisesini yırtan kadından berî olduğunu (uzak olduğunu) ifade etmiştir."[696]
Beraberinde ağıt ve feryat olmadığı takdirde ölen için ağlamak caizdir. Çünkü Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem* şöyle buyurmuştur: "Bu Allah'ın kullarının kalbine yerleştirdiği bir rahmettir."[697]
el-İhkâm adlı eserde şöyle denilmektedir: İlim ehli feryad ve figanın haram olduğunu icmâ' ile kabul etmişlerdir. Ancak Um Atiyye'nin rivâyet ettiği hadis dolayısıyla bazı Malikî âlimlerinden gelen (aksi doğrultudaki) rivâyet bundan müstesnadır. Fakat hadis onların aleyhine bir delildir.[698]
Feryad, figan ve ağıt yakmak, yüksek sesle ağlamakla birlikte ölenin iyiliklerini sayıp dökmekle olur. (Bunun haram oluşunun) sebebi, gelen musibete karşı tahammülsüzlük ve cahilî bir uygulama ile yüce Allah'ın kaza ve kaderine bir itiraz mahiyetinde oluşundan dolayıdır. Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem* şöyle buyurmuştur: "Ağıtçı kadın eğer ölümden önce tevbe etmeyecek olursa, kıyamet gününde üzerinde katrandan bir şalvar ve uyuzdan bir gömlek olduğu halde ayakta durdurulacaktır."[699]
Ömer *Radıyallahu anh* Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem*'in şöyle buyurduğunu zikretmektedir: "Ölü kendisi için yakılan ağıt sebebiyle kabrinde azaba uğratılır."[700]
Abdullah'tan rivâyete göre Hafsa, Ömer *Radıyallahu anh* için ağladı. O: Yavaş ol kızcağızım, dedi. Rasûlullah *Sallallahu aleyhi vesellem*'in: "Şüphesiz ölü aile halkının kendisi için ağlamalarından ötürü azaba uğrar." dediğini bilmiyor musun?[701]
Şeyhu'l-İslam İbn Teymiye şöyle demiştir: Doğrusu ölenin -bu konuda sahih hadislerin belirttiği üzere- kendisi için ağlanılmasından dolayı eziyet çektiğidir.[702]

Hanbelî mezhebine mensub Şeyh Muhammed el-Menbicî şöyle demektedir: Ölenin yakınlarının insanlara yemek yapmaları ise mekrûhtur. Çünkü böyle bir iş onların musibetlerini daha da arttırır, mevcut işlerine yeni bir iş katar ve bu cahiliye ehlinin yaptıklarına bir benzeyiştir. Onlar günümüzde iyilik sahibi kimselerin yaptıkları gibi bir yemek yapmak için kendilerini külfete sokarlar. Bu Rasûlullah *Sallallahu aleyhi vesellem*'in yasakladığı ağıt yakmak kabilindendir. Cerir b. Abdullah el-Becelî'den şöyle dediği rivâyet edilmiştir: Bizler ölenin yakınlarının yanında toplanmayı ve yemek yapmayı, ağıt yapmak kabilinden kabul ediyorduk.[703]

Ölülere sövmek caiz değildir. Çünkü Âişe *Radıyallahu anha*'dan şöyle dediği rivâyet edilmiştir: Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem* buyurdu ki: "Ölülere sövmeyiniz. Çünkü onlar artık (dünyada iken) önden gönderdiklerine kavuşmuş bulunuyorlar."[704]

NAFİLELER

1. Revâtib (Nafileler)

Tatavvu' (nâfile) namazın meşrûiyeti:

Şanı yüce Allah'ın hikmetinin, kullarına rahmetinin bir tecellisi olarak tatavvu' (nâfile) namaz kılmayı meşrû kılmıştır. Farz olan herbir ibadet türünden -bu yolla farzlarda meydana gelebilecek eksiklikler telafi edilebilsin diye- bir de tatavvu çeşidi kılmıştır.

Kimi namazlar vâcib (farz), kimileri tatavvu (farz olmayan nafile) türündendir. Orucun da kimisi vacib, kimisi tatavvu, haccın da kimisi vacib, kimisi tatavvudur... Tatavvu namazı, vacib (farz) olmayan namaz demektir. Mükellef olan kimseden böyle bir namazı kılması kesin olmayan bir ifadeyle ve farz olarak yazılandan ayrı olarak yerine getirilmesi istenir. Ebu Hureyre *Radıyallahu anh*'dan rivâyete göre Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem* şöyle buyurmuştur: "Kıyamet gününde insanların amellerinden dolayı hesaba ilk çekilecekleri amel namazlarıdır. Aziz ve celil olan Rabbimiz meleklere -o en iyi bilen olduğu halde- şöyle der: "Kulumun namazına bir bakınız, onu tam mı yoksa eksik mi yerine getirmiştir?" Eğer namazı tam ise ona tam olarak yazılır. Şâyet ondan bir şeyleri eksik bırakmışsa "Kulumun herhangi bir tatavvu namazının olup olmadığına bakınız." diye buyurur. Şâyet tatavvu namazları var ise: "Kulumun farz namazını tatavvuundan tamamlayınız" buyurur. Daha sonra diğer ameller de bu şekilde ele alınır.[705]

Tatavvu namazının bazıları farz olan namaza tabi değildir. Kusûf (güneş tutulması), husûf (ay tutulması), teravih, istiskâ (yağmur duası namazı) gibi. Kimi tatavvu namazları da farz namaza tabidir. Farzdan önce ve sonra kılınan nafileler (sünnetler) gibi. Kimi namazlar belli bir sebebe bağlı olarak kılınır. Kimileri belli bir sebebe bağlı olmaksızın kılınır. Kimilerinin vakitleri bellidir, kiminin belli vakitleri yoktur.

Revâtib sünnetler:

Farz namazlara tabi olarak kılınan nafileler, revâtib olan ve olmayan olmak üzere iki kısma ayrılır.

Revâtib sünnetler her zaman ve sürekli olarak farz namazlara tabidir. İlim ehli bunların sayıları hususunda farklı görüşlere sahiptir. Kimisinin kanaatine göre

bunlar on rekâttir. İki rekât öğle namazından önce, iki rekât öğleden sonra, iki rekât akşam farzından sonra, iki rekât yatsı namazından sonra ve iki rekât sabah namazından önce. Buna delil İbn Ömer *Radıyallahu anh*'ın hadisidir: "Ben Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem*'den on rekât belledim. İki rekât öğleden önce, iki rekât öğleden sonra, iki rekât akşamdan sonra evinde, iki rekât yatsıdan sonra evinde, iki rekât sabah namazından önce evinde..."[706]
Bazıları bu sünnetlerin oniki rekât olduğu görüşündedir. Buna delil de Âişe *Radıyallahu anha*'nın rivâyet ettiği şu hadistir: Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem* öğle namazından önce dört rekâti, sabah namazından önce iki rekâti terketmezdi.[707] Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem*'in hanımı Um Habibe'den de şöyle dediği rivâyet edilmiştir: Rasûlullah *Sallallahu aleyhi vesellem*'i şöyle buyururken dinledim: "Günde tatavvu olarak Allah için on iki rekât kılan herbir müslüman kula mutlaka yüce Allah cennette bir ev yapar. -Yahutta ona cennette bir ev bina edilir...-"[708]
Hafız (İbn Hacer) Fethu'l-Bârî'de şunları söylemektedir: Daha uygunu bunun iki ayrı hal için kabul edilmesidir. Kimi zaman iki rekât, kimi zaman dört rekât kılardı. Şöyle de açıklanmıştır: Bu onun mescidde olması halinde sadece iki rekât kılması, evde ise dört rekât kılması şeklinde anlaşılmalıdır. Evinde bulunduğu vakit iki rekât kılmış olması, sonra mescide çıkıp iki rekât daha kılmış olması ihtimali de vardır. İşte İbn Ömer mescidde olanı görmüş, evde olanı görmemiştir. Âişe *Radıyallahu anha* ise her iki duruma da muttali olmuştur. Birinci görüşü Ahmed ve Ebu Davud'un, Âişe *Radıyallahu anha*'ın rivâyet ettiği hadisteki şu ifade pekiştirmektedir: "Öğleden önce evinde, önce dört rekât kılar sonra çıkardı."[709] Ebu Cafer et-Taberî der ki: Dört rekât kılması çoğu hallerinde görülen bir durumdur. İki rekât kılması ise daha az görülmüştür.[710]
Sahih olan, revâtib sünnetlerin oniki rekât olduğudur. Öğleden önce dört, öğleden sonra iki, akşamdan sonra iki, yatsıdan sonra iki, sabahdan önce iki.
Bu revâtib sünnetler farz namazlarda görülebilen hata ve eksikleri ortadan kaldırır.
Revâtib sünnetler iki kısma ayrılır: Müekked olan ve müekked olmayan. Müekked olanları oniki rekâttir. Bunlar Rasûlullah *Sallallahu aleyhi vesellem*'in çoğunlukla kıldığı, nâdiren terkettikleridir. Diğerleri ise müstehab

sünnetlerdir. Bunlar da Rasûlullah *Sallallahu aleyhi vesellem*'in çoğunlukla terkedip, nâdiren kıldıklarıdır.

Sabah sünnetinin fazileti:

Sabah namazının iki rekât sünneti revâtib sünnetler arasında en müekked olandır. Çünkü Âişe *Radıyallahu anha*'dan şöyle dediği rivâyet edilmiştir: "Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem* sabahın iki rekâtine gösterdiği dikkat kadar nafile hiçbir namaza dikkat ve özen göstermiş değildir."[711] Yine ondan gelen rivâyete göre Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem* şöyle buyurmuştur: "Sabah namazının iki rekâti dünyadan ve dünyadaki herşeyden hayırlıdır."[712]

Bu iki rekâtin müekkedliklerinin delillerinden birisi de şudur: Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem* ister mukimken, ister yolcu iken bu iki rekâti kılmayı terketmezdi. Ebu Hureyre'den rivâyete göre Rasûlullah *Sallallahu aleyhi vesellem* şöyle buyurmuştur: "Sizleri suvariler kovalayacak olsa dahi sabah namazının iki rekâtini terketmeyiniz."[713] Sıkıntılara, düşmanın kovalamasına rağmen Rasûlullah *Sallallahu aleyhi vesellem* sabahın sünnetini terketmeyi yasaklamaktadır.

Âişe *Radıyallahu anha*'dan şöyle dediği rivâyet edilmiştir: "Rasûlullah *Sallallahu aleyhi vesellem*'i sabahdan önce kıldığı iki rekâti kılmakta elini çabuk tuttuğu kadar herhangi bir nafileyi yerine getirmekte acele ettiğini hiç görmedim."[714]

Sabah namazının sünnetinin bazı özellikleri:

Sabah namazının sünnetinin bazı özellikleri vardır:

1. Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem* bu iki rekâti hafif tutardı. Âişe *Radıyallahu anha*'dan şöyle dediği rivâyet edilmiştir: Rasûlullah *Sallallahu aleyhi vesellem* sabah namazından önceki iki rekâti o kadar çabuk kılardı ki bazen ben acaba Fatiha'yı okudu mu, diye (kendi kendime) sorardım."[715]

2. Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem* bu namazda Fatiha'dan sonra özel bir kıraat tahsis ederdi. Ebu Hureyre'den rivâyete göre Rasûlullah *Sallallahu aleyhi vesellem* sabah namazının iki rekâtinde: **"Deki: Ey kâfirler"** *(el-Kâfirun, 109/1)* ile **"Deki: O Allah'tır, bir tektir."** *(el-İhlas, 112/1)* surelerini okurdu.[716]

İbn Abbas'tan da şöyle dediği rivâyet edilmiştir: Rasûlullah *Sallallahu aleyhi vesellem* sabah namazının (sünnet) iki rekâtinde: **"Deyin ki: Biz Allah'a ve bize indirilene... iman ettik."** *(el-Bakara, 2/136)* ile Al-i İmran suresindeki:

"Deki: Ey kitab ehli, bizimle sizin aranızda adaletli olan bir kelimeye geliniz..." *(Al-i İmran, 3/64)* âyetini okurdu.[717]

Muslim'in, İbn Abbas'tan naklettiği rivâyete göre de Rasûlullah *Sallallahu aleyhi vesellem* sabah namazının iki rekâtinin birincisinde el-Bakara suresindeki: **"Deyin ki: Biz Allah'a ve bize indirilene... iman ettik."** *(el-Bakara, 2/136)* âyetini, diğer rekâtte ise: **"...Sen de bizim şüphesiz müslümanlar olduğumuza şahid ol, dediler."** *(Al-i İmran, 3/52)* âyetini okurdu.[718]

Sadece Fatiha'yı okuyarak ondan sonra herhangi bir şey okumaması da caizdir. Çünkü Âişe *Radıyallahu anha* şöyle demiştir: "Rasûlullah *Sallallahu aleyhi vesellem* sabah namazından önceki iki rekâtte okuduğu, Fatihatu'l-kitab kadardı."[719]

3. Bu iki rekâti kıldıktan sonra gece namazı kılan kimseler için sağ yanı üzerine uzanmak sünnettir. Çünkü böyle bir kimsenin istirahete ihtiyacı vardır. Tercih edilen görüşe göre bu böyledir. Elverirki uykuya dalıp, sabah namazının farzını kaçırmaktan korkmasın. O takdirde bu, sünnet olmaz.

Râtib sünnet ile farz namaz arasını ayırmak:

Farz ile farzdan önceki yahutta sonraki râtib sünnetin arasını bir başka yere geçmek yahut konuşmakla ayırmak sünnettir. Çünkü Muaviye *Radıyallahu anh*'dan şöyle dediği rivâyet edilmiştir: "...Cuma namazını kıldığı takdirde konuşmadıkça yahutta dışarı çıkmadıkça hemen arkasından bir başka namazla onu bitiştirme! Çünkü Rasûlullah *Sallallahu aleyhi vesellem* bize bunu konuşmadıkça yahutta dışarı çıkmadıkça bir namazın bir diğer namaza eklenmemesini emretti."[720]

Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem*'in ashabından bir adamdan rivâyet edildiğine göre Rasûlullah *Sallallahu aleyhi vesellem* ikindi namazını kıldı. Bir adam kalkıp, namaza durdu. Ömer *Radıyallahu anh* onu görünce ona: Otur dedi. Şüphesiz kitab ehli namazlarının arasını birbirinden ayırmadığı için helâk oldular, dedi. Bunun üzerine Rasûlullah *Sallallahu aleyhi vesellem*: "Hattab'ın oğlu güzel söyle" buyurdu.[721]

Nafile namazın kılınacağı yer:

Nafile namazı mescidde de, evde de kılınabilir. Fakat evde kılınması daha faziletlidir. Bundan teravih gibi cemaatle kılınması meşru namazlar müstesnâdır. Bu gibi namazların mescidde kılınması daha faziletlidir. Çünkü

Zeyd b. Sabit *Radıyallahu anh*'dan rivâyet edildiğine göre Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem* şöyle buyurmuştur: "...Evinizde namaz kılmaya bakınız. Şüphesiz farz olan namaz dışında kişinin kıldığı en hayırlı namaz evinde kıldığıdır."[722]

İbn Ömer *Radıyallahu anh*'dan şöyle dediği rivâyet edilmiştir: Rasûlullah *Sallallahu aleyhi vesellem* buyurdu ki: "Namazınızın bir bölümünü evlerinizde kılınız, evlerinizi kabristana çevirmeyiniz."[723]

Revâtib sünnetin kazasını kılmanın hükmü:

Namazdan önce kılınan herbir sünnetin vakti namaz vaktinin girişinden namazın kılınışına kadardır. Namazın farzından sonra kılınan her bir sünnetin vakti ise, farzın kılındığı vakitten başlar, vaktin çıkışına kadar devam eder.[724]

İnsan râtibe bir sünneti kaçıracak olursa, şâyet bir özürden dolayı kaçırmış ise onu kaza etmesinde bir vebal yoktur ve râtibenin yerine geçer. Şâyet özürsüz geçirmiş ise râtibenin yerini tutmaz, fakat bundan dolayı günah da kazanmaz.

Sabah namazının sünnetinin kazası yapılır. Eğer vaktinde bir özür dolayısıyla kılınmamış ise nafile namaz kılmanın helâl olduğu vakitten itibaren zeval vaktine kadar kaza edilmesi müekked bir sünnettir. Um Seleme *Radıyallahu anha*'dan şöyle dediği rivâyet edilmiştir: Rasûlullah *Sallallahu aleyhi vesellem* buyurdu ki: "Ey Ebu Umeyye'nin kızı, sen ikindiden sonraki iki rekât hakkında soru sordun. Bana Abdu'l-Kays oğullarından bir grub kavimleri adına müslüman olduklarını bildirmek üzere geldi de onlarla meşgul olduğumdan ötürü öğleden sonraki iki rekâti kılamadım. İşte (ikindiden sonra kıldığım) o iki rekât bunlardır."[725]

Sahih-i Muslim'de sabit olan Ebu Hureyre ve Ebu Katade'nin rivâyet ettikleri Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem*'in ve ashabının yolda iken sabah namazını uykuda kaldıkları için kılamayışları ile ilgili kıssa da bunu göstermektedir.[726] Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem* önce sabah namazının sünnetini kıldı, ondan sonra sabahın farzını kıldı.

Tatavvu namazı kılınırken oturmak:

Ayakta durabilme gücü olmakla birlikte tatavvu namazında oturmak -farzdan farklı olarak- caizdir. Çünkü farzda ayakta durmak bir Rükundür. Gücü yettiği halde ayakta durmayı terkeden bir kimsenin namazı batıldır.

el-Muğnî'de şöyle demektedir: Oturarak tatavvu namazı kılmanın mübah olduğunda, bununla birlikte ayakta durmanın daha faziletli olduğunda bir

görüş ayrılığı olduğunu bilmiyoruz. Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem* de şöyle buyurmuştur: "Kim ayakta kılarsa bu daha faziletlidir, kim de oturarak kılarsa ona ayakta duranın ecrinin yarısı vardır..."[727] Bununla birlikte oturarak tatavvu namazı kılan kimsenin kıyamda durulması gereken yerde bağdaş kurarak oturması mustehabtır.[728]

Tatavvu namazının bir bölümünün ayakta, bir bölümünün oturarak eda edilmesi de -kerahat sözkonusu olmaksızın- caizdir. Hatta bunu aynı rekâtte bile yapabilir. Çünkü İmam Muslim Sahih'inde Alkame b. Vakkas'dan şöyle dediğini rivâyet etmektedir: Ben Âişe'ye: Rasûlullah *Sallallahu aleyhi vesellem*'in kıldığı iki rekâti oturuyor iken nasıl kılardı, diye sordum. Şöyle buyurdu: "Bu iki rekâtte Kur'ân okurdu. Rukûya varmak istediği vakit ayağa kalkar ve öylece rukûya varırdı."[729]

Yine Âişe *Radıyallahu anha*'dan şöyle dediği rivâyet edilmiştir: "Ben Rasûlullah *Sallallahu aleyhi vesellem*'i gece namazını oturarak kılarken şu şekilde hareket ettiğini gördüm: Tekbir getirdikten sonra oturarak Kur'ân okurdu. Okuduğu sureden geriye otuz ya da kırk kadar âyet kaldı mı ayağa kalkar, onları (ayakta) okur, sonra rukûya varırdı."[730]

Yolculuk halinde revâtib sünnetlerini kılmak:

Meşru olan, yolculuk halinde revâtib sünnetleri -vitr ile sabahın sünneti dışında- terketmektir. Çünkü Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem*'den sabit olup, İbn Ömer ve başkalarının rivâyet ettiği hadis bunu ifade etmektedir. Buna göre Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem* vitir ile sabah namazının sünneti dışındaki râtib sünnetleri yolcu iken kılmazdı. Mutlak nafile namazlara gelince; bunlar yolculukta da, ikamet halinde de meşrudurlar. Sebepli olan namazlar da böyledir. Abdest sünneti, tavaf sünneti, kuşluk namazı, gece teheccüdü gibi. Çünkü bu hususta vârid olmuş hadisler bunu ortaya koymaktadır.[731]

2. Teravih Namazı

Hükmü ve bu ismin verilmesinin sebebi:

Terâvih namazı ramazan ayında cemaatle kılınması sünnet olan nafilelerdendir. Müekked bir sünnettir. Ona "terâvih" adının veriliş sebebi bu namazı kılan müslümanların her dört rekât arasında istirahat etmek için oturmalarıdır. Çünkü bu dört rekâtte uzunca Kur'ân okunurdu. Âişe *Radıyallahu anha*'ya: Rasûlullah *Sallallahu aleyhi vesellem*'in ramazan

ayındaki namazı nasıldı, diye sorulunca şöyle demişti: Rasûlullah *Sallallahu aleyhi vesellem* ramazanda olsun, başka aylarda olsun onbir rekâtten fazla kılmazdı. Önce dört rekât kılardı. Onların güzelliğini ve uzunluklarını hiç sorma! Sonra bir dört rekât daha kılardı. Onların da güzelliklerini, uzunluklarını hiç sorma. Sonra üç rekât kılardı..."[732]

"Sümme: sonra" edatı bir atıf harfi (bağlaç) olup tertib (sıralamayı) ve terâhîyi (arada zaman fasılası bulunduğunu) ifade eder.

Rasûlullah *Sallallahu aleyhi vesellem* dört rekâtte iki defa selam verirdi. Sonra dinlenirdi. Çünkü İbn Ömer *Radıyallahu anh*'dan gelen rivâyete göre bir adam: Ey Allah'ın Rasûlü, gece namazı nasıl olmalı? diye sormuş, Peygamber şu cevabı vermişti: "İkişer ikişer kılınır. Eğer sabahın gireceğinden korkarsan, tek bir rekât vitr kıl!"[733]

Âişe *Radıyallahu anha* da şöyle demiştir: "Rasûlullah *Sallallahu aleyhi vesellem* yatsı namazını bitirdikten sonra (ki insanlar buna el-Ateme (karanlık) derler) sabaha kadar onbir rekât namaz kılardı. Her iki rekât arasında selam verir ve sonra vitr olarak tek bir rekât kılardı..."[734]

Teravihin fazileti ve vakti:

Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem* ramazan ayında namaz kılmayı teşvik buyurmuştur. Ebu Hureyre *Radıyallahu anh*'dan rivâyete göre Rasûlullah *Sallallahu aleyhi vesellem* şöyle buyurmuştur: "Her kim inanarak ve umarak ramazan ayını kıyam ile geçirecek olursa, onun geçmiş günahları affolunur."[735]

Teravih namazı erkeklere de, kadınlara da sünnet olup yatsı namazından ve onun sünnetinden sonra, fakat vitr namazı kılınmadan önce ikişer ikişer kılınan bir sünnettir. Vitirden sonra kılınması da -daha faziletli olan terkedilmiş olmakla beraber- caizdir.

Teravih namazının vakti, ikinci fecrin doğuşuna ya da gecenin bitişine kadar devam eder. Çünkü yüce Allah şöyle buyurmaktadır: **"Gece kalkışı (var ya) o hem daha etkilidir, hem de söyleyişi itibariyle daha sağlamdır."** *(el-Müzzemmil, 73/6)*

Âişe *Radıyallahu anha*'dan rivâyete göre Rasûlullah *Sallallahu aleyhi vesellem* bir gece mescidde namaz kıldı. O namaz kıldı diye bir grub insan da onun gibi kıldı. Bir sonraki gece de kıldı, insanlar çoğaldı. Sonra üçüncü gece ya da dördüncü gece oldukça toplandılar. Bu sefer Rasûlullah *Sallallahu*

aleyhi vesellem yanlarına çıkmadı. Sabah olunca şöyle buyurdu: "Sizin yaptığınızı gördüm. Yanınıza çıkmamı engelleyen tek husus, bunun (kıldığımız bu gece namazının) size farz kılınacağından korkmamdır." Bu husus Ramazanda olmuştur.[736] Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem* bu namaza çıkmaya devamı terketmekteki sebebi açıklamış bulunmaktadır.

Rekatlerinin sayısı:

Âişe *Radıyallahu anha*'dan şöyle dediği rivâyet edilmiştir: Rasûlullah *Sallallahu aleyhi vesellem* Ramazanda olsun, başka ayda olsun onbir rekâtten fazla kılmazdı..."[737]

Câbir *Radıyallahu anh*'dan da şöyle dediği rivâyet edilmiştir: Rasûlullah *Sallallahu aleyhi vesellem* Ramazan ayında bize sekiz rekât ile vitiri kıldırdı. Ertesi gün mescidde toplandık ve yanımıza çıkacağını ümit ettik. Sabaha kadar mescidde bekledik. Rasûlullah *Sallallahu aleyhi vesellem*'in yanına gittik, ona: Ey Allah'ın Rasûlü yanımıza çıkıp bize namaz kıldırmanı bekledik, dedik. Şöyle buyurdu: "Ben vitrin üzerinize farz olarak yazılacağından çekindim."[738]

Rasûlullah *Sallallahu aleyhi vesellem*'den sabit ve mütevatiren gelen budur. Ondan sonra Ömer b. el-Hattab müslümanları Ubeyy b. Ka’b'ın arkasında (namaz kılmaları için) topladı. Böylelikle cemaatle namaz kılmaya başladılar ve bu, günümüze kadar devam etti. Yirmi rekât namaz kılıyorlar ve üç rekât te vitr kılıyorlardı. Ashab-ı kiram da bu hususta onlara muvafakat etti. Onlardan sonra gelen raşid halifelerden kimse de onlara muhalefet etmedi. el-Muğni'de şunları söylemektedir: Ebu Abdullah'ın -Allah'ın rahmeti üzerine olsun- bu hususta tercih ettiği görüş yirmi rekât olduğudur. es-Sevri, Ebu Hanife ve Şafiî de böyle demişlerdir: Malik ise otuzaltı rekâttir demiştir. Eskiden beri devam edenin bu olduğunu ileri sürmüş ve bu hususta Medinelilerin uygulamasını esas almıştır. Çünkü et-Tev’eme'nin azadlısı Salih şöyle demiştir: Ben insanların kırkbir rekât namaz kıldıklarını ve bunların beşini vitir olarak kıldıklarını gördüm.[739]

Sahih olana gelince; teravih namazında sünnet olan onun onbir ya da onüç rekât olduğudur. Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem*'in yaptığı budur. Daha faziletli olan da budur. Şâyet namaz kılanlar bundan daha fazlasını kılacak olurlarsa, bunda bir mahzur yoktur. Çünkü selef-i salihten fazlalık ve eksiklik hususunda değişik türler rivâyet edilmiştir. Kimse diğerininkine karşı tepki

göstermemiştir. Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem* de münhasıran kabul edilecek şekilde muayyen bir sayı tesbit etmemiştir. Fakat bu kılınacak rekâtlerin meşru bir şekilde olması gerekmektedir. Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem*, İbn Ömer *Radıyallahu anh*'ın rivâyet ettiği hadiste, bu hususu beyan etmiş bulunmaktadır. Buna göre bir adam: Ey Allah'ın Râsulü gece namazı nasıldır? diye sormuş, Peygamber: "İkişer (ikişer) kılınır, demiştir. Eğer sabahın gireceğinden korkarsan tekbir rekât olarak vitir kıl.[740]

Efdal olan imama uyan kimsenin imam bitirinceye kadar imamla birlikte namaz kılmasıdır. İmam (vitr ile) ister onbir, ister onüç, ister yirmiüç rekât kılsın. Böylelikle ona gece namazı kılma ecir ve mükâfatı yazılmış olur. Çünkü Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem* şöyle buyurmuştur: "Kişi imam ile birlikte -namazını bitirinceye kadar- namaz kılacak olursa, ona o geceyi kıyam ile geçirmiş sayılır."[741]

Teravih namazının mescidde cemaat ile kılınması sünnettir. Kişinin tek başına evinde kılması da caizdir, fakat sünneti kaçırmış olur. Ancak mescidde cemaatle kılınması daha faziletlidir. Rasûlullah *Sallallahu aleyhi vesellem*'in mescidde müslümanlarla cemaat halinde kıldığını ifade eden rivâyetler daha önce geçmiş bulunmaktadır. Bu cemaate devam etmeyiş sebebi ise namazın onlara farz kılınacağı korkusudur. Çünkü Peygamberin hayatta olduğu dönem vahiy ve teşri dönemi idi. Rasûlullah *Sallallahu aleyhi vesellem*'in vefatıyla teşri illeti ortadan kalktığına göre durum aslî haline döner. Bu namazın Ramazan ayında cemaat ile mescidde kılınmasının sünnet olduğu sabit olmuş bulunmaktadır.

Ebu Bekr *Radıyallahu anh*'ın halifeliği ile Ömer *Radıyallahu anh* halifeliğinin ilk dönemlerinde müslümanlar eski halleri üzerinde dağınık bir şekilde namazlarını kılıp durdular. Ancak daha sonra Ömer b. el-Hattab *Radıyallahu anh* insanları bir imam etrafında topladı.

Abdu'r-Rahman b. Abdu'l-Kari dedi ki: Bir ramazan gecesinde Ömer b. el-Hattab *Radıyallahu anh* ile birlikte mescide çıktık. İnsanlar dağınık dağınık idi. Kimisi kendi kendisine namaz kılıyor, kimisi namaz kılarken ona bir gurub da uymuş oluyordu. Ömer şöyle dedi: Benim görüşüme göre eğer bunları tek bir imamın etrafında toplayacak olursam daha güzel olur. Sonra bu kararını verdi ve onları Ubeyy b. Ka'b'ın etrafında topladı. Daha sonra onunla bir başka gece çıktım. İnsanlar önlerindeki imama uymuşlardı. Ömer şöyle dedi: Bu ne güzel bir bid'at! Bununla birlikte uyuyanların namazı daha

faziletlidir. -Bununla gecenin nihayetinde kılanları kastediyordu. İnsanlar ise gecenin ilk vakitlerinde (bu namazı) kılıyorlardı."[742]
Ömer b. el-Hattab *Radıyallahu anh* dinde yeni bir bid'at ortaya koymuş olmuyordu. Çünkü onun bu yaptığının şeriatte aslî bir dayanağı vardır.
Teravih namazı esnasında nafile kılmak -namaz kılan cemaatin dışına çıkmış olacağından- mekrûhtur. Şâyet farzı yetişememiş ise imama uyup yatsı namazını niyet eder, imamın (iki rekâtte) selam vermesinden sonra kendisi iki rekât daha tamamlar. Yatsı namazının râtıba sünnetini niyet etme imkânı olup, bu niyet ile imamla cemaate katılabilir. İmamın niyeti ile cemaate uyanın niyetinin farklı olmasının -ilim ehlinin bu husustaki görüşlerinden sahih olanına göre- zararı yoktur. Ancak dinlenme zamanında teravih arasında nafile kılmak mekrûhtur.
Teravih ve vitr kılındıktan sonra tek başına ya da cemaat halinde ayrıca namaz kılmak mekrûhtur. Çünkü Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem* şöyle buyurmuştur: "Geceleyin kılacağınız son namaz vitir olsun."[743]
Eğer teravihten sonra fakat vitirden önce namaz kılınacak olursa mekrûh olmaz. İşte bugün Ramazanın son on gününde kılınan (nafile) namaz bu kabildendir.
Terâvihte Kur'ân Okumak:
Kur'ân okumak, müslümanların imamlarının ittifakı ile sünnettir. Hatta terâvihin en önemli maksadı bu namazda Kur'ân'ı (tamamen) okumak (hatmetmek)dir. Böylelikle müslümanlar Allah'ın kelamını dinlemiş olurlar. Kur'ân okuyan imamın, Kur'ân okurken sesini güzelleştirmeye çalışması gerekir. Çünkü Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem*: "Kur'ân ile teğanni etmeyen (Kur'ân'ı güzel okumaya çalışmayan) bizden değildir."[744] diye buyurmaktadır.
Teğanni ise, huşû ve kalb huzuru ile düşünerek ve anlayarak Kur'ân-ı Kerim'i güzel ve terennümlü okumaktır. Çünkü böylesi kalbe daha çok fayda verir, imanı daha bir pekiştirir, Kur'ân'ın tadına daha çok varılır... Ancak bu hususta herhangi bir zorlamaya ya da alıştırmaya kaçmamak gerekir... Kur'ân-ı Kerim'i teravihin son rekâtinde rukûya varmadan önce bitirmeye çalışır ve bundan dolayı da dua eder. Bu hususu Ahmed ve başkaları açıkça ifade etmişlerdir.[745]

İmam hafız değil ise, mushaftan okuması caizdir. Çünkü Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem*'in hanımı Âişe annemizden sabit olduğuna göre kölesi Zekvân ona Ramazan ayında mushaftan okuyarak imam olarak namaz kıldırırdı.[746]

İmam namazda cemaate namaz kıldırırken onlara ağır gelmeyecek kadar okur. Uzunca Kur'ân okunmasını tercih eden bir grub cemaatin birlikte ittifak edip namazlarını kılmalarında bir beis de yoktur.

Vitir ve teravihte kunut:

Vitir, Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem*'in mukim iken de, yolcu iken de devam ettiği müekked bir sünnettir. Ebu Eyyub el-Ensarî şöyle demektedir: Rasûlullah *Sallallahu aleyhi vesellem* buyurdu ki: "Vitr her müslüman üzerine bir haktır. Her kim beş rekât kılarak vitir kılmak istiyorsa bunu yapsın, kim üç rekât ile vitir kılmak istiyorsa böyle yapsın, kim de tek bir rekât ile vitir kılmak istiyorsa böyle yapsın."[747]

Vitir namazının vakti, yatsı namazından itibaren sabah namazına kadar devam eder. Vitrin en faziletli vakti imsaktan önce seher vaktidir. Çünkü Âişe *Radıyallahu anha* şöyle demiştir: Rasûlullah *Sallallahu aleyhi vesellem* gecenin her vaktinde vitir kıldı. Fakat son zamanlarda vitrini imsaktan önce seher vakitlerinde kılar oldu.[748]

Vitir namazını gece ya da teheccüd namazından sonra kılar. Şâyet gece uyanamayacağından korkarsa uyumadan önce vitir kılar. Çünkü Câbir *Radıyallahu anh*'dan rivâyete göre Rasûlullah *Sallallahu aleyhi vesellem* şöyle buyurmuştur: "Kim gecenin son bölümünde uyanamayacağından korkarsa gecenin ilk vakitlerinde vitrini kılsın. Gecenin sonlarına doğru uyanacağını ümit eden bir kimse gecenin son vaktinde vitir kılsın. Çünkü gecenin son vaktinde kılınan namaz şâhid olunan bir namazdır ve böylesi daha faziletlidir."[749]

Bir gecede birisi teravihte imam ile birlikte, diğeri ise aynı gece kendisi teheccüd kıldıktan sonra olmak üzere iki defa vitir kılması caiz değildir. Çünkü Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem*: "Bir gecede iki vitir yoktur." diye buyurmuştur.[750]

İmam ile birlikte teravihi kılan kimsenin vitri sonraya bırakması caizdir. İmam (vitrin sonunda) selam verdiği takdirde, kendisi (selam vermeden) kalkar ve bir rekât daha kılar.

Vitrin en azı bir rekâttir. Çoğu ise onbir rekâttir. İkişer ikişer namaz kılar ve tek bir rekât ile vitir kılar. Kemal derecesinin asgari seviyesi iki selam ile ya da arka arkaya üç rekât kılmaktır.

Birinci rekâtte el-A'lâ, ikinci rekâtte el-Kâfirûn, üçüncü rekâtte el-İhlâs surelerini okuması müstehabtır. Çünkü Ubeyy b. Ka'b'ın şöyle dediği rivâyet edilmiştir: Rasûlullah *Sallallahu aleyhi vesellem*: **"O en yüce Rabbinin ismini tesbih et!"** *(el-A'lâ, 87/1)* ile: **"Deki: Ey kâfirler"** *(el-Kâfirûn, 109/1)* ve **"Deki: O Allah'tır, bir tektir."** *(el-İhlas, 102/1)* surelerini okuyarak vitir namazını kılardı.[751]

Vitir namazını arada selam vermeden beş, yedi ya da dokuz rekât olarak kılmak da caizdir. Bütün bu şekillere dair sünnette rivâyet gelmiş bulunmaktadır.

Şeyhu'l-İslam İbn Teymiye (Allah'ın rahmeti üzerine olsun) şöyle demektedir: Vitirde kunut okumaya gelince, bu hususta ilim adamlarının üç görüşü vardır: Bir görüşe göre hiçbir şekilde müstehab değildir. Çünkü Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem*'in vitir namazında kunut okuduğu sabit değildir. Bir diğer görüşe göre sene boyunca kunut yapmak müstehabtır. İbn Mesud ve başkalarından nakledildiği gibi. Ayrıca Sunenlerde Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem* el-Hasen b. Ali *Radıyallahu anh*'a vitirde kunut yaptığı vakit okuyacağı bir dua öğretmiştir. Üçüncü görüşe göre Ubeyy b. Ka'b'ın yaptığı gibi Ramazanın ikinci yarısında kunut yapılır.

İşin gerçeğine gelince; vitirde kunut okumak, namazda uygun görülen dua kabilindendir. İsteyen onu yapabilir, isteyen terkedebilir... Kişi müslümanlara Ramazan geceleri namaz kıldıracak olursa, ay boyunca kunut okursa güzel bir iş yapmış olur. Ayın ikinci yarısında kunut okursa, yine güzel yapmış olur. Hiçbir şekilde kunut okumasa yine güzel bir iş yapmış olur."[752]

İmam kunut okuduğu vakit ona uyanlar duasına âmin derler. Şâyet imamın kunutunu duymuyor ise, kendisi dua eder.[753]

Teravihin meşru şekli:

Bazı imamlar teravih namazını çabuk kılmaya çok özen gösterirler. Onun için namaz kılanlara, sünnet olanları uygulamaya imkân vermeyecek hatta bazan vacib olanı yapmalarına engel olacak kadar hızlıca kılarlar. Tam bunun zıttı bazıları da cemaate ağır gelecek kadar uzatırlar.

İmama düşen görev ise, yüce Allah'tan korkmaktır. Bir vacibi ya da bir sünneti ihlâl edecek kadar çabuklaştırmamalı. Cemaate ağır gelecek ve onları nefret ettirecek kadar da uzatmamalıdır. Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem*'in gösterdiği yola bağlı kalmalı ve namazı meşru olan şekli ile edâ etmelidir.

Yanlışlıklardan birisi, imamın teravih namazında üçüncü rekâte (yanlışlıkla) kalkarken cemaat onu uyarırken, kendisinin dördüncü rekâte tamamlamakta ısrar etmesidir. Böylesi sünnete muhaliftir, namazı ifsad eder. Çünkü Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem* gece namazının keyfiyeti hakkında: "İkişer ikişerdir..."[754] diye buyurmuştur. Âişe *Radıyallahu anha*'dan gelen rivâyete göre de Rasûlullah *Sallallahu aleyhi vesellem* şöyle buyurmuştur: "Her kim bizim bu işimize uygun olmayan bir iş yapacak olursa o merduttur."[755]

Üçüncü rekâtte durumu hatırlar ya da hatırlatılırsa yapması gereken teşehhüde oturması, selam vermesi ve selamdan sonra da sehv secdesi yapmasıdır.

Kur'ân okuması esnasında imamın sesini güzelleştirip, aşırıya kaçmadan kalbleri yumuşatacak bir şekilde Kur'ân okumasında bir mahzur yoktur. Ancak kıraatin hükümlerine riayet etmelidir. Aşırı medler yapmamalı, harfleri gereksiz yere uzatmamalı yahutta adeta harfe dönüşecek şekilde harekeleri çıkarmakta mübalağaya kaçmamalıdır. Çünkü bütün bunlar (kıraatte) lahn (yanlışlık) ve keyif getirici olarak sayılır. Böylelikle Kur'ân okuyan kişi, Kur'ân okumanın maksadı olan emir, nehy, vaad, tehdid, öğüt, korkutma gibi manalarını kavramanın dışına çıkmamış olur... Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: **"(Bu) âyetlerini düşünsünler, tam akıl sahipleri öğüt alsınlar diye sana indirdiğimiz hayır ve bereketi bol bir kitabtır."** *(Sâd, 38/29)*

Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem* bir gece Ebu Musa el-Eşârî'nin kıraatine kulak vermiş, onun Kur'ân okuyuşu hoşuna gitmişti. O kadar ki ona: "Dün senin Kur'ân okuyuşunu dinlerken beni bir görseydin! Gerçekten sana Davud hanedanının mizmarlarından bir mizmar verilmiş bulunuyor." demişti.[756]

O halde kıraat ve kunûtta sesi güzelleştirmek -şer'î sınırları içerisinde kaldığı sürece- namaz kılanların şevkini arttırır, kalblerini uyanık tutar, daha bir dinlemelerine sebep olur.

Bazı insanlar kendi nefsinde daha çok etki bırakan imamların arkasında namaz kılmaya çalışırlar. Bunda bir sakınca yoktur, fakat efdal olan insanların kendi mescidlerinde ve kendi imamlarının arkasında namaz kılmalarıdır. İbn Ömer *Radıyallahu anh*'dan şöyle dediği rivâyet edilmiştir: Rasûlullah *Sallallahu aleyhi vesellem* buyurdu ki: "Sizin herbiriniz kendi mescidinde namaz kılsın ve diğer mescidlerin peşine takılmasın."757

Ta ki birtakım mescidler kalabalıkla dolup taşarken diğer bazıları cemaatsiz kalmasın, yollar gereksiz yere tıkanmasın, bir mescide ulaşmak ve kalabalığı aşmak için boşa vakit geçirilmesin. Hatta bazan bazı rekâtler de kaçırılmasın...

Bazı İslâm diyarlarında bid'at olan birtakım sözler yaygınlık kazanmaktadır. Mesela birinci defa selam verdikten sonra: "es-Salatu ve's-selamu ala evveli halkıllah" derler. İkinci selamdan sonra: "Subhane'l-vahidi'l-ahad subhane'l-ferdi's-samed, subhanellezî lem yelid ve lem yûled ve lem yekun lehû kufuven ahad" üçüncü selamdan sonra "es-selâtu ve's-selâmu alâ hatemi rusûlillah" derler. Dördüncü selamdan sonra ikinci selamdan sonra söylediklerini tekrarlarlar, sonra da: "Tek de kılınız, vitir de kılınız, oruç ayını karşılayınız. Allah size mükâfat versin" derler.

İki namaz arasında söylenen şeriatte aslı astarı olmayan bid'at sözler ne kadar da çoktur!

3. Teheccüd

Hükmü ve Fazileti:

Gece namazı mutlak nâfile namazlardandır. Kitab, sünnet ve ümmetin icmâı ile sâbit, müekked bir sünnettir... Yüce Allah Peygamberine teheccüd kılmayı emretmiştir. O şöyle buyurmaktadır: **"Gecenin bir kısmında da sana has nâfile olmak üzere onunla (Kur'ân ile) gece namazı kıl. Umulur ki Rabbin seni övülmüş bir makama ulaştırır."** *(el-İsra, 17/79)*

Mücahid dedi ki: "Teheccüd Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem* için nafile bir ibadet idi. Çünkü onun geçmiş ve gelecek günahları bağışlanmıştı. Dolayısıyla onun itaati nafile yani daha çok sevabı arttırmak içindi. Başkası için ise günahlarına keffârettir."758

Her ne kadar bu emir Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem*'e özel olarak verilmiş ise; biz de ona uymakla emrolunmuşuzdur.

Şanı yüce Allah geceleyin namaza kalkan takvâ sahibi mü'minlerin niteliklerini sözkonusu etmekte, onlar hakkındaki mükâfatı açıklamaktadır: **"Şüphesiz takvâ sahibleri cennetlerde ve pınarlardadırlar. Rablerinin**

kendilerine verdiğini alırlar. Çünkü onlar bundan önce ihsan edicilerdi. Onlar gecelerde az bir vakit hariç, uyumazlardı. Seherlerde de mağfiret dilerlerdi." *(ez-Zariyat, 51/15-18)* Yüce Allah bu kulları kendisine nisbet etmek suretiyle de şereflerini ve makamlarını yüceltmiş bulunmaktadır: **"Rahmanın kulları yeryüzünde ağır ve vakur yürürler. Cahiller onlara (sataşarak) hitab ettiklerinde onlar: 'Selam' derler. Onlar ki gecelerini Rablerine secde ve kıyam ile geçirirler."** *(el-Furkan, 25/63-64)*

Yüce Allah böylelerinin âyetlerine iman ettiklerine dair şöylece tanıklık etmektedir: **"Bizim âyetlerimize ancak kendilerine âyetlerle öğüt verildiğinde secdeye kapanan ve Rablerini hamd ile tesbih edenler iman eder. Yanları yataklarından uzak kalır. Rablerine korkarak ve ümit ederek dua ederler. Onlara verdiğimiz rızıktan infak da ederler. Onlara o işlediklerine mükâfat olmak üzere gözleri aydınlatan ne nimetler gizlendiğini hiçbir kimse bilmez."** *(es-Secde, 32/15-17)*

Yüce Allah onları ilim sahibi olmakla nitelendirmiş ve başkalarının konumundan onları daha yüksek bir mertebeye çıkarmıştır: **"(Böyle bir kimse mi), yoksa âhiretten korkarak, Rabbinin rahmetini umarak, gece saatlerinde kıyamda durarak, secde ederek itaatte bulunan kimse mi (hayırlıdır)? Deki: 'Hiç bilenlerle bilmeyenler bir olur mu? Ancak özlü, akıl sahibleri öğüt alır.'"** *(ez-Zümer, 39/9)*

Gece namazı kılmak en faziletli amellerdendir. Gündüzün nafile namaz kılmaktan daha faziletlidir. Çünkü gece namazı gizli olduğundan ötürü yüce Allah için daha bir ihlâsla yapılır, riyâdan uzaktır. Ayrıca gece namazında bir parça zorluk ve yüce Allah'ın huzuruna erişmek için rahat ve sükûnunu -başkalarının uyuduğu bir zamanda- terket vardır. Bunun için daha faziletlidir.

Gecenin son vakitlerinde şanı yüce ve mübarek Rabbimiz dünya semâsına iner. Çünkü Ebu Hureyre *Radıyallahu anh*'dan gelen rivâyete göre Rasûlullah *Sallallahu aleyhi vesellem* şöyle buyurmuştur: "Şanı yüce ve mübarek Rabbimiz her gece gecenin son üçte biri kaldığı vakit dünya göğüne iner ve şöyle buyurur: Bana dua eden var mı, duasını kabul edeyim. Benden bir şeyler isteyen var mı, ona vereyim. Benden mağfiret dileyen var mı, onun günahını bağışlayayım."759

Ömer b. Abse'den rivâyete göre o Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem*'i şöyle buyururken dinlemiş: "Kulun Rabbe en yakın olduğu zaman gecenin son bölümleridir..."760

Ebu Hureyre *Radıyallahu anh*'dan şöyle dediği rivâyet edilmiştir: Rasûlullah *Sallallahu aleyhi vesellem* buyurdu ki: "...Farz namazdan sonra en faziletli namaz gece namazıdır."[761]

Bu namazı kılmak cennete esenlikle girişe sebebtir. Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem* şöyle buyurmuştur: "Ey insanlar, selamı yayınız. Yemek yediriniz, insanlar uyurken namaz kılınız, cennete esenlikle girersiniz."[762]

Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem* gece namazı kılmaya çok dikkat ederdi. Âişe *Radıyallahu anha*'dan rivâyete göre Allah'ın Peygamberi *(salât ve selam ona)* geceleyin ayakları çatlayıncaya kadar namaza dururdu. Âişe ona: Ey Allah'ın Rasûlü, Allah senin geçmiş ve gelecek günahlarını bağışlamışken, niye böyle yapıyorsun? diye sorunca, Peygamber: "Ben şükreden bir kul olmayı sevmeyeyim mi..." diye cevab verdi.[763]

Gece namazı güneşin batışından, tan yerinin ağırmasına kadar devam eder. Fakat gecenin son bölümünde namaz kılmak daha faziletlidir. Çünkü yüce Allah şöyle buyurmaktadır: **"Gece kalkışı (var ya)! O hem daha etkilidir. Hem de söyleyişi itibariyle daha sağlamdır."** *(el-Müzzemmil, 73/6)* "Gece kalkışı" ise uykudan sonra olandır. Uyumayan bir kimse için nâşie (gece kalkışı) sözkonusu olmaz.

Teheccüde Kalkmanın Adabı

1. İnsan uyuyacağı vakit gece namazına kalkmaya niyet etmelidir. Teheccüd ancak uyuduktan sonra olur. Çünkü Ebu'd-Derdâ'dan Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem*'e atfen şöyle dediği rivâyet edilmiştir: "Her kim geceleyin kalkıp namaz kılacağı niyeti ile yatağına girerse, sabahı edene kadar uyanamayacak olsa bile, niyeti onun için yazılır, uykusu da Rabbi tarafından ona bir sadaka olur..."[764]

2. Uyandığı vakit yüzünü silerek uykusunu uzaklaştırır ve misvâk kullanır. Çünkü Huzeyfe *Radıyallahu anh*'dan rivâyet edildiğine göre Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem* geceleyin teheccüd için kalktığı vakit misvak ile ağzını misvaklardı.[765] Sonra bu hususta vârid olmuş duaları okur. Âişe *Radıyallahu anha*'dan gelen rivâyete göre Rasûlullah *Sallallahu aleyhi vesellem* geceleyin uyandığı vakit şu duayı yapardı:

217 - b

اللهم إني أسألك من فضلك

Senden başka hiçbir ilâh yoktur, seni hertürlü eksiklikten tenzih ederim. Allah'ım, günahım için senden mağfiret dilerim, rahmetini dilerim. Allah'ım ilmimi artır, beni hidayete iletmişken kalbimi saptırma, bana kendi nezdinden bir rahmet bağışla! Şüphesiz ki sen çok bağışlayansın."766

Abdullah b. Abbas'tan gelen rivâyete göre o bir gece Rasûlullah *Sallallahu aleyhi vesellem*'ın yanında uyudu. Peygamber uyanınca ağzını misvakladı, abdest aldı ve bu arada: **"Muhakkak göklerin ve yerin yaratılışında, gece ile gündüzün değişip durmasında elbette akıl sahibleri için belgeler vardır."** *(Al-i İmran, 3/190)* diyordu. Bu âyetleri sureyi bitirinceye kadar okudu. Sonra kalkıp iki rekât namaz kıldı. Bu iki rekâtin kıyamlarını da, Ruku'larını da, secdelerini de oldukça uzun tuttu..."767

Yine İbn Abbas *Radıyallahu anh*'dan şöyle dediği rivâyet edilmiştir: Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem* geceleyin teheccüde kalktı mı şöyle derdi:

323

اللهم لك الحمد أنت قيم السموات والأرض ومن فيهن، ولك الحمد لك
ملك السموات والأرض ومن فيهن، ولك الحمد نور السموات والأرض،
ولك الحمد أنت ملك السموات والأرض، ولك الحمد أنت الحق، ووعدك
الحق، ولقاؤك حق، وقولك حق، والجنة حق، والنار حق، والنبيون حق،
ومحمد ﷺ حق، والساعة حق، اللهم لك أسلمت، وبك آمنت، وعليك
توكلت، وإليك أنبت، وبك خاصمت، وإليك حاكمت، فاغفر لي ما قدمت

Allah'ım, hamd yalnız sanadır. Gökleri, yeri ve onlarda bulunanları var eden ve varlıklarını ayakta tutan sensin. Hamd yalnız sanadır. Göklerin, yerin ve onlarda bulunanların mülkü/tasarrufu yalnız senindir. Hamd yalnız sanadır. (Ey) göklerin ve yerin nuru, hamd yalnız sanadır. Sen göklerin ve yerin mutlak egemenisin. Hamd yalnız sanadır. Sen hakkın ta kendisisin, vâdin gerçektir, sana kavuşmak gerçektir, senin sözün gerçektir, cennet gerçektir,

cehennem gerçektir, bütün peygamberler gerçektir, Muhammed gerçektir, kıyametin kopması gerçektir. Allah'ım, ben sana teslim oldum, sana iman ettim, sana güvenip dayandım, sana döndüm. Anlaşmazlık davalarımı senin hükmüne sundum, başkaları ile mahkemeleşmek için sana başvurdum, önceden yaptıklarımı da, yapacaklarımı da, gizliliklerimi de, açıkladıklarımı da bana bağışla! Öne geçiren de, sonraya bırakan da sensin. Senden başka hiçbir ilâh yoktur.”[768]

Ve buna benzer vârid olmuş duaları okur.

3. Teheccüdüne iki kısa rekât ile başlaması müstehabtır. Çünkü Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem* böyle yapmış ve bunu böylece emretmiştir. Âişe *Radıyallahu anha*'dan şöyle dediği rivâyet edilmiştir: Rasûlullah *Sallallahu aleyhi vesellem* geceleyin namaz kılmak için kalktığında, namaza hafifçe kıldığı iki rekât ile başlardı.[769]

Ebu Hureyre *Radıyallahu anh* Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem*'dan şöyle buyurduğunu rivâyet etmektedir: "Sizden herhangi bir kimse geceleyin (namaza) kalktığı takdirde namazına hafif (pek uzun olmayan) iki rekât ile başlasın."[770]

Daha sonra ikişer ikişer rekâtler halinde namazını kılar. Çünkü Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem*'e gece namazının nasıl kılınacağı sorulunca; "İkişer ikişer (rekâtler halinde)" diye buyurmuştur.[771] Yani her iki rekâtte selam verir ve (bir selamla) iki rekâtten fazla kılmaz.

4. Teheccüd kılacak olanın kılacağı rekât sayısının bilinen belli bir sayıda olması müstehabtır. Eğer durumu uygunsa bunları uzun kılar, değilse kısa kılar. Çünkü Âişe *Radıyallahu anha*’in rivâyetine göre Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem* şöyle buyurmuştur: "Allah’ın en sevdiği amel, amel sahibinin -az olsa dahi- devamlı yaptığıdır."[772]

Efdal olan bu amele süreklilik kazandırmaktır. Şâyet bir mazereti dolayısıyla yapamayacak olursa kazasını yapar. Çünkü Ömer b. el-Hattab *Radıyallahu anh*'dan gelen rivâyete göre Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem* şöyle buyurmuştur: "Her kim gece okuduğu miktarı ya da onun bir bölümünü uyuduğu için okuyamaz da onu sabah namazı ile öğle namazı arasında okuyacak olursa, onu geceleyin okumuş gibi ona (sevap) yazılır."[773]

Âişe *Radıyallahu anha*'dan gelen rivâyete göre de Rasûlullah *Sallallahu aleyhi vesellem* bir ağrı ya da başka bir sebepten ötürü geceleyin namaz kılamayacak olursa gündüzün oniki rekât namaz kılardı.774

5. Kişinin teheccüd namazını evinde kılması mustehabtır. Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem*'den evinde teheccüdünü kıldığı sahih olarak rivâyet edilmiştir. Zeyd b. Sabit *Radıyallahu anh*'dan rivâyete göre Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem* şöyle buyurmuştur: "Siz evlerinizde (nafile) namaz kılmaya bakınız. Çünkü kişinin -farz namaz dışında- kıldığı en hayırlı namaz evinde kıldığıdır."775

6. Eşini de uyandırması gerekir. Çünkü Ebu Hureyre'den rivâyete göre Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem* şöyle buyurmuştur: "Geceleyin (namaza) kalkıp da namaz kılan, sonra da hanımını uyandıran ve böylece namaz kılmasını sağlayan, kalkmak istemeyecek olursa yüzüne su serpen erkeğe Allah rahmetini ihsan eylesin! Yine geceleyin uyanıp, namaz kılan, sonra da kocasını uyandırıp, namaz kılmasını sağlayan, kalkmak istemezse yüzüne su serpen kadına Allah rahmetini ihsan eylesin!"776

Ebu Said el-Hudrî ile Ebu Hureyre'nin rivâyetine göre Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem* şöyle buyurmuştur: "Erkek geceleyin uyanıp da hanımını uyandırır, her ikisi ikişer rekât namaz kılarlarsa ikisi de Allah'ı çokça zikreden erkekler ve çokça zikreden kadınlar arasında yazılırlar."777

Ali b. Ebi Talib *Radıyallahu anh*'dan rivâyete göre Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem* bir gece gelip, kendisini ve Fatıma'yı uyandırmak üzere kapılarını çaldı. Namaz kılmıyor musunuz? dedi. Ben: Ey Allah'ın Rasûlü, canlarımız Allah'ın elinde. Bizi uyandırmak istedi mi uyandırır. Ben ona bu sözü söylediğim zaman Rasûlullah *Sallallahu aleyhi vesellem* geri dönüp gitti. Geri dönerkende uyluğuna vurup: **"İnsan ise tartışması herşeyden çok olandır."** *(el-Kehf, 18/54)* dediğini duydum."778

7. Şâyet uyuklama onu bastıracak olursa namazı bırakıp uykusu gidene kadar uzanması gerekir. Âişe *Radıyallahu anha*'dan rivâyete göre Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem* şöyle buyurmuştur: "Sizden herhangi bir kimse namazda iken uyuklayacak olursa, uykusu gidene kadar yatsın. Sizden herhangi biriniz uyuklarken namaz kılacak olursa mağfiret dileyeyim derken, kendi aleyhine bir şeyler söyleyebilir."779

8. Teheccüdünü vitr kılarak bitirmek. Çünkü İbn Ömer *Radıyallahu anh*'dan rivâyete göre Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem* şöyle buyurmuştur: "Geceleyin kıldığınız namazın sonunu vitir kılarak getiriniz."[780]

9. Teheccüd kılan kimsenin teheccüdünde Kur'ân'dan bir cüz (bir bölüm) okuması müstehabtır. Çünkü Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem* böyle yapardı. Açık ya da gizli okumakta serbesttir. Ancak eğer açık okuması onun için daha hoş ise yahut etrafında okumasını dinleyen ya da onunla yararlanacak kimse varsa açıktan okuması daha faziletlidir. Eğer yakınında teheccüd kılan ya da yüksek sesle okumasından zarar gören kimseler varsa, o takdirde gizli okuması daha uygundur. Şâyet bu da, öteki de sözkonusu değilse dilediğini yapabilir.[781] Abdullah b. Kays -ki Basra'lı bir adamdır-den şöyle dediği rivâyet edilmiştir: "Ben Âişe *Radıyallahu anha*'ya: Peygamberin (teheccüdde) kıraati nasıldı? Kıraatini gizli mi yapardı, açıktan mı okurdu? diye sordum. Şöyle buyurdu: Bütün bunları yapardı. Kimi zaman gizli okurdu, kimi zaman açıktan okurdu."[782]

Ramazanın dışında, râtib bir sünnet edinmemek şartıyla gece namazının bazan cemaatle kılınması caizdir. Çünkü Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem* geceleyin tek başına namaz kılardı. Bazan da az bir cemaatle birlikte geceleyin nafile kıldığı da olurdu.

Gece namazını ayakta kılmak, özürsüz olarak oturarak kılmaktan daha faziletlidir. Şâyet bir özür dolayısıyla oturuyor ise ecri tıpkı ayakta duranın ecri gibidir. Çünkü İmran (b. Husayn)'ın rivâyet ettiği hadise göre Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem* şöyle buyurmuştur: "Kim ayakta namaz kılarsa bu daha faziletlidir. Kim de oturarak namaz kılarsa, ona da ayakta kılanın ecrinin yarısı verilir..."[783]

Yine ondan rivâyete göre Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem* şöyle buyurmuştur: "Kul hastalanır ya da yolculuk yaparsa ona ikamet halinde iken ve sağlıklı iken işlediği amellerin benzeri yazılır."[784]

Gece Namazı Kılmayı Kolaylaştırıcı Sebepler

İnsanoğlunun bedenini ayakta tutması ve güçlendirmesi için yemeğe ve içmeğe muhtaç olduğu gibi, ruhunu gıdalandıracak şeylere de ihtiyacı vardır. Yüce Allah'a ibadet etmek, ruhun gıdasıdır ve onun gelişmesini sağlar. Bunun sonucunda insan nefsi -bu gıdadan aldığı kadarıyla- istikamet bulup güçlenir, gurur fırtınalarına, nefsin zulmüne, gafletin uçurumlarına karşı durabilir.

Gecenin sessizlik ve sükûnetinde ihlâs ve yakîn ile nefsin, Rabbine seslenmesi ne kadar güzeldir! Allah'ın âyetleri böyle bir atmosferi hoş kokularla donatırken kalb korku ve ümitle titrer. Nefis, Rabbinin önünde saygı ile boyun eğer, ruhi bir mutluluk hisseder. Bu mutlulukla hiçbir şey boy ölçüşemez. Bu mutluluğunda imanın tadının zevkine varır. Çünkü nefis yüce Allah'a ihlâsla ubûdiyet edince kendisine gelir. Nefis Rabbine yakınlaştıkça, onun huzuruna çıkmanın zevkine vardıkça rahat ve huzuru da artar.

Gece namazı sadece Ruku', sücûd ve saygıyla boyun eğmekten ibaret bir ibadet değildir. Aksine bu ibadetlerde Allah'a sesleniş ve ona itaatin lezzeti alınır, O'nun rızasını elde etmek için çaba harcanır, kalb huzur ile genişler, nefis sükûnet bulur. Aldanış âleminden sevinç dünyasına geçilir.

Gece namazının bir hazırlığa ve belli bir mücadeleye ihtiyacı vardır. Çünkü nefis, bedenler ağırlaşıp, vücud yağ bağladıktan sonra tembelliğe, gevşekliğe, az harekete ve çokça uyumaya meyleder...

Gece namazına yardımcı sebepler arasında aşağıdaki hususları sayabiliriz:

1. Gece namazı kılmanın faziletini, bu namazı kılanların konumunu bilmek. Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem* gece namazı kılmaya bizleri teşvik ederek şöyle buyurmaktadır: "Gece namazı kılmaya bakınız. Çünkü o sizden önceki salihlerin âdeti idi. O sizi Rabbinize yakınlaştırır, küçük günahlarınıza keffarettir ve günah işlemekten alıkoyar."[785]

Hasan-ı Basri -Allah'ın rahmeti üzerine olsun- şöyle demiştir: Gecenin ortasında namaz kılmaktan daha zor bir ibadet göremedim. Ona: Ne diye teheccüd namazı kılanlar insanlar arasında yüzleri en güzel olanlardır diye sorulunca şu cevabı vermiştir: Çünkü onlar rahman ile başbaşa kaldılar, O da onlara nurundan giydirdi.[786]

2. Erken uyumaya gayret etmek. Ebu Berze'den rivâyete göre Rasûlullah *Sallallahu aleyhi vesellem* yatsıdan önce uyumayı ve ondan sonra konuşmayı hoş görmezdi.[787]

Yatsıdan sonra konuşmayı hoş görmeyişinin sebebi, bunun bedeni yoran uykusuzluğa sebeb oluşudur. Uyku kişiyi etkisi altına alarak geceleyin namaza kalkmasını önler, sabah namazını da tercih edilen vakitte kılma imkânını vermez.

3. Abdest alıp iki rekât abdest namazını kılarak uykudan önce yapılması varid olan duaları yaparak uyku adabına dikkat etmek. Bu dua sırasında avuçlarını birleştirir ve onlara üfler.
Kişi gerekli sebeplere yapışmalıdır. Başının ucunda kendisini uyandıracak bir saat koymak, çevresindeki hanımına, anne-babasına, akrabalarına, komşularına uyandırmaları için tavsiyede bulunmak suretiyle gerekli sebebleri de yerine getirmelidir. Onu uyandırdıkları takdirde tembelliği ve üzerindeki ağırlığı itiverir ve hemen kalkmaya çalışır.
4. İbn Kudame gece namazına kalkmayı kolaylaştıran bir takım sebepleri sözkonusu etmektedir.[788] Fazla yememek, gündüzün ağır işlerle bedeni yormamak, gündüzün öğle (kaylûle) uykusunu bırakmamak, günah işlemekten uzak durmak, bunlar arasındadır. es-Sevrî diyor ki: İşlediğim bir günah sebebiyle beş ay gece namazından mahrum kaldım.
Müslümanlara karşı kötü duygular beslemeyen bir kalb, bid'atlerden uzak kalmak, dünyanın fuzulî işlerinden yüz çevirmek de bunlar arasındadır. Kalbi itaate zorlayan Allah korkusu ile birlikte, uzun emel beslememek de bunlardandır... Bunu sağlayan en şerefli hallerden birisi de yüce Allah için sevmek, gece kalkıp Rabbi ile seslendiği vakit O'nun huzurunda olduğuna, kendisini görmekte olduğuna güçlü bir iman beslemektir. İşte bu şekilde seslenişe iman, onun uzunca kıyamda durmasına sebeb olur.
Muslim'in Sahih'inde Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem*'den şöyle buyurduğu rivâyet edilmektedir: "Şüphesiz geceleyin öyle bir saat (kısa bir an) vardır ki, o anda müslüman bir kimse Allah'tan dünya ve âhiret işlerinden hayır isteğini denk düşürürse; mutlaka Allah o isteğini ona verir... Bu husus her gece böyledir."[789]
Gece namazına alışıp, tadına varan bir kimse onu terketmekten çokça sakınmalıdır. Abdullah b. Amr b. el-Âs *Radıyallahu anh*'dan şöyle dediği rivâyet edilmiştir: Rasûlullah *Sallallahu aleyhi vesellem* buyurdu ki: "Ey Abdullah, sen filan kişi gibi olma! O geceleyin namaza kalkardı, sonra gece namaza kalkmayı terketti."[790]
Abdullah (b. Mesud)'dan şöyle dediği rivâyet edilmiştir: Rasûlullah *Sallallahu aleyhi vesellem*'in huzurunda bir gece sabaha kadar uyuyan bir adamdan sözedildi de şöyle buyurdu: "Bu şeytanın iki kulağına -ya da; bir kulağına, dedi- işediği bir adamdır."[791]

Şeytanın kulaklarına işediği bir adamın halini iyice düşün!
Şeytan namaz kılmayıp, uyumanı çok arzu eder. Ebu Hureyre *Radıyallahu anh*'dan rivâyete göre Rasûlullah *Sallallahu aleyhi vesellem* şöyle buyurmuştur: "Şeytan herbiriniz uyuduğu vakit başının arka tarafına üç düğüm bağlar. Herbir düğümde: Önünde uzun bir gece var uyumaya devam et, diye söyler. Kişi uyanıp, yüce Allah'ı anarsa bir düğüm çözülür. Abdest alırsa bir düğüm çözülür, namaz kılarsa bir düğüm çözülür. Böylelikle nefsi hoş ve çalışkan olarak sabahı eder. Aksi takdirde nefsi kötü ve tembel olarak sabahı eder."[792]

4. Bayram Namazları (Ramazan ve Kurban Bayramları Namazları)

Bayram namazının musallâda (namazgâhta) kılınması meşrudur. Bazı hükümleri ile farz namazlardan farklıdır. Bu da biraz sonra açıklayacağımız bir konudur.

Bayram namazının meşru oluşunun aslî dayanağı:

Bayram namazının meşruiyetinin asıl dayanağı kitab, sünnet ve icmadır.
Kitabtan dayanağı yüce Allah'ın: **"O halde Rabbin için namaz kıl ve kurban kes!"** *(el-Kevser, 108/2)* buyruğudur. Genel olarak müfessirler burada "namaz"dan kastın bayram namazı olduğunu belirtmişlerdir.
Sünnetten dayanağına gelince, Rasûlullah *Sallallahu aleyhi vesellem*'in iki bayram namazını kıldığı tevatür ile sabittir. İbn Abbas dedi ki: Ben Rasûlullah *Sallallahu aleyhi vesellem*, Ebu Bekir, Ömer ve Osman *Radıyallahu anhum* ile birlikte bayram namazlarında bulundum. Hepsi de hutbeden önce namaz kılıyorlardı."[793]
İcmaa gelince, ilim ehlinden pek çok kişi bayram namazının meşruiyeti üzerinde icma olduğunu nakletmiş bulunmaktadır.
İbn Kudame diyor ki: Müslümanlar iki bayram namazının kılınması hususunda icmâ' etmişlerdir.[794]

Bayram Namazının Hükmü

İlim ehli bayram namazının meşruiyeti üzerinde ittifak etmekle birlikte hükmü hususunda farklı görüşlere sahiptirler.
Bazılarının kanaatine göre bayram namazı farz-ı ayndır. Diğer bazılarının kanaatine göre farz-ı kifayedir. Dolayısıyla yetecek kadar sayıda kimse bu namazı kılacak olursa, diğerlerinin üzerinden düşer. Bazılarının görüşüne ise

müekked bir sünnetir. Herbir kesimin delili uzunca yazılmış fıkıh kitablarında genişçe açıklanmış bulunmaktadır.[795]
el-Muğni adlı eserde şöyle denilmektedir: Bayram namazı mezhebdeki kuvvetli görüşe göre farz-ı kifayedir. Yetecek kadar sayıda kimse bu namazı kılarsa diğerlerinden düşer. Şâyet bir belde halkı ittifakla namazı terkedecek olursa imam (İslam devletinin meşru başkanı) onlarla savaşır. Şafiî mezhebine mensub kimi ilim adamı da böyle demiştir. Ebu Hanife ise şöyle demektedir: Bayram namazı muayyen olarak herkese vacibtir, farz değildir. Çünkü bu kendisi dolayısıyla hutbe okunması meşru kılınmış bir namazdır. O bakımdan şahıslara muayyen olarak vacibtir; fakat cuma gibi farz değildir. İbn Ebi Musa da şöyle demektedir: Bunun vacib değil, müekked bir sünnet olduğu söylenmiştir. Malik ve Şafiî mezhebine mensub çoğu ilim adamı bu görüştedir.[796]
Şeyhu'l-İslam (İbn Teymiye) ve başka muhakkik ilim adamları bunun her müslüman için farz-ı ayn olduğu görüşünü tercih etmişlerdir. Çünkü o şöyle demektedir: İşte bundan dolayı bayram namazının muayyen olarak herkese vacib (farz) olduğu görüşünü tercih etmişizdir. Bayram namazı vacib değildir, diyenlerin görüşü (haktan) oldukça uzaktır. Çünkü bayram namazı İslâm şiarlarının en büyüklerindendir. İnsanlar cumadan daha büyük kalabalık halinde bu namaz için toplanırlar. Ayrıca bu namazda tekbir getirmek, meşrû' kılınmıştır. Farz-ı kifaye olduğunu söyleyenlerin görüşleri de sağlam bir esasa dayalı değildir.[797]

Bayram Namazının Hükmü

İlim ehli genel olarak bayram namazı vaktinin, güneş bir mızrak boyu kadar yükseldikten sonra başlayıp, güneşin zevaline kadar devam ettiği görüşündedir. Bu da kuşluk vaktidir. Çünkü güneşin doğuşu esnasında namaz kılmak yasaklanmıştır. O kadar ki; tam doğuş zamanında namaz haramdır, ondan hemen sonra -bir mızrak boyu kadar yükselinceye kadar- namaz kılmak ise mekrûhtur.
Kurban bayramı namazının eli çabuk tutarak ilk vaktinde kılınması sünnettir. Böylelikle Minâ'da hacıların kurban kesmelerine uygun hareket edilmiş ve insanların da kurbanlarını kesmelerine imkân tanınmış olur.
Buna karşılık, insanların fıtır sadakalarını verme imkânını bulmaları için ramazan bayramı namazını geciktirmek sünnettir.

İbnu'l-Kayyim der ki: Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem* Ramazan bayramı namazını geciktirir, Kurban bayramı namazını erken kılardı. İbn Ömer sünnet-i seniyeye ileri derecede tabi olan birisi olmakla birlikte, güneş doğmadıkça (bayram için) dışarı çıkmazdı.[798]

Sıddîk Hasan Han şunları söylemektedir: Her iki bayram namazının vakti güneşin bir mızrak boyu yükselişinden itibaren başlayıp, zevale kadar devam eder. Hadis-i şeriflerin -benzeri kuvvettekiler delil olmamakla birlikte- ifade ettiği mana üzerinde icmâ' tahakkuk etmiş bulunmaktadır. Bayram namazının son vakti ise güneşin zevalidir.[799]

Bayram Namazının Edâ Edileceği Yer

Bayram namazının şehrin dışında, musallâda kılınması sünnettir. Çünkü Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem* böyle yapmıştır. Bu hüküm namazın musallâda kılınmasını engelleyen herhangi bir mazeretin bulunmaması halinde böyledir.

Şâyet yağmur, rüzgar ya da bunun dışında herhangi bir mazeret sözkonusu ise mescidde kılınmasında bir mahzur yoktur. Eğer şehirde zayıf ve âciz kimseler bulunuyor ise, imam şehir mescidinde onlara namaz kıldıracak birisini tayin eder. Çünkü Ali *Radıyallahu anh* böyle yapmıştır.

İbn Kudame der ki: Sünnet, kişinin namazı musallâda kılmasıdır. Çünkü Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem* mescidini bırakarak musallâya çıkardı. Ondan sonraki halifeler de böyle yapıyorlardı. Diğer bir sebep ise bu, müslümanların üzerinde icma ettikleri bir konudur. İnsanlar her dönemde ve her şehirde (bayram namazı için) musallaya çıkarlar ve orada bayram namazını kılarlar.[800]

İbnu'l-Kayyim der ki: Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem* bayram namazlarını musallâda kılardı. O her zaman bu iki bayram namazını da musallâda kılmayı adet edinmişti.[801]

Bayram Namazının Kılınış Şekli

Bayram namazı iki rekâttir. Bu hususta ilim ehli arasında ittifak vardır. Birinci rekât -diğer namazlar gibi- iftitah tekbiri ile başlar. Bundan sonra ise altı tekbir getirilir, yedi tekbir getirileceği de söylenmiştir.

İkinci rekâtte ise (rükûya) geçiş tekbiri dışında beş tekbir getirilir.

Bayram namazında getirilen tekbirlerle birlikte ellerin kaldırılması meşrudur. Kimi ilim adamı bunun meşru olmadığını söylemişlerdir.

Tekbirler arasında Allah'a hamd-u senâda bulunması, Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem*'e salât ve selam getirmesi meşrudur.
Bunun için şöyle der:

323

Allah en büyüktür, en büyük. Allah'a pek çok hamd olsun. Sabah akşam Allah'ı her türlü eksiklikten tenzih ederim. Muhammed'e, onun aile halkına ve ashabına Allah pek çok salât ve selam eylesin."
Kimi ilim ehline göre ise tekbirler arasında (böyle) bir zikir meşru değildir.
Tekbir almayı getirdikten sonra önce Fatiha suresini okur. Bundan sonra birinci rekâtte; **"O en yüce Rabbinin ismini tesbih et!"** *(el-A'lâ, 87/1)* diye başlayan sureyi, ikincisinde de: **"Sana örtüp bürüyenin haberi geldi ya"** *(el-/âşiye, 88/2)* diye başlayan sureyi yahutta birinci rekâtte **"Kaf, o çok şerefli Kur'ân'a yemin ederim ki;"** *(Kaf, 50/1)* diye başlayan sureyi, ikinci rekâtte ise; **"O saat yaklaştı ve ay yarıldı"** *(el-Kamer, 54/1)* diye başlayan sureyi okur.
Daha sonra her iki rekâti de alışılmış diğer namazlar gibi bitirir, onlardan hiçbir farkı yoktur.
İbn Kudame der ki: Bayram namazının imam ile birlikte iki rekât olduğu hususunda ilim ehli arasında görüş ayrılığı yoktur.[802]
İbnu'l-Kayyim de Muhammed Mustafa *Sallallahu aleyhi vesellem*'in bayram namazı hususundaki rehberliğini ve bu namazın keyfiyetini anlatırken şunları söylemektedir: Hutbeden önce namaz kılmakla başlardı. İki rekât namaz kılardı. Birincisinde iftitah tekbiri ile birlikte peşpeşe yedi tane tekbir alırdı. Her iki tekbir arasında kısa bir süre susardı. Tekbirler arasında ondan bellenmiş bir zikir yoktur. Fakat İbn Mesud'un şöyle dediği nakledilmektedir: Allah'a hamd-u senâda bulunur, Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem*'e salavât getirir. Bunu el-Hallal zikretmektedir. İbn Ömer ise Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem*'e tabi olmaya dikkat eden birisi olarak her tekbir sırasında ellerini kaldırırdı. Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem* tekbir almayı bitirdi mi Kur'ân okumaya başlar ve önce Fatihatu'l-kitab'ı okur. Ondan sonra da: **"Kaf, çok şerefli Kur'ân'a yemin ederim ki"** *(Kaf, 50/1)* suresini iki rekâtin birinde okur, diğerinde ise: **"O saat yaklaştı ve ay yarıldı."** *(el-Kamer, 54/1)* suresini okurdu. Bazan bu iki rekâtte: **"O en yüce**

Rabbinin ismini tesbih et!" *(el-A'la, 87/1)* ile **"Sana örtüp bürüyenin haberi geldi ya."** *(el-Gaşiye, 88/1)* surelerini okuduğu da olurdu. Bu da, öteki de ondan sahih olarak rivâyet edilmiştir. Bunun dışında ondan sahih bir rivâyet gelmemiştir. Kur'ân okumayı bitirdikten sonra tekbir getirir ve rukûya varırdı. Sonra birinci rekâti tamamladıktan ve sücûddan kalktıktan sonra peşpeşe beş tekbir getirirdi. Tekbir getirmeyi bitirdi mi Kur'ân okumaya geçerdi. Böylelikle her iki rekâtte de ilk başladığı şey tekbir oluyor, sonra Kur'ân okuyor, arkasından da rukû'a varmak geliyordu.[803]

Bayram Namazları Dolayısıyla Ezan Okunmaz, Kamet Getirilmez.

Bayram namazı için ezan okumak ve kamet getirmek sözkonusu değildir. Çünkü Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem*'in bayram namazını ezan okumaksızın ve kamet getirilmeksizin kılmış olduğu sabittir.

İbn Abbas ve Câbir *Radıyallahu anhuma*'dan şöyle dedikleri rivâyet edilmiştir: "Ramazan bayramı günü de, kurban bayramı günü de (namazdan önce) ezan okunmuyordu."[804]

Câbir b. Semura *Radıyallahu anh*'dan şöyle dediği rivâyet edilmiştir: "Rasûlullah *Sallallahu aleyhi vesellem* ile birlikte iki bayram namazını bir değil, iki değil (pek çok defa) ezan okunmadan, kamet getirilmeden kıldım."[805]

İbnu'l-Kayyim der ki: Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem* musallâya vardı mı ezan okunmaksızın, kamet getirilmeksizin; "es-salâtu câmia: topluca namaza" diye seslenilmeksizin namaza başlardı. Sünnet olan bunlardan herhangi birisinin yapılmamasıdır.[806]

İbn Hazm der ki: İmam gelir, ezan ve kamet okunmadan öne geçer, insanlara açıktan Kur'ân okuduğu iki rekât namaz kıldırır.[807]

Bayram Namazından Önce Ya da Sonra Namaz Kılınır mı?

Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem*'in bayram namazından önce de, sonra da namaz kıldığı sabit değildir.

İbn Abbas *Radıyallahu anh*'dan şöyle dediği rivâyet edilmiştir: Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem* ramazan bayramı günü çıktı. İki rekât namaz kıl(dır)dı, ondan önce de, ondan sonra da namaz kılmadı. Beraberinde Bilal de vardı.[808]

İbnu'l-Kayyim der ki: Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem*'in kendisi de, ashabı da musallâya geldikleri vakit bayram namazından önce de, sonra da namaz kılmazlardı.[809]
İbn Hacer der ki: Hulâsa bayram namazından önce ya da sonra namaz kılındığı hususunda sünnette sabit bir rivâyet -onu cuma namazına kıyas edenlerin kanaatine muhalif olarak- sabit değildir. Mutlak olarak nafile kılmaya gelince bu hususta özel bir delille menedici herhangi bir rivâyet te sabit olmamıştır. Bundan tek istisnâ bu işin bütün günlerde sözkonusu olan kerahet vaktinde yapılmaya kalkışılması olabilir.[810]
Bu hüküm müslümanın bayram namazını musallâda kılması halinde sözkonusudur. Şâyet yağmur, rüzgar ve daha başka herhangi bir mazeret dolayısıyla mescidde kılınacak olursa, ilim ehlinin bu husustaki sözlerinden sahih olana göre; müslümanın iki rekât tahiyyetü'l-mescid kılacağıdır. Çünkü bu durumdaki kişinin hükmü, bayram namazından başka bir sebeple mescide giren kimsenin hükmü gibidir. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.

Bayram Namazı Kaza Edilir mi?

Kimi ilim adamının kanaatine göre bayram namazı kaçırılacak olursa vakti geçtiğinden ötürü kaza edilmez. Çünkü nafilelerin kazası olmaz ve bayram namazı cemaat ile kılınır.
Başkaları da şöyle demektedir: Bayram namazına yetişemeyen bir kimsenin, kılınış şekline uygun olarak kazasını yapması sünnettir. Çünkü Enes böyle yapmıştır. Ayrıca bu, diğer namazlar gibi bir namazın kaza edilmesinden ibarettir.
Bu görüşü kabul edenler şöyle derler: Şâyet imama selâm vermeden önce yetişecek olursa, kılındığı şekliyle kazasını yapar. Eğer yalnızca hutbeyi yetişir ve imamın selam vermesinden sonra gelirse, yine kılındığı şekil üzere iki rekât olarak kazasını yapar. Bunlardan, dört rekât olarak kazasını yapar diyenler de vardır. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.
el-Muğnî'de şöyle demektedir: Bayram namazını yetişemeyen kimsenin onu kaza etmek yükümlülüğü yoktur. Çünkü bayram namazı bir farz-ı kifayedir ve yeteri sayıda kimseler bu namazı kılmışlardır. Eğer kaza etmeyi arzu ederse serbesttir. Dilerse onu ister bir selam ile, ister iki selam ile dört rekât olarak kılabilir.

İsterse de nafile namazı gibi iki rekât olarak da kılabilir. Dilediği takdirde bayram namazı nasıl kılınıyorsa öylece (fazla) tekbir ile de kılabilir. Yine arzu ederse tek başına yahutta cemaat ile birlikte kılmakta da serbesttir.[811]
İbn Hacer, Buhârî'deki "bayram namazını kaçırırsa iki rekât namaz kılar bahsi" şeklindeki başlık ile ilgili olarak şunları söylemektedir: Bu başlıkta iki hüküm vardır. Birisi bayram namazını cemaat ile birlikte kılmayı -ister mecburiyetten, ister isteği ile olsun farketmez- (kazasını yaparak) onu telafi etmenin meşruiyeti; (diğeri) aslı gibi iki rekât olarak kaza edileceğidir.[812]

Bayram Namazı Hutbesi

İmam namazı bitirip selâm verdikten sonra hazır bulunanlara iki hutbe verir. Yüzünü onlara döner, onlar da yerlerinde otururlar. Her iki hutbeye de Allah'a hamd ile başlar. Hutbelerin başında tekbir getirmesinde de bir sakınca yoktur. Hutbeyi ayakta verir. İki hutbe arasında hafifçe oturur. Eğer ramazan bayramı ise cemaate fıtır sadakasını vermelerini emreder. Onlara bu sadakanın vücubunu, sevabını, hangi türden ne kadar verileceğini, kimlerin vermesi gerektiğini, bu sadakanın verilmesi gereken zamanı anlatır. Kurban bayramında ise kurbandan, kurban kesmenin faziletinden, nelerin kurban olarak kesileceğinden, kurbanın kesilme vaktinden, kurban edilmeye engel kusurlardan, kurban etinin dağıtılmasından, kurban kesilirken neler söyleneceğinden sözeder.
Her iki hutbede de bulunmak gerekmez. Hazır bulunanlardan dileyen hutbeleri dinleyebilir. Efdal olan budur, dileyen de gidebilir. İmamın, Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem*'in yol gösterici uygulamasına uyarak hanımlara öğüt vermesi ve onlara yapmaları gerekenleri hatırlatması müstehabtır.
Buhârî, Muslim ve başkalarında sabit olduğuna göre Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem* ramazan ve kurban bayramı günleri musallaya çıkardı. İlk yaptığı iş, namaz kılmak olurdu. Sonra namazı bitirir, yüzü insanlara dönük ayağa kalkardı. İnsanlar ise saflarında otururlardı. Onlara öğüt verir, tavsiyelerde bulunur, emirler buyururdu...[813]
İbnu'l-Kayyim der ki: Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem* namazı tamamladı mı namazdan çıkardı. Yüzünü insanlara dönüp ayağa kalkar, insanlar da saflarında otururlardı. Onlara öğüt verir, tavsiyelerde bulunur, emirler buyurur, nehiyler verirdi. Bütün hutbelerine "elhamdulillah" diyerek başlardı. Tek bir hadiste dahi onun bayram hutbelerine tekbir ile başladığı

tesbit edilmiş değildir. Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem* bayram namazına gelen kimselere hutbeyi dinlemek üzere oturmak yahut ayrılıp gitmek hususunda ruhsat vermiştir.[814]

İbn Kudame de şöyle demektedir: Hülasa iki bayramda da okunan iki hutbe namazdan sonradır. Bu hususta müslümanlar arasında bir görüş ayrılığı olduğunu bilmiyoruz. Bundan tek istisnâ Umeyye oğullarından gelen rivâyettir. Her iki hutbe de sünnettir. Hutbelerde hazır bulunmak da, onları dinlemek de vacib değildir. Hatibin ayakta hutbe vermesi müstehabtır.[815]

Musallâya Çıkmak ve Musallâdan Dönmek

Sabah namazından sonra bayram dolayısıyla tekbir getirmek, tekbirin ecrini elde etmek için imama yakın bulunmak, namazı beklemek, başkalarının omuzları üzerinden geçmemek ve kimseye eziyet vermemek şartı ile imama yakın olmak müstehabtır.

Yürüyerek sükûnet ve vakar ile namaza çıkıp gitmesi, bir yoldan gidip, diğerinden dönmek suretiyle farklı yollardan gidip gelmesi müstehabtır.

Bayram namazı ve bayram namazına gitmek hususunda Peygamber efendimizin uygulamalarını anlatırken İbnu'l-Kayyim şunları söylemektedir:

Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem* (bayram namazına gitmek üzere) yayan çıkardı. Bayram gününde bir yoldan gidip, bir diğerinden dönmek suretiyle farklı yoldan gider gelirdi. Bir görüşe göre her iki yolda bulunanlara selam vermek için, bir diğer görüşe göre her iki kesim onun bereketine nail olmak için, bir diğerine göre her iki yolda ihtiyacı bulunanların ihtiyaçlarını görmek için, bir başka açıklamaya göre diğer geniş ve dar yollarda İslâmın şiarlarını açıkça ortaya koymak için, bir başka açıklamaya göre onlara İslâmın ve müslümanların gücünü İslâm şiârlarının dimdik ayakta tutulduklarını göstermek suretiyle münafıkları öfkelendirmek için, bir başka açıklamaya göre yerlerin tanıklıklarının artması için böyle yapardı. Çünkü mescide ve musallaya giden bir kimsenin bir adımı onun derecesini yükseltirken, diğeri onun bir günahını kaldırır ve bu evine dönene kadar böyle sürüp gider. Bir diğer görüşe göre -ki en sahih olan budur- bütün bu sebepler dolayısıyla ve onun herbir uygulamasında görülen daha başka hikmetler dolayısıyla böyle yapardı."[816]

Yine İbnu'l-Kayyim şunları söylemektedir: İbn Ömer sünnete ileri derecede uyan birisi olmakla birlikte güneş doğmadıkça (bayram namazı için) evinden dışarı çıkmazdı, evinden musallâya kadar giderken tekbir getirirdi.[817]

Cuma ve bayram aynı güne gelirse:

Bayram ve cuma aynı güne rastlarsa bayram namazını kılanlardan cuma namazı düşer. Fakat imamın cuma namazını kılması gerekir. Böylelikle o namazda bulunmak isteyenler ile bayram namazını kılmamış olanlar cumada hazır bulunurlar.

Sahih olan görüşe göre bayram namazına katıldığı için cumaya gelmeyen kimselerin öğle namazı kılmaları icab eder. Her durumda evlâ olan, fazileti elde etmek, her ikisinin de ecrini kazanmak maksadıyla hem bayram, hem de cuma namazlarını kılmaktır.

İbnu'l-Kayyim der ki: Bayram ve cuma aynı güne denk geldiği takdirde bayram namazı ile yetinip, cumaya gelmeme ruhsatını (Peygamber -*Sallallahu aleyhi vesellem*-) vermiştir.[818]

5. Kusûf (Güneş Tutulması) Namazı

Güneş ve ay yüce Allah'ın âyetlerinden (kudretinin ve birliğinin delil ve belgelerinden) iki âyet, yüce kudretinin görünür delillerindendir. Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: **"Onun âyetlerinden bir kısmı da gece ile gündüz, güneş ve aydır. Güneşe de secde etmeyin, aya da. Eğer yalnız ona ibadet ediyorsanız, onları yaratan Allah'a secde ediniz."** *(Fussilet, 41/37)*

Güneş ve ay tutulması görülen olaylardandır. Bu sefer gafil nefisler yaratıcının azametine, kudretiyle kâinatta dilediği gibi nasıl tasarruf ettiğine dikkat eder.

Güneşin tutulması (Kusûf), ışığının gitmesi ya da eksilmesi, görünürde kararmaya doğru değişiklik göstermesi demektir. Ay tutulması (husûf) ise aydınlığının kısmen ya da tamamen gitmesi demektir.

Kusûf (güneş tutulması), Allah'ın âyetlerindendir. Allah onunla kullarını korkutur ve onların ibret almalarını ister. Onlardan kimlerin Allah'a dönüp tevbe edeceğine bakar.[819] Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: **"Halbuki biz âyetleri ancak korkutmak için göndeririz."** *(el-İsra, 17/59)* Güneşin tutulduğu bir sırada Rasûlullah *Sallallahu aleyhi vesellem* hızlıca, dehşetle elbisesini sürükleyerek mescide çıkıverdi. İnsanlara namaz kıldırdı, onlara güneş tutulmasının Allah'ın âyetlerinden bir âyet olduğunu, Allah'ın bununla

kullarını korkuttuğunu, bunun insanlara bir azabın inmesine sebeb olabileceğini, onlara bildirdi ve bu hususları izale edecek hususu onlara buyurdu. Bunun için böyle bir şey olduğu vakit namaz kılmalarını, dua edip, mağfiret dilemelerini, sadaka vermelerini, köle azad etmelerini ve bunun dışında böyle bir azabı bertaraf edecek diğer salih amelde bulunmalarını -insanların bu hali geçinceye kadar- emretti. Bununla yüce Allah'ın gözetimini iyice bellemeye bir hazırlık, hallerin değişmesi esnasında ve korkuya sebep bir olayın meydana gelmesi sırasında ona sığınmayı öğretmek sözkonusudur.

Kusûf namazının hükmü ve delili:

İslam bize pek üstün edepler öğretmiş, başımıza beklenmedik bir iş geldiği her seferinde Allah'a sığınmamızı, O'ndan yardım ve imdat istememizi öğretmiştir. Güneş ve ay tutulmaları (kusûf ve husûf) yüce Allah'ın kudretine delil teşkil eden pek büyük iki olaydır. İnsanlar bunları gördükleri vakit, zarar görürler korkusu ile tedirgin olur.

Bundan dolayı Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem* bu korkuyu giderecek hususları emretmiştir. Namaz kılmayı, dua etmeyi, Allah'tan bağışlanma dilemeyi, sadaka vermeyi, köle azad etmeyi emretmiştir.

Kusûf namazı ilim ehlinin ittifakı ile erkekler ve kadınlar için müekked bir sünnettir. el-Muğni'de şunları söylemektedir: Kusûf namazı müekked bir sünnettir. Çünkü Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem* bu namazı kıldığı gibi, kılınmasını da emretmiştir. Güneşin tutulması sebebiyle bu namazın meşruiyeti hususunda ilim ehli arasında bir görüş ayrılığı olduğunu da bilmiyoruz.[820]

Muğire b. Şube'den şöyle dediği rivâyet edilmiştir: Rasûlullah *Sallallahu aleyhi vesellem* döneminde İbrahim'in öldüğü gün güneş tutuldu. Rasûlullah *Sallallahu aleyhi vesellem* şöyle buyurdu: "Şüphesiz güneş ve ay Allah'ın âyetlerinden iki âyettir. Bunlar herhangi bir kimsenin ölümü ya da hayatı dolayısıyla tutulmazlar. Bunları (tutulmalarını) gördüğünüz vakit bu tutulma bitinceye kadar Allah'a dua ediniz, namaz kılınız."[821]

Bu namazın meşruiyetinin hikmeti:

Güneş, kâinattaki canlıların hayatının varlığına bağlı olduğu, yüce Allah'ın en büyük nimetlerindendir. Onun tutulması hadisesinde bir gün gelip yok olabileceğinin hissettirilmesi sözkonusudur. Hatta bununla şu anlatılmaktadır: Bütün kâinat herşeye gücü yeten, bir anda onu yok etme imkânına sahip, mutlak bir ilâhın yönetimindedir. Böyle bir durumda namaz kılmanın anlamı

bu güçlü ve karşı konulamaz mutlak ilâhın önünde zilleti ve itaatle boyun eğmeyi ifade eder. İşte bu katıksız tevhidi ve güneş, ay ve bunun dışında çeşitli varlıklardan oluşan birtakım putlara ibadeti terketmeyi getiren İslâmın güzelliklerindendir.[822]

Kusûf namazının kılınış şekli:

Kusûf namazı iki rekâttir. İlim adamlarının bu husustaki iki görüşünden sahih olanına göre açıktan okunur. Her rekâtte iki kıyam, iki Ruku' ve iki secde vardır. Birinci rekâtte Fatiha ile uzunca bir sure okur. Sonra uzunca bir Ruku' yapar, sonra başını kaldırarak "semiallahu limen hamideh Rabbenâ ve lekel hamd" ifadesini doğrulduktan sonra söyler. Sonra Fatiha'yı okur, sonra bir öncekinden biraz daha kısa bir başka uzun sûre okur. Sonra Ruku'a varır ve Ruku'unu uzun tutar. Ancak birincisinden biraz daha kısa olmasına bakar. Daha sonra başını kaldırır ve "semiallahu limen hamideh Rabbenâ ve lekel hamd" der. Sonra uzunca iki secde yapar. Fakat iki secde arasında uzun oturmaz. Daha sonra ikinci rekâti, birinci rekât gibi kılar. Arkasından teşehhüd getirip, selam verir.

Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem*'in zevcesi Âişe *Radıyallahu anha*'dan şöyle dediği rivâyet edilmiştir: Rasûlullah *Sallallahu aleyhi vesellem* hayatta iken güneş tutuldu. Rasûlullah *Sallallahu aleyhi vesellem* mescide çıktı, ayakta durup tekbir aldı. İnsanlar da arkasında saf tuttu. Rasûlullah *Sallallahu aleyhi vesellem* uzunca Kur'ân okudu, sonra tekbir getirip uzunca bir rukû' yaptı, sonra başını kaldırıp "semiallahu limen hamideh Rabbenâ ve leke'l-hamd" dedi. Sonra yine ayakta durdu ve birinci kıraatten biraz daha kısa uzunca Kur'ân okudu. Sonra tekbir getirdi. Uzunca bir Ruku' yaptı; fakat bu birinci Ruku'dan daha kısa idi. Sonra "semiallahu limen hamideh Rabbenâ ve leke'l-hamd" dedi. Sonra secdeye vardı. (Ravilerinden Ebu't-Tahir sonra secdeye vardı, ifadesini zikretmedi). Sonra ikinci rekâtte de birincisi gibi yaptı ve nihayet dört Ruku' ve dört secde yaptı. Namazını bitirmeden güneş açıldı. Sonra kalkıp insanlara hutbe verdi. Allah'a lâyık olduğu vechile övgüde bulunduktan sonra dedi ki: "Şüphesiz güneş ve ay Allah'ın âyetlerinden iki âyettir. Bunlar herhangi bir kimsenin ölümü ya da hayatı dolayısıyla tutulmazlar. Siz bu olayı gördüğünüz vakit hemen namaza koşunuz..."[823]

İmam Muslim'in rivâyeti üzere Câbir *Radıyallahu anh*'dan şöyle dediği nakledilmiştir: Rasûlullah *Sallallahu aleyhi vesellem* döneminde, Rasûlullah *Sallallahu aleyhi vesellem*'in oğlu İbrahim'in öldüğü gün güneş tutuldu.

İnsanlar: Olsa olsa güneş İbrahim'in ölümü dolayısıyla tutuldu, dediler. Bunun üzerine Peygamber kalktı, insanlara dört secde ile altı Ruku'lu bir namaz kıldırdı..."[824]
İbn Abbas'ın rivâyet ettiği hadiste de şöyle denilmektedir: Rasûlullah *Sallallahu aleyhi vesellem* güneş tutulduğunda dört secdeli ve sekiz Ruku'lu bir namaz kıldırdı.[825]
Buhârî ve ondan başka hadisde ilim ehli kimseler şöyle demektedir: Bu hadisleri olayın birden çok tekrarlanmış olma hali dışında hepsinin caiz olduğunun açıklandığı şeklinde yorumlanmasına imkân yoktur. Halbuki olay birden fazla tekrarlanmamıştır. Çünkü bütün bu rivâyetler oğlu İbrahim'in öldüğü günde güneşin tutulması sırasında Peygamber efendimizin kıldığı namaz ile ilgilidir. İşte o vakit sadece iki Ruku' yaptığına dair haberleri tercih etmek icab eder. Çünkü daha sahih ve daha meşhur olanlar bunlardır.[826]
Şeyhu'l-İslam İbn Teymiye de şöyle demektedir: Kusûf namazının kılınışı hususunda çeşitli rivâyetler gelmiştir. Fakat Rasûlullah *Sallallahu aleyhi vesellem*'in sünnetini bilen ilim ehline göre yaygın olan Buhârî ve Muslim'in çeşitli yollardan rivâyet ettikleri Malik, Şafiî ve Ahmed gibi ilim ehlinin çoğunun müstehab kabul ettiği, Peygamber efendimizin onlara iki rekât namaz kıldırdığı herbir rekâtte iki defa Ruku'a vardığıdır. Kıyamda uzunca Kur'ân okur, sonra kıraatten daha kısa uzunca bir Ruku' yapar, sonra ayağa kalkar yine birinci kıraatten nisbeten daha kısa uzunca bir kıraat yapar. Sonra birinci Ruku'udan nisbeten daha kısa bir Ruku'da bulunur. Sonra uzunca iki secde yapar. Sahih'de Peygamber'den sabit olduğuna göre o bu namazda Kur'ân'ı açıktan okumuştur.[827]

Kusûf Namazına Dair Bazı Hükümler

1. Kusûf namazının -Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem*'in uygulaması dolayısıyla- cemaatle kılınması sünnettir. Tek tek kılınması da caizdir. Çünkü o bir nafile namazdır. Fakat cemaatle kılınması daha faziletlidir.
el-Muğni'de şöyle denilmektedir: İmamın izni ile de, onun izni olmaksızın da yolculukta ve ikamet halinde kılınması meşrudur.[828]
2. Kusûf namazı için "es-salâtu camia (topluca namaza)" diye seslenilmesi meşrûdur. Çünkü Abdullah b. Amr *Radıyallahu anh*'dan şöyle dediği rivâyet edilmiştir: Rasûlullah *Sallallahu aleyhi vesellem* döneminde güneş tutulunca "es-salâtu camia" diye seslenildi.[829] Ancak kusûf namazı için ezan okumak

da, kamet getirmek de meşru değildir. el-Muğni'de şöyle denilmektedir: Kusûf dolayısıyla ezan okumak da, kamet getirmek de sünnet değildir. Çünkü Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem* bu namazı ezan okunmadan ve kamet getirilmeden kılmıştır. Ayrıca bu namaz beş vakit namazdan birisi olmadığından ötürü diğer nafilelere benzemektedir.

Kadınların bu namazı kılmaları meşrûdur. Çünkü Ebu Bekir'in kızı Esmâ'dan şöyle dediği rivâyet edilmiştir: Güneş tutulduğu sırada Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem*'in hanımı Âişe'nin yanına gittim. İnsanların ayakta namaz kılmakta olduklarını gördüm, o da ayakta namaz kılıyordu. Ben: İnsanlara ne oluyor, diye sordum, eliyle semaya işaret etti ve: Subhanallah, dedi. Ben bir âyet (mi) dedim, o eliyle: Evet diye işaret etti...[830]

3. Kusûf namazının mescidde kılınması sünnettir. Çünkü Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem* bu namazı mescidde kılmıştır. Âişe *Radıyallahu anha*'dan şöyle dediği rivâyet edilmiştir: Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem* hayatta iken güneş tutuldu, mescide çıktı ve insanlar onun arkasında saf tuttu...[831]

4. Kusûf namazının vakti güneşin ya da ayın tutulmasının başlamasından itibaren başlar. Tutulma bitinceye kadar devam eder. Çünkü Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem*, Câbir *Radıyallahu anh*'ın rivâyet ettiği hadiste şöyle buyurmaktadır: "...Siz bu kabilden bir şey gördüğünüz vakit açılıncaya kadar namaz kılınız..."[832]

5. Tutulma geçtikten sonra, Kusûf namazının -kılınma mahalli (zamanı) geçtiğinden ötürü- kazası yapılmaz. Çünkü bu namazdan maksat ârızî olarak çıkan bu durumun son bulması ve nimetin tekrar eski haline dönmesidir. Bu da husule gelmiştir. Çünkü Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem* şöyle buyurmuştur: "...Sizin bu haliniz açılıncaya kadar namaz kılınız, Allah'a dua ediniz."[833]

Şâyet namaz esnasında tutulma bitecek olursa, namazını çabucak bitirir, fakat kesmez. Çünkü yüce Allah: **"Amellerinizi de boşa çıkarmayın."** *(Muhammed, 47/33)* diye buyurmaktadır. Şâyet tutulma tamamlanmadan önce selam verecek olursa, bir Kusûf namazı daha kılmaz. Fakat zikir ve dua ile uğraşır. Çünkü Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem* iki rekâtten fazla namaz kılmamıştı.

Eğer tutulma bittikten sonra bulut olursa yine namaz kılar. Çünkü aslolan tutulmanın devam etmekte olduğudur. Şâyet tutulmanın bulut ve benzeri halle birlikte devam edip etmediğinde şüphe edecek olursa, namaz kılmaz. Çünkü aslolan bunun olmamasıdır.

6. Eğer güneş tutulmakta iken batar yahutta güneş doğarken ay tutulmuş ise namaz kılmaz. Çünkü her ikisinden yararlanma zamanının geçmesi dolayısıyla namazın teşrî' kılınmasına neden olan illet ortadan kalkmış olmaktadır.

7. Bu namazın namaz kılmanın yasak olduğu vakitlerde kılınması caizdir. Çünkü tutulma gerçekleştiği takdirde, namaz kılma emri mutlak olarak verilmiştir.

8. Ayakta Kur'ân okumayı uzunca tutması sünnettir. Ruku' ve sücudu da uzatması sünnettir. Çünkü bu Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem*'den sabit olmuştur.

9. Kusûf namazı için gusletmek sünnet değildir. Çünkü Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem* ve ashabı bu namaz için gusletmedikleri gibi, bunu kılmak için ellerini çabuk tutmuşlardır. Gusül ise tutulmanın bilinmesi zamanından itibaren bu namazın çabucak kılınabilmesinin müekked bir sünnet olması ile bağdaşmamaktadır.

10. İmamın namazdan sonra öğüt vermesi, insanları gaflet ve aldanıştan sakındırması, onlara çokça dua edip, mağfiret dilemeyi emretmesi sünnettir. Nitekim bütün bu hususlar Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem*'den sabit olmuştur.

11. Güneş tutulması ile cenaze namazı birarada bulunacak olursa, önce cenaze namazı kılınır. Çünkü onun için korkulur. Eğer farz namazın son vakti ile birlikte güneş tutulması sözkonusu olursa farz namaz kılmakla başlanır. Çünkü onun hükmü daha güçlüdür. Şâyet namazın ilk vaktinde görülürse küsuf namazı kılmakla başlanır, çünkü geçeceğinden korkulur. Eğer Kusûf namazı ile vitir birarada bulunur ve ikisinin de geçeceğinden korkulursa bu sefer Kusûf namazı kılmakla başlanır. Çünkü o daha çok pekiştirilmiş bir hükümdür.[834]

12. Tutulma dışındaki başka alâmetler dolayısıyla namaz kılınmaz. Çünkü Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem*'den olsun, onun halifelerinden olsun böyle bir şey nakledilmiş değildir. Ancak İmam Ahmed şöyle demektedir: Sürekli zelzele dolayısıyla namaz kılınır. Çünkü Peygamber *Sallallahu aleyhi*

vesellem Kusûfu onun Allah'ın kendisi vasıtasıyla kullarını korkuttuğu bir âyet (alâmet ve belge) olmakla gerekçelendirmiştir. Zelzele ise daha çok korkutucu bir şeydir. Bir defalık sarsıntıda ise namaz kılabilecek kadar bir süre devamı sözkonusu değildir.[835]

13. Yüce Allah'ı zikretmek, dua etmek, tekbir getirmek, mağfiret dilemek, sadaka vermek, köle azad etmek, güç yetirildiği kadarıyla yüce Allah'a yakınlaşmaya çalışmak da müstehabtır. Çünkü Âişe *Radıyallahu anha*'dan rivâyete göre Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem* şöyle buyurmuştur: "...Bunların tutulduklarını gördüğünüz vakit tekbir getiriniz, Allah'a dua ediniz, namaz kılınız ve sadaka veriniz..."[836]

Ebu Musa'dan rivâyete göre Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem* şöyle buyurmuştur: "Allah'ın gönderdiği bu âyetler hiç şüphesiz herhangi bir kimsenin ölümü ya da hayatı (doğumu) dolayısıyla olmazlar. Fakat yüce Allah bunları kendileriyle kullarını korkutmak için gönderir. Bunlardan herhangi birisini görecek olursanız, hemen O'nu anmaya, O'ndan mağfiret dilemeye koşunuz."[837]

Esmâ *Radıyallahu anha*'dan şöyle dediği rivâyet edilmiştir: Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem* güneş tutulması sırasında köle azad etmeyi emretmiştir.[838] Çünkü bu Allah tarafından bir korkutmadır. O halde bunu kullarının üzerinden açması için yüce Allah'a itaat etmeye koşmak gerekir.

Kusûf namazına yetişmekte geç kalan (mesbûk)ın hükmü:

Nevevi der ki: Namaza başladığında yetişemeyen kişi (mesbûk) imama ilk rekâtin birinci Ruku'unda yetişecek olursa namaza yetişmiş olur. Şâyet ikinci rekâtin ilk Ruku'unda imama yetişirse o rekâti yetişmiş olur. İmam selam verdiği takdirde kendisi kalkar ve iki Ruku'lu bir rekât kılar.

Şâyet iki rekâtten herhangi birisinin ikinci Ruku'unda imama yetişecek olursa, el-Buveytî'nin açıkça ifade ettiği ve mezheb müntesiblerinin sahih olduğunu ittifakla kabul ettiği mezhebin görüşüne göre, o rekâti hiçbir şekilde yetişmiş sayılmaz.

et-Takrîb sahibi bir başka görüş nakletmektedir: İkinci rukû'u yetişmekle ondan önceki kalkışı yetişmiş sayılır. Buna göre ikinci Ruku'a başından itibaren yetişirse imam selam verdiği takdirde kendisi ayağa kalkar, Kur'ân okur, Ruku' yapar, Ruku'dan doğrulur, sonra oturur, teşehhüd getirip, selam verir. Secde yapmaz. Çünkü Ruku'a yetiştiği takdirde şâyet ondan önceki

kıyam gerçekleşmiş ise, ondan sonraki yapılan secde kaçınılmaz olarak sayılır. Ancak mezhebin kabul edilen görüşüne göre ikinci kalkışta imama yetişecek olursa, yine o rekâtin herhangi bir bölümüne yetişmiş sayılmaz.[838]

İslâmın tashih ettiği bozuk inanışlar:

Cahiliye döneminde egemen olan inanışa göre güneş tutulması, ancak büyük bir şahsiyetin ölümü ya da doğuşu dolayısıyla ortaya çıkardı. Müneccimler bunun evrende etkili olduğuna inanırlardı. Kâfirlerin birçoğu güneşi ve ayı -en büyük aydınlık kaynağı olduklarından ötürü- tazim ederlerdi. İş sonunda onlara ibadet etmeye kadar varmıştı.

Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem* bu hurafeyi çürütmüş ve bu hususta gerçeği açıklamıştır. el-Muğire b. Şu'be *Radıyallahu anh*'dan şöyle dediği rivâyet edilmiştir: İbrahim'in öldüğü günü güneş tutuldu. İnsanlar: Güneş İbrahim'in ölümü dolayısıyla tutuldu, dediler. Rasûlullah *Sallallahu aleyhi vesellem* ise şöyle buyurdu: "Şüphesiz güneş ve ay Allah'ın âyetlerinden iki âyettir. Bunlar herhangi bir kimsenin ölümü dolayısıyla da, hayatı dolayısıyla da tutulmazlar. Sizler onların bu halini gördüğünüz takdirde tutulmaları sona erinceye kadar Allah'a dua edip, namaz kılınız."[839]

İşte bu cesurca tutum eğer bir gerçeğe işaret ediyorsa, olsa olsa Muhammed *Sallallahu aleyhi vesellem*'in peygamberliğinin doğruluğuna ve ruhunun temizliğine delâlet eder. Şâyet o davasında yalancı bir kimse olsaydı bu tutumu istismar eder ve kendisi etrafında bir tazim halesi oluştururdu. Fakat onun risaleti yüce Allah'a gerçek anlamdaki kulluğu, davasındaki güvenilirliği onu bu konumun pek üstüne çıkartmış ve bunun sonucunda apaçık hakkı, batıl akideleri tashih ederek dile getirmiş, güneşin, ayın, Allah'ın kudretlerinin belgelerinden olduğunu açıklayarak, bunların insanların değişen halleriyle onların herhangi bir ilgilerinin bulunmadığını açıkça ortaya koymuştur... Ayrıca ümmete bu gibi olaylar karşısında -bu geçici hal sona erinceye ve tekrar eski halleri ile açıkça görülüp, nimet eski haline dönünceye kadar- bu gibi olaylar karşısında neler yapılması gerektiğini göstermiştir.

Tutulma olayı üzerinde düşünen bir kimse, değişmez birtakım hakikatlere de vâkıf olur. Bunlar insanı her türlü şüpheden arınmış katıksız tevhide, yüce Allah'a itaat esası üzere amel etmeye, masiyet ve günahlardan uzak kalmaya iter... İnsanlar her sabah akşama kadar güneşi görmeye alışmışlardır... Alışageldikleri hususun etkisi altında kaldıklarından, bunların Allah'ın âyetleri arasında yer aldıklarından yana gaflete düşerler. İşte tutulma olayı

insanları gafletlerinden çıkarmakta, Allah'ın varlığını onlara açıklamakta, kâinatta biricik tasarruf sahibinin yalnız O olduğunu, O'nun herşeye gücünün yettiğini... ortaya koymaktadır. Böylelikle sapık akıllar doğruyu bulur, gafil kalbler uyanır, Allah'ın gözetimi altında olduğuna inanır ve O'na yakınlaşmaya çalışır.

6. İstiskâ Namazı

Sözlük ve şer'î anlamı ile istiskâ:

Sözlükte "istiskâ" suvarılmayı istemek demektir. Lisânu'l-Arab'da[840] şöyle demektedir: Kişi adamdan istiskâ etti, ondan kendisini sulamasını istedi, su vermesini istedi, demektir. Bu suvarılmayı istemek anlamında "istif'âl" vezninde bir kip olup, kullara ve ülkelere yağmurun indirilmesini istemek demektir.

Şer'î bir terim olarak; kuraklık ve yağmur yağmama halinde özel bir şekilde yüce Allah'tan yağmur yağdırılmasını istemek amacıyla yapılan dua demektir.

Bu şekilde dua, geçmiş ümmetler arasında da vardı. Nitekim yüce Allah şöyle buyurmaktadır: **"Hani Musa kavmi için su dilemişti..."** *(el-Bakara, 2/60)*

Hakim, el-Mustedrek adlı eserinde Ebu Hureyre *Radıyallahu anh*'dan şöyle dediğini rivâyet etmektedir: Ben Rasûlullah *Sallallahu aleyhi vesellem*'ı şöyle buyururken dinledim: "Peygamberlerden birisi yağmur duasına çıktı. Bir karıncanın ayaklarından birisini semaya doğru kaldırmış olduğunu gördü. Bu sefer (beraberindekilere): Geri dönün şu karınca sebebiyle duanız kabul olundu, dedi."[841]

İstiskâ (yağmur duası)nın hükmü:

İstiskâ namazı Rasûlullah *Sallallahu aleyhi vesellem*'in ve halifelerinin fiili ile sabit, müekked bir sünnettir. Ubâde b. Temim'in rivâyetine göre amcası şöyle demiştir: "Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem* yağmur duası için çıktı. Kıbleye yönelip, dua etti. Üzerindeki ridâsını tersine çevirdi. Sonra iki rekât namaz kıldı, bu iki rekâtte de Kur'ân'ı açıktan okudu."[842]

Müslümanlar yağmur duasının meşrûiyeti üzerinde icmâ' etmişlerdir. Tirmizî: İlim ehli buna göre uygulama yapmaktadır, demektedir.[843]

İstiskâ ne zaman meşrû olur?:

Yer kuruyup suyu çekildiği yani tamamıyla kuraklaşıp her canlının hayat kaynağı olan yağmur yağmadığı vakit, istiskâ da meşru bir amel olur. Yüce Allah: **"Ve canlı herşeyi sudan yarattık."** *(el-Enbiya, 21/30)* diye

buyurmaktadır. Su hiç şüphesiz yüce Allah’ın kullar üzerindeki en büyük nimetlerdendir. Bundan dolayı su bulunamadığı vakit, oldukça büyük bir musibetle karşı karşıya kalınmış demektir. Böyle bir musibeti de bir ve tek yüce Allah'tan başkasının kaldırmaya gücü yoktur. Yerin kuruması ile yağmurun kesilmesine benzer bir musibet de pınarların ve ırmakların yerin dibine geçmesi yahut sularının azalması ya da tuzunun artması gibi değişikliğe uğramasıdır... Bu durumda insanlar Rablerine sığınır, O'na yalvarıp yakarırlar. Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem*'den sabit şekillerden herhangi birisi ile onun imdadını ister, yağmur yağdırmasını niyaz ederler. Bu da cemaatle yahut tek tek namaz kılmak ya da cuma hutbesinde hatibin dua etmesi ile olur. Hatib bu duayı yapar, mü'minler de yağmur duası için namaz kılmaksızın onun duasına “âmin” derler. Yahut namazların akabinde ya da namazsız ve hutbesiz olarak tenhalarda Allah'a dua ederler.

İstiskâ Namazının Kılınış Şekli
İstiskâ namazı iki rekâttir. el-Muğnî adlı eserde şöyle denilmektedir: İstiskâ namazının kılınacağını kabul eden kimseler arasında iki rekât olduğu hususunda görüş ayrılığı olduğunu bilmiyoruz.[844] Kılınış yeri ve hükümleri itibariyle tıpkı bayram namazının şekil ve hükümleri gibidir. Çünkü İbn Abbas *Radıyallahu anh*'dan rivâyete göre; Rasûlullah *Sallallahu aleyhi vesellem* pek iyi olmayan bir kılık ile çıktı... Bayramda kıldığı şekilde iki rekât namaz kıldı.[845]
Tirmizî dedi ki: Şafiî der ki: İstiskâ namazını bayram namazları gibi kılar. Birinci rekâtte yedi tekbir, ikinci rekâtte beş tekbir getirir. O bu hususta İbn Abbas'ın rivâyet ettiği hadisi delil gösterir.[846]
İstiskâ namazının musallâda (şehir dışındaki namazgâhta) kılınması müstehabtır. Bu, rekât sayıları bakımından, Kur'ân okuyuşu bakımından ve hutbeden önce kılınması yönüyle, her iki rekâtte kıraatten önce tekbirleri itibariyle, hep bayram namazı gibidir. Ancak istiskâ namazının muayyen bir vakti yoktur. Fakat namaz kılınması yasak olan vakitlerde kılınmaz. Çünkü istiskâ namazının vakti geniştir. Nehy zamanında yapılmasına ihtiyaç yoktur.
Daha uygunu ise bu namazı bayram namazı vaktinde kılmaktır. Çünkü mekân ve şekil itibariyle bayram namazına benzer. Âişe *Radıyallahu anha*'nın rivâyet ettiği hadiste de: "...Rasûlullah *Sallallahu aleyhi vesellem* güneşin etrafı görülmeye başlayınca namaza çıktı..."[847] hadisindeki ifadeler de bunu gerektirmektedir.
Kılınış şekli hususunda nafile namaz gibi iki rekât olarak kılınacağı da rivâyet edilmiştir. el-Muğni'de şöyle denilmektedir: Nafile namazı gibi iki rekât namaz kılar. Malik, Evzaî, Ebu Sevr ve İshak'ın görüşü budur. Ubâde b. Temim'in amcasından rivâyetine göre Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem* yağmur duasına çıktı, iki rekât namaz kıldı ve elbisesini ters çevirdi.[848] Ebu Hureyre de buna yakın bir rivâyet nakletmiş olup[849] tekbiri sözkonusu etmemektedir. İfadenin zahirinden tekbir getirmediği anlaşılmaktadır. el-Hirakî'nin ifadelerinden açıkça anlaşılan da budur. Bununla birlikte ne şekilde yapılırsa caiz ve güzeldir.[850]
İstiskâ Namazı İle İlgili Bazı Hükümler
1. İstiskâ namazının hutbeden önce ve sahrada kılınması sünnettir. Çünkü Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem* o namazı sahradan başka bir yerde

kılmamıştır. Diğer taraftan böylesi yüce Allah'a olan ihtiyacı daha ileri derecede ortaya koyan bir haldir.

2. İmam istiskâ namazı için çıkmak istediği takdirde önce insanlara öğüt vermeli, kalblerini yumuşatacak şekilde Allah'ın sevab ve ikabını hatırlatmalı, onlara yüce Allah'a karşı takvalı olmayı, masiyetlerden tevbe etmeyi, yapılan haksızlıkları hak sahiblerine vermek suretiyle onların sorumluluklarından kurtulmayı, birbirlerine helâllık vermeyi emreder. Çünkü masiyetler kıtlığın sebebi, takva ise hayır ve bereketlerin sebebidir. Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: **"Eğer o ülke halkı iman edip de takva sahibi olsalardı, üzerlerine gökten ve yerden nice bereketler açardık. Fakat onlar yalanladılar. Bunun için biz de kazanmakta oldukları yüzünden onları (azabla) yakalayıverdik."** *(el-A'raf, 7/96)*

Ayrıca cemaate, fakir ve yoksullara sadaka vermelerini emreder. Çünkü bu yağmurun yağması suretiyle onlara merhamet etmeye, rahmete mazhar olmalarına bir sebebtir. Sonra da Bu münasebetle sünnete uygun, şekilde gerekli hazırlıkları yapsınlar diye, onlara yağmur duası için çıkılacak günü tayin eder. Çünkü Âişe *Radıyallahu anha* şöyle demiştir: "...Ve insanlara çıkacakları bir günü tayin etti."[851] Sonra sözleşilen günde musallaya çıkarlar. Tevazu, huşû', zillet ve yakarışlarını izhar ederler. Çünkü İbn Abbas *Radıyallahu anh* şöyle demiştir: Rasûlullah *Sallallahu aleyhi vesellem* pek iyi olmayan kıyafetlerle, alçak gönüllü, Allah'a yalvarıp yakaran bir şekilde çıktı ve nihayet musallâya kadar geldi...[852] Süs elbiselerini giyinmezler, koku sürünmezler. Çünkü böyle bir şey zînetin kemalindendir. Bugün ise tevazû' ve boyun eğme günüdür. Allah'a ne kadar muhtaç olduklarını açığa vururlar.

el-Muğnî'de şunları söylemektedir: Su ile temizlenmek, misvak ve kokuları giderici şeyler kullanmak müstehabtır. Bütün insanların namaza çıkmaları müstehabtır. Dinine bağlı, hali mestûr ve salâh sahibi kimseler ile yaşlıların çıkmaları daha da müstehabtır. Çünkü böylesi duanın daha çabuk kabul edilmesine bir sebeb teşkil eder. Kadınlara gelince, yaşlı olanlarının, güzel ve alımlı görünümü olmayanların çıkmalarında bir sakınca yoktur. Genç ve alımlı kadınların ise yağmur duasına çıkmaları müstehab değildir. Çünkü onların çıkışları ile ortaya çıkacak zarar faydadan daha çoktur. Hayvanları çıkarmak müstehab değildir. Çünkü Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem* bunu yapmamıştır.[853]

İmam az önce belirttiğimiz şekilde cemaate iki rekât namaz kıldırır. Birinci rekâtte Fatiha suresinden sonra: **"O en yüce Rabbinin ismini tesbih et!"** *(el-A'laâ, 87/1)* diye başlayan sureyi, ikinci rekâtte ise: **"Sana örtüp bürüyenin haberi geldi ya."** *(el-Gâşiye, 88/1)* diye başlayan sureyi okur. Çünkü İbn Abbas *Radıyallahu anh*'ın dediğine göre; Rasûlullah *Sallallahu aleyhi vesellem* pek güzel olmayan kıyafetlerle dışarı çıktı... ve bayram namazında kıldırdığı şekilde iki rekât namaz kıldırdı.[854]
el-Muğnî de diyor ki: İstiskâ namazı için ezan okumak ve kamet getirmek sünnet değildir. Bu hususta bir görüş ayrılığı olduğunu bilmiyoruz... Çünkü bu nafile bir namazdır. Diğer nafilelerde olduğu gibi bunun için de ezan okunmaz. Mezheb alimlerimiz derler ki: Bu namaz için "es-salâtu câmia: topluca namaza" diye seslenilir. Tıpkı bayram ve Kusûf namazlarında seslenildiği gibi.[855]
Daha sonra imam bir tek hutbe okur. el-Kâfi' de şöyle denilmektedir: Çünkü ravilerden hiçbir kimse iki hutbe okunduğunu nakletmiş değildir.[856]
Kimi ilim adamları iki hutbe okunacağını söylemiştir. Bu hususta genişlik vardır; fakat sünnete ittiba daha uygundur. Hutbe namazdan sonra okunur. Çünkü Ebu Hureyre'den gelen rivâyete göre o şöyle demiştir: Rasûlullah *Sallallahu aleyhi vesellem* bir gün istiskâ için çıktı. Bize ezansız ve kametsiz iki rekât namaz kıldırdıktan sonra bize hutbe irad etti..."[857] Ayrıca İbn Abbas ta şöyle demektedir: "...Ramazan ve kurban bayramlarında yaptığı gibi bu sefer de yaptı."[858] Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem*'in çoğu halleri böyle idi. Müslümanların uygulaması da bu şekilde devam etmiştir.
Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem*'in namazdan önce hutbe okuduğu da vârid olmuştur. Kimi ilim adamı da bu görüştedir. Çünkü Âişe *Radıyallahu anha*'dan şöyle dediği rivâyet edilmiştir: "...Minberin üzerine oturdu, tekbir getirdi, yüce Allah'a hamdetti. Sonra dedi ki... ve inip iki rekât namaz kıl(dır)dı..."[859]
Abdullah b. Zeyd'den şöyle dediği rivâyet edilmiştir: Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem* istiskâ namazı için çıktı. Kıbleye dönüp dua etti. Sonra elbisesini ters çevirdi. Sonra iki rekât namaz kıldırdı. Bu rekâtlerde açıktan Kur'ân okudu."[860]
3. İstiskâ namazı hutbesinde çokça Allah'tan mağfiret dilemeli ve mağfiret dilemeyi emreden âyetleri okumalıdır. Yüce Allah'ın şu buyrukları gibi:

"Arkasından: Rabbinizden mağfiret dileyin. Çünkü O, çok mağfiret edicidir, dedim. Böylece O üzerinize semayı (yağmuru) bol bol salıverir. Mallarla, oğullarla size yardım eder, size bağlar ve bahçeler verir ve sizin için nehirler akıtır." *(Nuh, 71/10-12)*; **"Bir de Rabbinizden mağfiret dileyin, sonra O'na tevbe edin ki, belli bir süreye kadar sizi güzel bir şekilde (nimetleriyle) faydalandırsın ve her fazilet sahibine kendi lütfunu versin. Eğer yüz çevirirseniz muhakkak ben sizin için büyük bir günün azabından korkarım."** *(Hud, 11/3)*; **"Rabbinizden mağfiret dileyin ve sonra O'na tevbe edin. Şüphesiz Rabbim rahmet edicidir, çok sevendir."** *(Hud, 11/90)* vb. daha başka âyetleri okur. Çünkü bu yağmurun yağmasına bir sebebtir. Masiyetler ise kesilmesine sebebtir. Allah'tan mağfiret dileyip, tevbe etmek ise masiyetleri siler.

Ayrıca çokça dua eder. Çünkü yüce Allah şöyle buyurmaktadır: **"Rabbiniz buyurdu ki: Bana dua edin, ben de duanızı kabul edeyim."** *(el-Mu'min, 40/60)*; **"Ona korkarak ve umarak dua (ve itaat) edin. Şüphesiz Allah'ın rahmeti iyi hareket edenlere pek yakındır."** *(el-A'râf, 7/56)*

Dua ederken ayakta dua eder ve ellerini kaldırır. Çünkü Enes şöyle demiştir: Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem* hiçbir duasında ellerini kaldırmazdı. İstiska (namazı) duasında (kaldırması) müstesnadır. O koltuk altlarının beyazı görününceye kadar ellerini kaldırırdı."[861]

İnsanlar da oturdukları halde ellerini kaldırarak "âmin" derler. Çünkü Enes'in rivâyet ettiği hadiste şöyle denilmektedir: "Rasûlullah *Sallallahu aleyhi vesellem* dua etmek üzere ellerini kaldırdı, insanlar da onunla birlikte dua etmek üzere ellerini kaldırdılar..."[862] Duada ısrarlı ifadeler kullanır. Çünkü Ebu Hureyre'den gelen rivâyete göre o, Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem*'den şöyle buyurduğunu rivâyet etmektedir: "Kul günahı gerektiren bir şey ile yahut akrabalığı koparan bir hususu zikrederek dua etmedikçe kulun duası kabul edilir. Elverirki acele etmesin." Ey Allah'ın Rasûlü, acele etmek ne demektir diye soruldu. Şöyle buyurdu: Kul: "Ben dua ettikçe ettim, fakat bir türlü benim duamın kabul edildiğini görmedim, der. İşte o vakit dua etmeyi keser ve duayı terkeder."[863]

Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem*'a salât ve selâm getirir. Çünkü bu duanın kabul edilmesinin sebeplerindendir. Bu konumda Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem*'e uyarak, ondan varid olmuş duaları okuyarak dua

eder. Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: **"Andolsun ki sizin için Allah'ı ve âhiret gününü ümit eden ve Allah'ı çokça anan kimseler için Rasûlullah'ta güzel bir örnek vardır."** *(el-Ahzâb, 33/21)*
Bunlardan biri de Câbir b. Abdullah'tan gelen rivâyettir. O dedi ki: Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem*'in yanına ağlayarak gelenler oldu, şöyle buyurdu:

-

323

Allah'ım, imdada yetişen, afiyet olan, merayı bitiren, faydalı ve zarar vermeyen, geç gelmeyip âcil gelen bir yağmur ile bizleri sula..."[864]
Amr b. Şuayb'dan, o babasından, o da dedesinden rivâyete göre şöyle demiştir: Rasûlullah *Sallallahu aleyhi vesellem* yağmur için dua ettiğinde şöyle derdi:

-

323

Allah'ım kullarına, davarlarına su ver, onlara rahmetini yay ve ölmüş olan ülkeni canlandır!"[865]
Ve buna benzer vârid olmuş daha başka dualar yapar.
Hutbe esnasında kıbleye dönerek dua etmesi, elbisesini ters çevirmesi sünnettir. Sağ tarafını sola, sol tarafını sağa getirir. Çünkü Abbâd b. Temim amcasından şöyle dediğini rivâyet etmektedir: "Nebi *Sallallahu aleyhi vesellem*'i istiskâ namazı kılmak için çıktığı günü gördüm. İnsanlara sırtını döndü, kendisi kıbleye dönerek dua etmeye başladı. Sonra elbisesini ters çevirdi. Sonra bize Kur'ân'ı açıktan okuduğu iki rekât namaz kıldırdı."[866]
Bundaki hikmet -doğrusunu en iyi bilen Allah'tır ya- kıtlıktan ve darlıktan yağmurun yağmasına, bolluğa ve genişliğe doğru bir durum değişmesini ümit ettiğini göstermek içindir. İnsanlar da imamları gibi elbiselerini ters çevirirler. Bu da Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem*'in fiili uygulamasına uymaktır. Bunun ona özel olduğuna dair bir delil getirilmedikçe bu böyledir. Eğer yüce Allah müslümanlara yağmur yağdırırsa mesele yok, değilse ikinci, üçüncü defa istiskâ namazını tekrar ederler. Çünkü bu namazı gerektiren sebep ve ona ihtiyaç hissettiren hal olduğu gibi devam etmektedir. Bu ise yağmura duyulan ihtiyaçtır.
4. el-Muğni'de şöyle demektedir: Şâyet çıkmak için hazırlanırken çıkmadan önce yağmur yağıp, henüz daha çıkmamış iseler nimeti dolayısıyla yüce

Allah'a şükrederler ve lütfundan daha fazla vermesini dilerler. Eğer çıktıkları halde namaz kılmadan önce yağmur yağarsa, yüce Allah'a şükür olmak üzere namaz kılarlar, O'na hamdederler, dua ederler.[867]

5. Yağmur yağdığı takdirde ilk damlaları düştüğünde insanın yağmurdan kendisine bir şeyler isabet etmesi için durur ve: " : Allah'ım, faydalı bir yağmur (niyaz ederiz)” der. Çünkü Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem*'dan sabit olduğuna göre o yağmuru gördü mü: "Allah'ım, bunu faydalı bir yağmur kıl." diye dua ederdi."[868] Yine: "Allah’ın lütuf ve rahmetiyle bize yağmur yağdırıldı, der."[869] Çünkü böyle demek, Sahih-i Buhârî'de sabit olmuştur.

6. Yağmur fazla yağar, zarar vereceğinden korkulursa yine Allah'a dua ederler. Onu hafifletmesini, zararını önlemesini niyaz ederler. Çünkü Enes'in rivâyet ettiği hadiste şöyle denilmektedir: "Bir adam Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem*'a gelerek şöyle dedi: Ey Allah’ın Rasûlü, evler yıkıldı, yollar kesildi, davarlar helâk oldu. Bunun üzerine Rasûlullah *Sallallahu aleyhi vesellem* şöyle buyurdu: "Allah'ım, dağların ve kum tepelerinin üstünde, vadilerin iç taraflarında, ağaçların bittiği yerlerde (yağmurunu yağdır). Bunun üzerine yağmur bir elbisenin çıkarılması gibi Medine üzerinden çekildi."[870]

Bu hadis-i şerifte oldukça yüksek nebevî bir edeb vardır. Çünkü Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem* nimet ile birlikte gelen zarardan dolayı kızmadı. Yüce Allah'tan bu zararı kaldırıp, yağmur nimetinin kalmasını niyaz etti. Yoksa mutlak olarak yağmurun kaldırılmasını istemedi. Çünkü o yağmura başka yerlerde ihtiyaç vardır...

CEMAATLE NAMAZ

İbadetlerde aslolan, insanın onları hakkını edâ etmek ve nimetlerine şükür olmak üzere Allah'ın emrine uyarak yerine getirmesidir. İbadetler ruhta sağlamca yer edinen akidenin amelî bir ifadesidir. Akidenin sağlıklı ve doğru olması oranında insan edâ ettiği ibadetler hususunda yüce Allah'ın gösterdiği yol üzere dosdoğru yürüyebilir.

İslâm namaza çok büyük bir önem vermiştir. Namazı emretmiş, onu terketmeyi sakındırmıştır. Belli zamanlarda namaz kılmak üzere toplanmayı teşrî' etmiştir. Her gün ve gecede müslümanlar namazı edâ etmek üzere beş defa bir araya gelirler. Her hafta cuma namazını kılmak üzere toplanırlar. Cuma namazındaki bu toplanma günlük toplanmadan daha fazladır. Her yıl iki kere tekrarlanan bayram namazları için toplanma ise, her şehrin cemaati için bir toplantıdır. Bu, haftalık toplantıdan daha büyüktür.

Cemaatle namaz kılmanın fazileti:

İslâm müslümanın namazı içinde yaşadığı toplumdan uzak, tek başına edâ etmesi ile yetinmemiştir. Aksine müslümanı namazını mescidde cemaat ile birlikte edâ etmesi için teşvik etmiş, hatta bunu ona vacib kılmıştır. İbn Ömer *Radıyallahu anh*'dan rivâyete göre Rasûlullah *Sallallahu aleyhi vesellem* şöyle buyurmuştur: "Cemaatle kılınan namaz, tek başına kılınan namazdan yirmiyedi derece daha faziletlidir."[871]

Ebu Hureyre *Radıyallahu anh*'dan şöyle dediği rivâyet edilmiştir: Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem*'e gözleri görmeyen bir adam gelip: Ey Allah'ın Rasûlü! Benim elimden tutup, beni mescide getirecek kimsem yok, diyerek. Rasûlullah *Sallallahu aleyhi vesellem*'den evinde namaz kılmak üzere kendisine izin vermesini istedi. Peygamber de ona izin verdi, fakat geri dönüp gidince onu çağırıp sordu: "Sen namaz için okunan ezanın sesini duyuyor musun?" Adam: Evet deyince, Peygamber: "O halde bu çağrıya cevap ver!" diye buyurdu.[872]

Çünkü İslâm birliğe ve tefrikayı bir kenara atmaya davet eder. Tevhide ve yüce Allah'ın sapasağlam ipine sımsıkı sarılmaya çağırır. Aynı vakitte müezzinlerin hançerelerinden hakkı açıkça ilan eden yüksek sesleri yankılanır.

Bunun üzerine müslümanlar da günde beş vakit mahallelerinin mescidlerinde biraraya gelir, toplanırlar.
Diğer taraftan yüce Allah onları haftalık bir buluşmada bir araya gelmekle yükümlü tutmaktadır. Bu toplanmaları neticesinde ilmin, irşadın, öğüt ve hatırlatmanın mahsullerini toplarlar. Birliktelikleri daha bir sağlamlaşır, güçleri ortaya çıkar. Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: **"Ey iman edenler! Cuma günü namaz için çağrıda bulunulduğu vakit Allah'ın zikrine koşun ve alışverişi bırakın. Eğer bilirseniz bu sizin için daha hayırlıdır."** *(el-Cumua, 62/9)* Bu toplantıya mazeretsiz gelmemeyi İslâm mübah kabul etmemektedir. Çünkü Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem*'den şöyle buyurduğu rivâyet edilmektedir: "Her kim önemsemeyerek üç cuma namazını terkedecek olursa, Allah onun kalbini mühürler."[873] Yine Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem*'in şöyle buyurduğu rivâyet edilmiştir: "Birtakım kimseler ya cumaları terketme işinden vazgeçecekler, yahutta Allah onların kalblerini mühürleyecek, sonra da gafillerden olacaklar."[874]
Arkasından toplu bir kongre ve pek büyük bir merasim olmak üzere yıllık toplantı gelir. Bu yıllık toplantı geniş bir düzlükte ve bir tek yerde gerçekleştirilir. Bütün şehir halkı aralarında çocuklar, kadınlar, erkekler, hatta -namaz kılmakta mazereti bulunan hanımlar da dahil olmak üzere- hep birlikte toplanırlar. Um Atiyye'den şöyle dediği rivâyet edilmiştir: Rasûlullah *Sallallahu aleyhi vesellem* bizlere ramazan ve kurban bayramı namazlarında onları yani hanımları, ay hali olanları, perdelerinin arkasında bulunanları (evlenmemiş kızları) çıkarmamızı emretti. Ay hali olan kadınlar namazdan uzak dururlar, hayra ve müslümanların dualarına tanık olurlar. Ben: Ey Allah'ın Rasûlü, birimizin örtünecek cilbâbı olmayabilir, dedim. O: "Kız kardeşi ona kendi cilbabından (fazla olanı) verip giydirsin." diye buyurdu.[875]
İşte bu, gerçekten olgun toplumsal bir eğitimdir. Müslümanların maslahat ve menfaatlerini gerçekleştirmeyi hedef alır. Bunu da insanlar arasında meydana gelen tanışma ve sevgi yoluyla gerçekleştirmeye çalışır. Çünkü insanların birbirleriyle karşılaşmaları, tokalaşmaları, insan kalbinde sevgiyi, muhabbeti meydana getirir. Aralarında iyilik, dayanışma ve korumayı gerçekleştiren karşılıklı ilişkiler kurmaya ve bunların gözetilmesine sebeb teşkil eder. Birbirlerinin durumlarını tanıma sonucunu getirir. Böylelikle hastaları ziyarete

giderler, onların zorluklarını hafifletirler. Ölenlerini kabirlerine götürürler, çaresizlerin imdadına koşarlar.
Cemaatle namaz kılmak suretiyle İslâmın şiârlarından birisi ortaya konulmaktadır. Hatta bu İslâmın en büyük şiârıdır. Bu şiâr namazdır. Bu şiarın cemaatle kılınması suretiyle müslümanların gücü hep birlikte mescide girip, yine topluca oradan çıkmaları ile onların biribirleriyle irtibatları ortaya konulmaktadır. Bu kâfir ve münafıkların oluşturduğu düşmanların öfkelerinin artmasına sebep olur.
Cemaatle namazın faydalarından birisi de, müslümanlar arasında ülfetin meydana gelmesi, kalblerin hayır etrafında toplanması, kin ve hasedin ortadan kaldırılması, toplumsal farklılıkların renk, ırk taassubunun yıkılması sonucunu vermesidir. Bütün bunlar müslümanlar arasında kardeşlik ve eşitlik ruhunun yaygınlaşmasını sağlar.
Cemaatle namaz kılmak, hayrın tohumlarının ekilmesi, ilim ve faziletin yayılması için bir yoldur. Böylelikle cahil, alimden bilgi öğrenir. Müslüman imamını yahut, müslüman kardeşlerinin salih amellerle uğraştıklarını görünce, kendisi de onların izinden gider, onlara uyar. Müslümanlar mescidde imamlarına tabi olmak şeklinde ortaya çıkan bir düzene uyarlar. Böylelikle ümmet bir araya gelmek, dağılmamak, emir sahiplerine itaat etmek eğitimini alır, imama uymak suretiyle nefsi dizginlemeyi öğrenir. Çünkü imama uyan, imamdan önce hareket etmez ve onunla aynı hizada durmaz. İnsanlar düzenli saflar halinde imamlarının arkasında durmakla cihad meydanında safta durup, kumandanlarına uymakta oldukları duygusunu yaşarlar.
Cemaatle namaz kılmanın faydalarından birisi de sevabın katlanması, günahların silinmesi, derecelerin yükselmesidir. Ebu Hureyre *Radıyallahu anh*'dan şöyle dediği rivâyet edilmektedir: Rasûlullah *Sallallahu aleyhi vesellem* buyurdu ki: "Kişinin cemaatle namaz kılması, onun evinde ve pazarında kıldığı namaza göre yirmibeş kat daha fazladır. Şöyle ki; kişi güzelce abdest aldıktan sonra mescide gider de ancak namaz kılmak üzere çıkıp gitmişse, attığı herbir adım dolayısıyla mutlaka bir derecesi yükseltilir, o adımla bir günahı kaldırılır. Namaz kıldığı takdirde melekler de onun namaz kıldığı yerde kaldığı sürece ona: Allah'ım ona salât eyle (rahmet buyur), Allah'ım ona rahmet eyle! diye dua ederler. Sizden herhangi bir kimse namazı beklediği sürece namazda gibi devam eder."[876]

Osman b. Affan *Radıyallahu anh*'dan şöyle dediği rivâyet edilmiştir: Rasûlullah *Sallallahu aleyhi vesellem*'i şöyle buyururken dinledim: "Her kim yatsı namazını cemaatle kılarsa gecenin yarısına kadar namaz kılmış gibi olur. Kim de sabah namazını cemaatle kılarsa, bütün geceyi namazla geçirmiş gibi olur."[877]

Cemaatle namaz kılmanın faziletine dair hadisler de pek çoktur.

Cemaatin varlığı herbir ferdi salih ameli arttırarak, Allah'a samimiyetle ve gayretle yönelerek Allah'a itaat hususunda yarışmaya iter. Namazın vaktinde huşû' ve huzur ile edâ edilmesi konusunda gayret göstermeyi sağlar. Cemaatle namazı edâ etmenin, bu ve buna benzer cemaatten uzak duran kimsenin elde edemeyeceği daha pek çok fazilet ve mükâfatları vardır.

Cemaatle Namaz Kılmanın Hükmü

İlim ehli cemaatle namaz kılmanın hükmü hususunda farklı görüşlere sahiptir. Kimisi onun farz-ı kifâye olduğunu söylemiştir. Bir kısım onu yerine getirecek olursa, diğerlerinden günah kalkar. Kimisi müekked bir sünnet olduğunu söylemiştir, kimisi de o, namazın sıhhati için bir şarttır, demiştir.

Sahih olan görüş, vacib olduğunu söyleyenlerin görüşüdür. Çünkü bunların Kur'ân, Sünnet-i Nebeviyye ve ashab-ı kiram'ın sözlerinden getirdikleri delilleri güçlü ve açıktır.

Cemaatle namaz kılmak erkeklere beş vakit namaz için seferde ve ikamet halinde aynî (her kişi için) olarak vâcibtir. Çünkü yüce Allah şöyle buyurmaktadır: **"Sen de aralarında bulunup, onlara namaz kıldırdığında bir kısmı seninle birlikte namaza dursun ve silahlarını da alsınlar. Bunlar secdeye vardıklarında (diğerleri) arkanızda bulunsunlar. Namaz kılmamış olan bir diğer kısım gelsin, seninle beraber (bir rekat) namaz kılsınlar. Hem tedbirli bulunsunlar, hem de silahlarını alsınlar."** *(en-Nisâ, 4/102)*

Şâyet cemaatle namaz kılmak sünnet olsaydı, bu sünnetin düşmesi için en uygun mazeret elbetteki "korku" mazereti olurdu. Şâyet farz–ı kifaye olsaydı, birinci kesimin bu şekilde namaz kılmakla farzın düşmesi gerekirdi. O halde bu durum cemaatle namazın muayyen olarak her şahsa vacib (vacib-i aynî) olduğunun delilidir.

İbn Kesir -Allah'ın rahmeti üzerine olsun- şöyle demektedir: "Bu âyet-i kerimeden hareket ederek cemaatle namaz kılmanın vücubunu kabul edenlerin delil gösterme şekli ne kadar güzeldir! Çünkü cemaat için pek çok işin

yapılmasına müsamaha gösterildiği görülmektedir. Eğer cemaat vacib olmasaydı, bunları yapmak hiç de uygun düşmezdi."[878]
Korku halinde düşman, müslümanların karşısında durup savaşın kızıştığı bir zamanda cemaatle namaz kılma emri sözkonusu olduğuna göre; barış halinde cemaatle namaz kılmanın öncelikli ve daha güçlü bir vacib olacağı gayet açıktır.
Yağmur yağdığı vakit namazın cem' edilmesi ise ancak cemaatle namaz kılma imkânını vermek içindir. Bu şekilde iki namazdan biri diğerine katılır, namaz kılanlar alışılmış vaktin dışında namazlarını edâ ederler. Oysa vakit, namazın vücubu için bir şarttır. Şâyet cemaatle namaz kılmak vacib olmasaydı, namaz için gerekli olan vakit şartı terkedilmezdi.
Ebu Hureyre *Radıyallahu anh*'dan şöyle dediği rivâyet edilmiştir: Rasûlullah *Sallallahu aleyhi vesellem* buyurdu ki: "Şüphesiz münafıklara en ağır gelen namaz yatsı namazı ile sabah namazıdır. Eğer onlar bu iki namazda nelerin olduğunu bilselerdi, emekleyerek dahi olsa bu namazlara gelirlerdi. İçimden şunu geçirdim: Emir vereyim namaz için kamet getirilsin, sonra bir adama emredeyim, cemaate namaz kıldırsın. Sonra beraberlerinde odun demetleri bulunan bir grub insanla birlikte, namaza gelmeyen bir topluluğun yanına gideyim ve onlar içlerinde iken evlerini üzerlerine yakayım."[879]
Rasûlullah *Sallallahu aleyhi vesellem* cemaatle namaz kılmaktan geri kalanları münafıklıkla nitelendirmiş ve kendileri içlerindeyken evlerini ateşe vermeyi içinden geçirmiştir. Sünneti yapmaktan geri kalan bir kimse münafık sayılamaz. Eğer cemaatle namaz kılmak sünnet olsaydı, onu terkedeni yakmakla tehdit etmezdi. Eğer cemaatle namaz kılmak farz-ı kifaye olsaydı, Rasûlullah *Sallallahu aleyhi vesellem* ve beraberindekiler ile birlikte bu farz yerine getirilmiş olurdu. Böyle bir şeyin olmadığı da görülmektedir. O halde hadis, cemaatle namazın farz-ı ayn olduğunun delilidir.
Ebu Hureyre *Radıyallahu anh*'dan şöyle dediği rivâyet edilmektedir: Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem*'e gözleri görmeyen bir adam geldi. Ey Allah'ın Rasûlü, dedi. Beni mescide getirecek bir kimsem yok. Böylelikle Rasûlullah *Sallallahu aleyhi vesellem*'den kendisine ruhsat verip, evinde namaz kılmak istediğini söyledi. Peygamber ona ruhsat verdi, fakat geri dönüp gidince onu tekrar çağırdı ve: "Namaz için okunan ezanı duyuyor musun?"

diye sordu. Adam: Evet deyince, Peygamber: "O halde bu çağrıya icabet et (cemaatle namaza gel)" diye buyurdu.[880]
Bu sahabinin çekeceği zorluklara rağmen Rasûlullah *Sallallahu aleyhi vesellem* ona ezana icabet etmesini emrettiğini görüyoruz. İşte bu, cemaatle namaz kılmanın vâcib olduğunun delilidir.
el-Muğnide şunları söylemektedir: Kendisini götürecek kimse bulamayan, gözleri görmeyen kimseye ruhsat vermediğine göre; başkasına böyle bir ruhsatın verilmemesi öncelikle sözkonusudur.[881]
Bu ümmetin ilk nesli tarafından cemaatle namazın vücubu yerleşik bir kanaat halini almıştı.
Ebu'l-Ahvas'tan, o Abdullah'tan şöyle dediğini rivâyet etmektedir: "... Bizim gördüğümüz şuydu: Cemaatle namaza katılmaktan ancak münafıklığı bilinen münafık bir kimse geri kalıyordu. O kadar ki, kişi iki kişi arasında sürüklenerek getirilir ve nihayet safta durdurulurdu."[882]
Um ed-Derdâ *Radıyallahu anha*'dan şöyle dediği rivâyet edilmektedir: "Ebu'd-Derdâ öfkeli olarak yanıma geldi. Seni öfkelendiren nedir?dedim. Vallahi ben Muhammed ümmetinden, onların cemâtatle namaz kılmaları, müstesna, (kusursuz yaptıkları başka) bir şey tanımıyorum, dedi."[883]
İbn Abbas *Radıyallahu anh*'a gündüzün oruç tutan, geceleyin namaz kılan fakat cumaya ve cemaate katılmayan bir kimse hakkında soruldu, şu cevabı verdi: O kimse ateştedir.[884]
Kimi ilim adamı cemaatin vâcib olmadığına, İbn Ömer *Radıyallahu anh*'ın naklettiği şu rivâyeti delil gösterirler. Rasûlullah *Sallallahu aleyhi vesellem* buyurdu ki: "Cemaatle namaz kılmak tek başına namaz kılan kimsenin namazından yirmiyedi derece daha faziletlidir."[885] Bu görüşün sahibleri derler ki: Bu hadiste "daha faziletlidir" lafzı vârid olmuştur. Daha faziletli oluş, vücub ifade etmez.
Ancak onların bu şekilde delillendirmeleri kabul edilmez. Çünkü bu hadisten maksat cemaatle namaz kılmanın hükmünü anlatmak değildir. Bundan maksat cemaatle namaz kılmanın sevabını anlatmaktır. Çünkü bizler eğer daha faziletli oluştan, vacib olmama anlamını çıkartacak olursak, yüce Allah'ın: **"Ey iman edenler! Cuma günü namaz için çağrıda bulunulduğu vakit Allah'ın zikrine koşun ve alışverişi bırakın. Eğer bilirseniz bu sizin için**

daha hayırlıdır." *(el-Cumua, 62/9)* buyruğundan cuma namazının vacib olmadığı anlamını çıkartmamız gerekir.
"Daha hayırlıdır" lafzı da zaten "daha faziletli oluş"u ifade eder. Fakat bundan cuma namazının vücubunun düştüğü anlamı çıkartılamaz.

Cemaatle Namaz Kaç Kişi ile Kılınabilir ve Cemaatle Namaza Gelmeyenin Hükmü

Cemaat iki ve daha fazlası ile kılınır. Bu hususta görüş ayrılığı olduğunu bilmiyoruz. Ebu Musa el-Eşârî'den şöyle dediği rivâyet edilmektedir: Rasûlullah *Sallallahu aleyhi vesellem* buyurdu ki: "İki ve daha yukarısı bir cemaattir."[886]
Malik b. el-Huveyris'den şöyle dediği rivâyet edilmiştir: Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem*'in yanına arkadaşımla birlikte gittik. Yanından ayrılmak isteyince bize şöyle dedi: "Namaz vakti girdi mi ezan okuyun, sonra kamet getirin, sonra yaşça büyük olanınız size imam olsun."[887]
Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem* bir defasında Huzeyfe'ye, birisinde İbn Mesud'a, birisinde de İbn Abbas'a imam olmuştur.[888]
Cemaatten geri kalan bir kimsenin durumu hakkında şu iki halden birisi sözkonusudur: Ya cemaatten geri kalıp, tek başına namaz kılmakta mazur görülen bir özür sahibidir. Hastalık, korku ve bunun dışında mazur görülmesine sebep teşkil eden herhangi bir özür dolayısıyla cemaate katılamayan kimsenin durumu gibi. Böyle bir kimseye cemaatle namaz kılan kimsenin mükâfatı gibi sevab yazılır. Çünkü Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem*'den şöyle buyurduğu sahih olarak rivâyet edilmiştir: "Kul hastalanır yahut yolculuğa çıkarsa, ona ikamet halinde ve sağlıklı iken yaptığı amellerin bir benzeri yazılır."[889]
Yahut kişi cemaatle namaza mazeretsiz olarak gelmemiştir. Bu durumda namazı sahihtir, fakat vacibi terkettiğinden dolayı günahkârdır.
Bazı ilim ehlinin kanaatine göre cemaat namazın sıhhati için bir şarttır. Bunların bu görüşlerine göre şer'î bir mazereti olmaksızın tek başına namaz kılan kimsenin namazı bâtıldır.
Şu kadar var ki; bu görüş zayıftır. Çünkü Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem*'den şöyle buyurduğu rivâyet edilmiştir: "Cemaatle namaz kılmak tek başına namaz kılanınkinden yirmiyedi derece daha faziletlidir."[890]

Fazilet üstünlüğü ise, faziletçe kendisinden daha üstün bulunan halde de belli bir fazilet olduğunu gösterir. Bu halde böyle bir faziletin varlığı, onun da sahih olmasını gerektirir. Çünkü sahih olmayan bir amelde fazilet olmaz.
Bu görüşün sahipleri bu cevaba, bu hadisin mazereti olan kimse hakkında olduğunu belirterek cevab verirler. Fakat onların bu cevaplarını Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem*'in şu buyruğu reddetmektedir: "Kul hastalanır yahut yola çıkarsa sağlıklı ve mukimken yaptığı amelin bir benzeri ona yazılır."
Cemaat erkekler hakkında vacib olmakla birlikte, kocalarının izniyle kadınlar hakkında mübahtır. Bu namaza katılmak için tesettüre riayet ederek herhangi bir süslenme ve koku sürünme sözkonusu olmadan gidebilirler, erkeklerle karışmaktan da uzak kalırlar, erkeklerin saflarının arkasında saf tutarlar.
Kadınların erkeklerden ayrı tek başlarına birbirleriyle cemaatle namaz kılmaları sünnettir. İmamlarının kendilerinden olması ile onlara bir erkeğin imamlık yapması arasında fark yoktur. Çünkü kadınlar farzı eda ehliyetine sahib kimselerdendirler. Dolayısıyla onlar da Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem*'in: "Cemaatle kılınan namaz tek başına kılınan namazdan yirmiyedi derece daha faziletlidir."[891] buyruğunun genel çerçevesi içerisine girerler. Abdullah b. el-Hâris'in kızı Um Varaka'dan gelen rivâyete göre Rasûlullah *Sallallahu aleyhi vesellem* kendisini evinde ziyaret ederdi. Ona ezan okumak üzere bir müezzin de tesbit etmiş ve ona kendi evindekilere imam olmasını emretmişti.
Abdu'r-Rahman der ki: Ben onun müezzinini oldukça yaşlı bir ihtiyar olarak gördüm.[892]
Onun dışındaki diğer sahabi kadınların uygulamaları da bunu gerektirmektedir.

Namazın Edâ edileceği Yer

Yüce Allah, Muhammed *Sallallahu aleyhi vesellem* ümmetine yeryüzünün tamamını mescid ve abdest alıp temizlenecek yer kılmak suretiyle -diğer ümmetlerden farklı- bir özellik vermiştir. Çünkü diğer ümmetler ya kiliselerde, ya manastırlarda yahutta havralarda ibadet edebilmektedirler.
Câbir *Radıyallahu anh*'dan şöyle dediği rivâyet edilmiştir: "Yeryüzü bana tertemiz, temizlenme aracı ve mescid kılındı. Herkim bir namaz vaktine erişirse, neredeyse orada namazını kılar..."[893]

Maksat temiz ve mübah olan yerdir. Çünkü necis olan bir yer, sözlük anlamı itibariyle temiz değildir, gasb yoluyla alınmış olan bir yer ise şer'an temiz değildir.[894]

İlim ehlinden bir kesim bu hadisi namazı evde cemaatle kılmanın ve yakın dahi olsa mescide gitmemenin caiz olduğuna delil göstermişlerdir. Bununla birlikte mescidde kılmak daha faziletlidir (derler). Başkalarının kanaatine göre mescidde namaz kılmak, farz-ı kifayeler arasındadır. Dolayısıyla yeter sayıda kimse bunu yerine getirecek olursa, diğerlerinden bu yükümlülük düşer. Onların dışındakilerin evlerinde cemaatle namaz kılmaları caiz olur.

Sahih olan ise mescidde cemaatle namaz kılmanın vacib olduğudur. Şâyet namaz mescidin dışında bir yerde kılınırsa sahihtir; fakat mescidi terkettikleri için günahkârdırlar. Çünkü Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem*'den şöyle buyurduğu sahih rivâyetle sabittir: "...İçimden emir vererek namaz için kamet getirilmesini, sonra birisine emir vererek insanlara namaz kıldırmasını söylemek, sonra beraberlerinde odun demetleri bulunan birtakım kimseleri yanıma alarak namaza gelmeyen kimselere gidip, içlerinde bulundukları halde evlerini üzerlerine ateşe vermek istedim.”[895]

Hadiste evlerinde namaz kılanlar istisnâ edilmemektedir. Böylelikle bundan mescidde namaz kılmanın vâcib olduğu anlaşılmaktadır.

Namaz İslâmın açıkça yerine getirilen şiârlarındandır. Namazın mazeretsiz olarak mescidde edâ edilmesi terkedilmemelidir. Mescidde cemaatle namazın kılınmasının farz-ı kifaye olduğu görüşünü kabul edenlerin kanaati uygulandığı takdirde, mescidlerden uzak kalmak, belki de büsbütünterk edilmeleri sonucu ortaya çıkar. Çünkü herkes mescide gider diye diğerine güvenecektir. Diğer taraftan bu, açık ve sarih nasslarla da çatışan bir görüştür. Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: **"Şüphe yok ki kendilerine kitab verilenler bunun Rablerinden gelen bir hak olduğunu pek iyi bilirler. Allah onların yapageldiklerinden gafil değildir."** *(el-Bakara, 2/144)*; **"Her mescidde de yüzlerinizi (kıble tarafına) doğrultun."** *(el-A’raf, 7/29)*

Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem*’in Câbir tarafından rivâyet edilen: "...Yeryüzü benim için tertemiz, temizlenme aracı ve mescid kılındı..."[896] hadisini namazın her yerde kılınmasının caiz olduğuna, mescidde kılınmasının ise daha faziletli olduğuna delil gösterenlere gelince, bu (hadis) mescidlerde

cemaatle namaz kılmanın vücubunu ortaya koyan delillerle tahsis edilmiş umumi bir buyruktur.
Müslüman için daha faziletli olan, kendisi bulunmadan cemaatle namazın kılınmadığı mescidde namaz kılmaktır. Çünkü böylelikle o mescidde cemaatle namaz kılınmasına sebeb olmakla mescidi imar etmek sevabını elde etmiş olur. Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: **"Allah'ın mescidlerini ancak Allah'a ve âhiret gününe iman eden... kimseler imar eder."** *(et-Tevbe, 9/18)* Buna insanların namaz kıldığı ve belli bir kişi gelip de imam olduğu takdirde cemaatle namazın kılındığı, gelmediği takdirde cemaatin dağıldığı bir mescidi örnek verebiliriz. Bu durumda böyle bir kimse için daha uygun olan bu mescidin imar edilmesi için burada namaz kılmaktır.
Bundan sonra daha faziletli olan, cemaat namazının cemaati çok olan mescidde kılınmasıdır. Meselâ, iki mescid bulunup da birisinin cemaati diğerinden daha fazla ise, evlâ olan cemaati daha fazla olana gitmektir. Çünkü toplu bulunmak sebebiyle rahmet ve sekînet nâzil olur, dua daha kapsamlı olur, kabul edilme ümidi daha yüksek olur. Çünkü Ubeyy b. Ka'b Nebi *Sallallahu aleyhi vesellem*'den şu hadisi rivâyet etmektedir: "...Kişinin bir diğeriyle namaz kılması, tek başına namaz kılmasından daha güzeldir. Bir kimsenin iki kişi ile birlikte namaz kılması tek bir kişi ile namaz kılmasından daha güzeldir. Daha çok olan yüce Allah tarafından daha çok sevilir."[897]
İlim ehli ile namaza devam eden, taharet üzere kalmaya dikkat eden kimselerle birlikte namaz kılmanın, pek büyük bir fazileti vardır. Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: **"Orada tertemiz kalmayı arzu eden erkekler vardır. Allah da temizlenenleri sever."** *(et-Tevbe, 9/108)*
Bundan sonra daha faziletli olan eski mescidde namaz kılmaktır. Eski mescidde namaz kılmak, cemaat sayısı eşit olmaları halinde yenisinde namaz kılmaktan daha uygundur. Çünkü o mescid yeni mescidin imar edilmesinden önce Allah'a itaat ile imar edilmiştir.
Eğer öncelikleri itibariyle eşit olurlarsa uzak mescid, yakın mescidden daha önceliklidir. Çünkü Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem* şöyle buyurmuştur: "Namazda insanlar arasında ecri en büyük olan kimse, yürüme itibariyle daha uzak olanlarıdır."[898]
Bazı ilim ehlinin görüşüne göre ise daha faziletli olan yakın mescidi imar etmektir. Bundan, başka bir mescidin kendine has bir özellikle diğerlerinden ayrılması hali istisnâ edilir, o vakit bu özellikli mescid tercih edilir. Mekke

halkı gibi. Onların Mescid-i Haram'da namaz kılmaları çevrelerindeki mescidlerde namaz kılmalarından daha faziletlidir. Medineliler için de Peygamber mescidi, etraflarındaki diğer mescidlerden daha faziletlidir.
Az önce kaydedilen hadis, kendisinden daha yakın mescid bulunmayan mescid hakkında kabul edilir. Cemaatinin daha çok ya da daha az olması farketmez. Çünkü bu yolla pekçok maslahatlar gerçekleşir.
Bunun ardından cemaat sayısı daha fazla olan gelir. Ardından daha uzak olan, ardından da daha eski olan gelir. Çünkü bir yerin, orada itaatin daha önce olması dolayısıyla öne alınmasının açık bir delili yoktur.

Memuriyet dairelerinde cemaatle namaz:

Pekçok resmî dairede çalışanların özel namazgahları olur ve oralarda cemaatle namaz kılınır. Etraflarında ise başka mescidler de vardır. Acaba bunların kendi mescidlerinde namaz kılmalarının hükmü nedir?
Şâyet mescid yakında ise, bunlara vacib olan namazlarını o mescidde edâ etmeleridir. Eğer uzak ya da yakın olmakla birlikte, başvuranların çokluğundan ötürü işin aksayacağından yahutta çalışanlar namaza gittikleri vakit evlerine gitmek ya da dönmemek suretiyle disiplin altına alınamayacağından korkulacak olursa, o takdirde iş yerinin mescidinde namaz kılmakta bir sakınca olmaz.
Bu durumun çözümü için büyük devlet dairelerinin yakınında insanların hepsine açık ve caddeye açılan bir kapısı bulunan ve beş vakit namazın kılındığı mescidler yapmaktır.

Cemaatle Namaz Kılmak İle İlgili Bazı Hükümler

1. Görevli bir imamı bulunan bir mescidde, imamın izni ya da mazereti ile olmadığı sürece başka bir kimsenin imamlık yapması caiz değildir. Ebu Mesud el-Ensarî'den şöyle dediği rivâyet edilmiştir: Rasûlullah *Sallallahu aleyhi vesellem* buyurdu ki: "...Adam adama kendi sorumluluğu altındaki bir yerde imamlık yapamaz. Onun evinde, onun oturduğu özel yerine izni olmadan oturamaz."[899] Çünkü böyle bir davranış karışıklığın, çatışmanın, ayrılığın yaygınlaşmasına, görevli imama karşı kötü davranıp, ondan uzaklaştırılması sonucuna götürür.
Fakat imamın izin vermesi ya da mazereti olmadan namaz kıldıranın namazının hükmü nedir? Bu hususta ilim adamlarının iki görüşü vardır:
a. Bu şekilde hareket edenler günahkâr olurlar, namazları sahih olmaz, namazlarını iade etmeleri gerekir.

b. Günah kazanmakla birlikte namazları sahihtir. Doğru olan görüş de budur. Çünkü düzenli bir imamı olan bir mescidde o imamın izni ya da mazereti olmaksızın imamlık yapmanın haram kılınması, namazın sahih olmamasını gerektirmez. Çünkü haramlık namazın dışındaki bir husus ile alakalıdır. Görevli imamın önüne geçip, onun hakkını çiğnemek ile ilgilidir. O halde bundan dolayı namazın batıl olmaması gerekir. Çünkü namaz cemaatle kılınmış ve meşru bir şekilde edâ edilmiştir. Aslolan böyle bir namazın sahih olmasıdır. Fakat bununla birlikte haramlık da sözkonusudur.
2. Daha önce namaz kıldığı halde sonradan geldiği mescid veya namazgahda aynı namazın kılındığını gören birisinin, cemaat ile birlikte namaz kılması sünnettir. Birinci kıldığı namaz onun farz namazı olur, ikincisi de nâfile olur. Çünkü Ebu Zerr *Radıyallahu anh*'dan gelen rivâyete göre Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem* şöyle buyurmuştur: "Sen namazı vaktinde kıl. Eğer onlarla birlikte namaza yetişirsen yine namaz kıl. Ben namaz kıldım, onun için namaz kılmıyorum, deme."[900] Bununla birlikte (sonradan yetiştiği) o namazı tamamlaması gerekmez. Tamamlayacak olursa efdal olan odur. Çünkü Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem*'in: "...Yetişebildiğinizi kılınız, kaçırdığınızı da tamamlayınız."[901] buyruğunun genel çerçevesi bunu gerektirmektedir.
Bundan bazı namazlar istisnâ değildir. Fakat namazları iâde etmek maksadıyla mescidlere gitmek sünnet değildir. Çünkü bu selefin adetinden değildi. Şâyet böylesi hayırlı işlerden olsaydı, ashab-ı kiram'ın bu işi bizden önce yapmaları gerekirdi.
İşte bu şekilde İslâm gerek görünüşte, gerek hakikatte müslümanların birliğine oldukça önem verir, dikkat gösterir. Çünkü böylesi pek hayırlı, pek faziletli bir haldir.
3. Müezzin bir namaz için kamet getirmeye başladığı takdirde kayıtsız ve şartsız olarak bir nafileye başlamak caiz değildir. Çünkü Ebu Hureyre'nin rivâyet ettiğine göre Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem* şöyle buyurmuştur: "Namaz için kamet getirildiği takdirde farz olan namazın dışında namaz olmaz."[902]
Bunun hikmeti, insanlar farz bir namazı cemaat ile birlikte edâ etmekte iken kendisi tek başına nafile kılacağı bir namazla meşgul olmamasıdır.

Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem*'in: "Namaz olmaz" ifadesiyle kast edilen, sahih olan görüşe göre yeni bir namaza başlamak, yeni bir namaza girmektir. Çünkü kamet getirilmekle o vakit artık farz için tahsis edilmiş olmaktadır. Buradaki yasak da haramlık bildirmek içindir. Şâyet namaz için kamet getirilirken kişi nafile kılmakta olup, kametten önce bu namaz için iftitah tekbiri almış ise, farz namaza katılmak için elini çabuk tutarak namazını tamamlar. Cemaati kaçırmaktan korkmadığı sürece bu şekilde davranır. Çünkü yüce Allah: **"Amellerinizi de boşa çıkarmayın."** *(Muhammed, 47/33)* diye buyurmaktadır. Şâyet cemaate yetişememekten korkarsa farza yetişmek için nafile namazını keser.

4. İlim adamlarının iki görüşünden tercih edilenine göre namazın tek bir rekâtine yetişmekle cemaatle namaza yetişilmiş olur. Çünkü Ebu Hureyre *Radıyallahu anh*'dan gelen rivâyete göre Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem* şöyle buyurmuştur: "Her kim namazın bir rekâtine yetişirse, o namaza yetişmiş olur."903

Bir rekâtten daha az bölüme yetişmek ile cemaate yetişilmiş olmaz. Çünkü bu hadisteki açık ifade bunu gerektirdiği gibi, cuma namazının bir rekâtinden daha az bölümüne yetişen kimsenin durumuna kıyas da bunu gerektirir. Çünkü bu durumdaki bir kimse cuma namazını yetişmemiş sayıldığından, başladığı o namazı öğle namazı olarak tamamlar.

MESCİD'İN MİSYONU

Mescid bina etmenin fazileti:
Mescidler Allah'ın evleridir. Yeryüzü parçalarının en hayırlıları, Allah'ın en sevdiği mekânlardır. Mescid bina etmek en büyük ibadetlerden bir ibadet, yüce Allah'a yakınlaştırıcı en büyük amellerdendir. Yüce Allah mescid bina etmeyi imanın alâmetlerinden birisi olarak değerlendirmiştir. O şöyle buyurmaktadır: **"Allah'ın mescidlerini ancak Allah'a ve âhiret gününe iman eden, namazı dosdoğru kılan... kimseler imar eder."** *(et-Tevbe, 9/18)* Görüldüğü gibi şanı yüce Allah mescidleri -şeref ve faziletleri dolayısıyla- bizzat kendisine izafe etmiştir.
Osman *Radıyallahu anh*'dan şöyle dediği rivâyet edilmiştir: Rasûlullah *Sallallahu aleyhi vesellem*'i şöyle buyururken dinledim: "Her kim yüce Allah için (-ravilerden- Bukeyr dedi ki: Zannederim o: Bununla Allah'ın rızasını ararsa... dedi) bir mescid bina ederse, Allah da onun için cennette bir ev bina eder."[904]
Neylu'l-Evtâr adlı eserde şöyle denilmektedir: "Peygamber efendimizin: "Her kim Allah için bir mescid bina ederse" buyruğu sözü geçen mükâfatın mescid bina etmekle elde edileceğini göstermektedir. Yoksa yeri bina yapmaksızın mescid yapmakla elde edilmez. Bina denilebilecek şekilde yapı ortaya çıkmadıkça etrafının çevrilmesi yeterli değildir. "Mescid" lafzının nekre (belirtisiz) gelmesi, yaygınlık ifade etsin diyedir. Onun kapsamına büyük de, küçük de girer.[905]
İbn Abbas'tan gelen rivâyete göre Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem* şöyle buyurmuştur: "Her kim Allah için bir mescid bina ederse -kekliğin yumurtaları üzerine oturmak için yaptığı yer kadar dahi olsa- Allah o kimseye cennette bir ev bina eder."[906]
Neylu'l-Evtâr'da şöyle demektedir: İlim adamları bunu mübalağa olarak yorumlamışlardır. Çünkü kekliğin yumurtalarını koymak ve üzerlerine oturmak için hazırladığı yer, hiçbir zaman namaz kılmak için yetecek bir yer değildir. İfadenin zahiren anlaşıldığı gibi olduğu da söylenmiştir. Yani bir kimse bu kadarcık bir ilaveye ihtiyacı bulunan bir mescidde, bu kadar bir yer

ilave ederse yahutta bir topluluk bir mescid bina etmeye iştirâk edip, onların herbirisinin payına bu kadar düşüyorsa (böyle bir mükâfatı hakeder) demektir.907

Gözönünde bulundurulması gereken hususlardan birisi de, niyetin yüce Allah için ihlâslı olmasıdır. Başkasına riyakârlık, adı işitilsin, başkalarına karşı övülsün diye mescid bina eden bir kimse, Allah için bina eden birisi olmaz.

Geçmişte Mescid

Kur'ân-ı Kerim insanın yaratılış gayesini tesbit etmiş bulunmaktadır. Yüce Allah şöyle buyuruyor: **"Ben cinleri de, insanları da ancak bana ibadet etsinler diye yarattım."** *(ez-Zâriyât, 51/56)* İşte böylece ibadet kavramı namaz, oruç,zekât ve hac gibi özel birtakım şiarlara münhasır kalmayıp, daha genel ve daha kapsamlı bir kavram olmakta, insan hayatının tümünü, bütün hareketleriyle, yapıp ettikleriyle ve yapmayıp terkettikleriyle kapsar...

Âyet-i kerime yaratmayı yalnızca ibadet niteliğine hasretmektedir... İnsan hayatının tamanını yalnızca Allah için kılabildiği vakit, Rabbani bir kul olur, en hayırlı mükâfata nâil olur. Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: **"İman edip de salih ameller işleyenlere gelince, onlara mükâfatlarını eksiksiz ödeyecek, hem de lütfundan onlara fazlasını verecektir."** *(en-Nisa, 4/173)*

Kur'ân-ı Kerim müslümanları uygarlığın üzerinde yükseleceği esaslara yönlendirmiş bulunmaktadır. İşte yüce Allah şöyle buyurmaktadır: **"O kimselere eğer biz yeryüzünde bir iktidar imkânı verirsek, onlar namazlarını dosdoğru kılarlar,zekâtı verirler, marufu emreder, münkerden alıkoyarlar. İşlerin aâkıbeti Allah'ındır."** *(el-Hac, 22/41)* Böylece Kur'ân-ı Kerim namazı iktidar imkânının tamamlanması halinde uygulamaya geçirilecek ilk fiil olarak değerlendirmektedir.

Mescid, yüce Allah'ın müslümanlara yeryüzünde iktidar imkânı vermesinin ilk meyvesi idi. Onların uygarlık tarihleri oradan başladı... Yüce Allah Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem*'in Medine'ye hicret edip, orayı İslâm devletinin ve uygarlığının yükseltilmesi için bir temel edinmekle, İslâma ve müslümanlara iktidar imkânı verdikten sonra, Allah Rasûlünün yaptığı ilk iş, Kubâ mescidini bina etmek olmuştur. Ta ki bu, yaratıcının tevhid edilmesinden sonra namazın dosdoğru kılınışı, emrine bağlılığın amelî bir ifadesi ve Rablerinin kendilerini yerine getirmekle yükümlü tuttuğu hususları gerçekleştirmekte kararlı olduklarının bir anlatımı idi.

Mescid ibadet için bir mekândır. "Sücûd"dan türetilmiş bir kelimedir. Kul secde halinde Allah'ın huzurunda boyun eğmenin en ileri derecesindedir. Uzunca insanlık tarihi boyunca kendisine ibadet için bir yer edinmemiş hiçbir topluluk bulunmamaktadır. Eskiler ibadet için tayin edilen bu yere "mabed" demişlerdir. Hristiyanlar ona "kilise", yahudiler ise "havra" demişlerdir.
Rasûlullah *Sallallahu aleyhi vesellem* İslâmî hayata Medine'de mescidi tesis etmekle başladı. Ta ki bu mescid çeşitli gelişme aşamalarında İslâm devletinin hayatiyetini sağlayacak bir can damarı olsun ve bu kendisinden sonra gelecek müslümanların izleyecekleri bir sünnet olsun. Bu uygulamanın muhtevası içerisinde İslâm toplumunun yapılandırılmasında ve gelişmesinde mescidin önemli yeri ve rolü de ortaya çıkmaktadır.
Mescid, peygamberlik döneminde ve İslâmın ilk asırlarında tevhide davetin hareket noktası, fikrî, ahlâkî, terbiyevî, edebî ve sosyal aydınlığın kaynağı idi. Müslümanlar orada dinlerinin öğretilerini öğrendiler, orada problemlerinin çözümünü tartıştılar, mü'min kafileler ve salih kitleler -Kur'ân'ın işlemesinden geçtikten ve yaratılmışların en hayırlısının eli altında öğrenciliklerinden sonra-oradan çıktı.
Müslümanlar mescidde günde beş defa bir araya gelirler. Aralarındaki bağ daha da sağlamlaşır. Onların birarada toplanmaları ilmin ve dinde bilgi sahibi olmanın yaygınlaşması için pek büyük bir fırsattır. Ebu Hureyre *Radıyallahu anh*'dan şöyle dediği rivâyet edilmiştir: Rasûlullah *Sallallahu aleyhi vesellem* buyurdu ki: "Her kim bizim bu mescidimize ya bir hayır öğrenmek yahut öğretmek için girerse, Allah yolunda cihad eden kimse gibi olur ve her kim başka bir maksatla girerse, kendisine ait olmayan bir şeye bakıp duran bir kimseye benzer."908
Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem* mescidde, ilim meclislerinde hazır bulunmaya teşvikte bulunarak şöyle buyurmaktadır: "...Bir topluluk Allah'ın evlerinden birisinde, Allah'ın kitabını okumak, kendi aralarında onu incelemek üzere toplanacak olurlarsa mutlaka (ilâhî) huzur ve sükûn üzerlerine iner, rahmet onları kaplar, melekler etraflarını çevirir ve Allah kendi nezdinde bulunanlar arasında onları anar..."909
Mescid, İslâmın savunulması için bir medya merkezidir. Ebu Seleme b. Abdu'r-Rahman b. Avf'dan rivâyete göre o ensar'dan Hassan b. Sâbit'in Ebu Hureyre'yi şöylece şahit tuttuğunu rivâyet etmektedir: Allah için söyle! Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem*'i: "Ey Hassan! Rasûlullah *Sallallahu*

aleyhi vesellem adına cevap ver! Allah'ım, sen onu Ruhu'l-Kudüs ile destekle" dediğini duydun mu? Ebu Hureyre: Evet, diye cevap verdi.[910]
Mescid, savaş teknikleri eğitimi için bir alandır. Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem* Âişe *Radıyallahu anha* arkasında bulunduğu halde, Peygamber mescidinde bir bayram gününde ellerindeki harbelerle Habeşlilerin oynadıkları oyunları görmesine izin vermiştir. Âişe *Radıyallahu anha* dedi ki: "Bir gün Rasûlullah *Sallallahu aleyhi vesellem*'i odamın kapısında gördüm. Habeşliler ise mescidde oyun oynuyorlardı. Rasûlullah *Sallallahu aleyhi vesellem* ridasıyla beni örterken, ben de onların oyunlarını seyrediyordum."[911]
Harbelerle oynamak bir kahramanlık eğitimi ve düşmanla karşılaşmak halinde bir beceri sahibi olmak hazırlığıdır.
Mescid yaralıları ve musibetzedeleri karşılayan bir sağlık evidir. Âişe *Radıyallahu anhâ*'dan şöyle dediği rivâyet edilmiştir: "Sa'd, Hendek günü el-Ekhal (diye bilinen kalbe giden kalın damarına) isabet almıştı. Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem* sık sık onu ziyaret edebilmek için mescidde ona bir çadır kurmuştu. Mescidde ⁄ıfaroğullarına ait bir çadır da vardı. Ansızın kendilerine doğru kan akmakta olduğunu gördüler ve: Ey çadır ahalisi dediler. Sizin tarafınızdan bize bu gelen nedir? Bir de ne görsünler. Sa'd'in yarası kanayıp durmaktadır. Sa'd ve bunun sonucunda vefat etti."[912]
Peygamber mescidinde ashab-ı kiram'dan olup, yaralılara bakan ve yaralarını pansuman eden sahabe kadın Rufeyde hanımefendinin bir çadırı bulunuyordu.
Mescidde, şûra meclisleri de toplanıyordu. Uhud ve Ahzab gazvelerinden önce ve başka durumlarda olduğu gibi. Râşid halifeler de savaş ve barış meselelerini orada danıştılar, onların bu meclisleri muhacir ve ensarın büyüklerinden oluşmuştu.
Davalılar arasında hüküm vermek, insanların arasını ıslah edip düzeltmek, anlaşmazlıklarını sona erdirmek için Rasûlullah *Sallallahu aleyhi vesellem* mescidde oturdu.
Mescid aynı zamanda evsizlerin evidir. Yabancılar, yolcular ona sığınırlar. Orada kalacak yer, yiyecek, içecek, giyilecek bulurlar. Mescid, haklarında hüküm verilinceye kadar esirlerin tutulduğu bir kışla olarak da kullanılmıştır. Ebu Hureyre *Radıyallahu anh*'dan şöyle dediği rivâyet edilmektedir: "Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem* Necid taraflarına bir grub atlı

gönderdi. Bunlar Hanife oğullarından bir adamı yakalayıp getirdiler. Adı Sümame b. Usal'di. Onu mescidin direklerinden birisine bağladılar. Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem* yanına çıkıp, "Sümame'yi serbest bırakınız" dedi. Mescide yakın bir hurmalığa gitti. Orada guslettikten sonra gelip mescide girdi ve: Allah'tan başka hiçbir ilâh olmadığına, Muhammed'in Allah'ın Rasûlü olduğuna şehadet ederim, dedi."[913]

Mescid Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem*'in emriyle misafirlerin ağırlandığı, onlara ikram yapıldığı bir yer olarak da kullanılmıştır. Süfyan b. Atiyye b. Rabia es-Sakafî'den şöyle dediği rivâyet edilmektedir: Sakif'ten heyetimiz Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem*'ın yanına geldi. Onlara bir çadır kurdu. Ramazanın ortasında müslüman oldular. Rasûlullah *Sallallahu aleyhi vesellem*'in onlara emir vermesi üzerine ramazanın geri kalan bölümünü oruçla geçirdiler, daha önce geçen günlerin kazasını yapmalarını onlara emretmedi.[914]

İşte İslâmın ilk döneminde mescidin öğretisi bu idi. Kapsamlı bir mesajdı bu. Yapısıyla eksiksiz, sahih bir akideye sahip, tertemiz yaşantılı, olgun müslümanı ortaya çıkarmak için kesintisiz olarak çalışıyordu.

Dr. el-Kardavî şöyle diyor[915]: Mescid-i Nebevî, İslâm davetinin ilk okulu, İslâm devletinin büyük evi idi. Bu medrese arab olsun olmasın çeşitli kavimlere, siyah-beyaz farklı renklere, zengin-fakir değişik tabakalara, yaşlı-genç ve çocuk gibi farklı yaştakilere kapılarını açmış bir okuldu.

Cemaatle namaza katılmak için, ilim derslerinde hazır bulunmak için kadına kapılarını açtı. Halbuki o asırda kadın ilim elde etme, hayatta erkekle birlikte katılma hakkı bulunmayan bir yaratık olarak değerlendiriliyordu.

İlmi ve ameli öğreten, ruhu ve bedeni arındıran, araç ve amaç konusunda aydınlatan, hak ve görevleri öğreten, öğretimden önce eğitime, teoriden önce uygulamaya, kafaları bilgi yığınları ile doldurmadan önce ruhları güzelleştirmeye önem veren bir okuldu mescid.

Dolayısıyla Ebu Bekir, Ömer ve Ali gibi halifelerin Ebu Ubeyde, Halid ve Amr gibi kumandanların, İbn Mesud ve Ubeyy b. Ka'b gibi Kur'ân'ı bilen ve okuyanların, Zeyd b. Sabit ve İbn Abbas gibi alimlerin, Fatıma, Âişe, Hafsa, Ummu Umâre ve Um Süleym gibi fazilet sahibi büyük hanımların, böyle bir okuldan mezun olmalarında hayreti gerektirecek bir taraf bulunmamaktadır.

Mescid-i Nebevî İslâm davetinin okulu idi. Aynı şekilde devletin yönetim merkezi idi. Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem* orada işsize iş buluyor, bilgisize ilim öğretiyor, fakire ihtiyacını karşılayacak şeyler veriyor. Sağlık ve sosyal meseleler ile ilgili doğru yolu gösteriyor, ümmeti ilgilendiren haberleri yayıyor, başka ülkelerin elçileri ile görüşüyor, savaş halinde savaşacak orduları düzenliyor, barış halinde davetçileri ve temsilcileri gönderiyordu.
İşte Rasûlullah *Sallallahu aleyhi vesellem* döneminde mescid böyle idi. Onun ashabı ve onların arkasından güzellikle gidenlerin döneminde de bu haliyle devam etti.

Günümüzde Mescidin Yapabileceği Görevler

Mescid hala ayakta, namaz kılmaya gelenleri karşılamakta, müslümanların hayatındaki rolünü din ve dünya işlerinde onlara fayda sağlayacak şekilde yerine getirmektedir. Fakat mescidin günümüz vakıasındaki durumuna dikkatle bakılacak ve salih selefimizin yöntemini belirlediği rolü ve konumu ile bir karşılaştırma yapacak olursak, geçmişteki durumu ile günümüzdeki hali arasında oldukça büyük bir uçurum göreceğiz.
Bunun; mescidin sağlıklı düşünme, uyanık kalb oluşturmak hususunda yayılmakta bulunan yanlış kavramları düzeltmek noktasında yapabileceği faaliyetlere imkân tanıyan güçlerinden soyutlanmasından başka bir sebebi olmadığı görülecektir.
İslam dünyasının dört bir yanında mahkemelerin çeşitli dava ve anlaşmazlıklarla dolup taştığını, her yerde zulmün yayıldığını görmemizde hayret edilecek bir taraf yoktur. Sapmanın perişan ettiği gençliğin, açlık ve fakirlikten ölen koca koca toplumların varlığını görmemizde de garib bir taraf yoktur...
Bütün bunlar ve daha da fazlası, mescidin hakları elinden alınıp, rolü genelin sadece bir bölümüne hasredilmesinin bir sonucu olmuştur. Bunun neticesinde ise dünya harab olmak ve yokolmakla tehdit edilir hale gelmiştir.
Dünkü mescid, İslâm devletini ortaya çıkarmıştı. Bu devletin kökleri doğuya ve batıya kadar uzanmıştı. Günümüzün mescidinin de bütün yükümlülüklerini yerine getireceğini ümid ediyoruz. Tıpkı geçmişteki mescidin durumu gibi. Ta ki mescid ruhlar üzerindeki egemenliğini kaybetmesin, yüce Allah'ın gönderdiği mesajı tebliğ edebilsin, İslâm nizamı her hususta egemen olsun. Vahiyden kopuk, beşeri deneyimlerin darmadağın ettiği sakatlıkları, etrafa

yaydıkları zehirlerle dünyayı perişan eden ithal malı akımlardan uzak olarak tedavi edebilsin.
Mescidin eski konumunu tekrar elde etmesi ve takva esası üzere tesis edilen ilk mescidin, ilk günde kendisi sebebiyle kurulduğu mesajını, misyonunu gerçekleştirebilmesi ancak ihlâsla yüce Allah'a yönelmemiz, bu konuda çabalarımızı birbirine eklememiz, mescidi görevini yerine getirmekten alıkoyan engelleri ortadan kaldırabilmemiz halinde sözkonusu olur... Namaz kılınan alanın, namaz kılanları kapsayacak kadar mescidin ihtişamı ile mütenasib bir şekilde döşenmiş olması, gerekli ses donanımına sahip olması, diğer taraftan çeşitli ilimlerde ve alanlarda İslâm kütüphanesinin temel kaynaklarını barındıran bir kütüphanesi, mescid ile semt arasında gerekli bağlantı ve görüşmelerin kolaylaştırılabilmesi için bir telefon ile donatılması gerekir.
Mescidde namazı kılabilmek, konferans ve derslerden yararlanabilmek için hanımlara -erkeklerle karışmayacakları bir şekilde- özel bir yerin tahsis edilmesi gerekir. Çünkü Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem*: "Allah'ın kadın kullarını mescidlere gitmekten alıkoymayınız."[916] diye buyurmuştur.
Mescide üçüncü bir salon daha ilave edilmelidir. Burada görüş ve fikir adamları mescidin ihtiyaçlarını, semtin problemlerini tartışmak için toplanırlar. Anlaşmazlıklar burada çözümlenir, nikâhlar burada akdedilir. Böylelikle bu toplum fertleri ile karşılıklı ilişkiyi kurmayı sağlar, nikâh ile birlikte görülen çeşitli günah, israf ve bid'atler de önlenmiş olur.
Âcil durumlarda acil yardım ve tedavi için mescidde bir birimin bulunmasında da bir sakınca yoktur.
İslam mescidin hem maddi, hem manevi olarak imar edilmesi üzerinde ısrarla dururken, sağlıklı ve salih toplumu ortaya çıkarmak için sürekli bilinçlendirme araçlarının da bulundurulmasını hedeflemektedir. Bunun gerçekleştirilebilmesi için de imamların, onların yardımcılarının gerekli bir şekilde hazırlanması, yetiştirilmesi, ilmî ve kültürel yetkinliklerinin yükseltilmesi, İslâm şeriatinin ruhu ile ilgili düşünme kapasitelerinin derinleştirilmesi gerekir ki; her geçen gün insan hayatı ile birlikte değişip duran ve ortaya atılan çeşitli problemleri ele alma imkânını bulabilsinler.
Mescitdeki dava adamının, yaptığı işin güzelliğinden tam anlamıyla emin olması gerekir. Dinine, ümmetine hizmet verebilmek için kendisinde olması gereken motive edici unsurlara sahip olmalıdır. Bununla birlikte düşünceleri

açık, netlik kazanmış, konuşması rahat ve akıcı olmalı, karşısındakilerle güzel diyalog kurabilmeli, tartışabilmelidir. Müsamahakâr, geniş ufuklu, güzel geçimli bir ruha sahip olmalıdır. Her zaman insanlara güzel bir örnek olmalıdır. Bundan dolayı samimi olarak dinine bağlılıkları bilinen kimselerden bu görevlilerin seçilmesi gerekir.

Mescidlerde davet işini yerine getirmeye çalışan kimselerin, toplumu düzeltmek ve eğitmek için kendilerini verebilmeleri için, toplumsal ve ekonomik bakımdan seviyelerini yükseltmek te kaçınılmaz bir şeydir. Bütün medya araçlarında üstün tutulmaları, ekonomik problemlerinin iyice çözümlenmesi gerekir ki, hayatlarının maddi yönü ile meşgul olurken, büyük hedeflerini gerçekleştirmekten uzaklaşmasınlar.

Fikir alışverişinde bulunmaları İslâma ve müslümanlara hizmet eden iyice etüd edilmiş şer'î bir yönteme uygun olarak yol alabilmeleri ve karşılıklı fikir alışverişinde bulunabilmeleri için, ileri gelen ilim adamları ile karşılıklı görüşmeleri, kongre ve konferansları, toplantı ve eğitim dönemlerinin gerçekleştirilmesi gerekir.

Önceden planlanıp, uygulama sırasında da yakından takip edilen düzenli bir çalışma, Allah'ın izniyle başarıya kavuşur. Günümüzde pek çok toplumsal kurum, mescidin faaliyet alanını daraltmakta, eskiden sadece mescidin yerine getirdiği fonksiyon konusunda onunla yarışmaya girmiş bulunmaktadırlar. Çünkü bu yeni kurumlar maddi, beşeri ve teknik imkânlara sahip bulunmaktadır. Bu imkânları, birtakım plan ve programları ortaya koymaya, hayatı yeni bir üslubla şekillendirme noktasında yardımcı olmuştur.

Mesela mescidin yanıbaşında (hatta karşısında) okul konulmuştur ve artık yeni neslin eğitim ve öğretiminden okul sorumlu hale gelmiştir. Daha buna benzer yarışma ve alanını daraltmak sınırını da aşarak mescidin rolüne karşı direnen ve ona karşı çıkan daha başka kurumlar da ortaya çıkmıştır. Bunun sonucunda ise insanların vakıası kısım kısım değişmeye başlamıştır.

Bundan dolayı mescidin faaliyetlerinden önce bir planlamanın yapılması, sonra uygulamaya geçilmesi ve bu uygulamanın yakından takib edilmesi kaçınılmaz bir şeydir. Bu ise toplumun ve çağın ihtiyaçları ile uyumlu olmalıdır. Çünkü karşımızda çeşitli hurafelerin, bozuk inançların, anarşinin ve herşeyi mübah gören eğilimin yaygınlaştığı bir toplum vardır... Mescid bütün bu gerçekleri etüd edilmiş, bilimsel bir yönteme uygun olarak iyice incelemeli ve bunları tedavi etme yolları üzerinde kafa yormalıdır.

Toplumu Mescide Bağlamanın Yolları

Mescid müslüman toplum ve müslüman cemaat yapısının temel esaslarındandır. Bundan dolayı Rasûlullah *Sallallahu aleyhi vesellem*'in Medine'de yaptığı ilk iş Kubâ mescidini inşa etmek olmuştur. Rasûlullah *Sallallahu aleyhi vesellem* mescidleri bulunan bir kavme yahutta ezan okuduklarını duyduğu bir beldeye baskın düzenlemezdi.

İsam el-Müzenî'den -ki ashab-ı kiram'dandır- şöyle dediği rivâyet edilmiştir: Rasûlullah *Sallallahu aleyhi vesellem* bir ordu ya da bir askeri birlik gönderdiği vakit onlara şöyle derdi: "Eğer bir mescid görür ve bir müezzin ezanını duyarsanız kimseyi öldürmeyiniz."[917]

O halde mescidin müslümanlara her dönemde varlığına ve ona itina göstermeye gerekli dikkat ve özeni göstermelerini gerekli kılan toplumsal bir yeri vardır. Bundan dolayı mescidleri bina etmeye, onları tamir etmeye, bu uğurda gayret ve çaba harcamaya gereken dikkat gösterilmelidir.

Mescid çalışmalarının, genel konferanslar, dersler, Kur'ân-ı Kerim'i ezberletme halkaları oluşturmak gibi yollarla, ilmin ve dinde bilgi sahibi olmanın yaygınlaştırılmasını kapsaması gerekir...

Namaz kılanların gelip gelmediklerini tesbit etmek, durumlarını incelemek, ekonomik ve sosyal problemlerini tedavi etmek gibi yollarla cemaat arasında sağlam bağların ve kaynaşmanın gerçekleştirilmesine dikkat etmek gerekir. Bu da bağış ve tebberrular için bir sandık oluşturmak,zekâtı toplayıp hak sahiplerine vermek, arası iyi olmayanların arasını düzeltmek, müslüman bir aile ve salih bir toplum ortaya çıkarmak için gerekli gayretleri harcamak suretiyle toplumsal dayanışma ile gerçekleştirilir.

Bundan ötürü aile ile mescid arasındaki bağın çok güçlü olması zorunludur. Bu ilişki çerçevesinde çocuklar mescide günde beş defa koşarlar. Bu yenilenip duran karşılaşmalar sonucunda dayanışma, birbirini anlama, tek bir saf halinde durma ruhu yenilenir, vaaz ve hutbeleri dinlemek, ilim ve zikir meclislerinde bulunmak, salâh ve hayır sahibi kimselerle oturup, kalkmak suretiyle müslümanlar mescidde faydalı bilgiler öğrenirler. Vakıalarını ve yeni ortaya çıkan hususları bilirler, karşılıklı görüş alış-verişinde bulunurlar, birbirleriyle danışırlar, çözüm yollarını, esas ve kuralları, Kur'ân-ı Kerim ve pak sünnetten kaynaklanan sağlıklı bir yönteme uygun bir şekilde çözümler ortaya atarlar.

KAYNAKLAR VE BAŞVURULAN ESERLER[918]

1. **Şeyh Abdu'l-Aziz b. Bâz**, el-Cevâbu's-Sahih min Ahkâmi Salâti'l-Leyli ve't-Terâvîh, Riyâd, 1411
2. **Abdu'l-Aziz b. Bâz**, Kitabu'd-Da'va -el-Fetâva- Müessesetü'd-Da'va, 1408
3. **Abdu'l-Aziz b. Bâz, Muhammed el-Useymîn** ve diğerleri, Fetâvâ Hey'et-i Kibari'l-Ulemâ, Kahire, Tarihsiz
4. **Şeyh Abdu'l-Aziz b. Bâz** ile **Şeyh Muhammed Salih el-Useymîn**, Sıfatu Salâti'n-Nebi, Riyad, 1412
5. **Abdu'l-Aziz b. Baz**, **Muhammed el-Useymin, Abdullah el-Ce**brîn, Fetâvâ İslâmiyye li Ashâbi'l-Fadîle el-Ulemâ, Derleyen ve düzenleyen: Muhammed Abdu'l-Aziz el-Musnid, Riyad, 1412
6. **Abdu'l-Aziz b. Baz**'ın işrafı ile, Mecelletu'l-Buhusi'l-İslâmiyye, Riyad, 1396
7. **Abdu'l-Aziz b. Muhammed es-Sedhan**, Min Muhâllefâti't-Tahâra ve's-Salâ ve ba'di Muhâlefâti'l-Mesâcid, Riyâd, 1412
8. **Abdu'l-Aziz el-Muhammed es-Selman**, Min Mahasini'd-Dini'l-İslâmî, Matabiu'l-Emni'l-Âm, 1406
9 **Abdu'l-Aziz el-Muhammed es-Selmân**, Mevâridu'z-Zam'ân li Durusi'z-Zemân, 20. baskı, 1413
10. **Abdu'l-Aziz Hamed el-Ahsâî**, Tebyînu'l-Mesâlik, Beyrut, 1407
11 **Abdu'l-Aziz el-Museynîd**, el-Memnû'u ve'l-Câiz min Ahkâmi'l-Cenâiz, Birinci baskı, 1413
12. **Dr. Abdu'l-Celil Şelebi**, Fıkhu'l-İbâdât, Kahire, 1401
13. **Abdu'l-Fettah Ebu⁄udde**, Fehârisu Suneni'n-Nesâî, Beyrut, 1406
14. **eş-Şeyh Abdullah b. el-Cebrin**'in fetvalarından derlenmiş: el-Mufîd fî Takribi Ahkâmi'l-Musafir, Derleyen: Muhammed b. Abdu'r-Rahman el-Arîfî, Riyad, 1405
15. **Abdullah b. Adi el-Cürcânî**, el-Kâmil fi Duafai'r-Ricâl, Tahkik: Naşir'in kontrolünde uzmanlardan oluşmuş tahkik komisyonu, Beyrut, 1405
16. **Abdullah b. Ali el-Câsîn**, Tuhfetu'l-Marîd, Riyâd, 1415
17. **Abdullah b. Ali el-Hadramî**, Risaletu's-Salâh fi Beyâni Hukmi Târikihâ ve'l-Mütehavini bihâ, baskı yer ve yılı yok.
18. **Abdullah b. Carullah el-Carullah** Min Ahkami'l-Marîdi ve Âdâbihî ve'l-Vasaya et-Tayyibe ve'n-Nafia, Baskı yer ve yılı yok
19. **Abdullah b. Carullah**, Tezkiru'l-Gafil bi Fadli'l-Nevâfil, Pakistan, 1411
20. **Abdullah b. Carullah b. İbrahim,** Ahkâmu'l-Cenâiz, Riyâd, 1412
21. **Abdu'r-Rahman b. Ahmed b. Receb el-Hanbelî**, el-Huşûu fi's-Salâh, Riyâd, 1400
21. **Abdullah Kasım el-Veşîlî**, el-Mescidu ve Neşatuhu'l-İçtimaiyyu alâ Medâri't-Tarih, Beyrut, 1410
22. **Abdullah b. Muhammed et-Tayyar**, Ahkâmu'l-İ'deyn ve Aşri Zilhicce, Riyâd, 1413
23. **Dr. Abdullah b. Muhammed et-Tayyâr**, es-Sıyâm, Riyad, 1412
24. **Abdullah Nasır Abdu'r-Reşid**, el-Menhacu'l-Es'ad fi Tertibi Ehadîsi Musnedi'l-İmam Ahmed, Riyad, 1411
25. **Abdullah es-Sebt**, Salâtu'l-Cemaa, Kuveyt, 1403
26. **Dr. Abdullah es-Sekâkir**, Ahi'l-Kerim ya men Fekadnahu fi Salâti'l-Cemaa, Riyad, 1412
27. **Abdu'l-Melik Ali el-Küleyb**, es-Salâ, Riyâd, 1404
28. **Abdu'r-Rahman Muhammed Dımeşkıyye**, Fehârisu Ehadîsi ve Âsâri Sunen-i Ebi Davud, Riyad, 1408
29 **Abdu'r-Rahman b. Kasım en-Necdî**, Haşiyetu'r-Ravdi'l-MirbaâŞerhu Zâdi'l-Müstaanka', İkinci baskı, 1403
30. **Abdu'r-Rahman b. Muhammed b. Kasım el-Hanbelî en-Necdî**, el-İhkâm fi Şerhi Usuli'l-Ahkâm, 1375 ve 1406 baskıları.
32. **Abdu'r-Rahman el-Cezîrî**, el-Fıkhu ale'l-Mezâhibi'l-Erbaa, baskı tarihi yok, Beyrut.
33. Şeyh Abdu'r-Rahman es-Sadî, el-Mecmuatu'l-Kâmiletu li Müellefâtihî, Uneyze, 1411
34. **Abdu'r-Raûf el-Hannâvî**, li mâzâ Usallî, el-İmarat, İkinci baskı
35. **Afif Abdu'l-Fettah Tabbâra**, Ruhu's-Salâh fi'l-İslâm, Beyrut, 1978
36. **Adnan el-Ar'ûr**, Ahkâmu'l-Kunût, Daru'r-Râye, 1413
37. **Dr. Hasan et-Turabî**, es-Salâtu İmadu'd-Dîn, Baskı yeri yok, 1391
38. **Ahmed İsa Âşûr**, Hukmu Tariki's-Salâh ve Keyfe Tusalliî, Kahire, 1397
39. **Dr. Ahmed el-Kübeysî,** el-Musâfir ve ma Yahtassu bihiî min Ahkâmi'l-İbâdât, Baskı yeri yok, 1409
40. **Ahmed Muhammed Şâkir**, el-Musnedu li'l-İmam Ahmed b. Hanbel, Mısır, 1373
41. **Ahmed Muhammed Şakir**, Fehârisu Suneni't-Tirmizî, Beyrut, 1407
42. **Ali b. Sultan el-Kârî**, FusulunMuhimme, Tahkik: Ahmed Abdu'r-Razık el-Kübeysi, Baskı yer ve yılı yok
43. **Ali Hasan Ali Abdu'l-Hamid**, Ahkâmu'l-İ'deyn fi's-Sünneti'l-Mutahhara, Amman, 1405
44. **Ali Yahya Muammer**, Ahkâmu's-Sefer fi'l-İslâm, Kahire, 1397
45. **Bekr b. Abdullah Ebu Zeyd**, et-Takrîb li Ulûmi İbni'l-Kayyim, Riyâd, 1411
46. **Beyhakî**, es-Sunenü'l-Kübrâ -Zeylinde İbnu't-Türkmâni, el-Cevheru'n-Nakiy-, Beyrut, 1344
47. **Celalu'd-Din es-Suyûtî**, el-Eşbâhu ve'n-Nezâir fi Kavâidi ve Furu-i Fıkhi'ş-Şafiîyye, Beyrut, 1399

48. **Dârimî**, Sunen, İstanbul, 1401
49. **Dârekutnî**, Sunen, Tahkik: **es-Seyyid Abdullah Yemânî el-Medeni, Ebu't-Tayyib Muhammed Şemsu'l-Hak el-azîmâbâdî**, et-Taliku'l-Muğnî ale'd-Darakutnî ile birlikte- Hicaz, 1386
50. **Ebu Abdullah Mustafa el-Adevî**, el-⁄aslu ve'l-Kefen, Riyad, 1413
51. **Ebu Bekr el-Cezâirî**, Keyfe Yetetahharu'l-Mu'minu ve Yusallî, Baskı yer ve yılı yok
52. **Ebu Bekr Zeyd el-Curâî el-Hanbelî**, Tuhfetu'r-Raki' ve's-Sâcid fi Ahkâmi'l-Mesacid, Tahkik: Şeyh Taha el-Veli, Beyrut, 1401
53. **Ebu Hacer Muhammed Zağlûl**, ez-Zeylu alâ Mevsuati Etrafi'l-Hadîsi'n-Nebeviyyi'ş-Şerif, Medine, 1414
54. **Ebu Hâcer Muhammed Zağlul**, Mevsuatu Etrafi'l-Hadisi'n-Nebeviyyi'ş- Şerîf, Beyrut, 1410
54. **Enes b. Abdu'l-Hamid el-Kavz**, Kable en Tusallî, Riyad, 1412
55. **Ebu Hacer Muhammed Zağlul**, Feharisu'l-Fethi'r-Rabbânî, Beyrut, 1410
56. **Ebu Hâcer Muhammed Zağlul**, Fihrusu Ahâdîsi Musnedi'l-İmam Ahmed, Beyrut, 1405
57. **Ebu Hamid el-Gazzâlî**, İhyâ-u Ulumi'd-Din, Dımaşk, tarihsiz
58. **Ebu Hatim b. Hibban el-Bustî**'nin telif edip **el-Emir Alâu'd-Din el-Farisî**'nin tertibiyle, el-İhsan fi Takribi Sahih-i İbn Hibban, Tahkik: Şuayb el-Arnavût, Beyrut, 1408
59. **Ebu Muhammed Abdullah b. Mâni'**, el-İnbaâh ilâ Hukmi Tariki's-Salâh, Dar-u İbn Huzeyme, 1412
60. **Ebu Davud**, Sunen, İstanbul, 1401
61. **Ebu Ömer Hây b. Sâlim el-Hây**, İs'âfu'l-Melhûf fi Beyani Ahkâmi Salâti'l-Kusûf, Kuveyt, 1408
62. **el-Emin el-Hac Muhammed Ahmed**, Ahkâmu'l-Cenâiz, Cidde, 1406
63. **Ebu'tTayyib Muhammed Şemsu'l-Hak el-Azîmâbadi**, Avnu'l-Ma'bûd, Şerhu Sunen-i Ebu Davud -**Hafız İbnu'l-Kayyim el-Cevziye**'nin şerhi ile birlikte-, Beyrut, 1399
65. **Dr. Fehd b. Abdu'r-Rahman er-Rumî**, es-Salât-u fi'l-Kur'ân Mefhûmuhâ ve fıkhuhâ, Riyâd, 1409
66. **Ferih b. Salih el-Behlân**, Cemu's-Salateyni li'l-Berd, Birinci baskı, 1414
67. **Dr. Feyhan b. Şâlî el-Mıtîrî**, İs'âfu Ehli'l-Asr bi mâ Verede fi Ahkâmi'l-Vetr, Cidde, 1405
68. **⁄assan b. Yusuf el-Berkavî**, Erbau Mesâil fi Salâti'l-Musâfir, Kuveyt, 1403
69. **Hafız el-Münzirî**, et-Terğib ve't-Terhib, Mısır, 1388
70. **Ahmed Abdu'r-Rahman el-Benna (es-Sââtî)**, el-Fethu'r-Rabbânî Tertibu Musnedi'l-İmam Ahmed..., Daru'ş-Şihab, Kahire, baskı tarihi yok.
71. **Hasen Eyyub**, Fıkhu'l-İbâdât, Beyrut, 1406
72. **Hamed b. İbrahim el-Harîkî**, Salâtu'd-Duhâ Fadluhâ, Vaktuhâ, Aded-u Rekaâtihâ, Riyâd, 1412
73. **el-Heysemî**, Mecmau'z-Zevâid, Beyrut, 1402
74. **İbn Âbidin**, Haşiyetu Reddi'l-Muhtar, Beyrut, 1399
75. **İbnu'l-Arabî**, Ahkâmu'l-Kur'ân, Tahkik: Ali Muhammed el-Becavî, Kahire, 1388
76. **İbn Hacer**, Bulûğu'l-Meram min Edilleti'l-Ahkâm, Notlar: Muhammed Hamid el-Fakî, Baskı yer ve yılı yok.
77. **İbn Hacer el-Askalâni**, Fethu'l-Bâri bi Şerhi Sahihi'l-Buhârî, el-Mektebetu's-Selefiyye, Tarihsiz
78. **İbn Hacer**, Tefsiru Garibi'l-Hadis, Beyrut, Tarihsiz
79. **İbn Hacer**, Telhîsu'l-Habîr fî Tahrici Ehadîsi'r-Râfiiyyi'l-Kebir, Talik: es-Seyyid Abdullah el-Yemânî el-Medeni, Medine, 1384
80. **İbnu'l-Kayyim el-Cevziyye**, Bedâiu'l-Fevâid, Beyrut, Tarihsiz
81. **İbnu'l-Kayyim el-Cevziyye**, Zâdu'l-Meâd fi Hedyi Hayri'l-İbd, Tahkik: Şuayb el-Arnavut, Abdu'l-Kadir el-Arnavut, Beyrut, 1405
82. **İbnu'l-Kayyim el-Cevziyye**, Kitabu's-Salâh ve Hukmu Taârikihâ, Beyrut, 1401
83. **İbn Kudame el-Makdisî**, el-Kâfî fi Fıkhi'l-İmami Ahmed b. Hanbel, Tahkik: Zuheyr eş-Şâvîş, Dımaşk-Beyrut, 1399
84. **İbn Kudame el-Makdisî**, el-Muğnî, Kahire, Tarihsiz
85. **İbn Kudame el-Makdisî**, Muhtasaru Minhâci'l-Kâsidîn, Dımaşk, 1389
86. **İbn Mâce**, Sunen, İstanbul, 1401
87. **İbn Nasiru'd-Din ed-Dımeşkî**, Berdu'l-Ekbâd inde Fakdi'l-Evlâd, Tahkik: Abdu'l-Kadir b. Şeybe el-Hamed, baskı yeri yok, 1400
88. Hikmetu Vucubi's-Salâh, Mektebetu'l-Felah
89. **İbn Teymiye**, Mecmû-u Fetava Şeyhi'l-İslam İbn Teymiye, Derleyen: Abdu'r-Rahman b. Muhammed b. Kasım en-Necdi, Baskı yer ve yılı yok
90. **İmam Ahmed b. Hanbel**, Risaletu's-Salâh, Kahire, 1400
91. **İmam Malik**, el-Muvatta, İstanbul, 1401
92. **el-Kastalânî**, İrşadu's-Sârî li Şerhi Sahihi'l-Buhârî -kenarında: Sahih-i Muslim bi Şerhi'n-Nevevî-, Beyrut, tarihsiz
93. **Mahmud b. Huseyn el-Hariri**, Ahkâmu'l-Mesacid fi'l-İslâm, Riyad, 1411
94. **Mahmud Şid Hattab**, el-Vasît fi Risaleti'l-Mescid el-Askeriyye, Beyrut, 1401

95. **Mansûr b. Yunus el-Behûtî**, Şerhu Minteha'l-İrâdât, Daru'l-Fikr, Baskı yılı yok
96. **el-Mizzî**, Tuhfetu'l-Eşraf bi Marifeti'l-Etrâf -İbn Hacer, en-Nuketu'z-Zirâf ale'l-Atrâf ile-, Beyrut, 1413
97. **Muhammed Abdu'l-Kadir Ata**, Fehârisu Tuhfeti'l-Eşraf, Beyrut, 1410
98. **Muhammed b. Ali eş-Şevkânî**, Neylu'l-Evtâr, Mısır, Tarihsiz
99. **Dr. Muhammed b. Sa'd ÂtSeûd** (tahrik eden), İ'lâmu'l-Hadîs fi Şerhi Sahihi'l-Buhârî, Camiatu Ummi'l-Kurâ, 1409
100. **Muhammed b. Salih el-Useymîn**, Es'iletun ve Ecvibetu'n fi Salâti'l-Î'deyn, Riyâd, 1412
101. **Muhammed b. Salih el-Useymîn**, eş-Şerhu'l-Mumti' alâ Zâdi'l-Müstenkı', Riyâd, 1414
102. **Muhammed b. Abdullah el-Hâkim**, el-Mustedrek ala's-Sahihayni fi'l-Hadis, Riyâd, Baskı tarihi yok.
103. **Muhammed b. Ahmed b. Rüşd el-Kurtubî**, Bidayetu'l-Müçtehid ve Nihayetu'l-Muktasid, Kahire, 1386
104. **Muhammed Abdu'r-Rahman el-Mubârekfurî**, Tuhfetu'l-Ahvezî bi Şerhi Camii't-Tirmizî, Beyrut, 1399
105. **Muhammed b. Muhammed el-Menbici el-Hanbeli**, Tesliyetu Ehli'l-Mesaib, Tahkik: Beşir Muhammed Uyûl, Dımaşk, 1403
106. **Muhammed b. Nasr el-Mervezî**, Ta'zimu Kadri's-Salâh, Tahkik: Dr. Abdu'r-Rahman el-Feryevâî, Medine, 1406
107. **Muhammed Mahmud es-Savvâf**, Talimu's-Salâh, Kahire, 1397
108. **Muhammed b. Mesud el-Ferra el-Beğavî**, Meâlimu't-Tenzîl, Tahkik: Halid el-Ka'k, Mervân Sevvar, Beyrut, 1406
109. **Şeyh Muhammed Abdu'r-Râzik Hamza**, Risaletu's-Salâh Evkâtuhâ Keyfiyetuhâ Envaâuhâ, Kahire, Tarihsiz
110. **Muhammed b. İshak b. Huzeyme es-Sülemi'**, Sahihu İbn Huzeyme, Tahkik: Dr. Muhammed Mustafa el-A'zamî, Beyrut, 1395
111. **Şeyh Muhammed Salih el-Useymîn**, Silsiletu Kitabi'd-Da'va, Fetâvâ, Riyad, 1414
112. **Şeyh Muhammed Salih el-Useymîn**, Seb'ûne Sualen fi Ahkâmi'l-Cenâiz, Daru'l-Muslim, 1413
113. **Şeyh Muhammed es-Salih el-Useymîn**, Risale fi Hukmi Târiki's-Salâh, el-Kasîm, Tarihsiz
114. **Muhammed b. Salih el-Useymîn**, Mecmuatu Durûsi ve Fetava'l-Haremi'l-Mekkî, Hazırlayan: Rızk es-Seyyid Hüseyn, Mes'ad Şaîr ve Huseyn İbrahim Zehrân, Mısır, Tarihsiz
115. **Muhammed el-Useymîn**, Mecmuat-u Resâile Mufide fi Mevakîti's-Salati ve Gayriha, Baskı yeri yok, 1403
116. **Muhammed b. Salih el-Useymin**, Min Ahkâmi's-Salâ, Riyad, 1413
117. **Muhammed Salih el-Useymîn**, Mevâkîtu's-Salâh, Taif, 1412
118. **Muhammed Salih el-Useymîn**, Fetava et-Tâziye, Daru'l-Mecd, 1413
119 **Muhammed b. İbrahim**, Fetâvâ ve Resailu Semahati'ş-Şeyh Muhammed b. İbrahim, Tahkik: Muhammed b. Abdu'r-Rahman b. Kasım, Mekke, 1399
120 **Muhammed b. Muhammed el-Bişri**, Kitabu'l-Cenâiz, Riyâd, Tarihsiz
121. **Muhammed b. el-Hasen eş-Şeybani**, Kitabu'l-Asl (veya: el-Mebsut), Ta'lik: Ebu'l-Vefa el-Afgânî, Pakistan, Tarihsiz
122. **Muhammed Fuad Abdu'l-Baki**, Fehârisu Sunen-i İbn Mâce, Beyrut, 1407
123. **Muhammed Nasîru'd-Din el-Albâni**, Sahihu'l-Câmii's-Sağîr ve Ziyadatuhû (el-Fethu'l-Kebir), Beyrut, 1399.
124. **Muhammed Nasıru'd-Din el-Albâni**, Sahihu Sunen-i İbn Mâce, Beyrut, 1407
125. **Muhammed Nasıru'd-Din el-Albâni**, Sahihu Sunen-i Ebî Davud, Beyrut, 1409
126. **Muhammed Nasıru'd-Din el-Albâni**, Sahihu Suneni't-Tirmizî, 1408
127. **Muhammed Nasiru'd-Din el-Albâni**, Sahihu Suneni'n-Nesâî, Beyrut, 1409
128. **Muhammed Nasiru'd-Din el-Albâni**, Salatu't-Taravîh, Beyrut, 1405
129. **Muhammed Nasuru'd-Din el-Albâni**, Salâtu'l-I'deyn fi'l-Musalla hiye es-Sünne, Beyrut, 1404
130. **Muhammed Nasiru'd-Din el-Albânî**, Daîfu'l-Câmii's-Sağîr ve Ziyâdâtuhû (el-Fethu'l-Kebir), Beyrut, 1399
131. **Muhammed Nasiru'd-Din el-Albânî**, Daîfu Sunen-i İbn Mâce, Beyrut, 1408
132. **Muhammed Nasiru'd-Din el-Albânî**, Daîfu Sunen-i Ebû Davud, Beyrut, 1412
133. **Muhammed Nasiru'd-Din el-Albânî**, Daîfu Suneni'n-Nesaî, Beyrut, 1411
134. **Muhammed Nasuru'd-Din el-Albâni**, Daîfu Suneni't-Tirmizî, Beyrut, 1412
135. **Muhammed b. Ali eş-Şevkânî**, Fethu'l-Kadir, Beyrut, Tarihsiz
136. **Muhammed eş-Şerif b. Mustafa et-Tokadi**, Miftahu's-Sahihayn Buhârî ve Muslim, Beyrut, 1395
137. **el-Münzirî**, Muhtasaru Sunen-i Ebi Davud, el-Hattabi, Meâlimu's-Sunen, İbn Kayyim el-Cevziyye'nin tehzibi, Tahkik: Ahmed Şakir ve Muhammed el-Fakî, Beyrut, Tarihsiz
138. **Muhammed Nâsiru'd-Din el-Albânî**, Silsiletu'l-Ahadîsi's-Sahîha, Beyrut, 1392
139. **Muhammed Nâsiru'd-Din el-Albânî**, Silsiletu'l-Ahadîsi'd-Daife, Beyrut, 1399
140. **Muhyi'd-Din Misto**, es-Salâtu Fıkhuhâ Esraruhâ Taallumu Keyfiyetihâ, Dördüncü baskı, Dimaşk ve Beyrut
141. **Meşhûr Hasan Selmân**, el-Kavlu'l-Mubîn fi Ahtâi'l-Musallîn, ed-Demmâm, 1412
142. **Meşhur Hasan Mahmûd Selmân**, İ'lâmu'l-Âbid fi Hükmi Tekrâri'l-Cemaati fi'l-Mescidi'l-Vâhid, baskı yeri yok, 1409
143. **Muhammed b. İdris eş-Şafiî**, el-Um, Beyrut, 1393
144. **el-Merdâvî**, el-İnsaâf, Tahkik: Muhammed Hâmid el-Fakî, Beyrut, 1406

145. **Muhammed Şemsu'l-Hak el-Azîmâbâdî**, et-Tahkikatu'l-Ûlâ bi İsbati Farziyyeti'l-Cumu'a fi'l-Kurâ, Pakistan Müessesetü'l-Mucemmei'l-İlmî 1408
146. **Mustafa Meşhûr**, el-Hayatu fi Mihrabi's-Salâh, el-İttihadu'l-İslâmî li't-Tullab, 1406
147. **Muhammed Nasiru'd-Din el-Albânî**, Ahkâmu'l-Cenâiz ve Bidauhâ, Beyrut, 1388
148. **Muhammed Nasiru'd-Din el-Elbânî**, İrvâu'l-ⱱâlil fi Tahrici Ehadîsi Menari's-Sebil, baskı, yıl ve tarihi yok
149. **Muslim**, es-Sahih, İstanbul, 1401
150. **Fehd b. Abdu'r-Rahman eş-Şuveyb**, Sıfatu Vudui'n-Nebiy, Kuveyt, 1402
151. **el-Münavî**, Feydu'l-Kadîr Şerhu'l-Caâmii's-Sağiîr, Beyrut, 1391
152. **Muhammed b. İsmail Buhârî, es-Sahih**, İstanbul, 1401
153. **Nesâî**, Kitabu'l-Cumu'a, Tahkik: Ebu Hâcer es-Saîd Zağlûl, Kahire, Tarihsiz
154. **Nevevi**, Sahihu Muslim bi Şerhi'n-Nevevî, el-Matbaatu'l-Mısriyye, baskı yılı yok.
155 **Nevevî**, Ravdatu't-Tâlibin ve Umdetu'l-Muftîn, Beyrut, 1405
156. **Nesâî**, Sunen, İstanbul, 1401
157. **Nevevi, el-Mecmû' Şerhu'l-Mühezzeb**, Baskı yer ve yılı yok.
158. **Nevevi, el-Ezkâr**, Tahkik: Muhyiddin Misto, Dımaşk, 1407
159. **Nebil b. Mansur b. Yakub el-Bihara**, Arbahu'l-Bidâa fi Salâti'l-Cemâa, Daru'd-Da've, 13
160. **el-Kâsânî**, Bedâiu's-Sanâi', Beyrut, 1402
161. Fehârisu Ehadîsi'l-Muvatta, Derleyen ve Düzenleyen: **Halid el-Harrâz, Faysal b. Faris eş-Şami**, Riyad, 1410
162. **Suyutî**, el-Mesâbîh fî Salâti't-Terâvîh, Tahkik: Ali Hasen Ali Abdu'l-Hamîd, Ammân, 1406
163. **Salih b. Fevezân b. Abdullah Âl Fevezan**, el-Mulahhas el-Fıkhî, ed-Demmam, 1415
164. **Salim Fehd el-Miftâh**, Zâdu'l-Misâfir, Kuveyt, 1404
166. **Seyyid Sabık**, Fıkhu's-Sünne, Beyrut, 1407
167. **Prof. Dr. Salih b. Gâni es-Sedelân**, Salâtu'l-Cemaa Hukmühâ ve Ahkâmuhâ, Riyad, 1414
168. **Seyyid Kutub**, Fî Zilâli'l-Kur'ân, Kahire, 1401
169. **Tabîs el-Cumeylî**, Lezzetu'l-Münâcât, Kuveyt, 1399
170. **et-Tebrîzî**, Mişkâtu'l-Mesâbîh, Tahkik: Muhammed Nasiru'd-Din el-Elbânî, Beyrut, 1399
172. **Tirmizî,** Sunen, İstanbul, 1401
173. **Taberânî**, el-Mucemu'l-Evsat, Tahkik: Dr. Mahmud et-Tahhân, Mısır, 1405
174. **Taberânî**, el-Mu'cemu's-Sağîr, -Ebu't-Tayyib Şemsu'l-Hak el-Azîm- âbâdî- Risaletu⁄unyeti'l-Elmaî ile birlikte-, Beyrut, 1403
175 **Taberânî**, el-Mu'cemu'l-Kebir, Tahkik: Hamdi Abdu'l-Mecid es-Selefi
175. **Salih b. Fevezân el-Fevezân**, Muhtasaru Ahkâmi'l-Cenâiz, Riyâd, 1413
176. **el-Ukaylî**, Kitabu'd-Duafâ el-Kebiîr, Tahkik: Dr. Abdu'l-Mu'tî Emin Kaladi, Beyrut, 1404
177. **Wensinck** başkanlığında bir grub oryantalist, el-Mu'cemu'l-Müfehres li Elfazi'l-Hadisi'n-Nebevî, Birill, Leiden
178. **Dr. Yusuf el-Kardavî**, el-İbâdetu fi'l-İslâm, Beyrut, 1393
179. **Yusuf Abdu'r-Rahman el-Mera'şlî**, Fehârisu Telhisî'l-Habîr, Beyrut, 1406
180 **Zeynu'd-Din Ebu'l-Fadl**, Terhu't-Tesrîb fi Şerhi't-Takrim, Daru İhyai't-Turasi'l-Arabi, Tarihsiz
181. **İbn Teymiye, Sünnetü'l-Cumua**, Tahkik: Abdullah Sa'd el-Müz'il, Dâru'l-Hulefâ li'l-Kitabi'l-İslâmî, Baskı yılı yok
182. Müellif adı yok, ve Ekîmu's-Salâh, Kahire, Tarihsiz
183. el-Mu'temed fi Fıkhi'l-İmam Ahmed, Tahkik: **Ali Abdu'l-Hamid Baltacı, Muhammed Vehbi Süleyman**, Beyrut, 1412

İÇİNDEKİLER

Yayıncıdan 7
Takdim 11
Önsöz 23
Salât (Namaz)"ın anlamı 27
A. Sözlük anlamı 27
B. Şer'î anlamı ile Salât (Namaz) 28
İslâm'da ibadet 29
İslâm'da namazın yeri 33
Namaz neyi gerçekleştirir? 33
Namazın yeri 34
Namaz Allah'ı hatırlatır 35
Namaz İslâm'ın bütün rükunlerini bir arada toplar 36
Namaz hayasızlıktan ve münkerden alıkoyar 38
Namazın Etkilerinden 39
Namaz şehâdet kelimesinden sonra İslâm'ın en önemli esasıdır 40
Abdest 43
Sözlük ve şer'î anlamı itibariyle vudu (Abdest) 43
Abdestin meşru oluşunun delili 43
Abdestin fazileti 44
Abdestli olmayı gerektiren hususlar 44
Abdestin farzları 45
Abdest alma şekli 47
Abdestin bazı etkileri 54
Mestler üzerine mesh etmek 55
Mestler üzerine meshin şartları 55
Mesh süresi 56
Meshi iptal eden haller 56
Abdesti bozan haller 56
Abdesti bozan haller ile ilgili bazı meseleler 61
Teyemmüm 64
Teyemmüm'ün sözlük ve terim anlamı 64
Meşruiyetinin delili 64
Teyemmüm yapmak ne zaman meşrudur 65
Teyemmüm ne ile yapılır? 65
Teyemmümün şekli 66
Teyemmümü bozan haller 67
Su ve toprak bulamayan (fakidu't-tahurayn)'ın hükmü 68
Namazdan önce yapılması gereken işler 69
1. Taharet 69
2. Avreti setretmek 73
Hür ve baliğe kadının namazdaki avreti 73
3. Ezan 75
Ezan ve ikametin anlamı ve hükümleri 75
Sevimli bir nidâ (sesleniş) 75
Ezanın meşrû kılınışı 76
Ezan şekilleri 77
Ezan lafızlarının çift, kamet lafızlarının tek söylenmesindeki hikmet 78
Ezanın Şartları 80
4. Kıble'ye yönelmek (İstikbal-i kıble) 82
Kıble'nin sözlük ve şer'î anlamı 82
Kıble'ye yönelmenin (istikbâlin) hükmü 82

Kıble nasıl bilinir? 83
Kıble'ye yönelmek yükümlülüğü ne zaman kalkar? 84
5. Farz namaz için vaktin girmesi 85
Namazların vakitleri 86
Namaz nasıl vaktinde kılınmış olur? 87
Mazeretsiz olarak namazı geciktirmenin hükmü 88
Namaz nasıl kılınır? 91
Namazı doğru dürüst kılamayan kimse ile ilgili hadis-i şerif 108
Namazın Rükunleri 109
Namazda bir ruknü terkeden kimsenin hükmü 113
Namazın şartları 115
Namazın vâcibleri 118
Vâcib 118
Namazın sünnetleri 120
Namazda haram olan şeyler 128
Namazda mekruh olan şeyler 134
Namazda mübah olan şeyler 144
Beş vakit namazın vakitleri 150
Gündüzün oldukça uzadığı yahut gecenin çokça kısaldığı yahut senenin bazı günlerinde gece yahut gündüzün hiç görülmediği ülkelerde namaz kılmak 152
Yolculuk halinde namaz 155
Namaz kısaltmanın şartarı 157
Kasr (Yolculukta namazı kasılatmak) ile ilgili bazı meseleler 161
Yolculukta namazları cem' etmek 168
Cem'in tanımı ve hükmü 168
Cem' zamanı ve şekli 169
Cem' yapmayı mübah kılan sebebler 169
Cem' ve kasr birbirinden ayrılmaz mıdır? 174
Yolculuğun (Seferin) ruhsatları 174
İslâm'da musamahakârlık 174
Yolculuğun ruhsatları nelerdir? 175
Yolculukta revâtib sünnetlerin meşruiyeti kalkar mı? 176
Binek üzerinde olanın namaz kılma şekli 176
Gemide namaz 177
Uçakta namaz, hükmü ve kılınış şekli 179
Korku namazı 180
Korku namazının meşru oluşunun delilleri 180
Korku namazının kılınış şekilleri 181
Korku halinde akşam namazının kılınışı 184
Korku namazı ile ilgili bazı meseleler 185
Korku namazında silâh taşımak 185
Güvenlik halinde korku namazı 185
İslâmın kolaylığı ve müsamahakârlığı 186
Hastanın ve hasta hükmünde olanların namazları 188
Cuma namazı 192
Cuma namazının hükmü 192
Cuma namazı kimlere vacibtir? 193
Cuma namazının meşrû' kılınmasının hikmeti 195
Cuma gününün fazileti 195
Cuma namazına gitme adabı 198
Cumanın sıhhat şartları 202
Hutbenin şartları 204
Hutbenin sıhhat şartları 204
İki hutbenin rükunleri 207
Hutbenin sünnetleri 208

Cuma hutbesini dinleyenin uyması gereken âdâb 211
Cuma namazı ile ilgili bazı hükümler 214
Cuma namazının sünneti 216
Cuma namazını kılmamayı mübah kılan özürler 217
1. Genel özürler 217
2. Özel özürlerden bazıları 218
Radyo ve televizyona uyarak cuma namazı kılmanın hükmü 221
Namazı terkedenin hükmü223
Namazı terkeden 224
Namazı terketmek suretiyle irtidâd etmenin sonuçları 230
Dünyadaki sonuçları 230
Âhirette 232
Cenaze namazı ve ilgili diğer hususlar 233
Ölümü hatırlamak ve Yüce Allah'a kavuşmaya hazırlık 233
Hasta nasıl hareket etmeli? 235
Ölüm yaklaştığı sırada yapılması sünnet olan işler 236
Ölümün alâmetleri 237
Ölümden sonra ve gasilden önce yapılacaklar 238
Ölünün yıkanması ve kefenlenmesi239
Ölüyü yıkamanın ve kefenlemenin hükmü 239
Ölüyü yıkamakta öncelik 239
Ölüyü yıkayacak kimsede aranan şartlar 240
Ölüyü yıkamanın şartları 240
Ölüyü yıkama şekli 241
Ölünün kefenlenmesi 242
Cenaze namazı 244
Cenaze namazının hükmü ve delili 244
Cenaze namazının şartları 245
Cenaze namazının rükunleri 245
Sünnetleri 246
Cenaze namazını kılma şekli 246
Cenaze namazına ait bazı hükümler 248
Cenazenin peşinden gitmek fazileti ve keyfiyeti 252
Ölünün defnedilmesi 254
Ölü defnine dair bazı hükümler 257
Ta'ziye 261
Nafileler 267
1. Revâtib (Nafileler) 267
Tatavvu' (nafile) namazının meşrûiyeti 267
Revâtib sünnetler268
Sabah sünnetinin fazileti 269
Sabah namazının sünnetinin bazı özellikleri 270
Râtib sünnet ile farz namaz arasını ayırmak 271
Nafile namazın kılınacağı yer 271
Revâtib sünnetin kazasını kılmanın hükmü 272
Tatavvu namazı kılınırken oturmak272
Yolculuk halinde revâtib sünnetlerini kılmak 273
2. Teravih namazı 274
Hükmü ve bu ismin verilmesinin sebebi 274
Teravihin fazileti ve vakti 274
Rekatlerinin sayısı 275
Terâvihte Kur'ân okumak 278
Vitir ve teravihte kunut 278
Teravihin meşru şekli 280
3. Teheccüd 282
Hükmü ve fazileti 282

Teheccüde kalkmanın adabı 284
Gece namazı kılmayı kolaylaştırıcı sebepler 289
4. Bayram Namazları (Ramazan ve Kurban Bayramları Namazları) 292
Bayram namazının meşru oluşunun asli dayanağı 292
Bayram Namazının Hükmü 293
Bayram Namazının Hükmü 293
Bayram namazının edâ edileceği yer 294
Bayram namazının kılınış şekli 295
Bayram namazları dolayısıyla ezan okunmaz, kamet getirilmez 296
Bayram namazından önce ya da sonra namaz kılınır mı? 297
Bayram namazı kaza edilir mi? 298
Bayram namazı hutbesi 299
Musallaya çıkmak ve musalladan dönmek 300
Cuma ve bayram aynı güne gelirse 301
5. Kusûf (güneş tutulması) namazı 301
Kusûf namazının hükmü ve delili 302
Bu namazın meşruiyetinin hikmeti 303
Kusûf namazının kılınış şekli 303
Kusûf namazına dair bazı hükümler 305
Kusûf namazına yetişmekte geç kalan (mesbuk)un hükmü 308
İslâmın tashih ettiği bozuk inanışlar 308
6. İstiskâ namazı 309
Sözlük ve şer'î anlamı ile istiskâ 309
İstiskâ (yağmur duası)nın hükmü 310
İstiskâ ne zaman meşru olur? 310
İstiskâ namazının kılınış şekli 311
İstiskâ namazı ile ilgili bazı hükümler 312
Cemaatle namaz 318
Cemaatle namaz kılmanın fazileti 318
Cemaatle namaz kılmanın hükmü 321
Cemaatle namaz kaç kişi ile kılınabilir ve cemaatle namaza gelmeyenin hükmü 324
Namazın eda edileceği yer 326
Memuriyet dairelerinde cemaatle namaz 329
Cemaatle namaz kılmak ile ilgili bazı hükümler 329
Mescid 332
Mescid bina etmenin fazileti 332
Geçmişte mescid 333
Günümüzde mescidin yapabileceği görevler 337
Toplumu mescide bağlamanın yolları 340
Kaynaklar ve başvurulan eserler 341
İçindekiler 348

1 *Muslim*, I, 88
2 *Buhârî*, I, 155
3 *Musned*, I, 290. Peygamber *Sallalahu aleyhi vesellem*'in hanımı Um Seleme'nin rivayet etti€i bu hadis hakkında *el-Fethu'r-Rabbani*, II, 207-208'de: *İbn Mâce* tarafından rivâyet edildi€ine işaret edilmiş ve "Senedi ceyyiddir" denilmiştir, el-Albâni de *el-İrvâ*, VII, 238'de senedinin sahih oldu€unu ifade etmiştir.
4 Zebidî, *Tâcu'l-Arûs*, XIX, 606-607
5 Taberânî, *Evsat*, III, 154, Sa€ir, I, 60,61
6 *Nesâî*, VII, 61; İbn Hacer, *Telhisu'l-Habîr*, III, 116, H. no: 1435'de hadisi *Nesâî* rivayet etmiş olup, senedi hasendir demektedir.
7 *Tirmizî*, V, 11-12; Bu hasen, sahih bir hadistir kaydıyla.
8 *Buhârî*, I, 8; *Muslim*, I, 45
9 *Buhârî*, I, 93
10 *Buhârî*, I, 113 -lafız *Buhârî*'nin-; *Muslim*, I, 370-371

11 Dr. Hasan et-Turabi, *es-Salatu İmadu'd-Din*, s. 54
12 İmam Allame Ali b. Muhammed Sultan el-Kari, *Fusulun-Muhimme*, s. 13
13 *Buhârî*, I, 134
14 Dr. Hasen et-Turabi, a.g.e., s. 54
15 Bu lafız el-Bakara, 2/43, 83, 110; en-Nisa, 4/77; en-Nur, 24/56; el-Mücadele, 58/13; el-Müzzemmil, 73/20 gibi birkaç defa tekrarlanmaktadır.
16 Bu ifadeler el-Bakara, II, 277; et-Tevbe, 9/5, 11; el-Hac, 22/41 gibi âyetlerde birkaç defa geçmektedir.
17 el-Bakara, 2/177; et-Tevbe, 9/18
18 Bu ifade İbn Abbas'tan merfu ve mevkuf olarak rivayet edilmiştir. Mevkuf rivayeti *Taberî*, merfu rivayeti *Taberânî* rivayet etmiştir. *Taberânî* aynı şekilde bunu el-Hasen'den mürsel bir rivayet olarak ta zikretmektedir. Beyhaki ise fiuabu'l-İman'da bu rivayeti zikretmiş olup, İmam Ahmed de *ez-Zühd* adlı eserinde bunu İbn Mesud'un rivayet etti€i bir hadis olarak kaydetmektedir. Bk. ez-Zeylaî, *Tahricu'l-Ahadis ve'l-Âsâr el-Vâkıa fi Tefsiri'l-Keşşaf li'z-Zemahşeri*, III, 44-45
19 *Buhârî*, I, 158-159
20 Heysemi, *Mecmau'z-Zevâid*, I, 291-292'de zikretmekte ve şunları söylemektedir: Hadisi *Taberânî*, *Evsat*'ta rivayet etmiştir. Ravileri arasında el-Kayyim b. Osman da vardır. *Buhârî*: Bu zatın mutabaat olunmayan hadis rivayetleri vardır demektedir. İbn Hibban ise *es-Sikat* adlı eserinde; hata etti€i de olur, demektedir.
21 *Musned*, I, 290; *el-Fethu'r-Rabbani*, II, 207-208'de: İsnadı ceyyiddir denilmiştir. el-Albâni, *el-İrva*, VII, 238'de senedinin sahih oldu€unu belirtmektedir.
22 *Muslim*, I, 88
23 *Taberânî*, *Kebir*, VIII,206-207 H. no: 7731; el-Heysemi, *Mecmau'z-Zevâid*, X, 389'da şunları söylemektedir: Hadisin senedinde zayıf raviler vardır. İbn Hibban bunların sika olduklarını belirtmekle birlikte hata da yaparlar, diye eklemiştir.
24 İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, I, 194 vav, dat ve hemze maddesi
25 *Buhârî*, I, 43; *Muslim*, I, 204, H. no: 225
26 *Muslim*, I, 204, H. no: 224
27 el-Munzirî, *et-Ter€ib ve't-Terhib*, I, 153-154, H. no: 13. Hadisin sonunda şunları söylemektedir: Hadisi Malik, *Nesâî*, İbn Mâce ve Hakim rivayet etmiş olup, Hakim, *Buhârî* ve *Muslim*'in şartına göre sahihtir. Hiçbir illeti yoktur, demiştir. es-Sunabihi ise meşhur bir sahabidir.
28 *Nesâî*, V, 222; *el-Fethu'r-Rabbani*, XII, 68'de şöyle denilmektedir: Hadisi Beyhaki ve İmam fiafiî, İbn Ömer'den sahih bir sened ile ve ona mevkuf bir rivayet olarak rivayet etmişlerdir.
29 *Taberânî*, el-Kebir, III, 205, H. no: 3135; Heysemi, Mecmau'z-Zevaid, I, 276-277'de şunları söylemektedir: Hadisi *Taberânî*, *Kebir* ve *Evsat*'da rivayet etmiş olup, senedinde Süveyd Ebu Hatim vardır. Bunu *Nesâî* zayıf kabul ederken, İbn Maîn bir rivayette zayıf, bir di€er rivayette sika oldu€unu söylemiştir.
30 *Ebu Davud*, I, 100, H. no: 144; el-Albâni, *Sahihu Sunen-i Ebi Davud*, I, 30 H. no: 131'de sahih oldu€unu belirtmiştir.
31 *Muslim*, I, 212, H. no: 237
32 *Muslim*, I, 212-213, H. no: 238
33 *Muslim*, I, 126, H. no: 246
34 *İbn Mâce*, I, 152, H. no: 443; el-Albâni, *Sahihu Sunen-i İbn-i Mace*, I, 74, H. no: 357'de sahih oldu€unu belirtmiştir.
35 *Buhârî*, I, 49
36 *Muslim*, I, 215, H. no: 243
37 *Nesâî*, V, 236 -lafız ona ait-; *Musned*, III, 294; *el-Fethu'r-Rabbani*, XII, 73, H. no: 274'de: Bu babın hadisinin senedi ceyyiddir, demektedir.
38 *Buhârî*, I, 2
39 İbn Hacer, *Fethu'l-Bâri*, I, 232
40 *Ebu Davud*, I, 75, H. no: 101; el-Albâni, *Sahihu Sunen-i Ebî Davud*, I, 21, H. no: 92'de sahih oldu€unu belirtmektedir.
41 Taberânî, *Sa€ir*, I, 73
42 *Nesâî*, I, 64; el-Albâni, *Sahihu Sunen-i Nesâî*, I, 19, H. no: 81'de senedinin sahih oldu€unu belirtmektedir.
43 *İbn Mâce*, I, 153, H. no: 447; *Tirmizî*, I, 57, H. no: 39. Hasen oldu€unu söylemiştir. el-Albâni, *Sahihu Suneni't-Tirmizî*, I, 14, H. no: 36, hasen, sahihtir, demiştir.
44 *Muslim*, I, 233, H. no: 278
45 *Ebu Davud*, I, 99-100, H. no: 142; *Tirmizî*, I, 56, H. no: 38, hasen, sahihtir kaydıyla.
46 *Muslim*, I, 211, H. no: 235
47 *Dârimî*, I, 178; el-Albâni, *Mişkâtu'l-Mesâbîh*, I, 129'da senedinin sahih oldu€unu belirtmektedir.
48 Beyhaki, *es-Sunen*, I, 35. İbnu't-Türkmani dedi ki: Bu hadis Muvatta'da bu senedle abdesti sözkonusu etmeksizin mevkuf bir rivayet olarak yer almaktadır. Ayrıca *Taberânî* bunu el-*Evsat*, II, 138, H. no: 1260'da zikretmiştir.
49 *Musned*, I, 3; *el-Fethu'r-Rabbani*, I, 290, H. no: 156'da şöyle denilmiştir: el-Heysemi dedi ki: Bu hadisi Ahmed ve Ebu Ya'la rivayet etmiş olup, ravileri sika ravilerdir. Ancak Abdullah b. Muhammed, Ebu Bekir'den hadis dinlemiş de€ildir.
50 *Muslim*, I, 204-205, H. no: 226
51 *İbn Mâce*, I, 148, H. no: 430; *Tirmizî*, I, 46, H. no: 31 lafız ona ait olup, hasen, sahihtir demiştir.

52 *Ebu Davud*, I, 101, H. no: 145; el-Albâni, *Sahihu Sunen-i Ebi Davud*, I, 30, H. no: 132'de sahih oldu€unu belirtmiştir.
53 *Muslim*, I, 204-205, H. no: 226
54 *Buhârî*, I, 54-55
55 *Ebu Davud*, I, 94, H. no: 135; el-Albâni, *Sahihu Sunen-i Ebi Davud*, I, 28, H. no: 123'te hasen, sahihtir demektedir.
56 *Muslim*, I, 204-205, H. no: 226
57 *Tirmizî*, I, 57, H. no: 39; el-Albâni, Sahihu Suneni't-*Tirmizî*, I, 14, H. no: 36, hasen, sahihtir demiştir.
58 İbn Hibban, Sahih -lafız kendisinin olmak üzere-, III, 364, H. no: 1083; Hakim, el-Mustedrek, I, 161-162'de kaydetmiş ve şöyle demiştir: Bu hadis *Muslim*'in şartına göre sahihtir, çünkü *Muslim*, Habib b. Zeyd'in rivayetini delil olarak göstermiştir. Bununla birlikte *Buhârî* ve *Muslim* bunu rivayet etmemişlerdir. Bu hususta Zehebî de ona muvafakat etmiştir.
59 *Musned*, IV, 39; el-Fethu'r-Rabbani, II, 31, H. no: 260'da şunları söylemektedir. Bu hadisi Ebu Ya'la el-Mevsıli ve Sahih'inde İbn Hibban rivayet etmiştir. Aynı şekilde İbn Huzeyme de Sahih'inde kendi senediyle fiu'be'den, o Habib b. Zeyd'den, o Abbad b. Temim'den, o Abdullah b. Zeyd'den diye rivayet etmiş olup, Habib'in sika bir ravi oldu€unu *Nesâî* ve başkaları söylemiş, Ebu Haşim salih (rivayeti elverişli, kabul edilebilir) bir kimsedir, demiştir.
60 *Ebu Davud*, I, 103, H. no: 148; el-Albâni, *Sahihu Sunen-i Ebi Davud*, I, 30, H. no: 134
61 *Nesâî*, V, 5; el-Albâni, *Sahihu Suneni'n-Nesâî*, II, 511, H. no: 2286'da sahih oldu€unu belirtmektedir.
62 *Buhârî*, I, 50
63 Beyhaki, *Sunen*, I, 86; İbn Hibban, *Sahih*, III, 370, H. no: 1090 -lafız ona ait-; Ebu Davud, *Sunen*, IV, 379, H. no: 4141; El-Albâni, *Sahihu Sunen-i Ebi Davud*, II, 780, H. no: 3488'de sahih oldu€unu belirtmektedir.
64 *Muslim*, I, 210, H. no: 234
65 Munzirî, *et-Ter€ib ve't-Terhib*, I, 172. Bu hadis ile ilgili olarak da şunları söylemektedir: Hadisi *Taberânî Evsat*'ta rivayet etmiş olup, ravileri sahih hadislerin ravileridir. Lafız da ona aittir. Hadisi ayrıca *Nesâî* rivayet etmiş ve sonunda da! "O sahife üzerine bir mühür basılır, Arşın altına bırakılır, kıyamet gününe kadar bu mühür kırılmaz." demiş ve bunun Ebu Said'e mevkuf bir rivayet oldu€unu daha do€ru kabul etmiştir.
66 *Musned*, IV, 226; *el-Fethu'r-Rabbani*, XIX, 71'de şunlar söylenmektedir: Ebu Davud ile el-Münzirî, onun hakkında bir şey söylememiş, Hafız Suyutî bu hadisin hasen oldu€unu belirtmiştir.
67 *Musned*, V, 252; *el-Fethu'r-Rabbani*, I, 301, H. no: 185'de şunları söylemektedir: el-Heysemi dedi ki: Hadisi Ahmed ve *el-Kebir*'de *Taberânî* buna yakın lafızlarla rivayet etmiş olup, senedi hasendir.
68 *Muslim*, I, 228, H. no: 272. Muslim dedi ki:, el-A'şâ dedi ki:, İbrahim dedi ki: Bu hadis (alimlerin) hoşlarına giderdi. Çünkü Cerir'in müslüman olması Maide suresinin inişinden sonra olmuştur.
69 *Buhârî*, I, 59
70 *Ebu Davud*, I, 114, H. no: 162; İbn Hacer, *Telhisu'l-Habir*, I, 160'da senedi sahihtir, demektedir.
71 *Nesâî*, I, 84; *Tirmizî* -lafız onun-, I, 159, H. no: 99 "hasen, sahihtir" kaydıyla.
72 *Muslim*, I, 232, H. no: 276
73 *Tirmizî*, 109, H. no: 74 "hasen, sahih bir hadistir" kaydıyla; *el-Albâni, Sahihu Suneni't-Tirmizî*, I, 23, H. no: 64'de sahih oldu€unu belirtmektedir.
74 Nevevi, *el-Mecmu*, II, 4
75 *Ebu Davud*, I, 140, H. no: 203; *İbn Mâce*, I, 161, H. no: 477 "lafız ona ait"; Hadis hakkında Nevevi, *el-Mecmu*, I, 13'de: "Hasen bir hadistir" demiş, İbn Hacer, *et-Telhis*, I, 118, H. no: 159'da şunları söylemektedir: Ali (r.a)'ın rivayet etti€i hadis Bakiyye'nin rivayetiyle gelmiştir. Onunla ilgili olarak el-Cevazani vahi (oldukça gevşek)dir demiştir. Muaviye'nin rivayet etti€i hadisi ise Ahmed ve Dârekutnî de rivayet etmiş olup, onun da senedinde Bakiyye vardır. Zayıf bir ravidir. İbn Ebi Hatim dedi ki: Ben babama bu iki hadis hakkında sordum da: İkisi de pek güçlü de€ildir, demiştir. Ahmed dedi ki: Bu hususta Ali'nin hadisi Muaviye'den daha sa€lamdır. el-Munzirî, İbnu's-Salah ve Nevevi, Ali'nin rivayet etti€i hadisi hasen kabul etmişlerdir.
76 *Muslim*, I, 284, H. no: 125; *Ebu Davud* -lafız ona ait-, I, 136, H. no: 200; *Tirmizî*, I, 113, H. no: 78. *Tirmizî* hadis hakkında "hasen, sahihtir" demiştir.
77 *Tirmizî*, I, 126, H. no: 82 "hasen, sahihtir" kaydıyla, I, 129.
78 *el-Beyhaki*, I, 133; el-Albâni, *Sahihu'l-Camii's-Sa€ir*, I, 159, H. no: 359'da Ebu Hureyre yoluyla gelen rivayetinin sahih oldu€unu belirtmektedir.
79 *Beyhaki*, I, 132; el-Albâni, *Sahihu'l-Camii's-Sa€ir*, I, 397, H. no: 2722'de sahih oldu€unu belirtmektedir.
80 *Beyhaki*, I, 134 -lafız ona ait-; *Tirmizî*, I, 232, H. no: 85 "bu hadis bu hususta gelmiş rivayetlerin en güzelidir" kaydıyla; el-Albâni, *Sahihu Suneni't-Tirmizî*, I, 26, H. no: 74'de sahih oldu€unu belirtmektedir.
81 *Muslim*, I, 275, H. no: 97
82 *Ebu Davud*, I, 128, H. no: 184; el-Albâni, *Sahihu Sunen-i Ebi Davud*, I, 37, H. no: 169'da sahih oldu€unu belirtmektedir.
83 *Ebu Davud*, I, 133, H. no: 192; el-Albâni, *Sahihu Sunen-i Ebi Davud*, I, 39, H. no: 177'de sahih oldu€unu belirtmektedir.
84 *Dârekutnî* -lafız ona ait-, I, 151; Beyhaki, *Sunen*, I, 159; İbn Hacer, *Telhisu'l-Habîr*, I, 117-118, H. no: 158'de şunları söylemektedir: "Senedinde el-Fudayl b. el-Muhtar vardır. Oldukça zayıf bir ravidir. Ayrıca İbn Abbas'ın azadlısı fiube de vardır. O da zayıf bir ravidir. İbn Adiy: Rivayet mevkuftur, demiştir. Beyhaki ise bu merfu bir rivayet olarak sabit de€ildir, demiştir. *Taberânî* bunu Ebu Umame yoluyla rivayet etmiş olup, senedi birincisinden daha zayıftır. İbn Mesud yoluyla da mevkuf bir rivayet olarak kaydetmiştir.
85 İbn Hacer, *Telhisu'l-Habir*, I, 118

86 *Musned*, IV, 352; Taberânî, *Kebir*, VII, 270, H. no: 7106; *el-Fethu'r-Rabban*i, I, 94, H. no: 383'de şunları söylemektedir: el-Heysemi dedi ki: Bu hadisi *Taberânî el-Kebir*'de rivayet etmiş olup, senedi -inşaallah- hasendir, demiştir.
87 *Tirmizî*, I, 142-143, H. no: 87; el-Albâni, *Sahihu Suneni't-Tirmizî*, I, 27, H. no: 76'da sahih oldu€unu belirtmektedir.
88 *Beyhaki*, I, 141; İbn Hacer, *Telhisu'l-Habir*, I, 113, H. no: 152'de şöyle demektedir: Bu hadisi Beyhaki rivayet etmiştir. Senedinde Salih b. Mukatil vardır, zayıftır. İbnu'l-Arabi'nin iddiasına göre Dârekutnî bu hadisin sahih oldu€unu kabul etmiştir. Halbuki durum böyle de€ildir. Aksine hadisin akabinde Sunen'inde: Salih b. Mukatil pek kuvvetli birisi de€ildir, demektedir.
89 İbn Ömer ve İbn Abbas'tan gelen bu rivayeti *Beyhaki*, I, 305-306'da zikretmektedir. Ebu Hureyre'nin rivayeti *İbn Kudame*, I, 47'de yer almaktadır. Ayrıca bk. İbn Kudame, *el-Mu€ni*, I, 191-192
90 İbn Kudame, *el-Mu€ni*, I, 192
91 *Musned*, V, 248; *el-Fethu'r-Rabbani*, II, 187-188'de şunlar söylenmektedir: "Bu hadisi (başka bir kaynakta) tesbit edemedim. Seyyar el-Umevi dışında bütün ravileri sikadırlar. Seyyar da do€ru sözlü bir kimsedir."
92 *Buhârî*, I, 113
93 *Tirmizî*, I, 212-213, H. no: 124 "hasen, sahihtir" kaydıyla.
94 *Buhârî*, I, 2
95 *Buhârî*, I, 87
96 *Dârekutnî*, I, 183; H. no: 33, el-Azimabadî dedi ki: Bu hadisi Husayn'dan merfu olarak İbrahim b. Tahman'dan başkası rivayet etmemektedir. fiu'be, Zaide ve başkaları bunu mevkuf olarak rivayet etmiştir. Ebu Malik'in, Ammar'dan hadis dinledi€i su götürür. Seleme b. Suheyl bunu rivayet ederken şöyle demiştir: Ebu Malik'ten, o İbn Ebza'dan, o Ammar'dan. Bunu ondan es-Sevr-i böylece nakletmiştir.
97 *Dârekutnî*, I, 180, H. no: 16, Yemânî el-Medenî dedi ki: Hadisi Hakim, *el-Mustedrek*'te rivayet etmiş olup, onun hakkında bir şey söylememiştir. (Yine Yemani) dedi ki: Ben bu hadisi Ubeydullah'tan *Musned* olarak Ali b. Zabyan'dan başka bir kimsenin rivayet etti€ini bilmiyorum. O ise sadûk bir kimsedir. Yahya b. Said, Huşeym ve başkaları ise bunu mevkuf olarak rivayet etmişlerdir. Malik de, Nafi'den diye rivayet etmiştir. Bazıları bu hadisi Ali b. Zabyan dolayısıyla zayıf kabul ederler. el-İmam' da şunları söylemektedir: İbn Numeyr dedi ki: Rivayet etti€i bütün hadislerinde hata eder. Yahya b. Said ve Ebu Davud: O bir şey de€ildir. en-*Nesâî* ile Ebu Hatim: O metruk (rivayetini alması terkedilmiş) bir kimsedir. Ebu Zur'a: Hadisi vahidir. İbn Hibban: Onun nakletti€i haberler delil gösterilemez demişlerdir. İbn Adiy de bunu böylece rivayet etmiş ve şöyle demiştir: Ali b. Zabyan bunu merfu olarak rivayet etmekle birlikte es-Sevri, Yahya el-Kattan gibi sika raviler ise bunu mevkuf olarak rivayet etmişlerdir. en-*Nesâî* ve İbn-i Main'den naklen Ali b. Zabyan'ın zayıf oldu€unu belirtmiş, kendisi de bu hususta onlara muvafakat etmiştir.
98 el-Heysemi, *Mecmau'z-Zevaid*, I, 261'de şunları söylemektedir: Bu hadisi *el-Bezzar* rivayet etmiş olup şöyle der: "Biz bu hadisin Ebu Hureyre'den ancak bu yolla rivayet edildi€ini biliyoruz." Hadisin ravileri sahih hadis ravileridir.
99 *Buhârî*, I, 113
100 *Muslim*, I, 975, H. no: 1337
101 *Buhârî*, I, 106
102 *Muslim*, I, 204, H. no: 244
103 *Muslim*, I, 247, H. no: 303
104 *Dârekutnî*, I, 127, el-Azimabadi dedi ki: Hadisin bilinen rivayeti mürsel oldu€udur. el-Albâni, *İrvau'l-ºalil*, I, 310, H. no: 280'de sahih oldu€unu belirtmektedir.
105 *Buhârî*, I, 79
106 *İbn Mâce*, I, 180, H. no: 542, el-Albâni, *Sahihu Sunen-i İbn-i Mace*, I, 89, H. no: 440'da sahih oldu€unu belirtmektedir.
107 *Buhârî*, I, 79
108 *Ebu Davud*, I, 296, H. no: 383; el-Albâni, *Sahihu Sunen-i Ebu Davud*, I, 77, H. no: 369'da sahih oldu€unu belirtmektedir.
109 *Buhârî*, I, 61
110 Heysemi, *Mecmau'z-Zevaid*, II, 51'de şunları söylemektedir: Bu hadisi Ebu Davud "şüphesiz Allah kendisi için süslenilmeye en layık olandır" ifadesi dışında rivayet etmiştir. *Taberânî* de Kebir'de rivayet etmiş olup, senedi hasendir.
111 İbn Kudame, *Mu€ni*, I, 577
112 *İbn Kudame*, I, 62
113 *Buhârî*, I, 97-98
114 *Tirmizî*, V, 111, H. no: 2798, hasen bir hadistir, kaydıyla.
115 *Buhârî*, I, 97
116 *Buhârî*, I, 155
117 *Ebu Davud*, I, 337-338, H. no: 499 -lafız onun- *İbn Mâce*, I, 233, H. no: 706; *Tirmizî*, -Muhtasar olarak-, I, 358-359, H. no: 189, hasen sahih kaydıyla; *Muslim* ona yakın bir rivayeti Ebu Mahzure'den I, 287, H. no: 379'da kaydetmektedir.
118 *Tirmizî*, I, 367, H. no: 192, hasen, sahih kaydıyla
119 *Muslim*, I, 287, H. no: 379
120 *Nesâî*, II, 3; el-Albâni, *Sahihu Suneni'n-Nesâî*, I, 135, H. no: 610'da hasen oldu€unu; İbn Hacer, *Fethu'l-Bâri*, II, 83: "Bu, bu hususta bütün lafızlarının aynı olmasını gerektirir. Ancak sonundaki tevhid kelimesinin bir defa söylendi€inde ihtilâf yoktur." demektedir.
121 *Nesâî*, II, 4 -lafız onun-; *Tirmizî*, I, 367, H. no: 192 hasen, sahih bir hadistir, kaydıyla.

122 Bk. İbnu'l-Kayyim, *Zâdu'l-Meâd*, II, 390
123 Aynı eser, II, 389
124 İbn Hacer, *Fethu'l-Bâri*, II, 84
125 *Ebu Davud*, I, 340, H. no: 500; el-Albâni, *Sahihu Sunen-i Ebi Davud*, I, 100, H. no: 472; *Tirmizî* -muhtasar olarak-, I, 366, H. no: 191. Ebu Mahzure'nin ezana dair hadisi sahih hadistir, kaydıyla.
126 *Buhârî*, I, 155
127 *Ebu Davud*, I, 308-309, H. no: 444; el-Albâni, *Sahihu Sunen-i Ebi Davud*, I, 90, H. no: 428'de sahih oldu€unu belirtmiştir.
128 İbn Kudame, *Mu€ni*, I, 409
129 *Beyhaki*, I, 408
130 İbn Kudame, *Mu€ni*, I, 422
131 *Buhârî*, VIII, 156; *Muslim*, II, 1344, H. no: 1718
132 *Buhârî*, I, 155
133 *Buhârî*, I, 151
134 *Muslim*, I, 290, H. no: 387
135 *Buhârî*, I, 152
136 *Muslim*, I, 288, H. no: 383
137 *Muslim*, I, 289, H. no: 385
138 *Muslim*, I, 289, H. no: 384
139 *Buhârî*, I, 152
140 *Muslim*, I, 298, H. no: 397
141 *Muslim*, I, 374, H. no: 525
142 *Tirmizî*, II, 173, H. no: 342, hasen, sahihtir kaydıyla
143 İbn Kesir, *Tefsir*, Beyrut, 1401, IV, 160 (çeviren)
144 *Muslim*, I, 376, H. no: 375; *Buhârî*, I, 157; Muvatta, I, 195 (çeviren)
145 *Muslim*, I, 975, H. no: 1337
146 *Buhârî*, V, 162-163
147 *Muslim*, I, 486, H. no: 1100
148 *Ebu Davud*, II, 21, H. no: 1225; Hafız Munzirî, *Muhtasaru Sunen-i Ebi Davud*, II, 59, H. no: 1179'da: İsnadı hasendir, demektedir.
149 *Nesâî*, I, 228-229; el-Albâni, *Sahihu Suneni'n-Nesâî*, I, 100, H. no: 445'de sahih oldu€unu belirtmektedir.
150 *Nesâî*, I, 263; el-Albâni, Sahihu Suneni'n-*Nesâî*, I, 115, H. no: 512'de sahih oldu€unu belirtmektedir.
151 *Buhârî*, I, 145
152 *Buhârî*, I, 139
153 *Tirmizî*, I, 334, H. no: 177; el-Albâni, *Sahihu Suneni't-Tirmizî*, I, 57, H. no: 149 ve *İrvâ*, I, 291, H. no: 263'te sahih oldu€unu belirtmektedir.
154 *Buhârî*, VIII, 156; *Muslim*, II, 1344, H. no: 1718
155 *Tirmizî*, I, 334, H. no: 177; el-Albâni, Sahihu Suneni't-*Tirmizî*, I, 57, H. no: 149 ile İrvâ, I, 291, H. no: 263'de sahih oldu€unu belirtmektedir.
156 *Buhârî*, I, 148
157 *Buhârî*, I, 147-148
158 *Muslim*, I, 472-473, H. no: 681
159 Hattabi, *A'lamu'l-Hadis*, I, 453
160 *Buhârî*, I, 155
161 *Muslim*, II, 1343, H. no: 1718
162 *Muslim*, I, 88, H. no: 82
163 *Muslim*, I, 459, H. no: 649
164 *Buhârî*, I, 156
165 *Buhârî*, I, 154
166 *Buhârî*, I, 114
167 *Buhârî*, I, 160
168 *Buhârî*, I, 156-157
169 *Buhârî*, I, 176
170 İbn Hacer, *Fethu'l-Bâri*, II, 207
171 *Buhârî*, I, 177
172 *Buhârî*, I, 177
173 *Ebu Davud*, I, 433, H. no: 666; el-Albâni, *Sahihu Sunen-i Ebi Davud*, I, 131, H. no: 620'de sahih oldu€unu belirtmektedir.

174 *Ebu Davud*, I, 433, H. no: 666; el-Albâni, *Sahihu Sunen-i Ebi Davud*, I, 131, H. no: 620
175 *Ebu Davud*, I, 434, H. no: 667, el-Albâni, *Sahihu Sunen-i Ebi Davud*, I, 131, H. no: 621'de sahih oldu€unu belirtmektedir.
176 *Muslim*, I, 326, H. no: 440
177 *Muslim*, I, 365, H. no: 510
178 *Tirmizî*, I, 9, H. no: 3; el-Albâni, *Sahihu Suneni't-Tirmizî*, I, 4, H. no: 3, hasen, sahihtir kaydıyla.
179 *Buhârî*, I, 180
180 *Muslim*, I, 293, H. no: 391
181 *Buhârî*, I, 181; *Muslim*, I, 419, H. no: 598 -lafız ona ait-
182 *Muslim* -munkatı bir senetle-, I, 299, H. no: 399; *Dârekutnî* ise Ömer *Radıyallahu anh*'dan hem mevsul, hem de mevkuf olarak: I, 299; Bu hadis çeşitli yollardan rivayet edilmiş olup, İbn Hacer *Telhisu'l-Habîr*, 228-229, H. no: 340'da şunları söylemektedir: Hadisi Ebu Davud ve Hakim rivayet etmiş olup, senedlerindeki raviler sika ravilerdir fakat munkatı bir hadistir... İbn Huzeyme dedi ki: Bu hadis İbn Ömer'den sahihtir. Peygamber *Sallalahu aleyhi vesellem*'dan de€il. Hakim dedi ki: Bu Ömer'den sahih olarak gelmiştir.
183 *Muslim*, I, 534, H. no: 770
184 *Muslim*, I, 295, H. no: 394
185 *Buhârî*, I, 192
186 *Buhârî*, I, 190
187 *Ebu Davud*, I, 515, H. no: 823; İbn Hacer, *Telhisu'l-Habir*, I, 231, H. no: 344'te şunları söylemektedir: Ebu Davud, *Tirmizî*, Dârekutnî, İbn Hibban, Hakim ve Beyhaki, İbn İshak yoluyla gelen rivayetin sahih oldu€unu belirtmişlerdir... Bu hadisin şahidlerinden birisi de İmam Ahmed'in, Halid el-Hazzâ yoluyla yaptı€ı rivayettir.
188 *Musned*, V, 310'da Peygamber *Sallalahu aleyhi vesellem*'in ashabından bir adamdan diye rivayet etmiştir. İbn Hacer, *Telhisu'l-Habir*, I, 231'de şunları söylemektedir: Senedi hasendir, İbn Hibban bu hadisi Eyyub'dan, o Ebu Kılâbe'den, o Enes'den diye rivayet etmiştir.
189 *Buhârî*, I, 193
190 *Muslim*, I, 353, H. no: 487
191 *Buhârî*, I, 193
192 *Muslim*, I, 347, H. no: 477
193 *Buhârî*, I, 184
194 *Muslim*, I, 347, 377
195 *İbn Huzeyme*, I, 243, H. no: 479; İbn Hacer, *Telhisu'l-Habîr*, I, 224, H. no: 331'de: Hadisin aslı Sahih-i *Muslim*'dedir demektedir.
196 *Buhârî*, I, 180
197 *Muslim*, I, 343, H. no: 471
198 *Muslim*, I, 348, H. no: 479
199 *Buhârî*, I, 200; *Muslim*, I, 355, H. no: 493
200 *Muslim*, I, 350, H. no: 482
201 *Ebu Davud*, I, 531, H. no: 850; el-Albâni, *Sahihu Sunen-i Ebi Davud*, I, 160, H. no: 756'da sahih oldu€unu belirtmektedir.
202 *Muslim*, I, 302, H. no: 402
203 *Muslim*, I, 305, H. no: 406
204 *Muslim*, I, 334, H. no: 452
205 *Ebu Davud*, I, 607, H. no: 997
206 İbn Hacer, *Telhisu'l-Habîr*, I, 271, H. no: 420
207 *Buhârî*, I, 184
208 *Muslim*, I, 298, H. no: 397
209 *Buhârî*, II, 41
210 *Ebu Davud*, I, 49, H. no: 61; *Tirmizî*, I, 9, H. no: 3 "Bu hadis bu bahiste en sahih ve en güzel şeydir" kaydıyla.
211 Taberânî, *Kebir*, V, 38, H. no: 4526; İbn Hacer, *Telhisu'l-Habir*, I, 217, H. no: 326'da, Ebu Davud ve *Muslim*'in lafzını zikrederek şunları söylemektedir: Bu hadisin aslı di€er Sunen sahiblerinin eserlerindedir. Bunu *Taberânî* de rivayet etmiş olup, lafzı Râfiî'nin lafzına uygundur.
212 *İbn Mâce*, I, 280, H. no: 862; el-Albâni, *Sahihu Sunen-i İbn Mâce*, I, 142-143, H. no: 702'de sahih oldu€unu belirtmektedir; İbn Hacer, *Telhisu'l-Habîr*, I, 217, H. no: 324'de şunları söylemektedir: Bu hadisi İbn Hibban *Kitabu's-Salat*'da rivayet etti€i gibi o ve İbn Huzeyme *Sahih*'lerinde de rivayet etmişlerdir.
213 *Muslim*, I, 295, H. no: 394
214 *İbn Hibban*, V, 91, H. no: 1789; *İbn Huzeyme*, I, 248, H. no: 490; İbn Hacer, *Telhisu'l-Habir*'de şunları söylemektedir: Bu hadisi Dârekutnî şu lafızla rivayet etmektedir: "Kişinin Ummu'l-Kur'ân'ı (Fatiha'yı) okumadı€ı hiçbir namazı yerini bulmaz." İbnu'l-Kattan hadisin sahih oldu€unu belirtmiş, İbn Huzeyme ve İbn Hibban da hadisi bu lafızla, Ebu Hureyre'den, diye rivayet etmişlerdir.

215 *Buhârî*, I, 155
216 *Buhârî*, I, 184
217 *Buhârî*, I, 194
218 *Muslim*, I, 357, H. no: 498
219 *Tirmizî*, II, 51, H. no: 265, hasen, sahihtir kaydıyla; el-Albâni, *Sahihu Suneni't-Tirmizî*, I, 84, H. no: 217
220 *Buhârî*, I, 198
221 *Buhârî*, I, 184
222 *Buhârî*, I, 259, Beyrut, 1407/1987 (çeviren)
223 *Buhârî*, I, 181
224 *Buhârî*, I, 202
225 *Buhârî*, I, 155
226 *Muslim*, I, 305, H. no: 405
227 *Ebu Davud*, I, 49, H. no: 61; *Tirmizî*, I, 9, H. no: 3; Bu hadis bu hususta varid olmuş en sahih ve en güzel şeydir kaydıyla.
228 *Muslim*, I, 409, H. no: 582
229 *Ebu Davud*, I, 607, H. no: 997; el-Albâni, *Sahihu Sunen-i Ebi Davud*, I, 186, H. no: 879'da sahih oldu€unu belirtmektedir.
230 *Muslim*, I, 50, H. no: 19
231 *İbn Mâce*, I, 658, H. no: 2041; el-Albâni, *Sahihu Sunen-i İbn-i Mace*, I, 347, H. no: 1660'da sahih oldu€unu belirtmektedir.
232 *Ebu Davud*, I, 334, H. no: 495; el-Albâni, *Sahihu Sunen-i Ebî Davud*, I, 97, H. no: 466'da hasen, sahihtir, demiştir.
233 *Muslim*, I, 204, H. no: 224
234 *İbn Mâce*, I, 180, H. no: 542; el-Albâni, *Sahihu Sunen-i İbn-i Mâce*, I, 89, H. no: 440'da sahih oldu€unu belirtmektedir.
235 *Dârekutnî*, I, 127; el-Azim Abadi dedi ki: Mahfuz olan mürsel rivayettir. el-Albâni, *el-İrvâ*, I, 310, H. no: 280'de sahih oldu€unu belirtmektedir.
236 *Buhârî*, I, 61
237 *Buhârî*, I, 95
238 *Tirmizî*, V, 111, H. no: 2798, bu hasen bir hadistir kaydıyla.
239 *Ebu Davud*, I, 421, H. no: 641; el-Albâni, *Sahihu Sunen-i Ebi Davud*, I, 126, H. no: 596'da sahih oldu€unu belirtmektedir.
240 *Muslim*, I, 298, H. no: 397
241 *Buhârî*, I, 2
242 *Muslim*, I, 293-294, H. no: 392
243 *Ebu Davud*, I, 542, H. no: 869; *Musned*, IV, 155; el-Albâni, *Daîfu Sunen-i Ebî Davud*, s. 84, H. no: 184'de zayıf oldu€unu belirtmektedir. es-Sâatî, *el-Fethu'r-Rabbani*, III, 261-262, H. no: 634'de: Senedi ceyyiddir, demektedir.
244 *İbn Mâce*, I, 89, H. no: 897; *Nesâî*, III, 231; el-Albâni, *Sahihu Suneni'n-Nesâî*, I, 247, H. no: 1097'de sahih oldu€unu belirtmektedir.
245 *Buhârî*, I, 202; *Muslim*, I, 399, H. no: 570, lafız *Muslim*'e aittir.
246 *Buhârî*, I, 180
247 İbn Huzeyme, I, 243, H. no: 479; *Ebu Davud*, I, 481, H. no: 759 Tavus yoluyla rivayet etmiştir. İbn Hacer, *Telhisu'l-Habîr*, I, 224, H. no: 331'de: Bu hadisin aslı Sahih-i Muslim'dedir, demektedir.
248 *Buhârî*, I, 183
249 *Buhârî*, I, 181; *Muslim*, I, 419, H. no: 598 -lafız Muslim'e ait-
250 *Ebu Davud*, I, 490, H. no: 775; el-Albâni, *Sahihu Sunen-i Ebi Davud*, I, 148, H. no: 775
251 *İbn Huzeyme*, I, 251, H. no: 499; *Nesâî*, II, 134; el-Albâni, *Daîfu Suneni'n-Nesâî*, s. 28, H. no: 36'da senedinin zayıf oldu€unu belirtmektedir.
252 İbn Hacer, *Fethu'l-Bâri*, II, 267
253 *Ebu Davud*, I, 574, H. no: 932; el-Albâni, *Sahihu Sunen-i Ebî Davud*, I, 176, H. no: 824; İbn Hacer, *Telhisu'l-Habir*, I, 236, H. no: 353'de... Senedi sahihtir, demektedir.
254 *Buhârî*, I, 189
255 *Buhârî*, I, 265, Beyrut, 1407/1987 (çeviren)
256 *Buhârî*, I, 186
257 *Buhârî*, I, 187
258 *Buhârî*, I, 185
259 *Nesâî*, II, 186; el-Albâni, Sahihu Suneni'n-*Nesâî*, I, 223, H. no: 992
260 Bazıları bunları iki ayrı sünnet saymışlardır.
261 *Buhârî*, I, 192
262 *Musned*, I, 123; İbn Hacer, *Telhisu'l-Habîr*, I, 241, H. no: 361'de şunları söylemektedir: Bu hadisi *Ebu Davud*, *"el-Merâsîl"* adlı eserinde Abdu'r-Rahman b. Ebi Leyla'dan nakletmektedir. İmam Ahmed ise *Musned*'inde bunu Ali (r.a)'dan

muttasıl senedle rivayet etmiştir. Dârekutnî bu hadisi el-İlel'de ondan (Abdu'r-Rahman'dan) ve el-Bera'dan diye rivayet etmiş, Ebu Hatim mürsel rivayeti tercih etmiştir. *Taberânî*, *el-Kebir*'de, Ebu Mesud Ukbe b. Amr ile Ebu Berze el-Eslemî'den gelen bir hadis olarak rivayet etmektedir. Her birisinin de senedi hasendir.

263 *İbn Huzeyme*, I, 322, H. no: 637; *Tirmizî* -lafız ona ait-, II, 59, H. no: 270 "hasen, sahih (bir hadistir)" kaydıyla.

264 *Muslim*, I, 348, H. no: 479

265 *İbn Mâce*, I, 289, H. no: 897; *Nesâî*, III, 321; el-Albâni, *Sahihu Suneni'n-Nesâî*, I, 247, H. no: 1097'de sahih oldu€unu belirtmektedir.

266 *Tirmizî*, II, 86, H. no: 284; *Ebu Davud*, I, 530-531, H. no: 850; el-Albâni, *Sahihu Sunen-i Ebi Davud*, I, 160, H. no: 756'da hasen oldu€unu belirtmektedir.

267 *Muslim*, I, 347, H. no: 477

268 *Tirmizî*, II, 56-57, H. no: 868'de: "Hasen, €arîb bir hadistir. Bu hadisi fierik'ten böylece rivayet eden başka bir kimse bilmiyoruz. İlim ehlinin ço€unlu€u bu hadis gere€ince amel etmektedirler." demektedir.

269 İbn Hacer, *Telhisu'l-Habir*, I, 255, H. no: 381

270 *Muslim*, I, 292, H. no: 390

271 *Muslim*, I, 293, H. no: 391

272 *Buhârî*, I, 201

273 *Ebu Davud*, I, 589-590, H. no: 964; el-Albâni, *Sahihu Ebî Davud*, I, 181, H. no: 851'de sahih oldu€unu belirtmektedir.

274 Bazıları bunları iki ayrı sünnet saymıştır.

275 *Muslim*, I, 408, H. no: 579

276 *İbn Huzeyme*, I, 354, H. no: 714; İbn Hacer, *Telhisu'l-Habîr*, I, 262, H. no: 401'de şunları söylemektedir: İbn Huzeyme ve Beyhaki bu lafızla rivayet etmiş olup, Beyhaki şunları söylemektedir: Hareket ettirmekten kastının onunla işaret etmesi olma ihtimali vardır. Yoksa hareketi tekrarlaması de€ildir. Ta ki teâruz (di€er rivayetlerle çatışma) olmasın.

277 *İbn Huzeyme*, I, 322, H. no: 637; *Tirmizî* -lafız ona ait- II, 59, H. no: 270 "hasen, sahih bir hadistir" kaydıyla.

278 *Muslim*, I, 409, H. no: 582

279 *Tirmizî*, II, 105-106, H. no: 304 "hasen, sahih (bir hadistir)" kaydıyla

280 Bk. İbn Kudame, *el-Kâfî*, I, 144

281 *Buhârî*, I, 155

282 *Muslim*, II, 1244, H. no: 1718

283 *Muslim*, I, 383, H. no: 539

284 *Muslim*, I, 382, H. no: 538

285 *Muslim*, I, 381-382, H. no: 537

286 *Muslim*, I, 381-382, H. no: 537

287 *İbn Mâce*, II, 1222, H. no: 3708; el-Albâni, *Daîfu Sunen-i İbn-i Mace*, s. 299, H. no: 809'da zayıf oldu€unu belirtmektedir.

288 *Dârekutnî*, I, 173, H. no: 58, el-Azim Abadi dedi ki: İshak b. Behlül babasından diye yaptı€ı rivayetinde muhalif bir lafızla rivayet etmiştir.

289 İbn Kudame, *el-Mu€ni*, II, 51

290 İbn Kudame, *el-Mu€ni*, II, 61-62

291 *Buhârî*, I, 131

292 *Tirmizî*, I, 497, H. no: 601, "hasen, garib bir hadistir" kaydıyla

293 *Tirmizî*, II, 233, 234, H. no: 390, "hasen, sahih bir hadistir" kaydıyla

294 *Muslim*, II, 1344, H. no: 1718

295 *Buhârî*, I, 184

296 *Buhârî*, I, 106

297 *Buhârî*, I, 183

298 *Tirmizî*, II, 483, H. no: 587, "€arîb bir hadistir" kaydıyla; Hakim, *el-Mustedrek*, I, 237 "bu *Buhârî*'nin şartına göre sahih bir hadis olup, *Buhârî* ve *Muslim* bunu kitablarında zikretmemişlerdir." demekte Zehebî de bu hususta ona muvafakat etmektedir.

299 Hakim, *el-Mustedrek,* I, 237, Bundan önceki İbn Abbas hadisinin bir şahidi (tanı€ı) olup, bununla ilgili olarak şunları söylemektedir: "Bu hadisin sahih senedle bir şahidi de vardır." Zehebî de bu hususta ona muvafakat etmiştir.

300 *Buhârî*, I, 182-183

301 *Taberânî*, *Evsat*, III, 116, H. no: 2239; Heysemi, *Mecmau'z-Zevaid*, II, 83'de şunları söylemektedir: "*Taberânî* bunu üç Mucem'inde de rivayet etmiş olup, senedinde Leys b. Ebi Süleym vardır. Tedlis yapan bir ravidir. "Bu hadisi An'ane (an lafzı ile) rivayet etmiştir."

302 *Buhârî*, I, 183

303 *Buhârî*, I, 199

304 *Muslim*, I, 357-358, H. no: 498

305 *Buhârî*, I, 199-200

306 *İbn Mâce*, I, 289, H. no: 894; el-Albâni, *Daîfu'l-Câmî*, VI, 84, H. no: 6271'de zayıf oldu€unu belirtmektedir.

307 *İbn Mâce*, I, 327-328, H. no: 1027; el-Albâni, *Daîfu Sunen-i İbn-i Mace*, s. 76, H. no: 213'te zayıf oldu€unu belirtmektedir.
308 *Buhârî*, II, 64
309 *İbn Mâce*, I, 310, H. no: 967; el-Albâni, *Daîfu Sunen-i İbn-i Mace*, s. 72-73, H. no: 202'de zayıf oldu€unu belirtmektedir.
310 *İbn-i Mace*, I, 310, H. no: 965; el-Albâni, *el-İrvâ*, II, 99, H. no: 378'de: "Senedi oldukça zayıftır" demektedir.
311 *Tirmizî*, II, 228, H. no: 386; el-Albâni, *Sahihu Suneni't-Tirmizî*, I, 121, H. no: 316'da sahih oldu€unu belirtmektedir.
312 *Buhârî*, I, 163-164
313 *Muslim*, I, 393, H. no: 560
314 *Muslim*, I, 393, H. no: 560
315 *Muslim*, I, 543, H. no: 786
316 *Muslim*, I, 543, H. no: 587
317 *Ahmed*, V, 446-447; Hadis hakkında Hakim, *el-Mustedrek*, I, 229'da: "Bu sahih bir hadis olup, *Buhârî* ve *Muslim* tarafından kitablarında rivayet edilmemiştir." demektedir.
318 Hattabi, *Meâlimu's-Sunen*, I, 326, H. no: 614'de şunları söylemektedir: "Sedl (sarkıtma) elbiseyi yere de€inceye kadar serbest bırakıp, uzatmak demektir."
319 *Ebu Davud*, I, 423, H. no: 643; el-Albâni, *Sahihu Sunen-i Ebi Davud*, I, 126, H. no: 597
320 *Buhârî*, I, 199
321 *Muslim*, I, 355, H. no: 492
322 *Ebu Davud*, I, 604-605, H. no: 992; el-Albâni, *Sahihu Sunen-i Ebi Davud*, I, 186, H. no: 875'te sahih oldu€unu belirtmektedir.
323 *İbn Mâce*, I, 309-310, H. no: 464; el-Albâni, *Silsiletu'l-Ahadîsi'd-Daife*, II, 265, H. no: 873'de zayıf oldu€unu belirtmekte ve şunları söylemektedir: "Hadisin birinci bölümünü *İbn Mâce*, Ebu Hureyre'den (Peygamber efendimize) merfu olarak rivayet etmektedir." Ancak sahih olan bunun İbn Mesud'a ulaşan mevkuf bir rivayet oldu€udur.
324 *Tirmizî*, II, 177-178, H. no: 346; el-Albâni, *Daîfu Suneni't-Tirmizî*, s. 36, H. no: 53'de zayıf oldu€unu belirtmektedir.
325 *Muslim*, III, 2293, H. no: 2995
326 *Muslim*, III, 2293, H. no: 2995
327 *Buhârî*, I, 190
328 *Muslim*, I, 536, 537, H. no: 772
329 *Buhârî*, I, 104, 105
330 *Muslim*, I, 301, H. no: 401
331 *Tirmizî*, II, 233-234, H. no: 390; el-Albâni, *Sahihu Suneni't-Tirmizî*, I, 12, H. no: 319
332 *Buhârî*, VII, 226
333 *Muslim*, I, 318, H. no: 422
334 *Muslim*, I, 389, H. no: 550
335 *Muslim*, I, 358, H. no: 499
336 *Muslim*, I, 359, H. no: 501
337 *İbn Mâce*, I, 303, H. no: 943; el-Albâni, *Daîfu Sunen-i İbn-i Mace*, s. 71, H. no: 196'da zayıf oldu€unu belirtmektedir; İbn Hacer, *Bulu€u'l-Meram*, s. 49, H. no: 249'da hadisi Ahmed ve *İbn Mâce* rivayet etmiş, İbn Hibban sahih oldu€unu belirtmiş, hadisin muzdarib oldu€unu iddia eden isabet etmemiştir, aksine hadis hasen bir hadistir, demektedir.
338 *Buhârî*, I, 126
339 *Muslim*, I, 536-537, H. no: 772
340 *Buhârî*, I, 101
341 *Tirmizî*, II, 254-255, H. no: 404, "Rifâa'nın rivayet etti€i hadis hasen bir hadistir" kaydı ile.
342 *Muslim*, I, 383, H. no: 540
343 *Ebu Davud*, I, 455, H. no: 708; el-Albâni, *Sahihu Sunen-i Ebi Davud*, I, 136, H. no: 652'de hasen, sahih bir hadistir, demektedir.
344 *Muslim*, I, 362, H. no: 505
345 *Muslim*, I, 391, H. no: 555
346 *Muslim*, I, 385, H. no: 542
347 *Buhârî*, I, 155
348 *Ebu Davud*, II, 130-131, H. no: 1420; el-Albâni, *Sahihu Sunen-i Ebi Davud*, I, 86, H. no: 425'de sahih oldu€unu belirtmektedir.
349 *Muslim*, I, 427, H. no: 612
350 Büyük ilim adamı fieyh Muhammed b. Salih el-Useymîn, *Min Ahkâmi's-Salâh*, s. 10, 11, 12
351 *Muslim*, II, 1344, H. no: 1718
352 *İbn Useymin*, a.g.e., s. 13
353 *Muslim*, I, 477, H. no: 684
354 Muhammed Reşid Rıza, *Tefsiru'l-Menar*, II, 163

355 Bk. Müellifin, *es-Sıyâm* adlı eseri, s. 35-36
356 fieyh Abdu'l-Aziz b. Bâz, *Fetâvâ Muhimme, Teteallaku bi's-salah*, s. 5-6
357 *Muslim*, I, 478, H. no: 686
358 İbn Kudame, *Mu€ni,* II, 255
359 *Muslim*, I, 479-480, H. no: 689
360 *Muslim*, I, 483, H. no: 695
361 *Muslim*, I, 481, H. no: 293
362 İbn Kudame, *Mu€ni*, II, 225
363 Bk. Müellif, *es-Sıyâm*, s. 83-84
364 Fersah üç mildir. Bir mil de yaklaşık 1609 metredir. 16x3=48, 48x1609=77.232 metre yani 77 km'den daha fazla. Biz bunu yaklaşık 80 km. kabul ettik.
365 fieyhu'l-İslam İbn Teymiye, *Mecmuu'l-Fetâvâ*, XXV, 212; Dikkat edilecek olursa, İbn Teymiye belli bir mesafe tesbit etmeyen son görüşü tercih etmekte, daha do€rusu o bunu örf ile alakalı kabul etmektedir.
366 Bk. İbn Kudame, *el-Kâfi*, I, 196 ve *el-Mu€ni*, II, 258-259
367 Bk. İbn Kudame, *el-Kafi*, I, 197
368 İbn Kudame, *el-Mu€ni*, II, 259
369 İbn Kudame, *el-Mu€ni*, II, 260
370 *Buhârî*, II, 36
371 İbn Kudame, *Kâfi,* I, 197-198
372 *Musned*, I, 216; Ahmed Muhammed fiakir, *Musned*, III, 260'daki haşiyesinde senedinin sahih oldu€unu belirtmektedir.
373 İbn Kudame, *el-Kâfi*, I, 198
374 *Tirmizî*, IV, 668, H. no: 2518 "hasen, sahihtir" kaydıyla
375 *Muslim*, II, 1219-1220, H. no: 1599
376 İbn Kudame, *el-Kâfi*, I, 198
377 *Tirmizî*, I, 334, H. no: 177; "Ebu Katade'nin hadisi hasen, sahih bir hadistir" kaydıyla.
378 Nevevi, el-Mecmû', IV, 366
379 *Buhârî*, I, 156
380 İbn Kudame, *Kâfî*, I, 198
381 İbn Kudame, *el-Mu€ni,* II, 266
382 İbn Kudame, *el-Kafi*, I, 198
383 Bk. el-Kâsânî, *Bedâiu's-Sanâi*, I, 97; İbn Rüşd, *Bidayetu'l-Müctehid*, I, 287; Nevevi, *el-Mecmû',* VI, 263; Muhammed eş-fiirbini, *Mu€ni'l-Muhtac,* I, 437; el-Behuti, *er-Ravdu'l-Mirba*, III, 372
384 *Nesâî*, IV, 182; el-Albâni, *Sahihu Suneni'n-Nesâî*, II, 486, H. no: 2151'de sahih oldu€unu belirtmektedir.
385 İbn Kudame, *el-Mu€ni*, II, 266
386 İbn Kudame, *el-Mu€ni*, II, 265
387 İbn Kudame, *el-Kâfi*, I, 201
388 İbn Kudame, *el-Mu€ni*, II, 263-264
389 İbn Kudame, *el-Kâfi*, I, 197
390 İbn Kudame, *el-Mu€ni*, II, 268
391 *Buhârî*, I, 155
392 *Ebu Davud*, II, 12-13, H. no: 1208; el-Albâni, *Sahihu Sunen-i Ebi Davud*, I, 223-224, H. no: 1608.
393 Nevevi, *el-Mecmu'*, IV, 370
394 *Muslim*, I, 488, H. no: 703
395 *Muslim*, I, 490-491, H. no: 705
396 Nevevi, *el-Mecmu*, IV, 375
397 fieyhu'l-İslam İbn Teymiye, *Mecmûu'l-Fetava*, XXIV, 28
398 eş-fieyh Abdu'l-Aziz b. Bâz, *Fetâvâ Muhimme...*, s. 93-94
399 fieyhu'l-İslam, İbn Teymiye, *Mecmuu'l-Fetâvâ*, XXIV, 54
400 *Muslim*, I, 490-491, H. no: 705
401 İbn Kudame, *el-Kâfi*, I, 204
402 *Beyhaki*, III, 164, İbn Ömer'e mevkuf bir rivayet olarak; el-Albâni, *el-İrva*, III, 39, H. no: 581'de şunları söylemektedir: "Hadis oldukça zayıftır. Senedi de oldukça gevşektir."
403 eş-fieyh Muhammed b. Salih el-Useymîn, el-Fetâvâ, s. 103
404 fieyhu'l-İslam İbn Teymiye, *Mecmuu'l-Fetâvâ*, XXII, 30
405 Aynı eser, XXII, 31
406 İbn Bâz, *Fetâvâ Muhimme*... s. 88-89
407 İbn Kudame, *el-Mu€nî*, II, 281
408 İlim adamlarından bir heyet, *Fetâvâ İslâmiyye*, I, 404
409 İlim adamlarından bir heyet, *Fetâvâ İslâmiyye*, I, 403

410 İbn Abidin, *Haşiyetu Reddi'l-Muhtar,* II, 40
411 *Tirmizî*, II, 266-267, H. no: 411. Hadisle ilgili şunları söylemektedir: "Bu €arib bir hadistir. Bunu sadece Ömer b. er-Rammah el-Belhi rivayet etmiş olup, ancak onun rivayeti ile bilinmektedir."
412 Kâsânî, *Bedâiu's-Sanâi'*, I, 109-110
413 Kâsânî, a.g.e., I, 107
414 *Buhârî*, II, 41
415 Kâsânî, a.g.e., I, 109
416 el-Merdavi, *el-İnsaf fi Marifeti'r-Racihi mine'l-Hilaf*, II, 309
417 *Muslim*, I, 975, H. no: 1337
418 İbn Kudame, *el-Kâfi*, I, 207
419 fieyhu'l-İslam İbn Teymiye, *Mecmûu'l-Fetâvâ*, XXIV, 30-31
420 *Muslim*, I, 575-576, H. no: 842
421 *Muslim*, I, 574, H. no: 839
422 *Muslim*, I, 574, H. no: 840
423 *Muslim*, I, 576, H. no: 843
424 *Nesâî*, III, 78; el-Albâni, *Sahihu Suneni'n-Nesâî*, I, 33'de sahih oldu€unu belirtmektedir.
425 *Nesâî*, III, 169; el-Albâni, *Sahihu Suneni'n-Nesâî*, I, 334-335, H. no: 1442
426 Nakleden Hafız Celalu'd-Din *es-Suyutî, Sunenu'n-Nesâî* şerhi, III, 168-169
427 Bk. İbn Kudame, *el-Kâfi*, I, 210-211
428 *Musned*, I, 290; el-Bennâ, *el-Fethu'r-Rabbânî*, II, 207-208'de "senedi ceyyiddir" demektedir. el-Albâni, *el-İrvâ*, VII, 238'de senedinin sahih oldu€unu belirtmektedir.
429 *Nesâî*, III, 234; el-Albânî, *Sahihu Suneni'n-Nesâî,* I, 365, H. no: 1567
430 *Buhârî*, IV, 17
431 *Buhârî*, II, 41
432 *Tirmizî*, II, 210
433 Bk. İbn Kudame, *el-Kâfi*, I, 206
434 fieyh Muhammed b. Salih el-Useymîn, *Mecmuatu Resâilu'l-Mufîde*, s. 36
435 el-Kâsânî, *Bedâiu's-Sanâi*', I, 108
436 İbn Kudame, *el-Kâfi*, I, 206
437 *Muslim*, I, 484, H. no: 697
438 *Tirmizî*, II, 266-267, H. no: 411, "Bu €arib bir hadis olup, Mur b. Ebi'r-Rimâh el-Belhî münferiden rivayet etmiştir. Bu hadis sadece onun rivayeti ile bilinmektedir." kaydını ekleyerek.
439 *Buhârî*, II, 254
440 Abdu'r-Rahman b. Muhammed b. Kasım, *el-İhkâm fierhu Usuli'l-Ahkâm*, I, 432-433
441 İbn Kudame, *el-Mu€nî*, II, 295
442 *Nesâî*, III, 89; el-Albâni, *Sahihu Suneni'n-Nesâî,* I, 297, H. no: 1299'da sahih oldu€unu belirtmektedir.
443 *Muslim*, I, 591, H. no: 865
444 *Ebu Davud*, I, 638, H. no: 1052; el-Albâni, *Sahihu Sunen-i Ebi Davud*, I, 196, H. no: 928'de hasen, sahih oldu€unu belirtmektedir.
445 Abdurrahman b. Muhammed b. Kasım, *el-İhkam fierhu Usuli'l-Ahkam*, I, 433
446 *Ebu Davud*, I, 644, H. no: 1067 [Ebû Dâvûd, hadisi zikrettikten sonra şunları söylemektedir: Târık b. fiihâb, Peygamber Efendimizi görmüş olmakla birlikte ondan hadis dinlememiştir. (Çeviren).]; el-Albâni, *Sahihu Sunen-i Ebi Davud*, I, 199, H. no: 942'de sahih oldu€unu belirtmektedir.
447 İbn Kudame, *el-Kâfi*, I, 213
448 Suyuti, *el-Eşbâhu ve'n-Nezâir*, s. 242
449 Salih b. Fevzan, *el-Mulahhasu'l-Fıkhî*, I, 170
450 Yusuf el-Kardavî, *el-İbâdetu fi'l-İslâm*, s. 223
451 *Muslim*, I, 585, H. no: 854
452 İbnu'l-Kayyim, Zâdu'l-Meâd, I, 375
453 *İbn Mâce*, I, 344-345, H. no: 1084; el-Albâni, *Sahihu Sunen-i İbn Mâce*, I, 178-179, H. no: 888'de hasen oldu€unu belirtmektedir.
454 Hakim, *el-Mustedrek,* II, 368, "Bu isnadı sahih bir hadis olup, *Buhârî* ve *Muslim* bunu rivayet etmemiştir." demektedir.
455 Beyhaki, III, 249. Beyhaki şunları da söylemektedir: Bu hadis Enes'den çeşitli yollardan nisbeten farklı lafızlarla rivayet edilmiştir. Hepsi de cuma gecesi ve cuma gündüzün Peygamber *Sallalahu aleyhi vesellem'*e salât ve selamı teşvik etmeye dairdir. Bazılarının senedinde nisbeten zayıflık vardır.
456 İbnu'l-Kayyim, *Zâdu'l-Meâd,* I, 377
457 *Muslim*, I, 581, H. no: 846; Ayrıca şunları eklemektedir: fiu kadar var ki (ravilerden) Bukeyr "Abdurrahman" adını zikretmemiş, koku hakkında da "hanımının kokusundan dahi olsa..." demektedir.

458 *Musned*, V, 363; Heysemi, *Mecmau'z-Zevaid,* II, 172'de: Hadisi Ahmed rivayet etmiş olup, ravileri sahih hadislerin ravileridirler, demektedir.
459 *İbn Mâce*, I, 348, H. no: 1094 Zevâid'inde şunlar söylenmektedir! İbn Ebî Hâtim (Râvilerinden Abdullahamid'in) zayıf oldu€unu belirtmiştir. Seneddeki di€er râviler sika (güvenilir) olduklarından senedi hasendir; el-Albâni, *Daîfu Sunen-i İbn Mâce*, s. 81, H. no: 226'da zayıf oldu€unu belirtmektedir.
460 *Muslim*, I, 582, H. no: 850
461 *Muslim*, I, 583, H. no: 851
462 Bk. İbnu'l-Kayyim, *Zâdu'l-Meâd*, I, 385-425
463 *Ebu Davud*, I, 380, H. no: 562; el-Albâni, *Sahihu Sunen-i Ebi Davud*, I, 112, H. no: 526'da sahih oldu€unu belirtmektedir.
464 *Musned*, V, 420-421, Heysemi, *Mecmau'z-Zevaid*, II, 171'de şunları söylemektedir: Hadisin tamamını Ahmed ve *el-Kebir*'de *Taberânî* rivayet etmiş olup, ravileri sikadırlar.
465 İbnu'l-Arabî, *Ahkâmu'l-Kur'ân*, IV, 1792-1793 (az tasarruf ile)
466 *Muslim*, I, 394, H. no: 564
467 *İbn Mâce*, I, 106, H. no: 289; el-Albâni, *Daîfu Sunen-i İbn Mâce*, s. 23, H. no: 58'de zayıf oldu€unu belirtmektedir.
468 *Ebu Davud*, V, 328, H. no: 5095; el-Albâni, *Sahihu Sunen-i Ebi Davud*, III, 959, H. no: 4249
469 *Ebu Davud*, V, 327, H. no: 5094; el-Albâni, *Sahihu Sunen-i Ebi Davud*, III, 959, H. no: 4248'de sahih oldu€unu belirtmektedir.
470 *Ebu Davud*, I, 318, H. no: 466; el-Albâni, *Sahihu Sunen-i Ebi Davud*, I, 93, H. no: 441'de sahih oldu€unu belirtmektedir.
471 *Muslim*, I, 494, H. no: 713
472 *Muslim*, I, 495, H. no: 714
473 *Ebu Davud*, I, 437, H. no: 676; el-Albâni, Sahihu Sunen-i *Ebu Davud*, I, 132, H. no: 628, "safları birbirlerine bitiştirenler (açık bırakmayanlar) üzerine..." lafzı ile hasen bir hadistir, demektedir.
474 İbn Kudame, Kâfi I, 215
475 *Buhârî*, I, 217
476 *Ebu Davud*, I, 644, H. no: 1067; el-Albâni, *Sahihu Sunen-i Ebu Davud*, I, 199, H. no: 942'de sahih oldu€unu belirtmektedir.
477 fieyh Abdu'l-Aziz b. Bâz, *Kitabu'd-Da've*, I, 66-67
478 fieyhu'l-İslam İbn Teymiye'nin fetvalarından, *el-İhtiyaratu'l-Fıkhiyye*, s. 145-146
479 *Muslim*, I, 464, H. no: 672
480 Abdurrahman b. Muhammed b. Kasım, *el-İhkâm fierhu Usuli'l-Ahkâm*, I, 442-443
481 fieyhu'l-İslam İbn Teymiye, *Mecmûu'l-Fetâvâ*, XXIV, 166
482 Abdurrahman b. Muhammed b. Kasım, a.g.e., I, 445
483 İbn Kudame, *el-Kâfî,* I, 216
484 *Buhârî*, I, 221
485 İbn Kudame, *el-Kâfî*, I, 219
486 Abdurrahman b. Muhammed b. Kasım, *el-İhkâm fierh-u Usuli'l-Ahkâm*, I, 448
487 *Buhârî*, I, 2
488 *Ebu Davud*, V, 172, H. no: 4840. *Ebu Davud* şunları söylemektedir: "Bu hadisi Yunus, Akil, fiuayb ve Said b. Abdu'l-Aziz, ez-Zührî'den o Peygamber *Sallalahu aleyhi vesellem*'den diye mürsel olarak rivayet etmişlerdir." el-Albâni, Daîfu Sunen-i Ebi Davud, s. 477, H. no: 1031'de zayıf oldu€unu belirtmektedir.
489 İbnu'l-Kayyim, *Zâdu'l-Meâd*, I, 447
490 *Muslim*, I, 985, H. no: 862
491 Abdurrahman b. Muhammed b. Kasım, *Haşiyetu'r-Ravd*, II, 446
492 İbnu'l-Kayyim, *Zâdu'l-Meâd*, I, 424
493 *Muslim*, I, 595, H. no: 873
494 Bk. İbnu'l-Kayyim, *Zâdu'l-Meâd*, I, 423 -kısmen tasarruf ile-
495 İbnu'l-Arabi, *Ahkâmu'l-Kur'ân*, IV, 1795
496 *Muslim*, I, 592, H. no: 867
497 İbnu'l-Kayyim, *Zâdu'l-Meâd*, I, 186
498 İbnu'l-Kayyim, a.g.e., I, 423-424
499 *Muslim*, I, 595, H. no: 873
500 *Buhârî*, I, 220
501 İbnu'l-Kayyim, *Zâdu'l-Meâd*, I, 429
502 Nevevi, *fierhu Muslim*, VI, 152
503 *İbn Mâce*, I, 352, H. no: 1109; el-Albâni, *Sahihu Sunen-i İbn Mâce*, I, 183, H. no: 910'da "hasen, sahihtir" demektedir.
504 *Ebu Davud*, I, 657, H. no: 1092; el-Albâni, *Sahihu Sunen-i Ebî Davud*, I, 203-204, H. no: 967'de sahih oldu€unu belirtmektedir.
505 *İbn Mâce*, I, 360, H. no: 1146; el-Albâni, *Sahihu Sunen-i İbn Mâce*, I, 187'de sahih oldu€unu belirtmektedir.
506 İbn Hacer, Fethu'l-Bâri, II, 402

507 Bk. Muhammed el-Abdelî, *Tuhfetu'l-Erib bimâ câe fi'l-asâ li'l-hatîb*
508 *Ebu Davud*, I, 658,659, H. no: 1096; el-Albâni, *Sahihu Sunen-i Ebî Davud*, I, 204, H. no: 972
509 *Buhârî*, I, 223
510 *Buhârî*, I, 221
511 *Muslim*, I, 594, H. no: 767
512 *Muslim*, I, 592, H. no: 867
513 İbn Kudame, el-Kâfî, I, 222
514 *Buhârî*, I, 219
515 *Buhârî*, I, 218
516 *Buhârî*, I, 218-219
517 *Nesâî*, III, 103; el-Albâni, *Sahihu Suneni'n-Nesâî*, I, 302-303, H. no: 1326
518 *Tirmizî*, II, 389, H. no: 513, "€arib bir hadis olup, biz bunu ancak Rişdin b. Sad'ın rivayet etti€i bir hadis olarak biliyoruz. Bazı ilim ehli Rişdîn b. Sa'd'ı tenkid ederek hıfzı yönünden zayıf oldu€unu belirtmişlerdir." kaydıyla.
519 İbn Teymiye, *Mecmûu'l-Fetâvâ*, XXIV, 216
520 *Buhârî*, I, 224
521 Abdu'l-Aziz b. Bâz, *Kitabu'd-Da'va*, II, 134
522 *Muslim*, I, 588, H. no: 857
523 *İbn Mâce*, I, 360, H. no: 1136; el-Albâni, *Sahihu Sunen-i İbn Mâce*, I, 187
524 İbnu'l-Kayyim, *Zâdu'l-Meâd,* I, 427-428
525 *Buhârî*, I, 223
526 *Nesâî*, III, 103; el-Albâni, *Sahihu Suneni'n-Nesâî*, I, 302-303, H. no: 1326'da sahih oldu€unu belirtmektedir.
527 fievkânî, *Fethu'l-Kadîr*, V, 227
528 İbnu'l-Arabî, *Ahkâmu'l-Kur'ân*, IV, 1794
529 İbnu'l-Kayyim, Zâdu'l-Meâd, I, 382
530 *Muslim*, I, 597-598, H. no: 877
531 *Muslim*, I, 598, H. no: 878
532 *Buhârî*, I, 145
533 *İbn Huzeyme*, II, 58, H. no: 1622; Hakim, *el-Mustedrek*, I, 273-274'de sahih oldu€unu belirtmiş, Zehebî de bu hususta ona muvafakat etmiştir.
534 *Muslim*, I, 587, H. no: 857
535 İbn Teymiye, *Sunnetu'l-Cumua*, s. 6-9
536 İbn Teymiye, s. 22
537 *Muslim*, I, 597, H. no: 875
538 *Muslim*, I, 600, H. no: 882
539 *Muslim*, I, 600, H. no: 881
540 *Muslim*, I, 484, H. no: 697
541 Hafız İrakî, *Terhu't-Tesrîb fi fierhi't-Takrîb,* II, 318
542 *Buhârî*, I, 176
543 Abdurrahman b. Muhammed b. Kasım, *el-İhkâm fierhu Usuli'l-Ahkâm*, I, 397
544 *Muslim*, I, 393, H. no: 560
545 Aynı yer
546 *Ebu Davud*, I, 374, H. no: 551; el-Albâni, *Sahihu Sunen-i Ebu Davud*, I, 110, H. no: 515'de şunları söylemektedir: "Özür" kelimesi olmadan "ve onun namazı olmaz" lafzı ile sahihtir, demiştir.
547 *Tirmizî*, I, 334, H. no: 177, "Hasen, sahih bir hadistir" diyerek.
548 *Nesâî*, II, 268; el-Albâni, *Sahihu Suneni'n-Nesâî*, I, 213, H. no: 941'de sahih oldu€unu belirterek.
549 *Muslim*, I, 395, H. no: 564
550 *Muslim*, I, 394, H. no: 562
551 *Buhârî*, IV, 17
552 Nevevi, *Ravdatu't-Tâlibin*, I, 345-346
553 Suyutî, *el-Eşbahu ve'l-Nezâir*, s. 441
554 Aynı eser, s. 439
555 *Muslim*, II, 1343, H. no: 1718
556 *Buhârî*, I, 155
557 25.5.1399 H. tarihli ve 2437 no'lu fetvâ.
558 el-Mervezî, *Tâzîmu Kadri's-Salâh*, I, 127
559 *Buhârî*, I, 11-12
560 *Ebu Davud*, IV, 560-561, H. no: 4403; el-Albâni, *Sahihu Sunen-i Ebi Davud*, III, 833, H. no: 3703'de sahih oldu€unu belirtmektedir.

561 İbn Teymiye, *Mecmûu'l-Fetâvâ*, XXII, 44
562 Hakim, *el-Mustedrek*, II, 374, Ayrıca şunları söylemektedir: "Bu senedi sahih bir hadis oldu€u halde *Buhârî* ve *Muslim* bunu rivayet etmemişlerdir. Zehebî de bu hususta ona muvafakat etmiştir.
563 Taberânî, *el-Mucemu'l-Kebir*, VIII, 206; el-Heysemi, *Mecmau'z-Zevâid*, X, 389 "Ravileri arasında zayıf kimseler vardır. İbn Hibban bazılarının sika oldu€unu söylemiş, hata ettiklerini de belirtmiştir."
564 *Muslim*, I, 88, H. no: 82
565 fievkânî, *Neylu'l-Evtâr*, I, 340-341
566 İbnu'l-Kayyim, *Kitabu's-Salah ve Hukmu Târikihâ*, s. 16
567 *Buhârî*, VIII, 50
568 fievkânî, Neylu'l-Evtâr, I, 341
569 *Buhârî*, I, 11-12
570 *Muslim*, I, 61, H. no: 32
571 *Buhârî*, VIII, 38
572 fievkânî, *Neylu'l-Evtâ*r, I, 341-342
573 Aynı eser, I, 341
574 *İbn Mâce*, I, 342, H. no: 1080; el-Albâni, *Sahihu Sunen-i İbn Mâce*, I, 177, H. no: 885'de sahih oldu€unu belirtmektedir.
575 Heysemi, *Mecmau'z-Zevaid*, I, 48 ayrıca şunları söylemektedir: "Bu hadisi tamamıyla Ebu Ya'lâ rivayet etmiştir. Taberanî de *el-Kebir*'de: “İslam beş esas üzerine bina edilmiştir” lafzı ile rivayet etmiştir." *et-Ter€ib ve't-Terhib*, I, 382'de şunları söylemektedir: "Hadisi Ebu Ya'la hasen bir isnad ile rivayet etmiştir."
576 Bk. Muhammed b. Salih el-Useymîn, *Risaletun fi Hukmi Tariki's-Salah* adlı kitabçı€ına bakınız.
577 İbnu'l-Kayyim, *Kitabu's-Salâh ve Hukmu Tarikihâ*, s. 50-51
578 İbn Teymiye, *Mecmûu'l-Fetâvâ*, II, 48
579 Bk. İbnu'l-Kayyim, *Kitabu's-Salâh*... s. 23-24
580 fievkânî, *Neylu'l-Evtâr*, I, 342
581 *Musned*, V, 238; Heysemi, *Mecmau'z-Zevâid*, I, 295'de şunları söylemektedir: "Hadisi Taberânî, *el-Kebir*'de rivayet etmiştir. Senedinde Bakiyye b. el-Velid vardır. Tedlis yapan bir ravidir ve bunu "anâne" ile (an lafzını kullanarak) rivayet etmiştir." demektedir.
582 *Buhârî*, VIII, 11
583 İbn Kudame, *el-Mu€nî*, VI, 294
584 İbn Kudame, *el-Mu€ni*, VI, 295
585 İbn Kudame, a.g.e., VI, 298
586 Seyyid Kutub, *Fi Zilâli'l-Kur'ân*, III, 1534
587 İmam fiafii, Divan, s. 84-85
588 *Nesâî*, IV, 4; el-Albâni, *Sahihu Suneni'n-Nesâî*, II, 393, H. no: 1720'de hasen, sahih oldu€unu belirtmektedir.
589 *Buhârî*, III, 99
590 *Buhârî*, VII, 12
591 Heysemî, *Mecmau'z-Zevâid*, V, 86'de "hadisi Taberânî rivayet etmiş olup, ravileri sikadırlar" demektedir.
592 *Buhârî*, VIII, 130
593 İbn Hacer, *Fethu'l-Bâri*, XIII, 222
594 *Muslim*, III, 2065, H. no: 2682
595 *Tirmizî*, III, 311, H. no: 983, "Hasen, €arîb bir hadistir. Bu hadisi bazıları Sabit'ten, o Rasûlullah'dan diyerek mürsel olarak da rivayet etmişlerdir” diyerek.
596 *Buhârî*, III, 186
597 *Muslim*, I, 631, H. no: 917
598 *Buhârî*, II, 70
599 Bk. İbn Kasım el-Âsımî, *Haşiyetu'r-Ravd*, III, 24-25
600 *Muslim*, I, 634, H. no: 920
601 Hakim, el-Mustedrek, I, 366, Ayrıca şunları söylemektedir: "Bu *Buhârî* ve *Muslim*'in şartına göre sahih bir hadis oldu€u halde onu kitablarına almamışlardır."
602 *Muslim*, I, 651, H. no: 942
603 *Ebu Davud*, III, 513, H. no: 3163; *Tirmizî*, I, 306, H. no: 976, "Hasen, garib, sahih (bir hadistir)" kaydıyla.
604 *Buhârî*, II, 70
605 *Tirmizî*, III, 390, H. no: 1079, "hasen bir hadistir" kaydıyla
606 *Buhârî*, II, 217
607 Bk. İbn Kudame, el-Kâfî, I, 247
608 Bk. Abdu'r-Rahman el-Ceziri, *el-Fıkhu ale'l-Mezahibi'l-Erbaa*, I, 503-504
609 İbn Kudame, *el-Mu€ni*, II, 455
610 *Buhârî*, II, 73
611 *Muslim*, I, 651, H. no: 943
612 İbn Kudame, *el-Mu€ni*, II, 470
613 Bk. *el-Mu'temed fi Fıkhi'l-İmam Ahmed*, I, 239; Abdu'r-Rahman el-Ceziri, *el-Fıkhu ale'l-Mezahibi'l-Erbaa*, I, 516

614 *Musned*, III, 331; Nevevi, *el-Mecmû'*, V, 196'da şunları söylemektedir: Bu hadisi Ahmed b. Hambel *Musned*'inde, Hakim, *el-Mustedrek*'te ve Beyhaki rivayet etmişlerdir. Senedi sahihtir, Ayrıca Hakim: Hadis *Muslim*'in şartına göre sahihtir demiştir.
615 *Buhârî*, II, 217
616 *Buhârî*, II, 94
617 İbnu'l-Kayyim, *Zâdu'l-Meâd*, I, 504
618 *Ebu Davud*, III, 155, H. no: 2710; el-Albâni, *Daîfu Sunen-i Ebi Davud*, s. 264, H. no: 579'da zayıf oldu€unu belirtmektedir.
619 İbnu'l-Kayyim, *Zâdu'l-Meâd*, I, 500-502
620 İbn Kudame, el-Mu€nî, II, 493
621 İbn Kudame, *el-Kâfî*, I, 258-259
622 *Ebu Davud*, III, 531-532, H. no: 3192; el-Albâni, *Sahihu Sunen-i Ebi Davud*, II, 614, H. no: 2733'de sahih oldu€unu belirtmektedir.
623 İbnu'l-Kayyim, *Zâdu'l-Meâd*, I, 512
625 *Tirmizî*, III, 347, H. no: 1028, "Malik b. Hübeyre'nin rivayet etti€i hadis, hasen bir hadistir" demektedir.
626 *Ebu Davud*, III, 538, H. no: 3199; el-Albâni, *Sahihu Sunen-i Ebî Davud*, II, 616, H. no: 2740
627 *Tirmizî*, III, 344, H. no: 1024, "Hasen, sahihtir" diyerek.
628 *Ebu Davud*, III, 539, H. no: 3201; el-Albâni, *Sahihu Sunen-i Ebî Davud*, II, 617, H. no: 2741'de sahih oldu€unu belirtmektedir.
629 *Ebu Davud*, III, 539, H. no: 3200. Ayrıca şunları söylemektedir: fiu'be Ali b. fiemmah'ın adını vermekte hata ederek: Senedinde Osman b. fiemmas oldu€unu söylemiştir. Ben Ahmed b. Hanbel'in, İbrahim el-Mavsili, kendesine hadis naklederken şöyle dedi€ini duydum: Ben Hammad b. Zeyd ile ne kadar birlikte oturduysam mutlaka o mecliste Abdu'l-Vâris ile Cafer b. Süleyman'dan uzak durmayı söylemiştir. el-Albâni, *Daîfu Sunen-i Ebi Davud*, s. no: 325, H. no: 703
630 *Muslim*, I, 662-663, H.no: 963
631 İbn Kudame, *el-Kâfî*, I, 259-260 (kısmen tasarruf ile)
632 *Muslim*, I, 654, H. no: 947
633 *Muslim*, I, 655, H. no: 948
634 İbn Kudame, *el-Mu€ni*, II, 493
635 İbn Kudame, *el-Kâfî*, I, 263
636 *Muslim*, I, 421, H. no: 602
637 İbn Kudame, *el-Mu€nî*, II, 511
638 İbn Kayyim, *Zâdu'l-Meâd*, I, 512
639 İbnu'l-Kayyim, *Zâdu'l-Meâd*, I, 520-521
640 *İbn Mâce*, I, 483, H. no: 1507; el-Albâni, *Sahihu Sunen-i İbn Mâce*, I, 252, H. no: 1224'de sahih oldu€unu belirtmektedir.
641 İbnu'l-Kayyim, *Zâdu'l-Meâd*, I, 513
642 *Ebu Davud*, III, 522-523, H. no: 3180; el-Albâni, *Sahihu Sunen-i Ebi Davud*, II, 612, H. no: 2723
643 *Buhârî*, II, 94
644 fievkânî, *Neylu'l-Evtâr*, IV, 55
645 *Ebu Davud*, III, 155, H. no: 2710; el-Albâni, *Daîfu Sunen-i Ebî Davud*, s. no 254, H. no: 579'da zayıf oldu€unu belirtmektedir.
646 fievkânî, *Neylu'l-Evtâ*r, IV, 53
647 *Muslim*, I, 672, H. no: 978
648 *Muslim*, I, 652, H. no: 945
649 *İbn Mâce*, I, 474, H. no: 1478; el-Albâni, *Daîfu Sunen-i İbn Mâce*, s. 12, H. no: 321'de zayıf oldu€unu belirtmektedir.
650 *Muslim*, I, 652, H. no: 944
651 *Buhârî*, II, 78 (Hadisin son cümlesinin yasa€ı tekid edici olmadı€ı, aksine tekidi hafifletici bir ifade oldu€u hadis şarihleri tarafından belirtilmektedir. Bk. el-Azim Abadi, *Avnu'l-Mabûd*, Beyrut, 1415, VIII, 311; İbn Hacer, *Fethu'l-Bâri*, III, 145; el-Mubarekfuri, *Tuhfetu'l-Ahvezî*, Beyrut, Tarihsiz, IV, 137 vs.)
652 Heysemî, *Mecmau'z-Zevâid*, II, 299'da kaydettikten sonra şöyle demektedir: Hadisi Taberânî, *el-Kebir*'de rivayet etmiş olup, ravileri arasında Yezid b. Iyad vardır, zayıf bir ravidir.
653 *Ebu Davud*, III, 523, H. no: 3180; el-Albâni, *Sahihu Sunen-i Ebî Davud*, II, 612; H. no: 2723'de sahih oldu€unu belirtmektedir.
654 *Ebu Davud*, III, 521, H. no: 3177; el-Albâni, *Sahihu Sunen-i Ebî Davud*, II, 612, H. no: 2720'de sahih oldu€unu belirtmektedir.
655 İbnu'l-Kayyim, *Zâdu'l-Meâd*, I, 517
656 *Ebu Davud*, III, 517-518, H. no: 3171'de kaydettikten sonra şunları söylemektedir: (Ravilerinden) Harun şu fazlalı€ı zikretmektedir: "Cenazenin önünde yürünmez." el-Münzirî *Muhtasaru Sunen-i Ebî Davud*, IV, 311, H. no: 3041-3042'de: "Senedinde meçhul iki kişi vardır." demektedir.
657 İbn Teymiye, *Mecmûu'l-Fetâvâ*, XXIV, 293-294
658 İbn Kudame, *Mu€nî*, II, 474
659 Be€avî, *Meâlimu't-Tenzîl*, IV, 434
660 Be€avi, a.g.e., IV, 448
661 el-Albâni, *Ahkamu'l-Cenâiz ve Bidauhâ*, s. 147
662 *Tirmizî*, IV, 213, H. no: 1713 "hasen, sahih bir hadistir" diyerek.

663 Hakim, I, 366. "Bu *Buhârî* ve *Muslim*'in şartlarına göre sahih bir hadis olmakla birlikte bunu kitablarında rivayet etmemişlerdir." demektedir.
664 *Ebu Davud*, III, 295, H. no: 2875; el-Albâni, *Sahihu Sunen-i Ebî Davud*, II, 555-556, H. no: 2399
665 Beyhaki, *es-Sunenü'l-Kübrâ*, III, 410; İbn Hacer, *Telhisu'l-Habîr*, II, 132'de şunları söylemektedir: "Beyhaki bunu bir başka yolla Câbir'in sözkonusu edilmedi€i mürsel bir rivayet olarak da zikretmiştir. Bu Said b. Mansur('un Sunen'in)'de ed-Deraverdî'den, o Cafer'den diye rivayet edilmektedir."
666 *Buhârî*, II, 107
667 Beyhaki, *Sunen*, III, 415; İbnu't-Türkmânî: "Hadis mürseldir" demektedir.
668 *Ebu Davud*, II, 543, H. no: 3206; el-Albâni, *Sahihu Sunen-i Ebu Davud*, II, 618, H. no: 2745'de hasen oldu€unu belirtmektedir.
669 *Tirmizî*, III, 368, H. no: 1052 "hasen, sahihtir" kaydıyla.
670 *Ebu Davud*, III, 550, H. no: 3221; el-Albâni, *Sahihu Sunen-i Ebî Davud*, II, 620, H. no: 2758
671 *Nesâî*, IV, 86; el-Albâni, *Sahihu Suneni'n-Nesâî*, II, 435, H. no: 1916
672 *Muslim*, I, 666, H. no: 969
673 *Muslim*, I, 667, H. no: 970
674 *Tirmizî*, III, 368, H. no: 1052, "hasen, sahihtir" kaydıyla
675 Heysemi, *Mecmau'z-Zevaid*, III, 61'de kaydettikten sonra şunları zikretmektedir: "Hadisi *Taberânî*, *el-Kebir*'de rivayet etmiştir. Senedinde İbn Lehia vardır. Hakkında tenkitlerde bulunulmuştur. Sika kabul edildi€i de olmuştur."
676 *İbn Mâce*, I, 501, H. no: 1571; el-Albâni, *Daîfu Sunen-i İbn-i Mace*, s. 119, H. no: 343'de zayıf oldu€unu belirtmektedir.
677 *Ebu Davud*, III, 554-555, H. no: 3230; el-Albâni, *Sahihu Sunen-i Ebi Davud*, II, 622, H. no: 2767'de hasen oldu€unu belirtmektedir.
678 *Ebu Davud*, III, 558, H. no: 3236; *Tirmizî*, II, 136, H. no: 320, "hasen bir hadistir" diyerek
679 Abdu'r-Rahman b. Muhammed b. Kasım, *el-İhkâm fierhu Usuli'l-Ahkâm*, II, 101
680 *Ebu Davud*, III, 550-551, H. no: 3222; el-Albâni, *Sahihu Sunen-i Ebî Davud*, II, 620, H. no: 2759'da sahih oldu€unu belirtmektedir.
681 Taberânî, *el-Kebir*, VIII, 298, H. no: 7979; Heysemi, *Mecmâu'z-Zevâid*, II, 324'de: "Senedinde tanımadı€ım bir grub ravi vardır" demektedir.
682 İbnu'l-Kayyim, *Zâdu'l-Meâd*, I, 522-523
683 İbn Teymiye, *Mecmûu'l-Fetâvâ*, XXIV, 297-298
684 *İbn Mâce*, I, 18, H. no: 46; el-Albâni, *Daîfu Sunen-i İbn-i Mace*, s. 4, H. no: 3'de zayıf oldu€unu belirtmektedir.
685 *Ebu Davud*, III, 558, H. no: 3236; *Tirmizî*, II, 136, H. no: 320, "Hasen bir hadistir" diyerek
686 Muhammed b. Salih el-Useymîn, *Ahkâmu'l-Cenâiz*, s. 33-34 (nisbeten tasarruf ile)
687 *Muslim*, I, 633, H. no: 918
688 İbn Nâsıru'd-Din ed-Dımeşki, *Berdu'l-Ekbâd inde Fakdi'l-Evlâd*, s. 9
689 *Tirmizî*, V, 528, H. no: 3502, "Hasen, €arîb (bir hadis)tir" diyerek
690 *İbn Mâce*, I, 511, H. no: 1601; el-Albâni, *Sahihu Sunen-i İbn Mâce*, I, 267, H. no: 1301'de hasen oldu€unu belirtmektedir.
691 *Tirmizî*, III, 385, H. no: 1073, ayrıca şunları söylemektedir: "Bu garib bir hadistir. Biz bu hadisi merfu olarak ancak Ali b. Âsım'dan gelen bir rivayet olarak biliyoruz."
692 *Buhârî*, II, 80
693 el-Behûtî, *fierhu Müntehe'l-İrâdât*, I, 359
694 *Ebu Davud*, III, 497, H. no: 3132; el-Albâni, *Sahihu Sunen-i Ebi Davud*, II, 605-606, H. no: 2686'da hasen oldu€unu belirtmektedir.
695 *Muslim*, I, 99, H. no: 103
696 *Buhârî*, II, 83
697 *Muslim*, I, 636, H. no: 923
698 Abdu'r-Rahman b. Muhammed b. Kasım, *el-İhkâm fierhu Usuli'l-Ahkâm*, II, 123
699 *Muslim*, I, 644, H. no: 934
700 *Muslim*, I, 639, H. no: 927
701 *Muslim*, I, 638, H. no: 927
702 İbn Teymiye, *Mecmuu'l-Fetâvâ*, XXIV, 369-370
703 *İbn Mâce*, I, 514, H. no: 1612; el-Albâni, *Sahihu Sunen-i İbn Mâce*, I, 269, H. no: 1308'de sahih oldu€unu belirtmektedir.
704 *Buhârî*, II, 108
705 *Ebu Davud*, I, 540-541, H. no: 864; el-Albâni, *Sahihu Sunen-i Ebî Davud*, I, 163, H. no: 770'de sahih oldu€unu belirtmektedir.
706 *Buhârî*, II, 54
707 *Buhârî*, II, 54
708 *Muslim*, I, 503, H. no: 728
709 *Muslim*, I, 504, H. no: 730'da şöylece rivayet etmektedir: Abdullah b. fiakik'ten dedi ki: Ben Aişe *Radıyallahu anha*'ya Rasûlullah *Sallallahu aleyhi vesellem*'in nafile namazı hakkında soru sordum. fiöyle dedi: "Benim evimde ö€leden önce dört rekat namaz kılar, sonra çıkardı..."
710 İbn Hacer, *Fethu'l-Bâri*, III, 58-59
* Rasûlullah Sallallahu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: "İkindiden önce dört rek'at kılana Allah rahmet eylesin (Tirmizî, 428 Ebu Davûd, 1257 el-Albâni hadise hasen demiştir. (Yayıncı)

711 *Buhârî*, II, 52
712 *Muslim*, I, 501, H. no: 725
713 *Musned*, II, 405; *Ebu Davud*, II, 46, H. no: 1258; Lafız Ahmed'indir; el-Albâni, *Daîfu Sunen-i Ebi Davud*, s. 123, H. no: 272'de zayıf oldu€unu belirtmektedir.
714 *Muslim*, I, 501, H. no: 724
715 *Buhârî*, II, 52-53
716 *Muslim*, I, 502, H. no: 726
717 *Muslim*, I, 502, H. no: 727
718 *Muslim*, I, 502, H. no: 727
719 *Musned*, VI, 217; es-Saatî, *el-Fethu'r-Rabbani*, IV, 224'de: Bu hadisi (başka bir yerde) tesbit edemedim fakat senedi de ceyyiddir demektedir.
720 *Muslim*, I, 601, H. no: 883
721 *Musned*, V, 368; Heysemi, Mecmau'z-Zevaid, II, 234'de: "Ahmed'in (rivayetinin) ricali sahih ricalidir" demektedir.
722 *Muslim*, I, 539-540, H. no: 781
723 *Buhârî*, II, 56
724 İbn Kudame, el-Mu€nî, II, 128
725 *Muslim*, I, 572, H. no: 834
726 *Muslim*, I, 471-473, H. no: 680-681
727 *Buhârî*, II, 41
728 İbn Kudame, el-Mu€nî, II, 142
729 *Muslim*, I, 506, H. no: 731
730 *Muslim*, I, 505, H. no: 731. Bölümdeki özel no: 111
731 Abdu'l-Aziz b. Baz, *Kitabu'd-Da'va*, II, 122
732 *Buhârî*, II, 47-48
733 *Buhârî*, II, 45
734 *Muslim*, I, 508, H. no: 736
735 *Buhârî*, II, 251-252
736 *Buhârî*, II, 44
737 *Buhârî*, II, 47-48
738 *İbn Huzeyme*, II, 138, H. no: 1070; el-Azami dedi ki: Senedi hasendir, İsa b. Câriye nisbeten leyyin bir ravidir. Ayrıca hadisi *İbn Hibban*, VI, 169-170, H. no: 2409'da rivayet etmektedir. fiuayb el-Arnavut der ki: İsnadı zayıftır. İsa b. Cariye de zayıf bir ravidir. el-Heysemi, *Mecmau'z-Zevaid*, III, 172'de şunları söylemektedir: Senedinde İsa b. Cariye vardır. İbn Hibban onun sika oldu€unu, İbn Maîn ise zayıf oldu€unu söylemiştir.
739 İbn Kudame, *el-Mu€nî*, II, 167
740 *Buhârî*, II, 45
741 *Ebu Davud*, I, 105, H. no: 1375; el-Albâni, *Sahihu Sunen-i Ebi Davud*, I, 258, H. no: 1227'de sahih oldu€unu belirtmektedir.
742 *Buhârî*, II, 252
743 *Buhârî*, II, 13
744 *Ebu Davud*, II, 155-156, H. no: 1479; el-Albâni, *Sahihu Sunen-i Ebi Davud*, I, 275-276, H. no: 1304'te sahih oldu€unu belirtmektedir.
745 Abdu'r-Rahman b. Muhammed b. Kasım, *el-İhkam fierh-u Usuli'l-Ahkâm*, I, 309-310
746 Beyhakî, *Sunen*, II, 253; İbn Hacer, *Telhisu'l-Habîr*, II, 43'de *Buhârî* bunu muallak olarak rivayet etmiştir, demektedir.
747 *Ebu Davud*, II, 132, H. no: 1422; el-Albâni, *Sahihu Sunen-i Ebi Davud*, I, 267, H. no: 1260
748 *Buhârî*, II, 13
749 *Muslim*, I, 570, H. no: 755
750 *Ebu Davud*, II, 140-141, H. no: 1439; el-Albâni, *Sahihu Sunen-i Ebi Davud*, I, 269-270, H. no: 1276'da sahih oldu€unu belirtmektedir.
751 *İbn Mâce*, I, 370, H. no: 1171; el-Albâni, *Sahihu Sunen-i İbn Mâce*, I, 193, H. no: 961'de sahih oldu€unu belirtmektedir.
752 İbn Teymiye, *Mecmûu'l-Fetâvâ*, XXII, 271
753 İbn Kudame, *el-Kâfî*, I, 153
754 *Buhârî*, II, 45
755 *Muslim*, II, 1344, H. no: 1718
756 *Muslim*, I, 546, H. no: 793
757 Taberânî, *el-Kebir*, XII, 270, H. no: 13373; Heysemi, *Mecmau'z-Zevâid*, II, 23-24'de şunları söylemektedir: Senedindeki raviler sika oldukları söylenmiş ravilerdir. Ancak Taberânî'nin hocası Muhammed b. Ahmed b. en-Nadr et-Tirmizî bundan müstesnadır. Ben ona dair bir terceme (biyografi) bilmiyorum."
Derim ki: İbn Hibban *"es-Sikat"* adlı eserinde dördüncü tabakadakiler arasında Muhammed b. Ahmed b. en-Nadr b. İbneti Muaviye b. Amr'dan sözetmektedir. Bu o mudur, de€il midir bilemiyorum.
758 İbnu'l-Kayyim, *Zâdu'l-Meâd*, I, 322
759 *Buhârî*, II, 47
760 *Tirmizî*, V, 569-570, H. no: 3579 "bu yoldan hasen, sahih, garib bir hadistir" diyerek; el-Albâni, *Sahihu Suneni't-Tirmizî*, III, 183, H. no: 2833'de sahih oldu€unu belirterek.
761 *Muslim*, I, 821, H. no: 1163

762 *Tirmizî*, IV, 652, H. no: 2485, "sahih bir hadistir" diyerek.
763 *Buhârî*, VI, 44
764 *Nesâî*, III, 258; el-Albâni, *Sahihu Suneni'n-Nesâî*, I, 386, H. no: 1686'da sahih oldu€unu belirtmektedir.
765 *Buhârî*, II, 45
766 *Ebu Davud*, V, 306, H. no: 5061; el-Albâni, *Daîfu Sunen-i Ebi Davud*, s. 397-398, H. no: 1074'te zayıf oldu€unu belirtmektedir.
767 *Muslim*, I, 530, H. no: 763
768 *Buhârî*, II, 41-42
769 *Muslim*, I, 532, H. no: 767
770 *Muslim*, I, 532, H. no: 768
771 *Buhârî*, II, 45
772 *Muslim*, I, 711, H. no: 1156
773 *Muslim*, I, 515, H. no: 747
774 *Muslim*, I, 515, H. no: 746
775 *Buhârî*, VII, 99
776 *Nesâî*, III, 205; el-Albâni, *Sahihu Suneni'n-Nesâî*, I, 354, H. no: 1519'da: "Hasen, sahih bir hadistir" demektedir.
777 *İbn Mâce*, I, 423-424, H. no: 1335; el-Albâni, *Sahihu Sunen-i İbn Mâce*, I, 223, H. no: 1098
778 *Muslim*, I, 537-538, H. no: 765
779 *Muslim*, I, 542-543, H. no: 786
780 *Muslim*, I, 517-518, H. no: 751
781 İbn Kudame, *el-Mu€nî*, II, 139
782 *Tirmizî*, V, 183, H. no: 2924 "Bu yoldan hasen, garib bir hadistir" diyerek; el-Albâni, Sahihu Suneni't-*Tirmizî*, III, 11, H. no: 2334'te sahih oldu€unu belirtmektedir.
783 *Buhârî*, II, 41
784 *Buhârî*, IV, 16-17
785 *Tirmizî*, V, 553, H. no: 3549'da rivayet etmekte ve şöyle demektedir: "Bu hadis Ebu İdris'in, Bilal'den diye rivayet etti€i hadisten daha sahihtir." el-Albâni, *Sahihu Suneni't-Tirmizî*, III, 178, H. no: 2814'de hasen oldu€unu belirtmektedir.
786 İbn Kudame, *Muhtasaru Minhâci'l-Kasidîn*, s. 59
787 *Buhârî*, I, 142
788 Bk. İbn Kudame, *Muhtasaru Minhâci'l-Kasidîn*, s. 59-60
789 *Muslim*, I, 521, H. no: 757
790 *Muslim*, I, 814, H. no: 159
791 *Muslim*, I, 537, H. no: 774
792 *Buhârî*, II, 46
793 *Buhârî*, II, 5; *Muslim*, I, 602, H. no: 884
794 İbn Kudame, *el-Mu€ni*, III, 253
795 Bk. İbn Kudame, *el-Mu€ni*, III, 253; İbn Hacer, Fethu'l-Bâri, II, 439; el-Firyabi, Ahkamu'l-'Îdeyn, s. 123; Nevevi, fierhu Sahih-i *Muslim*, VI, 171; İbn Hazm, el-Muhalla, V, 120
796 İbn Kudame, *el-Mu€ni*, III, 253
797 İbn Teymiye, *Mecmûu'l-Fetâvâ*, XXIII, 161
798 İbnu'l-Kayyim, *Zâdu'l-Meâd*, I, 442
799 Sıddîk Hasan Han, *el-Mevâizu'l-Hasene*, s. 43-44
800 İbn Kudame, *el-Mu€ni*, III, 260
801 İbnu'l-Kayyim, *Zâdu'l-Meâd*, I, 441
802 *İbn Kudame*, III, 265
803 İbnu'l-Kayyim, *Zâdu'l-Meâd*, I, 442-444
804 *Buhârî*, II, 5; *Muslim*, I, 604, H. no: 886
805 *Muslim*, I, 604, H. no: 886
806 İbnu'l-Kayyim, *Zâdu'l-Meâd*, II, 442.
807 İbn Hazm, *el-Muhalla*, V, 120
808 *Buhârî*, II, 12
809 İbnu'l-Kayyim, *Zâdu'l-Meâd*, I, 442
810 İbn Hacer, *Fethu'l-Bâri*, II, 476
811 İbn Kudame, *el-Mu€ni*, III, 284-285
812 İbn Hacer, *Fethu'l-Bâri*, II, 474-475
813 *Buhârî*, II, 4; *Muslim*, I, 605, H. no: 889
814 İbnu'l-Kayyim, *Zâdu'l-Meâd*, I, 445-447-448
815 İbn Kudame, *el-Mu€nî*, III, 276, 279-280
816 İbnu'l-Kayyim, *Zâdu'l-Meâd*, I, 449
817 İbnu'l-Kayyim, *Zâdu'l-Meâd*, I, 442
818 İbnu'l-Kayyim, *Zâdu'l-Meâd*, I, 448
819 Bk. Abdu'r-Rahman b. Muhammed b. Kasım, Hâşiyetu'r-Ravd, II, 524
820 Bk. İbn Kudame, *el-Mu€ni*, II, 420-426
821 *Muslim*, I, 630, H. no: 915

822 Abdu'r-Rahman el-Cezirî, *Kitabu'l-Fıkh ale'l-Mezahibi'l-Erbâa*, I, 363
823 *Muslim*, I, 619, H. no: 901
824 *Muslim*, I, 623, H. no: 904
825 *Muslim*, I, 627, H. no: 908
826 Bk. Abdu'r-Rahman b. Muhammed b. Kasım, *Hâşiyetu'r-Ravd*, II, 535
827 İbn Teymiye, *Mecmûu'l-Fetâvâ*, XXIV, 259-260
828 İbn Kudame, *el-Mu€ni*, II, 421
829 *Buhârî*, II, 25
830 *Buhârî*, II, 28
831 *Buhârî*, II, 25
832 *Muslim*, I, 623, H. no: 904
833 *Muslim*, I, 628, H. no: 911
834 İbn Kudame, *el-Kâfî*, I, 239
835 *Muslim*, I, 618, H. no: 901
836 *Muslim*, I, 628-629, H. no: 912
837 *Buhârî*, II, 29
838 Nevevi, *Ravdatu't-Talibîn*, II, 86
839 *Buhârî*, II, 30
840 İbn Manzur, *Lisânu'l-Arab*, XIV, 393
841 Hakim, *el-Mustedrek*, I, 325-326'da rivayet etmiş olup, "bu senedi sahih bir hadis olmakla birlikte Buhârî ve Muslim bunu kitablarında zikretmemişlerdir" demektedir.
842 *Buhârî*, II, 20
843 Bk. *Tirmizî*, II, 443, H. no: 556
844 İbn Kudame, *el-Mu€ni*, II, 431
845 *Tirmizî*, II, 445, H. no: 558, "hasen, sahih bir hadistir" diyerek.
846 Bk. *Tirmizî*, II, 445, H. no: 559
847 *Ebu Davud*, I, 692, H. no: 1173; el-Albâni, *Sahihu Sunen-i Ebu Davud*, I, 217, H. no: 1040'da hasen oldu€unu belirtmektedir.
848 *Buhârî*, II, 20
849 *Tirmizî*, II, 442, H. no: 556
850 İbn Kudame, *el-Mu€nî*, II, 431
851 *Ebu Davud*, I, 692, H. no: 1173; el-Albâni, *Sahihu Sunen-i Ebî Davud*, I, 217, H. no: 1040'da hasen oldu€unu belirtmektedir.
852 *Tirmizî*, II, 545, H. no: 558
853 İbn Kudame, *el-Mu€ni*, II, 430
854 *Tirmizî*, II, 445, H. no: 558, "Hasen, sahih bir hadistir" diyerek
855 İbn Kudame, *el-Mu€ni*, I, 32
856 İbn Kudame, *el-Kâfî*, I, 242
857 *İbn Mâce*, I, 403-404, H. no: 1268; el-Albâni, *Daîfu Sunen-i İbn Mâce*, s. 93, H. no: 261'de zayıf oldu€unu belirtmektedir.
858 Hakim, *el-Mustedrek*, I, 326 "Bu hadisin ravileri Mısır'lı ve Medine'lidir. Bunlardan herhangi bir kimsenin bir tür cerhedildi€ini bilmiyorum. Bununla birlikte Buhârî ile Muslim bu hadisi rivayet etmemişlerdir" demekte, Zehebî de ona muvafakat ederek: "Ben ravileri arasında cerhedilmiş bir kimse oldu€unu bilmiyorum" demektedir.
859 *Ebu Davud*, I, 692, H. no: 1173; el-Albâni, *Sahihu Sunen-i Ebu Davud*, I, 217, H. no: 1040'da hasen oldu€unu belirtmektedir.
860 *Buhârî*, II, 20
861 *Buhârî*, II, 21
862 *Buhârî*, II, 21
863 *Muslim*, III, 2096, H. no: 2735
864 *Ebu Davud*, I, 691-692, H. no: 1169; el-Albâni, *Sahihu Sunen-i Ebî Davud*, I, 216, H. no: 1036'da sahih oldu€unu belirtmektedir.
865 *Ebu Davud*, I, 695, H. no: 1176; el-Albâni, *Sahihu Sunen-i Ebî Davud*, I, 218, H. no: 1043'de hasen oldu€unu belirtmektedir.
866 *Buhârî*, II, 20
867 İbn Kudâme, *el-Mu€ni*, II, 439
868 *Buhârî*, II, 21
869 *Buhârî*, II, 23
870 *Buhârî*, II, 19
871 *Muslim*, I, 450, H. no: 650
872 *Muslim*, I, 452, H. no: 653
873 *Ebu Davud*, I, 638, H. no: 1052; el-Albâni, *Sahihu Sunen-i Ebu Davud*, I, 196, H. no: 928'de hadis hasen, sahihtir, demektedir.
874 *Muslim*, I, 591, H. no: 865
875 *Muslim*, I, 606, H. no: 890

876 *Buhârî*, I, 158
877 *Muslim*, I, 454, H. no: 656
878 İbn Kesir, Tefsir, I, 547
879 *Muslim*, I, 451-452, H. no: 651
880 *Ebu Davud*, I, 695, H. no: 1176; el-Albâni, *Sahihu Sunen-i Ebi Davud*, I, 218, H. no: 1043'de hasen oldu€unu belirtmektedir.
881 İbn Kudame, *el-Mu€ni*, II, 177
882 *Muslim*, I, 453, H. no: 654
883 *Buhârî*, I, 159
884 *Tirmizî*, I, 423-424, H. no: 218; Ahmed fiakir, *Tirmizî*, I, 424'te hadisin sahih oldu€unu belirtmekte ve "hadis merfu hükmündedir" demektedir; el-Albâni, *Daîfu Suneni't-Tirmizî*, s. 26, H. no: 36'da: isnadı zayıftır, demektedir. Ancak el-Albâni zayıf oldu€unu söylesede, hadis sahihtir. Do€rusunu en iyi bilen Allah'tır.
885 *Muslim*, I, 450, H. no: 650
886 *İbn Mâce*, I, 312, H. no: 972; el-Albâni, Daîfu Sunen-i *İbn Mâce*, s. 74, H. no: 207'de zayıf oldu€unu belirtmektedir.
887 *Muslim*, I, 466, H. no: 674
888 Bk. İbn Kudame, *el-Mu€ni*, II, 177
889 *Buhârî*, IV, 16-17
890 *Muslim*, I, 450, H. no: 650
891 *Buhârî*, I, 158
892 *Ebu Davud*, I, 397, H. no: 592; el-Albâni, *Sahihu Sunen-i Ebi Davud*, I, 118, H. no: 553'de hasen oldu€unu belirtmektedir.
893 *Muslim*, I, 370-371, H. no: 521
894 fievkânî, *Neylu'l-Evtâr*, II, 147
895 *Muslim*, I, 451-452, H. no: 651
896 *Muslim*, I, 370-371, H. no: 521
897 *Nesâî*, II, 104-105; el-Albâni, *Sahihu Suneni'n-Nesâî*, I, 183, H. no: 813'de hasen oldu€unu belirtmektedir.
898 *Buhârî*, I, 159
899 *Muslim*, I, 465, H. no: 673
900 *Muslim*, I, 449, H. no: 648
901 *Muslim*, I, 421, H. no: 602
902 *Muslim*, I, 493, H. no: 710
903 *Muslim*, I, 423, H. no: 607
904 *Muslim*, I, 378, H. no: 533
905 fievkânî, *Neylu'l-Evtâr*, II, 165
906 *Musned*, I, 241; Abdu'r-Rahman es-Sââtî, *el-Fethu'r-Rabbânî*, III, 47'de, senedi ceyyiddir, demektedir.
907 fievkânî, *Neylu'l-Evtâr*, II, 165
908 *Musned*, II, 350; Hakim, *el-Mustedrek*, I, 91'de şunları söylemektedir: "Bu hadis *Buhârî* ve *Muslim*'in şartına göre sahihtir. Çünkü onlar bu hadisteki bütün ravilerin rivayetlerini delil olarak göstermiş fakat yine de bu hadisi rivayet etmemişlerdir. Bu hadisin herhangi bir illetinin oldu€unu da bilmiyorum."
909 *Muslim*, III, 2074, H. no: 2699
910 *Buhârî*, I, 116
911 *Buhârî*, I, 117
912 *Buhârî*, I, 119
913 *Buhârî*, I, 118-119
914 Beyhaki, *es-Sunenü'l-Kübrâ*, IV, 269; Heysemî, Mecmau'z-Zevâid, II, 28'de şunları söylemektedir: "Hadisi Taberânî, el-Kebir'de rivayet etmiştir. Senedinde Muhammed b. İshak vardır. Tedlis yapan bir ravidir ve ayrıca bu rivayeti "anâne" (an lafzını kullanarak) nakletmiştir."
915 Dr. Yusuf el-Kardavi, *el-İbadetu fi'l-İslam*, s. 233
916 *Muslim*, I, 327, H. no: 442
917 *Tirmizî*, IV, 120, H. no: 1549; "Garib bir hadistir, bu aynı zamanda İbn Uyeyne'nin rivayet etti€i hadistir" demektedir.
918 Müellif, kaynakları ve başvurulan eserleri, eser ismini esas alarak, Arapça alfabetik sırasıyla (Elif-lâm harf-i tarifleri inceleyip) kayd etmiş bulunmaktadır. Bizler, aynı sırayı korumakla beraber, müellif isimlerini başa aldık.